3 1761 04940960 0

Presented to the

LIBRARY *of the*

UNIVERSITY OF TORONTO

by the

INSTITUTE FOR

CHRISTIAN STUDIES

INSTITUTE FOR CHRISTIAN STUDIES
DISCARD
TORONTO, ONTARIO, CANADA

BR
143
.H3
v.26

ALGEMEENE KERKELIJKE GESCHIEDENIS, DER CHRISTENEN.

LIBRARY
AUG 2 7 1997
UNIVERSITY OF TORONTO

ALGEMEENE KERKELIJKE GESCHIEDENIS,

DER

CHRISTENEN,

DOOR

IJSBRAND VAN HAMELSVELD,

VERVOLGD DOOR

A. IJPEIJ.

Doctor en Hoogleeraar der Godgeleerdheid te Groningen.

MET PLAATEN.

ZES EN TWINTIGSTE EN LAATSTE DEEL.

WAARACHTER EEN VOLLEDIG REGISTER OP ALLE DE DEELEN.

TE HAARLEM BIJ
FRANÇOIS BOHN,
MDCCCXVII.

INHOUD

VAN HET

ZES EN TWINTIGSTE DEEL.

ZESDE AFDEELING.

Geſchiedenis van de Roomsch Katholieke kerk, na den vrede van Paſsau, tot den aanvang der achttiende eeuw.

EERSTE HOOFDSTUK.

Geſchiedenis van de Roomſche Pauſen. . Bladz. 1

TWEEDE HOOFDSTUK.

Geſchiedenis van de Roomſche Geestelijkheid. . 17

DERDE HOOFDSTUK.

Geſchiedenis van de Jezuiten. . . . 37

VIERDE HOOFDSTUK.

Geſchiedenis van de Theologiſche Studiën in de Roomsch-katholieke kerk. 56

VIJFDE HOOFDSTUK.

Geſchiedenis van de geloofsleer in de Roomschkatholieke kerk. 129

ZESDE HOOFDSTUK.

Geſchiedenis der Theologiſche verſchillen in de Roomschkatholieke kerk. 149

Bladwijzer der voornaamſte Zaken. . . 195

Naamregister van Landen en Steden. . . 308

Naamregister van Perſonen. . . . 324

KER-

*

ZESDE AFDEELING.

GESCHIEDENIS VAN DE ROOMSCH KATHOLIEKE KERK, NA DEN VREDE VAN PASSAU, TOT DEN AANVANG DER ACHTTIENDE EEUW.

EERSTE HOOFDSTUK.

Geſchiedenis van de Roomſche Pauſen.

*

Bij den aanvang van dit tijdperk, waarvan wij de geſchiedenis boeken, zat, ſedert het jaar 1550, op den Pauſelijken Stoel één der ſlechtſte Biſchoppen, die immer het algemeene beſtuur der christelijke kerke, welke zich de Roomsch Katholieke noemt, in handen hebben gehad. Alle ondeugden ſchenen zich vereenigd te hebben in den perſoon van JULIUS *den derden*, of, gelijk hij eigenlijk heette, JOHANNES MARIA GIOCCI. Reeds voorheen hebben wij hem als zulk eenen leeren kennen, die, zelfs naar het algemeene oordeel van het geheele genootſchap der Kardinalen, der kerke den grootſten hoon heeft aangedaan (*). Hij ſtierf den 23ſten van Lentemaand des jaars 1555. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Berigt van JULIUS den derden.

JULIUS werd opgevolgd door MARCELLUS *den tweeden*, wiens karakter zeer geprezen wordt, en die ook van zijne braafheid de oogenſchijnlijkſte bewijzen aan den dag legde, door aanvankelijke verbeteringen aan zijn hof, Van MARCELLUS den tweeden.

(*) Zie het XXIII D. bl. 302-305.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

hof, en door een gemeen gemaakt ontwerp ter hervorming der geestelijkheid. De dood verhinderde hem evenwel dat ontwerp ten uitvoer te brengen. Naar men meent, werd hem die berokkend door vergiftiging. Hij ſtierf den 1ſten van Bloeimaand des jaars 1555, na dat hij ſlechts een en twintig dagen de kerk beſtuurd had.

PAULUS den vierden.

In de plaatſe van MARCELLUS werd verkoren PAULUS *de vierde*, of, gelijk zijn geſlachtnaam was, JOHANNES PETRUS CARAFFA. Nog Kardinaal zijnde, ſtond hij bekend voor een' eerlijken, weldenkenden, en de belangen der kerke wel behartigenden geestelijken. En den roem, dien hij zich uit dien hoofde verworven had, verloor hij niet als Paus. Streng was hij in het ſtraffen van de uitſporigheden der kerkelijken; te dezen aanzien zelfs zijne naaste bloedverwanten geenszins ontziende. Maar ook even ſtreng was hij in de regten en eiſchen van zijnen ſtoel te doen gelden. Hij legde het volk zware ſchattingen op, niet dan met groote moeite te dragen. Hier door inzonderheid haalde hij zich eenen algemeenen haat op den hals, die tot woede overſloeg, toen men met zekerheid vernam, dat hij op ſterven lag. Het graauw, op de been geraakt zijnde, rende op eenen onſtuimigen draf naar het Kapitool, ſtormde 's Pauſen ſtandbeeld om verre, verbrijzelde de wapens van zijn geſlacht, en ſtak het door zijne vervolgdrift opgevulde gevangenhuis der Inquiſitie in brand, dat met alle de archieven door de vlammen verteerde, na eerst de deuren te hebben opengezet, waar door de gekerkerden in vrijheid wa-

waren gesteld. In dezen opstand speelden de Joden na C. G. Jaar 1552. tot 1700.
eene voorname rol; dezen waren schrikkelijk op den Paus gebeten, om dat hij allen van hun volk in den Roomschen staat had opgelegd, gele hoeden te dragen, gelijk zij het tot diep in de achttiende eeuw hebben moeten doen, en misschien nog doen. Hij stierf den 10den van Oogstmaand des jaars 1559, oud zijnde drie en tachtig jaren; en alleen door de bescherming van gewapende soldaten kon het geschieden, dat zijn lijk ongeschonden ten grave zonk. Zijne vervolgzucht tegen de Protestanten wikkelde hem in eenen hevigen twist eerst met Keizer KAREL *den vijfden*, en deszelfs broeder FERDINAND, toen deze tot Keizer werd verklaard, en naderhand met HENDRIK *den tweeden*, Koning van *Frankrijk*. Met de beide eerstgenoemden zag hij zich gedwongen eenen schandelijken vrede te sluiten; en ook in zijne oorlogsondernemingen tegen den Franschen Monarch nam zijne gemeende kans op eene goede overwinning geene gelukkige wending. CLEMENS *de elfde*, die de nagedachtenis van PAULUS *den vierden* eeren wilde, liet deszelfs verminkt standbeeld, dat ten jare 1708 bij toeval werd opgedolven, herstellen, en weder in het Kapitool plaatsen.

Van PIUS *den vierden*, die, na verloop van vier maanden, PAULUS *den vierden* was opgevolgd, wordt getuigd, dat hij, nog Kardinaal zijnde, uitblonk in alle goede hoedanigheden, die hem op de Pauselijke waardigheid alle aanspraak deden maken, maar hij, die verkregen hebbende, straks zich aan alle ondeugden overgaf. Buiten twijfel is in dit getuigenis het licht te sterk tegen het donkere, of om-

PIUS den vierden.

na C. G. gekeerd, het donkere te ſterk geplaatst tegen het licht. Men heeft hem te laste gelegd nijd, heerschzucht, geveinsdheid, wreedheid, gierigheid in het zamenſchrapen van onberekenbare ſchatten, en ſchandelijke ſpilziekte in het gebruik van dezelve, en eindelijk, als den wortel van alle die ondeugendheden, een volſlagen gebrek aan godsdienſtige beginſelen. Doch wel ligt is die ſchilderij te hoog gekleurd door ONUPHRIUS, welke zijn levensberigt vervaardigd heeft. Iemand, ten minſte, die een ſchitterend voorbeeld van blanke deugd is, wordt niet doorgaans zoo in eens een zwart monſter van ondeugd. Heerschzuchtig kan men niet ontkennen dat hij geweest is; maar waren dit niet ook alle zijne voorgangers, wanneer het op de handhaving van hunne pauſelijke magt aankwam? Naar mate elk hunner moed bezat, dreef hij zijne heerschzucht tot de meest bereikbare hoogte. PIUS durfde het wagen, de Koningin van *Navarre*, die van Kalvinisterij beſchuldigd werd, voor de vierſchaar der heilige Inquiſitie te dagvaarden, op ſtraf van bij nalatigheid hare kroon te verliezen. Doch aan de Hoven was men reeds te zeer verlicht, om aan zoodanige eiſchen van eenen vermetelen Paus te gehoorzamen. Het toen altoos door bijgeloovige vooroordeelen, naar het ſcheen, minder verzwakt gezag van KAREL *den negenden*, Koning van *Frankrijk*, noodzaakte den Roomſchen kerkvoogd, den brief der dagvaarding intetrekken, en de bedreiging onuitgevoerd te laten. Door de ondervinding aldus geleerd, was hij toegevend genoeg, om, op verzoek van MAXIMILIAAN *den tweeden*, het gebruik van den drinkbeker, bij het Heilig Avond-

Jaar 1552. tot 1700.

Avondmaal, aan de leeken in *Oostenrijk* en *Boheme* toeteſtaan. Hij overleed den 9den van Wintermaand des jaars 1565. na C. G. jaar 1552. tot 1700.

Grooter vijand nog van de Proteſtanten was PIUS *de vijfde*, voor dat hij den Pauſelijken Stoel beklom, genoemd MICHAËL GHISLIERI, die zes jaren regeerde. Op deszelfs bevel werden verſcheidene aanzienlijke mannen, die der zake van de Proteſtanten heetten meer of minder toegedaan te zijn, tot het vuur veroordeeld. Vermetel daarenboven, gelijk zijn naaste voorganger, donderde hij ten jare 1569 den vloekban uit tegen de voortreffelijke ELIZABETH, Koningin van *Engeland*, verdoemende allen, die haar voortaan onderdanig zouden zijn. Maar die vloek viel neder op hen, die hem dezen maatregel hadden aangeraden. Dezen werden als verraders met den dood geſtraft; en de ſchrik, daar door te *Londen* veroorzaakt, was dadelijk verdwenen. Met meer geluk ſlaagde hij in het beoorlogen der Turken, over welke hij met de Venetianen en Spanjaarden de ſchoonſte overwinning behaalde. Wat voor het overige zijn karakter aangaat; dit wordt bij uitſtek geprezen. Zijne bloeddorſtige vervolgzucht had haren grond alleen in bijgeloovige domheid, niet in eene natuurlijke wreedheid. Hij overleed den 1ſten van Bloeimaand des jaars 1572. Van PIUS den vijfden.

Zoo gehaat PIUS *de vijfde*, wegens zijne geſtrengheid, was geweest, zoo bemind was, wegens zijne zachtheid van karakter, GREGORIUS *de dertiende*, of, gelijk hij te voren genoemd werd, met zijnen doop en geſlachtnaam, HUGO BUENCOMPAGNO. Van GREGORIUS den dertienden.

na C. G. Jaar 1552 tot 1700.

sommigen wordt hij wel beschuldigd, dat hij den *Parijschen* moord, aan de Hervormden gepleegd, heeft goedgekeurd. Doch het ontbreekt aan gegronde bewijzen hier voor. Altoos is het nooit gebleken, dat hij door aanhitzing er deel aan heeft gehad. IJverig was hij in het voortplanten des Katholijken geloofs, maar zonder daartoe geweldige maatregelen aantewenden. Hij was een geleerd man, en zijne zucht voor de wetenschappen wekte hem op, om vele kweekscholen te stichten, allen onder het bestuur der Jezuiten, voor welke hij, in het bijzonder, te *Rome* een der uitmuntendste gebouwen liet timmeren, om daarin de jongelingschap te onderwijzen. Aan hem ook heeft men de verbetering van den Almanak te danken, dien hij deed vervaardigen ter invoering van den nieuwen stijl, die tot heden toe de *Gregoriaansche* genoemd wordt, en in latere tijden mede onder de Protestanten is ingevoerd. Hij overleed den 10den van Grasmaand des jaars 1585.

Van SIXTUS den vijfden.

Straks na den dood van GREGORIUS werd tot Paus verkoren FELIX PERETTI, anders ook MONTALTO genoemd, naar de plaats, waar hij was opgevoed, doch als Bisschop van *Rome* bekend onder den naam van SIXTUS *den vijfden*. Een man zijnde van geringe afkomst, maar van een schrander verstand, die met eene gelukkige vlugheid eene ongemeen groote maat van godgeleerde en andere kundigheden had verkregen, had hij zich met list in de gunst van PIUS *den vijfden* weten intewikkelen, die hem tot Kardinaal verhief. Gelijk hij

in

in geleerdheid zijne voorzaten overtrof, ook zoo ging hij hen allen te boven in grootmoedigheid, onverſaagdheid en ſterkte van geest. Voor de menigvuldige ſtruikrooverijen, die onder het jongſte Pauſelijk beſtuur, uit hoofde der zachtheid van GREGORIUS, niet altijd, naar het behoorde, geſtraft waren geworden, ſchoof SIXTUS wel dra een' onoverkomelijken ſlagboom; hij zuiverde den geheelen Kerkelijken Staat van moordenaren, dieven en vagebonden. Ook den alles overſtromenden invloed der Jezuiten wist hij binnen deszelfs perken te brengen. De Vorsten van *Europa* durfde hij onder de oogen te zien, hun zijne kerkelijke wetten voorſchrijvende, met bedreiging van zijne ongenade, in geval zij weigerden gehoorzaam te zijn. Dit inzonderheid ondervond HENDRIK *de derde*, die het ſlagtoffer van 's Pauſen ſtoutheid werd, op eene gruwelijke wijze vermoord wordende, toen er tusſchen hen beiden eene vredebreuk op het punt was open te barſten. Hierdoor werden de verſchrikkelijkſte gevolgen voorgekomen, die anders uit die tweedragt zouden ontſtaan zijn. Vorſten daarentegen, die, boven andere Monarchen in voortreffelijke hoedanigheden verheven, hunne vrees voor zijn gezag door gelijken of wel door grooter moed wisten te overwinnen, gevielen hem. Dat geluk genoot HENDRIK *de vierde*, wiens kloekzinnig en ſtandvastig gedrag hij niet aarzelde naar verdienſte te roemen. Den lof van 's Pauſen edelmoedigheid hebben dus de ſchrijvers zijner geſchiedenis niet willen verbergen. Maar zij laken zijne geldverſpillingen, welke te kost werden gelegd

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

na C. G Jaar 1552 tot 1700

aan het verfraaijen van *Rome* om zijnen naam te vereeuwigen. Ook wordt het hem niet ter eere gerekend, dat hij zijn geſlacht uit de hef des volks verhief tot den hoogſten top van aanzien, en, onder anderen, zijne zuster CAMILLA in den rang der prinſeſſen plaatſte. Hij regeerde vijf jaren, en ſtierf niet zonder verdenking van omgebragt te zijn, den 27ſten van Oogstmaand des jaars 1590.

Van URBANUS den zevenden, enz.

Misſchien was ook zulk een niet natuurlijke dood wel het lot van de drie na elkanderen SIXTUS volgende Pauſen, URBANUS *den zevenden*, GREGORIUS *den veertienden*, en INNOCENTIUS *den negenden*. Deze drie zaten allen zeer kort op den Pauſelijken Stoel; URBANUS ſlechts twaalf dagen; GREGORIUS tien maanden en tien dagen; en INNOCENTIUS ruim zes weken. Alle drie hebben zij dan ook niets merkwaardigs uitgevoerd.

Van KLEMENS den achtſten.

Langer van duur was het kerkelijk bewind van KLEMENS *den achtſten*, dien men voorheen had gekend onder den naam van HYPOLITUS ALDOBRANDINI. Hij werd als Paus gekroond den 30ſten van Louwmaand des jaars 1592. Vermaard is zijn beſtuur door twee merkwaardige gebeurtenisſen, die door zijnen invloed tot geene wraakbare einden gewijzigd zijn geworden. De eerſte was de beruchte twist tusſchen de Jezuiten en Dominikanen over de leer der genade, des vrijen wils enz. KLEMENS hoorde de twistende partijen met geduld en beſcheidenheid; maar op eene verſtandige wijze van zijne onfeilbaarheid geen gebruik verkiezende te maken, weigerde hij het verſchil te beſliſſen, ter verhinde-

ring

ring van de erge gevolgen, die er anders voor de kerk uit zouden kunnen voortſpruiten. De andere merkwaardige gebeurtenis was de vrede, welke, door de bemiddeling van KLEMENS, ten jare 1598, tuſſchen *Frankrijk* en *Spanje* te *Vervins* geſloten werd. KLEMENS overleed den 3den van Lentemaand des jaars 1605, nalatende den roem van met wijsheid geregeerd te hebben. na C. G. jaar 1552. tot 1700.

In de plaatſe van KLEMENS werd weldra tot Paus verkoren ALEXANDER DE MEDICIS; maar deze bekleedde niet lang die waardigheid. Hij zat na zijne krooning op den heiligen ſtoel ſlechts zestien dagen, onder den Pauſelijken eernaam van LEO *den elfden*. Den 26ſten van Grasmaand des jaars 1605 ſtierf hij. Van LEO den elfden.

LEO werd vervangen door PAULUS *den vijfden*, die den naam had gevoerd van CAMILLO BORGHESO. Zijn zedelijk karakter wordt geprezen, maar de ijdele waan zeer gelaakt, welken hij van zijne Pauſelijke waardigheid had, als mede van het onbeperkte gezag, dat daar aan naar zijn oordeel verknocht was. Die trotſche en ijdele waan ſteeg zoo hoog, dat hij zich niet ſchaamde openlijk den naam aantenemen van *Ondergod op aarde*, *onverwinnelijken Monarch van het Christendom*, *en handhaver van de Pauſelijke almagt*. Zijne onverdragelijke trotschheid bleek ook allerzigtbaarst uit een hooggaand verſchil, dat hij met de Republiek van *Venetië* had over de kerkelijke regten, maar dat, ſchoon niet tot zijne eer, eindelijk, door bemiddeling van HENDRIK *den vierden*, werd bijgelegd. Ook aan zijne trotschheid moet het waarſchijnlijk worden toegeſchreven, dat hij, Van PAULUS den vijfden.

na C. G. Jaar 1552 tot 1700.

in navolging van SIXTUS, *Rome* verfraaide door de prachtigſte gebouwen te doen timmeren, en, onder anderen, het heerlijke geſticht van de *St. Pieterskerk* te voltooijen. Hij ſtierf na een bewind van vijftien jaren, den 22ſten van Louwmaand des jaars 1621.

Van GREGORIUS den vijftienden.

Van een gansch ander en beter karakter was GREGORIUS *de vijftiende*, voor zijne verkiezing ALEXANDER LUDOVICI genoemd. Schoon hij niet trotsch en ſtreng, maar nederig was en zacht van aard, was hij nogtans door het bijgeloof dermate verblind, dat hij geene middelen onbeproefd wenschte te zien, om den Proteſtantſchen godsdienst met tak en wortel uitteroeijen. Aan zijnen invloed op LODEWIJK *den dertienden*, Koning van *Frankrijk*, wordt het geweten, dat deze zijne Proteſtantſche onderdanen met zulk eene woede vervolgde. Bedacht op allerlei, zoo goede, als ondeugende middelen, om de grenzen van het Katholicisme uittebreiden, ſtichtte hij in het jaar 1622 het beroemde genootſchap *de Propaganda fide*. De Jezuiten waren hem ter bereiking van zijne oogmerken in dezen behulpzaam. Geen grooter vriend hebben dezelven ooit gehad dan dezen Paus. Ook hij kanonizeerde derzelver ſtichter IGNATIUS. Slechts twee jaren geregeerd hebbende, ſtierf hij den 8ſten van Hooimaand des jaars 1623.

Van URBANUS den achtſten.

Geene mindere blijken van geſtrengheid tegen de Proteſtanten legde de opvolger van GREGORIUS aan den dag. Deze was MAFFEI BARBARINI, maar die Paus zijnde den naam droeg van URBANUS *den acht-*

achtſten. Eene vloekbulle, tegen alle zoogenoemde ketters, door hem uitgevaardigd, was allerverſchrikkelijkst, bewijzende ten duidelijkſte zijnen bloeddorſtigen toeleg, om hen, ware het mogelijk, tot één' toe te verdelgen. Onder dezen Paus ontſtond de vermaarde twist tuſſchen de Janſenisten, volgers van KORNELIS JANSSE, of, gelijk hij doorgaans genoemd wordt, JANSENIUS, Biſchop van *Iſperen*, en de Jezuiten, *over de genade en den vrijen wil.* URBANUS veroordeelde de gevoelens van JANSENIUS als dwalingen, die door zijne voorzaten uit de kerk verbannen waren. Niet lang daarna overleed hij den 29ſten van Hooimaand des jaars 1644, hebbende bijkans één en twintig jaren de Pauſelijke waardigheid bekleed. Als voorſtander der wetenſchappen, ook als beoefenaar had hij geene geringe verdienſten. Onder de Latijnſche Redenaars en Dichters blonk hij boven zijne mededingers uit. In de Griekſche letterkunde was hij zoo bedreven, dat men hem den eerenaam gaf van de *Attiſche bye.* Eene verzameling zijner Latijnſche verzen, door hem uitgegeven, is verſcheidene reizen herdrukt. Vreemd is het uit dien hoofde, dat het in zulken vriend der oude Romeinſche taal en dichtkunde vallen konde, om eenige Romeinſche oudheden, die door de anders alles verwoestende Barbaren van het *Noorden* te *Rome* verſchoond waren gebleven, geheel te vernielen, ten einde zij hem tot bouwſtoffen voor nieuwe geſtichten dienen mogten (*). na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

UR-

(*) Dit gaf gelegenheid aan iemand, die hier over zijn

na. C. G. Jaar 1552. tot 1700.

URBANUS werd opgevolgd door iemand, wiens heersch en geldzuchtige haat tegen het geſlacht der BARBARINI's geene perken kende. Deze was JOHANNES BAPTISTA PAMFILI, een Romein, die, Paus zijnde, bekend was, onder den naam van INNOCENTIUS *den tienden*, en in deze zijne betrekking geene de minſte ware verdienſten gehad heeft. Zijne verdienſten zocht hij in de geweldigſte vervolgingen van de bloedverwanten zijns naasten voorgangers, en in de ſtrengſte veroordeelingen der ſtellingen van JANSENIUS, welke hij echter niet verſtond, als zijnde hij, volgens zijne eigene ronde verklaring, diep onkundig in theologiſche zaken. In het eerſte ondervond hij de krachtige hulp van zijns broeders weduwe OLYMPIA MALDACHINI, wiens geſlepen raadſlagen hij in het burgerlijk bewind van zijn gebied ſteeds volgde. Ten aanzien van het andere wilde hij, door van zijnen verguisden voorganger niet te verſchillen, misſchien de Pauſelijke onfeilbaarheid handhaven, ſchoon zijne geſtrengheid in dit geval oorzaak was, dat er over die onfeilbaarheid een twist ontſtond, die, uit hoofde van zijnen invallenden dood, niet beſlist werd. Hij ſtierf den 9den van Louwmaand des jaars 1655.

Van INNOCENTIUS den tienden.

Van ALEXANDER den zevenden

ALEXANDER *de zevende* beklom na den dood van INNOCENTIUS den heiligen ſtoel. Zijn voormalige naam was FABIO CHIGI. Één zijner eerſte Pauſelijke bevelen was ingerigt tegen de listige, ſchraapzieke, heersch-

zijn ongenoegen aan den dag legde, te ſchrijven *Quod non fecerunt* BARBARI, *fecerunt* BARBARINI.

heerschzuchtige OLYMPIA, welke hij, gelijk zijn belang dit vorderde, en zij het verdiende, buiten *Rome* bande. Erger lot had zij, buiten twijfel, te duchten gehad, ware zij niet inmiddels kort daarna overleden. Het bewind van dezen heiligen Vader heeft voor het overige niets merkwaardigs opgeleverd. Alleen zijn verschil met LODEWIJK *den veertienden*, over den hoon, den Gezant des Konings te *Rome* aangedaan, maakte eenig gerucht, te meer, daar de vertoornde Monarch eindelijk den Paus tot een vredeverdrag drong, dat voor deszelfs Heiligheid allervernederendst was. ALEXANDER stierf den 22sten van Bloeimaand des jaars 1667. Gelijk URBANUS was ook ALEXANDER een vriend van geleerden en zelf een geleerde. Zijn twaalfjarig bewind heeft hij gevoerd als een verstandig en schrander Regent, die door de Rijksvorsten gevreesd, maar uit hoofde van zijne geveinsdheid weinig vertrouwd en geacht werd. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

ALEXANDER had ten opvolger GUILIO ROSPIGHOSI, die den naam aannam van KLEMENS *den negenden*. Deze wordt zeer geprezen, wat zijn karakter betreft, als zijnde één der beste Pausen geweest, die immer geregeerd hebben; maar in de jaarboeken staat, behalve dat hij tusschen de Jansenisten en de Jezuiten de openbare rust herstelde, niets merkwaardigs van hem aangeteekend. Hij stierf den 9den van Wintermaand des jaars 1670. Van KLEMENS den negenden.

In deszelfs plaats werd verkoren de Kardinaal ÆMILIUS ALTHERI, die zich den naam gaf van KLEMENS *den tienden*. Reeds den ouderdom van tach- Van KLEMENS den tienden.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

tachtig jaren bereikt hebbende, ſcheen het hem der moeite niet waardig te zijn, iets van aanbelang te ondernemen. Gedurende zijn bewind heeft hij altoos niets verrigt, dat gemeld verdient te worden. Hij zat evenwel op den heiligen ſtoel nog ruim zes jaren, en ſtierf den 22ſten van Hooimaand des jaars 1676.

Van INNOCENTIUS den elfden.

Een kloeker, maar ook beminnelijker en achtenswaardiger man was de opvolger van den laatstgemelden KLEMENS. Deze was BENEDICTUS ODESCHALCI, die zich liet noemen INNOCENTIUS *den elfden*, en dien naam waardig betoonde te zijn. Zijne onſchuld ſtraalde door en in zijne geſprekken en in zijne daden. Over de gebreken der geestelijkheid, die door de valſche zedeleer der Jezuiten zeer verergerd waren, hief hij niet alleen diep uit het hart hooge klaagtoonen aan, maar nam ook de beste maatregelen ter hand, om te dezen aanzien de kerk te hervormen. Hij bevorderde daarentegen de zaak der Janſenisten, die hem als hunnen vader eerbiedigden, met ware genegenheid en hoogachting. In zijne verſchillen met den koning van *Frankrijk*, LODEWIJK *den veertienden*, toonde hij zelfs, welk een edelmoedig Regent hij was; en hoe onſchuldig tevens in het handhaven van billijke verordeningen, en hoe ſtandvastig van geest in de belangen van zijnen Stoel met alle kracht te behartigen. Hij overleed ten jare 1689, den 12den van Oogſtmaand.

Van ALEXANDER den achtſten.

ALEXANDER *de achtſte*, die de opvolger was van INNOCENTIUS, bleek geheel van eene andere geaardheid te zijn. Hij was een Venetiaan, en als

Kar-

Kardinaal bekend onder den naam van PETRUS OTTOBONI. De verſchillen, tuſſchen den Pauſelijken Stoel en den Franſchen troon, onder INNOCENTIUS *den elfden* gerezen, werden, gedurende het bewind van ALEXANDER, niet alleen voortgezet, maar tot die hoogte gedreven, dat een daaruit opkomende ſtorm de ſchrikkelijkſte verwarringen deed vrezen. Dus ſtonden de zaken in het laatſte van 's Pauſen leven; ter goede ure ſtierf hij; en de ſtorm bedaarde. In dezen handel wordt hij beſchuldigd van onoprechtheid en geveinsdheid, als hebbende hij LODEWIJK *den veertienden*, hoe geſlepen ook anders, op eene ſchalkachtige wijze weten te bedriegen, ten einde deze het graaffchap *Avignon* weder aan den Heiligen Stoel overgaf. Zelfs de Jezuiten was hij te ſlim; openlijk ſcheen hij hunne zaak te begunſtigen; heimelijk daarentegen bragt hij hun gevoelige nepen toe; en eindelijk haalde hij zich hun ongenoegen geheel op den hals, door eenige kenmerkelijke punten van hunne zedeleer, in eene uitgevaardigde bulle, te veroordeelen. Hadde hij langer geleefd, in den kerkelijken ſtaat zouden de grootſte wanorden ontſtaan zijn, ten voordeele van zijne begunſtigden, die hem ter verbreking van de heilzame ſchikkingen, door INNOCENTIUS, zijnen naasten voorzaat, gemaakt, de krachtige hand leenden. Die begunſtigden waren grootendeels zijne bloedverwanten, welke hij tot graven en prinſen verhief. Zijn dood viel in den eerſten van Sprokkelmaand des jaars 1691, na ongeveer zestien maanden geregeerd te hebben.

Ja C. G. naar 1552. tot 1700.

In

na G. C. Jaar 1552. tot 1700.

In de plaats van dezen overledenen Paus werd verkozen ANTHONIJ PIGNATELLI, die den naam van INNOCENTIUS *den twaalfden* droeg, een man, die te voren de aanzienlijkſte ambten bekleed had, en uit hoofde van zijne goede hoedanigheden in de achting des volks ſtond. Bijzonderlijk wordt geroemd zijne vredelievendheid, zijne beſcheidenheid en nederigheid. Het zoogenoemde Neefſchap, of der Pauſen trotſche zucht, om hunne bloedverwanten tot de hoogſte waardigheden te verheffen, was onder den jongstoverledenen ALEXANDER tot zulk eene hoogte geklommen, dat het, naar het gevoelen van INNOCENTIUS, eenmaal tijd werd, dat deze ſchandelijke gewoonte voor altijd werd afgeſchaft. Daartoe liet hij eene bulle vervaardigen, volgens welke de Kardinalen zweren moesten, dat zij nimmer iemand op den Pauſelijken Stoel zouden plaatſen, ten zij hij vooraf dat misbruik der hoogſte kerkelijke magt beloofde niet weder te zullen invoeren. In den beginne vond deze bulle vrij wat tegenſtands bij de Kardinalen; maar 's Pauſen wil was onbuigzaam; hij drong de zaak met kracht door; en de Kardinalen allen zagen zich verpligt den Paus te gehoorzamen. Voor het overige ſtrekten zijne meeste pogingen zich daar heen, dat de gebreken niet alleen van de kerk, maar ook van zijn hof verbeterd mogten worden, ſchoon zij niet in allen deele den gewenschten uitſlag hadden. Men zag evenwel hierin doorſtralen zijn beminnelijk karakter, hetwelk dan ook door alle Schrijvers, die van hem melding maken, zeer geprezen wordt. Hij overleed den 27ſten van Herfst-

Van INNOCENTIUS den twaalfden.

Herfstmaand des jaars 1700, na een bewind van ruim negen jaren. Zijn opvolger was KLEMENS *de elfde*, een voortreffelijk man; maar wiens geſchiedenis tot dit tijdperk niet behoort. Wij gaan dus over tot de geſchiedenis van den ſtaat der, aan den Pauſelijken Stoel onderhoorige, geestelijkheid. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Geſchiedenis van de Roomſche Geestelijkheid.

Men weet, dat de Roomſche Geestelijkheid in twee voorname klaſſen verdeeld is, namelijk in wereldlijke Geestelijken, die even als alle overige burgers van den ſtaat zich niet van de wereld hebben afgezonderd, en in Kloostergeestelijken of Monniken, die naar zekere, heilige, ſtrenge, regelen leven, en daarom ook *Reguliere* Geestelijken genoemd worden. Gansch en al bedorven was de ſtaat der Roomſche Geestelijkheid ten tijde der Hervorming. Voorheen hebben wij reeds haar deerlijk en diep verval, in de bijzonderheden, opgemerkt en er berigt van gegeven (*). Niet alleen gaf dit kwaad mede de eerſte aanleiding aan het beste gedeelte der Geestelijken, om de christelijke kerk, die door hetzelve zoo geheel ontheiligd was, te hervormen, maar ook toen dit een gewenscht beſlag had gekregen, Inleiding.

(*) Zie het XXIII D. bl. 305-311.

na C. G. Jaar 1552 tot 1700.

gen, wilden zelfs velen, die zich tegen de Hervorming bleven verzetten, den slechten staat hunner geestelijkheid niet ontkennen of verbloemen. De verstandigste Roomschgezinden verklaarden openlijk met onbewimpelde betuigingen van hartelijk leedwezen, dat de zware beschuldigingen, tegen hunne geestelijkheid door de Hervormers ingebragt, maar al te veel grond hadden, en er te dezen aanzien eene wezenlijke hervorming allernoodigst was. Eene alleruitnemendste gelegenheid daartoe werd geboren, bij het zamenroepen eener algemeene kerkvergadering, die gehouden werd te *Trente* in het jaar 1545, en geduurd heeft tot in het laatst des jaars 1563. Op deze kerkvergadering, welker geschiedenis reeds door ons geboekt is, werden verscheidene besluiten genomen, welke geen ander doel hadden, dan om den zoo jammerlijk vervallen staat der geestelijkheid te herstellen, en dien aan de belangen der kerke eenmaal weder regt dienstbaar te maken.

Berigt van de Hervorming der seculaire of wereldlijke geestelijken.

Onder anderen werd ten jare 1546 het besluit genomen, dat voortaan de Bisschoppen zouden zorgen, dat in alle kathedrale kerken bekwame leeraars der godgeleerdheid wierden aangesteld, en de Abten in hunne kloosters voorlezingen hielden of lieten houden over de Heilige Schrift. Volgens hetzelfde besluit werd den Bisschoppen de verpligting opgelegd, om zelve te prediken, het gene sedert jaren ja eeuwen door hen geheel verwaarloosd was geworden, of in geval zij daarin verhinderd mogten worden, dit belangrijk werk door andere daar voor wel berekende geestelijken van de wereldlijke orde

te

te laten verrigten. Voorts zouden de gemeene Priesters op elken zondag en op de feestdagen de godsdienstleer der kerke voordragen. Het opzigt daarover werd toevertrouwd aan de Bisschoppen, die daarvoor verantwoordelijk gesteld werden. De Monniken hadden geene vrijheid in de kerken van hunne kloosterorde te prediken, ten zij ze met eene getuigenis voorzien waren van hunne opzieners omtrent hun goed gedrag en hunne bekwaamheid. En in andere kerken mogt niemand hunner den predikstoel beklimmen, dan met toestemming des Bisschops. Den Bedelmonniken daarentegen werd het prediken geheel verboden. na C. G. Jaar 1552 tot 1700.

In een ander, niet minder voor de kerk allernadeeligst misbruik, dat langzamerhand was ingesloopen, werd mede op de krachtigste wijze voorzien. Dit was, dat de meeste hooge geestelijken zich met hunne gemeenten volstrekt niet bemoeiden, en velen zelfs afwezig waren, hunne bedieningen latende waarnemen door plaatsvervangers, of zoogenoemde Vikarisen, terwijl zij zelven de ruime inkomsten genoten. Zoodanig een verwaarloozen van het werk der bediening werd op zware straf verboden. En aan de hooge geestelijkheid werd opgelegd, de onder haar behoorende kerken plegtiglijk te bezoeken, het oog te laten gaan over het gedrag der lagere geestelijkheid, en der buiten hunne kloosters omreizende Monniken. Vervolg.

Wijders werd besloten, dat niemand Bisschop konde of mogte worden, ten zij hij in echt geboren, van rijpe jaren, en een man ware van een Vervolg.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

goed zedelijk gedrag en van ware geleerdheid. Niemand ook mogt meer dan één Bisdom te gelijk bezitten; zoo iemand meer bezat, moest hij dezelve binnen een bepaalden tijd teruggeven. De Bisschoppen hadden te zorgen, dat de aan hun toeverzigt vertrouwde gemeenten van kundige leeraars voorzien werden. Waar zij onkundigen vonden, moesten zij aan dezen Vikarisfen toevoegen, die beter geschikt waren; en waar zij zoodanigen vonden, die van een onverbeterlijk gedrag waren, hadden zij niet alleen het regt, maar werd het hun geboden, dezelve aftezetten. Voor het vijfentwintigste jaar zijns ouderdoms mogt niemand tot Priester gewijd worden. In elk Bisdom werd bevolen dat een Seminarium of eene Kweekschool zoude worden opgerigt, ter vorming van jonge geestelijken.

Vervolg.

Ook werden er in de Kerkvergadering van *Trente* schikkingen gemaakt, waarbij aan alle hooge of lage geestelijken werd bevolen eene matige levenswijze, die zich uitstrekte niet slechts tot hunne tafel, maar ook tot hunne kleeding. Streng was het verbod, om hunne bloedverwanten uit de goederen der kerke te verrijken. Allen geestelijken werd op zware bedreiging verboden vrouwspersonen, die onder eene kwade verdenking lagen, tot huishoudsters, of met zoodanigen, buiten hunne huizen, omgang te hebben. Zonen van geestelijken, in onecht verwekt, zoude het volstrekt ongeoorloofd zijn, op dezelfde plaats, waar hun vader voorheen een kerkelijk ambt had waargenomen, ook een te bekleeden.

Eindelijk wilde de Kerkvergadering wel den Aflaat niet

niet afſchaffen, als hebbende die eene heilzame ſtrekking voor den Christen, maar liever dezelve, naar de oude gebruiken der kerke, met voorzigtigheid geregeld hebben, ten einde de kerkelijke tucht er niet door lijden mogt. De bij den Aflaat ingeſlopene misbruiken, welke den ketteren zoo vele aanleiding hadden gegeven, denzelven te lasteren, zouden alle worden weggenomen, en aan de Biſſchoppen werd het opgedragen, de hun daaromtrent onder het oog gekomen gebreken aantewijzen. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Ontegenſprekelijk is het, blijkens de geſchiedenis der kerk in volgende tijden, dat deze ſchikkingen eene zeer goede uitwerking hadden in vele landen, maar toch ook voor een groot gedeelte in andere landen, zoo als hier te lande, weinig in acht werden genomen. Het was er derhalve verre af, dat door deze maatregelen in de Roomschkatholieke kerk eene allenthalvige hervorming der geeſtelijkheid, die zoo noodig was, tot ſtand kwam. Men moest zich dan met eene gedeeltelijke ſlechts te vrede houden. En eer hebbe er de Trentſche Kerkvergadering van, dat zij die heeft mogen bevorderen! Berigt van de hervorming der regulieregeestelijken.

Ten aanzien van de kloostergeestelijken was zulk eene Hervorming, naar het oordeel der gemelde Kerkvergadering, een niet minder belangrijk vereischte. Den Monnikenſtand had men ſteeds beſchouwd als eene der eerbiedwaardigſte betrekkingen, waarin een geestelijke tot de heilige kerk immer zich bevinden konde. Ook de Monniken in hunne kloosters hadden zich eertijds de achting

na C. G Jaar 1552 tot 1700

waardig gemaakt van allen, die op ſtille godsdienſtigheid en eene vlijtige beoefening der wetenſchappen prijs wisten te ſtellen. Geene andere geeſtelijken bijkans dan Monniken waren het ſedert vele eeuwen geweest, die op philoſofiſche en theologiſche leerſtoelen, en op kerkkanſels geſchitterd hadden. Maar in het laatſte gedeelte der zoogenoemde middeneeuwen was de glans dezer geeſtelijkheid aanmerkelijk verflaauwd en verminderd. Ten aanzien der geleerdheid, waarvan zij voorheen zoo groote beoefenaars, als liefhebbers, waren geweest, was de ijver onder hen bijkans geheel verdwenen, zoo zelfs, dat zij, bij de herleving der letteren, het licht, dat over dezelve opging, voiſtrekt niet konden verdragen, maar alle krachten in het werk ſtelden, om dat heerlijke geſchenk der weldadige Voorzienigheid onbruikbaar te doen worden, en al de Chriſtenheid er, als ware het eene vergiftige opdoeming uit den afgrond, tegen in te nemen. En wat hunne godsdienſtigheid aangaat, die was gansch en al veraard in domme dweepzucht, en in een niet ijdel ſlechts maar ook ſchandelijk ſpel met het gene zij voor heilig hielden. Met hunne zedelijkheid, die noodwendig hier bij lijden moest, was het zoo treurig geſteld, dat de gewijde gebouwen, waarin zij aan God geheiligd heetten te zijn, vast gegrendelde ſchuilplaatſen waren van de grootſte onheiligheid, vol van de verfoeijelijkſte broeinesten der verregaandſte ondeugd, die zich naar elks onderſcheiden temperament wijzigde, en voor geene ſtraf te vreezen had.

Van de

Misſen konde het derhalve niet, of ook de va-

vaders der *Trentſche* kerkvergadering moesten bij hunne pogingen tot eene zoo noodige herſtelling der in het oog loopende gebreken, mede wel degelijk denken aan de geestelijkheid in de kloosters. Zij verördenden eenige te dezen aanzien heilzame ſchikkingen, onder anderen, dat alle Monniken hunne eenmaal gedane geloſte en hunnen kloosterregel, ook hunne gemeenſchappelijke wijze van leven en kleeding ſtiptelijk zouden hebben te onderhouden. Aan elken Monnik en Non werd het verboden eenige bezitting buiten het klooster te hebben, en van roerelijke goederen ſlechts het noodzakelijkſte toegeſtaan. Daarentegen werd het aan de kloosters, zelfs aan die der Bedelmonniken, ſlechts twee uitgezonderd, vergund onroerelijke goederen te bezitten. Geen Monnik mogt zich, zonder bewilliging van den kloosteräbt, in iemands dienst begeven, of het klooster verlaten. De Bisſchoppen hadden naauwkeuriglijk zorg te dragen, dat de Nonnen in hare kloosters opgeſloten bleven. Aan Vorſten en Regenten werd het aanbevolen den Bisſchoppen hierin de behulpzame hand te bieden, met bedreiging van de ſtraf der exkommunikatie, indien zij zulks weigerden te doen. De Nonnen zouden ten minſte alle maanden biechten en het avondmaal ontvangen. Behalve den gewonen biechtvader zoude aan haar nog ook een buitengewone worden toegevoegd, voor wien zij twee of driemalen des jaars zouden moeten verſchijnen. Voor het zestiende jaar van iemands ouderdom, en voor een noviciaatjaar zoude geene intrede in

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Monniken.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

eene Monnikenörde van kracht zijn. Geen meisje zoude den fluijer mogen omhangen, ten zij voor af door den Bisschop onderzocht ware geworden, of zij vrijwillig het kloosterleven gekozen hadde, en of in haar alle de door den Regel bepaalde eigenschappen gevonden wierden. Ook de zulken zouden geexkommuniceerd worden, welke eenig meisje mogten willen noodzaken om eene Non te worden, of haar zulks met kracht mogten afraden, indien zij daar toe eene neiging gevoelde. Deze en meer diergelijke schikkingen waren het, die op de *Trentsche* kerkvergadering ter hervorming van de kloostergeestelijken gemaakt werden (*).

Ook met van nieu We monnikenorden.

Bijzondere hervormingen hadden plaats in deze en gene kloosterörden; zoo als, onder anderen, in die der Benediktijner kongregatie van Sint MAURUS. Tegen het einde der zestiende eeuw, rees uit deze orde met zekeren glans te voorschijn de kongregatie van VANNE en Sint HIDULPHUS, in *Frankrijk*. Deze legde er zich op toe, om naar den regel van den heiligen BENEDICTUS hare orde volkomen te herstellen. Volgens hare grondwetten werden de Nieuwelingen (*Novitii*) eerst twee jaren achteréén in de leer der godzaligheid en in de kerkelijke plegtigheden onderwezen; en vijf volgende jaren hun gelegenheid gegeven, om zich in de Philosofische en Theologische wetenschappen te oefenen. Vervolgens werd hun één jaar tijds gegund,

(*) Verg. SCHRÖCKHS *Christliche Kirchengeschichte seit der Reformation*; III D. bl. 463-465.

gund, om zich ter aanvaarding van het priesterambt, door allerhande geestelijke oefeningen, voortebereiden. In alle de kloosters van deze kongregatie werden dezelfde godsdienstige verrigtingen waargenomen, zoo bij nacht, als bij dag. Maar het plan der hervorming van deze kongregatie strekte zich ook uit tot buiten de muren der kloosters. Inzonderheid bevlijtigde men zich op een beter onderwijs der jeugd van onderscheiden standen, en wel voornamelijk van den landadel. Dit was in navolging van het, door den heiligen BENEDICTUS zelven daartoe gegeven, voorbeeld, dat aldus op nieuw verlevendigd werd. Op die wijze werden er vele kweekscholen gesticht, werwaarts een aantal kinderen werden gezonden, uit onderscheidene oorden des rijks, en waar een groot gedeelte derzelve vrij onderhoud genoot. In sommige kloosters werden niet alleen kinderen in de beginselen der geleerde wetenschappen, maar ook aankomende Monniken en Godsdienstleeraars in onderscheidene vakken van hoogere studie onderwezen. Vervolgens werden in eenige kloosters, behalve de overige meesters, die er waren, leeraars aangesteld in de positive theologie, het kanonieke regt, de kasuistiek enz; als mede in de hebreeuwsche en griekssche letterkunde. Uit deze schikkingen, welke het beste gevolg hadden, is voor het rijk der geleerdheid zoo veel nuts gesproten, als ooit ergens uit eene stichting van zulken aard spruiten konde. De beroemdste geleerden zijn in de scholen van deze stichting gevormd. En aan deze *Benediktijners*

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700

hebben wij te danken de uitgaven van tallooze oude oorkonden, van vele ſchriften der kerkvaderen, en belangrijke bijdragen tot de kerkelijke geſchiedenis (*).

Vervolg.

Meer andere kloosterorden zijn, gedurende dit tijdperk, opgekomen en ontſtaan. Tot dezelve behoort in de eerſte plaatſe die van de Prieſters des *Oratoriums* in *Italië*, welke hare ſtichting verſchuldigd is aan PHILIP VAN NERI, die ten jare 1548 eene orde oprigtte, de *Broederſchap der heilige Drieëenheid* genoemd, welke toen uit vijftien leden beſtond, meest van geringe klaſſe. Het oogmerk der inſtelling was kranken te bezoeken in de hospitalen, en godsdienſtige aanſpraken te doen tot het volk, welke telkens door hartelijke gebeden voor hetzelve werden afgewisſeld. Daar toe werd hem in *Rome* ten jare 1551 eene plaats ingeruimd, die den naam kreeg van *Oratorium* of *bedehuis*. De broederſchap werd nu gaande weg grooter en uitgebreider. Ten jare 1574 bouwde zij een eigen *Oratorium*, onder de heilige goedkeuring van GREGORIUS *den dertienden*. En van toen aan maakte deze orde in *Italië* veel geruchts en verwierf zij veel roems. Binnen den tijd van twaalf of veertien jaren was zij uitgebreid te *Napels*, te *Fermo*, *Lucca*, *Palermo* en elders. Hare Leden behoefden geene gelofte te doen; zij bleven vrij; wilden zij de broederſchap verlaten, niemand verhinderde hen daarin. En het prijsſelijkſte daarenbo-

(*) Verg. SCHRÖCKHS a. w. III D. bl. 478-480.

boven was, dat zij met hunne godsdienſtige oefe- na. C. G.
ningen ook de ſtudie verëenigden der theologiſche Jaar 1552.
wetenſchap. De voornaamſte geleerden, uit deze tot 1700.
orde opgetreden, waren de Kardinaal CÆSAR BARONIUS, ODORICUS RAYNALDI, ANTONIUS GALLONI; enz. groote namen, in het rijk der wetenſchappen hoog geëerbiedigd!

Eene diergelijke ſtrekking had eene diergelijke Vervolg.
nieuw geſtichte orde, onder eenen diergelijken naam. Deze was de *kongregatie van de priesters van het Oratorium van* JEZUS CHRISTUS, welke opgerigt werd in het jaar 1611, te *Parijs*, door eenen PETRUS BERULLUS, priester aldaar, dien vervolgens URBANUS *de achtſte* den kardinaalshoed verëerd heeft. Naar het plan des Stichters moesten de geestelijken van deze orde, ondanks het ruim genot, dat zij van hunne goederen anders zouden mogen hebben, armoede lijden, alle kerkelijke pligten vervullen, den Biſchoppen alle gehoorzaamheid bewijzen, zich onthouden van alle beoefening der menſchelijke wetenſchappen, enz. Evenwel werden er met den tijd door deze broederſchap ſcholen opgerigt, doch waarin ſlechts een oppervlakkig onderwijs werd gegeven aan zulken, die zich tot den geestelijken ſtand bekwaam zochten te maken. Na den dood van BERULLUS, die een braaf man gezegd wordt geweest te zijn, maar een myſtieke dweeper, kreeg de door hem geſtichte broederſchap eene nieuwe en glansrijker gedaante. BERULLUS ſtierf ten jare 1629. Vele leden begonnen zich met allen ijver op de beoefening der wetenſchappen toe-

na C. G. Jaar 1552 tot 1700

toeteleggen, het gene dan ook bij dezen eenen volkomen afkeer van alle myſtieke dwaasheden ten gevolge had. Ook toen werd aan allen, die tot deze orde waren toegetreden, de vrijheid vergund, indien zij het verkozen, haar weder te verlaten, gelijk den nieuwelingen dan ook voortaan geene gelofte meer werd afgenomen. Hierdoor groeide het getal der leden van jaar tot jaar krachtig aan. De ſcholen dezer orde werden beroemd, waarin mannen gevormd zijn, die ſieraden waren van hunne eeuw, en den beoefenaar van echte geleerdheid de grootſte dienſten hebben bewezen. Als zoodanigen zijn bovenal waardig hier genoemd te worden NIKOLAUS MALEBRANCHE, JOHANNES MORINUS, LODEWIJK THOMASSIN, RICHARD SIMON en de voortreffelijke bearbeider van den hebreeuwſchen tekst des Bijbels, HOUBIGANT (*)

Vervolg.

Ter hervorming van den geeſtelijken ſtand der kloosterlingen heeft mede niet weinig het hare toegebragt, eene ten jare 1624 nieuw geſtichte kongregatie van de Prieſteren der Miſſie, zoo als zij genoemd werd. De Stichter was VINCENTIUS DE PAULA, een vriend van PETRUS BERULLUS. Na dat zich deze orde te *Parijs*, waar haar eerſte huis geſtaan heeft, had beginnen uit te breiden, werd dezelve bevestigd ten jare 1632 door Paus URBANUS *den achtſten*. Van dien tijd af breidde zich deze kongregatie nog bij het leven van haren ſtichter zoo wijd uit, dat zij in *Frankrijk*, in *Sa-*

(*) Verg. SCHRÖCKHS a. w. III D. bl. 494-498.

Savoije, in *Piëmont*, te *Rome*, te *Genua*, ja tot in *Polen* toe vijfentwintig huizen telde, die haar toebehoorden. Na den dood van DE PAULA, die ten jare 1660 ſtierf, werd dat getal met eenenzestig vermeerderd, en de orde ook in *Spanje* gevestigd. Het werk van de geestelijken dezer godsdienſtige maatſchappij was, overëenkomſtig het doel van den Stichter, acht maanden in het jaar lang, in zendelingſchap, op het platte land, rond te reizen, en goed te doen. Op elke plaats hielden zij zich veertien dagen, of ook wel langer op; gaven onderwijs in de godsdienstleer, naar den Katechismus; predikten op eene volkmatige en bevattelijke wijze; namen algemeene biecht af; legden pleitgedingen en oneenigheden bij, verzoenden vijanden met elkander, bewezen den kranken hulp en voorzagen in den nood van behoeftigen. Eindelijk beſloten zij hunne zending met eene algemeene kommunie. Wijders verzuimde deze Kongregatie niet, ook Kweekſcholen opterigten, waarin jonge lieden tot het eenmaal waarnemen van eenig geestelijk ambt werden voorbereid en gevormd. De leden dezer orde legden, na den afloop van twee proefjaren, de geloſte af van armoede, van kuischheid, van gehoorzaamheid en ſtandvastigheid. In *Parijs* was de Priorij van ſint LAZARUS de hoofdzetel der orde; en van daar zijn zij in *Frankrijk* ook de Vaders van den heiligen LAZARUS of Lazaristen genoemd geworden (*). na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Men

(*) Verg. SCHRÖCKHS a. w. III D. bl. 498-502.

na C. G. Jaar 1552 tot 1700.

Men ziet uit dit berigt, dat er in de Roomsch-katholieke kerk nog al eenige mannen zijn opgestaan, die met een' goeden uitslag hun best hebben gedaan ter hervorming van het kloosterleven der Monniken. Hetzelfde goede gevolg hadden de ondernemingen van anderen in het hervormen der vrouwenkloosters. Twee orden van Nonnen, die, staande dit tijdperk, zich zeer vermaard hebben gemaakt, verdienen hier onze bijzondere aandacht. De eerste is de orde der heilige URSULA, welke reeds in de eerste helft der zestiende eeuw is opgerigt door eene ANGELA VAN BRESCIA. Deze orde onderscheidt zich van anderen, maar ook, in onderscheidene kongregatiën, van zich zelve, door bijzondere kleeding en levenswijze. Vele der gewijde vrouwen, tot deze orde behoorende, leven gemeenschappelijk met elkanderen in Kloosters; andere daarentegen leven op zich zelve, of eenzaam, of onder hare verwanten; en geene van beide verbinden zich aan de orde door plegtige geloften. Het oogmerk van de stichtster was zelfs, dat elke, aan deze orde geheiligde, maagd in het huis harer ouderen blijven zoude, om de pligten der liefde, aan dezelve verschuldigd, te vervullen. Dan na verloop van eenige jaren vereenigden zich eenige maagden van deze orde tot een gezellig leven, als toch naar hare gedachte het meest met haren gewijden staud overeenkomstig. Dit had ten gevolge, dat sedert het jaar 1612, toen deze vrouwen met elkanderen het eerst dat besluit te *Parijs* namen, onder het bestuur eener Nonne van *St Beuve*, met name MAGDALENA LULLIER, over de

Berigt van de Hervorming der Nonnenorde, en van de opkomst van sommige nieuwe.

de drie honderd en vijftig kloosters van deze orde, na C. G. verdeeld in onderfcheidene kongregatiën, van tijd Jaar 1552. tot tijd ontftaan zijn. De orde is eerst bevestigd tot 1700. door Paus GREGORIUS *den dertienden*, ten jare 1572, en naderhand door Paus PAULUS *den vijfden*, ten jare 1612 (*). Bijzonder heeft zich deze orde verdienftelijk gemaakt door het wel onderwijzen van jonge meisjes in de huishoudelijke pligten, en door dezelve opteleiden tot het verkrijgen van nuttige kundigheden, die haar tot fieraad en eer ftrekken mogten. Bij de eerfte inrigtingen beoogde de ftichtfter voornamelijk door hare kweekelingen, als zoo vele voorbeelden van christelijke godzaligheid, aan de wereld te toonen, hoedanig het leven ware van, aan den dienst der kerke geheiligde, vrouwen, ten einde het alzoo voor ieders oog blijken konde, wat men te denken hadde van zoodanige vrouwen, die in de kloosters een gelijk leven leidden. Wanneer dit oogmerk bereikt werd, moest, naar hare gedachte, het vooroordeel, dat door de ketters tegen den geestelijken ftand ook van de teedere kunne in deszelfs onderfcheidene orden werd ingeboezemd, eenmaal gekrenkt en weggenomen worden. De christelijke godzaligheid van deze heilige maagden was bovenal blijkbaar in het van haar gevorderde troosten en onderrigten veler ongelukkigen, in het bijftaan en onderfteunen der armen, in het bezoeken van ziekenhuizen, in het oppasfen van kran-

(*) Verg. *l'Hiftoire des ordres monastiques par* HELYOT T. IV. pag. 150.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

kranken, enz. Te meer blonk dit haar goede werk van godzaligheid uit, daar de orde grootſtendeels beſtond uit vrouwen van fatſoenlijke afkomst en aanzienlijken ſtand.

Vervolg.

De andere voorname geeſtelijke orde onder de vrouwen, welke in dit tijdperk is opgekomen, draagt den naam van de *Nonnen der Viſitatie onzer lieve vrouwe.* Zij is geſticht geworden door eenen FRANS, Graaf VAN SALES, in het jaar 1610, te *Annecij* in *Savoije.* Deze Graaf VAN SALES was een geleerde dweeper, en in zijne verkeerd gewijzigde godzaligheid niet weinig verſterkt geworden door de list der Jezuiten, welke door hem tot zijne gidſen gekozen waren, en hem ter bereiking van hunne geheime oogmerken meesterlijk wisten te leiden. Op derzelver raad ging hij, van ſtudie een regtsgeleerde zijnde, over tot die der godgeleerdheid, en werd een geeſtelijke. Van toen aan wijdde hij zich geheel aan de myſtieke godgeleerdheid, latende die der ſcholastieken, waarin hij zich eerst met veel vlijt geoefend had, varen. Hij ſtichtte ten jare 1593 eene geeſtelijke maatſchappij, welke hij de *broederſchap des kruiſes* noemde. Ten jare 1602 werd hij Biſchop van *Geneve;* en in deze betrekking ſtichtte hij acht jaren later de geeſtelijke vrouwenorde, welke wij boven genoemd hebben. In een hemelsch gezigt wees hem de gezegende hand der lieve vrouw, die hem alzoo, gelijk men het noemde, met eene *viſitatie* vereerde, op eene andere, ook aan hem verſchenene, vroome vrouw, die hem behulpzaam moest zijn in het oprigten van zulke eene orde, waar-

waartoe hij nu den Goddelijken last ontving. Die vrome vrouw was de weduw van den Baron van CHANTAL, eene vrouw, die, gelijk hij, door myſtieke beſpiegelingen en oefeningen den, tot volkomenheid leidenden, weg meende ingeſlagen te zijn, en hem tot haren gewetensraad gekozen had. Geen wonder derhalve, dat zulk eene vrouw ſtraks aan 's mans voorſlag gehoor gaf, en, op zijn gezag, of liever op een, door hem verzekerd, hemelsch gezag, eenige weduwen en zwakke meisjes in haar belang wist te krijgen, welker bijzonder werk zoude zijn kranken te bezoeken en optepasſen. Deze vereenigden zich tot een gemeenſchappelijk leven, dat evenwel, naar het voorſchrift van den Biſchop, weinig had te lijden van zoogenoemde doodingen des vleeſches, maar zoo veel te meer moest worden doorgebragt in, van de zinnelijke dingen dezer wereld geheel onafhankelijke, beſpiegelingen en oefeningen der godzaligheid. Het getal dezer dus gezinde vrouwen nam gaande weg toe, zoo dat zij ten laatſte voegelijker wijze zich, naar het ſcheen, beter konden vormen tot eene bijzondere orde, dan eene, niet door kerkelijk gezag gewettigde, kongregatie blijven. Het daartoe ontworpene plan werd door PAULUS *den vijfden* bevestigd; en alzoo ontſtond de orde van de *viſitatie onzer lieve vrouwe*. Andermaal ontving zij de hooge goedkeuring des heiligen vaders. Ten jare 1626 bekwam zij van URBANUS *den achtſten* hare volkomene kracht ter verdere uitſtrekking, ſchoon zij toen reeds een vrij aanzienlijk aantal kloosters tellen mogt, die aan hare na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

na C. G Jaar 1552. tot 1700.

inſtellingen gewijd waren. De ſtichter begeerde niet, dat dezelve een bijzonder opperhoofd hebben, maar aan de Biſchoppen der kerkſtichten, waar zij in hare onderſcheidene kloosters mogt gevestigd worden, onderworpen zoude zijn. Deze inrigting bevorderde niet weinig hare uitbreiding, zoo dat van tijd tot tijd eene groote menigte van kloosters geſticht werden in *Italië*, in *Duitschland*, in *Polen* enz. In den aanvang der achttiende eeuw beſtonden er van deze orde over de honderd en zestig kloosters, gevuld met meer dan zesduizend zeshonderd nonnen. De Graaf VAN SALES ſtierf ten jare 1622. Na den dood van zulken man geſchiedden er, gelijk men verwachtte, nog eenen geruimen tijd aan één op zijn graf vele en groote wonderen. Dit ſchijnt geduurd te hebben tot aan het Pauſelijk bewind van ALEXANDER *den zevenden*, die ten minſte ten jare 1665 door den gewijden geur, welken de man in die wonderen had achtergelaten, bewogen werd, hem onder de heilige beſchermers der kerk in den hemel eene plaats te geven (*).

Vervolg.

Eene mindere vermaardheid kregen de volgende, in dit tijdperk geſtichte, geestelijke vrouwenorden, waarvan wij hier dus ſlechts met een woord behoeven gewag te maken. Ééne der oudſte, onder dezelve, was de orde der Jezuitinnen, of gelijk zij ook van eenige Roomschgezinden genoemd zijn geworden, *Paters kloppen*. De grondſlag van deze or-

(*) Zie het a. w. van HELYOT, IV D. pag. 318 en volgg. en verg. SCHRÖCKHS *Kirchengeſchichte ſeit der Reformation*, III D. bl. 505-514.

orde werd gelegd reeds ten jare 1540, toen ELIZABETH ROSELLA van *Barcelona*, van welke IGNATIUS VAN LOYOLA veel goeds had genoten, zich naar *Rome* begaf, en in *Italië* een gezelschap van maagden oprigtte, hetwelk de grondregelen der toen opkomende Jezuiten aannam. Gering bleven echter langen tijd de beginselen van deze gemeenschap der Jezuitinnen, tot dat zij eindelijk, in het laatst der zestiende en in het begin der zeventiende eeuw, aanmerkelijk uitgebreid zijnde, de volkomene gedaante van eene afzonderlijke geestelijke orde kreeg. Ten jare 1619 werden, door den Rector van het Jezuiten kollegie te *Luttich*, Pater GEBHARD, twee Engelsche Roomschkatholieke vrouwen, met name WARDA en TWITTIA, opgewekt niet alleen, maar ook gevolmagtigd, om deze orde naar de grondregelen der Jezuiten in allen deele tot eenen meer volkomen stand te brengen, en over dezelve eene oppervoogdes aantestellen, aan welke men den eeretitel gaf van *Generalin*. Van toen aan breidde zich deze orde wijd en zijd uit in *Italië* en *Duitschland*, maar hielden de Paterskloppen zoo slecht de gedane geloften van kuischheid, dat URBANUS *de achtste*, in plaatse van aan deze orde de Pauselijke bekrachtiging, welke men van hem begeerde, toetestaan, haar in het jaar 1631 geheel vernietigde, eene openbare bulle deswege uitvaardigende. Des niet te min bleven er steeds tot diep in de achttiende eeuw van deze orde eenige kloosters hier en daar in *Duitschland* (*). Eene

na C. G. Jaar 1552 tot 1700.

(*) Vid. J. COLERI *Dissert. de Jesuitissis*; HOORNBEEC-

na C. G. Jaar 1552 tot 1700.

Eene andere nonnenorde is die van de *Geestelijke Kruisdraagsters*, welke ten jare 1668 door ELEONORA, de weduwe van Keizer FERDINANDUS *den derden*, gesticht, en door Paus KLEMENS *den negenden* dadelijk bekrachtigd werd. De aanleiding tot het oprigten van deze orde gaf een gouden kruis, met een stukje van het kruis des Heilands daarin gezet, hetwelk bij den toenmaligen brand van den nieuwen burg te *Wenen* in de overgeblevene asch gaaf en onbeschadigd gevonden was. Aan den Bisschop van *Wenen* werd het oppertoezigt over deze nieuwe orde aanbevolen, en aan de Keizerin opgedragen de eeretitel van ordesvoogdes. De zusters der orde hadden hare dagelijksche kloosterpligten te betrachten, en droegen op de linker borst een vierhoekig met sterren versierd kruis, door welks midden twee kruisstrepen liepen, die eene houtkleur hadden. Het ordesteeken was met vier zwarte adelaars omvangen, en had ter zinspreuk, *Salus & Gloria* (*).

Vervolg.

Vervolg. Eindelijk verdient hier nog gemeld te worden de stichting van de orde *der Jonkvrouwen van de kindschheid van Jezus*. Deze orde werd ten jare 1662 opgerigt door eene rijkbegoedigde weduwe te *Tou-*

KII *Examen Bullæ* URBANI VIII. Verg. *Kirchenhistorie nach der methode* HUBNERS, II D. bl. 406.

(*) Zie het *Leben des Kays.* LEOPOLD, II Deel. bl. 173, 176, en verg. de *Kirchengeschichte nach der methode* HUBNERS, II Deel. bl. 406, en SCHRÖCKHS a. w. III D. bl. 536.

Toulouze, met name JOHANNA DE JULIARD, en door den Paus ALEXANDER *den zevenden* bekrachtigd. Niet lang evenwel hield deze orde haren ſtand; reeds ten jare 1686 werd zij door den Koning van *Frankrijk* opgeheven, niet zonder wederwil van Paus INNOCENTIUS *den elfden*. De heilige maagden dezer orde hadden juist geene ſtrenge levenswijze in hare kloosters; hare voornaamſte bezigheden beſtonden in het opvoeden van kleine meisjes, welke zij onderwezen in den godsdienst, en ook in vrouwelijke werkzaamheden (*). na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

DERDE HOOFDSTUK.

Geſchiedenis van de Jezuiten.

Inleiding.

Voorheen hebben wij reeds de geſchiedenis geboekt nopens de opkomst van de alleszins merkwaardige orde der Jezuiten, nopens hare inrigtingen, hare ondernemingen in en buiten *Europa*, en den uitgebreiden voorſpoed, welken zij binnen een kort beſtek van jaren, na dat zij gevestigd was geworden, gehad heeft (†). Thans moeten wij de geſchiedenis te boek brengen van de lotgevallen dezer orde ſedert het jaar 1552, of liever 1556, toen IGNATIUS, Heer

(*) Zie de *Kirchengeſchichte nach der methode* HUBNERS, II D. bl. 407.

(†) Zie het XXIII D. bl. 338-348.

na C. G Jaar 1552 tot 1700.

Heer van *Ognes* en *Loyola*, derzelver ſtichter, den 31ſten van Hooimaand te *Rome* overleden is.

Uitbreiding der orde.

Bij den dood van IGNATIUS was het door hem geſtichte genootſchap wijd en zijd in en buiten *Europa* uitgebreid. Echter was naar des listigen mans oogmerk het getal der ingewijden niet zoo groot, als men anders wel denken zoude. Hetzelve beliep niet veel boven de duizend medeleden, die in ongeveer honderd profeshuizen verdeeld, en in twaalf zoogenoemde provintiën verſpreid waren. Negen van deze provintiën lagen in *Europa*, namelijk in *Italië*, *Sicilië*, *Hoog-* en *Nederduitschland*, *Frankrijk*, *Arragonië*, *Kastilië*, *Spanje* en *Portugal*; de drie overigen lagen in *Braſilië*, *Æthiopië*, en de *Oostindiën*. En onder alle de ingewijden telde men niet meer dan vijfendertig *Profeſſen*, leden van den eerſten rang, welke de vierde gelofte hadden afgelegd, uit kracht van welke zij zich verbonden zagen, om alle, hun door den Paus opgelegde, reistogten naar verre landen, ten dienſte der kerke, te ondernemen. Hoogstwaarſchijnlijk meende IGNATIUS door dit klein getal der Profeſſen, die alleen met de geheimen der orde eenigzins bekend waren, het best en gelukkigst zijne oogmerken te kunnen verbergen, en door die verberging te kunnen bereiken. Ook kan het zijn, dat mede 's mans doel is geweest, gelijk ſommigen denken, om door dien weg de orde minder afhankelijk van den Paus te houden, en meer of liever alleen ondergeſchikt te doen zijn aan haren Generaal, die het roer des ganſchen genootſchaps in handen had, en deszelfs bedrijven ſtuurde

naar

naar den bedekten wil zijner vermogende wijsheid. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Na den dood van IGNATIUS werd ten jare 1558 tot Generaal gekozen JAKOB LAINEZ, een man van diep doorzigt, ſchrander, maar ook loos en vol list. Het eerſte, waarop deze hooge bewindhebber bedacht meende te moeten zijn, was het tot ſtand brengen der, door IGNATIUS achtergelatene, ordesregeling, of de zoogenoemde ordeskonſtitutie. In eene vergadering der Profeſſen, die te *Rome*, in het laatstgemelde jaar gehouden werd, was die zaak het hoofdonderwerp der handelingen. Aan die ordesregeling werd dan nu de laatſte hand gelegd, en dezelve met velerlei veranderingen, ook met onderſcheidene bijvoegſelen, plegtiglijk vastgeſteld en aangenomen. Alzoo werd dan de orde op de hechtſte grondſlagen gevestigd. Bevestiging en verdere uitbreiding der orde.

Alles werd nu zoo ingerigt, met zoo veel ſlimheid en list beſtuurd, dat aan alle kanten zigtbaar was het ſchrandere verſtand van eenen man, die zich verre verheven moest gevoelen boven gewone menſchen, onder welke ook VAN LOYOLA zelf had moeten gerangſchikt worden, als zijnde ſlechts iemand van een niet meer dan middelmatig verſtand, en een myſtieke dweeper in zijn hart, in zijne beſpiegelingen en godsdienstoefeningen. De werkzaamheden der orde werden door LAINEZ zoo geregeld, dat zij niet konden nalaten den grootſten invloed niet alleen op de ganſche kerk, maar ook op den ſtaat der rijken en gemeenebesten van *Europa* en zelfs van andere werelddeelen te hebben, zoo dat de geest van het Jezuitisme over alle de belangen zoo van Vervolg.

na C. G. Jaar 1552 tot 1700

burgertrouw als van godsdienst het heerschend bewind voerde. En het meest verwonderenswaardige was, dat geheel de uitvoering van dit bewind onopgemerkt bleef, terwijl de gevolgen van hetzelve zoo veel te duidelijker ontdekt werden. Hier kwam nog bij, dat de hoogste wet der orde ten doele had aan den Pauselijken Stoel de meeste sterkte te geven. Van daar de heilige gelofte der ingewijden, waardoor zij zich verbonden, om niemand, dan den Paus te *Rome*, en wel hem, als het eenige hoofd der kerke, te gehoorzamen in alles. Die gelofte was wereldkundig: dus alles, wat door Jezuitische kracht werd gewerkt, was, naar het heette, gewerkt in gehoorzaamheid aan de bevelen van den heiligen Vader, dien de kinderlijke eerbied van getrouwe onderhoorigen niets weigeren mogt. Met dezen, in schijn, schoonen, glimp van betamelijkheid, werd alles, wat uit de verrigtingen der orde in het openbaar, als onveranderlijk gevolg, aan den dag kwam, voor het zich onderwerpend oog en oordeel der geheele kerk vergoelijkt; en de geheele kerk zweeg met eene godsdienstige onderdanigheid aan haren Opperpriester, die zij geloofde, dat zoo wilde, om dat het zoo het best was. Ten einde zulk eene onderdanigheid nog meer te bevorderen, zag men in het werk gesteld, ten minste dienden daartoe twee middelen, die beide wel geheiligd door het doel, dat men er bij scheen te hebben, maar door de list van baatzucht misbruikt, en door dat misbruik verderfelijk werden, voor het welzijn der kerk; gelijk van achteren genoegzaam gebleken is aan allen, die doorzigt hadden.

Het

Het eerſte dezer middelen was het onderwijs der jeugd. Geene geeſtelijke orde had ooit regt gedacht aan het behoorlijk vormen der jeugd tot kunde van waarheid en godzaligheid, en tot eenen echten dienst van God, een' dienst in geest en waarheid. Dit was overgelaten voor de vaders der orde, geheiligd aan den Heere JEZUS, die zulk een' dienst had voorgeſchreven. Konden de Jezuiten zich verzekeren van weidſcher loftuitingen, dan welke zij uit zulken toeleg te wachten hadden? De ganſche kerk moest hun toejuichen, de zorg, welke zij voor het opkomende geſlacht hadden, prijzen tot in de hemelen! Grooter verdienſte omtrent de kerk van JEZUS zoude wel geene geeſtelijke orde in het oog van bevoegde regters immer gehad hebben! Schijn bedriegt. Ook hier bedroog die. Niet het ſchijnbare, maar wezenlijke doel der Jezuiten was volſtrekt geen ander, dan de teedere gemoederen der buigzame jeugd te kneden naar hunne bijzondere belangen, denzelven denkbeelden inteprenten, dienstbaar ter bereiking van hunne geheime oogmerken, gevoelens inteſcherpen, die werken konden in rijper jaren op onderſcheidene ſtanden der kerke en der maatſchappij, beginſelen inteplanten, die eenmaal overvloedige vruchten droegen bij de nakomelingſchap, en in volgende tijden voor geſlachten, die nog geboren ſtonden te worden, eene algemeene ſtrekking zouden kunnen erlangen. na C. G. Jaar 1552. tot 1700. Vervolg.

Het andere middel was het Evangelie te prediken aan de ongeloovigen, zelfs in de afgelegenſte hoeken der aarde. Wien was het nog onder het denkbeeld gevallen, dat de arme Heidenen, Vervolg.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

verre verwijderd van het hemelsch licht des Evangelies, dat thans voornamelijk *Europa* beſcheen, eene natuurlijke aanſpraak hadden op de weldadige hulp van hunne te dezen aanzien meer gezegende medemenſchen, die voor de ſtralen van dat licht een' ruimen doortogt konden openen, opdat ook onder alle volken de duisternisſen eenmaal mogten optrekken, en deze door dat licht verhelderd, verkwikt, verbeterd en gezaligd wierden. Dit menschlievende denkbeeld moest juist bij de Jezuiten eerst regt opkomen, en dadelijk van hen ten uitvoer gebragt worden! Konden zij wel langs eenen anderen weg meer de aandacht der Christenheid op zich doen vestigen? Het doel dezer onderneming werd toegejuicht; de onderneming zelve ten hoogſte geprezen, en de wierook der eer, welke der Jezuitenorde allerwege in het Roomschkatholieke kerkgenootſchap werd toegezwaaid, ſteeg tot eene buitengemeene hoogte. Verſtandigen nogtans, die ſcherper zagen, dan de meeste menſchen, beſpeurden al dra in dit geheele bedrijf der Jezuiten een gansch ander doel, ten minſte een bijdoel, dat van eenen gansch anderen aard was. De toeleg der Jezuiten was, gelijk het bleek, het gezag, dat zij zich aanmatigden, te doen gelden, zoo verre zij konden, en, ware het mogelijk, de voornaamſte volken der aarde aan zich te onderwerpen.

Hunne uitbreiding en invloed bijzonder

Tot zulk een einde breidden de Jezuiten hunne magt al meer en meer uit in *Europa*, niet alleen in *Italië*, bijzonder te *Rome*, maar ook in *Oostenrijk*, in *Duitschland*, en elders, voornamelijk in *Portugal*,

gal. In *Frankrijk* viel het hun moeijelijk, hun gezag gevestigd te krijgen. Nog ten jare 1560 hadden zij daartoe vergeefsche pogingen gedaan. Wel hadden zij zich de gunst weten te verwerven van FRANS *den tweeden*, of nog meer van deszelfs moeder KATHARINA DE MEDICIS; maar het Parlement, ook de Universiteit, inzonderheid de Bisschop van *Parijs* hield zich tegen hunnen geweldigen indrang staande, zoo lang het maar doenlijk was. Eindelijk gelukte het den Jezuiten, den 15den van Herfstmaand des jaars 1561, door den invloed van het hof op den gemelden Bisschop, allen tegenstand in zoo verre te boven te komen, dat zij onder zekere bepalingen in het rijk toegelaten werden. Dit geschiedde, wel is waar, op eene wijze, die hen tot eene volslagene onderwerpelijkheid aan de Gallikaansche kerk vernederde. Dan zij hadden reeds bij ervaring geleerd, wat men door list vermogt, en dit toch benam hun niet geheel den moed. Hunne arglistigheid, staêg in tweestrijd met hunne heerschzucht, verloor nogtans bij de Franschen, die te sterk gezet waren op de regten hunner kerk, om daar iets van afteslaan, met den tijd al die kracht, waar door zij elders over de grootste zwarigheden heenkwamen. Bij hunne heerschzuchtige aanslagen ontdekte men ook niet zelden fijn overlegde werkzaamheden, die de Franschen al meer en meer op de hoede deden zijn tegen de strikken, die men vermoedde, dat zelfs voor den koning gespannen werden. Eindelijk gebeurde er iets, dat den Jezuiten in *Frankrijk* den laatsten slag toebragt, die hen uit het rijk dreef, onder het smar-

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

in Frankrijk.

n. C. G. Jaar 1552. tot 1700.

ſmartelijkst gevoel der hevige verontwaardigingen van vorst en volk. Een, door vertwijfeling over voorgaande misdaden tot eene bigotiſche krankzinnigheid gebragte, jongeling, met name JOHAN CHATEL, had ten jare 1594 eene mislukte poging gedaan, om HENDRIK *den vierden* te vermoorden. En de argwaan des Parlements, dat deze ongelukkige man door de Jezuiten tot die daad was aangezet, gelijk men trouwens uit deszelfs belijdenis meende te moeten opmaken, was door de overtuiging der regters zoo ſterk, dat er tegen hen, zonder eenige de minſte verſchooning, het volgende vonnis werd uitgeſproken. „ Alle Priesters en Scholieren, ook alle andere, hoe ook genoemde, leden van het genootſchap der Jezuiten zouden voor altijd het rijk hebben te verlaten, als verleiders der jeugd, als verſtoorders van de openbare rust, en als vijanden des konings en des volks. Zij moesten allen vertrekken, binnen den tijd van drie dagen uit *Parijs* en andere ſteden, en binnen veertien dagen uit geheel *Frankrijk*, indien zij niet, als ſchuldigen aan de beledigde Majeſteit des Konings, wilden te regt worden geſteld. Alle hunne goederen waren verbeurd verklaard, en zoo eenig Fransch onderdaan zijne kinderen durfde zenden naar de uitlandſche ſcholen der Jezuiten, die zoude ten ſtrengſte geſtraft worden." De haat, dien men tegen de Jezuiten ſteeds in het Parlement gevoed had, heeft buiten twijfel dit vonnis aanmerkelijk verzwaard, indien hetzelve er zijn oorſprong niet geheel aan verſchuldigd was. Immers

mers is de vermoede misdaad der Jezuiten, in het geval van CHATEL, nooit bewezen geweest. Deszelfs getuigenis was voor eene dubbelzinnige verklaring vatbaar; de man had hen ten minſte niet uitdrukkelijk verklaard voor de dadelijke aanhitſers tot zijne gevloekte onderneming. Evenwel is het waar, dat de Jezuiten van dien tijd zich dikwerf in hunne geſchriften gezegden hebben laten ontvallen, waaruit men niet onduidelijk kon afleiden, hoe het in hunne orde een algemeene ſtelregel ware, dat de moord eens konings geoorloofd was, indien het volk hem voor een' tiran moest houden. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Na verloop van eenige jaren waagden het weder de Jezuiten in het rijk te ſluipen. Zij werden door de vingers gezien, om dat men den toorn vreesde van den heiligen Vader der kerke te *Rome*, die den koning toch veel meer kwaads doen, dan goeds bewijzen konde. De koning zelf was inzonderheid beducht voor de wraakzucht der Jezuiten, die hij wist dat hunne geheime gangen hadden, om van waar het ook wezen mogt, tot zijn vorſtelijk hof te naderen, en hem den dolk in het hart te drijven. Den angst, dien HENDRIK *de vierde* hierover gevoelde, openbaarde hij aan zijnen vertrouwden vriend SULLY; en deze, anders tegen de Jezuiten, op goede ſtaatkundige gronden, zeer ingenomene, ſtaatsman zweeg, om 's konings hartzeer niet te vergrooten. Nu beſloot de koning, gelijk ook het Parlement door hem genoodzaakt werd, dat beſluit goed te heeten, in Herfstmaand van het jaar 1603, dat den Jezuiten weder vrijheid wierd vergund, om in *Frankrijk* zich Vervolg.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700

zich te vestigen. En reeds ten jare 1608 was de Jezuit PETRUS COTTON 's konings biechtvader en vertrouwde vriend! Welk eene zwakheid in dezen anders zoo uitmuntenden vorst! Volgens zijne eigene verklaringen, in de jaren 1598 en 1599 afgelegd, kende hij de Jezuiten als zeer onderneemzieke menschen, die, onder het voorwendsel van den godsdienst te willen voortplanten, hunnen bijzonderen invloed zochten uitrebreiden, ter bevordering van hunne eigene grootheid, en de openbare rust van den Staat daaraan opofferden. HENDRIK *de vierde* kende de Jezuiten als zoodanigen; en nogtans! — — — Nergens voorzeker kan de list meer blijken van deze menschen, dan hier. HENDRIK had eenen gevestigden afkeer van de Jezuiten; en evenwel betooverden zij zijn oog, verschalkten zijn hart, en verbonden hem geheel aan zich. Tot zulk eene hoogte ja leert menigwerf de ondervinding, dat de kunst gebragt is van sommige menschen. En dezen weten niet slechts de anders ontoegankelijkste openingen ter bereiking van hun bijzonder doel te vinden, maar kunnen zelfs er zich eenen weg door banen, waarop geen sterveling immer gedacht had, of schier had kunnen denken.

Vervolg.

Of de Jezuiten in de donkerheid mede schuldig hebben gestaan aan den rampzaligen moord, dien RAVAILLAC in het volste licht aan den braven koning ten jare 1610 heeft gepleegd, blijkt niet. Maar dit weet de geschiedschrijver, dat het zamenstel der drijfveeren, die dezen stouten moordenaar in werking hebben gebragt, niet met die geregte-

lij-

lijke naauwkeurigheid is onderzocht geworden, waarmede dit had behooren geſchied te zijn. Wat dan ook van de zaak zijn moge, de Jezuiten hebben zich op de krachtigſte wijze, met weluitgedachte redenen, dermate verdedigd, dat een aanzienlijk deel der geestelijkheid van het rijk, zoo het ſcheen, van hunne onſchuld volkomen overtuigd werd, en de hand hun boven het hoofd hield. Trouwens aan het hof hadden de Jezuiten, bij al den argwaan van het Parlement en van de Univerſiteit van *Parijs*, geenszins hun vertrouwen verloren. Van het hart der koningin regentes, MARIA DE MEDICIS, waren zij volkomene meesters; en daardoor ook was hun invloed op alle de grooten des hofs onbepaald. LODEWIJK *de dertiende*, nog minderjarig, bazuinde reeds, in zijne onnozelheid, hunnen lof uit door eene verklaring, die men hem had voorgelegd, om met zijne kinderlijke hand te onderteekenen. Inmiddels werd, toen hij het roer des bewinds voerde, een groot gedeelte der Franſche geestelijkheid, aan welker hoofd was de Abt DE BARCOS, tegen de Jezuiten allergeweldigst ingenomen. En evenwel vonden zij zich, onder al het gewoel tegen zich, wel in ſtaat, om aan het hof hun vertrouwen, geheel op den ouden voet, gevestigd te houden; en dit was hun genoeg. Wat ook de vermaarde Kardinaal RICHELIEU, die zulk een gezag had aan het hof, dat hij ſchier alles, wat hij wilde, konde uitwerken, mogt ſpreken of doen, om den koning, die van de Jezuiten geen kwaad zag, de oogen te openen, dit alna C. G. Jaar 1552. tot 1700.

les

na C. G Jaar 1552 tot 1700

les was vruchteloos. Zij waren en zij bleven op den duur de biechtvaders des konings; en zij gebruikten, in deze betrekking, niet zelden hunnen invloed tegen het Parlement, de Univerſiteit en de hooge Geeſtelijkheid. En dien invloed behielden zij aan het Franſche hof onafgebroken, gedurende de ganſche zeventiende eeuw, tot aan het jaar 1715, toen terſtond na den dood van LODEWIJK *den veertienden* hun hoog aanzien begon te dalen, en zij voortaan van lieverlede hetzelve geheel zagen wegzinken. Hun eindelijke, lang voorſpelde, val in *Frankrijk* gebeurde ten jare 1764; en geen Pauſelijk gezag, dat hen weder zocht optebeuren, had daartoe eenig vermogen op het hart van LODEWIJK *den vijftienden*, die zijn eenmaal genomen beſluit niet veranderde.

In Portugal.

Van de vroegſte tijden af hadden de Jezuiten het volkomenſte gezag in *Portugal*. Nergens zijn zij tot zulk een aanzien geſtegen, als daar. Hunne magt was er onbepaald, en kende er geene grenzen. Aan het hof hing alles af van hunne wenken. De koning ondernam niets, zonder de Jezuiten vooraf geraadpleegd te hebben; en hij voerde ſlechts uit het gene dezen hem wijs maakten, dat goed, dat billijk was en regtvaardig. Aan de grootſte omwentelingen, hoedanige er in dit rijk zijn voorgevallen, hadden zij het voornaamſte deel; zij waren er ſchier alleen de bewerkers van. En over het volk matigden zij zich een bewind aan, dat zoo ongehoord als drukkend was; een bewind zelfs tot over het huiſelijk leven der burge-

geren toe, aan welke zij niet alleen het gebruik verboden van buitenlandſche goederen, het zij die tot genot, het zij die tot ſieraad dienden, maar ook op eene vrij despotieke wijze voorſchreven, hoe elk hunner zijn geld te beſteden of uittegeven hadde. En toch hebben de Jezuiten hunne magt in *Portugal* weten te handhaven tot aan het jaar 1759, toen zij eindelijk door een koninklijk edikt als rebellen die het rijk verraden hadden, gebannen werden, met bedreiging zelfs der doodſtraf aan de onderdanen, zoo iemand het wagen durfde hen te verbergen, of eenige gemeenſchap met hen te houden. Zoo hoog de ſtand der Jezuiten in dit rijk eenmaal geweest was, zoo laag werd hun val; en geene de minſte kracht, om andermaal opterijzen, was hun meer overig. na C. G. Jaar 52. tot 1709.

In *Engeland* hadden ook reeds, ſtaande de zestiende eeuw, de Jezuiten post gevat, alles in het werk ſtellende, om het Katholicisme aldaar uittebreiden niet alleen, maar om, konde het geſchieden, het Proteſtantisme met wortel en tak uitteroeijen. Verſchrikkelijk woelden zij in het geheim tegen ELIZABETH, die, als eene ketterſche vrouw, in hun oog de onwettigſte Vorstin was, die ooit op den troon had gezeten. Door die gevoelens aangedreven, ſpaarden zij geene moeite, om alle Roomsch-katholieke onderdanen optehitſen tot het aangrijpen van krijgswapenen, waarmede zij de koningin aanranden, en haar aan de wraak der regtgeloovige kerk konden overleveren. SIXTUS *de vijfde* ondersteunde ten jare 1588 deze ſnoode pogingen der Jezuiten, wekkende hij de In Engeland.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Katholieke Engelſchen op, om zich, tot zulken verfoeijelijken einde, met eene toereikende Spaanſche oorlogsmagt te vereenigen. De koningin geraakte alzoo in het allerbedenkelijkst gevaar. Het werd derhalve tijd, dat tegen zoodanige aanſlagen der Jezuitiſche en Pauſelijke boosheid de geſchiktſte maatregelen genomen werden. Drie voorname Jezuiten, die als hoofden eener zamenzwering van hoog verraad tegen hunne koningin verdacht waren, met namen EDMUND CAMPIAN, RADULPH SHERWIN en ALEXANDER BRYANT, alle geborene Engelſchen, werden in hechtenis genomen en met den dood geſtraft. Hetzelfde lot ondergingen eenige Katholieke Priesters, die met de Jezuiten in het ſtaan naar ELIZABETHS leven betrokken waren.

Vervolg.

Zulk een voorbeeld verwekte ſchrik onder de Jezuiten, wier kracht inmiddels niet weinig ook verzwakte door eenen hevigen twist, die tusſchen hen en de Katholieke Geestelijkheid van *Engeland* ontſtond, over welke zij zich het eigenmagtigſte meesterſchap zochten aantematigen. Deze twist klom ten jare 1594 tot zulk eene hoogte, dat de Engelſche Katholieken zich in twee bijzondere aanhangen verdeelden, in zoodanigen namelijk, die, onder de regering van eene ongeloovige koningin, ſtil en gerust hunnen godsdienst oefenen wilden, en in zulken, die er hun leven voor veil ſchenen te hebben, om langs allerlei bedekte gangen den troon van eene gevloekte gebiedvoerſter te ondermijnen, en op de puinhoopen der bedoelde omwenteling éénmaal den ſtandaard eenes behaalden kruistriomfs te planten. Van de

eer-

eerſten werden er tegen de anderen ſchreeuwende klaagtoonen aangeheven te *Rome*, onder het gehoor van den heiligen Vader; maar deze liet hen met geweld van zich verwijderen, om door hen niet ontrust te worden in zijne beſcherming der wederpartij, die hen dus nu nog harder en met meer verguizing behandelde. De daar door verzwaarde last, die hen geheel ter neder drukte, deed hen andermaal, hoewel ſchoorvoetend, voor den Paus verſchijnen, die nu de zaak ter harte nam, en een regtmatig oordeel velde. Op den Pauſelijken ſtoel zat toen KLEMENS *de achtſte*. Deze beperkte ten jare 1601 de magt der Jezuiten, en hield den Katholieken Priesters, die door hen zoo deerlijk mishandeld waren, de hand der hoede boven het hoofd. Langs dezen weg werd de rust, die door de heerschzucht der Jezuiten zoo veel geleden had, volkomen herſteld. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

In de heimelijke ondernemingen der Katholieken tegen het leven van JAKOBUS *den eerſten*, die ten jare 1603 op den koninklijken troon van *Engeland* en *Schotland* kwam, ſpeelden ook de Jezuiten de hoofdrol. Volgens hunne beginſelen, los van alle trouw aan eenen ketterſchen Vorst, hadden zij, met andere katholieke geestelijken en edellieden, zich onder eenen plegtigen eed, en dat wel na eerst gemeenſchappelijk het heilig avondmaal gebruikt te hebben, verbonden, het geheele koninklijk geſlacht om het leven te brengen, uitgezonderd eene jonge Prinſes, welke zij op den troon wilden plaatſen. Maar gelukkiglijk werd deze helſche zamenzwering ontdekt, nog even voor het oogenblik van hare Vervolg.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

verderfelijke uitbarsting, in Slagtmaand van het jaar 1605. En allen, die er deel aan hadden, werden naar verdienste gestraft, zoo vele men ontdekken en achterhalen konde.

In het Duitsche keizerrijk

In het Duitsche Keizerrijk werden de Jezuiten niet minder de geheime bewerkers van rampen en onlusten, van beroeringen en omkeeringen. Van het jaar 1576 af tot aan het jaar 1637, waren zij onophoudelijk bezig kerk en staat te ontrusten, alleen om daar door alles onder hunne magt te brengen. Zij hitsten vorsten tegen vorsten, onderdanen tegen hunne overheden, en dezen weder tegen genen op. Door de biecht wisten zij alles uittevorschen, wat aan hunne oogmerken dienstbaar was, om over de harten der menschen te heerschen, en het geheele bestuur der regering in handen te krijgen. In dit rijk ja was hun invloed op het staatsbewind zoo groot, dat zij gezegd konden worden het oorlogsvuur te ontsteken, wanneer hun belang het vorderde, en het weder te blusschen, wanneer het hun zelve te heet werd.

De vraag beantwoord, hoe de Jezuiten zich zoo lang hebben kunnen staande houden in Europa?

Daar de Jezuiten overal, als uit den afgrond opgestegen, zulke verwarringen op de aarde verwekten, daar zij in het bloed van, door hunne hand ontzielde, koningen willekeurige troonen zochten te vestigen, en zich in eene verschrikkelijke gedaante aan het menschdom vertoonden, zal men zeggen, moesten zij, door hooger magt, als gevleeschte Satans, aan ketenen geklonken zijn geworden! Alle de takken van hun geslacht hadde men behooren afte-houwen! En nogtans gebeurde dit niet. En waarom

ge-

gebeurde het niet? Niet alle leden van het genootſchap der Jezuiten waren, in hunnen aard, zulke vijanden van kerk en ſtaat, zulke ſtichters van verwarring en wanorde. Onder hen werden gevonden mannen, die met hunne geleerdheid ook braafheid vereenigden, die voorbeelden waren in godsvrucht. Dezen, bijzonder ook uitmuntende in zachtheid van zeden en ware beſchaafdheid, ſchijnen wel voornamelijk de eer van het geheele genootſchap opgehouden, en alzoo den ſlag afgeweerd te hebben, die hetzelve ſoms dreigde. Zoo was de achtbaarheid der deugd van een' éénigen MALDONATUS alleen genoegzaam, dat het Parlement te *Parijs* het anders zoo gehate genootſchap der Jezuiten nog een' tijd lang duldde. Maar er was nog eene andere reden, die de Jezuiten ſtaande hield. Blind ſcheen men aan de hoven der koningen voor hunne doortraptheden. Of werkte bij de vorsten te dezen opzigte list tegen list, geveinsdheid tegen geveinsdheid? Werden zij aan de hoven ook geëerd, om dat men hen vreesde? geëerd, om dat men van hen wilde geëerd worden? Gewisſelijk was dit één der verborgene beweegredenen, welke zij in werking hadden gebragt, om door den invloed der vorsten hunnen invloed zoo veel te zekerder, zoo veel te algemeener en te krachtiger in deszelfs diep doordringende gevolgen te doen gelden. Zij hadden zich aan de hoven zoo noodzakelijk gemaakt, dat niet zij de vorsten, maar de vorsten hen ontzagen. Hoe minder men hen misſen konde, hoe meer men hen vreesde, hoe meer men hen naar de oogen zag,

na C. G. jaar 1552. tot 1700.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

hoe meer men zich door hunne hand liet leiden, en met hen éénen weg ging. Aan de andere zijde verſtonden de Jezuiten allermeesterlijkst de kunst, om de genegenheid te ſtelen van menſchen, welke zij in hun belang zochten te krijgen, en door betooverende pluimſtrijkerijen zich den ingang te openen naar de inwendigſte roerſels van derzelver harten. Van daar dat zij ſchier aan alle vorſtelijke hoven van *Europa* de opvoeders waren van jonge Prinſen, de geheime Staatsraden der Monarchen, en het gene nog meer voor hen van gewigt was, derzelver gewetensraden en biechtvaders. Zoo was de magt, die den burgerſtaat van het grootſte gedeelte van *Europa* of in rust hield of in roer bragt, geheel in de handen der Jezuiten, en aan deze hunne magt volkomen ondergeſchikt de magt der vorsten, die hunne vaſallen waren, niet in naam, maar in daad. Wanneer men dit alles weet, zoo als het werkelijk geſteld was, laat het zich ligtelijk begrijpen, hoe de Jezuiten hun gezag konden ſtaande houden, of, indien het al waggelde en viel, genoegzame krachten hadden, om aan hetzelve ſtraks weder zijne vorige ſterkte te geven. Stak er een onweder tegen hen op, dat hen, onder vele verſchrikkingen, buiten 's rijks dreef; zij vlugtten; maar naauwelijks was het gevaar geweken, of zij keerden er met verkloekte krachten in eene verfrischte lucht terug, en werden vermogender, dan zij te voren geweest waren. Daar kerk en ſtaat zoo eng aan elkanderen verknocht waren, laat het zich van zelf vatten, dat ook de Jezuiten volkomene geweld-

weldhebbers waren der kerke, aan welke zich de Paus zelf heimelijk onderwerpen moest, wiens heiligen ſtoel zij trouwens wederkeeriger wijze ſchraagden niet alleen, maar op vaster grondſlagen ſtelden. En neemt men in aanmerking, hoe het onderwijs aan hoogere en lagere ſcholen bijkans geheel in de handen der Jezuiten was, die hunnen leerlingen de bijzondere beginſelen der orde inboezemden, bevroedt men, hoe daarnaar alle denkbeelden van billijkheid en regt, van zedelijkheid en deugd gewijzigd werden. Geen wonder was het derhalve, dat het aantal der Jezuiten, gedurende dit geheele tijdperk, krachtig aangroeide. Aan het einde van dit tijdperk werd het genootſchap gerekend te beſtaan uit ongeveer vijf en twintig duizend leden, die niet alleen door *Europa*, maar door de geheele wereld verſtrooid waren, en als even zoo vele deelen van een groot werktuig, elk op zich zelf, doch ſteeds tot één en hetzelfde doel, in eene rustelooze beweging waren. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Door de geheele wereld waren de Jezuiten verſtrooid, merkten wij ſtraks aan; en waar toe? om, konde het geſchieden, onder den blinkenden naam van voortplanting des Christendoms, het geheele menschdom te hervormen naar hunne grondſtellingen, en een aardsch rijk te ſtichten, dat geene grenzen kende, onder het monarchale bewind van den generaal hunner orde, die magtiger was, dan alle magtigen, dan alle keizers, koningen en vorsten. Hunne magt, onder anderen, hebben zij bijzonder uitgebreid in de *Oostindiën*, in *Japan*, in Ook buiten Europa.

na C. G. Jaar 52. tot 1700.

China, in *Braſilië*, in *Paraguay*, in *Abyſſinië*, in *Madaura*, en in meer vreemde gewesten. Overal zochten zij intedringen aan de hoven der Heidenſche vorsten; en ook dat gelukte hun; gelijk lang naderhand tot heden toe hier en daar tot zulk een einde de voorſpoed hun is bijgebleven, al ſchoon die toch allerwege van lieverlede aanmerkelijk verminderd is. En kon dit wel anders? Hun heerschzuchtig gedrag, dat zij weldra aan de hoven en bij de volken lieten blijken, liep gaande voort meer in het oog. Ook naar mate hetzelve meer toenam, verwekte het achterdochtige vermoedens, die hen in den haat van alle verſtandigen bragten onder de Heidenen, terwijl in *Europa* van alle onpartijdige weldenkenden, die hunne verrigtingen zoo van verre als van nabij zagen, dezelve verfoeid werden, gelijk zij verdienden.

VIERDE HOOFDSTUK.

Geſchiedenis van de Theologiſche Studiën in de Roomschkatholieke kerk.

Inleiding.

Donkere dagen beleefden de Christenen in de zoogenoemde middeneeuwen; dagen, waarin geen zuivere ſtraal van het licht der Goddelijke openbaring, zelfs niet der gezonde, menſchelijke, rede door den dikken, laag drijvenden, nevel van onkunde en barbaarschheid kon heendringen. Maar

van

van tijd tot tijd werd die nevel weder dunner; er kwam meer helderheid; men kon de voorwerpen onderſcheidenlijker zien; en deze aanvankelijke verandering gaf hoop op ſchoone dagen, welker volle opgeklaardheid eenen aanminnigen glans over het Christendom verſpreiden en de Christenheid verkwikken zoude. Met die hoop vleiden zich eenige weinige, doch ſtaêg in getal aangroeijende, verſtandige, oordeelkundige, geleerde mannen, welker grootſte zorg het was, hunne trage tijdgenooten optewekken tot een regt gebruik van het allengs doorbrekende licht, dat hen beſcheen. Maar de menſchen, over het algemeen, hadden toen nog de donkerheid liever dan het licht. Opvoeding, gewoonte, gebrek aan beſchaving en vastgewortelde vooringenomenheid tegen alles, wat nieuw ſcheen, waren de oorzaken eener zoodanige algemeene betreurenswaardige geſteldheid. Het licht werd opgevangen alleen door zulken, die boven anderen uitblonken in verſtand, en door beoefening van hun verſtand ware wijsheid zochten. LAURENS VALLA, RUDOLF AGRICOLA, WESSEL GANSFORT, JOHAN REUCHLIN en meer anderen mogen hier genoemd worden. Maar die allen werden overtroffen door onzen *Rotterdamſchen* DESIDERIUS ERASMUS, een' man, die, zelfs naar den tijd, waarin hij geleefd heeft, beoordeeld, in latere tijden tot heden toe gezegd mag worden, zijne wedergaê nooit gehad te hebben, in geleerdheid en kieschheid van ſmaak, maar inzonderheid in eene ſcherpte van oordeel, welke, wanneer zijn oog ergens op gevestigd was, hem,

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

hem, ik mag haast zeggen, alles deed doorzien. Of was hij het niet, die de voorwerpen, hoe eng ook het verband ware, waarin zij door den noodlottigen ſtrijd van onverſtand tegen gezond verſtand, die zoo vele eeuwen geduurd had, aan en door elkanderen heen gevlochten waren, allergelukkigst deed onderkennen in hunnen aard en hoedanigheden, bijzaken alzoo ſcheiden deed van zaken, dwaling van waarheid? Geen geleerde heeft ooit, te dezen aanzien, bij het zuiveren van de bedorvene godsdienstleer, of liever godgeleerdheid der christelijke kerkgemeenſchap, zulke groote verdienſten gehad, als ERASMUS gehad heeft. Voor hem moesten in deze betrekking en LUTHER en ZWINGLIUS, en MELANCHTHON en KALVIJN, en wien men van de Hervormers der kerk uit het begin der zestiende eeuw ook noemen wil, voor hem moesten zij allen wijken; hem ook lieten zij gaarn voorgaan; hem volgden zij; en hij is hun een veilige gids geweest, gelijk van achteren gebleken is. Langs dezen weg werd het werk der kerkhervorming bij de hand genomen, en gelukkiglijk voortgezet. Onder de genen, die in naam en daad geleerde Theologanten waren, vielen weldra de meesten op de zijde der hervorming, die hunnen aanhang dus van tijd tot tijd op eene verbazende wijze zagen aangroeijen en toenemen. Spijt en wrevel overviel de overigen, die, lieden van mindere kunde zijnde, met de vijandigſte partijzucht zich terſtond vereenigden, om de wederſtanders der kerke meer met drift dan met beleid te beoorlogen. Dan in plaatſe van hunne zaak te beſchermen, bragten

zij

zij aan dezelve een verlies toe, dat niet herſteld heeft kunnen worden. De mindere kunde van dezen, die in alles baarblijkelijk doorſtraalde, de blakende partijzucht, welke zich even zigtbaar met hunne onkunde paarde, en de razende, woedende, drift, waarmede hunne aanvallen geſchiedden, dit alles beſpoedigde het werk der hervorming. Aan verſtandigen, onder het ongeletterd gemeen, konden die gebreken niet verborgen blijven; zij waren te oogenſchijnlijk; en deze verſtandigen voegden zich bij de hervormers. Waren de wederſtanders ſchrandere, geleerde, meer bedaarde mannen geweest, die aan hunne partijzucht eenen glimp van regtmatigheid hadden kunnen geven, zoo als in vervolg van tijd de Jezuiten zich hebben leeren kennen, de gang der hervorming ware buiten twijfel aanmerkelijk belemmerd en misſchien wel geheel afgeſneden geworden. Dan nu was het, naar het oordeel van allen, die de gave van gezond verſtand ontvangen hadden, zoo onder ongeleerden als geleerden, eene beſliste zaak, dat de ganſche godgeleerdheid bedorven was en herſteld moest worden. En van daar de toevloed van zoo velen, die allen verlangden, om eenmaal hunnen gemeenſchappelijken godsdienst op zuiverder gronden van leer en denkwijze gevestigd te zien. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Tot hunne ſchaamte en voor zich zelven en voor elkanderen werden evenwel de wederſtanders der hervorming inmiddels overtuigd van hunne onwetendheid. ERASMUS ſtond tusſchen de beide tegen elkanderen ſtrijdende partijen in, met bedaardheid Vervolg.

den

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

den loop des hevigen verſchils aanziende, dat de gemoederen verdeeld had. Zijn oogmerk was geene ſcheuring tusſchen de leden van één ligchaam te bevorderen, maar het ganſche ligchaam te zuiveren en te heelen. Door hem werden de voorſtanders van het Roomschkatholieke geloof krachtig opgewakkerd, om met hem werkzaam te zijn ter hervorming der kerke, niet buiten maar in dezelve. Zelfs toonde hij hun door zijn voorbeeld, hoe veel daaraan aanvankelijk kon toebrengen eene onvermoeide beoefening der Griekſche en Latijnſche letterkunde; en ten aanzien van de Hebreeuwſche wees hij hen op den voortreffelijken arbeid van REUCHLIN. De grond toch, waarop alle christelijke godgeleerdheid rusten moest, was de uitlegging des Bijbels. Verſtond men den Bijbel niet, vruchteloos was dan alle moeite, om de leer van den godsdienst te verſtaan; ijdel waren dan alle de ſpitsvindige beſpiegelingen der godgeleerden. Alzoo werden de Roomschkatholieken te dezen aanzien door LUTHER en deszelfs volgelingen ten ſterkſte tot naijver opgewekt (*). Waren deze Onroomſchen den, door ERASMUS aangewezen, weg niet ingeſlagen, geleerde Roomschkatholieken zouden zich aan het voorbeeld van ERAS-

(*) „LUTHERUS hoc tantum boni ſuos inter errores intulit, ut ſ. literis & illarum illustratioui Theologi ſincerius inſudarent & aliena ſtudia reiicerent." Effata ſunt JOHANNIS MAIORIS, Theologi Pariſienſis, in Epistola, præmiſſa *Commentariis in Libr. IV. Sentent. Paris.* 1528.

ERASMUS weinig geſtoord, integendeel hem als een' ketter veroordeeld, en meer dan de peſt gehaat hebben. Maar nu zag men onder hen vele geleerde mannen optreden, die er heerlijke blijken van gaven, dat zij naar de vermaningen van ERASMUS geluisterd hadden. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Als een zeer bedreven beoefenaar van de Hebreeuwſche letter- en oordeelkunde, ten regte verſtande van het Oude Testament, verwierf zich geenen geringen roem SANTES PAGNINI, meestal PAGNINUS genoemd, een Monnik van de Dominikaner orde. Deze gaf reeds ten jare 1526 in het licht zijne Hebreeuwſche Spraakkunst, ten jare 1529 zijn Hebreeuwsch Woordenboek, en ongeveer dien zelfden tijd zijne Latijnſche vertaling van het Oude Testament. Alzoo was hij de eerſte, die het wagen durfde, de zoogenoemde *Vulgata* te verbeteren, welke hij zich niet ontzag voor allergebrekkigst te verklaren. Ten zelfden tijd verwierf zich in dit vak mede zeer groote verdienſten de geleerde BENEDICTUS ARIAS MONTANUS, door de uitgave van de *Antwerpſche Polyglotte*, welke ten jare 1645 te *Parijs* op nieuw werd uitgegeven, met bijvoeging van de *Syriſche* en *Arabiſche* Overzettingen des Ouden, en de *Arabiſche* Overzetting des Nieuwen Testaments, nevens den *Samaritaanſchen Pentateuchus*. Aan deze nieuwe uitgave hebben gewerkt AQUINAS, MORINUS en meer anderen. Zij is bekend onder den naam van de *Parijſche Polyglotte*. Geleerden zelfs, die anders van ſtudie geene Theologanten waren, wijdden hunnen arbeid aan de beoe- Berigt van de ſtudie der Hebreeuwſche letter- en oordeelkunde.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700

oefening der Hebreeuwſche letterkunde, en bewezen aan de uitlegging van het Oude Testament de gewigtigſte dienſten. Twee katholieke Staatsmannen mogen hier ten minſte boven allen geroemd worden. De een was JOHANN ALBRECHT WIDMANSTAEDER, een Regtsgeleerde en Kanſelier aan het hof van *Oostenrijk*. Deze gaf in het jaar 1555 te *Weenen* in het licht de oudſte Overzetting van het Nieuwe Testament, de Sijriſche namelijk, hem in handen gekomen van den Patriarch der *Maronietiſche* Christenen. Hij beſchouwde dezelve, gelijk zij was, als een geſchenk voor de oordeel- en uitlegkunde van het uitgebreidſte nut, en vereerde haar, als zoodanig, aan het letterkundig publiek. De ander was ANDREAS MASIUS, Raadsheer te *Kleef*, maar woonachtig te *Sevenaar*, waar hij, in het jaar 1573 overleden is. Van dezen kent men eene *Verklaring van het boek* JOSUA, uitgekomen in het Latijn ten jare 1574, een werk, hetwelk, naar het oordeel van RICHARD SIMON (*), met eene overal doel treffende ſchranderheid van geest geſchreven is, op eene zoo voortreffelijke wijze, dat er niet ligtelijk Bijbelkenners gevonden worden, die in den gewijden ſtijl beter geoefend zijn geweest, en in de oordeelkunde meer hebben uitgeblonken. SCHRÖCKHS getuigenis is nog ſterker (†). Hij verklaart, dat de kritiſche aanmerkingen over de *Alexandrijnſche* Overzetting, die tot dezen *Kommen-*

(*) *Hist. Critiq. du N. Test.* p. 444. ſeqq.

(†) Zie 's mans a. w. IV D. bl. 15.

mentarie behooren, een model geven van volkomenheid in die zoo aanbevelenswaardige ſoort van ſtudie. Oordeelkunde, taalkunde, overal met kieſchen ſmaak beoefend, geſchied- en oudheidkunde, wijs gebruik van vroegere overzettingen en van de beste uitleggers, inzonderheid ook van de Joodſche, dingen, in dit werk, met elkanderen om den voorrang, Allerwege ziet men eene vaste hand in het overzetten, en beſpeurt men eenen even vasten geest in het uitleggen. Juist om die reden is dit werk dan ook op de Spaanſche en Roomſche lijst der verbodene boeken geplaatst geworden. Hadde men geen' banblikſem van den opperbisſchoppelijken ſtoel te *Rome* te vreezen gehad, zulk een man, alleen, had hij langer geleefd (hij ſtierf, ſlechts veertig jaren oud zijnde) ware misſchien in ſtaat geweest, om over zijn kerkgenootſchap een licht te verſpreiden, hetwelk met dat der hervormeren zich vereenigd, en alle toen reeds ontſtane ſcheiding wel niet geheeld, maar toch de gemoederen nader tot elkaer gebragt had. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Ten aanzien van de beoefening der Griekſche letter- en oordeelkunde voor het regt verſtand des Nieuwen Testaments begonnen van tijd tot tijd mannen van uitſtekende geleerdheid zich door hunne ſchriften eenen naam te maken, welken de gedachtenis, inzonderheid die der Proteſtanten, heden nog zegent. Hoe verbeterd verſcheen de Griekſche tekst van het Nieuwe Testament uit de nette hand van den oordeelkundigen ROBERTUS STEPHANUS in het jaar 1546 en 1549? Voor de derde maal kwam de- Der Griekſche letter- en oordeelkunde.

na C. G. Jaar 1552 tot 1700.

dezelve in het licht ten jare 1550, verrijkt met nieuwe kritiſche aanmerkingen. In deze uitgave heeft STEPHANUS het eerst de hoofdſtukken in verzen verdeeld. Geene uitgave van het Nieuwe Testament had zoo veel waarde als deze, hoe weinig het ook anders ontbrak aan onderſcheidene anderen, die nu van tijd tot tijd het licht zagen, waaronder voornamelijk uitmuntten die van PLANTIJN, uitgekomen in de jaren 1564, 1573, 1574, en meermalen.

Der Bijbeluitlegging.

Onder de eerſte uitleggers des Nieuwen Testaments verdienen geroemd te worden JAKOBUS SADOLETUS, die eene Kommentarie *over den brief van* PAULUS *aan de Romeinen* uitgaf (*), FRANS LUKAS VAN BURG, of *Burgenſis*, THOMAS STAPLETON, JOHAN CHRISTIAAN DORN, en anderen. De ſtudie der Hebreeuwſche en Griekſche letter- en oordeelkunde paarde zich alzoo met eene vrije manier van uitlegging der Heilige Schriften. Te dezen aanzien ging er onder de Roomschkatholieken een licht op, dat wel de zwakke oogen van velen nog niet verdragen konden, maar toch ook velen anderen ſchijnſel genoeg gaf, om op de baan hunner gewijde letteroefeningen met vasten tred te kunnen voortgaan. Dit licht ging op voornamelijk uit de ſcholen der Jezuiten, die, hadden zij ter bevordering hunner bijzondere oogmerken niet de ge-

(*) Hosce commentarios conſcriptos eſſe, testatur ERASMUS (Lib. XXVII. Epist. 38.) admirabili ſermonis nitore & copia plane Ciceroniana.

gewoonte gehad, aan de eene zijde ſlechts het rijk der waarheid uittebreiden, terwijl zij aan de andere zijde dat der dwaling met kracht beſchermden, juist de geſchikte mannen zouden geweest zijn, om, het gene ERASMUS zoo gaarn gewenscht had, dat geſchied mogt zijn, van tijd tot tijd de Roomsch-katholieke kerk in haar zelve te hervormen, waar door het geheele denkbeeld van eene Pauſelijke onfeilbaarheid van zelf verdwenen zoude zijn. Welke Godgeleerden toch zouden het in de veertiende en vijftiende eeuw gewaagd hebben, voor den dag te komen met de volgende ſtellingen, die ten jare 1586 door de Jezuiten te *Leuven* openlijk verdedigd werden; „ alle woorden der Heilige Schrift zijn niet door den Heiligen Geest ingegeven; ook alle waarheden en leerſtellingen zijn den gewijden ſchrijveren niet onmiddellijk ingegeven door den Heiligen Geest." Den Godgeleerden in het algemeen waren deze ſtellingen wel tot ergernis; maar de Jezuiten zagen zich niet genoodzaakt dezelve te herroepen, en hunne gevoelens openlijk te onderwerpen aan de uitſpraken der Trentſche vaders, die eene algemeene, woordelijke zoo wel als zakelijke, ingeving der Heilige Schrift hadden vastgeſteld. Veel opziens ſchijnt zelfs de koenheid der Jezuiten te dezen aanzien niet eens verwekt te hebben. Slechts de Godgeleerden van *Leuven* en *Douay* namen de handhaving van het doorgaande geloofsbegrip der kerke tegen dusdanige, in hun oog allergevaarlijkſte, dwalingen op zich, maar hunne gronden waren zoo zwak, dat het RICHARD SIMON naderhand zeer

na C. G. jaar 1552. tot 1700.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

gemakkelijk viel, dezelve te wederleggen (*).

Vervolg.

Met eene diergelijke vrijheid van geest vereenigden zich, als het ware, in het laatst der zestiende en in den aanvang der zeventiende eeuw, tot het vervaardigen van voortreffelijke uitlegschriften over het Oude en Nieuwe Testament drie Spaansche Jezuiten. Deze waren JOHANNES MALDONADO, doorgaans genoemd MALDONATUS, CASPARUS SANCTIUS, JOHANNES DE PINEDA. De eerste bewerkte eene *Verklaring der vier Evangelisten*, welke na zijnen dood in het licht verscheen ten jare 1596, en zigtbare blijken draagt van 's mans schranderheid en taalkunde. Schoon hij steeds toont getrouw te willen blijven aan de kenmerkelijke leerstellingen van de Roomschkatholieke kerk, schroomt hij echter niet nu en dan aftewijken van minder gewigtige, doch in dezelve vrij algemeen aangenomene gevoelens. Het laat zich alzoo ligtelijk denken, dat hij ten minste dikwerf in zijne schriftuitleggingen zeer durft verschillen van die der Kerkvaderen. Zelfs ja maakte hij menigmalen geene de minste zwarigheid, de zoogenoemde Vulgata zijner kerk geheel te verlaten. De twee andere geleerde Jezuiten beproefden hunne krachten inzonderheid aan eene exegetische verklaring des boeks van JOB, waarin zij de grootste kunde aan den dag legden van alles, wat tot het schrijven van oordeelkundige ophelderingen over hetzelve gevorderd werd, en elk hunner

(*) V. *Histoire crit. du Texe du N. Test.* p. 279; verg. SCHRÖCKHS a. w. IV D. bl. 26—28.

ner hierin zijnen eigen gang volgde, die door een bijzonder doorzigt in zaken hem geopend werd. SANCTIUS gaf zijne verklaringen over het grootſte gedeelte des Ouden Testaments in het licht ten jare 1674. En hier onder muntte voornamelijk die uit over het gemelde Bijbelboek. JOHANNES DE PINADA zond zijne uitgebreide verklaring over dat boek in het licht ten jare 1613; die gevolgd werd ten jare 1620 van eene verklaring des boeks *de Prediker*. In alle deze werken der drie genoemde geleerden ontmoet men echter niet weinige opvattingen, die er bewijzen van dragen, hoe zeer zij nog te veel gewigt hingen aan de allegorisch-typiſche myſtieke uitlegwijze van vele Kerkvaders, die toen bij de Roomschkatholieken algemeen in den ſmaak viel. Meer andere, grootendeels ook Spaanſche Jezuiten in dien tijd, waren voortreffelijke ſchriftverklaarders, als BENEDICTUS PEREIRA of PERERIUS, ALPHONSUS SALMERO, NICOLAUS SERARIUS, KORNELIUS VON STEIN, meest bekend onder den naam van A LAPIDE, en JOHANNES STEPHANUS MENOCHIUS. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Onder de overige Roomschkatholieke Theologanten waren er, die het ſpoor der Jezuiten volgden in het verklaren der Heilige Schrift; doch het getal van dezelven was zeer klein. Bijzonderen roem verdienen te dezen opzigt KORNELIUS JANSENIUS, Biſſchop van *Yperen*, WILHELMUS ESTIUS, Kanſelier der Univerſiteit te *Douay*, de Italiaanſche Biſſchop ISIDORUS CLARIUS, de Kardinaal THOMAS DE VIO, genoemd CAJETANUS, ook een Italiaan, Vervolg.

na C. G Jaar 1552 tot 1700.

enz. Alle deze schriftuitleggers kenden de gebreken van vele vroegere en latere Godgeleerden, die hunnen arbeid gewijd hadden aan het verklaren van den Bijbel, en zochten dezelve te verhelpen. En dit, zagen zij, was hun niet mogelijk, ten zij door hen een gansch andere weg wierd ingeslagen, dan men gewoon was te volgen. Vrij in hun onderzoek hebben zij niet zelden op vele plaatsen der Heilige Schrift het licht der waarheid doen ontbranden, dat minder kundige Roomsche Theologanten weder trachtten uitteblusschen, terwijl de Protestanten zich het geenszins tot oneer rekenden er hunne fakkels aan te ontsteken. Ten voorbeelde zij de verklaring, welke de laatstgemelde schriftuitlegger in zijnen *Kommentarie over den geheelen Bijbel*, heeft gegeven van de geschiedenis des vals der eerste menschen; in welke hij aan geene wezenlijke slang wil denken; maar, onder het beeld van dezelve, aan de inwendige werkingen van den boozen geest in den mensch ter verleiding van denzelven. Ook bewijzen deszelfden mans vrijheid van onderzoek zijne zwarigheden omtrent de toerekening van ADAMS zonde; het denkbeeld van *toerekening* is, zijns oordeels, niet met den aard der zake overeenkomstig.

Der Bijbelsche uitlegkunde.

In de uitlegkunde of hermeneutiek toonden ook eenige Roomschkatholieke Godgeleerden, dat zij niet onbedreven waren. Weinige, maar toch welgeschrevene, werken, tot dit studievak betrekkelijk, kwamen er van tijd tot tijd in het licht. Tot dezen behoort voornamelijk het geschrift van SIXTUS VAN SIENA, hetwelk ten jare 1566 in het licht verscheen, on-

onder den hier beneden opgegeven titel (*). In hetzelve wordt, onder anderen, deze gouden uitlegregel ten ſterkſte aangeprezen, dat er in de woorden der Heilige Schrift maar één zin ligt, welke de letterlijke is. Een allegoriſche zin is naar zijn oordeel ongerijmd en belagchelijk. Nogtans wil hij op vele plaatſen van het Oude Testament den letterlijken zin niet erkennen, maar eenen geestelijken of zedelijken zin voor den eenigen gehouden hebben. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Zie daar een historisch berigt van de belangrijke vorderingen, welke er door de Roomschkatholieke Godgeleerden in de uitlegging en uitlegkunde van den Bijbel gemaakt zijn, gedurende dat gewigtig tijdperk, waarin de van hen zich ſcheidende Protestantſche kerkgemeenſchap zich over vele landen van *Europa* uitbreidde en tot ſtand kwam. Om dit te verhinderen, ſchijnt het, dat zij door eene regt edelmoedige ſtudie voor de Bijbelverklaring aan het oordeel van verſtandigen hebben willen toonen, hoe weinig zij in dit vak, dat de grondſlag der ganſche Christelijke Godgeleerdheid is, voor de Proteſtantſche ſchriftuitleggers behoefden te wijken. Dit ſchijnt zoo, ſchrijf ik; ten minſte nadat de Proteſtantſche kerk zich gevestigd had, vervielen de Roomschkatholieke Godgeleerden weder tot de vorige lusteloosheid; hun ijver om in deze zoo nuttige en noodige letteroefeningen iets goeds te leveren, ik laat ſtaan nieuw licht te verbreiden, verkoelde niet alleen, maar verdween. De helderheid Berigt van verachtering in de gemelde ſtudievakken.

(*) *Ars interpretandi ſacras ſcripturas abſolutiſſima.*

na C. G. Jaar 1552 tot 1700

heid des verſtands dus, welke door geen voor-oordeel bij het verklaren der Heilige Schrift belemmerd werd, veranderde ſtraks weder in eene ſchemering, waardoor de uitlegger het ware niet onderſcheiden kon van het valſche, en, door bekrompene inzigten weder in zijnen gang telkens geſtuit wordende, zich door vooringenomenheid met de vroegere gevoelens der Vaderen in boeijen liet ſluiten, of ten minſte nieuwe gevoelens naar vroegere volkomen wijzigde. Langs zulken weg moest, in de Roomschkatholieke kerk, de ſtudie der ſchrift-uitlegging en uitlegkunde niet ſtil ſtaan, maar met ſnelle ſchreden weder achteruitloopen. Ook dit heeft zij gedaan. In de geheele zeventiende eeuw zag zulks de oplettende Proteſtant; en hij zag zulks met verbazing. Evenwel ook deze zag in zijne eigene kerkgemeenſchap het licht eener gezonde Bijbelverklaring door nevelen weder merkelijk omtrokken en verdonkerd. Het laat zich in de daad aanzien, als of er, in beide kerkgemeenſchappen, andermaal een nacht op handen ware, gelijk aan die der middeneeuwen. Altoos tegen het midden der zeventiende eeuw begon men, naar het ſcheen, in de Roomschkatholieke kerk reeds te denken, dat er in de beoefening van dit ſtudievak niets meer te bewerken viel, maar men ſlechts nu te gebruiken had het gene door zoo vele geleerde mannen in de zestiende eeuw bearbeid en geleverd was. Men kwam op het denkbeeld, om den, door de verdienſtelijke pogingen van die geleerden verworven, ſchat van uitmuntende ſchriftverklaringen, of liever het

het beste van dien ſchat in uitvoerige boekbundels bij elkaar te verzamelen en uittegeven. Een denkbeeld, ontegenſprekelijk, dat niet te verwerpen was, hadde men hetzelve maar met verſtand en oordeel in het werk geſteld. Maar zoo zuimachtig was men reeds geworden in de beoefening der exegeſe en hermeneutiek des Bijbels, dat men daartoe niet meer in ſtaat ſcheen te zijn. Het opgeklaard oog van den deskundigen waarnemer ontdekt dit reeds in het hier toe betrekkelijke meest vermaarde Bijbelwerk, dat uit vijf foliodeelen beſtaande (*), ten jare 1643 is in het licht gegeven, door den Franciskaner Monnik JEAN DE LA HAIJE, en met veertien even zulke deelen ten jare 1660 vermeerderd is (†). De groote omvang dezes werks bevat ja hier en daar goede, maar ook vele middelmatige, en nog meer ſlechte, zeer ſlechte kommentariën, zonder oordeel, en als bij de greep uit de genen, die voorhanden waren, zamen gegaderd. Ook vindt men er eene menigte van oosterſche en westerſche Bijbelvertalingen in. Maar hoe? alle die vertalingen zijn, kwanswijze om dezelve voor alle geleerden verſtaanbaar te doen worden, andermaal vertaald, en wel in het latijn, en alzoo gemeen gemaakt. Hoe konde zulks in de herſenen van verſtandigen immer opkomen! Geſchikter middel voorzeker zouden zij, indien zij het er op gezet hadden gehad, om de oogen der Bij-

Ja C. G. naar 1552. tot 1700.

(*) *Biblia magna.*
(†) *Biblia maxima.*

na. C. G. Jaar 1552. tot 1709.

Bijbelminnaars te doen ſchemeren, daartoe niet hebben kunnen uitvinden. Het geheele omſlagtige boek trouwens heeft allen ſchijn, dat het met zulk een oogmerk is zamengeſteld. En nogtans was deszelfs geheele aanleg een ongelukkig gewrocht van de domme onkunde des weder verdonkerden tijds. Trouwens in de Protestantſche kerk, waar men zulk een voorbeeld gevolgd is, was dit insgelijks zoo. De gelijkzoortige verzamelingen van ABRAHAM CALOVIUS (*) en van de *Engelſche*, dus genoemde, oordeelkundige godgeleerden, wat toch waren die anders, dan volle voorraadſchuren van rijp en onrijp ingeoogſte vruchten des arbeids eener al te groote menigte ſchriftverklaarders, door elkanderen heen gemengd en aangeboden. Onder deze verzamelingen was de beste de zoogenoemde, en ten jare 1660 het eerst uitgekomene *Biblia Critica*, waarïn buiten tegenſpraak de ſchriftverklaringen van ERASMUS en GROTIUS uitblinken, maar toch van de overigen veel had kunnen worden achterwege gelaten, dat niet bruikbaar is, en den mingeoefenden meer verwart dan te regt helpt. Minder nog van waarde was de even zeer bekende *Synopſis* van den *Londenſchen* Predikant M. POLUS. Allerminst wel was het, bijkans tot aan onze negentiende eeuw toe zoo bijzonder geliefkoosde, *Engelſche Bijbelwerk* van PATRIK, POLUS en WELS. De letterkundige geſchiedenis van deze uitvoerige werken, die tot hulpmiddelen moesten

(*) *Biblia illustrata*, uitgekomen ten jare 1672-1676.

ten ſtrekken van beoefenaars der Bijbelſtudie, leert ons, hoe men in dat vak onder de Proteſtanten, even als onder de Roomschgezinden, ſtaêg al verder en verder achter uitging. En hieruit kon men, te dezen aanzien, een beſluit trekken tot de Roomschkatholieke beoefenaars dier ſtudie, die op eenen aanmerkelijken afſtand de Proteſtantſchen volgden. Gelukkiger tijden beleven de ware Bijbelvrienden in beide kerkgemeenſchappen thans; maar dit in bijzonderheden aantewijzen brengt ons beſtek niet mede. na G. C. Jaar 1552. tot 1700.

Verdiensten van R. SIMON.

Inmiddels onder de Roomschkatholieken de Bijbelſtudie zoodanig verachterde, trad ter bane in *Frankrijk* een man, aan wien nog de nakomelingſchap de grootſte verpligting heeft, maar die ten zijnen tijde van zijne geloofsgenooten met verachting behandeld werd, wegens zijne vrijheid van denken, hoe zeer die toch binnen de palen der regtzinnigheid zijner kerke bleef, en zelfs van eenige Proteſtantſche godgeleerden, onder dezen PETRUS JURIEU, EZECHIËL SPANHEIM, enz. veel bitſe tegenſpraak verdragen moest. Deze voortreffelijke beoefenaar der Bijbelſtudie was RICHARD SIMON, Priester bij de vaders van het Oratorium. Behalve vele andere ſchriften, gaf hij ten jare 1678 in het licht zijne *Kritiſche geſchiedenis van het Oude Testament*, (*) en ten jare 1689 zijne *Kritiſche geſchiedenis van het Nieuwe Testament* (†). Ook

(*) *Histoire Critique du* V. T.
(†) *Histoire Critique du* N. T.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700

Ook hij gaf ten jare 1702 eene Franſche vertaling uit van het N. T. SIMON was een man van veel omvattend verſtand, van uitgebreide, bijzonder van taal- en oudheidkundige, geleerdheid; een man daar en boven zoo wel van eene regt vrije edelmoedigheid in het naſporen van het gene waar was en goed, als van ſchranderheid en ſcherpzinnigheid. Over vele onderwerpen heeft hij licht verſpreid, maar ook vele onbekende zaken in het licht gebragt. Oude vooröordeelen heeft hij met mannenmoed beſtreden, nieuwe, door hem ontdekte, wegen gebaand; de *Vulgata* heeft hij niet geſchroomd duchtig aan te tasten, de leemten der kerkvaderen ontbloot en aangewezen. De theologanten zijner kerk heeft hij niet gevleid, en aan de miskende verdienſten van velen, wie zij ook zijn mogten, geregtigheid laten wedervaren. Het gene daarentegen in hem laakbaar mag heeten was, dat hij zich te zeer geneigd toonde tot het bouwen op losſe en gewaagde hypotheſen, dat hij dikwerf oordeel velde over zaken, welke hij niet volkomen verſtond, en zijne uitſpraken over de gevoelens van anderen niet zelden ſcherpbijtend en ſatyriek waren. Inzonderheid hadden daarover te klagen zulken, die er vooruitkwamen, dat zij van hem verſchilden; omtrent deze was hij ſoms zeer onregtvaardig (*).

Berigt van de ſtudie

Naar den gang, dien de ſchrifuitleggers der Roomschkatholieke kerk hielden, werd ook de dog-

(*) Verg. SCHRÖCKHS a. w. VII. bl. 155, 156. waar SIMON naar waarheid beoordeeld wordt.

dogmatiſche godgeleerdheid op derzelver ſcholen gewijzigd. In de zestiende eeuw bekwam dezelve dus eene veel betere gedaante, dan zij in vele eeuwen gehad had. Taalkunde, oordeelkunde, uitlegkunde, oudheidkunde en zoo vele andere, hier aan verknochte, wetenſchappen werden met onvermoeide vlijt beoefend, en niet zonder groote vrucht, gelijk wij gezien hebben. Het verſtand werd verhelderd, de ſmaak verfijnd, de voordragt verlevendigd, de leerwijze vereenvoudigd. na C. G. Jaar 1552. tot 1700. der dogmatiſche godgeleerdheid

In de westerſche kerk waren ſedert vele eeuwen twee voorname, zeer onderſcheidene, ſoorten van dogmatiſche godgeleerdheid geweest, namelijk de ſcholastieke en de myſtieke. De laatſte werd inzonderheid beoefend door de Monniken in de Kloosters, de eerſte door de wereldlijke Geestelijken in de Scholen. Uit dien hoofde ſtonden de beoefenaars van deze ſtaêg tegen die van gene in het harnas, elkanderen verachtende. Beide zagen zij de groote gebreken in elkanders dogmatiſche ſtudie, maar de gebreken, die in hunne eigene ſtudie waren, zagen zij niet, gelijk bij verſchil hebbende partijen doorgaans het geval is. Ook het verband tusſchen beide die wetenſchappen kenden zij niet, of liever wilden zij, door vooroordeelen weêrhouden, niet erkennen. De Scholastieken verbeeldden zich, dat met hunne dogmatiek geene de minſte gemeenſchap had de mystieke dogmatiek; en, omgekeerd, de Mystieken oordeelden, dat de ſcholastieke dogmatiek met de hunne geene verwantſchap had, of immer krijgen konde. Beide dwaalden zij. Vervolg.

De

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

De ſcholastieke dogmatiek bepaalde zich alleen tot het gene voor beſpiegeling des verſtands vatbaar, en de mystieke dogmatiek alleen tot het gene voor beoefening van het hart vatbaar was. Deze twee ſoorten van dogmatiek, ſchoon door de willekeur harer bijzondere voorſtanders geſcheiden, maakten nogtans één geheel uit, dat met het volſte regt Christelijke Godgeleerdheid heeten mogt. En hier van ſcheen men in het eerst maar volſtrekt geen begrip te hebben. Langzamerhand evenwel begon men zulks in te zien. Van tijd tot tijd werd de afſtand, die tusſchen beide zoo wijd was geweest, al enger en enger; zij naderden elkanderen als het ware met gelijkmatige ſchreden; eindelijk zag men haar hier en daar nevens elkanderen gaan. In de vijftiende eeuw reeds waren zij bij de beste Godgeleerden vereenigd. Ook LUTHER beſchouwde haar als deelen van één geheel, als takken van éénen boom, die éénen wortel had.

Vervolg.

Ten tijde der Hervorming was de mystieke dogmatiek, waarvan LUTHER veel werks maakte, reeds merkelijk gereinigd van die ongerijmdheden, waaraan derzelver beoefenaars voorheen de grootſte waarde gehecht hadden. Van daar dan ook, dat niet alleen LUTHER niet, maar even min ook de overige Hervormers het noodig ſchijnen geacht te hebben de hand der verbetering te leggen aan eene dogmatiek, welke, al waren er nog eenige gebreken in overgebleven, toch eene genoegzame kracht op het hart had ter regeling van het leven der godzaligheid.

Met de ſcholastieke dogmatiek daarentegen ſtond het

het te dien tijde gansch anders geſchapen; die was be- na C. G.
dorven gebleven. De geloofsleer vooral, welke in de Jaar 1552.
ſcholastieke dogmatiek wetenſchappelijk op eene ſpits- tot 1700.
vindige wijze behandeld werd, was op verre na niet meer de reine, heldere, goddelijke leer van het Evangelie, maar door vele menſchelijke bijbegrippen bezoedeld, ontluisterd en verdonkerd. Beide dus en het innerlijke en het uiterlijke van deze dogmatiek was zoo geheel ontſteld, dat er eene allenthalvige herſtelling vereischt werd, volgens het gezond oordeel der Hervormers. Doch niet alzoo dachten zij, die Roomschkatholieken bleven. Wat het uiterlijke of vormelijke aanging, dit was zoo wanſtaltig geworden, dat toen de Hervormers hetzelve waren begonnen te verbeteren, de Roomschkatholieken, uit vrees van anders hun vertrouwen bij allen, die ſlechts een grein gezond verſtand hadden, geheel te verliezen, het kwade niet langer goed, en het goede niet kwaad konden heeten. De oordeelkundigſte Roomſche Godgeleerden ten minſte kwamen er, even gelijk de Hervormers, door welke zij daartoe opgewekt werden, openlijk vooruit, dat de vorm der ſcholastieke dogmatiek zeer gebrekkig was, en verhielpen ook dadelijk de gebreken (*). De overigen daarentegen zochten

(*) Multi Catholici per *Lutheranos* et *Calvinistas* de ſomno exitati ſunt et fidem ac Religionem Christianam doctisſimis libris ac commentariis illuſtrarunt. Et ſane ſi hæc nostra tempora conferantur cum ſuperioribus proximis ætatibus, quibus vel nulli vel pauci hæretici Eccleſiam turbarunt, facile conſtabit, tantum lucis ac ſplen-

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

ten dezelve te verbloemen, zoo veel zij konden, om voor eene oppervlakkige beſchouwing het afzigtige er van weg te nemen. De leer der kerke zat, naar hun begrip, in zulk eene enge verbindtenis met de ſchoolſche leerwijze, dat, indien men deze van gemeende leemten zuiveren wilde, gene niet gaaf en ongeſchonden blijven konde. En dat moest zij toch blijven, wijl ze de algemeene belijdenis der heilige kerk behelsde, en haren grond had in de overleveringen der Vaderen en der Apostelen, in de beſluiten der Kerkvergaderingen en de beſliſſende uitſpraken der Pauſelijke onfeilbaarheid. De kerk derhalve zoude door zulke bemoeijingen weldra op hare grondſlagen aan het waggelen geraken; en wie zoude haar onderſteunen? wie haar voor inſtorten bewaren? Ook de ſcholastieke dogmatiek had haren oorſprong te danken aan de wijsheid van zulke geleerde mannen, als ooit in de Kerk gebloeid hadden. Zij had in haren oorſprong de goedkeuring gevonden bij alle verſtandigen en weldenkenden. De latere Heilige kerkvaders, die haar hadden zien opkomen, hadden haar dadelijk geëerbiedigd en gehuldigd. Van het gezag der Pauſen had zij hare ſterkte ontleend. Nog onlangs was hare waarde door de Kerkvergadering van *Trente* onherroepelijk bekrachtigd. Op die Vergadering had men zelfs, niet zonder toejuiching van ve-

ſplendoris ad Catholicæ eccleſiæ doctrinam accesſiſſe quantum, ſi hæretici nulli eſſent, accesſiſſet nunquam." Verba ſunt MARTINI DECANI in *Præfatione Opuscul.* ad Tom. III.

vele Prelaten, openlijk verklaard, dat in de ſchool- na C. G.
ſche dogmatiek de leer der kerk zoo voortreffelijk Jaar 1552.
was ontwikkeld, dat men den Bijbel niet meer noo- tot 1700.
dig had, om dezelve daaruit nader te doen kennen of op te helderen (*). Roerde men dus den wijsgeerigen arbeid der oude Scholastieken aan, die met zulk een ſcherpte van geest de leer der kerk in alle deelen doorzien hadden, waarvan de ſlotſommen door het gezag der Paufen geheiligd waren, wat moest dan daar het gevolg van zijn? Het geheele ſtelſel der kerkleer, dat op dien arbeid rustte, moest invallen, ten minſte hare ſterkte en heerlijkheid verliezen. Al de tarwe zoude, met het gene men voor onkruid hield, worden uitgeroeid, gelijk door LUTHER geſchied was. Dus beredeneerden de meeste Roomschkatholieke Godgeleerden de zaak, waarvoor zij ijverden. Deze ijver was wel een ijver van blinden, maar hunne redenering toch eene redenering van wijzen. De geloofsleer hunner kerk was, in de daad, met de ſcholastieke leerwijze zoo onaffcheidelijk verknocht, dat bijaldien de laatſte in die tijden, waarvan wij gewagen, eenmaal algemeen ware verworpen geworden, de eerſte haar aanzien bij allen, die haar nu nog omhelsden, onmogelijk meer zoude hebben kunnen handhaven; en welk een verlies aan leden zoude dit voor de kerk zijn geweest; welk een

(*) V. *Hist. du Concile de Trente. par* SARPI, *trad. par* COURAYER T. I. p. 282; en SCHÖCKHS a. w. IV. bl. 6.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

een verlies aan kracht voor het vaderlijk bewind van den opperbeſtuurder der kerk?

Vervolg.

Op deze wijze werd de ſtrijd tuſſchen de verſchillend denkende Roomschkatholieke Theologanten eindelijk ten voordeele van de ſchoolſche dogmatiek beſlist. Aan de eene zijde ſtonden, in dezen ſtrijd, als de voornaamſte aanvoerders, de Godgeleerden van *Leuven* en *Douay*, die hun uiterſte best deden om de ſcholastieke dogmatiek uittedrijven, en de Poſitive, of meer Bijbelſche, altoos van wijsgeerige ſpitsvindigheden ontdane, godgeleerdheid der vroegſte godsdienstleeraars weder intevoeren. Dit geſchiedde met dat gevolg, dat zij ſtraks vele volgers achter zich zagen. Aan de andere zijde onderſcheidden zich in het bijzonder de Godgeleerden van *Parijs*, die de ſcholastieke dogmatiek met zulk eene magt en drift verdedigden, dat zij het veld behielden, en hun de eer der overwinning, naar eene vrij algemeene uitſpraak van de voornaamſte leden der kerke, werd toegekend. Geene geringe verdienſte verworven zich in dezen, naar het oordeel hunner medeſtanders, zoo wel de Dominikanen als de Franciskanen. Dezen voerden het zwaard voor hunnen DUNS SCOT, genen voor hunnen heiligen THOMAS AQUINAS, die, zoo als zij er op roemden, in de tweede helft der dertiende eeuw, de ſcholastieke godgeleerdheid tot de hoogst mogelijke volkomenheid gebragt had.

Berigtvan de ſtudie der Bij-

Een historisch verſlag alzoo willen wij nu geven eerst van de werkzaamheden der Godgeleerden, die de

de ſcholastieke dogmatiek trachtten te verbannen, en de poſitive daarentegen te herſtellen, en dan van den arbeid der genen, die de laatstgemelde buitenkeerden, en de eerstgemelde in haar aanzien bevestigden. na C. G. jaar 1552. tot 1700. belſche dogmatiek.

De eerſte wederſtander der ſcholastieke dogmatiek, welke zich, als zoodanig, met roem bij allen, die zijner partij waren toegedaan, bekend maakte, maar thans bijna vergeten is (*), was LUDOVICUS CARAVAJAL of CARBAIALUS, een Spaanſche Theologant. Van dezen kwam ten jare 1545 te *Keulen* in het licht eene proeve van eene verbeterde en, zoo veel mogelijk, van alle ſcholastieke ſpitsvindigheden gereinigde, godgeleerdheid (†). Ook dit werk was eene proeve tevens van 's mans vrijdenkende en vrijwerkende zucht naar waarheid, eene proeve van zijne echt *Erasmiaanſche* gezindheid, om de kerk in de kerk te hervormen (§). Beoefenaars derzelve waren L. CARAVAJAL.

Meer roems heeft zich te dezen aanzien ook bij M. CANUS. de

(*) Van hem vindt men bijna alleen melding gemaakt door N. ANTONIUS, in zijne *Biblioth. Hist. nova*; Tom. II. p. 21. Conf. s. WIEST in *Introd. in Hiſt. litt. theol. revel. potiſſimum Catholicæ* p. 515; verg. SCHRÖCKHS a. w. IV D. bl. 65. Ten jare 1586 kwam in het licht een werk van C. CHEFFONTAINE (DE CAPITE FONTIUM) getiteld *de neceſſaria correctione theologiæ ſcholasticæ*; maar die titel belooft iets, dat het werk niet geeft. De inhoud loopt alleen over de leer van het h. avondmaal.

(†) *Theologicarum ſententiarum liber ſingularis, ſive reſtitutæ theologiæ & a ſophiſtica barbarie pro virili depurgatæ ſpecimen de Deo.*

(§) Quæ legantur digna ſunt excellentiſſimi viri ver-

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

de latere nakomelingſchap verworven de uitmunten-de Provinciaal van de *Franciskaner* orde in *Kastilië* en Biſchop der *Kanariſche* eilanden MELCHIOR CANUS, een zoo geſlagen vijand van de Jezuiten, als van de Scholastieken. Deze geleerde, oordeelkundige, man vervaardigde een voortreffelijk geſchrift, dat eerst na zijnen dood in het jaar 1563 te *Salamanka* uitkwam, onder den titel van *Gemeene plaatſen in twaalf boeken* (*). Hetzelve is eigenlijk, gelijk men anders uit den titel zoude opmaken, geen dogmatisch ſtelſel, maar eene, zoo als het zich best laat noemen, theologiſche redeneerkunde, waarin de gebreken worden aan den dag gelegd, die er in de gewone dogmatiſche ſtelſels heerschten, en de regte weg wordt aangewezen, langs welken de dogmatiek voornamelijk en in de allereerſte plaatſe uit de Heilige Schrift ontleend, en alzoo op hechter grondſlagen gevestigd behoort te worden, dan in de dogmatiſche ſchriften der Scholastieken geſchiedt. De Heilige Schrift erkende hij als de hoofdbron der dogmatiek. De overi-

ba, in *Epistola* ad CAROLUM V. „Mihi non probantur, qui ſuorum doctorum ſententias per fas et neſas propugnant; in hoc enim e diametro Euangelio adverſantur, in quo non *Nominales* aut *Reales*, ſed CHRISTUM imitari iubemur. Ubicumque veritatem invenero, eam amplector, nec patiar, ut quis me iuratum *Scotistam* aut alio quovis nomine appellet. Solius CHRISTI verba ſub Eccleſiæ gremio iuravi, reliqua omnia contemno."

(*) *Locorum theologicorum libri* XII.

tige bronnen, waarvan men in de Roomschkatholieke kerk zoo veel werks maakte, waren aan die ééne hoofdbron ondergeschikt. Die bronnen waren de achtbaarheid der Apostolische overleveringen, de achtbaarheid der kerk, de achtbaarheid der kerkvergaderingen, de achtbaarheid van den Paus, de achtbaarheid van de kerkvaderen, de achtbaarheid der scholastieke godgeleerden, de achtbaarheid der menschelijke rede, de achtbaarheid der philosofie, de achtbaarheid van de geschiedenis der menschheid. Eindelijk toont CANUS aan, hoe men van alle deze bronnen gebruik behoort te maken in het beoefenen der dogmatische godgeleerdheid. Schoon hij getrouw blijft aan de leer zijner kerk, spreekt hij niettemin stout tegen de leerwijze van de Theologanten zijner kerke, welken hij niet zelden harde waarheden zegt, die naauwelijks voor hen te verzwelgen waren. In het achtste boek gispt hij, zonder de minste verschooning, de leerwijze der meeste Theologanten. Die leerwijze was, naar zijne ronde uitspraken, allerarmhartigst en slecht; zij verdonkerde het licht, dat uit de Heilige Schrift oprees over den redelijken godsdienst; zij wikkelde de Goddelijke openbaringen, die zoo wel het hart verbeteren, als het verstand verhelderen konden, in menschelijke, wijsgeerige, spitsvindigheden, die de denkbeelden niet te regt leidden, maar in de war bragten. Er waren voorheen in de scholen Theologanten geweest, die allerlei theologische vragen geopperd hadden, en het gene zij op die vragen meenden te moeten antwoorden, met nietsbeduiden-

na. C. G. Jaar 1552. tot 1700.

na C. G. Jaar 1552 tot 1700.

de bewijzen gewoon waren te ſtaven. Alzoo hadden zij de belangrijkſte leerſtukken ontzenuwd, van kracht beroofd, en op losſe ſchroeven gezet. Breedvoerige Kommentariën hadden zij wel geſchreven over de godgeleerdheid, maar dezelve opgevuld met beuzelingen, die naauwelijks waardig waren van weinigwetenden gelezen te worden, en zelfs voor de zoodanigen meer ſchadelijk waren, dan nuttig en voordeelig; Kommentariën, waarin alles, wat godgeleerdheid heette, gebouwd was op de beſluiten van kerkvergaderingen, op de getuigenisſen van kerkvaderen, op de ſtotſommen van eene valſche wijsgeerte; Kommentariën, waarin voor het overige alles doorvlochten was met uitdrukkingen eener bijzondere ſchoolſpraak, die onder de gemeene leden der kerke van geen' ſterveling kon verſtaan worden, en dikwerf van hen zelfs, die haar gebruikten, niet verſtaan werd; Kommentariën derhalve, waarin ſlechts hier en daar een flaauw ſtraaltje lichts van het Goddelijke woord door de dikſte donkerheid heen brak, maar het aſſchijnſel eener ware wijsgeerte, het aſſchijnſel eener door beſchaving gezuiverde redeleer, nergens merkbaar was. De ſchrijvers van zulke Kommentariën droegen wel den naam van Scholastieke Theologanten; maar zij verdienden noch den naam van Scholastieken, noch den naam van Theologanten. Zij waren halfgeleerde, waanwijze, haarklovers, welken het te doen was, niet om de waarheid te vinden en te verdedigen, maar om ten koste der waarheid, welke zij ongezocht lieten, over hunne bij-

zon-

zondere begrippen ſtrijd te voeren, hunne tegen- na C. G.
ſprekers door magtwoorden te overbluffen, en zich den Jaar 1552.
lof toe te eigenen eener overwinning, die tot oneer tot 1700.
ſtrekte van de zaak, welke zij voorgaven te handhaven. Op zulk eene wijze ſchildert CANUS de Scholastieke Theologanten zijner kerkgemeenſchap met echte kleuren af, niet op eene enkele, maar op verſcheidene plaatſen. Met dit al blijft hij getrouw aan de leer zijner kerk, met zulk eene naauwgezetheid, dat het onbegrijpelijk is, hoe een man van de voortreffelijkſte talenten in ſtaat was, ter ſtaving van dezelve eenen grond te verdedigen, dien alleen toch de blinde onkunde voor heilig kon houden. Hij verdedigde namelijk met kracht en vuur de *Vulgata* of *gewone* overzetting des Bijbels, als den eenigen grondſlag van de leer zijner gemeenſchap, als den eenigen grondſlag, waarop de ware kerk gevestigd was, en met welken zij in ſtand blijven of vallen moest. In die overzetting kon hij volſtrekt geene de minſte onderneming der geleerden, om haar te verbeteren, verdragen; zij was in zijn oordeel van Goddelijk gezag. Zoo weet het vooroordeel eenen ſchranderen man den dikſten ſluijer voor de oogen te binden! Op die wijze was het onmogelijk, dat immer ten aanzien van de geloofsleer der Roomſche kerk eenige hervorming ondernomen konde worden, hoe veel lichts er anders ook uit de uitlegkundige werkzaamheden der ſchriftverklaarders rijzen mogt. IJdel waren alle die werkzaamheden, zoo lang het den eenen of anderen en moedigen en kundigen theo-

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

logant niet gelukte bij zijne godsdienstgenooten, ongehinderd dat licht overal rond te dragen, en de kracht des donkeren vooroordeels te breken. Maar gedurende dit tijdperk is niemand met dat oogmerk opgestaan; heeft ten minste niemand in zulk eene onderneming kunnen slagen. Voor het overige zij ten aanzien van dit werk van CANUS aangemerkt, dat men nergens bijna beter het leerstelsel der Roomsche kerk vindt voorgesteld, ook nergens bijna beter de bijzondere leerpunten aantreft, waarin de Protestanten met de Roomschen overeenkomen. Het is uit dien hoofde dat dit werk van vele Protestanten altijd zeer hooggeschat is, die gaarn hebben willen belijden, dat zij er vrij wat belangrijks uit geleerd, en den kuischen, bevalligen, latijnschen stijl, waarin het geschreven is, bewonderd hadden (*).

MALDONATUS.

Onder de Roomschkatholieke theologanten, die de dogmatische godgeleerdheid van scholastieke onzuiverheden wilden ontdoen, verdient inzonderheid ook gerangschikt te worden JOHANNES MALDONATUS,

(*) Zie over dit werk van CANUS ERNESTI's *Neue theol. Biblioth.* IV. B. bl. 178. en volgg. HEINRICHS *Geschichte der Lehrarten;* bl. 298-302 en SCHRÖCKH's a. w. IV. d. bl. 66-83. BUDDEUS in zijne *Isagoge hist. theol.* Lib. post. l. I. haalt, omtrent het werk van CANUS, eene getuigenis aan van L. E. DU PIN, welke dus luidt CANI *tractatus de locis theologicis opus est plane aureum, omnibusque numeris absolutum, summaque diligentia concinnatum.*

TUS, die ons reeds als een uitmuntend ſchriftuitlegger bekend is. Deze heeft even min als CANUS een dogmatisch ſyſteme geſchreven, maar in onderſcheidene werken getoond, hoe hij het er op gezet hadde, om in de ſystematiſche godgeleerdheid zijner kerk eene zoo hoognoodige hervorming te bewerken. Zijn oogmerk was, om den godgeleerden zijns tijds de grove gebreken onder het oog te brengen, die er heerschten in de leerwijze van THOMAS AQUINAS, en van allen, die dezen voorganger onder de ſcholastieken nog meenden te moeten volgen. Om die gebreken nog meer te doen uitkomen zocht hij eene zeer gemakkelijke methode, welke naar aller vatbaarheid berekend was, in te voeren. Dit laatſte vooräl heeft hij willen doen in zijne theologiſche verhandelingen, die na zijnen dood gevoegd zijn bij de tweede uitgave van zijne werken (*), welke ten jare 1677 in het licht verſchenen. Deze verhandelingen waren over de leer der genade, der erfzonde, der Voorzienigheid, der geregtigheid, der regtvaardiging en der verdienſtelijkheid van de goede werken. Ook zijn van MALDONATUS aan RICHARD SIMON bekend geweest (†) eenige onuitgegevene voorlezingen over de leer van Vader, Zoon en Geest (§), waarin hij zich

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

(*) *Opera varia theologica*, ante edita anno 1614, cum titulo *Disputationum ac Controverſiarum deciſarum circa ſeptem Eccleſiæ ſacramenta Tomi duo.*

(†) Zie 's mans *Bibl. critiq.* T. I. C. 6. pag. 56.

(§) Zie HEINRICHS a. w. bl. 302, 303.

na C. G. Jaar 1552 tot 1700.

zich bij de voordragt der leer wil gehouden hebben aan Apostolische uitdrukkingen, met vermijding van alle schoolsche termen, welke van de Grieksche en Latijnsche kerkvaderen uitgevonden zijn ter verklaring, maar eer ter verdonkering van anders gezonde begrippen strekken. Deze voorlezingen hebben hem alzoo bij zijne tijdgenooten onder de verdenking gebragt, als of hij den Antitrianen of Unitarisfen genegen ware, doch waarvan hij volkomen is vrijgepleit door den gemelden SIMON (*).

Berigt van de beoefenaars der theologische godgeleerdheid, als ECK, DE SOTO, enz.

Belangrijk in de daad waren de verbeteringen, welke de genoemde Theologanten gemaakt hebben in de dogmatische godgeleerdheid. Wenken genoeg gaven zij daardoor aan alle de overigen, om hun voetspoor te volgen; maar, helaas! deze wenken werden niet in acht genomen. De meeste theologanten bleven verknocht aan de oude scholastieke methode, niet alleen om dat het hun aan ware geleerdheid en smaak ontbrak, maar ook, om dat, naar hunnen ellendigen waan, anders de leer hunner kerk niet in hare echte gaafheid tegen de ketters verdedigd, en het geloof der katholieken aan dezelve niet genoegzaam bevestigd kon worden. Ter bevordering van het laatste bevlijtigden zich inzonderheid LUTHERS bekende tegenstander JOHANNES ECK en de Spaansche Dominikaan PETRUS DE SOTO, door het uitgeven van handboeken des katholieken geloofs; welke op eene scholastieke wijze

(*) In het a. w. bl. 378-488. Verg. SCHRÖCKHS a. w. IV. bl. 83, 4.

ze bearbeid waren. De voornaamſte ſcholastieke ſyſtemen, alle op ééne en dezelfde leest geſchoeid, welke hun meester de heilige THOMAS hun had achtergelaten, waren die van verſcheidene Spaanſche Jezuiten, als FRANCISKUS SUAREZ, GABRIËL VASQUEZ, GREGORIUS DE VALENTIA, BARTHOLOMÆUS MOLINA, en anderen; ook die van eenige Duitſche Jezuiten, als MARTINUS BECANUS, ADAM TANNER enz. De eerſte, welke wij noemden, heeft een vervaarlijk groot dogmatisch werk van negentien deelen in folio uitgegeven, waarvan de inhoud eerst in onderſcheidene, op zich zelve ſtaande, geſchriften, en naderhand van het jaar 1619 tot 1629 tot één geheel zamenſtel gebragt, is in het licht gekomen (*). SUAREZ bekwam tot zijne eer, of oneer? als ſchrijver dezes werks den naam van den *Paus der Overnatuurkundigen*, ook dien van den *Reus onder de Scholastieken.* Daar dezes mans werk, gelijk alle de overige werken der genoemde Theologanten zijn, eene dorre, magere, ſpitsvindige verklaring was der ſcholastieke dogmatiek van THOMAS, is het onnoodig er hiervan verdere melding te maken. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Intuſſchen deden er zich gedurende de zeventiende eeuw toch nog voortreffelijke Roomschkatholieke Theologanten op, aan welke de ſcholastieke methode niet alleen wraakbaar voorkwam, maar die handen aan het werk ſloegen, om hunne tijdgenooten mede het wraakbare van dezelve te doen inzien. Dezen voeren wel niet zoo zeer uit tegen de ſcholas- Verbeteraars der ſcholastieke dogmatiek.

(*) De titel was *Commentationes et Disputationes.*

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

lastieke Godgeleerdheid, maar zochten ſlechts ſmaak in te boezemen voor eene meer eenvoudige methode, waarop zij de dogmatiek bearbeidden, en anderen door hun voorbeeld daartoe op te wekken. Inzonderheid hielden zij zich bezig met het verzamelen van gevoelens beide der Kerkvaderen en der Scholastieken over de christelijke godsdienstleer; die beoordeelden zij met naauwkeurigheid, en mogten zij het gedaan hebben, ook met onpartijdigheid? doch dit ontbrak er aan; overal ſtraalt in hunne ſchriften ten duidelijkſte door eene niets of weinig toegevende vooringenomenheid met de uitſpraken hunner kerke. Hadde dit geen plaats gehad, een in de daad helder licht zouden zij over de godsdienstleer van het Evangelie, in het algemeen beſchouwd, verſpreid hebben, gelijk zij alleen nu gedaan hebben ten aanzien zulker bijzondere leerpunten, waarin zij met de Proteſtanten gelijk dachten.

D. PETAVIUS.

Aan het hoofd van deze poſitive of ſtellige Theologanten, gelijk zij zich naar die Theologanten lieten noemen, welke voor de tijden der Scholastieken gebloeid hadden, ſtond DIONYSIUS PETAVIUS, te zijnen tijde de geleerdſte man der geheele Roomsch-katholieke kerk, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan het Jezuiten-kollegie te *Parijs*, in welke betrekking hij ſtierf ten jare 1652, oud negen en zestig jaren. Hij werd de *Arend der Jezuiten* genoemd. Jammer is het, dat het werk van zulk eenen geleerden man, het welk ter verbetering van de ſcholaſtieke leerwijze werd uitgegeven, onvoltooid is gebleven uit hoofde van deszelfs overlijden. Hij heeft

heeft ſlechts daarin behandeld de leer van den éénen waarachtigen God en van deszelfs eigenſchappen, de leer van Vader, Zoon en Geest, de leer van de Engelen, de leer van de Schepping, de leer van de Kerkelijke Oppermagt en de leer van de Vleeschwording des Woords (*). De titel des werks is *Theologiſche leerſtellingen* (†). De drie eerſte deelen kwamen in het licht ten jare 1644; en het vierde of laatſte ten jare 1650. Vijftig jaren later kwam het werk andermaal aan den dag door de zorg van den beroemden JOHANNES CLERICUS, die zich als uitgever ſchuil hield onder den naam van THEOPHILUS ALETHINUS. Met omzigtigheid heeft PETAVIUS in dit werk de ſchoolſche methode van de Theologanten zijner kerk willen verbeteren. Hij ontnam hun het gene hij begreep, dat hun ſchadelijk was, maar liet hen behouden zoo veel hij voor hen onſchadelijk achtte. De poſitive Theologie prees hij ten ſterkſte aan, als, naar zijne openlijke verklaring, de eenigſte, welke aan oordeelkundige mannen van ſmaak gevallen kon. De grondſlag dezer theologie was bij hem de heilige ſchrift, welke hij dan ook verklaarde, ſchoon hij duidelijk toonde, dat de uitlegkunde zoo bijzonder zijn ſtudievak niet was. Meer werks maakte hij dus van de wijsgeerte, welke hij meende, dat den Theologanten zeer te ſtade kwam, en wel die van den ouden ARISTOTELES. Evenwel wachtte hij zich, zoo veel het naar zijne gedachte be-

na C. G. jaar 1552. tot 1700.

(*) *De incarnatione Verbi.*
(†) *Dogmata Theologica.*

na C. G. Jaar 1552. tot 1700

behoorde te geſchieden, voor het misbruik, dat de ſpitsvindigheid der Scholastieken er van maakte. Het verſtand der eerſte Scholastieken was wel geſcherpt geweest; zij hadden ter naſporing der waarheid veel dienst gehad van de wijsgeerte; ook met hare hulp waren zij regt mannelijke verdedigers geworden van dezelve, vooral tegen de dwalingen, die uit eene overdrevene genegenheid van de oudere Christenleeraren voor de Platoniſche wijsgeerte geſproten waren. De oude, echte, ſcholastieke godgeleerdheid was derhalve niet zoo verwerpelijk, als zij van ERASMUS beſchouwd was geworden, die haar geheel onnut niet ſlechts, maar ongerijmd had verklaard. Dit ging te verre. De ſcholastieke godgeleerdheid behoorde tot haar oorſpronkelijk beſtaan te worden terug gebragt, zoo als zij gevonden werd in de ſchriften van LANFRANK, ANSELMUS en HILDEBERT, die in de elfde eeuw leefden; en dan ware deze godgeleerdheid eene wetenſchap, den Theologant waardig. Zij moest alzoo gezuiverd worden van de ingeſlopene barbaarschheid, van nietsbeduidende twistvragen, van onverklaarbare uitdrukkingen, van onverſtaanbare kunsttermen enz. Voegelijke, gepaste, eigenaardige kunsttermen mogten er in de theologie blijven; want zij was eene menſchelijke wetenſchap. Als zoodanig ſluit zich, naar het oordeel van PETAVIUS, de oorſpronkelijk reine Scholastieke godgeleerdheid aan de Poſitive godgeleerdheid, van welke zij eene dochter is. Dit laatſte tracht PETAVIUS te betoogen, door het vergelijken van vele niet onbelangrijke vragen van de Scholastieke godgeleerdheid

heid met de zoodanigen, welke reeds voorheen door de oude Positive godgeleerden geopperd waren. Alzoo wilde dan PETAVIUS de Scholastieke godgeleerdheid vereenigen met de Positive, en de zuivere bronnen der eerste in de deugdelijkheid der laatste zoeken. Dit zijn de denkbeelden, welke in 's mans werk heerschen, en waarnaar hij zijnen ganschen arbeid heeft ingerigt (*). Hetzelve behelst alzoo minder eene oordeelkundige ontwikkeling van de theologische dogmatiek, dan eene oordeelkundige geschiedenis van dezelve. Met volkomen regt mag hetzelve genoemd worden een magazijn van alle vroegere en latere theologische begrippen, die niet alleen in de kerk bij allen of slechts bij velen gangbaar waren, maar ook van enkele godsdienstleeraren werden voorgedragen, zonder dat zij dikwerf begunstigers vonden. Vele losse onderstellingen, zelfs bloote invallen van meer of minder beroemde mannen, werden niet voorbijgegaan. Bijzonder naauwkeurig is hij in de opgave van de gevoelens der kerkvaderen, ten einde daaruit die gronden van achtbaarheid te ontleenen, waarop hij de geloofsleer zijner kerk als op eenen onverzettelijken berg wil doen rusten. Voor de geschiedenis der theologische dogmatiek is derhalve dit werk van PE-

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

(*) „Theologiam tricis scholæ & pedicis expeditam ad liberos & patentes priscæ Ecclesiæ campos, sanctorumque Patrum tritos vestigiis, revocavit PETAVIUS." Ita vere sentit doctissimus DANIËL HUËTIUS in *Commentario rerum ad se pertinentium* Lib. I. p. 61.

na C. G. Jaar 1552 tot 1700.

PETAVIUS, schoon van grooten omslag, evenwel het volkomenste werk, dat er als zoodanig gevonden wordt, alleen namelijk met betrekking tot de afgehandelde leerstukken. Hij had toch zijn plan slechts half bearbeid; er ontbraken van de tien stukken, welke, naar zijn beste, de onderwerpen zouden zijn van zijne behandeling, nog deze vijf over de *sakramenten*, over de *wetten*, over de *genade*, over het *geloof*, de *hoop*, de *liefde* en *allerlei deugd*, en over de *zonde*. Aan dezen en genen geleerden Jezuit is wel verzocht, om dit werk van PETAVIUS te volmaken, maar niemand ooit heeft dat of willen of kunnen op zich nemen (*).

L. THOMASSINUS.

Eenigermate toch heeft het onvolkomene van den arbeid van PETAVIUS vergoed de geleerde LUDOVICUS THOMASSINUS, wien het gelukt is een werk, onder denzelfden titel (†), met hetzelfde oogmerk aangevangen, ten einde te brengen, en in drie deelen uittegeven van het jaar 1680 tot 1689. Maar in kunde, in schranderheid, in naauwkeurigheid, ook in de wijze van voordragt, moest deze Theologant verre achter PETAVIUS blijven. Dus is het oor-

(*) Zie over dezen arbeid van PETAVIUS het a. w. van HEINRICH bl. 377-382, SCHRÖCKHS a. w. IV Deel, bl. 88-99, WIESTII *Introd. in Hist. Litterar. Theol. revel.* p. 367; en mijne *Letterk. Gesch. der Systemat. Godgel.* III Deel. bl. 383-387, waar men vinden kan het gene ik hier met opzet niet bijzonder heb aangevoerd.

(†) *Dogmata Theologica.*

oordeel van allen, die te dezen aanzien bevoegde regters waren (*). na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Hetzelfde zij gezegd van FRANS BAPTISTA DU HAMEL, een' Franschen Theologant, die ten jare 1691 te *Parijs* in het licht gaf eene *Beſpiegelende en praktiſche godgeleerdheid, bearbeid naar de leer der heilige vaderen, en voor het ſchoolgebruik geſchikt* (†). DU HAMEL tracht in dit werk, dat uit zeven deelen beſtaat, de ſcholastieke godgeleerdheid, welke hij in verband plaatst met de gevoelens der vaderen, te verbeteren, en maakt daartoe gebruik zoo van de nieuwe als van de oude wijsgeerte. Dit zeker gaf geene geringe verdienſte aan zijn werk, en tevens blijken van zijne edele weldenkendheid in het toetſen der leerſtellingen van zijne kerk. Deze vergeleek hij met de gevoelens der vaderen, gelijk hij de wijsgeerige uitſpraken van ARISTOTELES vergeleek met die van DESCARTES en GASSENDUS. Op die wijze oordeelde hij als wijsgeer en als godgeleerde. De vorm zijner godgeleerde dogmatiek werd dus gezuiverd van de ſcholastieke verbasteringen, en bekwam eene aanvalliger gedaante. Hoe vele waarde dus ook deze arbeid van DU HAMEL hebben moge, dezelve moet even- F. BAPTISTA DU HAMEL.

(*) Zie over dit werk HEINRICHS a. w. bl. 382, WIESTII l. l. pag. 567, 568; en mijne *Geſch. der Syſt. Godgel.* III D. bl. 387.

(†) *Theologia ſpeculatrix & practica iuxta ſanctorum patrum dogmata pertractata, & ad uſum ſcholæ accommodata.*

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

evenwel beneden die van PETAVIUS geſchat worden. Ook dit was het oordeel van alle deskundigen (*).

NATALIS ALEXANDER.

Eindelijk verdient hier nog genoemd te worden NATALIS ALEXANDER, ook een Franſche Godgeleerde van de orde der Dominikanen, die niet alleen te veel kunde, maar ook te veel ſchranderheid van geest had, om de voetſtappen zijner voorgangeren te drukken. Van zijne vrije leerwijze gaf hij uitmuntende blijken, bijzonder in een, ten jare 1693 uitgekomen, ſyſteme, hetwelk den titel had van *Leerſtellige en Zedekundige Godgeleerdheid* (†). In hetzelve wordt een vrij matig gebruik gemaakt van ſchoolſche ſpitsvindigheden en wijsgeerige beſpiegelingen. Het werk beſtaat uit tien oktaafdeelen, waarvan de eerſte vijf de dogmatiſche godgeleerdheid, en de overige vijf de zedekundige behelzen. NATALIS ALEXANDER ſcheen er zijne eer in te ſtellen, dat hij een Scholastieke Theologant was, maar ook het zijnen pligt te achten, de menigvuldige gebreken, welke hem als zoodanig, onder het beoefenen der van hem geliefde wetenſchap, waren voorgekomen, aan anderen, die met hem daaraan hunne vlijt wijdden, aantetoonen, en dit niet alleen, maar dezelve dadelijk te verhelpen en te verbeteren. Hij trachtte de ſcho-

las-

(*) Vid. BUDDEI *Iſagoge* p. 9. WALCHII *Bibl.* Sel. T. I. p. 153 en 154, HEINRICHS a. w. bl. 382, 383; verg. mijne *Geſch der Syſtem. Godg.* bl. 377, 378.

(†) *Theologia dogmatica & moralis.*

lastieke godgeleerdheid tot haren eerſten oorſprong terug te brengen, waarin zij, naar zijn oordeel, niets wraakbaars had gehad, maar integendeel veel goeds en nuttigs (*). na C. G. jaar 1552 tot 1760.

Hoe zeer ook de pogingen van alle deze Theologanten, die de ſcholastieke dogmatiek van al het ongelijke, dat haar van tijd tot tijd had bezoedeld, zochten te zuiveren, door het gezond verſtand moesten worden goedgekeurd, was echter hetzelve tegen het vooroordeel niet beſtand, dat, met angst gepaard, het daar voor hield, dat, wanneer de leerwijze eenige verandering onderging, ook de leer daarin deelen en daarbij lijden moest. Door dezen weg bleef dan de ſcholastieke godgeleerdheid, zoo als zij ſteeds door de Thomisten en Scotisten beoefend was, algemeen in aanzien, tot zelfs het midden der achttiende eeuw, toen nog de *Italiaanſche* Kardinaal VINCENTIUS LUDOVICUS GOTTI, die het ook ondernam dezelve tot haren vroegſten oorſprong terug te brengen, in de voorrede voor zijne, ten jare 1750 uitgekomene, *ſcholastiek dogmatiſche godgeleerdheid*, over het verregaand misbruik, dat men van dezelve gemaakt had, zware klagten aanhief (†). Deze klagten ſchijnen eindelijk in- Verdere lotgevallen van de ſcholastieke dogmatiek.

(*) Zie HEINRICHS a. w. bl. 384, en mijne *Geſch. der Syſtem. Godg.* III Deel. bl. 379, 380.

(†) „Non modica pars theologorum," inquit, „pure ſcholasticis quæstionibus & metaphyſicis ſubtilitatibus ac tricis plus æquo indulgens, iuvenes paene ieiunos dimittit in veritatibus vere theologicis & ſolum ad nauſe-

na C. G Jaar 1552 tot 1700.

indruk gemaakt te hebben. Ten minſte van dien tijd af verloor de ſcholastieke godgeleerdheid in de ſchatting van alle Theologanten, die in kunde en ſmaak uitmuntten, hare ingebeelde waarde. In *Italië*, in *Spanje*, in *Braband* enz. hield zij wel nog het langst haar gezag in de ſcholen der Theologanten, maar elders, vooral in *Duitschland*, moest zij bukken voor de duchtige ſlagen, die haar van tijd tot tijd werden toegebragt, zoo dat zij aldaar, in vervolg van tijden, even min, als bij de Proteſtanten in alle landen, beſchermers vond, en thans alle beruchte verſchilvragen, die voorheen tuſſchen Thomisten en Scotisten met zulk eene hevigheid telkens geopperd werden, bijna vergeten zijn.

Berigt van de zedekundige godgeleerdheid

Wij gaan over tot het geven van een historisch berigt van de zedekundige godgeleerdheid, met het gene verder tot deze wetenſchap kan gebragt worden. De omſtandigheden, waarin de Roomschkatholiek blijvende Christenen, ten tijde der Hervorming, verkeerden, bragten mede, dat zij ook op de ſtudie dezer wetenſchap zich meer begonnen toetelegen. Sedert de dertiende eeuw was dezelve jammerlijk verwaarloosd geworden; de zeden waren gaandeweg ook onder de geestelijken verbasterd; de deugdzame werd onder hen niet zelden beſpot, de ondeugdzame als voorbeeld gevolgd. Deze zedeverbastering ging zoo verre, dat de Godgeleerden niet eens meer wisten, altoos niet meer ſchenen te weten, wat deugd

am usque refertis disputationibus, ad fidei negotium aut ſacram eruditionem minime pertinentibus."

deugd en ondeugd was. Immers in hunne ſcholen waren zij gewoon met elkanderen daarover te twisten, en malkanderen dien aangaande allerlei verſchilvragen te laten oplosſen, verſchilvragen, die voor en tegen dikwerf zoo beantwoord werden, dat de deugdelijkheid of ondeugdelijkheid eener daad zeer twijfelachtig was. Hoe zouden zulke Godgeleerden dan voorſchriften geven ter betrachting van ware deugd en ter vermijding van ondeugd? Ook wanneer zij die al gaven, werden doorgaans dezelve in zulke ſpitsvindige onderſcheidingen ingezwachteld, onder zulke barbaarſche namen, dat de denkbeelden van goed en kwaad ook hier door niet weinig van hunne helderheid verloren. Steeds lang was de zedekunde door de Godgeleerden beſchouwd als een aanhangſel van de dogmatiek. Dus bleef deze wetenſchap dor en mager; wanneer iemand haar in den ganſchen omvang meende omvat te hebben, dan beſtond zijn onderrigt ſlechts in het voordragen van eenige lesſen over de tien geboden en het gebed des Heeren. Op deze wijze onderſcheidde zich JOHANNES PICUS van de overige poſitive Moralisten. De meeste waren Myſtieken, die bijzondere zedelijke ſtoffen kozen ter bearbeiding, zonder dezelve ſyſtematisch te behandelen; gelijk JOHANNES GERSON vier vertoogen uitgaf over het gebod „Gij zult niet doodſlaan!" *over het geestelijk leven der ziel*; over de *geestelijke bedelarij*; en PETRUS DE ALLIACO zijne *Overdenkingen over de zeven* zoogenoemde *boetpſalmen*; *over de vier trappen der geestelijke ladder* enz. En wat de

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Scholastieken aangaat, die gaven zedekundige verhandelingen, der lezing van alle verſtandige, deugdlievende, Christenen onwaardig; zoo als over de onderſcheiding, die men maakte tusſchen de doodelijke en vergeeflijke zonde; gelijk HENRICUS DE HASSIA; over de dapperheid, gelijk de biechtvader van LODEWIJK *den elfden*, MARTINUS MAGISTER.

Verdienſten der Myſtieken.

De beste zedeleeraars waren zeker de Myſtieken, die alleen voor het hart, voor het gevoel, voor de inbeeldingskracht werkten; daar integendeel de Scholastieken, ook dan, wanneer zij zedelesſen voorſchreven, voor het verſtand zorgden, en zich in ſpitsvindige onderzoekingen verdiepten, waaronder het hart koud en onbewogen bleef. Terwijl de Scholastieke Godgeleerdheid, ook wat het zedekundige gedeelte aangaat, ſedert de twaalfde eeuw al meer en meer bedorven was geworden, was de praktiſche zedeleer der Myſtieken, ſedert dien tijd, gaande voort zuiverder geworden, en ſcheen haar, zelfs in het oog der Hervormers, niets bijna te ontbreken, dan licht en helderheid. ERASMUS was onder de Roomschkatholieken ook hier de eerſte, die in deze behoeften voorzag; hij gaf uit een *Handboek voor den christelijken krijgsman* (*); *een' troostbrief aan de heilige maagden* (†); een werkje *over de verachting der wereld* (§); en een boek

(*) *Enchiridion militis christiani.*

(†) *Epistola consolatoria ad virgines sacras.*

(§) *Opusculum de contemtu mundi.*

boek *over de voorbereiding tot den dood* (*). ERASMUS werd op dezen weg door velen gevolgd, die hem evenwel, gelijk dit nooit het geval was, niet op de zijde kwamen, als daar waren LUDOVICUS VIVES (†), de Kardinaal BELLARMYN (§), en anderen. Langzamerhand sloop in de Mystiek, bij de Roomschgezinden, op nieuw het oude bederf in, gelijk men dat reeds weder aantreft in de schriften van FRANS DE SALES (**), MAXIMILIAAN SANDÆUS (††), VICTOR GELENIUS (§§), KONSTANTIJN BARBANSON (***), JOHANNES BONA (†††) enz. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

De beste Moralisten waren alzoo de zoogenoemde positive Moralisten of Mystieken. Tegen dezen stonden lijnregt over de Scholastieke Moralisten, die hunne zedekundige systemen geheel inrigtten naar de grond- Van de Jezuiten.

(*) *Liber de præparatione ad mortem.* Extant hæc omnia ERASMI opuscula T. V. Opp. *edit. Lugd.* 1703.

(†) In zijne *Exercitationes animi in Deum*; *Precationes & meditationes quotidianæ generales.*

(§) In zijne drie boeken de *gemitu Columbæ*; en in zijn werk *de adscensione mentis in Deum per scalas rerum creatarum.*

(**) *Introduction a la vie devote*, 1671; *Les Epitres spirituelles* 1676; *Les vraies Entretiens spirituelles* 1688.

(††) *Theologia mystica seu contemplatio divina, Religiosorum a calumniis vindicata*, 1627.

(§§) *Summa practicæ theologiæ mysticæ*, 1646.

(***) *Compendium veræ theologiæ mysticæ*, 1693.

(†††) *Via compendii ad Deum. Manuductio ad cælum.* cet. 1664.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

grondschets van THOMAS AQUINAS (*). Inzonderheid hebben, onder dezelve, uitgemunt de Jezuiten, die evenwel van hunnen arbeid in dezen, zelfs bij hunne geloofsgenooten, zoo weinig danks hebben behaald, dat men hen verdacht heeft gehouden, als hadden zij den toeleg, om de zedekunde te vervalschen; waartoe zij trouwens zelve door sommige stellingen en onderscheidingen hadden aanleiding gegeven. Daar men in de Roomschkatholieke scholen, gelijk wij aangemerkt hebben, twist voerde over het gene al zonde was of niet, over het gene deugd of geene deugd was, zal het niemand bevreemden, dat de Jezuiten, die te dien tijde den roem hadden van de spitsvindigste overnatuurkundigen te zijn, boven anderen vaardig zoo in het maken van tegenbedenkingen als in het oplosfen van dezelve, ook in het veld dezer wetenschap kloeke helden waren, om, waren zij eenmaal overwinnaars, dan zelfs de zedelijkheid der menschen naar hunne bijzondere beginselen, ter bereiking van hun oogmerk, zoo veel mogelijk, te wijzigen. Eenen nog niet verdonkerden naam hebben zich te dezen opzigte verworven GABRIËL VASQUES, FRANS SUARES, THOMAS SANCHEZ, alle drie Spaansche Jezuiten; voorts LEONARDUS LESS, PAULUS LAIJMANN, beide Jezuiten in *Duitschland*. Die allen gaven, in de zestiende eeuw, toen de Jezuiten zich op de zedekunde eerst regt begonnen toeteleggen, hunne systemen, zoo zij heetten, over

(*) Te vinden in 's mans *Summa*, en aldaar getiteld *secunda secundæ*.

over deze wetenſchap in het licht. Zoo zij heetten, na C. G.
ſchrijf ik; want het waren eigenlijk geene ſyſtemen, Jaar 1552.
welke zij vervaardigden, en even min was het ei- tot 1700.
genlijke zedekunde, welke zij daarin behandelden. De aanvang en voortgang der echt christelijke godzaligheid wordt in hunne werken niet eens aangeroerd, dus ook noch van de bronnen noch van de hulpmiddelen derzelve een woord gerept. Niet eens is zelfs hunne voordragt eene methodieke christelijke leer der deugd. Zij is een droog ſtelſel van onder elkanderen vermengde natuurlijke, burgerlijke, kerkelijke, christelijke regten en pligten. Allen waren zij er ſlechts voor, om de geestelijken hunner kerk te onderrigten, hoe die, bij ontelbare zedekundige, kerkplegtige, kerkregtelijke, ook dogmatisch praktiſche vragen en gevallen, te denken en zich te gedragen hadden. Over het hart en over den wandel bekommerden zij zich in het geheel niet; maar zoo veel te meer ſlepen zij hun verſtand, om bedreven te zijn in ſpitsvindig onderſcheiden en uitvinden van verſchalkende ſtrikredenen. Alles werd onder hunne handen ſtukwerk, beſtaande uit deelen en onderdeelen, die doormengd waren met verſchilpunten, waar over voor en tegen kon ten minſte moest getwist worden. Edele, vastgevestigde, zigtbare, van elk gevoelde, krachtig werkende, christelijke grondbeginſelen moesten alzoo niet zelden bij hen wijken voor losſe, donkere, met elkanderen ſtrijdende, en evenwel als voor vereeniging vatbaar beſchouwd wordende gevoelens van vroege en latere Godgeleerden, die den roem hadden van verſtandig en wijs

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

te zijn, of voor het gezag van de wetten der kerke, die door zoodanige menſchen gemaakt waren (*). Van zulken ſtempel waren de zedekundige ſchriften van ANTONIUS DIANA, *Siciliaanſchen* Inquiſitieraad (†), van JOHAN CARAMUËL LOBKOWITZ, eenen Spanjaard (§).

Vervolg.

In de zedekundige ſchriften van de gemelde Theologanten werden dus de grondſlagen gelegd van die ſlakheid bij het beoordeelen van deugd en ondeugd, welke men in den hiertoe betrekkelijken arbeid der Jezuiten wraakt en berispt. Waar toch, bij het beoefenen der zedekunde, geene vaste, in het oog loopende, en op het gevoel onmiddellijken invloed hebbende grondbeginſelen zijn, daar rijzen ſtraks allerlei bedenkelijkheden, twijfelingen, verſchilvragen en gewetensgevallen. En wie zal dan aan derzelver menigte een einde vinden? Wie zal den voortgang ſtremmen der daaruit ontſtaande, ontelbare, twisten? Wie den verderflijken ſtroom keeren van de drieste uitſpraken der zich in alle bogten wendende verſchilvoerders, vooral wanneer zij ſtrijden, niet om de waarheid, maar om de zaak van hun belang te doen zegevieren, vooral ook wanneer zij de grooten en aanzienlijken der wereld trachten te behagen, onder het voorgeven, van aan de zedeleer eene beminnenswaardiger gedaan-

(*) Men verg. SCHRÖCKHS a. w. IV D. bl. 108.

(†) *Reſolutiones morales*; 628.

(§) *Theologia Moralis, ad prima eaque clariſſima principia redacta*; 1645.

daante te geven? Dit mag worden toegepast op den veelvuldigen arbeid der, in de kasuistische zedekunde geoefende, Jezuiten, volgens het éénstemmig oordeel van de beste Moralisten zoo binnen als buiten derzelver kerkgenootschap. Welke toch waren de voornaamste slotsommen hunner voor en tegen betwiste, maar eindelijk, zoo men het daar voor hield, beslisse kasuistische verschilvragen? Zij betroffen het zoogenoemde *Probabilisme*, de *Philosofische* zonde, de *Regeling van den wil* en de *achterhoudendheid van gedachten*. Het *Probabilisme* bragt mede, dat men elke daad als geoorloofd beschouwde, die slechts op eenig gezag rustte. Dat gezag was of het gevoelen van eenige voorname leeraars der kerke, of het gevoelen zelfs van éénen enkelen leeraar; ook het gevoelen van den persoon zelven, die de daad bedreef, of anders ook het heerschend volksgevoelen. Met dit *Probabilisme* stond in het naauwst verband het onderscheid, door de Jezuiten, in navolging van sommige Scholastieken, gemaakt tusschen de *Philosofische* en *Theologische* zonde. De eerste had plaats bij eene daad, welke begaan werd zonder aan God te denken, of zonder in overweging te nemen, dat men God daardoor beledigde. De andere geschiedde bij de gedachte aan God, en met oogmerk om Hem te beledigen. Deze zonde alleen was strafwaardig; gene niet. Van erger natuur nog was de *Regeling van den wil*, of de kunst om aan een ondeugend voornemen eene deugdzame rigting te geven. Zij rustte, bij de Jezuiten, op na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

de ſtelling, dat men daden, die naar haren aard kwaad waren, goed heeten kon en moest, wanneer de perſoon, die haar bedreef, dezelve ſlechts met een heilzaam oogmerk verbinden konde. De *achterhoudendheid van gedachten* (*) beſtond daarin, dat men volkomene vrijheid had, bij getuigenisſen, beloften, verbonden, zelfs wanneer zij met eeden bevestigd werden, in zijne gedachten iets achter te houden, zijne woorden en betuigingen in eenen anderen zin te nemen, dan hij, met wien men te doen had, dezelve waarſchijnlijk nam, en zich alzoo van eene opzettelijke dubbelhartigheid te bedienen (†). Op die wijze beproefden de Jezuiten in hunne zedekundige lesſen onmogelijke dingen; zij zochten de deugd te vereenigen met de ondeugd, CHRISTUS met BELIAL. Op die wijze arbeidden zij met kracht, om het groote aantal der zonden te verminderen, de zwaarte der zonden te verligten, de ſtrafbaarheid derzelve te verkleinen, het pligtverzuim te ontſchuldigen, het kwade goed te maken, en het geweten tot rust te brengen. Op die wijze ſchaamden zij zich niet grondregelen inteboezemen, die voor het zedelijk rijk van waarheid en godzaligheid allerverderflijkst waren, zelfs de burgerlijke wetten in de rijken en gemeenebesten van hare kracht beroofden. Deze grondregelen

(*) Bij de Jezuiten in het Latijn genoemd *Reſervatio mentalis.*

(†) Men vergelijke mijne *Kerkelijke Geſchiedenis der achttiende eeuw*; XII D. bl. 80 en 81.

len treft men aan, minder of meerder ontwikkeld, in de ſchriften van de beroemdſte Jezuiten van eenen MARIANA, BELLARMYN, BECANUS, SUAREZ, SANTAREL enz. Voornamelijk hebben er voor gezorgd, dat de nakomelingſchap hen te dezen aanzien niet ligtelijk vergeten zal, FRANCISCUS TOLETUS (*), THOMAS SANCHEZ (†) en ANTONIUS DE ESCOBAR Y MENDOZA (§), alle drie Spaanſche Jezuiten; ETIENNE BAUNY, een Franſche Jezuit (**); maar inzonderheid HERMANNUS BUSENBAUM, een Westfaalſche Jezuit, die als Rektor van het Kollegie te *Munſter* ſtierf in het jaar 1669 (††). Deze laatſte ſchijnt tot het ſchrijven van zijn aanſtotelijk werk aangehitst te zijn door wraakzucht tegen den beroemden ANTOINE ARNAULD, een' leeraar van de *Sorbonne*, die ten jare 1643 had uitgegeven *de zedelijke godgeleerdheid der* na C. G. jaar 1552. tot 1700.

(*) Deze gaf in het laatst der zestiende eeuw uit *Summa Caſuum conſcientiæ abſolutisſima.*

(†) Deze gaf ten jare 1614 uit zijn werk *de ſancto Matromonii ſacramento.*

(§) Deze gaf ten jare 1652 uit *Univerſæ theologiæ moralis problemata.*

(**) Deze gaf ten jare 1639 uit *Somme des péchés, qui ſe commettent en tous états de leurs qualités, et en quelles occurrences ils ſont mortels ou véniels.*

(††) Deze gaf in het jaar 1645 uit *Medulla theologiæ moralis*, een werk, dat vervolgens meer dan vijftigmalen op nieuw in het licht is verſchenen. Over hetzelve zie men mijne *Kerkel. Geſch. der achtt. eeuw*; XII D. bl. 503-507.

na C. G. Jaar 1552 tot 1700.

der Jezuiten (*), welke hij met de verfoeijelijkſte kleuren afteekende. BUSENBAUM heeft dus waarſchijnlijk willen toonen, dat zijne orde noch voor ARNAULD, noch voor vele Franſche Biſchoppen, die zich aan deszelfs zijde geplaatst hadden, bevreesd was, maar hare leer, ondanks allen wederſtand, wel durfde handhaven, zelfs in krachtiger licht zetten. Hoe het ook geweest zij, ARNAULD zag uit den Jezuitiſchen windhoek een onweder, dat verſchrikkelijkheden dreigde, tegen hem komen aandrijven. Maar naar eene veilige wijkplaats uitziende, waar hij zich bergen konde, vond hij die eindelijk in de voortreffelijke *Brieven* (†) van den oordeelkundigen, kieſchen, evangeliſchen BLAISE PASCAL, toen verholen onder den naam van LOUIS DE MONTABLE, die in dezelve, ten jare 1656, het zedekundig ſtelſel der Jezuiten in het volſte licht plaatſte, meestal met hunne eigene woorden, op zulk eene wijze, dat den onpartijdigen nu de oogen geopend, en hunne harten met afkeer vervuld werden.

Verdienſten der Janſenisten.

Deze Brieven van PASCAL werden in het Latijn vertaald door PIERRE NICOLE, één' der beroemdſte Janſenisten, die niet alleen dezelve met uitmuntende aanmerkingen verrijkte, maar ten jare 1671 als hervormer der *zedekundige godgeleerdheid*, die door de Jezuiten zoo ſchandelijk vervalscht was, in het licht gaf zijne *Proeve eener zedeleer*, beſtaande uit tien

(*) *La Theologie morale des Jeſuites.*

(†) *Provinciales, ou Lettres ecrites a un Provincial des ſes amis.*

tien deelen (*). De inhoud dezes werks is Moraal- asketisch. De grondslag van alle zedelijke pligten is, bij hem, zich zelven te kennen. Deze zelfkennis overtuigt den mensch van zijne verdorvenheid en ellende; en deze overtuiging moet den mensch leiden tot God, dien hij regt moet zoeken te leeren kennen, niet op eene onvruchtbare philosofische, maar op eene heilzame christelijke wijze, die licht ontsteekt in de duisternis langs de paden des levens. Dan, naardien bij alle vromen het voornemen, om God in geest en waarheid te dienen, door menigerlei hindernisſen, in de uitvoering, belemmerd wordt, moeten zij, om in hetzelve gesterkt te worden, de meest geschikte middelen aanwenden. Het beste middel is de vrees voor God, geene slaafsche, maar eene kinderlijke vrees. In zulk eene vrees moet de mensch steeds blijven voortleven. Hij wordt dan bewaard voor de zonde, die hij weet, dat zijnen hemelschen Vader mishaagt, en aangespoord tot de deugd, die Hem welgevallig is. Ter bevordering van het eene en andere, in alle betrekkingen, heeft de mensch, onder een biddend opzien tot God, onderscheidene wegen inteslaan, welke hem door den schrijver worden aangewe- na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

(*) Als zoodanig is het werk gedeeltelijk door des schrijvers eigene zorg, gedeeltelijk, na zijnen dood, door die van anderen uitgekomen, en eindelijk in tien deelen verschenen ten jare 1700 in den *Haag*, onder titel van *Esfais de Morale, contenus en divers Traités sur pluſieurs devoirs importans.*

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

wezen. Dit is de hoofdzakelijke inhoud van het eerſte deel. De volgende deelen beſtaan uit onderſcheidene, wel op de zedekunde eene regtſtreekſche betrekking hebbende, maar niet overal door eenen goeden zamenhang in elkanderen ſluitende verhandelingen, zoo dat zij geen geregeld ſtelſel van deze wetenſchap uitmaken. Allen nogtans zijn zij rijk in uitgezochte, belangrijke, zedekundige, waarnemingen, die de baarblijkelijkſte bewijzen leveren van des ſchrijvers diepe menschkunde, en van zijne bekwaamheid tevens, om het vervullen der Evangeliepligten gemakkelijk te maken (*). Hier en daar viert hij wel een' te ruimen teugel aan myſtieke beſpiegelingen; doch zulks kan men ligtelijk toegeven aan een' man, die de godsdienſtleſſen van AUGUSTINUS, welke door hem gevolgd werden, beoordeelde naar de ſtrenge grondbeginſelen der Janſenisten, lijnregt overgeſteld tegen de losſe grondbeginſelen der Jezuiten.

Vervolg.

NICOLE werd alzoo, in volle kracht van het woord, de hervormer van de, in de Roomschkatholieke kerk, deels verwaarloosde, deels vervalschte, christelijke zedekunde. Tegen het einde der zestiende eeuw ſtonden er in *Frankrijk* meer Moralisten op, die aan de hervorming hunner geliefkoosde wetenſchap arbeidden, maar niet dan na dat

(*) Men leze over dit werk van NICOLE het oordeel van SCHRÖCKH in zijn m. a. w. VII D. bl. 220-229; en vergelijke mijne *Kerkel. Geſch. der achtt. eeuw*; XII Deel. bl. 509, 510.

dat zij hiertoe door NICOLE waren opgewekt geworden, die hun was voorgegaan, en met zijn ontſtoken licht hun den weg had gewezen. Onder deze volgers van NICOLE verdient inzonderheid geroemd te worden BERNARD LAMY, een Priester van het Oratorium, die ten jare 1715 overleden is. Deze gaf ook wel geen zedekundig ſyſteme, maar, in zoogenoemde geſprekken, eenige vertoogen uit, waarin hij de *waarheid en heiligheid der chriſtelijke zedeleer* trachtte te bewijzen. Zij verſchenen ten jare 1688 (*); maar werden ten jare 1706 andermaal door hem bearbeid, en als zoodanig met nog drie andere geſprekken als een geheel nieuw werk toen uitgegeven. Hetzelve beſtaat alzoo uit vijf geſprekken, die even zoo vele boekdeelen bevatten. In dezelve worden de pligten der godzaligheid uitvoeriglijk ontwikkeld, en de middelen, welke ter betrachting van die pligten moeten worden in het werk geſteld, met groote naauwkeurigheid aangewezen. Maar ook dit werk is, even gelijk dat van NICOLE, niet vrij van myſtieke grondſtellingen, die den chriſtelijken beoefenaar der ware godzaligheid onwaardig zijn, als bij voorbeeld, dat alle uitzigt op eigen voordeel buiten den godsdienſt moet gebannen zijn, enz. Zulks echter bragten de toen nog niet opgeklaarde tijden mede. na C. G. Jaar 1552. tot 1702.

In *Duitſchland* en andere Roomſchkatholieke landen lag de chriſtelijke zedekunde, als wetenſchap, nog ge- Berigt van de beoe-

(*) De titel was *Demonſtration, ou preuves evidentes de la verité de la ſainteté de la Morale chretienne.*

na C. G. Jaar 1552. tot 1700

geheel in het donkere. En zij bleef daarin liggen tot aan het laatſte vierde gedeelte der achttiende eeuw, toen ZIPPE, LAUBER en anderen haar in een vrij zuiver licht ſtelden, haar reinigende van alles, wat men haar had aangeſmeerd, van ſcholastieke kaſuiſtiek, dogmatiek, liturgie, kerkelijk regt, enz.

Beoefening der christelijke zedekunde buiten Frankrijk, in Duitschland, enz.

Wat nu nog de overige ſtudievakken aanbelangt, die tot de godgeleerdheid in de naaste betrekking ſtaan, als daar zijn de ſtudie der Patristiek, der kerkgeſchiedenis, der pastorale, der homeletiſche en katechetiſche wetenſchappen; zonder welke eene en andere iemand niet wel een goed theologant zijn kan. Ook ten aanzien van deze ſtudievakken vonden de Roomschkatholieke Godgeleerden het niet alleen betamelijk, maar ook noodig van hunne vijanden, de Hervormers, te leeren, die dezelve met zoo veel vlijt bearbeidden, en daardoor in ſtaat werden geſteld de heerſchende gebreken in de leer en in den eerdienst der kerke te ontdekken, aan te wijzen en uit te drijven. Wilden dus de Roomschkatholieken, die hier door zoo geergerd werden, zulks niet blootelijk met leede oogen aanzien, dan ook moesten zij wel ook hunne krachten beproeven ter beoefening van gemelde wetenſchappen, om er gronden uit te ontleenen voor de gevoelens hunner kerkgemeenſchap, en, ware het mogelijk, die der wederſtanders te ontzenuwen. Ook hier, gelijk elders, zullen wij zien, dat in vele opzigten de boven allen verdienſtelijke ERASMUS de ſtudie dier verwaarloosde vakken voor Roomſchen en Onroomſchen gemakkelijk heeft gemaakt.

Berigt van de beoefening der overige godgeleerde ſtudievakken.

Ver-

Verwaarloosd was in de eerſte plaatſe de ſtudie der Patristiek of der kennis van de ſchriften der kerkvaders. Men had uit die ſchriften voorheen eene verzameling gemaakt van de gevoelens der kerkvaders, die bewonderd werden, en van hunne uitſpraken, die men napraatte. In het lezen van zulk eene verzameling beſtond de geheele ſtudie der Patristiek, die dus ten uiterſte dor en onvruchtbaar was, te meer daar de, er in vervatte, gevoelens voor onömſtotelijk, en de uitſpraken voor bijna meer dan menſchelijk verklaard werden. Maar gelijk de Onroomſche theologanten deden, zoo ook begonnen de Roomſchen de ſchriften der kerkvaderen zelve te lezen, te bevlijtigen, te vergelijken; te beoordeelen; zij begonnen derzelver gevoelens te toetſen, hunne uitſpraken te wikken en te wegen. Evenwel de voortdurende, hooge, heilige, achtbaarheid der kerkvaderen verbood den Roomſchen dit alles met die edele geestes vrijheid te bewerkſtelligen, waarmede de Onroomſchen zich hierin bezig hielden, als die bij het onderzoek der waarheid in het veld hunner ſtudiën geene grenzen kenden, maar onbelemmerd voortgingen.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Van de beoefening der Patristiek

ERASMUS, merkten wij aan, was het, die deze ſtudie gemakkelijk had gemaakt. Hij had, namelijk, vele uitgaven bezorgd van de ſchriften der Griekſche en Latijnſche kerkvaders, en wel der voornaamſte. Uit zijne hand had men ontvangen, te *Baſel*, van FROBENS vermaarde drukpers, de uitgaven der ſchriften van BASILIUS, ten jare 1532, van AMBROSIUS, ten jare 1527, van HIERONYMUS

Verdienſten van ERASMUS te dezen aanzien.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

ten jare 1516, van AUGUSTINUS ten jare 1528, enz. Dit voorbeeld van ERASMUS werd, nadat de hervorming der kerk tot ſtand was gebragt, het gene den Roomschgezinden Theologanten meer ruimte gaf van tijd en werk, door dezén gevolgd. Zoo kwam reeds ten jare 1575 te *Parijs* uit eene groote verzameling van de ſchriften veler kerkvaderen, door de bezorging van den beroemden leeraar der *Sorbonne* MARGARINUS DE LA BIGNE, welke den titel heeft van *Magna Bibliotheca veterum Patrum*, en kort daarna door dezelfde bezorging, eene nog grootere verzameling, bekend onder den titel van *Maxima Bibliotheca veterum Patrum*. Beide deze verzamelingen zijn naderhand zeer vermeerderd en als zoodanig uitgekomen eerst te *Keulen*, en daarna te *Parijs* en te *Lijon*, ter welke laatst genoemde plaatſe de grootſte uitkwam ten jare 1677 in zeven en twintig deelen. De nieuwſte en volledigſte nogtans is de *Venetiaanſche*, bezorgd door ANDREAS GALLANDIUS, ten jare 1765 tot 1776. Verdienſtelijk maakten zich, na DE LA BIGNE, in de zeventiende eeuw, door de uitgave van zoodanige kerkvaderlijke ſchriften, NICOLAUS RIGALTIUS, HENRICUS CANISIUS, bijzonder de bij uitſtek geleerde Franſche Jezuit JAKOB SIRMOND. Loffelijk was ook de arbeid, welken de Roomſche Theologanten beſteedden aan de uitgaven der handelingen van de oude kerkvergaderingen, welke zij bij elkaêr verzamelden. De eerſte, welke hiervan zijn werk heeft gemaakt, was JAQUES MERLIN, een leeraar der SORBONNE, wel-

welke hetzelve met zoo veel ijvers voortzette, dat er in het jaar 1644 reeds zeven en dertig deelen van het licht zagen. Insgelijks kweten zich, gedurende dit tijdperk, met prijzenswaardige vlijt, ter opheldering van kerkelijke oudheden, JOHAN MORIN, GABRIËL AUBESPINE, BERNARDINUS FERRARIUS en anderen, en, ter beoefening van het kerkelijke regt, inzonderheid de Aartsbisschop van *Parijs* PETRUS DE MARCA. na C. G. Jaar 1552 tot 1700.

Wat de kerkelijke geschiedenis betreft, derzelver ſtudie was voor de tijden der hervorming geheel veronachtzaamd geworden; geen kritisch oog werd op haar gevestigd; en zoo zij al behandeld werd, geleken hare voortbrengſelen meer naar legendeboeken, dan naar historische gedenkschriften. In deze voortbrengſelen was de ware geschiedenis omhangen met eene menigte ondergeschovene ſtukken, losſe berigten behelzende, die geen het minſte gezag hadden, met eene menigte van in het oog loopende onwaarschijnlijkheden, kinderachtige vertelſelen, tastbare fabelen. De hervormers namen de vrijheid de kerkelijke geschiedenis dadelijk van die omhangſels te ontdoen, en haar, zoo veel hunne oordeelkunde het toeliet, in een echt zuiver licht te plaatſen, ten einde zij daaruit vaste gronden mogten ontleenen, waarop zij het hechte ſtelſel hunner geloofsbegrippen met volkomene gerustheid ter nederzetten, en tegen de onophoudelijke aanrandingen der Roomschkatholieken met eenen te beteren uitſlag verdedigen konden. Dit noodzaakte de laatstgemelden, wilden zij in hunnen ſtrijd met de eerſten niet Berigt van de beoefening der kerkelijke geschiedenis.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

alle hunne krachten verliezen, ook de ſtudie der kerkelijke geſchiedenis te behartigen. Arglistig, te dien opzigt, bepaalden zij echter in den beginne hunne oefeningen alleen tot zoodanige historiſche oorkonden, welke zij dachten dat hun het meest te ſtade kwamen, om de hoogſte oudheid van hun geloofsſtelſel en van hun kerkbeſtuur, ware het doenlijk, boven alle bedenking te verheffen. Deze arbeid werd in het laatſte vierde gedeelte der zestiende eeuw ondernomen door den geleerden CÆSAR BARONIUS, die gezegd wordt denzelven dertig jaren lang onder handen gehad, en daardoor den kardinaalshoed verdiend te hebben. Deze arbeid van BARONIUS verſcheen in het licht te *Rome* van het jaar 1588 tot 1607, beſtaande uit twaalf deelen, onder den titel van *Kerkelijke Jaarboeken* (*). BARONIUS verwierf hier door wel de eer van de eerſte te zijn, die zamenhangende jaarboeken der ganſche christelijke kerkgeſchiedenis van de eerſte twaalf eeuwen verzameld had, waaruit veel nieuw licht oprees, ook ten nutte der Proteſtanten, maar gaf echter aan dezen de oogenſchijnlijkſte blijken van zijne verre gedrevene partijzucht en kwade trouw. Met welken anderen naam toch kan men het beſtempelen, dat hij een aantal oorkonden geleverd heeft, die, zoo niet ondergeſchoven, ten minſte vervalscht waren? Ook dit werd ingezien door vele geleerden onder zijne geloofsgenooten, inzonderheid door regtskundige ſtaatsmannen, die, hierin

(*) *Annales Eccleſiastici.*

in 's mans doel bemerkende, waarmede hij het Pau- na C. G.
felijk gezag boven dat der Vorſten wilde doen klim- Jaar 1552.
men, met verontwaardiging vervuld waren, zoo dat tot 1700.
zelfs in *Spanje* op ſtreng verbod de openbare uit-
gave van het elfde deel niet geſchieden mogt. Alle
deze, met opzet, en andere, uit onkunde begane,
misſlagen hebben onder de Proteſtanten aangewezen
ISAäK CASAUBONUS, Hoogleeraar bij de Hervormden
eerst te *Geneve*, naderhand te *Parijs*, en de beide
Franſche Predikanten hier te lande JAKOB en SA-
MUëL BASNAGE. De geleerde RAINALDI, die het
werk van BARONIUS heeft vervolgd, en de oordeel-
kundige DES PAGI, aan wien men kritiſche, histo-
riſche, chronologiſche ophelderingen over hetzelve
verſchuldigd is, hebben zich in dezen beter van
hunnen pligt gekweten. De laatſte zelfs heeft vele
gebreken, die hem in het werk van BARONIUS voor-
kwamen, dadelijk verholpen (*).

Met meer onpartijdigheid en waarheidsliefde, dus Vervolg.
ook met meer vrijheid in denken en arbeiden, hiel-
den zich als beoefenaars der kerkelijke geſchiedenis
bezig RICHER, SARPI, DU PIN en PITHOU. In-
zonderheid behaalde, in dit ſtudievak, eenen hoogen
roem de Abt CLAUDE FLEURIJ, die ten jare 1691
uitgaf zijne *kerkelijke geſchiedenis* (†), uit twintig
deelen beſtaande, welke vervolgens door JEAN CLAUDE
FABRE met nog zestien deelen vermeerderd werden.

Met

(*) Vergelijk NIEMEIJERS *Predigerbibliothek;* II Deel. bl. 336-338.

(†) *Hiſtoire Eccleſiaſtique.*

na C. G. Jaar 1520 tot 1700.

Met betrekking tot de pastorale wetenschap maakten ook de Roomschkatholieke Theologanten, staande dit tijdperk, van dezelve meer werks, dan hunne voorgangers gedaan hadden. Inzonderheid gaven hen daartoe aanleiding de heilzame verordeningen, die in de Trentsche kerkvergadering waren vastgesteld, zoo wel, als de wedijver tegen de Protestanten hen daartoe krachtig opwekte. Voornamelijk muntten hierin uit PETRUS DE SOTO (*), MARTINUS DE AZPILCUETA (†), CLAUDIUS ESPENCÆUS (§), MICHAËL FERO MANRIQUE (**), TOBIAS LOHNER (††), enz.

Berigtvan de beoefening der pastorale wetenschap.

Homiletische of predikkundige schriften werden er van Roomschkatholieke Godgeleerden in een vrij groot getal ook uitgegeven, gedurende dit tijdperk; maar weinige Geestelijken werden daardoor gevormd tot goede predikers. Hierover bleef men algemeen klagen ten minste tot na het midden van de zeventiende eeuw, toen, en alleen nog maar in *Frankrijk*, de kanselwelsprekendheid eenigen lof begon te ver-

Berigtvan de beoefening der homiletiek en predikwijze.

(*) In zijn' *Tractatus de Institutione sacerdotum*; uitgegeven door F. AGRICOLA 1579.

(†) In zijn *Manuale confessariorum & pœnitentium*, quod exstat inter illius opera, edita *Venetiis* 1602.

(§) In zijne *Concio synodalis de officio Pastorum*, quæ reperitur in ipsius Operibus, editis 1609.

(**) In zijne *Resolutiones quæstionum moralium & vicarialium* 1640.

(††) In zijne *Instructio practica ad tyronum sacerdotum utilitatem, ex variis auctoribus collecta;* 1695.

verdienen. De voornaamſte predikkundigen waren FRANCISCUS BORGIAS (*), FRANCISCUS BERNARDUS FERRARIUS (†), ANDREAS COPPENSTEIN (§), ANTONIE ARNAULD (**). Allen evenwel, altoos de eerstgemelden, konden in geenen deele vergeleken worden met ERASMUS, die in zijn boek *de Prediker* (††) niet alleen de nuttigſte lesſen, ter vervaardiging van kerkelijke leerredenen, geeft, maar ook met ſcherpte van verſtand en oordeel de grove gebreken der predikende geestelijken zijns tijds berispt, gebreken, welke nogtans voor een groot deel in latere dagen weder zijn ingeſlopen en toegejuichten lof hebben ontvangen. Naar de voorſchriften van deze predikkundigen werden echter gedurende het grootſte gedeelte dezes tijdsperks, gelijk wij aanmerkten, in de Roomschkatholieke kerk weinig goede predikers gevormd. Ook de Jezuiten, die anders, in allen opzigte, wilden uitmunten, vernalatigden de predikkunst. In *Italië*, waar men de welſprekendheid der oude Romeinen, door kunde en ſmaak, herſtelde, zoude men zeggen, hadden deze Geestelijken moeten worden

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

(*) In zijn *Liber de ratione concionandi, ſive tractatus de prædicationibus ſ. Euangelii; qui cum reliquis ipſius opusculis* prodiit 1598.

(†) In zijn werk *de ritu ſacrarum concionum;* 1621.

(§) In zijne *Aurora concionatorum;* 1643.

(**) In zijne *Reflexions ſur l'Eloquence des Predicateurs*; 1683.

(††) *Eccleſiastes, ſive de ratione concinandi* Lib. IV. edit. 1554. *Baſel.* ap. FROBEN.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

den opgewekt, om met dezelve ook op den kanſel te ſchitteren en te treffen. Maar hunne leerredenen bleven daar even onvoegelijk, als zij te voren geweest waren, en voor de opklaring des verſtands en voor de veradeling van het hart; zij bleven dorre, geestelooze, ſcholastieke ſermoenen, opgevuld met oud wijsgeerige onderſcheidingen, ſpitsvindigheden en kunstwoorden. In *Frankrijk* waren het, ſtaande dit tijdperk, eeniglijk de Jezuiten, die de geestelijke welſprekendheid, ſedert onheugelijke tijden zoo zeer verwaarloosd, begonnen te beoefenen, met dat gevolg, dat er onder de Franſche Geestelijken langzaam voort vele voortreffelijke redenaars ten kanſel traden, die in hunne achtergelatene leerredenen nog heden zelfs bewonderd worden. De eerſten waren JEAN en CLAUDE DE LINGENDES. De lijkrede des eerſten op LODEWIJK *den dertienden*, gehouden ten jare 1643, werd boven allen lof eenſtemmig verheven, door de genen, die haar gehoord en naderhand gelezen hadden, als een meesterſtuk van welſprekendheid, dat zijne wedergade niet had. CLAUDE predikte, volgens een latijnsch opſtel, in het fransch, met zulk eene kieschheid van krachtige uitdrukkingen, dat hij allen, die door hem geſticht wenschten te worden, aan zijne voordragt boeide, en hun hart roerde. Beider roem nogtans werd overſchaduwd door eenen derden Franſchen geestelijken, die hun voorbeeld eerst volgde, maar welhaast hetzelve te boven ſtreefde. Dezé was JEAN FRANÇOIS SENAULT, die hoogbejaard overleed ten jare 1670, na dat hij in de daad drie voorname,

me, in *Frankrijk* algemeen heerſchende, gebreken van de kanſelvoordragt verbeterd had; te weten het verzuimen van eene goede methode, het pronken met kwalijk te pas komende geleerdheid, en het inmengen van aanſtotelijke ſcherts, waardoor men zijne redenen bij het ligtzinnige volk aangenaam trachtte te maken. Hij predikte het Evangelie, naar de begrippen der kerk, op eene ordelijke, eenvoudige, krachtige, deftige wijze; hij predikte voor het verſtand en voor het hart. Hij beantwoordde aan het tweeledig doel der prediking, dat toch geen ander was, dan onderwijs en ſtichting. Één zijner beroemde volgers was JULIUS MASCARON, Biſchop van *Tulles*, naderhand van *Agen*. Boven dezen echter verhief zich de verdienſtelijke Biſchop van *Meaux*, J. B. BOSSUET, die, door ſchoonheid en kracht van taal niet alleen, maar ook van denkbeelden, het verſtand zelfs van den ſchranderſten wijsgeer gevangen nam, hoe zeer hij ook deszelfs logiſche gronden, waarop de innemende voordragt rustte, bij eene naauwkeurige proeve ſoms te los vond, om er met hem op te bouwen. Een mededinger van BOSSUET was de Biſchop van *Nimes* ESPRIT FLECIER. Beide hadden zij hunne bijzondere talenten, die uitmuntend waren; het gene den eerſten aan bondigheid in het betoogen ontbrak; dat bezat de laatſte; het gene daarentegen den laatſten ontbrak aan vuur en kracht, in levendigheid van uitdrukken, daarvan was de eerſte volkomen meester. Beide nogtans moesten ter zijde treden voor den ſchranderen Jezuit LOUIS BOURDALOUE, hofprediker van LODEWYK *den veertienden*, na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

wiens leerredenen in verſcheidene deelen, na deszelfs dood, die ten jare 1704 voorviel, te *Parijs* uitgekomen, bewijzen dragen, dat hij een man is geweest van groot genie, die door eene levendige verbeeldingskracht aan zijne meer krachtige, dan bloemrijke, redenen een edel vuur wist bij te zetten, en eenen het hart zijner hoorders indringenden nadruk kon geven. Hij predikte minder met oogmerk om het verſtand te verhelderen, dan om het hart te ſtemmen tot eene teedere beoefening van godzaligheid. Zijne leerredenen waren doorgaans christelijk zedekundige lesſen; en werd hij geroepen om over de geloofsleer zijner kerk te prediken, zoo ſtelde hij die ſteeds voor van eene praktiſche zijde.

Vervolg.

Dit zij genoeg van den lof, welken de gemelde Franſche geestelijken zich als predikers, gedurende de tweede helft van de zeventiende eeuw, hebben waardig gemaakt. In andere Roomschkatholieke landen werd de geestelijke welſprekendheid nog geheel verwaarloosd; in alle de homiliën of preken heerschte een allerellendigſte ſmaak. Zelfs aan het Keizerlijke Hof te *Wenen* ſtonden op den kanſel nooit andere, dan erbarmelijke predikers, die hunne bedorvene *Ariſtoteliſche* wijsgeerte uitkraamden, opgepronkt met eenige uitſpraken van de Kerkvaderen, die er een christelijk voorkomen aan gaven. Niet voor na de eerſte helft der achttiende eeuw is het, en dat nog wel, aan eenen *Oostenrijkſchen* geestelijken ten platten lande, met name RUDOLF GRASER, gelukt, door het uitgeven eener *volledige predikme-*

tho-

thode (*), eene groote verbetering tot ſtand te brengen, blijkens vele in het licht verſchenen Duitſche leerredenen, die naar dezelve op eene voortreffelijke wijze, vervaardigd zijn, zoo als die van WURZ, BRAUNS en anderen (†). na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Eindelijk nog een woord van de beoefening der katechetiſche wetenſchap, onder de Roomschkatholieken! Staande geen tijdperk der christelijke geſchiedenis, is de ſtudie der katechetiek in letterkundige voortbrengſelen vruchtbaarder geweest, dan gedurende het tijdperk, waarvan wij hier de historie boeken. Ook in dat vak is het ERASMUS geweest, die voorging door de uitgave van zijnen *Katechismus* (§). Velen volgden hem; waren zij hem maar ſteeds gevolgd langs den regten weg, dien hij hield; doch zij weken weldra ter regter en ſlinker zijde van hem af, bijpaden zoekende, die hen weder in de diſtelige velden der oude ſcholastiekerij bragten, en op hunnen anders zoo nuttigen arbeid weinig of geene vrucht deden zien, dan welke met eenen verdorvenen ſmaak overeenkwam. Beoefenaars van deze ſtudie waren, terſtond na ERASMUS, PETRUS en DOMINICUS A SOTO (**), JOHAN GROPPER, Berigt van de beoefening der katechetiek.

(*) *Vollſtändige lehrart zu predigen.*

(†) Verg. SCHRÖCKHS a. w. VII. D. bl. 255, 256. en mijne *Kerkel. Geſch. der achttiende eeuw;* XII D. bl. 587–593.

(§) *Symbolum*, ſive *Catechismus*, anno 1533 conſcriptus, qui exſtat inter illius opera; T. V.

(**) Hic edidit *Christianæ inſtitutionis Enchiridion* 1543, & *Catechismum ſive doctrinam christianam* 1563, ille

na C. G. Jaar 1552 tot 1700

PER, (*) ANDREAS CROCQUETUS (†), RUARD TAPPER (§), en bijzonder in dit tijdperk, PETRUS CANISIUS (**), ROBERTUS BELLARMINUS (††), GEORGIUS VOGLER (§§), JOHANNES GULIELMUS STEGHIUS (***), JOHANNES BELLARINUS (†††), PHILIPPUS D'OUTREMAN (§§§), en meer anderen. In *Frankrijk* bijzonder zijn in het laatst van dit tijdperk zeer vele katechismen in het licht gekomen, waar onder uitmunten die van CLAUDE FLEURY (****), en een, welke op last van den Aartsbisschop van *Reims* is in het licht gegeven (††††). Ten laatste moet ik hier niet vergeten te vermelden, dien

ille vero *Compendium doctrinæ catholicæ in usum plebis christianæ recte instituendæ*; 1540.

(*) Edidit *Institutiones Catecheticas*; 1554.

(†) Edidit *Catecheses doctrinæ christianæ*; 1557.

(§) Edidit *Catechismum formandæ iuventuti destinatum*; 1582.

(**) Edidit *Catechismum mai. & min*; 1557.

(††) Edidit *Catechismum sive christianæ doctrinæ rudimenta*; 1618.

(§§) Edidit *Catechismum*; 1625.

(***) Edidit *Catechismum imaginibus illustratum*; 1647.

(†††) Edidit *Doctrinam s. Concilii Tridentini & Catechismi Romani*; 1679.

(§§§) Edidit *Pædagogum Christianum*; 1681.

(****) *Catechisme historique, contenant en abregé l'histoire sainte & la doctrine chretienne*; 1679.

(††††) *Catechisme ou abregé de la doctrine chretienne, imprimé par l'ordre de Monsigneur l'Archeveque duc de Reims pour l'Usage de son dioecese*; 1684 & 1692.

GEORGIUS CASSANDER.

dien ik ook het eerst had kunnen noemen, den *Roomschen Katechismus*, die uitgegeven is volgens besluit van de *Trentsche* kerkvergadering, en door het Apostolisch gezag van PIUS *den vijfden* en GREGORIUS *den vijftienden* goedgekeurd. Het eerst verscheen dezelve in het licht te *Rome* in het jaar 1568, en is naderhand ontelbare malen, door het geheele tijdperk heen, herdrukt. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Berigten de voornaamste geleerden.

Wij besluiten deze afdeeling met eene opnoeming van de beroemdste Roomschkatholieke Theologanten, die gedurende dit tijdperk gebloeid hebben. Deze zijn geweest REGINALDUS POLUS, een Engelsman, van koninklijke afkomst, Aartsbisschop van *Kantelberg*, gezant van Paus PAULUS *den derden* op de *Trentsche* kerkvergadering, door HENDRIK *den achtsten* buiten 's lands gebannen, overleden ten jare 1558, in den ouderdom van vijf en negentig jaren; MELCHIOR CANUS, een Spanjaard van de dominikaner orde, reeds voorheen gemeld, overleden ten jare 1560; GEORGIUS CASSANDER, geboren in *Vlaanderen* op het eiland *Katsand*, een man, bij uitstek ervaren in de Griekssche en Latijnsche letterkunde, uitmuntende in de beoefening van onderscheidene wetenschappen, één der verdraagzaamste Theologanten, die ter hereeniging der van elkaër gescheurde kerkgemeenschappen alle moeite gedaan heeft, overleden ten jare 1566; FRANCISCUS FORERIUS, een *Parijzenaar* van de orde der Dominikanen, boven anderen zeer bedreven in het Grieksch, Latijn en Hebreeuwsch, een voortreffelijk Godgeleerde en Wijsgeer, en prediker aan het hof van

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

van *Frankrijk*, overleden ten jare 1580; JOHANNES MALDONATUS, een Spaanſche Jezuit, die te *Parijs* de godgeleerdheid met grooten roem onderwezen heeft, en onder verdenking is geweest van den Proteſtanten niet ongenegen te zijn, overleden in het jaar 1583; FRANCISCUS RIBERA, een Spaanſche Jezuit, Hoogleeraar in de Theologie te *Salamanka*, vermaard door zijne buitengewone kunde in het Hebreeuwsch en andere talen, overleden ten jare 1591; PETRUS CANISIUS, geboortig van *Nymegen*, één der eerſte tien volgelingen van IGNATIUS, en de eerſte provintiaal van de orde der Jezuiten in *Duitschland*, een man, die en geleerd en welſprekend was, en wegens zijnen keurigen Latijnſchen ſtijl, waarin hij dien van CICERO zocht te volgen, de HIERONYMUS van zijnen tijd genoemd wordt, overleden in het jaar 1597; GABRIËL VASQUES, een Spaanſche Jezuit en beroemd Godgeleerde, overleden ten jare 1604; FRANCISCUS SUAREZ, mede een Spaanſche Godgeleerde van de orde der Jezuiten, overleden ten jare 1617; ROBERTUS BELLARMINUS, een Italiaanſche Jezuit, Hoogleeraar in de Godgeleerdheid eerst te *Leuven*, daarna te *Rome*, vervolgens Aartsbisſchop te *Kapua*, en eindelijk Kardinaal; één der voornaamſte verdedigers van de geloofsleer zijner kerk, en als geleerde door zijne verdienſten beroemd, overleden ten jare 1621; JAKOB GRETSER, een Jezuit, van *Marchdorf* in *Swaben*, die Hoogleeraar was eerst in de Griekſche taal en vervolgens in de Godgeleerdheid te *Ingolſtad*, en in een' gedurigen oorlog, die hem nooit de zege deed

deed behalen, tegen de Proteſtanten zijn leven heeft doorgebragt, dat hij eindigde ten jare 1625; PAULUS LAIJMAN, een Jezuit van *Tweebrugge*, die aan verſcheidene Akademiën het kerkelijk regt en de theologie onderwezen heeft, overleden ten jare 1635; KORNELIUS JANSSE of JANSENIUS, geboren te *Acquoi*, bij *Leerdam*, Biſchop van *Ieperen*, een verſtandig, ſchrander en geleerd man, die de ſtichter was van het genootſchap der Janſenisten, overleden ten jare 1638; JAKOB SIRMOND, een Franſche Jezuit, biechtvader van LODEWIJK *den veertienden*; een man van groote geleerdheid, blijkens zijne nagelatene ſchriften, overleden ten jare 1651; DIONYSIUS PETAVIUS, een Franſche Jezuit uit *Orleans*, die meer dan twintig jaren Hoogleeraar in de Theologie met zulken lof is geweest, dat hij de *Arend der Jezuiten* genoemd werd, en als geleerde eenen gemeenzamen omgang had met onzen HUGO DE GROOT, over wiens dood hij eene lijkmis hield, één der verſtandigſte, liberaalſte Godgeleerden in de Roomſchkatholieke kerk, overleden ten jare 1652; JOHANNES BONA, een Italiaanſche Monnik, wegens zijne bijzondere geleerdheid en godsvrucht, door KLEMENS *den achtſten*, tot de kardinaals waardigheid verheven, overleden ten jare 1674; LUDOVICUS MAIMBOURG, een Franſche Jezuit van adelijken geſlachte, vermaard door vele ſchriften, welke hij heeft uitgegeven, meest betrekkelijk de geſchiedenis van de Onroomſche kerkgenootſchappen, overleden ten jare 1686; ANTOINE ARNAULD, een *Parijzenaar*, een man, die door zijne ſchriften de zaak der Janſenis-

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

ten

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

ten zeer bevorderd heeft, maar even daarom in *Frankrijk* vele onaangenaamheden moest ondervinden, die hem naar *Holland* deden wijken, waar hij het overige gedeelte zijns levens heeft doorgebragt, en overleden is ten jare 1694; PIERRE NICOLE, ook een Franschman, der partij van ARNAULD toegedaan, blijkens de menigvuldige schriften, die hij, schoon toen onbekend, ten voordeele van het Jansenisme uitgegeven heeft, sommigen zonder, anderen weder met een' verdichten naam, het gene hem zijne dagen gerust deed doorbrengen te *Parijs*, waar hij ambteloos leefde en overleden is ten jare 1695; JAKOBUS BENIGNUS BOSSUET, Bisschop van *Meaux*, Hofprediker van LODEWIJK *den veertienden*, beroemd als kerkelijk redenaar, en niemand als geleerde boven zich hebbende, naar het getuigenis van zijne tijdgenooten, overleden ten jare 1704; RICHARD SIMON, een man van het geoefendste verstand, van het scherpste oordeel, van de uitgebreidste geleerdheid, van de grootste werkzaamheid, en van de uitnemendste verdiensten voor de kritiek des Ouden en Nieuwen Testaments, overleden ten jare 1712 (*).

(*) Confer. WIEST. l. l. p. 540-549; 549-603; 675-681.

VIJF-

VIJFDE HOOFDSTUK.

Geſchiedenis van de Geloofsleer in de Roomsch-katholieke Kerk.

De hervorming der kerk, die door de Protestanten werd tot ſtand gebragt, verontwaardigde wel de Roomschkatholieken, gelijk de aard der zake medebragt, maar wakkerde hen toch op, om ook aan verbeteringen te denken, welke vele in het oog loopende punten hunner kerkgemeenſchap noodig hadden. Wij hebben reeds gezien, dat ter bewerking daarvan, op aandrang van Keizer KAREL *den vijfden*, door Paus PAULUS *den derden*, eene vergadering van de aanzienlijkſte Prelaten werd zamengeroepen, te *Trente*, in het graaffchap *Tyrol*. Dezelve begon gehouden te worden den 13den van Wintermaand des jaars 1544, en nam met de vijfentwintigſte zitting den 4den van Wintermaand des jaars 1563 een einde. Wij hebben ook gezien, dat, ſtaande deze kerkvergadering, door derzelver leden vele wezenlijke punten verbeterd zijn geworden, hetwelk dan ook op den duur eene heilzame uitwerking gehad heeft. Dan ten aanzien van het gene waarop het voornamelijk aankwam, ten aanzien van de geloofsleer der kerke, die ſedert vele eeuwen zoo deerlijk verbasterd, ontkristend en ontredelijkt was geworden, bragt deze eerwaardige vergadering geene de minſte verbetering te wege. Het heette wel zoo, ook kan het zoo geweest zijn, dat deze kerk-

na C. G: Jaar 1552. tot 1700.

Inleiding.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

vergadering mede ten doele had de geloofsleer der Roomschkatholieke kerk naauwkeurigljk te toetsen aan de menigvuldige bedenkingen, die door de hervormers gemaakt waren, en dat zij het hier, zoo wel als elders, insgelijks niet ongeoorloofd wilde houden van de vijanden te leeren, maar het betamelijk achtte van hen het betere overtenemen. Doch de harten waren door partijzucht te zeer ontvlamd, om met eene onbevooroordeelde onzijdigheid de uitspraken van het gezond verstand, bij het onderzoek naar het gene waar was, of valsch, éénstemmiglijk te volgen. Gloeijende partijzucht deed het gezond verstand in deszelfs kalme overleggingen van de voorwerpen der bespiegeling terugdeinzen; het oog werd verhinderd doortedringen; het oordeel werd door vooroordeel verblind, en het geloof door het denkbeeld aan de onfeilbaarheid der kerk tot een doodelijk zwijgen gebragt. De eenmaal, op het gezag der vaderen gevestigde, geloofsleer der kerk werd, tegen alle, door de hervormers ingebragte, bedenkingen, op nieuw vastgesteld, als eene leer, die sedert alle eeuwen de proeve van zoo vele groote Godgeleerden uitgestaan had, en op die proeve goddelijk en waarachtig was bevonden. Geen het geringste artikel dezer leer was twijfelachtig meer, in het oog der *Trentsche* Prelaten; alle artikelen waren door hen nu met de grootste oplettendheid bij het licht andermaal beschouwd, aan de Apostolische overleveringen getoetst, met de besluiten der oude kerkvergaderingen vergeleken, ook met de uitspraken vergeleken, zoo van de heilige vaders in het algemeen, als van de onfeilbare oppersper-

perhoofden van het geheele ligchaam der katholieke christelijke gemeenſchap in het bijzonder. En met welk een gevolg was dat plegtig werk geſchied? alle die artikelen waren met eene volkomene éénſtemmigheid geoordeeld te zamen uittemaken de eenige, ware, leer van den besten godsdienst, de eenige, ware, geloofsleer, die onder den hemel geopenbaard was, en zonder welke niemand eene gegronde hoop voeden konde op eeuwige zaligheid. Die geloofsleer ware de onwrikbare zuil der kerke; het vaste fondament, door God zelven gelegd, waarop het ganſche gebouw der, naar hemelsch heil uitziende, gemeente geſticht ware, en tegen hetwelk alle de aanſlagen van den vorst dezer eeuw niets meer vermogten, dan zwakke wenſchen van eenen overwonnen vijand, die aan ketenen gekluisterd lag, en geene hand verroeren konde. Die krachtige, hemelſche, leer zoude eenmaal de trotſche waanwijsheid beſchamen, de ſteile rede vernederen, het goddelooze ongeloof verdoemen; zij zoude, tot ſpijt van hare wederſtanders, alle perken van tijden, alle tijden en eeuwen verduren, en heilig worden ten laatſte voor al het nageſlacht der menſchen. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Eer men in de *Trentſche* kerkvergadering ter beproeving van de leer des geloofs was overgegaan, begon men met te onderzoeken, of twee van de voornaamſte borstweringen, achter welke de kerk reeds zoo vele eeuwen verdedigd was geworden, voor nieuwe, ſterkere, aanvallen wel genoegzaam beſtand waren. Men begon met de Overleveringen en met het authentiek gezag der *vulgata* of gewone latijnſche Berigtnopens de leer van de overleveringen en van de vulgata.

na C. G. Jaar 1552 tot 1700.

overzetting des Bijbels. Omtrent de Overleveringen werd na gehouden overleg de hooge eerbied goedgekeurd, dien men altijd voor dezelve gehad had, als welke toch, door Gods onafgebrokene zorg, nevens de heilige ſchriften, met welke zij van gelijken, Goddelijken, oorſprong moesten geacht worden, wel beveiligd waren gebleven voor alle vervalſching, en van mond tot mond ongeſchonden voortgeplant. Wat de *vulgata* betreft, deze werd, na dat er voor en tegen dezelve gepleit was, als het derde authentieke heilige boek, dat God aan de kerk had doen ter hand ſtellen, op nieuw aangenomen. God had, namelijk, aan de Joden als een authentiek godsdienstboek het Oude Testament in het Hebreeuwsch gegeven, aan de Grieken, als zoodanig een godsdienstboek, het Nieuwe Testament; zoude Hij dan aan zijne geliefde, Roomſche, kerk zulk een voorregt niet geſchonken hebben? Dat zoude toch wel niemand denken. Derhalve de gewone latijnſche overzetting moest voortaan, gelijk voorheen, bij openbare voorlezingen, twistredenen, predikatiën en ſchriftverklaringen voor *echt*, voor *authentiek*, worden gehouden, met bedreiging van zware kerkſtraf aan allen, die haar beſtonden te verwerpen. Zoo werd dan eene zeer gebrekkige latijnſche overzetting met den oorſpronkelijken tekst van den Bijbel gelijk geſteld, en dit niet alleen, maar haar gezag boven dat van den Bijbel geſchat. Uit die overzetting moest de geloofsleer geſchept worden; geene andere eerſte bron was er voor handen; en dan moest die geloofsleer vereenigd

nigd worden met de gewijde overleveringen, met de heilige uitſpraken der kerkvergaderingen, der Vaderen, der Pauſen. Ware het nu te verwonderen, dat de geloofsleer, welke te *Trente* onderzocht werd, dezelfde bleef, die zij was, en op nieuw, in haren alzoo bijna geheel menſchelijken oorſprong, bevestigd werd? na G. C. Jaar 1552. tot 1700.

Wat de geloofsleer dan nu zelve aangaat, het eerſte artikel, dat werd vastgeſteld, was dat der erfzonde; waaromtrent de volgende bepalingen gemaakt werden. ADAM had, door den zondenval, zijne oorſpronkelijke heiligheid en geregtigheid verloren, Gods toorn en den dood zich op den hals gehaald, onder het geweld des Duivels moeten bukken, en zich aan ligchaam en ziel geheel verdorven gezien. ADAMS zonde is op alle menſchen voortgeplant, zoo dat elk hunner het overtreden van Gods wetten eigen en natuurlijk is. De zondige aard kan door geen ander middel worden gezuiverd, dan door het bloed van CHRISTUS. Te dien einde moeten de kinderen terſtond na hunne geboorte gedoopt worden, hetwelk de kracht heeft, om de ſchuld der erfzonde weg te nemen. Er bleef nog wel bij de gedoopten een booze lust over, maar die, wanneer men tegen denzelven ſtreed, geen nadeel verwekte, om dat hij, ſchoon PAULUS denzelven wel zonde noemde, toch eigenlijk geene zonde was, maar eene geneigdheid tot zonde. Nopens de leerder erfzonde.

Het tweede geloofsartikel was betrekkelijk tot de leer der regtvaardiging. Omtrent dezelve werd het volgende vastgeſteld. Het is noodzakelijk, dat de Nopens de leerder regtvaardiging.

na. C. G. Jaar 1552. tot 1700.

mensch door CHRISTUS geregtvaardigd wordt, dat is, in den ſtaat der genade overgebragt, en tot een kind van God, niet zonder den doop, wordt aangenomen. Daartoe moet God den mensch voorkomen met zijne genade, dezer wijze, dat Hij door zijnen Heiligen Geest het hart bewerkt, dat evenwel ook vrijwillig moet medewerken. Wanneer dus de mensch Gods genade niet tegenwerkt, bereidt hij zich ter regtvaardiging daardoor, dat hij gelooft aan de leer van het Evangelie, inzonderheid aan deszelfs beloften, zijne zonden erkent, maar er een' afkeer van heeft, en zijne hoop vestigt op de Goddelijke barmhartigheid. De regtvaardiging zelve beſtaat niet alleen in de vergeving der zonde, maar ook in de heiliging en vernieuwing van den inwendigen mensch door de Goddelijke genade. De grond der regtvaardiging is het geloof, zonder hetwelk iemand onmogelijk God behagen kan. Evenwel is het geloof niet genoegzaam ter regtvaardiging, wijl niemand, zelfs bij de krachtigſte overtuiging van Gods barmhartigheid en van 's Heilands verdienſten, volkomen verzekerd kan zijn, dat hij de genade van God ontvangen heeft, en hij ten einde toe in godzaligheid volharden zal. Met het geloof moeten vereenigd zijn de goede werken der godzaligheid; die de vruchten van de regtvaardiging zijn, zoo echter, dat door dezelve het eeuwige leven, als eene van God beloofde genade, of liever als eene, door de Goddelijke belofte bepaalde, belooning van dezelve, verkregen wordt.

Nopens De leer der Sakramenten kwam vervolgens in aan-

aanmerking. Te dezen aanzien werden vele banvloeken uitgesproken tegen de gevoelens van anders denkenden, wanneer zij namelijk staande hielden, dat de zeven Sakramenten niet alle van CHRISTUS waren ingesteld; dat zij niet tot de zaligheid noodzakelijk waren; dat zij alleen dienden ter versterking van het geloof; dat bij het vieren van dezelve de van ouds ingevoerde gebruiken willekeurigljk weggelaten of veranderd konden worden, dat, om slechts een en ander voorbeeld te noemen, bij den doop slechts natuurlijk, zuiver, water gebruikt mogt worden, dat het vormsel zoo wel door een' gewonen Priester mogt worden toegediend, als door eenen Bisschop, enz. na C. G. Jaar 1552. tot 1700. de leer der sakramenten.

De leer nopens het heilig avondmaal werd in deze woorden verklaard de echte, zuivere, leer der kerk te zijn. „ In het sakrament des avondmaals is, na de inzegening des broods en wijns, JEZUS CHRISTUS, waarachtig God en mensch, waarachtig, wezenlijk, en, op eene zelfstandige (*subsantiële*) wijze, onder de gestalte der zinnelijke dingen verborgen. Het schijnt wel tegenstrijdig te zijn, maar het is het toch niet, dat JEZUS CHRISTUS, God en mensch, steeds in den hemel, naar eene *natuurlijke* wijze van bestaan, en evenwel aan vele andere plaatsen, op eene *sakramentele* wijze, met zijne *zelfstandigheid* bij ons tegenwoordig is. Wij kunnen wel deze wijze van aanwezen door woorden niet uitdrukken, maar toch wel met onze gedachten, wanneer die door het geloof verlicht zijn, begrijpen, en moeten haar De leer van het h. avondmaal.

na C. G. Jaar 1552 tot 1700

vastelijk gelooven, naardien alle onze voorvaders, die in de ware christelijke kerk geleefd hebben, dus geleerd hebben. De Verlosfer heeft dit fakrament ingefteld, ter gedachtenis zijner bewonderenswaardige daden, opdat het zijn zoude eene geestelijke fpijze der zielen, een hulpmiddel tegen dagelijkfche overtredingen, een behoedmiddel tegen doodzonden, een onderpand onzer toekomftige heerlijkheid en een zinnebeeld van het ligchaam, waarvan Hij het hoofd is. Andere fakramenten hebben eene heiligende kracht eerst dan, wanneer zij bediend worden; alleen het fakrament des h. avondmaals heeft zulk eene kracht reeds voor het gebruik. Immers de Apostelen hadden het avondmaal uit de handen des Heeren nog niet ontvangen, toen Hij hun reeds verzekerde, dat het zijn ligchaam ware, hetwelk Hij hun mededeelde. Trouwens het is altijd het geloof der kerke geweest, dat terftond na de inzegening het ware ligchaam en het ware bloed onzes Heeren, onder de geftalte des broods en des wijns, te gelijk met zijne ziel en zijne Godheid tegenwoordig is, en dat wel uit kracht van die natuurlijke vereeniging en vergezelling (*), naar welke de deelen van den opgeftanen Heer voor altijd vereenigd en met elkaêr vergezeld zijn; dus dat onder elke geftalte zoo veel verborgen is, als onder beide. Men heeft wijders in de kerk altijd gelooft, dat door de inzegening des broods en des wijns eene verandering der zelfftandigheid van beide in de zelfftandigheid van het ligchaam en bloed van

(*) *Concomitantia,*

van CHRISTUS volgen moet. En dit heeft de kerk zeer gepast, zeer eigenlijk, de *Tranſubſtantiatie* genoemd. Alzoo wordt dan nog telkens het ligchaam en bloed van CHRISTUS, onder de geſtalte van brood en wijn, aan God geofferd ter vergeving der zonden. Dit misoffer is een zigtbaar, waarachtig, zoenoffer, ten nutte niet alleen van de levenden, maar ook van de dooden, die nog niet volkomen gezuiverd zijn. Bij andere misſen ter eere van heiligen heeft zulk een offer geene plaats; die zijn trouwens van eenen gansch anderen aard. Al het gene bij het misoffer wordt in acht genomen, als het ſpreken van den zegen, het wierooken, het branden van lichten, het dragen van bijzondere kleederen, dat alles ſtrekke om de Majeſteit van het ſakrament te heerlijker in het oog te doen ſtralen. Met het hoogſte regt bewijst derhalve de kerk aan dit ſakrament eene Goddelijke eer. En het is uit dien hoofde eene godsvruchtige gewoonte, welke ſedert lang is ingevoerd geweest, dat jaarlijks op eenen zekeren feestdag dit eerwaardig ſakrament op eene bijzondere wijze vereerd en in de proceſſiën omgedragen wordt. De voorbereiding tot het gebruik des heiligen avondmaals beſtaat daarin, dat men vooraf zich beproeve, of men ook eene doodzonde begaan hebbe, en zoo ja! dan eerst de biecht aflegge, al is het, dat men over die doodzonde groot berouw gevoelt. Zelfs de Priester, die het avondmaal bedient, is daarvan niet verſchoond; kan hij vooraf geenen biechtvader vinden, dan

Ja C. G. naar 1552. tot 1700.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

moet hij terſtond daarna, zoo dra mogelijk, biechten. Het gebruik des heiligen avondmaals kan van leeken en geestelijken, die de mis niet bedienen, geſchieden onder ſlechts ééne geſtalte. Geene Goddelijke wet gebiedt hetzelve onder beide geſtalten te gebruiken. Ééne geſtalte is ter zaligheid genoegzaam. De Priester die het ſakrament bedient, gebruikt in allen geval den beker voor allen."

De leer van het ſakrament derboete.

Met opzigt tot het ſakrament der boete, anders de oorbiecht genoemd, bepaalden de *Trentſche* vaders het volgende. „Het ſakrament der boete is door CHRISTUS ingeſteld, toen Hij tot de Apostelen deze woorden ſprak (JOH. XX: 22 en 23.) „„Ontvangt den Heiligen Geest! Zoo Gij iemands zonden vergeeft, dien worden zij vergeven; zoo Gij iemands zonden houdt, dien zijn ze gehouden!"" Door die woorden gaf Hij den Apostelen volmagt om de geloovigen, die na den doop gevallen waren, door de vergeving hunner zonden, weder optebeuren. Zoo toch, en nooit anders, hadden alle kerkvaderen die woorden verſtaan en uitgelegd. De Priester is hier regter; en de boetedoende de ſchuldige, die voor den regterſtoel des Priesters ſtaat, om door deszelfs regterlijke uitſpraak van de begane zonden vrij verklaard te worden. Dit ſakrament, dat met veel geween en kastijding verzeld moet gaan, is den genen, die na den doop gezondigd hebben, even noodzakelijk, als de doop den nog niet wedergeborenen. De vorm en kracht van dit ſakrament beſlaat in de woorden des Priesters: „„ik geef u *abſolutie* (of vrijſpraak) van enz."

enz."" Uit drie deelen beſtaat dit ſakrament; het berouw, de biecht, en het doen der boete. Het berouw is een affchuw hebben van de begane zonden, met het heilig voornemen, om zich er voortaan voor te wachten. De biecht is door CHRISTUS ingeſteld bij zijne hemelvaart, toen Hij de Priesters als zijne plaatsvervangende regters achterliet, voor welke de geloovigen hunne zonden belijden moesten, ten einde zij er hun oordeel over zouden kunnen vellen, het gene toch anders niet geſchieden konde. Deze biecht beſtaat vooral uit eene openhartige belijdenis van doodzonden, zonder onderſcheid, zelfs de allerverborgenſte. De vergeeflijke zonden mogen ook wel gebiecht worden; maar dit is juist zoo noodzakelijk niet; men kan, zulks verkiezende, die ook verzwijgen; deels wijl zij den geloovigen niet van Gods genade uitſluiten, deels wijl zij ook op eene andere wijze geboet kunnen worden. Niemand dan de Priester mag de biecht afnemen. Hij alleen is er toe geroepen, alſchoon hij zelf eene doodzonde begaan heeft; en het is bij hem geene bloote verklaring, dat de zonden vergeven zijn, maar eene wezenlijk regterlijke handeling. Zekere grove zonden echter kunnen alleen vergeven worden door den Paus; doch in het uur des doods kan de Priester elken boetvaardigen van alle zonden vrijſpreken. Eindelijk wordt er gevorderd het doen van boete of het ondergaan van zekere ſtraf. Met de ſchuld toch wordt niet altijd door God alle ſtraf vergeven. Gods geregtigheid eischt, dat de genen, die na den doop gezondigd heb-

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

na C. G. Jaar 1552 tot 1700.

hebben, niet zoo gemakkelijk in genade weder aangenomen worden, als zulken, die voor den doop uit onwetendheid zondigen. Dit boete doen is dus eene voldoening aan de Goddelijke geregtigheid; de geloovige lijdt, bij die voldoening, voor zijne zonden, en wordt daardoor aan CHRISTUS gelijkvormig; het gene echter zoo verſtaan moet worden, dat de voldoening van den geloovigen alleen door de voldoening, die CHRISTUS heeft te wege gebragt, eenige kracht heeft. Aan den Priester alleen is het overgelaten, den ſchuldigen zoodanige voldoeningen opteleggen, als met den aard van deszelfs bedrevene zonden overeenkomſtig zijn.

De leer van het laatſte olieſel.

Het laatſte olieſel was, volgens het beſluit der *Trentſche* kerkvergadering, van CHRISTUS ingeſteld, blijkens het gene de Apostelen, op deszelfs last, aan vele kranken verrigt hadden, die zij gewoon waren met olie te zalven; MARK. VI: 13. gelijk dan ook dit gebruik in de eerſte tijden der christelijke kerk algemeen was geweest, blijkens het gene gelezen wordt in den brief van JAKOBUS, V: 14, 15, waar dit ſakrament nader ontwikkeld was. Het oogmerk der inſtelling van hetzelve was, om de helſche kracht des Duivels te breken, die zijne listige aanſlagen vooral dan in het werk ſtelde, wanneer de geloovige zoo de wereld ſtond te verlaten. De kracht van gezondmaking, welke tevens door den Apostel JAKOBUS aan die zalving wordt toegekend, had'e nu en dan ook nog wel hare werking, wanneer een volkomen herſtel diende tot heil der ziele van den kranken; doch over het algemeen

meen op verre na niet meer in die mate, als in de eerſte christenkerk. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Wat het ſakrament der Priesterorde aangaat, hieromtrent werd het volgende beſloten. „ Daar de kerk des Nieuwen Testaments in het heilig avondmaal naar des Heeren inſtelling, een nieuw, zigtbaar, waarachtig, zoenoffer aan God brengt, zoo moet volgen, dat er in de kerk eene nieuwe, zigtbare, waarachtige Priesterorde, door God geheiligd, beſtaat! Die Priesterorde is dan ook van CHRISTUS ingeſteld, de Apostelen waren heilige leden van die orde; en derzelver heiligheid is overgegaan op alle hunne opvolgers in het Priesterdom; nog rust zij op alle de Priesters. Die allen ontvingen van CHRISTUS dus éénmaal de magt, om deszelfs ligchaam en bloed te heiligen, te wijden en te offeren; insgelijks de zonden te vergeven en te houden. Dat alzoo de Priesterlijke orde, en het heilige, door haar te verrigten, werk een waar ſakrament is, kan vooral daarom niet betwijfeld worden, wijl door hetzelve de genade van God bedeeld wordt aan de geloovigen, en door hetzelve, gelijk door den doop en het vormſel, een teeken wordt ingedrukt, dat geestelijk is, en niet weder uitgedelgd kan worden. De leer van de priesterorde.

Plegtig ook verklaarde de kerkvergadering het huwelijk voor een ſakrament van het Nieuwe Testament. Aan hetzelve was toch ook de genade verbonden, welke CHRISTUS beloofde en ſchonk. Boven het huwelijk des Ouden Testaments had dat van het Nieuwe eenen hoogen voorrang. Aan de De leer van het huwelijk.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

de geestelijken en monniken nogtans moest het verboden blijven.

De leer van het vagevuur

Eindelijk werden nog de volgende besluiten genomen. Het eerste besluit betrof de leer van het vagevuur, en was vervat in deze woorden. „ Daar de Katholieke kerk, van den Heiligen Geest onderwezen, uit de heilige schrift en de overleveringen der kerkvaderen, altijd in de kerkvergaderingen geleerd heeft, leert zij ook nog in deze kerkvergadering, dat er een vagevuur is; en dat de zich daarin bevindende afgescheidene zielen door de voorbede der geloovigen, bijzonder door het Gode gevallige misoffer, hulp erlangen. Uit dien hoofde wordt den Bisschoppen bevolen, naauwkeuriglijk toetezien, dat de zuivere leer van het vagevuur, gelijk zij door de kerkvaderen en op de kerkvergaderingen altijd is voorgedragen, overal gepredikt en van de Christenen geloofd worde. Ook zullen zij er voor hebben te zorgen, dat de voorbiddingen der levende geloovigen, beftaande mede in misoffer, in aalmoezen en andere goede werken, welke voor verstorvene geloovigen plegen uitgeoefend te worden, naar de kerkelijke inftellingen, op eene regt godsdienstige wijze, geschieden, en het gene in Testamenten of anderszins daartoe bepaald is geworden, wel betaald worde."

De leer van de heiligen in den hemel.

Het tweede besluit betrof de leer der heiligen in den hemel. De kerkvergadering verpligtte door haar besluit de Bisschoppen en Priesters te leeren, dat de heiligen, die met CHRISTUS regeren, tot God hun gebed voor de menschen rigten. Immers zij stelde

het

het als een onwrikbaar leerpunt vast, dat het heil- na C. G.
zaam was de heiligen aanteroepen, en tot hunne jaar 1552.
hulp toevlugt te nemen. Langs dezen weg kon tot 1700.
men door Gods Zoon, die de eenige Verlosser van zondaren is, Goddelijke weldaden ontvangen. De Bisschoppen en Priesters hadden wijders er voor zorg te dragen, dat de heilige ligchamen der Martelaren vereerd werden, naardien door dezen, die met CHRISTUS leven, vele weldaden van God genoten konden worden. Inzonderheid werd het aan de hooge en lagere geestelijken aanbevolen er wel acht op te geven, dat de beelden van CHRISTUS, van MARIA en van andere heiligen, voornamelijk in de kerken bleven, en aan dezelve de betamelijke eerbied bewezen werd. Die leer was heilig, niet, om dat men iets van de beelden afteſmeken had, of men er eenig vertrouwen op moest ſtellen, maar om dat de eer, welke men hun toebragt, aan de perſonen zelve, die door hen werden vertegenwoordigd, bewezen werd. De beelden daar en boven hadden het grootſte nut ook daarin, dat zij het volk de door CHRISTUS ontvangene weldaden, en ook de door de heiligen verrigte wonderwerken, en hun heilig voorbeeld te binnen bragten. Het volk leerde God daardoor regt danken en werd er door opgewekt om de voetſtappen te drukken der genen, die hun langs den weg der ware godzaligheid waren voorgegaan. Eindelijk wilde de vergadering, dat geen nieuw beeld opgerigt, geen nieuw wonder erkend, geen nieuw overblijfſel van eenen heiligen (*reliquie*) aangenomen zoude worden ten zij hetzel-

na C. G. Jaar 1552 tot 1700

zelve vooraf door den Bisschop der plaatse onderzocht en voor echt verklaard ware.

Berigt van de Pauselijke bekrachtiging van de Trentsche besluiten nopens de gemelde leerpunten.

Ziet daar, lezers! de voornaamste besluiten der *Trentsche* kerkvergadering omtrent de geloofsleer der Roomschkatholieken; besluiten, die bekrachtigd werden door de onderteekening van alle de vaderen, die dezelve hadden vastgesteld, onder welke, behalve vele andere hooge Prelaten, honderd acht en zestig Bisschoppen waren. Ook Paus PIUS *de vierde* verklaarde in eene plegtige Bulle van louwmaand des jaars 1564, dat hij aan alle die, door de kerkvergadering, genomene besluiten het zegel zijner onfeilbaarheid hing, met bijvoeging, dat, zoo iemand, uit hoofde van eene, hem in dezelve voorkomende, donkerheid nadere opheldering van een of ander leerpunt begeerde, hij dan vrijheid had naar de heilige plaats optegaan, welke de Heer gekozen had, om zijnen stedehouder, den leeraar aller geloovigen, op den Apostolischen Stoel te doen zitten. Door het hooge gezag van dezen was niet alleen de heilige kerkvergadering eerbiedig erkend, maar ook hij zelf had de beslissing van alle zoodanige verschillen, als er omtrent de leer zouden kunnen ontstaan, aan zich behouden. Alzoo was dan nu de geloofsleer der Roomschkatholieke kerk op de hechtste grondslagen nedergezet, die haar voor wankeling konden beveiligen, te meer, daar de Paus ook een zeker formulier van belijdenis (*) deed invoeren, hetwelk al-

(*) Dezelve is bekend onder den titel van *Professio fidei Tridentina*. Verg. het voorheen verhaalde in het XXIIIste

alle openbare leeraars der gemeenten en hoogleeraars aan de Akademiën onderteekenen moesten, en zelfs met eede bekrachtigen. Ook dit geſchiedde van toen aan door alle volgende tijden heen; en zoo kon het niet misſen, of deze algemeen aangenomene geloofsleer moest ook door alle tijden heen onveranderd blijven als onfeilbaar, als goddelijk. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Oordeel over de handelingen der Trentſche kerkvergadering.

Met dit al denke men niet, dat deze leerbeſluiten op de Kerkvergadering zelve, gelijk de Paus in zijne gemelde Bulle betuigde, met zulk eene éénſtemmigheid genomen waren, als of God zelf die aan de vaderen ſcheen ingegeven te hebben. Verre was die eenſtemmigheid! verre die ſchijn van Goddelijke ingeving! De gevoelens der vaderen waren ſoms lijnregt tegen elkanderen inloopende. Over de leer der regtvaardiging, bij voorbeeld, waren de geloofsdenkbeelden zoo oneens, dat ſommigen zelfs de Proteſtanten beſtonden te naderen, en derzelver begrippen verdedigden. Onder anderen beweerde een Biſchop van *Belluno*, JULIUS CONTARINI, uit-

XXIIIſte Deel, bl. 356-359. Voor alle Geestelijken, Priesters en Monniken enz. had deze geloofsbelijdenis den bijzonderen titel van *Forma profeſſionis orthodoxæ fidei, obſervanda a proviſis de beneficiis eccleſiaſticis, iuratis ac dignitatibus, Eccleſia, Monaſteriis & aliis locis ordinum Regularium & Militarium.* En voor de Hoogleeraren was zij getiteld, *Forma profeſſionis fidei Catholicæ, obſervanda a quibuscumque promotis & promovendis ad aliquam liberalium artium facultatem, electisque & eligendis ad cathedram, lecturas & regimen publicorum gymnaſiorum.*

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

uitdrukkelijk, dat bij de regtvaardiging alles aan het geloof en aan de verdienſte van CHRISTUS, en niets aan de goede werken moest worden toegeſchreven, naardien deze ſlechts bewijzen des geloofs en der geregtigheid waren, doch de geregtigtigheid noch verwerven noch ſtaande houden konden. Ook zoo verſchilden de vaders over de zondevergeving; er waren, die aan de priesterlijke magt alleen toegekend wilden hebben, bij de zoogenoemde abſolutie in den biechtſtoel, eene bloote verklaring, dat de zonden waren vergeven, niet eene dadelijke vergeving zelve. In die gedachte ſtonden de Franciskanen, die daarin de meeste ſcholastieken volgden. Zelfs de beroemde Duitſche Dominikaner AMBROSIUS PELARGUS, die als Theologant uit het Aartsbisdom van *Trier* op de vergadering tegenwoordig was, kwam er openlijk vooruit, dat, naar zijn gevoelen, in 's Heilands woorden, „zoo gij iemands zonden" enz. JOH. XX: 23, de inſtelling van het ſakrament der boete niet lag opgeſloten. Maar de meeste ſtemmen overſchreeuwden hem, en waren, in eene vergadering, daar het verſtand voor drift ſcheen te moeten wijken, van eene beſliſſende kracht. Van het algemeen gevoelen der Vaderen, ten aanzien van zeer vele punten, verſchilden wel het allermeest de Franſche Theologanten, die, geruggeſteund door hunne Koningin Regentes KATHARINA DE MEDICIS, den Proteſtanten ſchenen in de hand te willen werken, ten minſte verſcheidene voorſlagen ter hervorming deden. Onder anderen begeerden zij, dat in de plegtige misſen het Evangelie duidelijk verklaard wierd,

wierd, en het opzenden der gebeden in de landtale geſchieden zoude; dat men het oude dekreet der Pauſen LEO en GELASIUS, nopens het uitdeelen des heiligen avondmaals onder beide geſtalten, hernieuwen zoude; dat het gebruik der beelden, hetwelk God verboden had, en ook door den heiligen GREGORIUS misbillijkt was, ten minſte uit de kerken moest worden geweerd; enz. Maar het vermogens des vooroordeels won ſpoedig tegen deze voorſlagen zulk een ruim veld, dat alles, betrekkelijk de geroerde artikelen, weder op den ouden voet te ſtaan kwam. na C. G. jaar 1552. tot 1700.

Zeker hadden de onderhandelingen der vaderen over de leer der kerk er allen ſchijn van, dat deze nooit met zulk eene gezette naauwkeurigheid onderzocht was, en men dus op de ſlotſommen van dat onderzoek, als even zoo vele Godsſpraken, veilig zich verlaten kon. Wanneer men evenwel de onderhandelingen van nabij beſchouwt, verdwijnt geheel die ſchijn, en het blijkt, dat ſtugzinnige vooringenomenheid tegen alles, dat maar eenig voorkomen had van nieuwheid, niet alleen heerschte, maar ook geweld gebruikte. Over de meeste leerpunten rezen verſchillen, hooge verſchillen door de bedenkingen van eenige weinige, meer verſtandige en oordeelkundige, Theologanten. Maar dadelijk brandde de meerderheid op dezulken los met bedreigde banblikſems en andere heete ſchrikmiddelen; en er volgde weldra ſtilte. Bij den reeds gemelden twist over de leer der regtvaardiging liep het zelfs zoo erg, dat, gelijk door onwraakbare getuigen verhaald Vervolg.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

wordt, de vaders elkanderen in het aangezigt vlogen, en de een den anderen eene hand vol haars uit den baard scheurde. Welke hevige twist mede één der redenen was, dat dezelfde zitting der vergadering, die nog in het jaar 1546 zoude gehouden zijn geworden, opgeschort werd tot het eerstvolgende jaar, toen de zaak, gelijk wij gezien hebben, beslecht is geworden ten voordeele van de toenmaals algemeen heerschende gevoelens onder de Roomschkatholieken (*).

Vervolg. Wanneer men deze en diergelijke oneenigheden, die er over het bepalen der geloofsartikelen op deze kerkvergadering plaats hadden, in aanmerking neemt, behoeft men zich ten minste niet te bevreemden, dat er nog leerpunten genoeg overbleven, waaraan naderhand, door dit geheele tijdperk heen, vele Roomschkatholieke Theologanten eene andere verklaring trachtten te geven, dan er door de hoogeerwaardige *Trentsche* vaders aan gegeven was. Alzoo ontstonden er met den tijd twisten over den waren zin van sommige besluiten, hoogklimmende twisten, die vele tegen elkanderen gescherpte pennen in beweging bragten. Van de geschiedenis dezer twisten willen wij dan nu nog in een afzonderlijk hoofdstuk, volgens den eisch van ons bestek, een zoo kort mogelijk berigt den lezer mededeelen.

(*) Verg. SCHRÖCKHS a. w. II. D. bl. 127-223.

ZES-

ZESDE HOOFDSTUK.

Geſchiedenis der Theologiſche verſchillen in de Roomsch-katholieke kerk.

De heilige vader te *Rome*, zoude men uit het historisch verflag van de bevestiging der geloofsleer, dat wij gegeven hebben, moeten opmaken, dat flechts eenen wenk te geven hadde, om alle Theologiſche verſchillen over leerpunten voortekomen, of indien zij gerezen waren, terſtond te onderdrukken. Maar dit had toch geene plaats. De pauſelijke ſtoel had, door alle de bewegingen, waardoor een groot deel der belijders eindelijk van de kerk waren afgeſcheurd, geweldiger knak gekregen, dan men in het algemeen vermoedde, gelijk zulks wel dadelijk bleek na den Pasſauſchen vrede. Te midden van de gemelde bewegingen, die alles in rep en roer bragten, waren de Vorsten van *Europa* uit den diepen ſlaap wakker geworden, waarin zij, gedurende eenen zoo langen nacht van onwetendheid, gedompeld waren, en in hunne bedwelmingen van den Paus zich hadden laten ſollen en ſlingeren, zoo als die konde goedvinden. Nu openden zij hunne oogen; en zij zagen de hoogheid van dat heilige hoofd des ligchaams der kerke uit een gansch ander punt, dan waaruit hunne herſenſchimmige verbeelding zich hetzelve in den droom had voorgeſteld. In de ſchatting der vorſten bleven

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Inleiding.

na C. G Jaar 1552 tot 1700.

wel de Pauſen oppertoezieners der kerke; als zoodanigen bleven zij ook ja opvolgers van den eerſten Biſſchop te *Rome*, PETRUS, die door hen geeerbiedigd moesten worden, omdat de godsdienst, welken zij beſchermden, heilig was. Maar als Goddelijke gezaghebbers verloren zij, naar het gezond oordeel der vorſten alle waarde, alle onfeilbaarheid. De Vorſten begonnen de Pauſen te beſchouwen als kerkelijke despoten, die in eene altijd ſtrakke rigting zich geſteld hielden tegen de wereldlijke magt, zoo dat deze tegen derzelver geestelijke magt ſteeds op hare hoede zijn moest. Aan de Pauſen kwam het toe, de belangen der kerke te behartigen, het opperbeſtuur te hebben over alle de dienaars der kerke, enz. In die opzigt waren zij noodzakelijk; hadden zij eene Goddelijke roeping, eene Goddelijke achtbaarheid. Maar met dat al bleven zij menſchen, welker gezag dus niet onfeilbaar zijn kon. Wel niet alle Vorſten oordeelden zoo over het geestelijk bewind der Pauſen, maar toch de voornaamſten hebben met hunne daden getoond, dat zij in zulk een begrip ſtonden. Men denke hier aan de Keizers van het Duitſche rijk en aan de Koningen van *Frankrijk*, die wij, in de geſchiedenis der Roomſche Pauſen, gezien hebben, dat, wanneer het hun belang gold, derzelver hoog heilig aanzien niet vreesden, en aan hetzelve perken durfden ſtellen. Dit nu had eenen onuitblijfbaren wederſlag op vele geestelijken van beide gemelde rijken, die in hunne vrije denkbeelden omtrent de leer der kerk, waar mede zij openlijk voor den dag kwamen, door hun-

hunne Vorſten niet alleen tegen den magtigen wederwil van anders denkenden werden ſtaande gehouden, maar ter verdediging van zoodanige denkbeelden zelfs krachtig werden aangeſpoord. Vandaar is het dan ook, dat de beſluiten der Trentſche Kerkvergadering, in beide genoemde rijken, door de Vorſten niet zijn gewettigd geworden, maar door den invloed der geestelijken van lieverlede werden ingevoerd, zonder dat zulks eenig gerucht verwekte. Hierdoor kregen inmiddels meer verlichte Theologanten in die rijken genoegzame vrijheid ter beproeving, om, ware het nu nog mogelijk, ondanks al hetgene op de *Trentſche* Kerkvergadering beſloten was, de breuk der ganſche christelijke gemeenſchap te heelen, en tusſchen de Roomſchen en Onroomſchen den band der verzoening te leggen. Geen Vorst ooit zoude dit met meer goedkeuring gezien hebben, dan Keizer FERDINAND, en na deszelfs overlijden, dat in Hooimaand des jaars 1564 voorviel, zijn zoon en opvolger, MAXIMILIAAN *de tweede*, die, met opzigt tot zijne edele godsdienstgevoelens, 's vaders voetſtappen drukte, en meer nog dan deze der Proteſtantſche kerk genegenheid toedroeg. Ook geene Vorſtin heeft misſchien meer naar een tusſchen Roomſchen en Onroomſchen te treffen vergelijk verlangd, dan de Franſche Koningin KATHARINA DE MEDICIS, onder het bewind van haren minderjarigen zoon KAREL *den negenden*. En wie weet, wat de wijze beſtellingen dezer vorſtelijke perſonen zouden hebben uitgewerkt ter bereiking van het doel, dat zij in

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

het oog hielden, hadden inzonderheid de ſluwe Jezuiten, die overäl eene ſpaak in het wiel wisten te ſteken, door bedekte wedermagt niet hun best gedaan, alle heilzame pogingen te verijdelen. Op eenen gewenschten uitſlag der zake mogt ten minſte voor de Christenen van zijn rijk gegronde hoop voeden MAXIMILIAAN *de tweede*. In *Frankrijk* werd de zaak eerst geheel niet, en naderhand met eene éénzijdigheid ondernomen, die den Proteſtanten hinderen, zeer hinderen moest. Het eene en andere zullen wij zien uit de geſchiedenis van het gene in beide rijken, te dezen aanzien, is voorgevallen.

Berigt aangaande de pogingen van Keizer FERDINAND ter hereeniging der Proteſtantſche en Roomskatholieke kerkgemeenſchap.

Keizer FERDINAND, die het regt ernst was, om tot wederzijdsch genoegen beide de van elkaêr geſcheurde kerkgemeenſchappen te hereenigen, had hetgene daartoe moest in het werk worden geſteld, met zeer vele wijsheid opgedragen aan éénen der verlichtſte Theologanten, onder de Roomschgezinden, den voortreffelijken, geheel in den geest van ERASMUS denkenden, GEORGIUS CASSANDER, die toen ambteloos zich dan te *Keulen*, dan te *Duisburg*, dan te *Xanten* in het *Kleefſche*, ophield. Deze keus was zoo wel gedaan, dat MAXIMILIAAN, na den dood van zijnen vader FERDINAND, dezelve niet alleen volkomen goedkeurde, maar zich over het gene ſtraks door CASSANDER aanvankelijk werd uitgevoerd, hartelijk verheugende, den hemel dankte, dat het begeerde werk in zulke geſchikte handen was (*). CASSANDER name-

(*) De hierover tusſchen de beide Keizers en CASSAN-

melijk leverde, in het laatst des jaars 1564, in een breedvoerig geſchrift, *Een' goeden raad aan de Keizers* FERDINAND *den eerſten en* MAXIMILIAAN *den tweeden, betrekkelijk de artikelen der godsdienſtleer, welke tuſſchen de Katholijken en Proteſtanten in verſchil zijn* (*). Ten grondſlage legde CASSANDER, in dit werk, iets, zonder hetwelk hij, naar waarheid, dacht, dat beide partijen het nimmer ééns zouden worden, dit namelijk, „dat zoodanig eene verklaring der heilige ſchrift, als de kerk der eerſte eeuwen had aangenomen, bij de beoordeeling der Godsdienſtverſchillen ten leiddraad moest dienen." Op dezen grondſlag plaatſte hij een zoo gezuiverd ſtelſel van de leer der katholieke kerk, dat hetzelve in zijnen aard niet zeer verſchilde van dat der leer, welke de Proteſtanten, inzonderheid de Lutherſchen, beleden. Aan de kerkplegtigheden, welke hij wijsſelijk niet tot de geloofsleer bragt, maar als gebruiken beſchouwde, die van tijd tot tijd met goede oogmerken waren ingevoerd, wilde hij wel eene godsdienſtige ſtrekking gegeven hebben, maar die geheel anders gewijzigd moest worden, dan gewoonlijk geſchiedde, eene veel betere, meer heilzame, meer tot ware godzaligheid opwekken-

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

SANDER gehouden briefwisſeling kan men lezen in de *Ill. & clar. virorum Epistolæ ſelect. Cent. I. Ep.* 39-47.

(*) *De articulis religionis inter Catholicos & Proteſtantes controverſis, ad Imperatores,* FERDINANDUM I. & MAXIMILIANUM II. *Conſultatio.* Eerst eenigejaren daarna verſcheen dit ſtuk door den druk in het licht.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

kende ſtrekking. In waarheid, bijaldien de Katholieke geloofsleer, zoo als CASSANDER die meende dat voorgedragen moest worden, in het begin der zestiende eeuw op die wijze beleden was, had er geene ſcheuring in de kerk bijna kunnen plaats grijpen, ten minſte zoude zij geene plaats hebben gegrepen. Ook de kerkplegtigheden zouden dan aan velen geene zoo groote ergernis gegeven hebben, dat zij uit dien hoofde in de Katholieke gemeenſchap der Christenen niet langer verkozen te blijven, maar die verlaten moesten. Zelfs de Aflaat, al hadde die verſtandigen gehinderd, zoude nogtans geen' LUTHER in heiligen ijver hebben doen ontvlammen, om den Paus zijne ſchraapzucht te verwijten en te betwisten. Al het gene kerkplegtigs tot den aflaat betrekkelijk mogt zijn, wilde CASSANDER eenvoudiglijk terug hebben gebragt tot de openbare zondenbiecht, zoo als die bij de oude Christenen hare nuttigheid had gehad, hetgene ten minſte door de Lutheranen niet ontkend zoude worden.

Vervolg.

In geen openbaar geſchrift is de Roomschkatholieke geloofsleer meer vatbaar voor vereeniging met die der Proteſtanten voorgeſteld, dan in dat voortreffelijk geſchrift van CASSANDER, die, volgens het getuigenis der genen, welke hem gekend hebben, hetzelve niet met ſlinkſche inzigten vervaardigd, maar naar zijne overtuiging eenen weg heeft aangewezen ter herſtelling van den gebroken kerkvrede (*). De, door CASSANDER tot haren oorſprong

(*) CASSANDER werd hoog geſchat van de voornaamſte

ſprong terug gebragte, geloofsleer noemde ik de Roomschkatholieke, omdat hij onder de ſluitboomen, die de eene kerk van de andere ſcheidden, inzonderheid dezen niet heeft gemeend te kunnen opheffen; namelijk, dat, zal de éénheid der kerke behouden blijven, het zigtbaar hoofd dezelve, den Opvolger van PETRUS, gehoorzaamheid moet worden bewezen! „Deze," verklaart CASSANDER, „heeft, door alle eeuwen heen, een hoog, achtbaar, heilig aanzien gehad; en nooit zoude hem dat aanzien door velen betwist zijn geworden, indien hij niet hetzelve misbruikt had tot het voeren van eene zekere heerſchappij, welke hem niet toekwam, en niet met zulk eene eergierigheid hetzelve over de grenzen had gebragt, welke van CHRISTUS en de kerk waren aangewezen." Hier bezwijkt de goede CASSANDER onder het onverwinnelijke vooroordeel zijner kerkgemeenſchap, dat hem, ten aanzien van de geloofsleer en van den open-

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

ſte Proteſtantſche Godgeleerden, van een' JOHANNES A LASCO, van eenen SEBASTIAAN CASTELLIO, eenen ANDREAS HENRICUS BULLINGERUS, HYPERIUS en meer anderen, met welke hij eene gemeenzame briefwisſeling hield. Tusſchen Roomſchen en Onroomſchen had hij, gelijk ERASMUS, ſteeds in het midden geſtaan; doch ten laatſte bleef hij mede, gelijk ERASMUS, in de gemeenſchap der Roomſchen. En hoe hoog hem nog naderhand onze GROTIUS ſchatte, is gebleken uit de uitgave, welke hij op nieuw van deszelfs boven vermeld werk bezorgd heeft met zijne eigene daar bij gevoegde aanmerkingen.

na C. G. Jaar 1552 tot 1700

openbaren godsdienst, niet in den weg ſcheen te willen treden, om hem, met betrekking tot dit punt, waarop alles, tusſchen Roomſchen en Proteſtanten, aankwam, met zoo veel te meer kracht te overmannen en te onder te houden. Zulk eene ſtelling toch, en zulk eene verklaring, 't is waar, zoude CASSANDER zijn doel bij de Roomschgezinden bereiken, ſcheen op den voorgrond allernoodzakelijkst te zijn; maar ook zulk eene ſtelling en verklaring moest de Proteſtanten, hoe zeer zij anders ook geſtemd waren, den Roomſchen de hand eener broederlijke verzoening toetereiken, terug doen deinzen. Die ſtelling en verklaring waren hinderpalen, waarover het den Proteſtanten onmogelijk was heen te komen. Indien deze hinderpalen door de *Trentſche* vaderen, in hunne kerkelijke vergadering, nog voor het jaar 1552, waren uit den weg geruimd, en zij dan de geloofsleer der Katholieke kerk, met de daaraan verknochte dienstplegtigheden, tot zulk eenen graad van zuivering gebragt hadden, als CASSANDER die brengen wilde, zoo had dan nog mogelijk de wijde breuk tusſchen de beide kerkgemeenſchappen geheeld kunnen worden. Alzoo had dan welligt de ganſche kerk van CHRISTUS naar grondbeginſelen gewijzigd kunnen worden, zoo als die thans bij de verlichtſte Godgeleerden, ten voorbeelde bij eenen SAILER in *Duitschland*, bij eenen SCHRANT hier te lande, en bij eenige weinigen meer hier en elders in het hart ſchijnen te liggen. Maar ten jare 1565 blijkt het nu van achteren, dat daarop geene hoop meer konde gevoed worden, hoe zeer ve-

velen zich te dien tijde met die hoop zich zelven en malkanderen vleiden (*). Immers de geheele historiſche toedragt dezer zake heeft het naderhand aan den oordeelkundigen beſchouwer genoegzaam geleerd, dat men van den Paus, op den hoofdzetel der Katholieke kerk, toch nimmer zulke vredesvoorſlagen met een heilzaam gevolg zoude hebben bekroond gezien. Trouwens de ervaring bewees het weldra, dat te *Rome* voorſtellen van zulken inhoud werden aangezien als misdaden van gekwetſte heiligheid, die naauwelijks vergeven konden worden. Te *Rome* wenschte men geene toenadering van beide kerkgemeenſchappen tot elkanderen, maar men vorderde, dat de Proteſtantſche van hare afdwalingen boete zoude doen, dat zij den heiligen Vader om genade bidden, en hem de hulde harer onderworpenheid zoude toebrengen. En de Katholie- na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

(*) JOHANNES METELLUS ſchreef aan CASSANDER in eenen brief, dien wij onder de *Ill. & clar. virorum Epist. Sel.* nog lezen kunnen, pag. 310, ten jare 1565. „Reipublicæ gratulamur, te opus illud abſolviſſe, cuius est maxima proborum omnium exſpectatio. Utinam optima conſilia tua principes viri ſequantur; nam, probaturos, minime dubitamus. Efficies igitur, ut intelligamus, quæ MAXIMILIANI Cæſaris ſententia ſit, cum primum tibi reſcripſerit. Alimur enim ſpe, ni vel Legatus ille Romanus impediat, quod equidem non ſine cauſa metuo, vel Vaivodianum bellum; quamquam non minorem ſuſpicionem mihi movet ſpes illa, PHILIPPO ſine liberis decedente. Quid igitur tu ceterique moderati viri proficietis, exſpectamus."

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

lieke vorſten van *Europa*, al hadden zij zich onderling verëenigd, om zulk een' hierarchalen eisch den vader der geloovigen te betwisten, zouden in hunne ondernemingen nooit hebben kunnen ſlagen, tenzij het vuur van eenen godsdienstoorlog alles vooraf in volle vlam hadde gezet, en ſtroomen van burgerbloed hunne landen doorweekt hadden. Niet alleen den Paus, die als kerkmonarch toch tegen de vorſten niet beſtand was, maar met hem de groote meerderheid der geestelijken zouden de vorſten tegen zich hebben zien opkomen, en met de geestelijken al het volk, dat aan derzelver wenken hing. Onberekenbaar zouden de gevolgen zijn geweest voor alles, wat den vorſten dierbaar ware, onberekenbaar de gevolgen voor hen zelve, voor hunne kroonen en hoofden, voor hunne eer en hun leven.

Gevolgen van die onderneming ook voor het hof van

Zoodanige nevelachtige vooruitzigten, nog meer verdonkerd door eenen ſtraks ontſtaanden oorlog, deden het den Keizer MAXIMILIAAN raadzaam oordeelen de verdere voortzetting zijns edelen plans te ſtaken (*), en verhinderden het hof van *Frankrijk*, zoo

(*) Veel lichts verſpreidt over den ganſchen loop dezer zake, een nog onder de *Ill. & clar. Virorum Epist. Select.* (*Cent.* I. *Epist.* 52.) voorhanden zijnde, brief van den geleerden MASIUS, dien wij hiervoor hebben leeren kennen, den 13den van Sprokkelmaand des jaars 1565 aan CASSANDER geſchreven. Uit dezen brief ten minſte kan men opmaken, dat de Jezuiten, aan welke 's Keizers plan niet verborgen was gebleven, er wel voor gezorgd hebben, dat, voor dat men

zoo het een diergelijk plan gehad heeft, aan deszelfs uitvoering te denken. Het hof van *Frankrijk* floeg naderhand ter bevordering van de éénheid der Christelijke kerk liever eenen anderen weg in, op middelen be- na. C. G. Jaar 1572. tot 1700. *Frankrijk.*

men aan de uitvoering van hetzelve denken konde, CASSANDER als een ketter reeds voor het oog der ganſche Katholieke kerk gebrandmerkt ſtond. Deze brief luidt dus! „Bene est, mi CASSANDER! quod, amiſſo „ad Cæſarem ſcripto illo, maxima molestia ſemel de„functus es. Nam niſi aulæ mores mihi non ſatis per„ſpecti ſunt, in qua nimis multos annos trivi, nihilo „maiorem reportaturus eras gratiam, ſi diutiſſime reten„tum decies ſollicite reformaſſes. Nam illi, ex quorum „approbatione pendent in illiusmodi rebus Principum „iudicia, fere parciores ſunt in laudandis aliorum la„boribus, nimirum ut tribus hic illic aſſutis verbulis „opus ipſi abſolviſſe videantur, ceteroquin imperfectum. „Verum viro cordato & prudenti ſua recte facti con„ſcientia ſatis est, eaque animi ſui alacritatem ſustentat, „ſolidamque a Deo laudem exſpectat, cui inprimis „opellam ſuam conſecravit. Quod tuum nomen in „catalogum illum invidioſum ſit per malevolorum homi„num artes relatum, eo mihi dolet magis, quo te id „gravius ferre animadverto, quamquam apud eos, qui „res ipſas iudicant, tibi illud tuisque ſcriptis infamiæ „futurum non est. Quis enim nescit, ut nullo cum iu„dicio, ita maxima cum invidia Indicem illum esſe com„portatum & confutum? Quis Jeſuitarum importunam „impudentiam & coniunctas cum hac virtute mirificas „ad quævis eccleſiastica munia, ut ſic dicam, obrependi „artes ignorat. Ego certe perſuaſus ſum illis ſolis a „Concilio permiſſam fuiſſe illam operam. Verum, mi

„CAS-

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

bedacht, die hoop gaven op eene betere uitwerking. De Kardinaal Hertog van RICHELIEU, één der ſchranderſte ſtaatsmannen, was met zijne denkbeelden gevallen op het ontwerp van een vriendelijk theologen

„CASSANDER! quando noſtri ſeculi ſummum decus & „ornamentum ERASMUM habes ſocium eadem illa cenſura „perſtrictum, non est profecto, quod magnopere tibi „illo nomine displiceas. Exiſtimat RECCUS bene te fac„turum, ſi apud Cæſarem atque Pontificem querare, te „inique hæreſeos notatum eſſe. – – Mihi vero res tanti „non videtur; neque ſatis video, quid illis querelis „efficeres, quando adverſariis tuis, qui illorum Princi„pum, præſertim Romanenſium, fores omnes obſident, „facile fuerit tria tua verbula in calumniam, malitioſa „interpretatione atque callida, trahere!" — Nadat nog in hetzelfde jaar het oorlogsvuur alles in rep en roer had gebragt, waardoor aan de uitvoering van het bewuste plan niet kon gedacht worden, ſchreef, den 10den van Herfstmaand, aan CASSANDER zijn vriend GEORGIUS VICELIUS het volgende, (ook te vinden in de aangehaalde *Epist. Sel. Cent.* I. p. 280, 281.) „Ante „totus erat Princeps in tui meique ſyngrammatis amicis„ſimo complexu, quam Satanas bellum Transſylvanicum „ab imprudentibus parum bene ſuaſum nobis inferret. „Bellum, inquam, quo tam Eccleſiæ, quam Imperio „nocentius aliud non vidit Germania, quodve Cæſaris „noſtri Monarchiam ineuntem ſtatim cæde tantum fu„neſtavit, ac conſilia ſaluberrima quæque & molimina „omnia Christianismo restaurando pernecesſaria interfur„bavit. Qua calamitate publica ita disruciar, GEORGI! „ut prope tædeat vivere. Nihilo ſecius nos affligunt „tam qui Papæ, quam qui LUTHERI partes ſequuntur; „in-

logisch gesprek, dat hij zelf voeren wilde, in het bijzijn der verlichtste katholieke godgeleerden, met de verstandigste, kundigste, daartoe te benoemen, godgeleerden van de Protestantsche zijde. Daartoe zocht de Kardinaal de Protestanten uittelokken, op voorwaarden, welke hun aannemelijk moesten voorkomen, en indien zij vervuld werden, nog al iets goeds van zulk eene onderhandeling konden doen verwachten. RICHELIEU, namelijk, beloofde hun, dat, in het onderling onzoek naar waarheid, bij de voornaamste leerpunten, waarover beide kerkgemeenschappen oneens waren, geen andere toetssteen, dan de heilige schrift, en wel volgens de Fransche overzetting derzelve, uitgekomen te *Geneve*, van waarde zoude zijn, zonder eenig het minste gewigt te hangen aan de vaderen, aan de vergaderingen en overleveringen der kerk. De zaak ook zoude ondernomen worden zonder voorkennis van den Paus, die, hoedanig ook de uitslag mogt wezen, in allen geval, tijdig genoeg daarvan verwittigd konde worden. Inschikkelijkheden, even zoo bekoorlijk als de voorafgegane beloften, die de Protestanten misschien zouden hebben overgehaald tot een plegtig bepleiten hunner belijdenis,

na C. G. Jaar 1552 tot 1700.

„inter quos utrosque *Jesuistæ*, hypocriticum ne magis „ambigo an malitiosum hominum genus, virulentius nos „exosos infestant, quod Ecclesiæ faciem hanc deformem, „non aliam, quam ut est hodie, defensam velint, „emendationem huius omnino nolint, ne Seraphicæ „suæ societatis dæmonizomeno instituto deesse videantur."

na C. G. jaar 1552 tot 1700.

nis, in de hoop van eenmaal naar beter onderwijs luisterende Roomschkatholieken in hunne ongegronde godsdienstgevoelens te doen wankelen! Dan de Protestanten hadden ontrustende redenen van te vermoeden, dat er onder dit bebloemde groen eene adder verborgen lag, die hun de vergiftigste beten konde toebrengen. RICHELIEU had wel steeds een' afkeer van alle vervolgzucht getoond; maar wat had hij, als staatsraad, die aan het hof alles konde uitwerken, 't welk hij slechts wilde, heimelijk ten nadeele der Protestanten gedaan? Hunne voornaamsten, hunne edelen, hunne rijken en vermogenden had hij in het handhaven van eer en aanzien staêg gehinderd, hunne burgerlijke belangen besnoeid, hunne regten verkort. Ten minste de Protestanten meenden gronds genoeg te hebben, om hem daarvan verdacht tehouden. En ware het dan waarschijnlijk, dat hij nu hen in hunne kerkelijke of godsdienstige betrekking zoude beschermen willen? beschermen niet alleen, maar, indien de onvoorziene loop der voorgeslagene maatregelen het medebragt, ook hun de zege toewijzen over zijne geloofsbelijdenis en die van zijne kerk, waarvan hij lid, waarvan hij een zoo hoog eerwaardig prelaat was? Zulke goede gedachten konden in de harten der Protestanten geenen overtuigenden val krijgen. Daarop te vertrouwen scheen hun te los toe; en op dusdanig een los vertrouwen de gedane uitnoodiging aantenemen, scheen hun toe de verdediging van hunnen godsdienst aan het schromelijkst gevaar bloot te stellen. Het ganssche plan van RICHELIEU viel in duigen; de Protestanten in *Frankrijk* weigerden toetetreden;

en

en hunne voorzigtigheid was te prijzen, te meer nog, daar de Kardinaal, die anders geen vriend van de Jezuiten was, niettemin deze ſlimme onderſchragers van de Pauſelijke magt, die toch ook in de waagſchaal heette gelegd te zullen worden, tot werktuigen gebruikte, om in dezen zijn doel te bereiken. Met name worden, als daaraan dienstbaar geweest zijnde, genoemd, inzonderheid twee Jezuiten, AUDEBERT en VERON. De laatstgemelde zelfs verliet zijne geeſtelijke orde, gelijk hij voorgaf, om zoo veel te vrijer te kunnen arbeiden ter herſtelling van den vrede tusſchen de beide kerkgenootſchappen. Ook dit verſterkte de Proteſtanten niet weinig in hunnen argwaan en achterdocht. na C. G. Jaar 1552. tot 1706.

RICHELIEU's wel overlegd, maar bedekt, plan trouwens is van achteren klaar gebleken geen ander geweest te zijn, dan om de Proteſtanten door zachte dwangmiddelen weder in de Roomschkatholieke kerk te drijven (*). Meer openlijk was dit, nog reeds in het laatst der zestiende eeuw, de ernſtige toeleg geweest van den vermaarden Italiaanſchen Jezuit ROBERTUS BELLARMINUS, die ten jare 1581 tot 1592 in drie foliodeelen in het licht gaf zijne *Geleerde vertoogen over de verſchilpunten der christelijke geloofs-* Vervolg.

(*) Na 's mans dood kon men dit plan duidelijk inzien, toen een, door hem geſchreven, werk ten jare 1651 uitkwam onder den titel, *Traité qui contient la methode la plus facile et asſurée de convertir ceux, qui ſe ſont ſeparée de l'Egliſe.*

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

loofsleer tegen de ketters van zijnen tijd (*). In dit werk worden alle de kenmerkelijke leerſtukken der Roomschkatholieke kerk, zoo als zij in de *Trentſche* kerkvergadering vastgeſteld waren, tegen de Proteſtanten, wier tegenwerpingen hij dan ook te ontzenuwen zoekt, verdedigd, op eene ſoms zeer vernuftige, ſoms evenwel zoo krachtelooze wijze, dat 's mans verlegenheid aan alle zijden blijkbaar is. Vernuftig is in de daad zijn betoog van de noodzakelijkheid der Pauſelijke opperkerkvoogdijſchap, een betoog, dat ongetwijfeld van vaste klem moet zijn voor bevooroordeelde Roomschgezinden, die in hunne geloofsbegrippen zich gaarn geſterkt vinden, maar in het oog van den onpartijdigen waarheidminnaar niets minder is, dan eene blijkbare drogrede, die zich zelve wederlegt. Krachteloos daarentegen en armzalig is bij voorbeeld zijn betoog, om die ſtelling te ſtaven, dat de ketters met den dood moeten geſtraft worden. Dit moet geſchieden, omdat CHRISTUS hen met Heidenen en tollenaren gelijk geſteld, en hen dieven genoemd heeft, die niet door de regte deur in den ſchaapſtal ingaan! Met eene zekere zedigheid, altoos met zachte gelatenheid handelt hij tegen de Proteſtanten, welke hij door redenen van beter onderwijs zoekt te regt te brengen. Ook met onpartijdigheid gaat hij hierin te werk, hun geene opgeraapte of kwalijk begrepene gevoelens toedichten-

(*) *Disputationes de controverſiis christianæ fidei, adverſus huius temporis hæreticos.*

tende, maar hunne ſtellingen met hunne eigene woorden, en niet zelden in de volſte kracht openleggende. Zijne edelmoedigheid in dezen ſtrekt hem tot eere; waardig was hij dan ook, dat de Proteſtantſche Theologanten bijzonder op hem het oog der oplettendheid vestigden, en met hem liever dan met anderen zijner kerkgemeenſchap in het ſtrijperk wilden treden. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Minder van belang, ook van minderen invloed op het verſtand en hart der Proteſtanten waren diergelijke pogingen van andere Jezuiten, als van FRANS COSTER, een' Brabander (*), GREGORIUS VAN VALENTIA, een' Spanjaard (†), van MARTINUS BECANUS, mede een' Brabander enz. Het werk, dat de laatstgenoemde in het begin der zeventiende eeuw heeft uitgegeven (§), is wel het merkwaardigſte, maar op zulk eene ſcholastieke wijze vervaardigd, dat alleen daardoor de Proteſtantſche Godgeleerden er afkeerig van werden, en het naauwelijks der aandacht waardig achtten. Pogingen vaneenige Roomſche Godgeleerden om de Proteſtanten weder tot hunne gemeenſchap overtehalen.

Alle deze pogingen werden eindelijk van de zijde der Roomschgezinden geſtaakt, eensdeels omdat zij zagen, hoe weinig hoop er zich opdeed immer de Proteſtanten weder tot hunne gemeenſchap te zien overkomen, anderdeels omdat zij van tijd tot tijd zich Gevolg daarvan.

(*) 's Mans werk, hiertoe betrekkelijk, draagt den titel, *Enchiridion controverſiarum præcipuarum nostri temporis de Religione*, 1585.

(†) 's Mans werk, hiertoe betrekkelijk, draagt den titel, *De rebus fidei, hoc tempore controverſis*, 1591.

(§) Hetzelve had den titel, *Manuale controverſiarum huius temporis.*

na C. G Jaar 1552 tot 1700

zich meer en meer gedrongen vonden het zwaard der verdediging tegen ſommige godgeleerden in hunne eigene kerk aan te grijpen, godgeleerden, die, naar het hun voorkwam, de deugdelijkheid hunner belijdenis met geweldige handen hadden durven aanranden. Voor nieuwe ſcheuringen beducht zijnde, oordeelden zij het natuurlijker wijze van belang de beſte middelen te gebruiken, om dezelve voortekomen, en vergaten zij door dezen weg de oude ſcheuringen, welke zij wel bevroeden konden, dat toch niet te heelen waren.

Berigt van drie voorname twisten.

Het meeste gerucht in de geſchiedenis hebben gemaakt drie voorname verſchillen, welke in de Roomschgezinde kerkgemeenſchap plaats gehad hebben met even zoo vele Godgeleerden, namelijk MICHAEL BAJUS, LODEWIJK MOLINA en KORNELIUS JANSENIUS. Van elk dezer twisten zullen wij hier nu nog een kort verſlag geven.

Aanleiding tot deze twisten.

Reeds lang had men in de Roomschkatholieke kerk heimelijk gevoed het zoogenoemde *Semipelagianisme*, eene leer, die aan den eenen kant naar de gevoelens van PELAGIUS, en aan den anderen kant naar die van AUGUSTINUS gewijzigd was, omtrent des menſchen vrijen wil, den bijſtand der Goddelijke genade enz. Die leer bleek nu bij velen zulke diepe wortelen te hebben geſchoten, dat daarover van tijd tot tijd zeer zware klagten geſlaakt werden. Na de veertiende eeuw had zich dit gevoelen in de ſcholen der Theologanten al meer en meer verſpreid, en werd het toen algemeen heerſchend, vooral nadat LUTHER, die bekend ſtond als een warme voorſtander der begrip-

pen

pen van AUGUSTINUS, de leer der Roomſche kerk met zulk eene kracht had aangetast. Nu verloor de leer van AUGUSTINUS ſchier geheel haar gezag bij alle de ijverige tegenſtanders van den gehaten Hervormer, en kreeg het *Semipelagianisme* geheel de overhand. En nogtans wilde niemand in de Roomſche kerk den naam verdiend hebben, dat hij van den heiligen kerkvader was afgeweken, en hij deszelfs gevoelens over de zwakheid van de natuurlijke vermogens der menſchen en over den noodigen bijſtand der bovennatuurlijke genade uit een rigtiger oogpunt had meenen te kunnen verklaren. Een groot deel trouwens der Theologanten had de gevoelens van AUGUSTINUS nooit regt verſtaan; en zij, die er een meer opgehelderd inzigt in hadden, waren listig genoeg, om hunne gehechtheid aan of vervreemdheid van dezelve, zoo goed zij konden, te verbloemen, en, indien er hier of daar eenig verſchil over rijzen mogt, dat terſtond te zuſſen. De gevoelens van LUTHER omtrent die leerpunten werden wel veroordeeld, maar niet als gevoelens, die ook door AUGUSTINUS omhelsd waren. Wat te dien aanzien deze kerkvader gevoeld en geleerd had, werd niet bepaald; daar van zweeg men. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Geen godgeleerde van edeler denkwijze ergerde zich hierover meer, dan MICHAËL BAJUS, Hoogleeraar in de theologie te *Leuven*, een man, die, gelijk VAN MOSHEIM hem beſchrijft (*), zoo uitſtekend was door zijne blakende godsvrucht, als door zijne uit- Met BAJUS.

(*) In zijne *Kerkelijke Geſchiedenis* VI. D. bl. 584.

na C. G Jaar 1552 tot 1700.

uitgeſtrekte geleerdheid. Schranderheid ook genoeg bezat hij, om de zoo bogtige als bedekte gangen nateſporen, welke de ſcholastieke godgeleerden zijner kerkgemeenſchap waren ingeſlagen, ten einde zij, als wederſtanders der leer van AUGUSTINUS, het oog van mingeoefende voorſtanders derzelve, die eene tegenovergeſtelde leer ketterij zouden genoemd hebben, mogten ontduiken. En op die ſluipgangen zijne verſtandige geloofsgenooten opmerkzaam te maken, oordeelde hij, dat het belang der kerk van hem vorderde. Niets was hem heiliger, dan de waarheid, waarvan hij zag, dat de meeste godgeleerden zijns tijds waren afgedwaald. Doch om de waarheid, met opzigt tot de gemelde geloofsartikelen, overeenkomſtig de leer van AUGUSTINUS, welke toch, naar de belijdenis der Roomschkatholieke kerk, van alle hare leden moest geëerbiedigd worden, in het zuiverſte licht te plaatſen, las hij eerst de geheiligde ſchriften van dien voortreffelijken kerkvader, bij herhaling, tot negenmalen toe, door. En nu waagde hij het, terwijl zijne ambtgenooten van de theologiſche orde, als afgevaardigden op de kerkvergadering te *Trente* waren, in zijne Akademiſche leſſen de echte leer van AUGUSTINUS voortedragen, en de, in zijn oog verderfelijke, meeningen, waarmede zij door de ſcholastieken bezoedeld waren, als ketterij door te ſtrijken. Tegen dezelve deed hem eene koenheid van geest het hoofd te hooger opſteken, naar gelang hij van zijne krachten dacht verzekerd te zijn, onder de veilige hoede van zijnen leidsman, den ouden gezaghebbenden kerkvoogd, van wien hij geene voetbreed-

breedte wilde afwijken. Maar zoo dra waren zijne ambtgenooten niet terug gekeerd, of zijne leer werd uitgekreten voor eene geheel nieuwe leer, die hem door den duivel ware ingegeven. Zoo luid was die kreet der twistgrage ſcholastieken, te *Leuven*, dat zij vandaar aan alle de zijden der ganſche kerk gehoord werd, en de meeste andere godgeleerden, die of door vooroordeelen verblind waren, of zich onkundig hielden, hunne ware of gewaande verontwaardiging aan den dag legden over de vermetelheden van zulk eenen, de waarheid geweldig verdraaijenden, voorganger der, aan den geestelijken ſtand gewijde, jongelingſchap. Een aanzienlijk heer van prelaten, mindere geestelijken, priesters en monniken zag men in optogt tegen den man, dien zij veroordeelden, zonder hem regt gehoord, ten minſte regt verſtaan te hebben. Onder dezelve maakten wel de meeste beweging, uit de ſcholen, alle de *Scotisten* en, uit de kloosters, alle de *Franciskanen*. Die oorlog brak uit met alle kracht ten jare 1560. Straks werd het oordeel der *Sorbonne* ingeroepen door de wederſtrevers van BAJUS, die vandaar hulp verwachtten en ook verwierven. De *Sorbonne* verzamelde in allerijl uit de leſſen van BAJUS vijftien artikelen, die deels door haar met het brandmerk van ketterij beſtempeld werden, deels voor dwalingen werden verklaard, welke gevaarlijk waren. Inmiddels had BAJUS zijne belangen eerbiedigst aanbevolen aan den Kardinaal GRANVELLE, ſtadhouder der Nederlanden, in naam des Konings van *Spanje*. Deze, met een meer bedaard oordeel alles gewogen

na C. G. jaar 1552. tot 1700.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

hebbende, ontdekte welhaast niet alleen het partijdige, dat den verguisden man bij zijne geloofsgenooten onder de zwaarſte verdenkingen had gebragt, maar ook het wederregtelijke, dat hem door zijne vijanden ſtond aangedaan te worden. Hij gaf hier omſtandig verſlag van aan zijnen Heer en Meester; hij prees BAJUS als een', naar zijn inzien, regtzinnigen theologant, en als eenen geleerden man van onbeſprokene zeden. Aan dezen genomen maatregel beantwoordden de gevolgen. De koning, dus voorgelicht door zijnen ſtadhouder, hield het er voor, dat de twist een theologiſche ſchooltwist was, te hoog gedreven door de verſchilzieke godgeleerden van zijne noordelijke ſtaten. De heilige Vader te *Rome*, van den geheelen loop der zake inmiddels wel onderrigt, gedroeg zich, als of van den geheelen ſtrijd, die in de Nederlanden de gemoederen verdeeld had, niets tot zijne kennis gekomen ware. Hem, die het hoofd der kerk was, ging het als den leden, die blindelings beſtuurd wilden worden door het hoofd; hij toch nu, op zijne beurt, wilde beſtuurd worden door zijne leden. Wijsſelijk begreep de Paus, dat het verſchilpunt te teeder was, om aangeraakt te worden; het mogt kwetzen en wonden. Liefst wilde hij dus de zaak niet onderzoeken. AUGUSTINUS was de heilige vader der kerk; indien het dan nu toch eens bleek, dat de kerk van denzelven afgeweken en verbasterd ware; wat dan? het grootſte deel der geeſtelijken, die 's Pauſen ſtoel ſchraagden, hield den moedigen verdediger der leer van AUGUSTINUS voor eenen ketter; wat zoude daaruit voortſpruiten,

in-

indien zijne Heiligheid eens ten nadeele van deze lieden eene uitſpraak deed? Zoude die voor onfeilbaar worden gehouden? Zij moest ja wel daarvoor gehouden worden, omdat zij uit den mond of uit de pen kwam van den, voor dwaling niet vatbaren, opvolger van PETRUS; maar men kende den doortrapten geest van eene prieſterſchap, die aan hare niets ontziende driften hare heiligſte belijdenis, hare heiligſte pligten, en, als het er toe kwam, al wat heilig was opofferde! na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Bij deze geſteldheid van zaken werd het vuur des verſchils, dat reeds hevig brandde, wel niet geblusscht, maar ook niet aangeſtookt; en alzoo ging het aldra van zelf bijkans geheel uit. Op aanbeveling van GRANVELLE werd zelfs BAJUS, als theologant der *Leuvenſche* Akademie, door PHILIPS *den tweeden*, naar de kerkvergadering van *Trente* afgezonden; en hierdoor werd allen het zwijgen opgelegd. En hadde BAJUS, nadat hij van *Trente* weder was te huis gekomen, nu maar zich niet laten hooren of zien, geen godgeleerde zoude andermaal tegen hem hebben willen het woord voeren of opſtaan. Maar BAJUS, die een getrouwe dienaar der waarheid oordeelde te moeten zijn, zocht zijn eenmaal voorgeſteld gevoelen nader te ſtaven door het uitgeven van ſchriften, waarmede hij eenen aanvang maakte in het jaar 1563, als, onder anderen, *Over den vrijen wil van den mensch; Over de verdienſten der goede werken; Over de deugden der goddeloozen; Over de eerſte geregtigheid van den mensch.* Na het uitgeven van deze kort op elkanderen volgende geſchriften trokken de *Franciskaner* monniken het eerst de alarmklok, alles welhaast Vervolg.

na C. G. Jaar 1552 tot 1700

haast weder in opstand brengende over het gevaar der kerk, wier hemelsche leer door de aardsche waanwijsheid van eenen *Leuvenschen* schoolgeleerden zoo ontluisterd en bedorven werd. Zij vervaardigden een uittrekfel uit 's mans gemelde geschriften, en zonden dat aan het hof des konings van *Spanje*, met aanwijzing van de veelvuldige ketterijen, in hetzelve voorkomende. Één van BAJUS ambtgenooten, JOOST RAVENSTEIN TILETO, stijfde de handen der *Franciskanen*, zijn uiterste best doende, eerst om zulke verderfelijke dwalingen aan alle de *Spaansche* Akademiën, en daarna ook om dezelve aan het Pausselijke hof veroordeeld te zien. In dezen toeleg slaagde hij volkomen naar zijnen wensch.

Vervolg. Het Pausselijk bewind was toen opgedragen aan PIUS *den vijfden*. Deze Roomsche kerkvoogd, naauwelijks op den heiligen stoel gezeten, was zwak genoeg, om, uit vrees over de ontevredenheid van een groot deel der voornaamste geestelijken, zes en zeventig leerstellingen uit de schriften van BAJUS getrokken, deels als ketterijen, deels als aanstotelijke gevoelens te veroordeelen. Hij deed dat ten jare 1567 in eene Bulle, die begon met de woorden *Ex omnibus afflictionibus;* daarin tevens, op zware bedreiging, het spreken, schrijven en twisten over die dwalingen verbiedende, en den Kardinaal GRANVELLE gelastende alle daarover ontstane verschillen te dempen. Tegen BAJUS zelven wederhield zich de Paus iets te ondernemen. BAJUS bleef in zijnen post onaangeraakt. De treurige gevolgen, welke de hevige drift had gehad, waarmede men den persoon van

van LUTHER had aangeklampt, toen deze zijne nieuwe leer met kracht begonnen was te verdedigen, lagen nog te versch in het geheugen, om andermaal tegen een' achtbaren man, die zich eenen aanhang had gemaakt, de roede der strenge kerktucht op te heffen, en hem in den ban te doen. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Eenen vrij aanzienlijken aanhang had in de daad BAJUS, die, ware hij door den Paus in zijne eer gekrenkt geworden, terstond door zijne vrienden in bescherming zoude zijn genomen; en de daaruit te ontstane wederzijdsche tegenworstelingen zouden ongetwijfeld dan toen reeds die scheuring hebben veroorzaakt, welke naderhand in de Roomsche kerk heeft plaats gegrepen, en nog plaats heeft. Dit bevroedde PIUS *de vijfde*; en het was daarom, dat hij zelfs den naam des mans, die de veroordeelde gevoelens had ter bane gebragt, niet eens noemen durfde. 's Pausen doel nogtans werd geenszins bereikt; want, in weêrwil van deszelfs bevel, om de gewezene verschillen te onderdrukken, bleef het onderzoek der tegen elkaêr overstaande gevoelens in stilte levend; en groeide het getal der genen, die der partij van BAJUS waren toegedaan, staêg aan. Na verloop van twaalf jaren was deze partij zoo groot, dat de *Franciskanen* en *Jesuiten*, als openbare wederstrevers van BAJUS, niet rusten konden, en aan Paus GREGORIUS *den derden* dan ook geene rust gunden, voor dat hij de Bulle van PIUS *den vijfden* bekrachtigd had. Dit geschiedde ten jare 1579 in eene nieuwe Bulle, *Provisionis nostræ*. GREGORIUS had de zachtzinnigheid van BAJUS, onder het stille Vervolg.

dra-

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

dragen van het leed, dat de Bulle van PIUS hem verwekt had, ſteeds opgemerkt, en voor geene euvele gevolgen van 's mans zijde dus bevreesd, ſchroomde hij niet ook, bij de uitvaardiging van zijne eigene Bulle, zijnen biechtvader, den Jeſuit FRANCISCUS TOLET naar de Nederlanden te zenden, ten einde de vreemde leer, welke zoo veel opgangs maakte, ten eenenmale het hoofd mogt worden ingedrukt. TOLET liet, op 's Pauſen bevel, in de vergadering van de *Leuvenſche* hoogleeraren der theologie, aan BAJUS de Bulle voorlezen, hem verpligtende de daarin veroordeelde gevoelens ook zelf te veroordeelen. BAJUS vond geene zwarigheid dit te doen, naardien het, gelijk hij reeds voorheen van den openbaren Akademiſchen leerſtoel verklaard had, of niet zijne gevoelens, maar zulke leerſtellingen waren, die men valſchelijk hem had toegedicht, of voor zoo verre het al zijne gevoelens zijn mogten, dezelve op eene ſchandelijke wijze verdraaid waren. Op Pauſelijk bevel echter werd BAJUS kort daarna, in het jaar 1580, gedrongen ſchriftelijk door onderteekening te verklaren, dat hij ten minſte eenige der hier voor gemelde leerſtellingen gedreven hadde. Welke eene ſtoutheid in den Opperbisſchop der kerk! maar welk eene deemoedige gedweeheid in BAJUS, die gedrongen werd zich zelven tegen te ſpreken. 's Mans vijanden nogtans maakten hierop geene aanmerkingen; genoeg was het hun, hem overwonnen te hebben.

Vervolg.

Met welk eene gedwongene verkrachting des gewetens deze geheele handel gepaard ging, blijkt uit het

het gevolg van denzelven. De Jezuiten, op de wacht blijvende, meenden te kunnen beſpeuren, dat de Theologiſche Fakulteit te *Leuven* van de gevoelens, door BAJUS voorgedragen, nog niet volkomen gezuiverd was. Dit vermoeden werd gaande weg ſterker, en deed hen eindelijk ten jare 1585 bewerken, dat alle hoogleeraars der godgeleerdheid aldaar op paufelijk bevel aan eenen, daartoe afgevaardigden, Nuncius eene verklaring moesten overleveren, waarin zij volſtrekt het tegendeel verdedigden van het gene BAJUS was aangetegen. Doch in weêrwil van die verklaring bleek het den Jezuiten aldra toch, dat het meerderdeel der *Leuvenſche* godgeleerden BAJUS aanhing. Dit gedeelte waagde het, ten jare 1587, vier en dertig ſtellingen, getrokken uit de voorlezingen van twee ook *Leuvenſche* hoogleeraren LEONARD LISS en JOHAN HAMEL, beide Jezuiten, openlijk te verwerpen. Deze ſtellingen ſtonden lijnregt over tegen alles, wat voorheen door BAJUS geleerd was. Toen rees er een nieuwe twist, die hooger ſcheen te zullen gaan, dan de vorige over hetzelfde onderwerp; en de aanhang der *Bajonisten* werd van jaar tot jaar grooter in de zuidelijke deelen der Nederlanden, zoo dat eindelijk ten jare 1591 door de voornaamſte Biſchoppen aldaar de zaak ten nadeele der Jezuiten beoordeeld werd, die dan ook geen vermogen genoeg voelden, om er zich tegen te doen gelden. Hun Provintiaal evenwel beriep zich op den Paus, als die toch alleen het regt had geloofsverſchillen te beſliſſen, waarover de kerk het niet ééns was.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

In-

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Met MOLINA.

Inmiddels was BAJUS ten jare 1589 overleden; maar deszelfs aanhang, voorheen door hem in toom gehouden, nu moediger geworden, vooral nadat de Jezuiten, trotsch op het welgelukken hunner genomene maatregelen, die door paufelijke goedkeuring bekrachtigd werden, hunne Pelagiaanfche gevoelens meer onbewimpeld voordroegen en als op de daken predikten. Niemand hunner kwam meer openlijk met dezelve voor den dag dan LODEWIJK MOLINA, een geboren *Spanjaard* en hoogleeraar in in de godgeleerdheid te *Evora* in *Portugal*. Ten jare 1688 gaf hij een werk uit, waarin hij de leer van den vrijen wil zocht te vereenigen met de leer aangaande de Goddelijke genadegaven, de Goddelijke voorwetendheid, de Voorzienigheid, de voorverordening en de verwerping (*). In dit gefchrift beweerde MOLINA, onder anderen, dat het Goddelijk befluit der voorbefchikking tot de eeuwige zaligheid gegrond was op Gods vooruitziende kennis der verdienften van de geloovenden; dat wel deze verdienften herkomftig zijn van de werking der Goddelijke genade, doch dat deze niet krachtdadig is door haar vermogen alleen, maar er bij moet zijn de toeftemming van 's menfchen eigen wil; voorts dat die Goddelijke genade ons gefchonken wordt in zulke omftandigheden, waarin de Godheid berekenen kan; dat dezelve vereenigd zal worden met onzen eigen wil en alzoo van kracht zal zijn. Die berekening van God

(*) De titel was, *Liberi arbitrii cum gratiæ donis, divina præfcientia, providentia, prædestinatione & reprobatione concordia.*

God gaat altijd zeker door; zij rust op eene soort van middenkennis (*) in God, zoo als zij genoemd kan worden, om dat zij bij God in het midden ligt tusschen zijne natuurlijke alwetendheid en tusschen zijne kennis van hetgene Hij besloten heeft, dat eenmaal gebeuren zal. Gods middenkennis is dus bij God een diep inzigt in den aard en de vermogens der menschen, die vrijwillig werkzaam zijn, en die Hij, naar zijne hooge wijsheid, kan vooruitzien, dat, wanneer zij in deze of gene omstandigheden geplaatst worden, dus of zoo vrijwillig werkzaam zijn moeten en zijn zullen. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Deze leer van MOLINA was te oogenschijnlijk de oude Pelagiaansche leer, dan dat zij door de meeste Theologanten van de Roomschkatholieke kerkgemeenschap, die er toch op roemden, dat zij de voetstappen drukten van AUGUSTINUS, niet dadelijk bestreden zoude worden. Welken invloed ook de Jezuiten op de leerwijze der kerk hadden, te dezen aanzien waren zij niet in staat, om de theologanten en priesters en leeken te blinddoeken. Hevig was de verontwaardiging, welke over deze leer aan den dag legden de Thomisten. Inzonderheid stonden er, onder deze, tegen op de Dominikanen, die vooral in *Spanje* alles in beweging bragten, om de Jezuiten te doen voorkomen als de gevaarlijkste bedervers der godsdienstleer, die den heiligen overgeleverd, en door alle de eeuwen heen bewaard was in hare zuiverheid. De Jezuiten daarentegen spaarden geen Vervolg.

(*) *Scientia media.*

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

geene moeite, om langs bedekte en onbedekte wegen den tegenſtand eener zoo erge partij te boven te komen, en derzelver wederſpraak te verſtommen. Maar ondanks al hunne list en ſcherpzinnigheid werd de ontſtane veete hoe langer zoo heviger derwijze, dat Paus KLEMENS *de achtſte*, ten jare 1594, beducht voor eene ſcheuring in de kerk, den tegen elkanderen zoo hevig ſtrijdende partijen het ſtilzwijgen oplegde, belovende, dat hij zelf het verſchil met de meeste naauwkeurigheid onderzoeken, en, naar bevinding van zaken, hetzelve door zijne onfeilbare uitſpraak dan beſliſſen zoude en den vrede volkomen herſtellen.

Vervolg.

De Jezuiten zagen dezen genomen maatregel van den Paus met geen gering genoegen aan; zij gehoorzaamden en hielden zich ſtil. Maar de Dominikanen, die weldra de drukkende kracht gevoelden van der Jezuiten overhand, konden zich niet zoo gedwee onderwerpen aan het pauſelijk bevelſchrift, en lieten bij den koning van *Spanje*, PHILIPS *den tweeden*, niet af, voordat deze denzelfden Paus gedrongen had, eene kerkvergadering te beleggen, waarop het verſchil beſlecht zoude worden. Die vergadering werd gehouden te *Rome* in het jaar 1598, onder voorzitting van LUDOVICUS MADRUSIUS, kardinaal en biſſchop van *Trente* en *Arogoni*, en beſtond uit drie biſſchoppen en zeven godgeleerden, uit zoo vele verſchillende orden gekozen. Deze kongregatie duurde, bij afwisſeling, voort tot aan het jaar 1605, zonder dat nog het verſchil vereffend was. KLEMENS ſcheen wel er geneigd toe te

te zijn, om de leer der Dominikanen voor de ware leer der kerk te verklaren, maar bij werd hiervan terug gehouden, omdat zij ook de leer was der ketters, die de zuivere kerk verlaten hadden. Hij ſtierf in lentemaand des laatstgenoemden jaars; en zijn opvolger, PAULUS *de vijfde*, was even zeer met de zaak verlegen, aan den eenen kant zich gedrongen voelende door de kracht der waarheid, die ten voordeele ſprak van de Dominikanen, en aan den anderen kant voor het geweldig ongenoegen der Jezuiten vreezende, die hij wist, dat wanneer zij het pleit verloren, tot alles in ſtaat waren, wat hem zijne pauſelijke regering onaangenaam konde maken. Dus in engte gebragt was er geen ander middel voor hem over, dan de vergadering te ſcheiden, en derzelver leden met dat woord naar huis te zenden; „hij had de partijen voor en tegen gehoord; hij kon derhalve het verſchil nader overwegen; daartoe had hij geen licht meer noodig; maar het belang der zake vorderde rijpe bedenking; zoo ſpoedig het hem doenlijk ware, zoude hij uitſpraak doen." Dit gebeurde in het jaar 1607, maar jaren verliepen er, en de beloofde uitſpraak kwam niet. Naar mate de Jezuiten zich overal lieten verluiden, dat de overwinning aan hunne zijde was, werden de Dominikanen te meer ongeduldig, het tegendeel bevroedende, en ſpanden alle hunne krachten in, ook nu weder door den Koning van *Spanje*, den Paus te bewegen tot het doen van de lang beloofde en lang verwachte uitſpraak. Maar het behaagde zijner Heiligheid de rust der kerk, ware het mogelijk, te herſtellen door

na C. G. jaar 1552. tot 1700.

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

eene bedreiging van zware ſtraf aan allen, die over het zoo lang geduurd hebbende verſchil het ondernamen een woord te ſpreken. Dit gebeurde in het jaar 1611. De Dominikanen, wel wetende toen, dat 's Pauſen oordeel hun gunſtig was, verſtoutten zich hem deemoediglijk te ſmeeken, dat hij zijn oordeel openlijk toch vellen mogt; maar hij dreef hen met eenen dreigenden blik terug.

Vervolg.

Hier ontdekt men, misſchien meer, dan elders, het krachtelooze van 's Pauſen gezag; ook het nietige van de wijsheid eens opperſten Kerkregents, dien men eene Apostoliſche onfeilbaarheid toeſchrijft. Niets was meer betamend voor de oppermagt van den Paus geweest, dan dat hij, na behoorlijk onderzoek der zaak, ſlechts met één enkel woord ronduit verklaard had, wie der ſtrijdende partijen aan de leer van den *Afrikaanſchen* Biſchop der vijfde eeuw, die toch voor de leer der Katholieke kerk erkend werd, het meest getrouw was gebleven. Maar hij durfde niet uit ſchroom voor de magt der Jezuiten, die dus zijne magt te boven ging. Hoe klein, hoe nietig was dus zijne magt! en op die magt rustte de ganſche kerk! Ook hier ziet men, dat, ware de pausſelijke ſtoel, in dien tijd, door de ſterke handen der ſlimme Jezuiten niet geſchoord geworden, dezelve niet zoo gaaf had kunnen blijven ſtaan. En wat de wijsheid van den Paus belangt, die door de kerk voor onfeilbaar werd gehouden; het had toch den laagſten prelaat, die maar een weinig ondervinding had, bij een oppervlakkig nadenken, vermoedelijk niet alleen, maar als iets zekers moe-

moeten zijn voorgekomen, dat zulke tegen elkander inloopende gevoelens, als hier door de Dominikanen, daar door de Jezuiten gevoed werden, gevaarlijke brandſtoffen waren, die, zoo er ſlechts een enkele vonk vuurs uit wederzijdſche botzingen in viel, de kerk weder in volle vlam zouden zetten, waardoor zij toch eindelijk, indien al niet verteerd, dan ten minſte eene onherſtelbare ſchade, tot aan hare grondſlagen toe, zoude moeten lijden. En nogtans de hoogſte Bevelhebber der kerke, een man van van zoo vele jaren en ondervinding, ſcheen dat onheil niet eens als gebeurelijk ſlechts vooruitte·zien. Al zijne gewaande wijsheid was hier dwaasheid en domheid; al zijne hem toegekende onfeilbaarheid niets anders, dan zorgelooze dwaalzucht, die van alle belangſtelling in de ware welvaart der heilige kerk vervreemd was. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Spoediger zelfs dan de ſtille, maar verſtandige, waarnemer van den verderen gang der behandelde zaken misſchien gedacht heeft, gebeurde het gene gebeuren moest; evenwel gebeurde het langzamerhand, maar dus ook zoo veel te zekerder. Reeds ten jare 1613 verhieven zich, al mompelende, weder de Dominikanen tegen de Jezuiten; zij gaven enkele ſchriften in het licht, en de Jezuiten, daarin voor de regtbank van het gezond verſtand gedagvaard, begonnen eenen angst te gevoelen, die ſtraks zigtbaar werd in hunne gedragingen. Hun Generaal, AQUAVIDA, trad op in eene zwenkende houding als de uitlegger van de gevoelens zijner orde, welke hij met allerlei ſcholastieke kunstter- Vervolg.

na C. G. Jaar 1552 tot 1700

men zoo voordroeg, dat zij het voorkomen hadden van het naast overeentekomen met die van de beide heiligen, AUGUSTINUS en THOMAS. De Dominikanen, daardoor kloekmoediger geworden, gaven op zulke malsche verklaringen hunner wederpartij geene acht; zij kenden haar in staat, om zich in allerlei bogten te wringen, allerlei maskers op het aanzigt te leggen, en de rol van geveinsden meesterlijk te spelen. In hunne voorlezingen en schriften verdedigden de Dominikanen, zonder schroom, met kracht de leer van AUGUSTINUS, zoo als die door BAJUS in het helderste licht was geplaatst, ten spijt der Jezuiten, die in hunne gedane toenaderingen voor als toen nog niet terug konden treden, en zich noch reppen noch roeren durfden. Ware het daarbij gebleven, of liever waren de Bajisten met trage schreden op hunnen weg voortgegaan, zij hadden ligt wel zonder eenig gedruisch eindelijk zich van de overwinning kunnen verzekeren. Maar zij waren te ongeduldig; zij maakten te veel spoeds, te veel geruchts. Hunne drift was te groot, het vuur, dat hen bezielde, te sterk. En uit dat vuur ontstond een brand, die in de Katholieke kerkgemeenschap nooit weder gebluscht heeft kunnen worden.

Met K. JANSENIUS.

Aan het hoofd der Bajisten stond de Bisschop van *Ieperen*, KORNELIUS JANSSE, meest bekend onder den naam van JANSENIUS, een Nederlander, geboren te *Acquoi*, bij *Leerdam*. Deze bezadigde man hield, zoo veel hij kon, den aanhang, waartoe hij behoorde, terug van een openbaar ten strijde trek-

trekken tegen die Molinisten, welke hij zelf, na met de grootſte omzigtigheid de zaak onderzocht te hebben, met de eigene wapenen van AUGUSTINUS uit het veld drijven wilde. Twee en twintig jaren hield hij zich tot dat einde bezig met de ſchriften van AUGUSTINUS te lezen en veelvuldige malen te herlezen. Op zulk eene wijze drong hij door tot de zuivere kern van de ware gevoelens, die AUGUSTINUS had gehad, omtrent de gewigtige onderwerpen, waarover in de kerk zoo lang getwist was, en bragt hij die gevoelens tot een wel zamenhangend leerſtelſel, dat nog even voor zijnen dood werd afgewerkt, die voorviel ten jare 1638. Stervend beval hij dat werk aan zijne vrienden ter uitgave, welke dan ook volgde ten jare 1640, onder den eenvoudigen titel van *Augustinus* (*). En nu zag men in dit boek dezelfde gevoelens, die door BAJUS geleerd waren, maar in een veel helderder licht geplaatst. Kon het anders, of de openbare uitgave van hetzelve moest bewegingen verwekken, waaruit een nieuwe godsdienstoorlog te vreezen ſtond, te meer ontzettend, naarmate het verlies van zoo veel gronds en bloeds, als, in de naastvoorgaande eeuw, de kerk geleden had, nog de

na C. G. Jaar 52. tot 1700.

(*) *Augustinus, ſeu doctrina S.* AUGUSTINI, *de humanæ naturæ ſanitate, ægritudine, medicina, adverſus Pelagianos et Maſſilienſis.* De laatstgenoemden in dezen titel zijn de *halve Pelagianen*, dus genoemd naar de ſtad *Marſeille*, waar zij in vroeger tijden zich het meest en voornamelijk hadden opgehouden.

na C. G. Jaar 1552 tot 1700.

de harten griefde van alle weldenkenden? Men ſchreeuwde, men ſchold, men vloekte tegen JANSENIUS en zijn boek. Aan alle plaatſen, waar zich Jezuiten bevonden, werden twistſtellingen tegen de gevoelens van den verketterden Bisſchop aangeplakt; men voer op dezelve los in vuilaardige ſchriften, die door den druk werden gemeen gemaakt; men ruide het volk tegen dezelve op in kanſelredenen; men leverde klaag en ſmeekſchriften tegen dezelve in bij Koningen, bij Kardinalen, bij den Paus; men deed wat men kon; en de uitſlag gaf hoop op eene volkomene bereiking van het bedoelde. Paus URBANUS *de achtſte* meende het dreigend onheil niet beter te kunnen afleiden, dan door het werk van JANSENIUS te veroordeelen; gelijk hij deed ten jare 1642, in eene Bulle, waarvan het begin was; *In eminenti* enz., nadat hij reeds 's jaars te voren en den aanhangers van JANSENIUS en den Jezuiten door de Inquiſitie ſtilzwijgen geboden had. Maar 's Pauſen doel werd niet bereikt. Dadelijk verklaarden zich in de *Nederlanden* met welberaden ijver vele Bisſchoppen, met hunnen Primaat, den Aartsbisſchop van *Mechelen*, JAKOB BOONEN, tegen de Bulle. Niet anders gezind was ook de Theologiſche Fakulteit der Akademie van *Leuven;* in haar gevolg hebbende het grootſte deel der in hare ſcholen gevormde geestelijkheid. Stoutelijk voer men uit tegen de Molinisten, die de leer der kerke bedorven hadden, door het invoeren van dwalingen, voorheen wel heimelijk gevoed, maar nu openlijk beleden. Zelfs ontzag men zich niet de onfeilbaarheid

heid van den heiligen Vader te *Rome* aantetasten, dien men onder het oog bragt, dat hij in de Bulle leerstellingen had veroordeeld, welke AUGUSTINUS met even dezelfde woorden had voorgedragen. In *Spanje* was men insgelijks vrij algemeen tegen de uitgevaardigde Bulle ingenomen. Ook in *Frankrijk* vond het werk van JANSENIUS bij zeer vele geleerde Theologanten grooten bijval, als daar waren JEAN DU VERGER DE HAVRANNE, Abt van *St. Cyran*, ANTON ARNAULD, NICOLE en anderen. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Aan de andere zijde spaarden de Jezuiten geen Vervolg. arbeid, om overal de hooge geestelijkheid te dwingen tot het aannemen der Bulle, zoo als hen, onder anderen, ook ten jare 1647 gelukte in de *Nederlanden*, toen de Aartshertog van *Oostenrijk*, WILLEM LEOPOLD, daar Stadhouder werd, op wien zij eenen onbepaalden invloed hadden. De gemoederen werden inmiddels daardoor te meer verdeeld, gelijk zulks doorgaans het natuurlijk gevolg is van middelen, die met geweld worden in het werk gesteld ter stremming van den gang eener goede zaak, waarvan de voorstanders zich hunne vrijheid niet willen laten betwisten. De Paus bleef nog al staêg op de hand der Jezuiten, en op aandrijven van dezen waagde het alzoo ten jare 1653 INNOCENTIUS *de tiende*, door eene Bulle, beginnende *Cum occasione* enz., andermaal het werk van JANSENIUS te veroordeelen, met zwarte verwen vooral teekenende de volgende vijf stellingen; „ I. dat er Goddelijke geboden zijn, welke deugdlievende en vrome menschen, schoon zij dezelve gaarn willen

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

volbrengen, volſtrekt niet kunnen gehoorzamen, omdat God hun die mate van genade niet gegeven heeft, welke volſtrekt noodzakelijk is, om hen tot zulk eene gehoorzaamheid in ſtaat te ſtellen; II. dat niemand, in den tegenwoordigen bedorven ſtaat der natuur, den invloed der Goddelijke genade, wanneer dezelve op het hart werkt, kan wederſtaan; III. dat om de daden der menſchen verdienſtelijk te maken, het niet noodig is, dat zij vrij van *noodzakelijkheid*, maar alleen dat zij ontheven zijn van *dwang*; IV. dat de halve Pelagianen zeer dwalen, als zij beweren, dat 's menſchen wil het vermogen heeft, om den invloed der voorkomende genade te ontvangen of te wederſtaan; V. dat het halve Pelagianen zijn, die beweren, dat JEZUS CHRISTUS, door zijn lijden en ſterven, de verzoening voor de zonden van alle menſchen heeft te wege gebragt. De Paus verklaarde de eerſte en laatſte ſtelling vermetel, goddeloos en Godslasterlijk, maar de drie anderen enkel ketterſch. Ten jare 1656 werd de veroordeeling van deze vijf ſtellingen door ALEXANDER *den zevenden* bekrachtigd, en die bekrachtiging door hem ten jare 1665 herhaald, met bijvoeging van dit ſtrenge bevel, dat elk, die een geeſtelijk ambt bekleeden wilde, de leer van JANSENIUS zoude gehouden zijn, door onderteekening van een daartoe geſchikt formulier, plegtiglijk aftezweren.

Vervolg.

Geweldige maatregelen zijn voor menſchen, tegen welke zij genomen worden, op ſtaanden voet allerverderfelijkſt, maar op den langen weg, welken

ken zij, die dezelve nemen, inſlaan, eindelijk in gelijken graad verderfelijk. Dezen treft de wederſlag even ſterk als genen de ſlag heeft getroffen. Men zag dit in de geſchiedenis van den twist tusſchen de Janſenisten en Jezuiten. Naauwelijks had de min voorzigtige vader der heilige kerk te *Rome* het gemelde harde beſluit in werking gebragt, of zijne met elkaêr verſchil hebbende kinderen verdeelden zich in twee partijen, waarvan de eene, die haren zin kreeg, hem onverwijld gehoorzaamde, de andere, aan welke het grootſte ongelijk werd aangedaan, hem gehoorzaamheid moest weigeren. Terſtond brak alzoo het vuur der verdeeldheid, dat tot nog toe ten minſte half onder de asch had gelegen, in vollen brand en vlam uit; en van wrokken kwam men ſpoedig tot dadelijke mishandelingen. Aan beide zijden ſtonden wakkere aanvoerders, die elkanderen in geleerdheid, ook in moed, niet toegaven, ten ſtrijde. Aan de zijde der Janſenisten maakten zich vermaard FROMOND, ARNAULD, PASCALIS, NICOLE, HERMANT, GERBERON, enz. Aan de zijde der Jezuiten ſtonden met eene omzigtige kloekheid HABERT, ANNATUS, DE CHAMPS, BRISACER, SIRMOND, PETAVIUS, en meer anderen. De Janſenisten ijverden voor de eer en leer van AUGUSTINUS, en vonden in de leer der Molinisten, welke de Jezuiten verdedigden, niets dan Pelagiaanſche en halve Pelagiaanſche ketterijen. De Jezuiten daarentegen ontdekten in de gevoelens der Janſenisten niets dan Kalvynistisch vergift. Welk een verſchil van gevoelens! Konde er hoop

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

wor-

na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

worden gevoed, dat hetzelve immer zoude bijgelegd, en partijen weder vereenigd worden? Indien er nog eenige hoop overig was, die verdween geheel, zoo dra, het gene bijkans gelijktijdig plaats had, de Janſenisten hunne toevlugt namen tot die gewaagde ſtelling, dat de Paus *feilbaar* was omtrent gebeurde zaken, en er dus geene verpligting was, om de gevorderde eedverklaring, welke alleen eene *gebeurde zaak* betrof, te onderſchrijven. Nu werd de heilige majeſteit van den Paus ſchandelijk aangetast! De Jezuiten daarentegen beweerden met alle kracht, dat 's Pauſen gezag omtrent *gebeurde zaken* even min feilbaar was, als omtrent de leer der kerke. Bij dit hoogloopende verſchil over de onfeilbaarheid van den Paus kwamen toen nog andere verſchillen. De Janſenisten vielen met kracht uit tegen de zedeleer der Jezuiten, ook tegen hunne wijze, waarop zij dezelve, gelijk ook hunne geloofsleer, met de grootſte ſpitsvindigheid meer verdonkerden, dan verhelderden, en eindelijk tegen de verbazende magt, welke dezelve zich hadden aangematigd en waardoor zij niet alleen de kerk, maar zelfs den Paus regeerden. Ook die magt ondervonden welhaast de Janſenisten in den volſten nadruk. In den ſtrijd moesten zij voor het geweld der Jezuiten onderdoen. De vermogende invloed der tegenwerking van deze was aan het pauſelijke hof zoo overheerſchend, dat alle Janſenisten, die zich aan 's Pauſen bevel niet onderwerpen wilden, vervolgd, gevangen genomen en in ballingſchap gezonden werden.

Vervolg.

Alzoo ſcheurde de ganſche Katholieke kerk in twee

twee tegen elkanderen tot heden toe overgeſtelde deelen. Schoon wel in dat deel der kerke, dat den Paus bleef aankleven, op verre na niet allen Molinisten waren, en er zelfs onder de Jezuiten gevonden werden, die anders dachten, dreven evenwel de laatſten door hunnen invloed in dit geval de zaak tot zulk eene hoogte, dat allen, die het met de Janſenisten eens toonden te zijn, als ketters gebrandmerkt werden, die buiten de gemeenſchap der heilige kerk gefloten moesten worden. na C. G. Jaar 1552. tot 1700.

Gedurende het kerkbewind van KLEMENS *den negenden* en KLEMENS *den tienden* mogten de Janſenisten wel weder ruimer adem halen; zij werden uit hunne ballingſchap teruggeroepen; maar die aangename tijden duurden niet langer dan zeven jaren. Na dat ten jare 1676 INNOCENTIUS *de elfde* het kerkbeſtuur in handen had gekregen, begonnen er al ſpoedig weder donkere wolken boven hun hoofd zamen te pakken, die eindelijk ten jare 1679 eenen verſchrikkelijken ſlagregen van onheilen op hen uitgoten. Sommigen wederſtonden denzelven met mannelijken moed; anderen daarentegen ontvlugtten het onweder, als vrijwillige ballingen, zich ter ſchuiling begevende naar de *vereenigde Nederlanden*, onder den voorgang van ANTOINE ARNAULD, een' man van kloek beleid en voorzigtige vrijmoedigheid. Hier leefden zij tegen alle vervolgzucht volkomen beveiligd, onder de beſcherming der hooge regering. Hier vonden zij in den ſchoot hunner katholieke geloofsgenooten, die bij ervaring wisten, wat het was, gewetenshalve, te moeten bukken voor ſterker Vervolg.

na C. G. Jaar 1552 tot 1700.

kere partij, medelijden en achting. Hier veroorloofde hun de vrijheid der drukpers, om hunne gevoelens rond uit aan het licht te brengen, en zich tegen den overmoed hunner wederſtanders te verdedigen.

Vervolg.

Inmiddels was de ſcheuring tuſſchen de Roomſch-katholieken en de Janſenisten zoo wijd geworden, dat eene heeling nu volſtrekt onmogelijk was Langs dezen weg drong de leer der Molinisten, of die der halve Pelagianen, algemeen door niet alleen bij alle de Jezuiten, maar ook in de geheele Roomſchkatholieke kerk, die de onfeilbaarheid van den Paus erkende; en als zoodanig is zij nog de belijdenis dier kerke. Niet alle Roomſche Pauſen' evenwel zijn Molinisten geweest. Men hoore, onder anderen, den beroemden GANGANELLI met den Pauſelijken naam van KLEMENS *den veertienden* bekend! „Ik verwonder mij," zegt die wijze Theologant, die op den hoogſten eereſtoel der Katholieke kerk zijns gelijken niet gehad heeft (*), „ik verwonder mij over AUGUSTINUS, wanneer hij van de genade handelt. O! hadde het den hemel toch behaagd, dat zijne leer, rakende dit leerſtuk, die van alle ſcholen en van alle verſtanden bepaald hadde! Vermetele ſchrijvers zouden dan niet grondelooze diepten hebben willen peilen. De genade van JEZUS zoude alle hare regten, en de mensch zijne vrijheid behouden hebben."

(*) In zijne *Brieven;* II D. bl. 217.

BLAD-

BLADWIJZER

DER

VOORNAAMSTE ZAKEN,

BENEVENS TWEE

NAAMREGISTERS

VAN

LANDEN EN STEDEN EN VAN PERSONEN,

VOORKOMENDE IN DE

ALGEMEENE KERKELIJKE GESCHIEDENIS

DER

CHRISTENEN,

VAN

Y. VAN HAMELSVELD, EN A. YPEY.

DOOR

W. CHEVALLERAU,

Predikant te Ommen.

BERIGT.

Daar, met het twintigſte deel dezes werks, de *Geſchiedenis der Kerkhervorming* aanvangt, beſloot men, dat deel met de volgende ook afzonderlijk uit te geven, als een nieuw werk op zich zelve, onder den titel van: GESCHIEDENIS DER KERKHERVORMING. Om die reden is, in dezen Bladwijzer, bij voorbeeld, geſteld: *Zwinglianen* XX (I) 212 — tot gemak der genen, die, de vorige deelen van dit werk niet bezittende, met het eerſte deel van de *Geſchiedenis der Kerkhervorming* begonnen hebben, zich dit nieuwe werk aan te koopen, voor welke dus ook deze algemeene Bladwijzer bruikbaar is.

Voorts zijn ook vele bijzonderheden onder algemeene rubrieken gebragt, bij voorbeeld, de onderſcheidene Pauſen onder den titel van Biſchoppen van *Rome*; vele ſekten en ſtichters van dezelve onder dien van Ketters, enz.

BLADWIJZER

DER

VOORNAAMSTE ZAKEN.

A.

Aartsbisschop, voert den titel van Metropolitaan, X. 152.
Abdijen, aan voorname Leeren geschonken, XIV. 2.
Abraxas of *Abrasax*, een geheimzinnige naam van de dweeperij van BASILIDES, II. 42.
Academici, wie dezelve waren, I. 41.
Achterhoudendheid van gedachten, een zedekundig leerstuk der Jezuiten, XXVI. (VII) 106.
Adel, dezelve maakt zich meester van de Domkapittels, XVIII. 174.
Advocati, (kerkelijke zaakwaarnemers,) wetten omtrent hun, V. 231.
Æra Diocletiana of *Martyrum*, wanneer begonnen, III. 241.
Afgoderij, wat door TERTULLIANUS daar voor gehouden werd, II. 322.
Aflaten, aanmerkingen omtrent dezelven, XVIII. 321. en omtrent Pausselijke aflaten, 325, 335, 337, 343.
——— Geven de eerste gelegenheid tot de Hervorming, XX. (I.) 23. Onbeschaamdheid van den Aflaatprediker J. TETZEL, 26. Inhoud van eenen zekeren Aflaatsbrief. 28. Toeloop des volks om Aflaten te koopen. 30. Dezelve worden door ERASMUS en anderen bestreden. 31. FRED. MYCONIUS door derzelver openbare ongerijmdheid tot kennis der waarheid gebragt, *ald.* LUTHER verzet zich allengs openlijk tegen dezelven, 41. Alle bewegingen tegen dezelven zijn niet toe te schrijven aan den naijver der *Augustijnen*, 57.
Aflaten, de Aflaatkramer BERNHARDIN JANSON geeft in *Zwitserland* aanleiding tot de Hervorming, XX. (I.) 289.
——— Door den Paus om niet aangeboden, XX. (III.) 57.
——— Prijskaart derzelven door het Pausselijke hof gesteld, XXII. (III.) 13, 14.
——— Gevoelens van den Kardinaal NICOLAUS van *Cusa* over dezelven, XXII. (III.) 17.
——— Openlijke handel in dezelven in de *Nederlanden*, XXII. (III.) 37.
——— Bepalingen aangaande dezelven door de Kerkvergadering van *Trente*, XXVI. (VII.) 20.
Aflaatkramerij sterk bij de Pausen in zwang, XVII. 107.

Afſtand van de *Nederlanden* aan FILIPS II. door Keizer KAREL V, XXII. (III.) 112.
Afvalligen, vele vallen van het Christendom af onder de vervolgingen van DECIUS, II. 439. Oorzaken daarvan, 441. Hoe men deze door bijzondere namen onderſcheidde. 442. Goddelijke oordeelen over dezelven, 443. Aanmerking daarover. 444.
——— Twist over het wederaannemen van dezelven. III. 11. Vermaning van CHRYSOSTOMUS hier omtrent tot behoedzaamheid. 14. Verdere gevolgen en einde van dien twist. 15, 23.
——— Verdere twist over dezelven geeft aanleiding tot ſcheuring, IV. 119, 123, 128. Zie ook *Tucht*, *Meletianen*, *Donatisten*.
——— Keizerlijke wetten tegen dezelven, V. 35.
Algemeen, zie *Oecumenisch*.
Allenthalvigheid van CHRISTUS ligchaam; verſchillen over dit leerſtuk, XXIII. (IV.) 97.
Almanak, (*Gregoriaanſche*) door wien opgeſteld, XXVI. (VII.) 6.
Antoni's vuur, waarom dus genoemd, XVIII. 34.
Apologie of verantwoording der Boheemſche broeders, door LUTHER aangeprezen en uitgegeven, XXIII. (IV.) 35.
Archidiaconi. aanmerkingen van dezelven, XVII. 361.
Archimandrieten, dezelfde als Abten, X. 367.
Areopagus te *Athene*, I. 197.
Armenkasſen bij de eerſte Christenen, II. 348.
Arme-weeskinderen te *Amſterdam* met eene zeldzame kwaal bezocht, XXII. (III.) 213, 215.
Artikelen, (*Walcherſche*) oorſprong van dezelve, XXV. (VI.) 218.
Augsburgſche Geloofsbelijdenis; door wien opgeſteld, XX. (I.) 190. Op de Rijksvergadering te *Augsburg* overgegeven en voorgelezen, 192. Gevolgen hiervan, 193. Hooge achting voor dezelve, 200. Door MELANCHTON verbeterd en vermeerderd, daarna eene bron van twisten over de veranderde en onveranderde Geloofsbelijdenis, 219.
——— Belijdenis, oorſprong van dezelve, XXIII. (V.) 248.
——— Belijdenis te *Kuilenburg* en *Woerden* aangenomen, XXV. (VI.) 75.
Augustijnen klooster te *Antwerpen* verwoest, XXII. (III.) 49.
Avondmaal of Nachtmaal des Heeren is door JESUS ingeſteld, I. 107. Aanmerking omtrent het houden van hetzelve in de eerſte Eeuw, I. 347. Leer der Christenen omtrent hetzelve in de tweede Eeuw en vervolgens, II 117, 254, 313, 361. Werd ook wel aan kleine kinderen bediend, 445. Gedachten van ORIGENES omtrent hetzelve, III. 96. Bijzondere kerkregelen omtrent die plegtigheid, 166. Toneelſpelers door de eerſte Christenen niet toegelaten, 190. Water in plaats van wijn, in hetzelve, door ſommigen, weleer gebruikt, 194. In welken zin het woord offeren eertijds bij het-

hetzelve gebruikt werd, 190, 203. IV. 143, 152. Kerkregelen omtrent hetzelve, IV. 398. Zie verder van het vieren van hetzelve, V. 219, *misfa* genoemd, VI. 47. Hoe CHRYSOSTOMUS zich over hetzelve uitdrukt, VII. 104.
Avondmaal, nieuwe twist over hetzelve, in de IXde Eeuw veroorzaakt door PASCHASIUS RADBERTUS, zie PASCHASIUS RADBERTUS, RATRAMN, SCOT.
——— Verſchillende gedachten van vele anderen omtrent het Avondmaal in de IXde Eeuw, XIV. 233. Zie verder *Tranſubſtantiatie.*
——— Andere verſchillen over hetzelve, XIV. 279.
——— De Leken van het gebruik van den beker in het Avondmaal uitgeſloten, XVIII. 280. Verſchil daar omtrent in *Bohemen*, 286. Vaſtſtelling van het Concilie te *Konſtans*, 289. en te *Bazel*, 295.
——— Gebruik des Avondmaals voor kinderen afgeſchaft, XVIII. 296.
——— Onverſchilligheid omtrent het gebruik van het Avondmaal, neemt in de XIIIde Eeuw toe, XVIII 297.
——— (Heilig) Begin van den twist over hetzelve, tuſſchen LUTHER, CAROLOSTADIUS en anderen, XX. (I.) 146. Vervolg van dien twist, 152. Groote belijdenis van LUTHER omtrent hetzelve, 177, 215. Verſchillen hier over met ZWINGLIUS, 187. Voortgang der verſchillen over hetzelve, 211, 227. Pogingen om de verſchillen bij te leggen, 214. Avondmaal, hoe door ZWINGLIUS bediend, XX. (I.) 332.
——— Verſchillen over hetzelve, XXIII. (IV.) 87-97.
——— Berigt van de leer aangaande hetzelve in de Roomſche kerk, XXVI. (VII.) 135.

B.

Baanderheeren, wie dien naam droegen, XVII. 48. De Romeinen werden 70 jaren door dezelven geregeerd, *ald.*
Bagijnen, oorſprong van dezelve, XIX. 366.
——— of Beguinen, wie deze waren, XXII. (III.) 3.
Ban, aanmerking van CHRYSOSTOMUS omtrent denzelven, VII. 33.
Banvloek te *Aken* in eene Synode opgeſteld, XXII. (III.) 7.
Baptisterium, eene Doop-kapel, IV. 81.
Barrevoeters, (Franciskaner) berigt omtrent dezelve, XXIII. (IV.) 324.
Bedelmonniken, derzelver eerſte Orde is geweest de Orde der Franciskanen, XVIII. 68. Zie verder Franciskanen in 91, 95, 110. Hunne verſchillen met de Univerſiteit van *Parijs*, XVIII. 147, met de Univerſiteit van *Oxford*, 151, met de wereldlijke Geestelijkheid, 152.
Bedelving, beſchrijving van deze doodſtraf, XXII. (III.) 92.
Bedelzak, (de) als eene leuze gebruikt door de Geuzen, XXII. (III.) 196.
Bedevaarten naar het H. Land on-

ondernomen, IV. 93. Nemen de overhand, VI. 202.
Bedevaarten naar *Rome*, naar *Palestina*, XIV. 78.
Bedieningen, (Kerkelijke) zie Kerkbeſtuur.
Beelden, tempels en altaren, aanmerkingen omtrent het verwijt der Heidenen, dat de eerſte Christenen die niet hadden, III. 306, 307, 386.
——— der Goden, aanmerkingen van ARNOBIUS, in de IIIde Eeuw, omtrent dezelve, III. 307, 386.
——— in de kerken geduld, VI. 200.
——— gevoelen van GREGORIUS *den Grooten* omtrent dezelve, X. 214.
——— twist over derzelver vereering, XII. 277. Tijdvakken van de geſchiedenis van dezen twist, 178.
——— oorſprong en voortgang van derzelver vereering bij de Christenen, XII. 279. LEO *de Iſaurier* verbiedt de vereering der Beelden, 281. Onaangename gevolgen van dit verbod, 285. Oproeren deswegens te *Konſtantinopolen*, 288. en elders, 289. GREGORIUS II. Roomsch Biſschop, verzet zich tegen 's Keizers bevel, 290. IJver van JOANNES DAMASCENUS voor de Beelden, 295. Aanmerking op armhartige bewijzen, welke men oudtijds reeds voor de vereering der Beelden aanvoerde, 307. Keizer LEO gaat voort den Beeldendienst afteſchaffen, 308. Keizer KONSTANTINUS COPRONYMUS volgt zijns vaders voorbeeld, 310. Eene algemeene kerkvergadering te *Konſtantinopolen* veroordeelt de vereering der Beelden, 312. Aanmerking over deze kerkvergadering, 323. Vervolgingen tegen de vereerders der Beelden, 324. Onzekerheid van het beſluit eener kerkvergadering te *Gentilly* onder PIPYN, in het jaar 767, genomen heeft, omtrent de vereering der Beelden, 330. De Beelden blijven afgeſchaft onder de Keizers KONSTANTYN en LEO, 331. De Keizerin IRENE eene voorſtandſter van dezelve, 332.
Beelden, een tweede algemeene kerkvergadering te *Nicea* ſtelt de vereering der Beelden vast, XII. 347. Gevolgen van deze kerkvergadering in de Griekſche kerk, 349. KAREL *de Groote* ſtelt een boek op tegen de Beelden, 349-365. Beoordeeling van dit werk, 366.
——— eene kerkvergadering te *Frankfort aan den Main* wederlegt en maakt de kerkvergadering te *Nicea* krachteloos, XII. 369.
——— geſchiedenis van den vernieuwden en eindelijk geheel onderdrukten twist over de Beelden, in het begin der IXde Eeuw, XIV. 153-205. Keizer LEO *de Armenier* een vriend der Beelden, 153. De vrienden van dezelve worden vervolgd, 160. Bijzonderheden van THEODORUS STUDITES en NICEFORUS, voorſtanders der Beelden, 161-164. MICHAEL *de Stamelaar* en THEOFILUS, Keizers in het *Oosten*, vijanden

den van dezelve, 166, 172. Dezelve worden door de Keizerin THEODORA begunſtigd, en derzelver dienst herſteld. 174, 175. Derzelver vereering in het Feest der Regtzinnigheid, in eene kerkvergadering, weder vastgeſteld, 178.
Beelden, de Grieken hebben alleen geſchilderde, XIV. 179. Derzelver vereering bij de Grieken beſtendig gebleven na de beſlisſing in het jaar 842, XIV. 180.
——— geſchiedenis der Beeldvereering in de Westerſche kerk, XIV. 182. Handelingen van LODEWYK *den Godvruchtigen* daaromtrent, *ald.* Kerkvergadering daarover te *Parijs*, 183. Twist daarover met CLAUDIUS van *Turin*, 190. Zie CLAUDIUS.
——— AGOBARD's ſchriften over dezelve, XIV. 200.
——— derzelver vereering krijgt de overhand, XIV. 203.
——— mondgeſprek door ZWINGLIUS te *Zurich* gehouden over de Beelden en de Mis, XX. (I.) 312. Derde mondgeſprek over dezelve, 323.
——— afſchaffing van dezelve te *Zurich*, XX. (I.) 323.
——— gevoelens van den kardinaal NICOLAUS *van Cuſa*, over den dienst derzelve, XXII. (III.) 17.
Beeldſtorming neemt eenen aanvang, XXII. (III.) 218. in *Westvlaanderen* 219; gevoelens omtrent de aanleggers derzelve, 220, 224, te *Antwerpen*, 225; te *'s Hertogenbosch*, *Breda*, *Bergen op Zoom* en *Lier*, 228. Te *Mechelen* wordt dezelve geſtuit, 229.
Beeldſtorming te *Gend*, XXII. (III.) 229. Te *Oudenaarde*, 229. Dezelve wordt te *Aalst*, *Dendermonde*, *Kortryk* en *Brugge* verhinderd, XXII. (III.) 229; te *Doornik* en *Valenchyn*; en in *Zeeland*, 230; te *Utrecht*, 231; te *Amſterdam*, 232; in *den Haag*, 235; te *Delft* en te *Leyden*, 236; te *Dordrecht*, *Gouda*, *Haarlem*, *Rotterdam* en *Hoorn* verhinderd, 237; in *Gelderland*, 238.
——— heeft ſchadelijke gevolgen, XXII. (III.) 261.
——— in de *Nederlanden*, XXV. (VI.) 50.
Begharden, dezelve worden vervolgd, XVIII. 142.
Beghards en *Beguinen* of *Bagynen*, wie deze waren, XXII. (III.) 3.
Beguinen of *Bagynen*, wie deze waren, XXII. (III.) 3.
Bekeering van Heidenſche volken, V. 71. Der Gothen, 73. Wandalen, 77. Burgundiers, 78. Markomannen, 80. Ieren, 83. Hunnen, 94. Saracenen, 95. Aanmerking over deze bekeering, 97. Zie verder X. 73 enz.
Bekentenisſen (Nederlandſche) des geloofs door eenige leeraars opgeſteld en in het licht gegeven, XXII. (III.) 168.
Beleening, zie *Investitura.*
Belijdenis, hoe die, welke daarin onderwezen werden, oudtijds in zekere klasſen onderſcheiden werden, VIII. 171.
——— hoe oudtijds, bij den Doop, de Geloofsbelijdenis af-

afgelegd werd, VIII. 172.
Belijdenis der Gereformeerden in druk uitgekomen, XXII. (III.) 192.
——— (Algemeene) of *confensus* te *Sendomir* opgefteld, XXIII. (IV.) 27.
Belijders, (*Confesfores*) wie met dezen naam benoemd werden, II. 187 *aant.*
Benedictijner Monniken-orde ingefteld, XI. 249. Dezelve breidt zich meer en meer uit, XII. 4. Hervorming van deze orde, XVIII. 1.
Beroerte te *Antwerpen*, XXII. (III.) 268.
Befchermheiligen van fommige ftanden, XVIII. 357. Tegen fommige ziekten, 358.
Befnijdenis, twistvraag, of de bekeerde Heidenen ook moesten befneden worden, door eene Kerkvergadering te *Jeruzalem* beflist, I. 190.
Befluiten van de Kerkvergadering van *Trente* in *Holland* aanbevolen, XXII. (III.) 188.
Bevrediging of *pacificatie* te Gend gereekend, den 8 Nov. 1576, XXII. (III.) 347.
Bezwerers of Duivelbanners, wie eertijds waren, II. 412.
Bibliotheca, dit woord fomtijds gebruikt van een enkel handfchrift der Latijnfche Bijbelvertaling, XV. 68.
Bibliotheken, derzelver getal begon van't jaar 1073 tot 1517 te vermeerderen, XV. 67. Openlijk opgerigt, 69.
Bidden, begrippen der Chriftenen over hetzelve en de wijze van dien, II. 336 347. 349. III. 64. 185. Aanmerking over de openbare voorfchriften van Gebeden, VII. 60. Zie ook *Litanien* en *Liturgien.*
Biecht, berigt aangaande de leer van dit fakrament in de Roomfche kerk, XXVI. (VII.) 139.
Bijbel, berigt van deszelfs overzetting door LUTHER, XX. (I.) 115–120. Door ZWINGLIUS en anderen, 333. In het Engelsch overgezet, XXI. (II.) 301.
——— dezelve wordt door de Hervormers in het Nederduitsch vertaald en verfpreid, XXII. (III.) 67.
——— (Liesveldfche) te *Antwerpen* gedrukt, XXII. (III.) 68.
——— in het Boheemsch vertaald, XXIII. (IV.) 39. 49.
——— zie Heilige Schrift.
Bijbelvertaling in het Nederduitsch gedrukt te *Amfterdam*; insgelijks te *Antwerpen*, XXII. (III.) 68.
——— in het Hongaarsch, XXIII. (IV.) 15.
——— in het Boheemsch, XXIII. (IV.) 49.
——— in het Italiaansch, XXIII. (IV.) 59.
Bijeenkomften der Christenen, tijd van dezelve, zie Feestdagen.
——— op welke plaatfen de eerfte Christenen dezelve hielden, I. 346. II. 398. Zie ook Kerken.
Bijgeloof der Heidenen, aanmerkingen omtrent hetzelve, I. 28–34.
——— welke al vroeg oorzaken van hetzelve geweest zijn, II. 172. III. 228.
——— omtrent de graven der Martelaren, III. 386.
——— neemt meer en meer toe,

toe, IV. 5. 66. 82. 268. 429. VI. 1. 64. Zie ook Monniken. Geestdrijverij.
Bijgeloof, hetzelve vindt tegenſtanders in JOVINIANUS en VIGILANTIUS, VI. 206. 215.
——— algemeene aanmerking omtrent de geſchiedenis van hetzelve onder de Christenen; en wat men voor Bijgeloof te houden hebbe, VI. 224.
——— door CHRYSOSTOMUS bevorderd, VII. 62. 64.
——— X. 215.
——— hetzelve neemt toe, XII. 100.
——— voorbeelden van voorzorg tegen hetzelve, XII. 120.
——— omtrent het H. Avondmaal, XII. 132.
——— in de IXde, Xde en XIde eeuw, XIV. 45 enz. Stijgt tot eene verbazende hoogte, 69. Zie ook *Reliquien*.
——— AGOBARD, Aartsbiſchop van *Lions* verzet zich tegen hetzelve, XIV. 93.
Biſdommen, het oprigten van nieuwe behoorde weleer ook onder de voorregten der Vorſten, XIII. 341. Moeijelijkheid van Keizer HENDRIK II. bij het ſtichten van het Biſdom van *Bamberg*, 342.
——— (nieuwe) in de Nederlanden opgerigt, misnoegen hierover, XXII. (III.) 156.
Biſchoppelijke waardigheid en magt, III 191.
Biſchoppen, verval van derzelver zeden en van andere Kerkendienaars, II. 416.
——— derzelver magt en regt door CYPRIANUS gehandhaafd, III 191. Hun gezag vermeerdert in den tijd van KONSTANTIJN, IV. 71. 74. Bijzonderst die van *Rome*, 77. Volgen de Heidenſche Godsdienſtpracht na, 85
Biſchoppen, kerkelijke vaſtſtellingen omtrent dezelven, IV. 210. 211. 213. 215.
——— derzelver regtsgebied eertijds, V. 227. Neemt met derzelver gezag verder toe, 240. Welke zaken tot het Biſchoppelijk gehoor (*Episcopalis Audientia*) werden gebragt, 241.
——— waren ſcheidslieden in burgerlijke zaken, V. 242. En hadden in huwelijkszaken inzage, 243. Beſchermden ongelukkigen en weerloozen, 245. Waren voorſpraken voor gevangenen, 246. Voorbeelden hiervan, 247. Onbezonnen ijver hieromtrent door keizerlijke wetten beteugeld, 248. Hadden een eigen gerigtshof, 252. Dulden geen beroep op wereldſche regtbanken, 254.
——— krijgen onderſcheidene rangen, V. 258. Zie *Metropolitanen*, *Patriarchen*.
——— klimmen in het gemeen tot het hoogſte aanzien, V. 358. Worden op onderſcheidene wijzen, met bijzondere eertitels vereerd, 359. Ontvangen van Keizers zelve hooge eerbewijzingen, 361. De achting der Duitſchers voor hunne Druiden op hen overgebragt, 362. Hun gezag grootelijks onderſteund en uitgebreid door de Kerkvergaderingen, 363.
——— aanmerkingen omtrent dit ambt, VII. 18. 201.
——— achting voor dezelve in het

het Westen, onder de Duitsche volken, X. 115. Onder de Oost-Gothen en in het Frankische Rijk, *ald.* Ontzag der Vorsten voor hun, 117. Bijzonder der Frankische Vorsten, *ald.*

Bisschoppen, verscheidene wederstreeven de bevelen der Koningen, X. 126.

——— eenige Frankische geven aanleiding tot verscheidene Kerkvergaderingen, X. 129.

——— klimmen allengs in de Duitsche landen tot de waardigheid van Rijksstanden, X. 150.

——— hunne regering ging allengs over in eene Oligarchie der vier Patriarchen, X. 150.

——— hunne titels in de Vde en VIde eeuw, X. 151. Twist onder hun over den titel van Algemeenen Bisschop, 154–164.

——— hunne verkiezing in de Oosterssche en Westerssche kerk in de VIIde, VIIIste en IXde eeuw, XI. 355–358.

——— trekken zelven in den krijg, XI. 376.

——— worden als Rijksstanden in *Spanje* aangemerkt, XI. 377. Als ook in *Frankrijk*, 380. en in het *Angelsaksische* Rijk, 382.

——— hunne afhankelijkheid van de Pausen, XIII. 337. De Vorsten echter pogen hunne regten tegen de Bisschoppen te handhaven bij derzelver verkiezingen, 339.

——— het regt der Vorsten om de nieuw verkoren Bisschoppen in te stellen of te beleenen, XIII. 343.

——— hunne betrekkingen jegens den Paus, XIII. 354.

Bisschoppen, hun gezag en aanzien stijgt van trap tot trap hooger, XIII. 359. Krijgen de waardigheden van Kanseliers, Aartskanseliers enz. 360.

——— welke bekwaamheden en kundigheden in dezelve en in Geestelijken vereischt werden, XIII. 360.

——— wetten omtrent hunne pligten en andere verrigtingen, XIII. 366.

——— hunne rijkdommen nemen ten sterkste toe door het schenken van geheele Landen aan hun, XIII. 407.

——— trekken zelve in den krijg, XIII. 409.

——— hunne afhankelijkheid van de Pausen, XVII. 350. Hunne regten en goederen, 353. Verandering in hunne Regtbanken, 361. Zie ook Geestelijkheid.

——— in *Nederland*, die de magt der Pausen tegenstand boden, XXII. (III.) 2.

——— in *Nederland*, derzelver trotschheid, XXII. (III.) 6.

Bisschoppen van *Rome*, derzelver eerste opvolging is onzeker. Twist of PETRUS en PAULUS te zamen, dan wel PETRUS alleen de eerste Bisschop te *Rome* is geweest, I. 275.

——— sommige oude Bisschopslijsten noemen als eersten Bisschop LINUS, daarna CLEMENS, vervolgens CLETUS of ANACLETUS-EUARESTES, V. 275. 276.

——— waarvan derzelver hoogheid boven anderen afgeleid werd, V. 355. Hebben moeite om hun voorregt bij de Oosterlingen te handhaven, 356.

Bisschoppen van *Rome*, hun gezag en hoogheid sedert de Vde eeuw, door HIERONYMUS zeer bevorderd, VII. 131.
——— de naam *Papa* was in de Vde en VIde eeuw nog geen uitsluitende titel van den Bisschop te *Rome*, X. 151.
——— twist tusschen hun en den Bisschop van *Konstantinopolen* over den titel van Algemeenen Bisschop, X. 154–164.
——— over den oorsprong van hunnen titel Knecht der Knechten, X. 165.
——— geschiedenis van hun in de Vde, VIde en VIIde eeuw, X. 166–217.
——— aanmerking omtrent den voortgang van hun gezag, X. 230.
——— scheuring tusschen de Roomsche Bisschoppen en die van *Konstantinopolen* in de vijfde eeuw, XI. 80. 89. Verzoening tusschen hen, 94.
——— matigen zich meer en meer alleen aan den titel van *Papa* of Paus van *Rome*, XII. 93.
——— in welken tijd de opperheerschappij der Pausen over *Rome* gegrond is, XII. 75.
——— hun gezag bevorderd door de *Decoctalen* onder den naam van ISIDORUS uitgegeven, XIII. 180. Zie verder Pausen.

BISSCHOPPEN EN PAUSEN VAN ROME.

Naamlijst derzelven.

ADEOTATUS, XII. 41.
ADRIAAN I, XII. 82. Verschillen tusschen hem en KAREL *den Grooten* over het regt der aanstelling van Bisschoppen, 87. En over de opperheerschappij van *Rome*, 88.
ADRIAAN II, XII. 233–246.
ADRIAAN III, XII. 237.
ADRIAAN IV. opvolger van Paus ANASTASIUS IV, XVI. 130. Van een Bedelaarsjongen in *Engeland*, Monnik en daarna Abt geworden, was door Paus EUGENIUS te *Rome* tot aanzienlijke waardigheden verheven, 131. Zijn verschil met Keizer FREDERIK over wederzijdsche eerbewijzingen, 135. Twist met WILLEM, Koning van *Sicilie* bijgelegd, 136. Twist met Keizer FREDERIK I. over de leenroerigheid der Keizeren uitgedrukt in een zekere schilderij, 137. De Paus veronschuldigt zich bij den Keizer, 141. Verdere twisten met den Keizer, die heviger woeden, 142. 144. Sterft in 't midden dier twisten, 146. Aanmerking van BARONIUS omtrent dezen Paus, *ald.*
——— merkwaardig gesprek van JOANNES VAN SALISBURY met dezen Paus, XVI. 147.
——— verschillende verhalen der scheuring in de Roomsche kerk na den dood van ADRIAAN IV, XVI. 149. Twee Pausen verkoren: ALEXANDER III. en VICTOR IV, *ald.*
ADRIAAN V. opvolger van Paus INNOCENTIUS V. vernietigt het voorschrift van GREGORIUS X. omtrent de Pausselijke verkiezing, XVI. 292. Sterft voor zijne kroning, opgevolgd door JOANNES XXI, *ald.*
ADRIAAN VI. opvolger van LEO X, XXIII (IV.) 177. Zijne afkomst, *ald.* Wordt Onderko-
ning

ning van *Spanje*, 278. Zijn gedrag als Paus, 280.
AGAPETUS, X. 186.
AGAPETUS II, XIII. 270.
AGATHO, XII. 41.
ALEXANDER, II. 279.
ALEXANDER II, XIII. 324.
ALEXANDER III. te gelijk met VICTOR IV tot Paus verkoren, na den dood van ADRIAAN IV, XVI. 149. Onlusten bij zijne verkiezing, 150. De Keizer FREDERIK II. bekrachtigt de verkiezing van VICTOR, en na diens dood de verkiezing van PASCHALIS III, 152. 153.
——— doet den Tegenpaus en den Keizer in den ban, vertrekt naar *Frankrijk*, doch wordt na den dood van VICTOR door de Romeinen weer terug geroepen, XVI. 153.
——— eene nieuwe ſtad in *Lombardije* gebouwd, ter eere van den Paus *Alexandria* genoemd, 154. Keizer FREDERIK moet zich voor hem vernederen, 155-160.
——— zijne ſchikkingen omtrent het verkiezen van eenen Paus in het vervolg, XVI. 160.
——— zijn twist met HENDRIK II. Koning van *Engeland* over THOMAS BECKET. XVI. 162-173. Zegeviert over de magtigſte Vorsten van *Europa*, en ſterft in het jaar 1181, opgevolgd door LUCIUS III, XVI. 174.
ALEXANDER IV. opvolger van Paus INNOCENTIUS IV, XVI. 276. Ondervindt vele moeijelijkheden door de verwarringen in het Duitſche, Italiaanſche en Siciliaanſche Rijk, 277. MANFRED wordt Koning van *Sicilie*, *ald.* Handelwijze over de verkiezing van eenen Keizer, 278. Twee Roomſche Koningen verkoren, *ald.* De Paus moet *Sicilie* aan MANFRED overlaten, 279. Vlugt met zijne Kardinalen naar *Viterbo*, alwaar hij ſterft, *ald.* Opgevolgd door URBANUS IV, 280.
ALEXANDER V. door de Kerkvergadering te *Piſa* tot Paus verkoren, XVII. 101. Begeeft zich naar *Bologne*, veroordeelt de twee Tegenpauſen en ſterft aldaar, 105. Opgevolgd door JOANNES XXIII, *ald.*
ALEXANDER VI. wordt Paus, XVII. 272. Berigt aangaande zijne kinderen FRANCISCUS en CÆSAR BORGIA en zijne dochter LUCRETIA, 273. In benarde omſtandigheden door den oorlog van Koning KAREL VIII. van *Frankrijk* tegen *Napels*, 277. Wordt door den Spaanſchen Generaal GONSALVO over zijne buitenſporige zeden beſtraft, 282. Verheft de ſtad *Benevento* tot een Hertogdom ten behoeve van zijnen zoon JOAN BORGIA, die vervolgens door zijnen broeder CÆSAR BORGIA vermoord wordt, 282. 283. Bevestigt de echtſcheiding van den Franſchen Koning LODEWIJK XII. 285. Beleent zijne dochter LUCRETIA met eenige plaatſen uit het huis *Guetano*, 286. Wreedheden van hem en zijnen zoon CÆSAR BORGIA, *ald.* Schandelijk leven van hen, 289. Puntdichten op zijne onkuiſche verkeering met zijne eigene dochter LUCRETIA, 290. Sterft bij toeval aan vergiftigden wijn, 292. Had aan FER-

DINAND, Koning van *Spanje*, den titel van Katholijken Koning gegeven, 293. Wordt opgevolgd door PIUS III, *ald.*
ALEXANDER VII. berigten van dezen Paus, XXVI. (VII.) 12.
ALEXANDER VIII. levensſchets van dezen Paus, XXVI. (VII.) 15.
ANACLETUS II. zoon van eenen gedoopten Jood, wordt te gelijk met INNOCENTIUS II. tot Paus verkoren, XVI. 105. Schenkt aan ROGIER den titel van Koning van *Sicilie* en het bezit van het Vorstendom *Kapua* enz. 106. Sterft, 108.
ANASTASIUS veroordeelt ORIGENES, V. 281.
ANASTASIUS II, X. 171.
ANASTASIUS III, XIII. 266.
ANASTASIUS IV. opvolger van Paus EUGENIUS III, XVI. 129. Sterft, opgevolgd door ADRIAAN IV, 130.
ANICETUS, II. 279.
ANTERUS, III. 444.
BENEDICTUS I, XI. 193.
BENEDICTUS II, XII. 44.
BENEDICTUS III, XII. 212.
BENEDICTUS IV, XIII. 264.
BENEDICTUS V, XIII 282.
BENEDICTUS VI, XIII. 284.
BENEDICTUS VII, XIII. 284.
BENEDICTUS VIII, XIII. 301.
BENEDICTUS IX, XIII. 305.
BENEDICTUS X, XIII. 317.
BENEDICTUS XI. wordt Paus, XVI, 340. Zijn gedrag omtrent FILIPS *de Schoone*, Koning van *Frankrijk*, 341. Sterft, en opgevolgd door KLEMENS V, 343.
BENEDICTUS XII. wordt Paus, XVII. 1. Zijn gedrag omtrent Keizer LODEWIJK, 3. Verbond der Duitſche Rijksvorsten tegen hem, 8. ALVARUS PELAGIUS ſchrijft voor de zaak van den Paus, 10. Wankelmoedigheid van den Keizer, 11. Zijn dood en karakter, 13. Opgevolgd door KLEMENS VI.
BONIFACIUS I. Biſschop te *Rome*, V. 296. Zoekt zijn gezag als een opvolger van PETRUS te vestigen, 297. Verzet zich tegen PELAGIUS, IX. 216.
BONIFACIUS II, X. 184.
BONIFACIUS III, hem wordt door Keizer TOKAS de voorrang toegekend boven den Patriarch van *Konſtantinopolen*, XII. 32.
BONIFACIUS IV, XII. 32.
BONIFACIUS V, XII. 33.
BONIFACIUS VI, XII. 261.
BONIFACIUS VII, XIII. 284.
BONIFACIUS VIII. wordt Paus, XVI. 306. Laat COELESTINUS V, na dat deze zijne pausſelijke waardigheid had neergelegd, tot aan zijnen dood opſluiten, 307. Zijn bemoeijingen met de Siciliaanſche zaken, 308. Zijn twist met de Kardinalen COLONNA, 309. Twist of een Paus zijne waardigheid mag nederleggen, 310. Zijn bedriegelijke handel, 311. Gedraagt zich op eene heerschzuchtige wijze tegen de magtigſte Vorsten, 312. Den Keizer ADOLF *van Nasſau*, 314. FILIPS *den Schoonen*, Koning van *Frankrijk*, 315. 316. Verdere beſchrijving van andere verſchillen met dien Vorst, 317-336. Wordt te *Anagni* in het Toskaanſche wegens eene hatelijke Bulle tegen den Koning van *Frankrijk* gevangen genomen, 336. Zijn trotsch gedrag in dien toeſtand,

ſtand, 337. Geraakt weder in vrijheid, 338. Sterft, *ald.* Zijn karakter en ſchriften, 339. Opgevolgd door BENEDICTUS XI, 340. Handelingen over de nagedachtenis van dien Paus, 349.
BONIFACIUS IX. te *Rome* tot Paus verkoren, XVII. 73. Zijn karakter, 74. Zijne onbeſchaamde geldzucht, 75. Zijn gedrag omtrent den Tegenpaus KLEMENS VII, 76. Vruchteloozе pogingen tot het doen ophouden der ſcheuring, 77. Wordt meester van *Rome*, 78. Neemt deel in het afzetten van den Keizer WENCESLAUS, *ald.* Sterft en wordt te *Rome* opgevolgd door INNOCENTIUS VIII, 85.
CAJUS, III. 445.
CALIXTUS I, III. 444.
CALIXTUS II, opvolger van Paus GELASIUS II, XVI. 92. Verbiedt, op eene Kerkvergadering te *Rheims*, op nieuw de *Simonie* en alle *Investituren* van Bisdommen en Abdijen door leken, 94. Doet den Keizer HENDRIK V. in den ban, 95. Ontſlaat hem weder en ſluit met hem te *Worms* een verdrag over de *Investituur*, 97. Deelt ook in eenen twist tusſchen de Engelſche Aartsbisſchoppen van *Kanterbury* en *York* over de onafhankelijkheid, 101. Zijn dood, 103. Opgevolgd door HONORIUS II, *ald.*
CALIXTUS III. wordt Paus, XVII. 217. Zijn ijver voor eenen kruistogt, *ald.* Zijne voorſtellen hebben geenen ingang bij de Duitſchers, 218. De Duitſchers verzetten zich tegen het gezag des Pauſen, 219. De Keur-Mentziſche Kanſelier MAYER klaagt over het gedrag van den Paus en wordt door ÆNEAS SYLVIUS beantwoord, 221. 223. Handhaaft zijn gezag vrij wel bij de Franſchen, 225. Zoekt het Rijk van *Napels* op zijne zijde te trekken, 226. Oneenigheden tusſchen hem en ALFONSUS, Koning van *Napels*, 227. Zijn dood, 228. Opgevolgd door ÆNEAS SYLVIUS onder den naam van PIUS II, 229.
CHRISTOPHORUS I, XIII. 264.
COELESTINUS I. Bisſchop te *Rome*, V. 299. Het merkwaardigſte gedurende zijn beſtuur, is de twist met de Afrikaanſche Bisſchoppen, over het regt van beroep op den ſtoel van *Rome*, 360. Zijn gevoelen over de verplaatſing der Bisſchoppen, 306. Veroordeelt NESTORIUS, X. 352. 362.
COELESTINUS II. opvolger van INNOCENTIUS II, XVI. 117. Heft het Interdict of verbod van Godsdienst weder op, hetwelk zijn voorzaat op *Frankrijk* gelegd had, *ald.* Sterft, *ald.* Opgevolgd door LUCIUS II, 120.
COELESTINUS III. opvolger van Paus CLEMENS III, XVI. 179. Kroont HENDRIK VI. tot Keizer, *ald.* Sterft, opgevolgd door INNOCENTIUS III, 182.
COELESTINUS IV. opvolger van Paus GREGORIUS IX. regeert ſlechts 18 dagen, opgevolgd door INNOCENTIUS IV, XVI 251.
COELESTINUS V. wordt Paus, XVI. 303. Doet zijne intrede te *Aquila* in het Napelſche op een' ezel, *ald.* Blijft als een Kluizenaar leven, 305. Door den

den Kardinaal BENEDICTUS CAJETANUS aangezet om het Pausschap neer te leggen, legt hetzelve vrijwillig neer, 306. Wordt door den nieuwen Paus tot aan zijnen dood opgesloten, 307. Wordt door Paus KLEMENS V. onder de Heiligen geplaatst, *ald.* Zijn gevoelen over de kleeding der Geestelijken, 308.
CORNELIUS, III. 445.
DAMASUS wordt Bisschop na eenen bloedigen twist, V. 272. 274. Verdere bijzonderheden van hem, 275. Berigt van zijne schriften, 278.
DEUSDEDIT, XII. 32.
DIONYSIUS, III. 345.
DONUS, XII. 41.
ELEUTHERUS, II. 279.
EUGENIUS I. XII. 38.
EUGENIUS II. XII. 186.
EUGENIUS III. opvolger van LUCIUS II. XVI. 122. Onlusten tusschen hem en de Senatoren bijgelegd, *ald.* Moet andermaal *Rome* verlaten, en neemt de wijk naar *Frankrijk*, 123. De Abt BERNHARD trekt zich zijne zaak met ernst aan, om zijn gezag te handhaven, 124. BERNHARD stelt voor hem een werk op, behelzende regelen en voorschriften voor eenen Paus, 125–127. Doch hadden weinig uitwerking, *ald.* Sterft en wordt opgevolgd door ANASTASIUS IV. 128. 129.
EUGENIUS IV. te *Rome* tot Paus verkoren, XVII. 167. Maakt goede instellingen ter Hervorming van het Roomsche Hof, doch komt dezelve niet na, 168. Vernedert het huis van COLONNA te *Rome*, *ald.* Opent de kerkvergadering te *Bazel*, 169. Wil de kerkvergadering ontbinden, 170. Keizer SIGISMUND met eene zonderlinge plegtigheid door den Paus gekroond, 172. De kerkvergadering te *Bazel* handhaaft zich tegen den Paus, 172. Wordt door de vergadering gelast dezelve bij te wonen, op straffe van geschorst te zullen worden, 175. De Paus schijnt zich met de kerkvergadering te vereenigen, *ald.* Hij vlugt uit *Rome*, terwijl de kerkvergadering hare handelingen vervolgt, 177. Wordt ingedaagd om in persoon of door volmagten voor de vergadering te verschijnen, 180. Verlegt de vergadering naar *Ferrara*, en doet dezelve openen, 181. Verplaatst dezelve vervolgens naar *Florence*, 182. De vergadering van *Bazel* schorst den Paus in zijne waardigheid, *ald.* De Duitsche Keurvorsten verklaren zich onzijdig, *ald.* Twist te *Bazel*, of de Paus een ketter zij, 185. EUGENIUS wordt door de kerkvergadering afgezet, 186. Uitroep van ÆNEAS SYLVIUS daar over, 188. FELIX V. in zijne plaats tot Paus verkoren, 189. Strijd der beide partijen, 193. Keizer FREDERIK III. begunstigd EUGENIUS, 194. ALFONSUS, Koning van *Napels*, erkent hem als wettigen Paus, 198. Einde der kerkvergadering te *Bazel*; gevoelen van ÆNEAS SYLVIUS omtrent dezelve, 199. Handelingen van EUGENIUS met de Duitschers,

ſchers, 200. Poogt te vergeefs de *Pragmatieke Sanctie* in *Frankrijk* te doen afſchaffen, 207. Zijn dood; wordt opgevolgd door NICOLAUS V. 208.
EUTYCHIANUS, III. 445.
FABIANUS ter dood gebragt, II. 423. Zie ook van hem, III. 444.
FELIX I, III. 445.
FELIX II. onder de Heiligen geplaatst, V. 270.
FELIX II. en de Patriarch van *Konſtantinopolen* doen elkander in den ban, X. 167.
FELIX III, X. 183.
FORMOSUS, XIII, 260.
GELASIUS I, wil ook den kelk in het H. Avondmaal gebruikt hebben, X. 168. Bepaalt den rang der Katholijke Gemeenten, 169. Zijn gevoelen over de ſakramenten van het ligchaam en bloed van CHRISTUS, 170. Zijne verdere ſchriften, *ald.*
GELASIUS II, opvolger van Paus PASCHALIS II, XVI. 90. Wordt door het hoofd der Keizerlijke partij mishandeld, in eenen kerker geworpen; daaruit verlost zijnde, neemt de vlugt en ſterft, na vele uitgeſtane wederwaardigheden, in *Frankrijk*, 91-92. Opgevolgd door CALIXTUS II, *ald.*
GREGORIUS *de Groote*, Biſchop van *Rome*. Zijne jeugd, X. 195. Wordt Monnik, en daarna Diaken, 195. Zijne verklaring van het boek *Job*, 196. Zijne hardheid tegen den Monnik JUSTUS, 198. Wordt Biſchop te *Rome*, 199. Zijne geloofsbelijdenis, 200. Zijne hevigheid tegen de Biſchoppen van *Istrie* en *Venetie*, *ald.* Zijne levenswijze, 202. Zijne pogingen om Heidenen en Joden te bekeeren, en tegen de Ketters, 205. Zijne ſtrenge zedentucht omtrent Biſchoppen en andere Geeſtelijken, 206. Zijne ijver tegen de misdaad van Simonie en omtrent den ongehuwden ſtaat der Geeſtelijken, 210. Zijne zorg voor het Monnikenwezen, 212. Vader der Monniken en der Ceremonien genoemd, 213. Zijn gevoelen omtrent de Beelden, 214. Zijne zucht en ligtgeloovigheid omtrent wonderen, 219. Het vagevuur door hem het eerst geleerd, 220. Zijne uitlegkundige ſchriften en brieven, 221. Zijne ſtaatsverrigtingen, 222. Aanmerking omtrent zijn karakter, 224. Zijn dood en nagedachtenis, 225. Zijne levensbeſchrijving, 228.
GREGORIUS II. Onder hem begint *Rome* zich aan het gebied der Griekſche Keizers te onttrekken, XII. 52. Hij wendt zich tot de Frankiſche Vorsten, 60, 290.
GREGORIUS III, XII. 61. ZACHARIAS keurt de verkiezing van PIPYN tot Koning van *Frankrijk* goed, 64.
GREGORIUS IV, XII. 188. 195.
GREGORIUS V, XIII. 295.
GREGORIUS VI, XIII. 305.
GREGORIUS VII. Zijne geſchiedenis, XVI. 2-66. Wordt Paus, 2. Zijne verkiezing door Keizer HENDRIK IV. goedgekeurd, 9. Beweert dat *Spanje* aan den H. PETRUS behoort, en beproeft het-

hetzelfde met *Frankrijk*, 8. Onderneemt hetzelfde in *Bohemen*, te *Kapua* en *Hongaryen*, 9. Zijn ijver tegen het huwelijk der Geestelijken, 11. En tegen de Simonie, 15. Twist over de beleening (*Investitura*) met Keizer HENDRIK IV, 17. Vernieuwing van dien twist, 19. Geraakt in gevaar door den Bevelhebber van *Rome*, 20. HENDRIK IV. laat hem in eene door hem bijeengeroepene vergadering van Bisschoppen te *Worms* afzetten, 21. De Paus doet den Keizer in den ban en zet hem af, 23. Afschrift van het formulier van dezen ban, 24. Gevolgen hier van, 26. De Rijksvorsten zetten HENDRIK af, 27. HENDRIK reist naar *Italie* en vernedert zich aan de voeten van den Paus, 31. 33. Gevolgen hier van, 34. RUDOLF, Hertog van *Zwaben*, tot Duitsche Koning verkoren, 36. De Paus doet HENDRIK op nieuw in den ban, 38. HENDRIK verkiest eenen tegenpaus, KLEMENS III. 39. RUDOLF sneuvelt, 40. HENDRIK trekt tegen den Paus in *Italie* op, 41. De Paus zoekt bijstand van ROBERT GUISCARD, eenen Noormannischen Vorst, in *Neder-Italie*, 42. HENDRIK bemagtigt, in het jaar 1080, *Rome*, 43 En laat zich door den tegenpaus KLEMENS III. tot Keizer kroonen, 43.

GREGORIUS VII. sterft den 25sten Mei 1085 te *Salerno*, XVI. 44. Aanmerking over zijn karakter, 45. Korte inhoud van zijne zoogenoemde *Dictatus*, waarin hij zamenvatte al het geen de Hoogheid en Pausselijke magt uitmaakt, 46. Aanmerking omtrent de echtheid van dit geschrift, 48. Verdere verhalen van eenige schrijvers aangaande dezen Paus, 49. 50. Wordt heilig verklaard, 51. Waarom daarna, in het jaar 1729, door verscheidene Roomschkatholijke Vorsten, zijne plegtige vereering verboden werd, 52.

GREGORIUS VII. wordt opgevolgd door VICTOR III. Zie VICTOR III.

GREGORIUS VIII, opvolger van Paus URBANUS III. sterft, en wordt opgevolgd door KLEMENS III, XVI. 178.

GREGORIUS IX. opvolger van Paus HONORIUS III, XVI, 224. Doet den Keizer FREDERIK II. in den ban, 225. Wordt door eenen opstand te *Rome* tegen hem genoodzaakt de stad te verlaten, 226. Oorlog met den Keizer, 227. De vrede hersteld, 229. Dubbelzinnig gedrag van den Paus, 230 232. Doet den Keizer andermaal in den ban, 234. Wederzijdsche hevige beschuldigingen van den Paus en den Keizer, 237-242. Aanmerkingen over de beschuldiging aangaande de drie Bedriegers, 242. En over het boek aangaande de drie Hoofdbedriegers, 246. Hevige oorlog tusschen den Paus en den Keizer, 247. De Paus wil eene kerkvergadering houden, om den Keizer af te zetten, 249. Sterft, 250. Zijne nagelatene schriften, 251. Wordt opgevolgd door COELESTINUS IV. *ald.*

GREGORIUS X, opvolger van Paus KLEMENS IV, XVI. 287. keurt de verkiezing van RUDOLF van *Habsburg* tot Keizer goed, 289. Laat eene algemeene kerkvergadering te *Lions* zamenkomen, *ald.* Sterft; opgevolgd door INNOCENTIUS V, 292.

GREGORIUS XI. wordt Paus, XVII. 45. Oorloogt met BERNABO VISCONTE, 46. De kerkelijke ſtaat tegen hem in opſtand, 46. Keert weder van *Avignon* naar *Rome* terug, 47. Geeft zijne toeſtemming tot de verkiezing van eenen Roomſchen Koning, bij het leven van KAREL IV, 49. Zijne beſchikkingen in *Italie*, *ald.* Wordt, na zijnen dood, opgevolgd door URBANUS VI, 50.

GREGORIUS XII. wordt Paus te *Rome*, XVII. 89. Zijn gedrag omtrent de kerkelijke ſcheuring, 92. Wordt door de algemeene kerkvergadering te *Piſa* afgezet, 101. Houdt eene kerkvergadering in het *Venetiaanſche*, tegen die van *Piſa*, 104. Vlugt naar *Gaëta*, *ald.* Doet vrijwillige afſtand, en wordt door de kerkvergadering van *Konſtans* tot Kardinaal-Biſſchop van *Porto* aangeſteld, 137. En overleed in den ouderdom van 90 jaren, *ald.*

GREGORIUS XIII. Levensſchets van dezen Paus XXVI. (VII.)6.

GREGORIUS XIV. Berigten van hem, XXVI. (VII.) 8.

GREGORIUS XV. Berigten van hem, XXVI (VII.) 10. Hij ſticht het genootſchap *De propaganda fide*, *ald.*

HYGENIUS II, 279.

HILARIUS, Biſſchop te *Rome*, V. 348. Zijne levensbijzonderheden, 349. Laat den Biſſchop van *Vienne* ter verantwoording roepen, 353. Zijne handelingen met eenige Spaanſche Biſſchoppen, 354.

HONORIUS XII, 33.

HONORIUS II, opvolger van Paus CALIXTUS II, XVI. 103. Een hevige twist tuſſchen hem en ROGIER, Graaf van *Sicilie*, wordt ſpoedig door een verdrag bijgelegd, 105. Sterft, opgevolgd door INNOCENTIUS II, en ANACLETUS te gelijk verkoren, *ald.*

HONORIUS III, opvolger van Paus INNOCENTIUS III. XVI. 219. Zet de kruistogt voort, *ald.* Kroont FREDERIK II. tot Keizer, 220. Verſchillen met den Keizer, 221 Sterft, XVI. 223. Zijne nagelatene ſchriften, *ald.* Opgevolgd door GREGORIUS IX, 224.

HONORIUS IV, opvolger van Paus MARTYN IV, XVI. 300. Zijn gedrag in de zaken van *Sicilie*, Sterft, 301. Opgevolgd door NICOLAUS IV, 301.

HORMISDA, X 181.

INNOCENTIUS I, Biſſchop te *Rome*, V 284. Welke boeken hij op de lijſt der H. Schriften noemt, 285. Geeft eenige voorſchriften omtrent ſommige kerkgebruiken, 286. Zoekt het gezag der Roomſche Biſſchoppen bij geheele kerkvergaderingen door te dringen, 287. Onder de Heiligen gerekend, *ald.*

INNOCENTIUS II. en ANACLETUS II. tot Paus verkoren, na HO-

NO-

NORIUS II, XVI. 105. INNOCENTIUS wordt erkent op de kerkvergadering te *Rheims*, XVI. 106. Kroont LOTHARIUS tot Keizer, 107. Wordt overal behalve in *Italie* erkend, 108. Doet, na den dood van zijnen tegenpaus ANACLETUS II. den Koning van *Sicilie* in den ban, *ald.* Oproeren der Romeinen tegen hem, 114. Wordt door den Koning van *Sicilie* gevangen, *ald.* Deze maakt weder vrede met hem, en wordt door den Paus als Koning van *Sicilie* erkend, 115. Sterft, opgevolgd door COELESTINUS II. 117.

INNOCENTIUS III, opvolger van Paus COELESTINUS III, XVI. 182. Wordt meester van *Rome*; van de Mark van *Ancona* en vestigt den kerkelijken ſtaat in *Italie*, 183

——— beſtuurt *Sicilie* als Voogd van den jongen FREDERIK, onmondigen zoon van Keizer HENDRIK VI, 185. XVI. 188.

——— Doet uitſpraak over de verkiezing van eenen Keizer, XVI. 188.

——— Doet FILIPS, Hertog van *Zwaben* en *Toskanen*, in den ban, XVI. 191. FILIPS wordt vermoord, 192. en OTTO wordt van den Paus tot Keizer gekroond, 193. Vervolgens door den Paus in den ban gedaan, 194. en FREDERIK II. tot Keizer verkoren, 196.

——— *Duitschland* en *Italie* geheel van hem afhankelijk, XVI 198.

——— Zet Koning JAN van *Engeland* af XVI. 198. Die zich vervolgens aan hem onderwerpt, 205. Verder gedrag van den Paus omtrent dien Koning, 208.

INNOCENTIUS III, twist met den Koning van *Frankrijk*, FILIPS AUGUSTUS, XVI 213.

——— oefent zijne magt ook over andere Koningen, XVI. 215.

——— ſterft, XVI. 216. Een zonderling verhaal van eene verſchijning van hem, kort na zijnen dood, 217. Zijne nagelatene ſchriften, 218. Wordt opgevolgd door HONORIUS III. 219.

INNOCENTIUS IV, opvolger van Paus COELESTINUS IV, XVI. 251. Twisten tuſſchen hem en den Keizer FREDERIK II. vernieuwd, 252. Alle hoop op verzoening verdwijnt door de vlugt van den Paus naar *Lijons*. 253. Hij zet den Keizer af, 255 en doet HENDRIK, Landgraaf van *Thuringen*, tot Keizer verkiezen, 259. Verwekt onrusten in het rijk van *Sicilie*, 261. Brengt te weeg dat WILLEM, Graaf van *Holland*, tot Roomsch Koning verkoren wordt, 263 Keert na den dood van FREDERIK II. naar *Rome* terug, 264. KOENRAAD IV. zoon van FREDERIK, handhaaft zijn regt tegen den Paus, en wordt in den ban gedaan, 265. Hij biedt te vergeefs het rijk van *Sicilie* aan RICHARD, broeder van HENDRIK III. Koning van *Engeland*, aan, 266. en daarna aan EDMOND, des Konings van *Engeland* jongſten zoon, die dat voorſtel aannam, *ald.* Zijne heerschzucht over

verſcheidene Koningrijken, 268. Schenkt aan de Kardinalen den rooden hoed, *ald.* Aanmerking van den eerlijken Monnik MATTHEUS PARIS, omtrent zijne heersch- en geldzucht, 269. ROBERT GROSTHEAD verzet zich in *Engeland* tegen hem, *ald.* Zedeloosheid van zijn hof, 274, 275. Sterft. Zijne nagelatene ſchriften, 276. Opgevolgd door ALEXANDER, IV. *ald.*

INNOCENTIUS V, opvolger van Paus GREGORIUS X, 292. Sterft ſchielijk; honderd ſtellingen in zijne ſchriften tegengeſproken; wordt opgevolgd door ADRIAAN V, *ald.*

INNOCENTIUS VI. wordt Paus, XVII. 34. Brengt den kerkelijken ſtaat weder onder zijn gebied, 35. Laat Keizer KAREL, in zijnen naam, te *Rome* kroonen, 37. Gedoogt niet de hervorming der buitenſporige zeden der Geeſtelijkheid, door den Keizer, 38. Zijn heerſchappij over andere Vorſten, 39. Zijn dood, *ald.* Opgevolgd door URBANUS V, *ald.*

INNOCENTIUS VII. wordt Paus te *Rome*, XVII. 84. Zijn karakter, 85. Zijne treurige regering en dood, 86. Opgevolgd door GREGORIUS XII, 88.

INNOCENTIUS VIII. wordt Paus, XVII. 265. Zijn oorlog met FERDINAND, Koning van *Napels*, 266. Zijne pogingen omtrent den Turkſchen oorlog, 267. Zijn dood en ſlecht karakter, 269. Puntdicht op hem als vader van zestien kinderen, 270. Wordt opgevolgd door ALEXANDER VI, *ald.*

INNOCENTIUS IX Berigten van hem, XXVI. (VII.) 8.

INNOCENTIUS X. Karakter van dezen Paus, XXVI. (VII.) 12. Hij veroordeelt de Janſenisten, *ald.* en XXVI. (VII.) 185.

INNOCENTIUS XI, levensberigten van dezen Paus, XXVI. (VII.) 14.

INNOCENTIUS XII, levensbijzonderheden van hem, XXVI. (VII.) 16.

JOANNA, geſchiedenis van deze Pausin, gewoonlijk Paus JUT genoemd, XIII. 199, 211.

JOANNES I, X. 181.

JOANNES II, X. 185.

JOANNES III, X. 192.

JOANNES IV, XII. 35.

JOANNES V, XII 45.

JOANNES VI, XII. 46.

JOANNES VII, XII. 48.

JOANNES VIII, XII. 246–257.

JOANNES IX, XIII. 263.

JOANNES X, XIII. 266.

JOANNES XI, XIII. 268.

JOANNES XII, XIII. 274.

JOANNES XIII, XIII. 283.

JOANNES XIV, XIII 286.

JOANNES XV, XIII. 286.

JOANNES XVI, XIII. 301.

JOANNES XVII, XIII 301.

JOANNES XVIII, XIII. 301.

JOANNES XIX, XIII. 303.

JOANNES XXI, eigenlijk de XXIIſte, opvolger van Paus ADRIAAN V, XVI. 292. beveſtigt de afſchaffing van het voorſchrift van GREGORIUS X. omtrent de Pausſelijke verkiezing, 293. zie ook 290. Sterft, opgevolgd door NICOLAUS III.

JOANNES XXII. wordt Paus, XVI, 369. Staat na den dood van

van Keizer HENDRIK VII naar het beſtuur van het Duitſche Keizerrijk, 362. Twist met LODEWYK van *Beijeren*, 363. Excommuniceert dezen, 364. Hij zet LODEWYK af, 366. Nieuwe vonnisſen van hem tegen dezen Keizer, 369. Een boek in zijnen tijd in het jaar 1324 uitgekomen, om de magt der Geestelijkheid te beteugelen, 370. Wordt zelve door Keizer LODEWYK afgezet, 371. Zijn gedrag omtrent den Tegenpaus NICOLAUS V, 374. Weigert alle verzoening met Keizer LODEWYK, 376–379 Sterft, 382. Zijn karakter, 383. Opgevolgd door BENEDICTUS XII.

JOANNES XXIII. maakt zich zelven Paus, XVII. 106. Zijn karakter, *ald.* Zijne ſnoode bedrijven, 108. Zijn oorlog met LADISLAUS Koning van *Napels*, 109. *Rome* door dien Koning bemagtigd en de Paus verdreven, 110. Schrijft de kerkvergadering van *Konſtans* uit, 111. Vertrekt van *Bologne* naar *Konſtans*, 117. Opent de vergadering, 119. Wordt beſchuldigt, 122. Doet afſtand van zijne waardigheid, 124. Vlugt naar *Schafhauzen*, 125. en vervolgens naar *Lauffenberg*, 128. Daarna naar *Freyburg* in *Brisgau*, 131. Handelingen over zijnen afſtand, *ald.* Vertrekt naar *Nauburg* aan den *Rhijn*, 133. Wordt in zijne waardigheid opgeſchort, *ald.* Wordt afgezet, 134. Wordt naar het ſlot *Gotleben* nabij *Konſtans* gebragt, 136. Twist op de kerkvergadering te *Konſtans* over de verkiezing van eenen nieuwen Paus en over de hervorming, 142. MARTINUS V tot Paus verkoren, 151. Zijn dood, XVII. 164.

JULIUS, Biſchop te *Rome*, berigt van hem, IV. 284. 286.

JULIUS I, V. 269.

JULIUS II, op eene tot hiertoe ongewone wijze tot Paus verkoren, XVII. 293. Zijn vroegere aanleg en geſchiedenis, 294. Beoorloogt de Venetianen, 296. en den Koning van *Frankrijk* 298. Door den Keizer en Koning van *Frankrijk* een kerkvergadering tegen hem te *Piſa* belegd, 300. Stelt eene kerkvergadering tegen die van *Piſa* over, te *Lateraan*, 303. Legt geheel *Frankrijk* onder verbod van godsdienst, 304. Aanmerkingen over deze kerkvergaderingen, 305. Zijn krijgszuchtig en onſtuimig karakter, 308. Puntdicht van eenen zijner tijdgenooten op hem gemaakt, 309. Na zijnen dood opgevolgd door LEO X. *ald.*

JULIUS III, berigten van dezen Paus, XXVI. (VII) 1.

KLEMENS II, XIII. 306.

KLEMENS III, opvolger van GREGORIUS VIII, XVI. 178. Zet de kruistogten voort, *ald.* Sterft, opgevolgd door COELESTINUS III, 179.

KLEMENS IV, opvolger van Paus URBANUS IV, XVI 283. Bevordert den ondergang van het Zwabisch-Keizerlijk huis. Sterft; zijne nagelatene brieven, 287. Opgevolgd door GREGORIUS X, *ald.*

KLEMENS V wordt Paus, XVI. 343. Wordt te *Lions* gekroond, 345. Begeeft zich naar *Avignon*, alwaar de Pausen eenen geruimen tijd hun verblijf houden, *ald.*

——— verzoent den Koning van *Frankrijk* met de kerk, XVI. 347. Zijn gedrag in het proces over BONIFACIUS VIII, 349. Verklaring der kerkvergadering te *Vienne* in die zaak, 350. Gedrag van Keizer HENDRIK VIII omtrent hem, 353, 354. Zijn heerschzuchtig gedrag tegen de Venetianen, 356. Sterft, 359. Opgevolgd door JOANNES XXII, 360.

KLEMENS VI wordt Paus, XVII. 14. Een voorbeeld van zijne verzoenlijkheid, 15. Verkiest te *Avignon* te blijven wonen, *ald.* Zijn gedrag jegens den Keizer LODEWYK, 16 Laffe onderwerping des Keizers vruchteloos, 18. Vreesselijke banvloeken van den Paus tegen LODEWYK, 20, 22. De Paus doet pogingen om KAREL, zoon van den Koning van *Bohemen*, tot Keizer te doen verkiezen, 23. Inhoud van zijne bul van absolutie, aan den Bisschop van *Bamberg* gezonden, en gevolgen daarvan, 28, 29. Koopt het Graafschap *Avignon*, 31. Verzacht de strenge bevelen van het Conclave der Kardinalen, 33. Eenige bijzonderheden van hem, *ald.* Zijn dood, *ald.* Opgevolgd door INNOCENTIUS VI, 34.

KLEMENS VII. zie URBANUS VI.

KLEMENS VIII, levensbijzonderheden van dezen Paus, XXVI. (VII) 8.

KLEMENS IX, karakter van dezen Paus, XXVI. (VII) 13.

KLEMENS X, berigt van hem, XXVI. (VII) 13.

KONSTANTINUS, XII. 50. Keizer JUSTINIANUS II kust hem de voeten, *ald.* *Ravenna* door dien Keizer aan hem onderworpen, 51.

LANDO, XIII. 266.

LEO *de Groote*, Bisschop te *Rome*, bijzonderheden van hem, V 312. Aanmerking omtrent zijn boek de *Vocatione omnium gentium*, 314. en zijne andere schriften, 315. Zijne verklaring van de woorden van CHRISTUS, *Matth.* XVI. tegen PETRUS, 317. Zijne raadplegingen over den tijd van het Paaschfeest, 318. Handhaaft zijn geestelijk gebied over de Bisschoppen van *Illyricum*, 319. Zijne verschillen met HILARIUS, Bisschop van *Arles*, 321. Doet den Apostolischen Stoel, door een Keizerlijk bevel, eerbiedigen, 327. Heeft vele moeijelijkheden over het gezag van den Patriarch van *Konstantinopolen*, 330. Bewerkt den aftogt van ATTILA, Koning der Hunnen, 338. Bewaart *Rome* voor moord en brand, 340. Of hij de oorbiecht hebbe ingevoerd, 341. Stelt wachters aan over de graven van PETRUS en PAULUS, 342. Zijn dood en karakter, 343. Het oude dienstboek der Roomsche kerk aan hem toegeschreven, 345. Uitgaven zijner Wer-

werken, *ald.* Zijne levensbeſchrijvingen, 346.
LEO *de Groote* keurt de ſtraffe der Priscillianisten goed, VII. 283.
——— zijn gedrag bij de algemeene kerkvergadering te *Chalcedon* in het jaar 451, X. 49.
LEO I, XII. 42.
LEO II, erkent de opperheerſchappij van KAREL *den Grooten* over *Rome*, XII. 88.
LEO III, XII. 183.
LEO IV, XII. 197.
LEO V, XIII. 264.
LEO VI, XIII. 268.
LEO VII, XIII. 269.
LEO VIII, XIII. 282.
LEO IX, XIII. 308.
LEO X wordt Paus, XVII. 309. Zijn vorige levensſchets en karakter, 310, 312. Vermaakte zich dikwijls met vernuftige geesten en ſlechte dichters, 315. Verbindt zich met *Frankrijk*, 318. Vernietigt de *Pragmatieke Sanctie*, waarvoor een *Concordaat* tusſchen hem en FRANS I. in de plaats komt, 319. Ongenoegen over deze willekeurige verandering der kerkenorde, 321. Vervolgt en beſluit de kerkvergadering van *Lateraan*, 322. Vernieuwt de Aflaten, 344.
LEO XI, berigten van dezen Paus, XXVI. (VII) 9.
LIBERIUS wordt gebannen, V. 312. Pogingen om hem weder herſteld te krijgen, 328. Zie verder van hem 331, 333, V. 270
LUCIUS I, III. 445.
LUCIUS II, opvolger van COELESTINUS II, XVI. 120. Zijn gezag in verre landen geëerbiedigd, doch in de nabuurſchap min eerbiedig behandeld, en door de Romeinen geſteenigd, 121, 122. Opgevolgd door EUGENIUS III, *ald.*
LUCIUS III, opvolger van Paus ALEXANDER III, XVI. 174. Aanhoudend misverſtand tusſchen hem en de Romeinen, 175. Sterft; opgevolgd door URBANUS III, 176.
MARCELLINUS I, III. 372, 445.
MARCELLINUS II, berigt van dezen Paus, XXVI. (VII) 1.
MARINUS I, XII. 257.
MARINUS II, XIII. 270.
MARTINUS I, XII. 37. Zijn gedrag in den twist der Monotheliten, 218, 221. Wordt door Keizer KONSTANS afgezet, 222.
MARTYN IV, opvolger van Paus NICOLAUS III, XVI. 296. Bevordert de belangen van KAREL Koning van *Sicilie*, 297 Kan de zamenzweering tegen KAREL niet verhinderen, 298. Sicilianſche Vesper, *ald.* Deelt Rijken uit en zet Vorſten af, 299. Zijn haat tegen de Duitſchers, *ald.* Sterft, opgevolgd door HONORIUS IV, 300.
MARTINUS V, door 20 Kardinalen en 30 Afgevaardigden der natien op de kerkvergadering te *Konſtans* tot Paus verkoren, XVII. 151. Zijn karakter, 152. Steekt openlijk den draak met de vastgeſtelde hervorming van het Pausſelijk Hof, 153. Erkent SIGISMUND plegtig voor Roomsch Koning, en laat hem door

door twee Kardinalen eenen gouden kroon opzetten, 154. Maakt een ontwerp van hervorming ten aanzien van het Pausfelijk Hof, 155. Maakt een Concordaat met de Duitſche, met de Engelſche en Franſche natie, 156. Verbiedt alle appellen van den Paus op eene kerkvergadering, 157. Laat de Bulle in het ſcheiden der kerkvergadering te *Konſtans* voorlezen, en doet eene plegtige uittogt uit *Konſtans*, 159. Zijn gezag neemt van tijd tot tijd meer toe, ook in *Frankrijk*, 162. Een groot gedeelte van zijn gebied nog in vreemde handen zijnde, houdt de Paus zich te *Florence* op, 163. Raakt eindelijk in het bezit van *Rome*, *ald.* Kerkvergadering te *Siena* door hem gehouden, 166. Sterft, 167. Opgevolgd door EUGENIUS IV, *ald.*

MELCHIADES V, 269.

NICOLAUS I, XII. 213–232.

NICOLAUS II, XIII. 317.

NICOLAUS III, opvolger van Paus JOANNES XXI, XVI. 294. Het *Conclave* weder vastgeſteld bij zijne verkiezing, *ald.* RUDOLF van *Habsburg* ſtaat veel aan hem af, *ald* Sterft, opgevolgd door MARTYN IV, 296.

NICOLAUS IV, opvolger van Paus HONORIUS IV, XVI. 301. Zijn gedrag in de zaken van *Sicilie*, 302. Sterft, opgevolgd door COELESTINUS. V.

NICOLAUS V wordt Paus, XVII. 208. Sluit met Keizer FREDERIK III te *Weenen* een Concordaat, 210. Kroont FREDERIK te *Rome* als Keizer, 211. Het bemagtigen van *Konſtantinopolen* door de Turken doet hem eenen kruistogt uitſchrijven, 214. Zijn dood, 216. Wordt wegens zijne zucht voor geleerdheid geroemd, *ald.* Opgevolgd door CALIXTUS III, 217.

OCTAVIANUS of JOANNES XII, XIII. 274.

PASCHALIS I, XII. 184.

PASCHALIS II, opvolger van URBANUS II, XVI. 67. Doet FILIPS I, Koning van *Frankrijk*, weder in den ban, 68. Vervolg van den twist met Keizer HENDRIK IV, 69. Stookt den zoon van HENDRIK tegen den vader op, 70. HENDRIK IV ſterft, 72. HENDRIK V ſluit met den Paus een vergelijk over de *Investituur*, 73–76. Verdere twisten over die zaak, 77. De Paus wordt door HENDRIK gevangen genomen, 78. De twist bijgelegd, en HENDRIK tot Keizer gekroond, 79 Nieuwe bewegingen over het gemelde vergelijk; hetzelve wordt verbroken, en HENDRIK in den ban gedaan, door zijne eigene Bisſchoppen, en door den Pausfelijken Legaat in *Frankrijk*, 83. HENDRIK V trekt naar *Italie*, 84. en laat zich andermaal door den Aartsbisſchop van *Braga* te *Rome* kroonen, 86. De twist over de *Investituur* wordt in *Engeland* beſlist, en de twist met FILIPS, Koning van *Frankrijk*, geëindigd, 87. Zijne Legaten vinden tegenſtand in *Engeland* en *Hongarij*,

rijen, 88. Sterft en wordt opgevolgd door GELASIUS II.
PAULUS I, XII. 76.
PAULUS II wordt Paus; verbreekt de door hem zelven bezworenen verkiezingsvoorwaarden, XVII. 245. Zijne pogingen tot den oorlog met de Turken, 246. en om de *Pragmatieke Sanctie* te doen vernietigen, 247. Zijne verschillen met den Koning van *Napels*, 248. Onlusten aan zijn hof, 249. Zijn trotsch antwoord aan den *Abbreviator* PLATINA, 250. Zijn dood en karakter, 252. Opgevolgd door SIXTUS IV, *ald.*
PAULUS III, opvolger van Paus KLEMENS VII, stelt *Mantua* voor tot het bijeenkomen eener algemeene kerkvergadering, XX. (I.) 213. Onderneemt eene hervorming, 216. Doet een voorslag om eene kerkvergadering te *Trente* te houden, 222. Wil de geschillen over den godsdienst met de wapenen beslissen, 234 Sterft opgevolgd door JULIUS III, 262. Zie ook XXIII. (IV.) 293.
PAULUS IV, (Paus) bekrachtigt de nieuwe bisdommen in de *Nederlanden*, XXII. (III) 157. Gaat de hervorming in *Italie* tegen, XXIII (IV) 80.
PAULUS V berigten van dezen Paus, XXVI (VII.) 2. Des zelfs twisten met KAREL V en HENDRIK II. en zijn dood, 3.
PAULUS VI, trotschheid en ijdelheid van dezen Paus, XXVI. (VII.) 10
PELAGIUS I, X 190.
PELAGIUS II, X. 194.
PIUS I, II. 279.
PIUS II, te voren ÆNEAS SYLVIUS, wordt Paus, XVII, 229. Zijne vroegere geschiedenis, *ald* Zijn drift tot eenen kruistogt tegen de Turken, 230. Sticht eene nieuwe Geestelijke Ridderorde onder den naam van de orde der Maagd MARIA van *Bethlehem*, die schielijk gelijk ook eene andere verviel, *ald.* Sluit een voordeelig verdrag met FERDINAND, Koning van *Napels*, 231. Twist tusschen hem en MATTHIAS, Koning van *Hongarijen*, 232. Zijne handelingen te *Mantua*, *ald* Zijne verschillen met den Aartsbisschop van *Mentz*, dien hij afzet, 233. Herroept zijne voorgaande grondregelen, 236. Zoekt de *Pragmatieke Sanctie* in *Frankrijk* te vernietigen, 237. Zoekt te vergeefs den Sultan MUHAMMED te bekeeren, 239. Wil zelve tegen de Turken te veld trekken, 241. Zijn karakter, 243 Zijne merkwaardige gezegden, 244. Opgevolgd door PAULUS II, 245.
PIUS III wordt Paus en sterft 26 dagen na zijne verkiezing, opgevolgd door JULIUS II, XVII. 293.
PIUS IV staat aan de Roomschen in *Bohemen* toe het avondmaal onder de gedaanten van brood en wijn te houden, XXIII (IV) 45.
——— karakter en levensberigten van dezen Paus, XXVI. (VII) 3, 4.
PIUS V levensberigten van dezen Paus, XXVI. (VII.) 5.

PONTIANUS, III. 444.
ROMANUS, XII. 262.
SABINIANUS wordt van Diaken *per Saltum* Bisschop, XII. 30.
SERGIUS II. Of hij de eerste Paus is geweest, die zijnen naam veranderd heeft, XII. 196.
SERGIUS III, XIII. 264.
SERGIUS IV, XIII. 301
SEVERINUS, XII. 34.
SILVERIUS, X. 187.
SILVESTER II, XIII. 299.
SILVESTER III, XIII. 305.
SILVESTER, V. 269.
SIMPLICIUS, onder dezen Bisschop van *Rome* neemt het Westersche Keizerrijk een einde, V. 355. Heeft moeite om zijn voorregt bij de Oosterlingen te handhaven, 356.
SIRICIUS wordt Bisschop, V. 281. De eerste die zich zelven *Papa* of Paus noemt, *ald.* Daarna uit de lijst der Roomsche Heiligen uitgeschrapt, 281.
SISINNIUS, XII. 49.
SIXTUS of XISTUS I, II. 279.
SIXTUS of XISTUS II, ondergaat den marteldood, III. 143, IV. 145. Aanmerking over zijne verzameling van 460 Zedenspreuken, 144.
SIXTUS III, Bisschop te *Rome*, *Rome* verwerft onder hem in het kerkelijke veel aanziens, V, 309, 311.
SIXTUS IV wordt Paus, XVII. 252. Zijn ijver voor den Turkschen oorlog, 254. Twist te *Rome* in het Consistorie, wie de Monarch der wereld was, de Keizer of de Paus, 255. De Paus neemt deel in de zamenzweering tegen de Broeders DE MEDICIS, 256. Zijn verschil met LODEWYK XI, Koning van *Frankrijk*, 257. Zijne verdere oorlogen, 258. Doet de Venetianen in den ban, 260. Sterft, 261. Zijn karakter niet gunstig door STEPHANUS INFESSURA opgegeven, 261, 262. Wordt opgevolgd door INNOCENTIUS VIII, 264.
SIXTUS V, berigten van dezen Paus, XXVI. (VII.) 6. Hij roeit de struikrovers in *Italie* uit, 7. Zijn dood, 8.
SOTER, II. 279.
STEPHANUS I, III. 445.
STEPHANUS II, XII. 68.
STEPHANUS III, zijne handelingen met AISTULF, Koning der Longobarden, en met PIPYN, Koning van *Frankrijk*, XII. 68, 69. Krijgt van PIPYN eenige landschappen, 76. 85.
STEVEN IV, XII. 82, 184.
STEVEN V, XII. 257.
STEVEN VI, XII. 261.
STEVEN VII, XIII. 269.
STEVEN VIII, XIII. 270.
STEVEN IX, XIII. 316.
SUMMACHUS, X. 172-181.
TELESPHORUS, II. 279.
THEODORUS, XII. 36.
THEODORUS II, XII. 262.
URBANUS I, III. 444.
URBANUS II, wordt de opvolger van Paus VICTOR III, XVI. 56. Zijn gezag neemt toe, 57. Vooral door de ophitsing van den zoon van Keizer HENDRIK IV tegen den vader, 59. De Tegenpaus KLEMENS III belet hem geheel meester van *Rome* te worden, 60. Doet in 1095 op de vermaarde kerkvergadering

ring te *Piacenza* den kruistogt tegen de Muhammedanen vastſtellen, 61. Doet den Koning van *Frankrijk*, FILIPS I, in den ban, 62, 63, 66. Krijgt *Rome* geheel in zijne magt, 64, 66. Aanmerking omtrent de ſchenking der zoogenoemde Sicilia-anſche Monarchie, door den Paus, 65. Zijn dood, 67.

——— zijn opvolger PASCHALIS II, XVI, 67

URBANUS III, opvolger van Paus LUCIUS III, XVI. 176 Twist met Keizer FREDERIK I, 177. Sterft, opgevolgd door GREGORIUS VIII, 178.

URBANUS IV, opvolger van Paus ALEXANDER IV, XVI 280. Zijne onderneemingen tegen MAUFRED, Koning van *Sicilie*, 281. Hij biedt het Rijk van *Sicilie* aan KAREL van *Anjou* aan, *ald.* KAREL van *Anjou* wordt, met 's Pauſen bewilliging, door de Romeinen tot Senator verkoren, 282. Matigt het *Interdict* of verbod van godsdienſt, 283. Sterft, opgevolgd door KLEMENS IV. *ald.*

URBANUS V wordt Paus, XVII, 39. Zijn twisten met BARNABO VISCONTE, 40. Vestigt den Pausſelijken Stoel weder te *Rome*, 42. Diepe eerbied door Keizer KAREL te *Rome* aan hem bewezen, 43. Keert weder naar *Avignon* terug, en ſterft aldaar, 44. Heeft het eerst onder de Pausſen de driedubbelde kroon gedragen, 45. Opgevolgd door GREGORIUS XI, *ald.*

URBANUS VI wordt met geweld tot Paus verkoren, XVII. 50. Wegens zijn hoogmoed gehaat, 52. De Kardinalen verbinden zich tegen hem, 53. ROBERT, Biſchop van *Kamerijk*, in zijne plaats, onder den naam van KLEMENS VII, verkoren, 55. Groote ſcheuring der Weſterſche kerk, daardoor ontſtaan, *ald.* Aanmerkingen omtrent deze ſcheuring, en gevolgen van dezelve, 56. Oordeel van den Jezuiet LOUIS MAIMBOURG omtrent deze geſchiedenis, 58. URBANUS door het grootſte deel van *Europa* als Paus erkend, 59. Stoot JOANNA, Koningin van *Napels*, van den troon, door KAREL van *Durazzo*, 61. Twist met KAREL, Koning van *Napels*, 63 Verſcheidene Kardinalen wreed door hem mishandeld, 65. Zijn oogmerk met *Napels*, 67. Zijn dood, 68. BONIFACIUS IX tot zijnen opvolger te *Rome* verkoren, 73.

URBANUS VII, berigten van hem, XXVI. (VII.) 8.

URBANUS VIII, ſtrengheid van dezen Paus omtrent de Proteſtanten, XXVI. (VII.) 10.

VALENTINUS, XII. 188.

VICTOR I, zijn twist over de viering van het Paaschfeest, II 271. Sluit de gemeenten van *Azie* uit de gemeenſchap zijner kerk, 272. Aanmerkingen over dezen twist en zijn gedrag, 275.

VICTOR II, XIII. 314.

VICTOR III wordt de opvolger van Paus GREGORIUS VII, XVI. 54 Sterft, 55. Zijn opvolger URBANUS II, 56.

VIGILIUS I, X. 189.

VI-

VITALIANUS, XII. 38.
ZOSIMUS, Bisschop te *Rome*, V. 288. Verklaart PELAGIUS en COELESTIUS voor regtzinnig, IX. 194, 195, 197. Verheft het gezag van den Apostolischen Stoel, 189. Doet naderhand PELAGIUS en COELESTIUS in den ban, 290. IX. 202. Mengt zich in eenen twist tusschen de Bisschoppen van *Arelate* en *Vienne*, 292. Bij toeval onder de heiligen geplaatst, 293. Twisten na zijnen dood over zijne opvolging, 294.

Blikfemend Legioen; geschiedenis van hetzelve, II. 179.
Bloed van CHRISTUS; aanmerking omtrent deze Reliqui, XVIII. 344, 367.
Bloedbruiloft van *Parys*, XXI. (II.) 254-262.
Bloedraad opgerigt, XXII. (III.) 277.
Boekdrukkunst uitgevonden, XV. 164.
Boeken, door Monniken, wel eer afgeschreven, XI. 166. XV. 68.
——— kostbaarheid en pracht van dezelven oudtijds, XV. 69.
——— wanneer men gewag vindt gemaakt van Boekverkopers, XV. 70.
——— nieuwe orde op het drukken en verkoopen van dezelve, XXII. (III.) 308, 309.
Boekerijen, aanteekeningen omtrent dezelven, in het derde tijdperk, van 476 tot 622, X. 30.
——— te *Konstantinopolen* verbrand, XI. 167.
Boekerijen, toestand van dezelve, van 't jaar 814 tot 1073, XIII. 32.
Boekerij; hoedanig eene oudtijds genoegzaam gerekend werd voor eenen Parochie-Priester of Pastoor, XIII. 364. zie verder Bibliotheken.
Boetedoening, verscheidene soorten van dezelven en vrijwillige geseling, XIV. 47.
Boete bij de eerste Christenen, II. 245, 265, III. 41, 234.
——— berigt van de leer aangaande dit Sakrament in de Roomsche Kerk, XXVI. (VII.) 138.
Boete-boeken in de 7de, 8ste en 9de Eeuw, XII. 119.
Boetelingen, aanstelling van eenen Ouderling voor dezelven, III. 46.
Boerenkrijg, aanleiding tot denzelven in *Duitschland*, XX. (I.) 149.
——— in *Duitschland* en gevolgen van denzelven, XXIII. (IV.) 170-175.
Boheemsche broeders stichten de eerste Kerken in *Polen*, XXIII. (IV.) 19; uit *Polen* verdreven, 20.
——— vereenigen zich met de Hervormden, XXIII. (IV.) 24. Derzelver lotgevallen, 37.
Brandeum; gebruik van een doek, dus genoemd, X. 217.
Brieven, (opene) *tractoriæ* ook *diplomata* genoemd, IV. 140. *aant*
Brief van eenen Nederlandschen Monnik over de zeden der geestelijken, XXII. (III.) 19.
——— van ERASMUS aan LUTHER, XXII. (III.) 42.

Brief van MARGRIETE, Landvoogdesse van de *Nederlanden*, aan de steden en kloosters, XXII. (III.) 65, 66.
——— van den Prins van *Oranje*, en van de Graven van *Egmond* en *Hoorne*, aan den Koning van *Spanje*, XXII. (III.) 173.
——— van JAN GRUWEL DEKEN, over het vervolgen der Ketters, XXII. (III.) 180, 182.
——— van den Koning van *Spanje* over de klagten van den Graaf van *Egmond*, XXII. (III.) 189.
Broeders van het gemeenschappelijk leven, gesticht door GERRIT GROOT, XVIII. 164.
Broederschap der H. Drieenheid, oorsprong van dezelve, XXVI. (VII.) 26.
——— des kruises, door wien opgerigt, XXVI. (VII.) 32.
Bulgaren; twist over het Kerkelijk regtsgebied over dezelven, XIV. 322.
Bulle door de Godgeleerden te *Leuven*, tegen LUTHER in het licht gegeven, XXII. (III.) 43.
Burgeroorlog in *Frankryk* ontstaan, XXII. (III.) 169.
Burgerstand, wanneer dezelve zich meer begon te vormen, XV. 43.

C.

Calixtenen, wie deze waren, XXII. (IV.) 35.
Calvinisten, oorsprong van deze benaming, XXII. (III.) 169.
Casuistica of gewetensleer, zie gewetensleer.
Catenæ Patrum, XII. 148.
Canon des N. T. aanmerkingen omtrent dezelven, I. 316, II. 389, III. 77, 407. IV. 401.
——— der Boeken van het O. en van het N. Testament, volgens MELITO en ORIGENES, VI. 9, verschillen over de echtheid van sommige schriften des N. T. in de drie eerste eeuwen, 99.
——— der Heilige Boeken in de vierde en vijfde Eeuw, volgens AUGUSTINUS, VI. 101, volgens HIERONYMUS, 103, en anderen, 104.
——— volgens ATHANASIUS, 105. CYRILLUS, 107. GREGORIUS *van Nazianfus*, 108. EPIFANIUS, 109.
——— algemeene aanmerkingen omtrent de vaststelling van dezelven onder de Christenen, VI. 110.
——— onderzoek, hoe dezelve allengs ontstaan zij, en hoe de zoogenoemde *Apokryfe* boeken op dezelven plaats gekregen hebben, VI. 113.
——— aanmerking omtrent dezelven van de Boeken des O. T. volgens de Joodsche Kerk, VI. 115.
——— hoe de Christenen tot eenparigheid gebragt zijn, omtrent dien van het N. Testament, VI. 117.
——— oneenigheid over denzelven in de vijfde Eeuw, X. 271.
——— verschillen daarover in de zevende, achtste en negende Eeuw, XII 142.
——— verschillen der Griekse en Latijnsche Kerk omtrent

trent denzelven, XIV. 101.
Canon, gedachten over den *Canon* des Bijbels in het vijfde tijdvak, XIX. 10. en bij de Grieken, 12.
Canones Apostolorum, waaruit haren oorſprong genomen hebben, II. 279. *aant.* Zie verder Kerkregelen.
Canonici, in welke betekenis dit woord genomen wordt, VI. 71.
Canonici Regulares S. Augustini. V. 68, 71.
——— Zie Kanunniken.
Canoniſatie, de magt daar toe door de Pauſen zich aangematigd, XIII. 293.
Capitula, twist *de tribus capitulis*, waaruit zijnen oorſprong nam, XI. 111. Gedrag van VIRGILIUS, Biſchop van *Rome* in dezen twist, 115. Vijfde algemeene Kerkvergadering, over dien twist te *Konſtantinopolen* gehouden 124. Gevolgen van dien twist, 129.
Capitularia, een naam der Wetten der eerſte Franſche Koningen, XI 368. Gezag van dezelven, XIII. 335. Verzameling van dezelven.
Cardinalis, aanmerking omtrent het gebruik van dit woord in de Kerk van *Rome*, X. 211.
Catharen, Ketters te *Keulen*, voor Manicheën gehouden, XXII. (III.) 3.
Celeſtiner Fremiten of *Fratricelli*, hun oorſprong XVI I. 117, 118.
Cellebroeders, XVIII. 163.
——— of Celliten in *Antwerpen* mishandeld, XXII. (III) 5.
Centuriatores Magdeburgenſes, wie de opſtellers van dit gewigtig werk zijn geweest, I. *Inleid.* 60.
Chaldeeuwſche Christenen, wie dus genoemd worden, X. 394, hun gevoelen omtrent de menschwording van CHRISTUS, 395.
Choorheeren, AUGUSTINUS derzelver inſteller, VI. 68, 71.
Christelijke leer; wat dezelve is, II. 341.
Christendom. Zie ook Godsdienst.
——— geſchiedenis van deszelfs voortplanting, bijzonder door den Apostel PAULUS, tot deszelfs eerſte gevangenis te *Rome*, I. 180–221. Vervolg der geſchiedenis, van de gevangenis van den Apostel PAULUS te *Rome*, tot den dood van den Apostel JOÄNNES, 241–291.
——— Beſchouwing van den inwendigen ſtaat der Christen Kerk, gedurende de eerſte Eeuw, I. 292 – van 100–251.
——— deszelfs geſchiedenis onder de regeering van den Keizer TRAJANUS, II. 1. CELLUS ADRIANUS, 60. ANTONINUS PIUS, 10 MARCUS AURELIUS, 139 COMMODUS en zijne opvolgers tot ALEXANDER 203. Van de vervolging door MAXIMINUS tot de vervolging door DECIUS en deszelfs dood. 400.
Christendom, deszelfs kracht, III. 299, 428
——— aanmerking over den ſtaat van hetzelve, in de VIII eerſte Eeuwen, XII. 372.
——— aanmerking omtrent deszelfs

zelfs toeſtand in de IX. X en XIde Eeuw, XIV. 374.
Christendom, deszelfs zedelijke verbastering in het Oosten, XV. 41, deszelfs toeſtand in het Westen, 42.
——— pogingen om de Muhammedanen tot hetzelve te bekeeren, XV. 265.
——— uitbreiding van hetzelve in *Afia* onder de Tartaren, XV. 330. bijzonder berigt van hunnen Koning en Priester JOANNES of JAN, 331.
——— bekeering beproefd der Mogollen, XV. 333. Zie Mogollen.
——— deszelfs toeſtand in *China*, XV. 346.
——— uitbreiding van het Christendom in het Westen; onder de Pommeranen, XV. 349, onder de Rugiers, 351, onder de Wendiſche Volken, 352, onder de Brandenburgers, 354, onder de Slaven, 355, in *Denemarken* en *Zweden*, 358, in *Finland*, 359, in *Lijfland*, 360.
——— in *Pruiſen*, door de Duitſche Ridders, XV. 367.
——— deszelfs uitbreiding onder de Lithauwers, XV. 370. Onder de Laplanders, 372. Door de Kruisvaarders in *Spanje* en *Portugal*, *ald.* Uitbreiding in het westelijke van *Afrika*, 373.
——— toeſtand van hetzelve in *Amerika*, XV. 374.
——— onmenſchelijke barbaarsheden door de Spanjaarden in *Amerika* gepleegd, bij het invoeren van het Christendom aldaar, XV. 376. Pogingen van BARTHOLOMEUS DE LAS CASAS, ten voordeele der Indianen, 377.
Christendom, bekeering der Mooren of Arabieren tot het Christendom in *Spanje*, XV. 379.
——— zie Christenen.
Christenen, hun oorſprong, I. 1. Alles wordt bij de Jooden en de Heidenen door de Voorzienigheid voorbereid, om hunnen beteren godsdienst aan te nemen, 19, 23, enz. Hunne eerſte gemeente te *Jeruſalem* geſticht, 151. Wanneer hunne eerſte vervolging begonnen is, 157. Zie verder vervolgingen.
——— begin der uitbreidinge van hunne leer, I. 160. en verdere voortplanting van dezelve, 174, 194, 319. In en buiten de grenzen van het Romeinſche rijk, II. 2, 32, 105, 206, 234, 435.
——— wanneer de Belijders van JESUS het eerst dus zijn genoemd geworden, I 173. Zij worden door PAULUS tot gemeenten of genootſchappen gevormd, 184. Werden door de Romeinen voor Jooden gehouden, 200. Welken laster TACITUS en SUETONIUS tegen hun aanvoerden, 248. Zij verlaten *Jeruſalem*, 266. Hun toeſtand na de verwoesting van *Jeruſalem*, 273. Waarom men na den dood der Apostelen PETRUS en PAULUS, tot aan de regeering van den Keizer TRAJANUS toe, zoo weinig van hun leest, 277.
——— beſchouwing van hunnen

nen inwendigen ſtaat gedurende het eerſte tijdperk, van de geboorte van JESUS, tot den dood van JOANNES. den laatſten der Apostelen, in het laatſte der eerſte eeuw, I. 292-382.

Christenen, hunne eerſte buitengewoone Leeraars en derzelver ſchriften, I. 292-316. Inhoud van derzelver leer, 318. Krachtdadige uitwerking van dezelve, 319. Zie verder Apostelen.

——— ſchets van hunne geſteldheid, als eene maatſchappij beſchouwd, I. 339 Hunne buitengewoone beſtuurders, behalven de Apostelen, waren Profeten en Euangelisten, 340, 341. Hunne gewone beſtuurders, herders en leeraars, opzieners en oudſten, diakonen, 342. Plaatſen hunner bijeenkomſten en godsdienstverrigtingen in dezelve, 346. Behielden eerst nog vele gebruiken uit het Joodendom, 348. Gewone tijd van hunne godsdienſtige bijeenkomſten en andere feestdagen, 349. Kerkelijke tucht, 350. Zie verder kerkbeſtuur, plegtigheden in den godsdienst, plaatſen en tijden van godsdienſtige bijeenkomſten, feestdagen, kerkelijke tucht.

——— Aanmerking over de verſchillende natuur van onderſcheidene dwalingen in den godsdienst, welke al vroeg plaats hadden, I. 352 Zie verder dwaalenden, ketters en ſcheurmakers.

Christenen, verſchillende dwaalleeraars, ketters en ſcheurmakers, in de Apostoliſche eeuw opgegeven, 358-382.

——— hadden gunſtige vooruitzigten onder NERVA II. Zie kerk; hare voordeelige lotgevallen.

——— hoe ſoms onder zachtaartige Vorſten bijzondere vervolgingen hebben kunnen lijden, III. 3 6. Zie ook over de oorzaken hunner vervolgingen, I, 254.

——— de brief van PLINIUS aan TRAJANUS is voor hun een vereerend gedenkſtuk, II. 16.

——— Hun ijver tot den marteldood was bij velen te verregaande, II. 65. Zie martelaren.

——— aanmerking omtrent hunne verweerſchriften, II. 67.

——— de haat der Jooden tegen hun, veelal de oorzaak van derzelver verachting bij de Heidenen, II. 77.

——— laten hunne verkleefdheid aan nog vele aangehoudene Joodſche plegtigheden varen, II. 82

——— worden veel door de Gnostieken ontrust, II. *ald.*

——— de eerſte waren omtrent elkander zeer verdraagzaam, II. 124, 128.

——— bij de Wijsgeeren te onregt als halſtarrigen veracht, II. 143.

——— door vele dwaalleeraren beroerd, II 206.

——— ijver van derzelver leeraren, II. 224.

——— hoe hunne leerlingen, en

en hoe gedoopten en ongedoopten genoemd werden, II. 225.
Christenen, hadden al vroeg kweekſcholen voor toekomende leeraren, II. 226, 227. De wondergaven duurden bij hun nog voort in de tweede eeuw, II. 237. 346.
——— hun algemeene leer in de tweede eeuw, II. 242. Zie verder leer.
——— hun inwendige toeſtand in de tweede eeuw, II. 273. 346, in de derde eeuw, IV, 2. In de vierde eeuw, 66.
——— hun gedrag altoos niet vrij te pleiten van dweepzucht, II. 292.
——— hoe verder de haat der Heidenen tegen hun ging, II. 344.
——— wanneer zij kerken begonnen te ſtichten, II. 398.
——— hunne rust en voorſpoed veelmalen nadeelig voor hunne zeden, II. 410. III. 316.
——— redenen van den verbazenden voortgang van het Christendom in de derde eeuw, IV. 3. Hetzelve begon van deszelfs zuiverheid, bij den uitwendigen voorſpoed, merkelijk te verbasteren. 5. Ook in de vierde eeuw, 66.
——— de dichtkunde begint bij hun te ontluiken, IV. 10.
——— door LICINIUS vervolgd, IV. 44.
——— door vele Heidenen voor eenen aanhang van Wijsgeeren gehouden, IV 46 *aant*
——— wanneer hun godsdienst de heerſchende of de godsdienst van den ſtaat geworden is, IV. 14. Zie verder van deze zegepraal en verdere luiſterrijke inrigtingen van hunnen godsdienst KONSTANTYN *de Groote* in 258.
Christenen, hun kerkbeſtuur ondergaat eene groote verandering, door het gezag en den invloed welke KONSTANTYN op de kerk verkreeg. Zie kerkbeſtuur.
——— worden zeer verbasterd, door de navolging van de Heidenſche godsdienstpracht en gebruiken, IV. 82. 84.
——— hoe ſoms gedwongen werden tot het offeren aan de afgoden, IV, 60. *aant.* 151.
——— Heidenſche geleerden nemen hunnen godsdienst aan, IV. 259.
——— hunne godsdienst breidt zich uit tot de Ethiopiers of Abijſſiniers, IV. 262 Tot de Homeriten, ook Sabiers genoemd, 265. Tot de Iberiers, 267. Tot de Gothen, 268.
——— worden vervolgd door den Koning der Gothen ATHANARIK, IV. 272. En zwaarder door den Perſiſchen Koning SAPOR, 273.
——— de twisten met de Arianen berſten na den dood van KONSTANTYN *de Groote* bevigst uit, IV. 281. 291-352. Zie ARIUS en Arianen.
——— hun verwarde toeſtand ten tijde van Keizer KONSTANTIUS, IV. 353. En verbastering van hunne zeden, 366.
——— hunne zeden ten tijde van

van JULIANUS nog niet geheel bedorven, IV. 420. 437.
Christenen krijgen na den dood van JULIANUS het overwigt weder over de Heidenen, V. 1.
——— verwoesten de tempels van de Heidenen, V. 15. 33.
——— ijveren ſterk tegen de Heidenen, V. 33. en wederleggen de beſchuldigingen der Heidenen, 41.
——— vele volken nemen hunnen godsdienst aan, V. 71–97.
——— geleerden en ſchrijvers onder hun in het laatſte der vierde eeuw, V. 160.
——— hadden omtrent de vijfde eeuw nog alle vrijheid, met betrekking tot uitwendige kerkplegtigheden, V. 218.
——— beſchouwing van den ſtaat van hunnen godsdienst, in de vierde en vijfde eeuw, VI. 97. Zie ook Bijgeloof, Martelaren, Monniken, als ook VI. 303–309.
——— uitbreiding van het Christendom in de zesde en zevende eeuw, X. 73. In de achtſte en negende eeuw, XI. 201. In de tiende en elfde eeuw, XIII. 89.
——— hun gedrag omtrent de Joden, XIII. 92. Hun voortplanting onder de Deenen en Zweeden, XIII. 99 En andere gewesten, 119–176. Algemeene beſchouwing van deze bekeeringen, 177.
——— hun lotgevallen in *Egypte* in de veertiende eeuw, XIX. 315.
Chronicon Alexandrinum, waar uit zamengeſteld, XI. 191.
Chronijkſchrijvers, X. 64.
——— GENNADIUS JORNANDES, X. 65. GREGORIUS *Turonenſis*, 66. COSMES *Indicoplenſis*, 67.
Cistercienſer orde; berigt van dezelve, XVIII. 5. en derzelver beſtuurders ROBERT, 6. ALBERICH, 7 STEVEN HARDING, *ald.* BERNHARD, 8. Twist tusſchen de Monniken van *Clugny* en *Citeaux*, 19.
Clericus, wie dus genoemd werden, II. 367.
——— voorſchriften van HIERONYMUS aan zulk eenen geestelijken, VII. 176.
——— wie aldus genoemd werden, XXII. (III.) 6.
Clugny, hervorming van dit klooster in de tiende eeuw, XIV. 9–18. Orde van *Clugny*, 18.
——— uitgebreidheid der Congregatie van *Clugny*, XVIII. 2. Onder den Abt HUGO, *ald.* Onder den Abt PETRUS *den Eerwaardigen*, 3. Twist met de Monniken van *Citeaux*, 19.
Codex van JUSTINIANUS, wanneer vervaardigd, X. 7.
Codices Reſcripti, welke die waren, XIII. 35.
Complutenſiſche Polyglotta, wanneer het eerst is afgedrukt, XIX. 61.
Compromis of verbond der Edelen, tot het verhinderen der Inquiſitie; aanleiding en oorſprong van hetzelve, XXII. (III.) 193.
Concilien, verzamelingen van derzelver verrigtingen en canons, I. *Inleid.* 39. Wat men door dezelve verſtaat, I. 187.

Zie

Zie verder kerkvergaderingen.
Concilie van *Trente* maakt eene lijst van verboden boeken, XXII. (III.) 309.
Conclave, ter verkiezing van eenen Paus, door GREGORIUS X ontworpen en vastgesteld, in het jaar 1274, XVI. 291. Zie ook 292. 293. 294.
——— eenige strenge bevelen van hetzelve, door KLEMENS VI verzacht, XVII. 33.
Concordaat tusschen Paus LEO X. en FRANS I. Koning van *Frankrijk*, XVII. 319.
Concubinaat als de ketterij der Nicolaiten beschouwd, XIII. 389. Zie ook 398.
Congregatie van *Clugny*, derzelver uitgebreidheid, XVIII. 2.
Consensus of algemeene belijdenis te *Sendomir* opgesteld, XXIII. (IV.) 27.
Consistorie (algemeen) in *Bohemen* tot stand gebragt, XXIII. (IV.) 50.
Constitutiones. Zie Apostolische vaststellingen.
Consubstantiatie, wat dus genoemd is, XX. (I.) 148.
Conventualen en Observanten, XVIII. 146.
Corpus Byzantinum, wat hetzelve bevat, I. *Inl.* 56.
Corpus juris canonici van GRATIANUS, XVII. 332. Belangrijkheid van dat werk, *ald.* Zie verder 337.
Corpus juris civilis Romani, de *Codex* en *Novillæ* in dat wetboek zijn een hoofdbron voor de Kerkelijke Geschiedenis, X. 8.

D.

Decritales Epistolæ, zekere brieven dus genoemd, XIII. 180. Bevorderen het gezag der R. Bisschoppen, *ald.*
——— krijgen meer gezag, XIII 336.
Decretalen, verzameling van Pausselijke decretalen, XVII. 334.
Destinctorium Vitiorum, een zedekundig werk, XIX. 185.
Deurwachters, wie eertijds waren, II. 414.
Diakonen, wanneer dezelve aangesteld zijn, I. 155. 345. Zie verder van dezelven, IV. 143. 152.
——— Onderdiakonen, wanneer aan dezelven toegevoegd zijn, II. 411.
——— dezelve nemen in rang meer en meer toe, V. 375. Wanneer de Aarts-diakonen het eerst ontstaan zijn, 376.
Diakonessen, kerkregels omtrent dezelve, IV. 397. Keizerlijke wetten omtrent haar, V. 231.
Dichtkunde begint bij de Christenen te ontluiken, IV. 10. Zie verder V. 169.
Digesta, welke regtsgeleerde boeken dus genoemd, X. 7.
Diplomatische stukken ten behoeve der kerken, I. *Inl.* 40.
Discipline, kerkelijke boetedoeningen, waarin al bestonden, XVIII. 300. Zonderlinge boetedoeningen van Keizer OTTO IV, en van den Graaf van *Namen*, 301, 302. Vrijwillige boetdoeningen zoo voor

zich zelven als voor anderen, 303. Zonderling gedrag van LODEWYK IX, Koning van *Frankrijk*, na het doen der biecht, *ald.* Bijzondere tuchtiging van eenen aanzienlijken Kanunnik, 304. Zie verder Geefelaars.

Dogmatici, zie zamenftel der godgeleerdheid.

Dogmatiek, (fijfthematifche) gefchiedenis derzelve, XXIV. (V.) 190.

——— hare lotgevallen, XXVI. (VII.) 97.

Dom, wat dit woord betekent, XVII. 382. Domheeren, *ald.* Zie ook Kanunniken.

Dominus, weleer bij verkorting gefchreven; waarvan het woord dom, IX. 59.

Dominikanen, gefchiedenis van deze orde, XVIII. 59-67. Haat der andere geeftelijken tegen hun, 91. Twisten met de Univerfiteit van *Parijs*, 95.

——— waarom Predikheeren genoemd, XIX. 191.

——— en Minderbroeders te *'s Hertogenbosch* uitgedreven, XXII. (III.) 55.

Domkapittels, de Adel maakt zich meester van dezelven, XVIII. 174.

Doop, door JESUS ingefteld, I. 107.

——— aanmerkingen omtrent dezelven in de eerfte eeuw, I. 347. In de tweede eeuw, II. 116. Of in dien tijd ook kinderen gedoopt zijn, 245. 357. Het uitftellen van denzelven, 358. Wanneer het eerst uitdrukkelijk gewag wordt gemaakt van den Kinderdoop, *ald.* Aanmerkingen omtrent de doopgetuigen, 359. Omtrent den tijd van deszelfs bediening, 360. V. 200.

Doop, uitftel van denzelven, waarom bij velen plaats had, III. 39.

——— twist over dien der ketteren, III. 115-134. Aanmerkingen over dit verfchil, 135-138.

——— met den doop der kinderen te wachten tot den achtften dag, wordt afgekeurd, III. 195. De kinderdoop in de derde eeuw ook in gebruik, 197, en *aant.*

——— hoe CYPRIANUS dacht over de vergevinge der zonden voor en na denzelven, III. 201. En omtrent de bevestiging of zalving bij denzelven, 203.

——— gevoelen van LACTANTIUS over deszelfs kracht, III. 428. En van anderen, IV. 245.

——— wie het eerst den doopeling éénmaal befprengd of ingedompeld hebbe, IV. 327.

——— nieuw Doopsformulier der zuivere Arianen, IV. *ald.*

——— wetten aangaande deszelfs bediening, IV. 399.

——— in de vierde eeuw was het de gewoonte, den doop tot rijper jaren uit te ftellen, VII. 2. 117.

——— over dit facrament en deszelfs herhaling, VII. 325. 341.

——— verfchil over het doopen in kwaad Latijn, XI. 267, en over het wederdoopen, 268.

Doop,

Doop, verſchillen over denzelven, XXIII. (IV.) 98
——— beddoop (*Baptismus Clinicorum*) oudtijds ook in ſommige gevallen in gebruik, III. 28. *aant.*
Dooden, gevoelen van TERTULLIAAN, over derzelver afgeſcheiden ſtaat, en gebeden voor dezelven, II. 378. Bidden voor dezelve al vroeg niet onbekend, III. 305.
——— gebeden voor dezelven, II. 378. III. 305. VIII. 194. IX. 313.
Doodſtraf, (eerſte) om den godsdienst gepleegd in den *Haag*, XXII. (III.) 55.
Dordregtſche leerregelen, derzelver oorſprong, XXV. (VI.) 216.
Drieëenheid, dezelve zogt men weleer uit de Platoniſche Wijsgeerte te verklaren, II. 167. 176. 210. 216. In de tweede eeuw begon men reeds het woord perſoonen te gebruiken, 221.
——— het gevoelen van KLEMENS ALEXANDRINUS omtrent deze leer, II. 308. en van andere kerkvaders, 374. III. 3. 84. 221. 247. 249. 261. 277. 415. Wanneer de bewoordingen van wezen, perſoon, eenheid van wezen en drieheid van perſoonen en het woord eenswezens zijn in gebruik gekomen, IV. 158. En wat men daardoor verſtond. Zie verder ARIUS en Arianen. METLETUS.
——— verſchillen over dit leerſtuk met NOËTUS en SABELLIUS, III. 1-10. Zie ook VII. 129. 130. 133.
Drieëenheid, twisten in de zesde eeuw, over de ſpreekwijze: Een uit de Drieëenheid is gekruist, XI. 103-110.
——— gevoelens omtrent dit leerſtuk, II. 113. 121. 167. 175. 308. 374. III. 84. 222. 228. 277. 406. 415. 430. 434. IV. 171. 175. 194. 197. Zie verder ARIUS en Arianen, als ook VI. 287. VIII. 6. 21. 22. 147. 225. 349. IX. 25. X. 296. 301. XIV. 114.
Drieheid, wanneer dit woord het eerst voorkomt in de ſchriften der kerkvaderen, II. 176.
Drukkunst, de uitvinding derzelve geeft gelegenheid tot het herleven der wetenſchappen, XXII. (III.) 32.
Ducenarius, welk ambt zoodanig een bij de Romeinen bekleedde, III. 241. 244.
Duivel, leer omtrent denzelven, III. 281. 427. VII. 227.
Duivelban, geſchillen over denzelven, XXIV. (V.) 281.
Duivelbanning of exorcismus bij den doop in *Sakſen* afgeſchaft en weder ingevoerd, XXIII. (IV.) 130.
Duitſche Ridders of Kruisheeren. Zie van dezen XV. 292. Hunne verrigtingen ter bekeering der Noordſche volken, Pruiſen enz. 167.
——— Theologie, wie de maker zij van dit werkje, XIX. 58
Duizendjarig rijk, gevoelens omtrent hetzelve, II. 33. 379. 388. III. 156.

Duizendjarig rijk, beſchrijving van hetzelve door IRENEUS, II. 269. Door TERTULLIANUS, 379. CAJUS verzet zich tegen dit gevoelen, 388. Voorſtanders van hetzelve wederlegd en overtuigd, III. 156.
Dwaalenden, wie zoo genoemd worden, I. 351.
Dwaalingen, waaruit veel al haren oorſprong genomen hebben, IV. 4.
Dweeperij, zie Geestdrijverij, ook Gnostieken, Montanisten, Monniken, Kluizenaars.

E.

Ecthesis, door Keizer HERACLIUS, in den twist met de Monotheliten, uitgegeven, XII. 209.
Edelen (de) leveren een verzoekſchrift in aan de Landvoogdesſe, XXII. (III.) 195.
——— (vergadering der verbondenen) te *St. Truyen*, XXII. (III.) 216.
Edict van Keizer KAREL tegen LUTHERS leer in de *Nederlanden* afgekondigd, XXII. (III.) 44.
——— van *Nantes*, gevolgen van hetzelve, XXV. (VI.) 12.
Eendragt, (ontwerp van) door ANDREA vervaardigd, XXIII. (IV.) 119. Te *Bergen* voltooid, 120. Vindt tegenſtand in *Nederland* en bij de Lutherſchen, 121. 126.
Egmonder Chronijk, wanneer geſchreven, XV. 207.
Elucidarium ſive Dialogus Summantelius Theologiæ Christianæ complectens. Een geſchrift uit de twaalfde eeuw, XIX. 85.
Engelen, gevoelens omtrent dezelven, II. 168. III. 89. 91. 278. 281. 419, 427, 428.
——— wanneer derzelver vereering eenen aanvang nam, VI. 181. Gevoelens der kerkvaders omtrent die vereering, 182, 183.
Epicuristen, derzelver leer, I. 40.
Epifania, het feest der verſchijning, op welken dag de viering van dit feest vastgeſteld is, VII. 28, 29.
Epistolæ Obscurorum Virorum, aanmerking omtrent de opſtellers dezer brieven, XV, 182. Door Paus LEO X. verboden, 183.
Erfdeel van ST. PIETER, aanmerking omtrent hetzelve, X, 203.
Eremieten, zie Kluizenaars.
——— van den H. HIERONYMUS, geſchiedenis van deze orde, XVIII. 160.
Erfzonde, gevoelens omtrent dezelve, II. 359. III. 196. IX. 158. 160, 207. 211. 228.
——— berigt van de leer aangaande dezelve in de Roomſche kerk, XXVI. (VII.) 133.
Erfmaking aan God en CHRISTUS, XIV. 51.
Etnarch, wat beteekend, I. 7.
Euangelien, dezelve zijn echt, I. 137.
——— en Epistelen, welke het ganſche jaar door bij den godsdienst gelezen worden, XI. 362.
Euangelisten, wie ook dus genoemd werden, I. 96. 341.

Eeu-

Eeuwig Euangelie der Franciskanen. Twist van JOACHIM, Cistercienſer Abt, over dit boek, XVIII. 105. Wordt aangevallen door WILLEM van *St. Amor*, 108.
Exarchen, van welke Metropolitanen deze een naam was, X. 152.
Exorcismus of Duivelban, geſchillen over denzelven, XXIV. (V.) 281.

F.

Familisten, berigt omtrent dezelven, XXIII. (IV.) 205-208.
Farnovianen, derzelver oorſprong, XXIII. (IV.) 249.
Feestdagen, welke de eerſte en latere Christenen gevierd hebben, I. 349. II. 125. III. 98. 387. VII. 28, 29-31. X. 263.
Feest en heilige dagen in het jaar 813 vastgeſteld, XII. 116.
——— van allerzielen voor *Clugny* en alle de daarvan afhangende kloosters, in de XIde eeuw ingeſteld, XIV. 16-83. en andere feesten, *ald.*
——— der regtzinnigheid, in de Griekſche kerk ingeſteld, XIV. 178.
——— nieuwe feest en heilige dagen ingeſteld, XVIII. 381. *Feest der Gekken*, 382. *Ezelsfeest*, 384. *Feest der Lidteekenen* van den H. FRANCISCUS, 386. Pogingen om die te doen verminderen, 388.
Filippisten, wie deze waren, XXIII. (IV.) 115. 119.
——— geven een ſtereoma of grondſlag van hunne geloofsbelijdenis in het licht, XXIII. (IV.) 118. Worden uit *Saksen* verdreven, 129. 131.
Flos Theologiæ, een ſoort van zedekundig woordenboek, XIX. 185.
Fontenisten, eene kamer der Rhethorijkers te *Gent* ſchrijft eene vraag uit, XXII. (III) 39.
Fontevraud, geſchiedenis van de orde van *Fontevraud*, XVIII. 36-42.
Formulier van eenen banvloek in eene Synode te *Aken* opgeſteld, XXII. (III.) 7.
Franciskanen, geſchiedenis van deze orde, XVIII. 68. enz. Voorregten aan deze orde verbonden, 89. Talrijkheid der orde, 91. Haat der andere Geestelijken tegen hun, 92. Twisten met de Univerſiteit van *Parijs*, 97. Verdedigingsſchriften voor de Bedelmonniken, 101. 103. Twist over het boek: het eeuwig Euangelie der Franciskanen, 105-109. Onderlinge verſchillen van hun, 111. Zie ook Spiritualen in 129. Hun twist met Paus JOANNES XXII. 135, 140. Hervorming van deze orde, 143.
——— pogingen aangewend, om deze orde te verbeteren, XXIII. (IV.) 316.
Franciskaner Barrevoeters, berigt omtrent dezelven, XXIII. (IV.) 324.
Franſche taal, waaruit gevormd, XIII. 77. 78.
Fatricelli, hun oorſprong, XVIII. 118. Velen verliezen door de Inquiſitie het leven en worden verbrand, 133.

G.

Gebed en gebed des Heeren, verhandeling over hetzelve, II. 336. 347. 349. III. 64. 185. VI. 307.

Geefelaars, beſchrijving van een troep geefelaars, in *Italie* en elders zich verſpreidende, XVIII. 304. Vreesſelijke voortgang van deze dweeperij, 369. Paus KLEMENS VI laat in 1346 een breve tegen hen uitgaan, 311. Velerlei dwalingen in de XVde eeuw hun te laste gelegd, 312.

Geest, (Heilige) deszelfs nederdaling op de Apostelen, I. 146, en mededeeling van deszelfs buitengewoone gaven, 149. Gevoelens van LACTANTIUS omtrent denzelven, III. 431. Twisten over zijne Godheid, IV. 364. 367.

Geestdrijvers hiertoe behoorden in de eerſte eeuwen van het Christendom de Montanisten, II. 130. Asketen, 170. Tatianen of Enkratiten, 195. Zie ook Gnostieken, Audianen, Mesfalianen, of Euchieten, Monniken, Kluizenaars.

Geestdrijverij, eerſte ſpooren van dezelve, II. 170. Merkwaardige voorbeelden van dezelve, 171 173. Zie ook Gnostieken, Montanisten, 193. 340 Nadeelig voor den ſtaat, IV. 115.

Geestelijken, wie zoo genoemd werden, II. 366 V. 227. Bijzonder bevoordeeld door KONSTANTYN *den Grooten*, IV. 48–51. en zijne zoonen, 218.

Geestelijken, Keizerlijke wetten omtrent hun, V. 216. Zie wetten.

——— derzelver ongehuwde ſtaat allengs ingevoerd en ſterker aanbevolen, V. 233 Zie ook Bisſchoppen.

——— droegen voor de vijfde eeuw bijna geene bijzondere kleeding, V. 308.

——— voorſchriften van HIERONYMUS aan dezelven, VII. 176

——— voorſchriften der Trullaanſche kerkvergadering omtrent derzelver huwelijken, X. 387. Hunne huwelijken in het Westen meer tegengegaan, 391. Slechte gevolgen daarvan, 392.

——— regelen hun voorgeſchreven, XII. 25.

——— derzelver toeſtand in de IXde Xde en XIde eeuw, XIII. 337 enz.

——— de Griekſche Keizers bleven hun oud regt nog over dezelven oefenen, XIII. 353.

——— de lagere Geestelijkheid wordt meer en meer veracht, XIII. 359 En dienaren des Bisſchops genoemd, 361. Welke hekwaamheden en kundigheden in hun vereischt werden, 364. Welke boekerij voor een Parochie-Priester of Pastoor genoegzaam werd geoordeeld, 365.

——— onkunde der lagere Geestelijkheid, XIII. 365.

——— wetten omtrent de pligten en andere verrigtingen der Geestelijken, XIII. 366.

——— derzelver verderf neemt toe, XIII. 373.

Gees-

Geestelijken, Concubinaat en Simonie van hun als twee ketterijen beſchouwd, XIII. 389. Zie ook 398.
——— hunne huwelijken verboden, XIII. 389. ULRICH, Biſſchop van *Augsburg*, verzet zich ſterk tegen dit verbod, 391. Bemoeijingen van DUNSTAN in *Engeland*, omtrent hunne huwelijken, 394. Zie verder Huwelijken.
Geestelijkheid, dezelve blijven van het jaar 476 tot 622 nog aan de Vorsten onderworpen, X. 110. Keizerlijke wetten omtrent hare verkiezing enz. 111. Omtrent derzelver regten en pligten, 113. Verſcheidene kerkelijke wetten ten voordeele van dezelve, 122. 123. Aanmerking omtrent deze kerkelijke wetten, 132.
——— het huwelijk der Geestelijken meer en meer afgekeurd, X. 133. Geheime redenen daarvan, 137.
——— aanvang van derzelver rijkdommen, door keizerlijke wetten van tijd tot tijd bevorderd, X. 141. 142.
——— inbreuken op derzelver goederen geſtraft, X. 144.
——— derzelver hebzucht en inhaligheid door het boek van SALVIANUS bewezen, X. 147.
——— hare rijkdommen geven aanleiding tot hare verheffing tot rijksſtanden, X. 149.
——— toeſtand van dezelve van het jaar 622 tot 814. XI. 355.
——— onkunde onder de minderen, XI. 363.
Geestelijkheid, wetten omtrent derzelver pligten en zeden, XI. 364
——— derzelver hebzucht en rijkdommen, XI 369.
——— tot krijgsdienſten gebruikt, XI. 373. Biſſchoppen trekken zelven in den krijg, 376.
——— hare afhankelijkheid van de Pausen, XVII. 350. Hare regten en goederen, 353. Hare zeden, 362. Krijgszuchtige geest, 364. Simonie, 367. Onkuiſchheid, 369 Het huwelijk aan haar verboden, *ald.* Aanmerkingen van ſommigen omtrent dit verbod, 373. 376. Vereischten bij den Geestelijken ſtand. Ouderdom bij het aannemen tot Geestelijken. 383. Kennis der Geestelijkheid 384. Priester *Sine titulo*, 386. Vereeniging van verſcheidene kerkelijke ambten en prebenden in een perſoon, 387. Toeſtand der Geestelijkheid in de XIVde en XVde eeuw, *ald.*
——— derzelver euvelmoed, beteugeld in *Nederland*, door FILIPS van *Burgondien*, XXII. (III.) 14.
——— (Kloosters-) geſchiedenis van dezelve, XXIII. (IV.) 311.
Geestelijkheid (Roomschkatholieke) geſchiedenis van dezelve, XXIII. (IV.) 305.
——— hare geſchiedenis van 1552 tot 1700, XXVI. (VII.) 17.
Geheime leer, gevoelen van KLEMENS van *Alexandrie* over de overlevering eener geheime

me leer aan de Apostelen PETRUS, JAKOBUS, JOANNES en PAULUS, II. 305.
Geheimhouding, (leer van) *Disciplina arcani*, waarin dezelve beſtond, III. 237.
Geleerdheid, ſtaat van dezelve onder de Joden, ten tijde van JESUS CHRISTUS, I. 17. Onder de Heidenen, 48. In de derde eeuw, III. 218. Nam ſterk af, IV. 10.
——— derzelver toeſtand ten tijde van het verval des Romeinſchen Rijks, V. 136.
——— derzelver toeſtand in het derde tijdperk, van het jaar 476 tot 622, X. 27. Derzelver verval tot volſlagene barbaarschheid der middeleeuwen, 28. Dezelve had geene ondersteuning bij de Vorſten, nog bij de hooge Geestelijkheid, 36.
——— derzelver toeſtand van het jaar 622 tot 814, XI. 163. enz.
——— dezelve wijkt, ſedert de IXde eeuw, in de Kloosters, XIV. 35.
——— ſtaat van dezelve van het jaar 814 tot 1073, XIII. 20. De Weſterſche Keizers en Vorſten maken zich omtrent dezelve verdienſtelijk, 21. Als ook de Griekſche Keizers, 25.
——— derzelver toeſtand onder de Joden, XIII. 81. Onder de Arabieren, 83.
——— ſtaat van dezelve van het jaar 1073 tot 1517, XV. 45.
——— dezelve begint in de XIVde eeuw te herleven door vele geleerden uit *Griekenland* en *Italie*, XV. 155.
Geleerdheid wordt zeer bevorderd door de Duitſche Keizers, Koningen van *Frankrijk* en Griekſche Vorſten, 45-48. en anderen, 49. Verdienſten daaromtrent van het huis van MEDICIS, 50.
——— verdienſtelijkheid der Grieken bij het herleven der geleerdheid, XV. 159.
——— derzelver toeſtand bij de Arabieren of Muhammedanen in de XIde tot de XVIde eeuw, XV. 257.
——— derzelver ſtaat in het begin der XVIde eeuw, XX. (I.) 23.
——— ſtaat derzelve in *Europa*, van 1552 tot 1700, XXIV. (V.) 40-51.
Geloof, leer omtrent hetzelve, VII. 319.
——— gevoelen daaromtrent, VIII. 180.
Geloofsartikelen door de Godgeleerden te *Leuven* openlijk afgekondigd, XXII. (III.) 88.
Geloofsbelijdenis der Apostelen, welke geloofsbelijdenis men als een der eerſte ontwerpen van deze algemeene houden kan, II. 243.
——— door EUSEBIUS van *Cæſarea* overgeleverd aan de kerkvergadering te *Niceë*, IV. 195.
——— door de vergadering te *Niceë* vastgeſteld, IV. 197.
——— van ARIUS, aan KONSTANTYN in het jaar 330 overgegeven, IV. 223.
——— te *Antiochie* in het jaar 341 opgeſteld, IV. 288. 344.

Ge-

Geloofsbelijdenis van EUNOMIUS, eenen zuiveren Ariaan, IV. 324. 325.
——— van de kerkvergadering te *Sirmium*, IV. 329. Ook door HOSIUS en LIBERIUS geteekend, 330. 331.
——— der Akacianen, IV. 345.
——— aanmerking omtrent de menigte der geloofsbelijdenisſen der Arianen, IV. 354.
——— van MARCELLUS, IV. 358.
——— in de kerkvergadering te *Konſtantinopolen* vastgeſteld, VI. 233.
——— in de kerkvergadering te *Toledo* vastgeſteld, tegen de Priscillianisten, VII. 195.
——— van ATHANASIUS, of dezelve door hem wel is opgeſteld, VIII. 90.
——— van CYRILLUS, VIII. 181.
——— op de kerkvergadering te *Chalcedon* vastgeſteld, XI. 57.
——— in de zevende, achtſte en negende eeuw, XII. 98.
——— te *Erdod* ontworpen, XXIII. (IV.) 8.
——— in *Hongaryen* door de Hervormden opgeſteld, XXIII. (IV.) II
——— (Nederlandſche) geſchiedenis van dezelve, XXV. (VI.) 203.
Geloofsleer, kerkelijke geloofsleer, door INNOCENTIUS III. nagelaten op de algemeene kerkelijke vergadering van *Lateraan* in het jaar 1215, XVIII. 256.
——— der Lutherſche kerk, geſchiedenis van dezelve, XXIV. (V.) 248.
Geloofsleer der hervormde kerk, geſchiedenis van dezelve van 1552 tot 1700, XXV. (VI.) 196.
Geloofsregel, buiten de Heil. Schriften heeft bij de eerſte Christenen geen plaats gehad, VI. 131.
Geloofsvrede, ontwerp hiervan gevormd door de Staten, XXII. (III.) 358. in *Henegouwen*, te *Utrecht* verworpen, doch te *Antwerpen* en in *Groninger Ommelanden* aangenomen, en in *Gelderland* met geweld ingevoerd, XXII. (III.) 359.
Gelukzaligen, gevoelen van Paus JOANNES XXII omtrent den ſtaat der gelukzaligen, XVIII. 140.
Gemara, wat dezelve is, II. 104.
Gemeente der Christenen, de eerſte te *Jeruſalem* geſticht, I. 151. Scheidt zich geheel af van de gemeenſchap der Joodſche kerk en krijgt bijzondere opzieners, 184. Zie verder Christenen.
——— van vlugtelingen in *Engeland*, XXII. (III) 92.
——— der Hervormden door de Koningin MARIA uit *Engeland* verdreven, vindt een ſlecht onthaal in *Denemarken*, en begeeft zich naar *Duitschland* en *Oostfriesland*, XXII. (III.) 111, 112.
Genade, in welken zin PELAGIUS dit woord gebruikte, IX. 142.
——— gevoelen daaromtrent, IX. 234.
Geneeskunde, derzelver toeſtand van het jaar 814 tot 1073, XIII.

XIII. 70. En van 1073 tot 1517, XV. 145. 246.
Geſchiedenis, onderſcheid tuſſchen de Kerkelijke en Burgerlijke, I. *Inl.* 2.
——— verbetering van dezelve in de XVde eeuw, XV. 207.
——— (Kerkelijke) beoefening derzelve na de Hervorming, XXVI. (VII) 115.
Geſlachtlijst bij MATTHEUS en LUKAS, vereffening van derzelver verſchil, III. 103.
Gereformeerden, naamsoorſprong van dezelven, XXII. (III.) 169.
——— alom verjaagd, XXII. (III.) 268.
——— in *Braband* en *Vlaanderen* verzoeken om vrijheid van godsdienst, XXII. (III.) 356.
Geuzen, oorſprong van dezen naam, XXII. (III.) 195.
——— (wilde) wie deze waren, XXII. (III.) 285.
Gevoelens, zie aangaande de verſchillende gevoelens en twisten onder de oudere en latere Godgeleerden, over deze en gene leerſtukken, bij de aangehaalde ſchrijvers: IGNATIUS, PAPIAS, BASILIDES enz. Myſtieken, Scholaſtiken en in hunne aldaar opgegeven ſchriften.
Gewetensleer, aanmerking omtrent dezelve van 1073 tot 1517, XIX. 187.
Gewetensvragen van BONIFACIUS door den R. Biſchop beantwoord, XI. 271.
Gezang, AMBROSIUS doet de geheele gemeente in het kerkgezang deelen, IX. 118. Verdere aanmerkingen omtrent het Ambroſiaansch gezang, 119.
Gezangen of geeſtelijke liederen al vroeg bij de Chriſtenen in gebruik, V. 175. Zie ook VII. 59.
Gezang en gebed in de kerken, verordeningen hieromtrent, door CHRYSOSTOMUS gemaakt, VII. 59.
Gezindheden onder de Jooden, burgerlijke Herodianen, Gaulonïten en andere, I. 11. Godsdienſtige Fariſeën en Sadduceën, I. 12. 13.
——— onder de Chriſtenen, in de eerſte eeuw, I. 355-382. in de tweede eeuw, II. 35. 43. 58. 82. enz. 130. 170. 195. 207. 213. 215. 221. 223. 244. 316. III. 27. 37. 251. 261. 273. IV. 119. 127. In de vierde en vijfde eeuw, VI. 241. 265-277. 283.
Gildekamers of vergaderingen der Rhetorijkers, berigt aangaande dezelve, XXII. (III.) 38-41.
God, leer omtrent dit Wezen, II. 372. III. 84. 296. 392. Omtrent zijn beſluit, II. 387. Omtrent zijne toelating van het kwaad, III. 428. Omtrent zijn Beeld, VI. 389.
——— het bewijs van ANSELMUS voor het beſtaan van God door CARTESIUS vernieuwd, XV. 79.
Godgeleerden te *Parijs* laten eenige leerſtukken afkondigen, XXII. (III.) 88.
——— (Franſche) hunne verdienſten in de Dogmatiſche Godgeleerdheid, XXV. (VI) 180.

Godgeleerden, (Geneeſſche) hunne verdienſten in de Dogmatiſche godgeleerdheid, XXV. (VI.) 183.
——— (Engelſche) hunne verdienſten in de Dogmatiſche godgeleerdheid, XXV. (VI.) 185.
Godgeleerdheid, derzelver toeſtand in de vijfde, zesde en zevende eeuw, X. 271. In de achtſte en negende eeuw, XII. 97. 142.
——— JOANNES DAMASCENUS ſtelt daarvan een zamenſtel op, XII. 156. en anderen, 159 enz.
——— eerſte Leeraars der Scholastieken, XII. 172.
——— derzelver toeſtand van het jaar 814 tot 1073, XIV. 100.
——— ſtaat der godgeleerdheid van het jaar 1073 tot 1517, XIX. 9.
——— pogingen tot verbetering en hervorming van dezelve in de veertiende eeuw, door JOAN GERSON, XIX. 36. PETRUS D'HILLY, 48. NICOLAUS van *Clamenge*, 49. NICOLAUS van *Cuſa*, 50. MARCILIUS FICINUS, 51. LAURENTIUS VALLA, 52.
——— twist over het gebruik der wijsbegeerte in de godgeleerdheid, XIX. 53.
——— hervorming van dezelve door REUCHLIN en ERASMUS, XIX. 54. JAKOB LE FEVRE, 56. MARTEN LUTHER, 57.
——— berigt der Scholastieke godgeleerdheid, XIX, 73. Zie Scholastieken.
Godgeleerdheid, aanmerkingen omtrent de Scholastieke, Bijbelſche en Myſtieke godgeleerdheid, XIX. 158. 160.
——— (Syſtematisch-Dogmatiſche) berigt van dezelve, XXV. (VI.) 142.
——— (zedekundige) geſchiedenis van dezelve, XXV. (VI.) 186. XXVI. (VII.) 98.
——— (zedelijke) geſchiedenis van dezelve XXIV. (V.) 217.
——— (dogmatiſche) berigt van de beoefenaars en verbeteraars derzelve, XXVI. (VII.) 88. 89.
Godsdienst, deszelfs toeſtand onder de Jooden, ten tijde van JESUS CHRISTUS, I. 9. En onder de Heidenen, 28-33.
——— ſtaat van denzelven, in de vierde en vijfde eeuw, VI. 97.
——— Keizer THEODOSIUS I. maakt den Katholijken godsdienst in het Oosten den heerſchenden, VI. 237.
——— toeſtand van den Christelijken godsdienst en godsdienstleer in de vijfde, zesde en zevende eeuw, X. 257.
——— toeſtand van denzelven in de achtſte en negende eeuw, XII. 97.
——— kracht van den Christelijken, XII. 100.
——— algemeene beſchouwing van den ſtaat van den Christelijken godsdienst in de negende, tiende en elfde eeuw, XIV. 43.
——— algemeene geſchiedenis van denzelven van 1073 tot 1517, XVIII. 224. Aanmerkingen

gen omtrent het gebruik van den Bijbel, 224. Overzettingen, 229. 244. 246. Voorgewende Goddelijke openbaringen, 247. Openbaringen van den H. HILDEGARDES, 248. Van de H. ELISABETH, 253. Kerkelijke geloofsleer, 255. Schat der kerk, 259. Zeven Sacramenten, 263. Transubstantiatie, 267. Het aanbidden der gewijde Hostie, 275. Sacramentsdag, 276.

Godsdienst, geschiedenis der godsdienstverschillen van 1073 tot 1517. Aanmerking omtrent dezelve, XIX. 247. Algemeene en bijzondere verdedigers van het Christendom tegen de Heidenen enz. In de Oosterſche kerk EUTHYMIUS ZIGABENUS, 248. NICETUS CHONIATES, 249. In de Westerſche kerk, THOMAS AQUINAS, 250. MARCILINUS FICINUS, 252. Schriften tegen de Jooden van den Abt GUIBERT, 252. ALFONSUS DE SPINA, 255. NICOLAUS VAN LYRA, *ald.* THEOFANES van *Nicea*, *ald.* Bijzondere Theologiſche twisten met de Nestorianen en Jacobiten, 256. Armeniers, 261. Maroniten, 263. Tusſchen de Griekſche en Latijnſche kerken, 264–298.

Godsdienstgeſprek, gehouden te *Thorn* in *Pruiſſen*, XXIV. (V.) 365.

Godsdienſtigen toeſtand van *Europa*, in het begin der zestiende eeuw, XX. (I.) 16. Aanmerking van MACHIAVEL, omtrent denzelven, *ald.*

Godsdienstverrichtingen der eerſte Christenen in hunne bijeenkomſten, I. 346. II. 116. 413 Zie plegtigheden in den godsdienst.

Godsdienstverrigtingen der Leken, waarin voornamelijk beſtond, in het vijfde tijdvak, XIX. 191.

Godsdienstverſchillen der Lutherſche kerk, geſchiedenis van dezelve, XXIV. (V.) 260.

——— der Lutherſchen en Hervormden, XXIV. (V.) 278.

Godzaligheid, eerſte ſpooren van die menſchen, onder de Christenen, welke naar den roem van hoogere godzaligheid ſtaande, zich van de wereld onttrokken, II. 171. Zie geestdrijverij, Kluizenaars, Monniken.

Goede werken, twisten over de noodzakelijkheid van dezelve, XXIV. (V.) 308.

Grandmont, geſchiedenis der orde van *Grandmont*, XVIII. 21–27.

Griekſche, berigt van de twist en ſcheuring van deze en de Latijnſche kerk, in de negende eeuw, XIV. 316. *enz.*

——— voortduring der twisten tusſchen de Griekſche en Latijnſche kerken, in de twaalfde eeuw en vervolgens, XIX. 264. Haar toeſtand in de veertiende en vijftiende eeuw, 285. Herhaalde pogingen ter vereeniging met de Latijnſche kerk, 286. In de elfde eeuw in beweging gebragt door eenen aanhang, *Bogomilen* genoemd, 298. Door eene andere gezindte, door LEUCOPETRUS geſticht,

ſticht, 304. Daarna in de veertiende eeuw door eene ſecte *Hiſychasten* of *Quietisten* genoemd, 305. Twist over deze laatſte ſecte tuſſchen BARLAAM en PALAMAS, 306.
Griekſche kerk, geſchiedenis van dezelve van 1517 tot 1552, XXIII. (IV.) 362. Verdeeling derzelve, 364. Hare geloofsbelijdenis, 365.
——— kerk, (geſchiedenis der regtzinnige) XXV. (VI.) 346. Berigt van derzelver leer en eeredienst, 355. 357. Hare uitbreiding in *Moskovie*, 360. Geſchiedenis der onregtzinnige, 364.
——— taal, een algemeene taal geworden bij de Jooden, I. 21. en bij andere volken, I. 25. Nuttig voor de bevordering van het Christendom, *ald.*
——— taal, bekend onder de Angelſakſen, XI. 167. en te *Rome*, 168.
Guastallina, oorſprong van deze orde, XXIII. (IV.) 333.
Gundulfianen in *Luik* en *Kameryk*, veroordeeld in eene Synode te *Arras*, XXII. (III.) 4.

H

Handſchriften in de zestiende eeuw uit alle hoeken opgezocht, XV. 164. die van PLUTARCHUS, SENECA, LIVIUS en anderen destijds zeldzaam en duur, 165.
——— des Bijbels in de Kloosters bewaard, XIX. 59.
Hanſeverbond, wanneer opgetigt, XV. 4.
Hebraïsmen, verſchillen over dezelve, XXV. (VI.) 106.
Hebreeuwſche Bijbels in de *Nederlanden* gedrukt, XXV. (VI.) 108.
Heidenen, hun burgerlijke ſtaat ten tijde van JESUS geboorte, I. 23. Staat van den godsdienst onder hun in dien tijd, 28.
——— hunne Mijſterien, I. 33.
——— hun zedelijken toeſtand, I. 35.
——— ſtaat van hunne wijsgeerte. I. 36. IV. 8.
——— ſtaat van hunne geleerdheid en kunſten, I. 48. III. 218. IV. 7. V. 146.
——— hunne bekeering neemt eenen aanvang, I. 172. Sterk voortgezet in *Piſidië*, I. 182.
——— hun godsdienst verliest veel van deszelfs aanzien en gezag, IV. 8. *Zie* KONSTANTYN *de Groote.*
——— derzelver deugden, III. 436.
——— vele gaan tot het Christendom over, IV. 65. 259. Zelfs geleerden, 260.
——— worden door de zonen van KONSTANTYN *den Grooten* ijverig tegengegaan, IV. 253.
——— voorname geleerden in de vierde eeuw van hun opgegeven, IV. 257.
——— wetten omtrent hun, door de Keizers gemaakt, V. 6. Zie wetten.
——— hunne tempels door de Christenen verwoest, V. 15. 33. 36.
——— krijgen den naam van Pagani, V. 20.
——— hunne gedwongen bekee-

keering was niet duurzaam, V. 35.
Heidenen verwekken oproeren tegen de Christenen, V. 36. en ſcheppen hoop van herſtel. 37. Schrijven de rampen van het rijk aan de Christenen toe, hetwelk door de Christenen wederlegd wordt, 41.
——— velen nemen het Christendom aan, V. 71. Zie bekeering.
——— vele geleerden onder hun in het laatst der vierde eeuw, V. 146. 152. 155.
——— hunne Geſchiedſchrijvers in het laatſte der vierde eeuw, V. 157.
——— hunne Wijsgeeren in het derde tijdperk, X. 37.
——— overblijffelen van het Heidendom en wetten tegen hetzelve, X. 71.
——— hunne bekeering in de vijfde, zesde en zevende eeuw, X. 73-99. Zie verder Christendom.
——— verhaal der bekeering van eenen Heidenſchen Koning tot het Jodendom, XI. 312.
Heilig, het driemaal heilig; ſcheuring veroorzaakt door eene verandering in dit kerkgezang, XI. 71. 87. 102.
Heiligen, derzelver aanbidding komt allengs meer algemeen in zwang, V. 183.
——— welke doorgaans voor zoodanigen gehouden worden, IV. 106.
——— eerbied voor dezelven, en hunne overblijffelen, VII. 64.
Heiligen, wie men eerst en vervolgens met dien naam benoemde, VI. 166. Derzelver vereering begonnen, *ald.* Zij werden in de eerſte eeuwen niet aangebeden, 167.
——— Gedachten omtrent hunnen toeſtand na den dood, VI. 168.
——— In de vierde eeuw neemt de vereering van dezelven de overhand, in navolging der Heidenen, VI. 169. Zie Martelaren.
——— derzelver aanbidding, IV. 313.
——— derzelver aanroeping nam in de vijfde eeuw de overhand, X. 268. Als ook de vereering van hunne reliquien en beelden, 270. XIV. 64.
——— Hoe men bij de verſtandigſten oudtijds over derzelver aanroeping dacht, XII. 102. XIV. 52.
——— Ontelbare wonderwerken, hun toegeſchreven, XII. 103. XIV. 64.
——— vereering en vermenigvuldiging van dezelven, XIV. 52. Twist over den H. MARTIALIS, 53. Hoe ver derzelver vereering gegaan zij, 54.
——— eene menigte van hunne levensbeſchrijvingen, XIV. 80.
——— kanonizering of heiligſpreking van nieuwe Heiligen, XVIII. 346-358.
——— welke Heiligen ſommige ſtanden tot Beſchermheiligen hebben, XVIII. 357.
——— levensbeſchrijvers van Heiligen, XVIII. 358.

Heiligen, hoe men in de vroegſte eeuwen over derzelver aanbidding dacht, XIII. 295.
——— heiligverklaring, door de Pauſen zich aangematigd, XIII. 293.
——— vereering van dezelven, XVIII. 361. Derzelver reliquien, 363.
——— in den Hemel, berigt aangaande dit leerſtuk in de Roomſche kerk, XXVI. (VII) 143.
Heiligedagen, inſtelling van nieuwe heiligedagen, XVIII. 381–387. Zie verder feesten.
Heilige geest, gevoelens omtrent hem, VI. 235. VIII. 187. 245. IX. 26. 65. XII. 268.
——— twisten over deszelfs uitgang uit den Vader en den Zoon, XI. 269. Gedrag des R. Biſchops en van KAREL *den Grooten*, in dien twist, 274. 275.
Heilige ſchriften, derzelver vervalſching in de eerſte tijden der kerke, door de Christenen waargenomen, II 89.
——— II. 368. 371. 389. III. 77–84. 407.
——— verhandeling over derzelver canon, VI. 97–117. Zie canon.
——— op welke gronden de eerſte Christenen derzelver Goddelijkheid hebben erkend, VI. 122.
——— hoe derzelver Goddelijke ingeving bij de eerſte Christenen begrepen is, VI. 123.
——— dezelve werden in de vergaderingen der Christenen voorgelezen, VI. 127. Vertaald, 128. en afſchriften van dezelven gemaakt, 129.
Heilige ſchriften, buiten dezelven heeft geen geloofsregel bij de eerſte Christenen plaats gehad, VI. 131.
——— het lezen van dezelven door CHRYSOSTOMUS ten ſterkſten aangeprezen, VI. 132-139.
——— welke bepaling men in het lezen van ſommige deelen des Bijbels maakte, VI. 141.
——— verſcheidene vertalingen werden van dezelven al vroeg gemaakt, VI. 142. Zie ook II. 95 en VII. 166.
——— derzelver genoegzaamheid zonder overleveringen door de eerſte Kerkleeraren erkend, VI. 149. Zie overleveringen.
——— door de Regtzinnigen ook wel eens vervalſcht, VI. 159.
——— aanmerking omtrent derzelver vroege uitleggingen, VI. 162.
——— door menſchelijke leeringen en gezag bezoedeld, X. 257.
——— Syriſche Overzetting van het N. Teſtament, door wien gemaakt, X. 275.
——— eerbied voor dezelve in de zevende, achtſte en negende eeuw, XII. 99.
——— toeſtand van derzelver oordeelkunde, XII. 145.
——— aanmerking omtrent derzelver overzettingen en uitleggers, XII. 146. XIV. 44. 103.
——— uitſpraak van AGOBARD, over

over derzelver taal en ſtijl, XIV. 102.
Heilige ſchriften, derzelver gebruik in het vijfde tijdvak, XVIII. 224. Door de Mijſtieken, bijzonderst door den H. BERNARDUS aangeprezen, 225. Het vertalen en lezen van den Bijbel door Pauſen en Kerkvergaderingen verboden, 226. Merkwaardige brieven daarover van INNOCENTIUS III, 227. Overzettingen in onderſcheiden talen, 229. 244. Gevoelen van PIETER D'AILLY en van JOAN GERSON, omtrent het hoogſte gezag der Heilige Schrift, 231. 232. Oordeel van den Kardinaal NIC VAN CUSA over de letter van dezelve, 234. JOAN WESSEL, een Hervormer van dezelve, 235. als ook JAN VAN WESEL, 238.
——— gedachten over den canon des Bijbels, XIX. 10. Opgave van eenige uitleggers in het vijfde tijdvak, 12. Zie uitleggers.
——— oordeelkunde des Bijbels, wanneer het eerst begon te ontluiken, XIX. 59 Handſchriften in de Kloosterbibliotheken, *ald. Complutenſiſche Polyglotte* door den Kardinaal XIMENES bezorgd, 61. Uitgave van het N. Testament door ERASMUS, 62.
——— Uitleggers van dezelve. Zie uitleggers.
Heiligheid; Uwe Heiligheid, *Tua Sanctitas*, in de vierde eeuw de toenmalige eerbenaming van alle Biſchoppen, VIII. 22. *aant.*
Hekſenproceſſen in de XVde eeuw, XV. 246.
Henoticon, of formulier van eenigheid, in de twisten over de gevoelens van NESTORIUS en EUTYCHES uitgegeven, door Keizer ZENO, XI. 75. Herzelve in *Egypte* aangenomen, 78. Als ook te *Antiochie* en te *Jeruſalem*, 79.
Herdooperi, vervolgingen om dezelve, XXII. (III.) 94.
HERMAS, (de Herder van) aanmerking omtrent dit geſchrift, I 337. II. 371. III. 76.
Herſtelling aller dingen, gevoelen daar omtrent, III. 94.
Hervormde kerk, derzelver ſtaat van 1552 tot 1700, XXV. (VI.) 1. Hare uitgebreidheid 4. Verſchil derzelve van de Lutherſche en anderen, 7. Derzelver ſtaat in *Zwitſerland*, 8. In *Frankrijk*, 11. In *Engeland*, 29. In de *Nederlanden*, 48. Haar opkomst, 63. Aanmerkelijke ſcheuring derzelve in de *Nederlanden*, 84. Staat derzelve in *Duitſchland*, 88. In *Polen*, 89. In *Hongarye*, 90. Geſchiedenis van hare Theologiſche ſtudien, 92. Van hare geloofsleer, 196. Van hare geſchillen, 220.
Hervormden, pogingen aangewend, om hun met de Lutherſchen te vereenigen, XXII. (III.) 260.
——— verlaten *Amſterdam*, XXII. (III.) 271, 273.
——— derzelver verſchillen met de Lutherſchen, XXIV. (V.) 278.
Hervormers van de Geestelijken,

ken, wie deze waren, XXII. (III.) 19.
Hervormers in *Italie*, XXIII. (IV.) 243.
Hervorming der kerk, groote pogingen daartoe aangewend, in het laatſte der veertiende eeuw, XVII. 79 103. 104. 112. Noodzakelijkheid daarvan betoogd op de kerkvergadering te *Konſtans* in 1417, 142. Twist over deze hervorming, voor de verkiezing van eenen nieuwen Paus, 148. Ontwerp van hervorming voor den Paus, 150. Eenige hervorming van het Pausſelijk hof gemaakt, 155.
——— der Christelijke kerk in het Westen; belangrijkheid en gewigt van dezelve, in het begin der zestiende eeuw, XX. (I.) 1.
——— begin en voortgang van dezelve in *Duitschland*, tot den vrede van *Paſſau*, XX. (I.) 23-269.
——— Aflaten geven de eerſte gelegenheid tot dezelve, XX. (I.) 23. Zie ook TETZEL en LUTHER.
——— derzelver voortgang in *Duitschland*, XX. (I.) 120. 157.
——— het eerſte zaad van die heillooze twisten, welke naderhand de hervormde Christenen onderling zoo verdeelden XX. (I.) 132.
——— gedurige wederſtand verhindert hare uitbreiding niet, XX. (I.) 133.
——— beſluiten van den Rijksdag te *Neurenberg* omtrent dezelve, XX. (I.) 135. Vervolg van den Rijksdag te *Neurenberg*, 140. Beſluit der Roomschgezinde Vorſten te *Regensburg*, 141.
Hervorming, vervolgingen om de zaak der Hervorming, XX. (I) 142. 173. 183.
——— nadeelige gebeurtenisſen van dezelve, XX. (I.) 147. 149. 156.
——— gunſtige uitſlag van de vergadering te *Spiers* voor dezelve, XX. (I.) 159.
——— verſcheide Martelaren van dezelve, XX. (I.) 173.
——— de voorſtanders van dezelve krijgen den naam van Proteſtanten, XX. (I.) 181.
——— Mondgeſprek van verſchillende Hervormers, gehouden te *Marburg*, XX. (I.) 184.
——— Augsburgſche Geloofsbelijdenis aan Keizer KAREL overgegeven, en gevolgen daarvan, XX. (I.) 192.
——— onderhandelingen met de Proteſtanten loopen vruchteloos af, terwijl de Keizer door gewag de zaak wil beſliſſen, XX. (I.) 197.
——— eene geestige *Pantomime* in de tegenwoordigheid van den Keizer vertoond, verbeelt zeer juist de Geſchiedenis der Hervorming, XX (I) 203
——— dezelve vordert ſterk in de *Paltz*, door toedoen van den Keurvorst FREDERIK, XX. (I.) 232.
——— derzelver begin in *Zwitſerland*, XX. (I.) 270. De voornaamſte Hervormers aldaar, 272. Zie verder ZWINGLIUS.

LIUS, HALLER, WOLFGANGUS, OECOLAMPADIUS.
Hervorming, derzelver begin in *Geneve*, XXI. (II.) 1. De voornaamſte Hervormers aldaar, 2. Zie verder FAREL, VOETIUS, CALVIN. Zie ook 58-70.
——— In het land van *Vaud*, *Neufchatel*, enz. XXII. (II.) 57.
——— in *Zweden* en *Denemarken*, XXI. (II.) 71-130.
——— in *Frankrijk*, XXI. (II.) 130-271.
——— geſchiedenis van dezelve in *Engeland*, *Schotland* en *Ierland*, XXI. (II.) 271.
——— dezelve breekt eindelijk algemeen door, XXII. (III.) 31.
——— dezelve neemt meer en meer toe in de *Nederlanden*, XXII. (III.) 52.
——— in *Gelderland* met alle geweld verhinderd, XXII. (III.) 73
——— ſchriftelijk verdedigd door JOANNES SARTORIUS en JOAN PIMAN, XXII. (III.) 75.
——— in *Polen*, XXIII. (IV.) 17.
——— berigten aangaande dezelve in *Italie*, XXIII. (IV.) 56.
Hidulphus, (Kongregatie van *St.*) oorſprong van dezelve, XXVI. (VII.) 24.
Hierarchie, hoe ontſtaan zij, II. 278.
——— geestelijke regeering of Prieſterregeering, wanneer dit woord eerst regt in gebruik kwam, V. 257.
Hierarchie, waardoor dezelve in het algemeen begunſtigd werd, X. 238.
Homerocentonen, welk ſoort van gedichten deze waren, V. 172.
Homiliarum van KAREL *den Grooten*, XI. 362.
Homiletica van den Abt GUIBERT, XIX. 195.
Homiletiek en predikwijze, beoefening van dezelve, XXVI. (VII.) 118.
Hoogeſchool te *Parijs*, of dezelve door KAREL *den Grooten* geſticht is? XI. 173.
Hoogeſcholen, berigt aangaande derzelver ſtichtingen te *Wittenberg*, XV. 54 te *Parijs* en elders in *Frankrijk*, 59. in *Engeland*, te *Oxford*, in *Cambridge*, *ald.* In *Italie* te *Bologna*, 60. Te *Padua* in *Napels*, 61. Te *Piſa* en elders, 62. In *Spanje* en *Portugal*, *ald.* In *Duitschland*, te *Praag*, 63. Te *Weenen*, 64. Te *Heidelberg*, *Keulen*, *Erfurt*, 66. Te *Leipzig* en elders, 67.
——— aanmerking over den oorſprong der Akademiſche waardigheden van *Doctor*, *Magister*, *Licentiatus*, XV. 37-65.
——— door Koning FILIPS te *Douay* opgerigt, XXII. (III.) 156.
——— in *Europa* opgerigt, XXIV. (V.) 44.
Horæ Canonicæ, (vastgeſtelde uuren) derzelver oorſprong, VI. 75.
Hostie, wonderen met dezelve voorgevallen, XVIII. 272. 367.
Hostien, gevoelens van den Kardinaal NICOLAUS van *Cuſa*, over

over het vertoonen derzelve, XXII. (III.) 17.
Hugenooten, oorſprong van deze benaming, XXI. (II.) 186.
Huldiging van FILIPS van *Spanje* in de *Nederlanden*, XXII. (III.) 95.
Humiliaten, geſchiedenis van deze orde, XVIII. 125.
Husſiten, Paus MARTYN V. laat eene kruisvaart tegen dezelve predikken, XXII. (III.) 11.
——— verſpreiden de eerſte godsdienſtige verlichting, XXIII. (IV.) 2.
Huwelijk, II. 337. 338. III. 192. 389 Zie ook ongehuwden ſtaat, VI. 303. IX. 3.
——— Socratiſche of Platoniſche, door de Leeraren tegengegaan, III. 192.
——— der Geestelijken, in de derde eeuw niet verboden, III. 194. Zie ook ongehuwden ſtaat.
——— tweede huwelijken in het vervolg verboden, V. 220.
——— in zaken van hetzelve hadden de Biſſchoppen inzage, V. 243.
——— door welke aanleiding hetzelve daarna als een ſacrament is aangemerkt, V. 243. VI. 214.
——— van Geestelijken in de vierde eeuw, IX. 3.
——— het huwelijk der Geestelijken meer en meer afgekeurd, X. 133. Geheime redenen daarvan, 137.
——— andere verboden huwelijken, X. 140. Aanmerking omtrent een zeldzaamst huwelijksverbod, 141.
Huwelijk, ſchrikkelijke gevolgen van het verbod der huwelijken aan Geestelijken, X. 211.
——— voorſchriften der Trullaanſche Kerkvergadering omtrent dezelven, XI. 387. In het Westen ten aanzien der Geestelijken meer tegengegaan, 391. Slechte gevolgen hiervan, 392.
——— verbodene graden in hetzelve, XI. 394.
——— dezelve aan de Geestelijken verboden, XIII. 389. ULRICH, Biſſchop van *Augsburg*, verzet zich ſterk tegen dit verbod, 391. Bemoeijingen van DUNSTAN in *Engeland* omtrent dezelven, 394. Strenge wetten tegen dezelven, 398. Onlusten daarover te *Milaan*, 399.
——— in de Griekſche kerk dacht men omtrent de huwelijken der Priesteren gematigder, XIII. 403.
——— verbodene, onder de Leeken, XIII. 404.
——— over de pligten der gehuwden, XIV. 120.
——— twist over het vierde huwelijk, XIV. 205.
——— ijver van Paus GREGORIUS VII. tegen het huwelijk der Geestelijken, XIV. 11. Tegenſtand der Geestelijken tegen dit verbod, 13.
——— aan de Geestelijkheid verboden, XVII. 369. Wordt al meer en meer plegtig tot een ſacrament verheven, 378.
——— berigt aangaande de leer van dit ſacrament in de Roomſche kerk, XXVI. (VII.) 141.

Huwelijken der Geestelijken, hoe zich LUTHER daar over verklaart, XX. (I.) 114.

I.

Ingeving (Goddelijke) der Heil. Schriften, hoe de eerſte Chriſten en dezelve begrepen hebben, VI. 123.

Inquiſiteurs (eerſte) in de *Nederlanden* aangeſteld, XXII. (III.) 44. Nemen vele lieden gevangen, 45.

Inquiſitie of Ketterregtbank, eerſte aanleg van dezelve in de twaalfde eeuw, XIX. 346. verdere berigten van dezelve, 347-351. Voortgang van dezelve, 368. Spaanſche, 370.

——— berigt aangaande dezelve in de *Nederlanden*, XXII. (III.) 45. Wordt niet in alle ſteden toegelaten; breidt zich verder uit, *ald.*

——— plakaat omtrent het invoeren van dezelve in de *Nederlanden*, XXII. (III.) 96.

——— beſluit omtrent dezelve van den Koning van *Spanje*, XXII. (III.) 217.

——— te *Napels* ingevoerd, XXIII. (IV.) 80. 81.

Interim, een formulier van geloof, dus genoemd, hetwelk Keizer KAREL V deed opſtellen, behaagde aan niemand, XX. (I.) 258. 259. Twisten over het *Interim*, 261.

——— door wie opgeſteld, XXIV. (V.) 300.

Inſtitutiones juris, door TREBONIANUS vervaardigd, X 7

Investituur der Biſſchoppen door den ſtaf en ring, een voorregt oudtijds der Vorsten, XIII. 344.

Investitura, beleening der Biſſchoppen en Abten, hoe en tot welk een einde dezelve oudtijds geſchiedde, XVI. 17. Twist over dezelve, *ald.* Pausſelijke bevelen tegen dezelve, 64.

——— Keizer HENDRIK V ſluit met den Paus daarover een vergelijk, XVI. 73-76. Verdere twisten en nieuwe bewegingen over dit vergelijk, 77. 83. De twist over de *Investituur* wordt in *Engeland* beſlist, 86. Verdere onderhandelingen over dezelve, 93. 94. Een verdrag daaromtrent tusſchen HENDRIK V en Paus CALIXTUS te *Worms* geſloten, 97. 100. Dit verdrag in 1123 door den Paus op eene kerkvergadering in de Lateraanſche kerk te *Rome* bekrachtigd, 101.

Irmenſeel, aanmerking omtrent dit beeld, XI. 285.

J.

Jaartelling der Christenen, wanneer dezelve is begonnen, I. 52.

Jezuit (de eerſte) predikt te *Gend*, XXI. (III.) 265.

Jezuiten, geſchiedenis van deze orde, XVIII. 157.

——— te *Antwerpen* verdreven, XXI. (III.) 354.

——— uit *Zevenbergen* verdreven. XXIII (IV.) 14.

——— door Koning FERDINAND in *Praag* gebragt, XXIII. (IV.) 43

Je-

Jezuiten, opkomst van deze orde, XXIII. (IV.) 338. Inrigting derzelve, 340. Hunne ondernemingen buiten *Europa*, 342. Hun voorſpoed in *Europa*, 345.
——— ſtichting en uitbreiding van deze orde, XXVI. (VII.) 38.
——— uit *Frankrijk* verdreven en weder toegelaten, XXVI. (VII.) 47. Hun aanzien in *Portugal*, 48. In *Engeland*, 49. Zij worden door KLEMENS VIII in hunne magt beperkt, 51. Hun aanzien in *Duitschland*, 52.
——— hunne verdienſten in de Zedekundige Godgeleerdheid, XXVI. (VII.) 102.
Jezuitinnen, oorſprong van deze Nonnenorde, XXVI. (VII.) 34. Vernietiging van dezelve, 35.
Jeux Floraux, naam van een Dichtersgenootſchap te *Toulouſe*, XV. 221.
Jonkvrouwen van de kindſchheid van JEZUS. Oorſprong van deze Nonnenorde, XXVI. (VII.) 36. Hare vernietiging, 37.
Jooden, burgerlijke toeſtand van dit volk, ten tijde der geboorte van JESUS CHRISTUS, I. 2. En na den dood van HERODES, I. 7. Derzelver toeſtand te dien tijde, met betrekking tot het godsdienſtige, I. 9.
——— gezindheden onder hun, I. 11-15.
——— ſtaat der geleerdheid, onder dezelven, I. 17. III. 213. IV. 13.
Jooden, derzelver zeden in dien tijd, I. 18.
——— hunne begrippen omtrent den MESSIAS, I. 20.
——— na hunne ballingſchap in *Babel* zijn velen in de oostelijke en andere landſchappen verſpreid, I. 21.
——— hun land tot een Romeinsch wingewest gemaakt, I. 79. 180.
——— vervolgen de Christenen, I. 155. 157.
——— hunne rampen onder CALIGULA, I. 168.
——— door CLAUDIUS uit *Rome* verdreven, I. 199.
——— PAULUS wendt zich van hun af tot de Heidenen, I. 200.
——— hunne verbanning uit *Rome* met den dood van CLAUDIUS geëindigd, I. 207.
——— hunne onlusten berſteden openlijker uit, I. 209.
——— hun ſtad en tempel verwoest, I. 265-272.
——— hun haat tegen de Christenen, II. 77.
——— verwekken een oproer onder hunnen valſchen MESSIAS, BARCHOCHEBA, II. 78. Gevolgen van die gebeurtenis, 81.
——— hun ſtaat niet ongunſtig in de vierde eeuw, IV. 12.
——— hun Rabbi HILLEL brengt hun *Kalender* in die orde, waarin dezelve nog heden is, IV. 13.
——— wetten van KONSTANTYN tegen dezelven, IV. 66. en van zijne zoonen, 258.
——— hun toeſtand na den dood van Keizer JULIAAN, V. 108. Verſcheiden wetten omtrent

trent hun, 109 Mishandelingen hun aangedaan, 120 IJver van AMBROSIUS, Bisschop van *Milaan*, tegen hun, 121. CYRILLUS verdrijft hun uit *Alexanarie*, 123.

Joden, verhaal van de bekeering van velen van hun op *Minorka*, V 126 Valsche bekeering van eenen Jood door wonderen ontdekt, 129. preeken tegen dezelven, 130. Worden door eenen valschen MESSIAS misleid, 131. De waardigheid van Patriarch wordt door eene wet vernietigd, 133.

——— hun toestand in de 5de, 6de en 7de eeuw, X. 99. Wetten tegen hun, 100. Oproerig, 102. Toestand van hunne geleerdheid, 103. Pogingen om hun te bekeeren door gewaande wonderwerken en door geweld, 105–107. GREGORIUS *de Groote* verklaart zich tegen alle vervolging van hun, 109.

——— hun toestand in de 7de, 8ste en 9de eeuw, en hun gedrag omtrent de Christenen, XI. 304. Vervolging van hun in *Spanje*, 306. Hunne lotgevallen in *Frankrijk*, 310. In het Oosten 311. Verhaal van de bekeering van eenen Heidenschen Koning tot het Joden dom, 312. Betrekking van hun tot MUHAMMED, 313. Hun toestand onder de heerschappij der Califen, 315. Valsche MESSIAS. Hunne schoolen en geleerden, 317.

——— toestand van hun in de 9de, 10de en 11de eeuw. Hunne schoolen en geleerdheid, XIII 81. Met haat en verachting door de Christenen bejegend, 92.

Jooden derzelver toestand in het Oosten in de elfde eeuw, XI 381 Schriften om hun te bekeeren, XV. 383 Redenen waarom men met hunne bekeering niet vorderde, 388.

—— hunne lotgevallen in *Frankrijk*, XIII. 92 In het Oosten, 96.

—— worden genoodzaakt door Paus PAULUS IV. om gele hoeden te dragen, XXVI. (VII.) 3.

Joodengenooten, wie dezelve waren, I. 21.

——— der Porte, I. 170.

Jubeljaar, afiaats-jubeljaar, door BONIFACIUS VIII. in 1300 ingesteld, XVIII. 329. Verdere geschiedenis daarvan, 330-346.

K.

Kalifaat. Zie Arabieren.

Kanonesen, regelen voor haar opgesteld, XIV. 34.

Kanonieke regt, wie daarover geschreven hebben, XVII. 324. enz.

Kanonisten, bij de Latijnen, XVII 326–338. Bij de Grieken *ald.*

Kanunniken, oprigting van dezen middelstand tusschen de Monniken en Geestelijken, XII. 23. Regelen voor hun, 25. Nuttigheid van deze inrigting, 29.

——— verdere berigten omtrent hun, XIII. 368.

——— twist tusschen hun en de Monniken, XVIII. 42 Verschei-

ſcheidene Congregatien van reguliere Kanunniken, 43.
Kanunniken, Verval onder dezelven, XVII. 385.
Kapucijnen, derzelver orde geſticht door MATTHEUS DE BARSI, XXIII. (IV) 318. Hunne lotgevallen, 320.
Kardinalen, zie Cardinalis.
——— de verkiezing der Pauſen in het jaar 1059 aan de Kardinaal-Biſchoppen opgedragen, XIII. 328.
——— oud gebruik van dien naam, XIII. 329.
——— Paus INNOCENTIUS IV. ſchenkt aan hun den rooden hoed, XVI. 268.
Karmeliten, geſchiedenis van deze orde, XVIII. 54. Wonderbare vertelling van het ſcapulier of ſchouderkleed der Monniken, 57.
——— hervorming derzelven, XXIII. (IV.) 325.
Karthuizers, geſchiedenis van deze orde, XVIII. 28–34.
Katecheſen, leerredenen dus genoemd.
Katechetiek, beoefening van dezelve, XXVI (VII.) 123.
Katechismen van *Londen* door de Gereformeerden in *Nederland* aangenomen, XXII (III) 169.
Katechismen, onderwijzelingen in het Christendom, II. 224. Hoe onderſcheiden werden, III. 236.
Katechismus, (Hoogduitſche) in *Sakſen* verſpreid, XXIII. (IV.) 130.
——— (Heidelbergſche) opgeſteld en aangenomen, XXIII. (IV.) 132.
Katechismus, (Rakowſche) oorſprong van denzelven, XXIII. (IV.) 260.
——— (Krakowſche) oorſprong van denzelven, XXIII. (IV.) 252. 261.
——— van *Trente*, berigt aangaande denzelven, XXII (IV) 359.
——— (Heidelbergſche) oorſprong van denzelven, XXV. (VI) 210.
——— (Roomſche) door de Trentſche kerkvergadering uitgegeven, XXVI. (VII.) 125.
——— (Zurigſche) oorſprong van denzelven, XXV. (VI.) 211.
Katechisten, welke waren, VIII. 171.
Καθολικος, waarvan dit woord oudtijds gebruikt werd, X. 154.
——— in welken zin het woord Katholijk oudtijds van de Chriſtenkerk werd gebruikt, X 154.
Katholijke of algemeene kerk, wanneer men dien naam begon te gebruiken, II. 223.
Katholijken, van waar de Chriſtenen zich in den twist der Donatiſten dus noemen, IV 137.
——— in het Weſten begunſtigd door VALENTINIANUS VIII. 15. 35.
——— in het Oosten vervolgd door VALENS, VIII. 20 24. 38. GRATIANUS geeft hun geloofsvrijheid, 39. Hun toeſtand te *Konſtantinopolen*, 42
——— de Arianen worden door THEODOSIUS genoodzaakt hunne kerken te *Konſtantinopolen* aan de Katholijken weder over te geven, VIII. 44.

Katholijken worden verder door THEODOSIUS begunſtigd, VIII. 49.
——— twisten onder hun, VIII. 51.
Keizers, (Romeinſche) AUGUSTINUS, I. 4. TIBERIUS, 80. CAJUS, CALIGULA, 167. NERO, 207. GALBA, 265. OTTO, VITELLIUS, FLAVIUS VESPASIANUS, 273. 278 DOMITIANUS, 279. NERVA, 287.
——— ULPIUS TRAJANUS, II. 4. ÆLIUS ADRIANUS, 60. MARCUS ANTONINUS PIUS, 102. MARCUS AURELIUS en LUCIUS AURELIUS VERUS, 139. COMMODUS, 103. HELVIUS PERTINAX, 204. DECIUS JULIANUS, *ald.* LUCIUS SEPTIMIUS SEVERUS, 205. 206. CARACALLA en GETA, 389. EPILIUS MACRINUS, 390. AURELIUS ANTONINUS HELIOGABALUS, 391. ALEXANDER SEVERUS, onder de voogdij van JULIA MAMMEA, 392. MAXIMINUS, (nu begon het Romeinſche rijk op zijnen grondſlag te wankelen,) 401. GORDIANUS en zijn zoon in *Afrika*, 404 GORDIANUS, kleinzoon van den genoemden GORDIANUS, 405. FILIPPUS van ſommigen gehouden voor den eerſten Christen Keizer, 406. DECIUS, 418. Zijn dood, 447.
——— CAJUS VIBIUS TREBONIANUS GALLUS, III. 110. Deze neemt HOSTILIANUS, zoon van DECIUS, tot rijksgenoot aan, en verklaart zijnen zoon VOLUSIANUS tot Cæſar of Rijksopvolger, *ald.* ÆMILIANUS, 114. VALERIANUS, in het Oosten, met zijnen zoon GALLIENUS, in het Westen, 115. 204. ODENATHES, door GALLIENUS voor deelgenoot des Rijks verklaard, onder den titel van AUGUSTUS, 205. CLAUDIUS, *ald.* QUINTILLUS, AURELIANUS, herſteller des Rijks, 206. Tusſchenregeering, 207. TACITUS, FLORIANUS, MARCUS AURELIUS PROBUS, 207. CARUS en zijne zoonen CARINUS en NUMERIANUS, deelgenooten des Rijks, 208. DIOCLETIANUS, *ald.* Deze verklaart MAXIMINIANUS tot vermoedelijken opvolger onder den titel van Cæſar, en daarna tot Medekeizer, onder den titel van AUGUSTUS, 310. en geeft mede aan KONSTANTIUS CHLORUS en GALERIUS deel aan de regeering, onder den minderen titel van Cæſar, *ald.* Verdeeling van het beſtuur, onder deze vier Vorſten gemaakt, 311.
Keizers, DIOCLETIAAN en MAXIMINIANUS doen in het jaar 305 afſtand van alle bewind, III. 311. Daarna werden Keizers KONSTANTIUS CHLORUS, en GALERIUS, met den titel van AUGUSTUS, en DIOCLETIAAN benoemde SEVERUS en MAXIMINUS tot vermoedelijke opvolgers (Cæſars,) die het Rijk weder onder zich verdeelden, 312.
——— KONSTANTYN volgt zijnen vader op, III. 348. SEVERUS wordt tot Keizer verheven door GALERIUS, *ald.* MAXENTIUS werpt zich tot Keizer op en doet zijnen vader MAXIMINIANUS HERCULEUS de regeering op nieuw aanvaarden *ald.*

Dus

Dus nu vier Vorſten met den titel van AUGUSTUS, en twee met den titel van Cæſar, 349. SEVERUS wordt omgebragt, 350. KONSTANTYN krijgt den titel van AUGUSTUS, als ook LICINIUS, *ald* en MAXIMINUS matigt zich ook den titel van Cæſar en AUGUSTUS aan; dus waren er zes Vorſten met den titel van AUGUSTUS, 351. Dood van GALERIUS, MAXIMIANUS, 355. en van MAXENTIUS, 356. Dood van MAXIMINUS, 363.

Keizers, nu regeerden KONSTANTYN en LICINIUS, IV. 15. 44. Dood van LICINIUS, 45. KONSTANTYN nu alleen Keizer, 48.

——— opvolgers van KONSTANTYN *den Grooten* waren zijne zoonen KONSTANTYN, KONSTANTIUS en KONSTANS, IV. 248. Het rijk wordt onder dezen verdeeld, 249-250.

——— KONSTANTYN ſneuvelt, IV. 250. KONSTANS door MAGNENTIUS vermoord, *ald* Na den dood van MAGNENTIUS is KONSTANTIUS alleen Keizer, die GALLUS tot Cæſar aanſtelt, *ald.* en hem daarna laat ter dood brengen, 251. Stellende in het jaar 354 JULIANUS tot Cæſar aan, 352.

——— JULIANUS wordt in 360 tot Keizer nevens KONSTANTINUS uitgeroepen en volgt in 361 dezen op, IV 351. 425. 426. 429 Zijn dood, 468.

——— JOVIANUS volgt JULIANUS op, V. 1. Verder VALENTINIANUS in het Westen, en zijn broeder VALENS in het Oosten, 5. GRATIANUS in het Oosten en in het Westen, 10. Neemt THEODOSIUS tot Medekeizer aan in het Oosten, *ald.* GRATIANUS wordt vermoord en krijgt tot opvolger in het Westen VALENTINIANUS II 11. Welke insgelijks vermoord wordt, *ald.*

Keizers, THEODOSIUS alleen Keizer, V. 11. Deze verdeelt het rijk tusſchen zijne zoonen ARCADIUS krijgt het Oosten, en HONORIUS het Westen, 22. Zie verder *Oosters - Keizerrijk* en *Westersch - Keizerrijk.*

——— aanmerking omtrent de Christen Keizers na KONSTANTYN *den Grooten*, V. 43.

——— hun invloed op het kerkbeſtuur, wanneer begonnen, V. 227.

——— in *Duitschland*. aanmerking omtrent hun bepaald gezag in het aanſtellen van Bisſchoppen enz, ſedert het verdrag van *Worms* in het jaar 1122, XVI. 99.

——— derzelver verkiezing werd na den dood van Keizer HENDRIK V. door den Paus bekrachtigd, daar de verkiezing der Pauſen te voren door de Keizers moest bekrachtigd worden, XVI 104.

——— twisten over derzelver leenroerigheid aan den Paus, XVI 137.

——— Paus INNOCENTIUS III. doet uitſpraak over de verkiezing van eenen Keizer, XVI. 188

——— in het Oosten, hunne geſchiedenis van het jaar 622 tot 814, XI. 148. enz.

Keizerrijk, (Oostersch) nadat THEODOSIUS zijn rijk verdeeld had tusschen zijne beide zoonen, werd ARCADIUS in het Oosten Keizer, V. 22. Vervolgens THEODOSIUS II. 24. MARCIANUS, 66. LEO *de Groote*, 67. LEO II. 68. ZENO, *ald.*

Kerk, derzelver inwendige toestand in de eerste eeuwen, I. 292-382. II. 283. 346. IV. 2. V. 226. Zie ook Kerkbestuur. Kerkregelen.

——— dezelve had rust onder VESPASIANUS en TITUS, I. 278. en gunstige vooruitzigten onder NERVA, II. 4. Veel rust onder TRAJANUS, 5. en onder ÆLIUS ADRIANUS, 60. Als ook onder ANTONINUS PIUS, 105. Niet zeer voorspoedig onder MARCUS AURELIUS, 142. Meer voordeelig onder COMMODUS, 205. en in het begin der regeering van SEVERUS, 287 Was ongestoord onder CARACALLA, 390. Rustig onder ANTONIUS HELIOGABALUS, 391. Begunstigd door ALEXANDER SEVERUS, 398. Heeft rust en vrede onder PHILIPPUS en neemt aanmerkelijk toe, 409. Doch lijdt zware vervolgingen onder DECIUS, 418 en onder VALERIANUS III. 114. 118-150. Niet ongunstig was haar staat onder GALLIENUS, III. 150. 151. 204 en onder AURELIANUS tot aan DIOCLETIANUS, 206. 207. De eerste jaren van DIOCLETIANUS waren voor haar gunstig, 315 Meer gunstig onder SEVERUS 345. Vervolgens onder KONSTANTIUS CHLORUS, *ald.* MAXENTIUS, 349. GALERIUS, 353. LICINIUS, 359. MAXIMINIUS, 363. De openbare vervolging eindigt onder KONSTANTYN *den Grooten*. Zie KONSTANTYN *den Grooten*.

Kerk, of er geen zaligheid buiten de kerk is, III. 436.

Kerken, wanneer dezelve het eerst zijn gebouwd geworden, II. 398. Welke de grond is geweest van hare volgende onmetelijke rijkdommen, IV. 50.

——— nieuwe, op kosten der Romeinsche provincien gesticht, IV. 58. Vermeerderen in getal en pracht, 85. Krijgen den naam van Tempelen, *ald.* Eene prachtige door KONSTANTYN te *Konstantinopolen* gesticht, *ald.* Van het begraven in dezelven gaf KONSTANTYN het eerste voorbeeld, 86. KONSTANTYN laat de kerk der Opstanding op het Heil. Graf stichten, 87. en plegtig inwijden, 211. Bezaten al vroeg goud en zilverwerk, 234. *aant.* Eene prachtige te *Antiochie* ingewijd, 287. Ter gedachtenis der Martelaren gesticht, VI. 170.

——— derzelver regt als vrijplaatsen bepaald, V. 249. en gehandhaafd, X. 121.

——— Vermenigvuldiging van dezelven in de vijfde, zesde en zevende eeuw, X. 263. JUSTINIANUS bouwt de heerlijke Sophiekerk te *Konstantinopolen*, 264.

——— derzelver gezag onafhankelijk gemaakt van het gezag

zag der Heilige Schrift, VI. 252. Zie ook Bisschoppen van *Rome*.
Kerk, (Katholijke) gevoelens omtrent dezelve, derzelver eenheid en leerstoel te *Rome*, VII. 312. 322. 325. 396–400.
——— derzelver rotssteen is CHRISTUS, VII. 342.
——— als vrijplaatsen gehouden, X. 121. 131.
——— berigt van de twist en scheuring tusschen de Griekse en Latijnsche kerk, XIV. 316. enz. Pogingen in de veertiende eeuw, ter hervorming der kerk, XVII. 79. 101. 104. 112. 301. 306
——— aanmerkingen van OTTO, Bisschop van *Freysingen*, over het kerkelijk en wereldlijk gezag, XVII. 356.
——— gevoelen van PIETER D'AILLY, omtrent de vastigheid der kerk, XVIII. 231. gevoelen van JOAN GERSON, 232.
——— verval derzelve, XXII. (III.) 12.
——— (Hervormde) derzelver staat van 1552 tot 1700, XXV. (VI.) 1. Hare uitgebreidheid, 4 Verschil derzelve van de Lutherschen en anderen, 7. Derzelver staat in *Zwitserland*, 8. In *Frankrijk*, 11. In *Engeland*, 29. In de *Nederlanden*, 48. Haar opkomst, 63. Aanmerkelijke scheuring derzelve in de *Nederlanden*, 84. Staat derzelve in *Duitschland*, 88. In *Polen*, 89. In *Hongarye*, 90. Geschiedenis van hare Theologische Studiën, 92. Van hare geloofsleer, 196. Van hare geschillen, 220.
Kerk, (Lutherse) derzelver staat van het jaar 1552 tot 1700, XXIV. (V.) 138–157.
——— (Roomsch-katholieke) hare geschiedenis van 1552 tot 1700, XXVI. (VII.) 1.
——— (Christelijke) uitbreiding derzelve onder de Heidenen, XXIV (V.) 75.
——— (Griekse) hare geschiedenis, XXV. (VI.) 347.
Kerkbestuur, die in de eerste kerk haar leerden, het opzigt over haar hadden, en haar bedienden, waren, behalven de eerst aangestelde, 70 Leerlingen, I. 96. En behalven de Apostelen, 97. Buitengewone, de Profeeten, 340. De Euangelisten, 341. Gewoone Herders en Leeraars, ook genoemd Opzieners, Oudsten of Ouderlingen, 184. 343. Diakonen, 345, Diakonessen, *ald.*
——— in de tweede eeuw werden nog aangesteld mindere Bedienden, Onderdiakonen, II. 411. Oppassers of Bedienden, *ald.* Bezweerers, 412. Voorlezers, 413. Deurwachters, 414. Voorzangers, 415.
——— hoe hetzelve in de derde eeuw, tot op KONSTANTYN *den Grooten*, gesteld was, en welke verandering hetzelve zins onderging, IV. 69. KONSTANTYN voerde het gezag van Opperpriester en algemeen Bisschop, 70. 71. Beschrijft en bestuurt de Kerkvergaderingen, 72 Waarbij tevens het gezag der Bisschoppen toenam, 74.

Kerkbeſtuur, hetzelve ſchikt zich naar de inrichting van het burgerlijk beſtuur des Romeinſchen rijks, IV. 76 Zelfs de inrichtingen van den Heidenſchen godsdienst, ten aanzien van tempels enz. ſcheen over te gaan in het Christendom, 84.
——— hetzelve is ook optemaken uit onderſcheidene kerkregelen. Zie kerkregelen.
——— algemeene aanmerkingen omtrent hetzelve voor en na den tijd van KONSTANTYN *den Grooten*, V. 227.
——— invloed des Keizers op hetzelve, V. 228.
——— nieuwe geestelijke bedieningen ingeſteld. *Parabolani*, V. 237. en *Kopiaten*, 238.
——— hetzelve krijgt in de vierde eeuw eene nieuwe en grootſche gedaante, en wordt weldra het geestelijk gebied van den burgerſtaat geheel afgeſcheiden, V. 257. Zie Biſſchoppen.
——— algemeen overzigt van hetzelve in de zevende, achtſte en negende eeuw, XII. 93.
——— hetzelve verandert van Ariſtocratie in Monarchie, XIII. 180.
——— aanmerking omtrent de verandering in het kerkelijk beſtuur, XVII. 324. Zie regt, (kerkelijk.)
Kerkedienst, aanmerking omtrent denzelven, XIX. 1. Zie verder Liturgie.
Kerkgenootſchappen, geſchiedenis derzelve van 1552 tot 1700, XXV. (VI.) 277.
Kerkelijke Geſchiedenis, dezelve is onderſcheiden van de burgerlijke geſchiedenis, I. *Inl.*, 2. en van die van alle godsdienſten, 3.
——— dezelve wordt verdeeld in die des O. en N. T. I. *Inl.* 4. 5.
——— die des N. T. is algemeen of bijzonder, I. *Inl.* 6. 7. 8.
——— wat de algemeene in zich vervat, I. *Inl.* 8
——— derzelver voortreffelijkheid, I. *Inl* 10.
——— derzelver nuttigheid in het gemeen, I. *Inl.* 12 In het bijzonder voor allerlei ſoorten van menſchen, 14-21.
——— dezelve is aangenaam en vermakelijk, I. *Inl.* 23.
——— welke derzelver vereischten zijn, I. *Inl.* 24-31.
——— derzelver bronnen, I. *Inl.* 31-42.
——— ſchrijvers, die de bronnen gebruikt hebben, en wel oude Griekſche, I. *Inl* 43. Latijnſche, 51. Andere ſchrijvers tot aan de Kerkhervorming, 55.
——— pogingen tot nieuwe beoefening derzelve, I. *Inl* 58.
——— derzelver herſtel met de Kerkhervorming, I *Inl.* 59. 60. Roomſche ſchrijvers. 62. 69. Hervormde, 70. Lutherſche, 71.
——— korte begrippen van dezelve, I. *Inl* 75.
——— ſchikking en verdeeling van dezelve, I. *Inl* 78-86.
Kerkelijke Geſchiedſchrijvers, SOCRATES, I. *Inl.* 47. SOZOMENUS,

NUS, 48. THEODORETUS, *ald.* PHILOSTORGIUS, 49 THEODORUS Lector, 50. EVAGRIUS, 51. RUFINUS, 52. HIERONYMUS, *ald.* SULPICIUS SEVERUS, *ald.* OROSIUS, 53. En aanmerking omtrent zijn werk, getiteld *Ormista Mundi*, 54. EUTYCHIUS van *Alexandrie*, 56. NICEFORUS KALLISTUS, 57. LAURENTIUS VALLA, 58. MATTHIAS FLACCUS ILLYRICUS, 60. BASILIUS FABER, 61. CÆSAR BARONIUS, 62. CASAUBONUS, 66. BASNAGE, 66. 72. ANTONI PAGI, 65. ODORICK RAYNALDI, 66. JACOB VAN LADARCHIO, 66. HENRIK VAN SPONDE of SPONDANUS, 67. ABRAHAM BZOVIUS, 67. NATALIS ALEXANDER, 68. SEBASTIAAN LE NAIN DE TILLEMONT, 69. CLAUDE FLEURY, 69. P. FABER of FEVRE, 69. JOSEF AUGUSTYN ORSI, 69. BETCHETTI en SACCARELLI, 70. PLESSIS MOMAY, 70.

Kerkelijke goederen, inbreuken op dezelven geſtraft, X. 144.

Kerkelijken, de Vorſten beginnen op derzelver gedrag te letten, XXII. (III.) 9.

Kerkelijke ſtaat, Paus INNOCENTIUS III. ſtichter van den kerkelijken ſtaat in *Italie* in het jaar 1198, XVI. 185.

——— door verſcheidene groote Heeren in *Italie* onder elkander verdeeld, in 1353 door INNOCENTIUS VI weder onder zijn gebied gebragt, XVII. 35. Geraakt weder in opſtand tegen Paus GREGORIUS XI, 45.

Kerkenorde op de eerſte Synode te *Dordrecht* opgeſteld, XXII. (III.) 329.

Kerkenviſitatie, den Biſſchoppen voorgeſchreven, XIII. 371.

Kerkgiften en tienden aan dezelve, X. 146.

Kerkhervorming in *Hongaryen*, *Zevenbergen* en *Polen*, XXIII. (IV.) 1.

Kerkplegtigheden der Roomschgezinden, ſommige van dezelven van Heidenſche gewoonten afgeleid, VI. 227.

Kerkregelen, (Canones) wat door dezelven verſtaan worden, III. 278.

——— welke van tijd tot tijd zijn aangenomen, III. 165. 232. 376. 380. En aanmerking omtrent de algemeenheid van dezelven, met opzigt van alle Christenen in andere landſchappen, *ald.* 81 kerkregelen van de kerkvergadering van *Elvira* in *Spanje* opgegeven, 381-395. Van de kerkvergadering te *Arles*, IV. 141. Te *Ancyra*, 151. Te *Niceë*, 209 V. 260. Te *Antiochie*, IV. 289. Te *Sardica*, 300. Te *Laodicea*, 397. Te *Carthago*, 410. V. 369. Te *Konſtantinopolen*, V. 262. Te *Chalcedon*, 330. X. 123. Te *Saragoſſa*, VII 258. Te *Toledo*, 289. Te *Hippo*, 343. Te *Carthago*, 350 351. 358. IX. 197.

——— aanmerkingen omtrent eenige kerkregelen van BASILIUS, rakende de kerkelijke tucht, VIII. 269.

——— in veelvuldige kerkvergaderingen in *Gallien* en elders, X. 121. 123. 133. 145. 146.

Kerk-

Kerkregelen, verzameling van dezelven, X. 231–238. Verder voortgezet, XII. 95.
——— der Trullaanſche kerkvergadering, XI. 387.
——— Grieksch wetboek van Keizer LEO *den Wijsgeer*, XIII. 336.
——— wetten omtrent de pligten en verdere verrigtingen der Geestelijkheid, XIII 366. en Kanunniken, 368.
Kerkvaders en hunne ſchriften, hoe men dezelve moet gebruiken, I. *Inl.* 37.
——— hoe derzelver bijzondere gevoelens op hun gezag daarna te onregt als de overgeleverde leer der kerk aanzien bekomen hebben, II. 270. 305.
——— hunne zedekunde, II. 381.
——— hunne begrippen zijn niet voor de begrippen van alle Christenen te houden, II. 383. VIII. 273.
——— gaven door ſommige woorden aanleiding tot het invoeren van onbekende gevoelens, III. 185.
——— hunne gevoelens over vervolging en verdraagzaamheid, VI. 244.
——— derzelver gezag ter beſliſſing van verſchillen in de vierde eeuw gebruikt, VI. 253.
——— zijn matige uitlegkundigen en met hun overeenteſtemmen is van geen groot gewigt, VIII. 170.
——— en hunne ſchriften, hoe gebruikt moeten worden, I. *Inl.* 17. Waarom in deze Kerkgeſchiedenis dikmaals bijzondere melding van de lotgevallen en verrigtingen van bijzondere Kerkleeraren gemaakt wordt, VIII. 212.
Kerkvaders, aanmerking omtrent hunne uitdrukkingen, IX. 20. 115.
——— beoefening en uitgaven van derzelver ſchriften, XXVI. (VII.) 114.

KERKVERGADERINGEN.

Naamlijst der plaatſen, alwaar dezelve van tijd tot tijd gehouden zijn.

Kerkvergaderingen, verzamelingen van derzelver verrichtingen en canones, I. *Inl.* 39.
——— wat men door dezelven verſtaat, I. 187. 276. Derzelver geſchiedenis is van veel gewigt, II. 278. Door wien derzelver handelingen verzameld zijn, 279. Hoe en tot wat einde dezelve te voren gehouden werden, IV. 73. Worden vervolgens door KONSTANTYN beſchreven, *ald.* Hare beſluiten aan Goddelijke gelijk geacht, V. 364. Hadden een groot vermogen zelfs aan het Hof der Keizers, ſchoon deze dezelve bekrachtigden, 365. 367. Aanmerkelijk gezegde van GREGORIUS van *Nazianzus* omtrent dezelve, *ald.* Zij ondersteunen en breiden het gezag der Bisſchoppen uit, 368. Waren echter niet geheel onnut, *ald.*
——— eerſte Frankiſche, gehou-

houden te *Orleans* in 511, X. 116. en anderen omtrent de vrijplaatſen, 121.
Kerkvergadering, (algemeene) wanneer deze naam het eerst gevonden is, X. 155.
——— gezag van derzelver beſluiten, X. 258. Ondersteund door Keizerlijke wetten, 259. Gevolgen hier van ten aanzien der leere, 261.
——— van het jaar 814 tot 1073 was het nog een voorregt der Vorſten, dat zij kerkvergaderingen bijeenriepen en daarin voorzaten, XIII. 345.
——— of eene algemeene ook dwalen kan in het geloof, XVII. 120. Over derzelver gezag en aanzien, 126. 195.
——— de hoogheid eener algemeene, ook boven den Paus te *Konſtans* vastgeſteld, 128. 141. Hoe men in de Roomſche kerk over de uitgeſtrektheid van dit beſluit dacht, 129.
——— handelingen over eene algemeene kerkvergadering, door Keizer KAREL plegtig aan de Proteſtanten toegezegd, XX. (I.) 209. Schroomvalligheid van Paus KLEMENS VII. daaromtrent, *ald.* Verdere handelingen onder Paus PAULUS III. 213.
——— gehouden te *Aken*, XXII (III.) 2.
——— te *Alexandrie*, in het jaar 340, door ATHANASIUS, IV. 284 en in 362, VIII. 4.
——— te *Ancyra* in *Galatien* in 315, omtrent hun, die zich hadden laten overhalen om de afgoden te offeren, IV. 150. Derzelver kerkregelen, 151. In het jaar 358, door halve Arianen, IV. 335.
——— te *Antiochie*, tusſchen 264–269, over de gevoelens van PAULUS SAMOSATENUS, III. 248. Waarom deze vergadering het woord: eenswezens verwierp, 249. In 331 tegen EUSTATHIUS, Biſschop van *Antiochie*, IV. 225. In 341 in de zaak der Euſebianen, IV. 287. Derzelver kerkregelen, 288. In 343 door de Euſebianen, 296. In 361 door de Arianen, 351.
——— te *Aquilea*, in het jaar 381, VIII. 50.
——— te *Ariminum*, (*Rimini*) in 359, in de zaak der Arianen, IV. 339.
——— te *Arles* in *Frankrijk* in 314, in de zaak der Donatisten, IV. 139 Derzelver kerkregelen, 142. En in 353, in de zaak der Arianen, IV. 310.
——— te *Arras*, op welke de Gundulphianen veroordeeld zijn, XXII. (III.) 4.
——— te *Bazel*, in 1431, XVII. 169–199.
——— te *Cæſarea*, in 333, tegen ATHANASIUS, IV. 229.
——— te *Caſſan*, XXIII. (IV.) 13.
——— te *Chalcedon* in 451, in de zaak van EUTYCHES, XI. 49–60. *Zie* ook V. 264. 266. 330. X. 134.
——— te *Cirta*, naderhand *Konſtantina*, in 305, IV. 129
——— te *Diospolis* of *Lydia*, in 417, IX. 178.

Kerkvergadering te *Dordrecht*, (eerſte Nationale) gehouden, XXII. (III.) 356.
——— te *Dordrecht*, (eerſte) gehouden, XXII. (III.) 329. en XXV. (VI.) 87.
——— te *Efeſe*, algemeene kerkvergadering in 431, in de zaak van NESTORIUS, X. 362. De kerkvergadering door CYRILLUS aangevangen voor de aankomst der Oosterſche Biſchoppen, 364. Ongenoegen der Oosterlingen, 365. 's Keizers ongenoegen omtrent het gedrag der vergadering, 367. NESTORIUS veroordeeld, 329. Verdere gevolgen dier vergadering, 370. Algemeene kerkvergadering aldaar in 449 beſchreven in de zaak van EUTYCHES, XI. 38. enz. *de ſtruikroovers Synode* genoemd, 41.
——— te *Embden* in het jaar 1571, XXII. (III.) 310.
——— te *Gangra* in *Paflagonie*, in 360, of voor 341, tegen de buitenſporigheid van het Monnikenleven, IV. 394.
——— te *Hippo* in 393, VII. 342.
——— te *Jeruſalem*, I. 187. in 335, om de geloofsbelijdenis van ARIUS te onderzoeken, IV. 231.
——— te *Kapua* in 391, IX. 106.
——— te *Karthago* in het jaar 251, over de afgevallenen, III. 18. 21. In 255 over den doop der Ketteren, 119. In 256 over hetzelfde onderwerp, 120. En nog eens in dat zelfde jaar over dezelfde zaak, 125. Verdere bijzonderheden van deze kerkvergadering, 126–129. In 348 of 349 over het dempen der onluſten met de Donatiſten, IV. 402. 419. In 417 en 418 over de leerſtukken van PELAGIUS en COELESTIUS, V. 288. In 395 tegen de buitenſporige vereering der Heiligen, VI. 180. In 397 en 398, VII. 343. 350. In 401, VII. 356. In 407, VII. 368. In 410, VII. 373. In 412, IX. 153. In 418, IX. 197. Der Donatiſten te *Karthago*, VII. 331. En te *Cabaiſuſa*, 332. En nog een derde, 333.
Kerkvergadering te *Konſtans*, algemeene kerkvergadering aldaar gehouden, XVII. 111. Derzelver oogmerk, herſtel van de eenheid der kerke en derzelver hervorming zoowel in het hoofd als in de leden, 112. Uitvoerige beſchrijving der geſchiedenis van deze kerkvergadering, 116–162. Beoordeeling van deze kerkvergadering, 160. Schrijvers van derzelver geſchiedenis, 161.
——— te *Konſtantinopolen*, in 339 gehouden door de Arianen, IV. 283. In 348, omtrent den rang der Biſchoppen van die ſtad, V. 262. Geloofsbelijdenis van deze kerkvergadering, VI. 233. Als eene algemeene kerkvergadering erkend, 235. 236.
——— tweede algemeene kerkvergadering aldaar, onder THEODOSIUS, gehouden in het jaar 381, VIII. 45. Zie ook VI. 232.
——— te *Konſtantinopolen*, in 448,

448, tegen EUTYCHES, XI. 30.
Kerkvergadering, vijfde algemeene kerkvergadering in het jaar 553 te *Konſtantinopolen* gehouden, X. 110. 124.
——— zesde algemeene kerkvergadering te *Konſtantinopolen* in den twist met de Monotheliten in het jaar 680, XII. 230-258.
——— algemeene kerkvergadering te *Konſtantinopolen* veroordeelt de vereering der Beelden in het jaar 754, XII. 312-322. Aanmerking over deze kerkvergadering, 323.
——— te *Konſtantinopolen* in het jaar 861, XIV. 319. In het jaar 867, 328. In het jaar 869, 331. In het jaar 879, 342. Of deze eene algemeene genoemd kan worden, 345.
——— te *Krakau* in 1573 en 1576, XXIII. (IV.) 27.
——— te *Lampſacus*, kerkvergadering aldaar gehouden door de Macedonianen, VIII. 18.
——— te *Laodicea* omtrent het midden der vierde eeuw, over de Geestelijkheid en andere kerkelijke inrigtingen, IV. 397.
——— in het *Lateraanſche* Paleis te *Rome* in 313, in de zaak der Donatisten, IV. 138. 140. *aant.*
——— van *Lateraan*, in het jaar 649, in de zaak der Monotheliten, XII. 218.
——— te *Lateraan* in 1512, XVII. 303. 322.
——— te *Lateraan*. De kerkvergadering aldaar door Paus LEO X vervolgd en beſloten den 16den Maart 1517, XVII. 322. Aanmerking omtrent het geen nog in datzelfde jaar de Pausſelijke heerſchappij deed ſchudden, 323.
Kerkvergadering te *Lateraan* in 1532, XVII. 363.
——— te *Milaan* in 355, in de zaak der Arianen, IV. 310.
——— te *Mediolanum* in het jaar 390, IX. 102.
——— te *Nicea*, aldaar in het jaar 325 in de zaak van ARIUS gehouden, trekt zich ook de zaak van MELETIUS aan, IV. 124. 125. 206. Nader berigt van deze kerkvergadering en haar beſluit omtrent ARIUS, 187-204. Schikking van dezelve omtrent den tijd van het Paaschfeest, 207. Kerkregelen door dezelve vastgeſteld, 209-215. De beſluiten van deze kerkvergadering door den Keizer bekrachtigd, 217.
——— tweede algemeene kerkvergadering te *Nicea* in *Bythinie*, omtrent de vereering der Beelden, in 787, XII. 339.
——— te *Orleans*, te *Arauſio*, (*Orange*,) in 441, 511. X. 121. En elders, 123. 129.
——— te *Parijs* in 825, over de vereering der Beelden, XIV. 183.
——— te *Piſa*, algemeene kerkvergadering aldaar gehouden in 1408, ter vernietiging der groote ſcheuring der Weſterſche kerk, XVII. 96. 99. Zet de beide Pauſen af en verkiest ALEXANDER V tot Paus, 101. Oordeelen over deze kerkvergadering, 103.
——— te *Piſa* in 1511, XVII. 360

Kerkvergadering te *Posen* en *Vilna* in 1570, XXIII. (IV.) 26.
——— te *Posen* in 1573, XXIII. (IV.) 27.
——— te *Rheims* in 992, XXII. (III.) 2.
——— te *Rome* in 340, door Paus JULIUS, IV. 284. In 499, X. 172. In 503, genoemd *Synodus Palmaris*, 174.
——— te *Saragossa* in *Spanje*, in het jaar 380, over het leerstelsel van PRISCILLIANUS, gehouden, VII. 257. 266.
——— te *Sardica*, algemeene kerkvergadering aldaar, in het jaar 344 gehouden, IV. 297. Breekt in eene volslagene scheuring tusschen de Arianen en Katholijken uit, 298. Aanmerkingen over de kerkregelen dezer vergadering, 300. gevolgen van dezelve, 304. Verregaande verbitteringen tusschen de twistende partijen, 305. ATHANASIUS wordt in zijn Bisdom hersteld, 307. Gevolg hiervan, 308. VIII. 96.
——— te *Scikzee*, XXIII. (IV.) 13.
——— te *Seleucie* (in *Karamanie*) in 359. In de zaak der Arianen, IV. 344. 347.
——— te *Sendomir* in 1570, XXIII. (IV.) 26.
——— te *Siena* in 1423, XVII. 166.
——— te *Sinnesja* in 302, over den afval van MARCELLINUS, Bisschop te *Rome*, en aanmerking op het verhaal van deze kerkvergadering, III. 373.
——— te *Slezan* in *Moravie*, XXIII. (IV.) 45.
Kerkvergadering te *Sirmium* in 351, in de zaak der Arianen, IV. 309. En in 357, tegen FOTINUS, 329 In 358, door halve Arianen gehouden, 336. 338.
——— te *Thorn* in 1595, XXIII. (IV.) 27.
——— eerste *Toletaansche* kerkvergadering in het jaar 400, over de zaak der Priscillianisten, VII. 288-297.
——— te *Trente*, geschiedenis van dezelve, XXIII. (IV.) 295. 348. Beschrijving van dezelve, 352. Hare gevolgen, 354. *Zie* ook XXVI. (VII.) 18. Berigt van de bekrachtiging van hare besluiten door den Paus, XXVI. (VII.) 144.
——— *Trullaansche* kerkvergadering in het jaar 685, XII. 239.
——— te *Turin*, in het laatst der vierde of het begin der vijfde eeuw, VII. 286.
——— te *Tyrus* in 335, tegen ATHANASIUS, IV. 229.
——— te *Vilna* in 1557, XXIII. (IV.) 28.
——— te *Worms*, op dezelve wordt Paus GREGORIUS VII afgezet, XXII. (III.) 2.
——— in *Zevenbergen*, XXIII. (IV.) 8.

Kersfeest, reeds in de vierde eeuw gevierd op den 25sten December, redenen van deze tijdsbepaling, door CHRYSOSTOMUS opgegeven, VII. 27.
Ketters, aanmerking omtrent derzelver geschiedenis, I. 351. 354.
——— wie met dien naam benoemd

noemd werden, I. 353. IV. 392. VI. 239. 251.
Ketters of Dwaalleeraars in de Apostolische eeuw. HYMENIUS, ALEXANDER FILETUS, I. 358. DIOTREFES en DIMAS, 359. SIMON *de Toveraar*, 360. DOSITHEUS, 363. MENANDER, 365. CERINTHUS, 367. Gnostieken, 370. Nicolaiten, 373. Nazarenen, 376. Ebioniten, 379.
——— in de volgende eeuwen. Voortgang der Gnostieken, II. 35. SATURNINUS, 36. BASILIUS, 38. CARPOCRATES, 43. VALENTINUS, 48. Ophiten, 82. CERDO, 84. MARCION, 85. LUCANUS, APELLES, 88. Montanisten, 130. TATIANUS en zijne aanhangers de Ekratiten, 195. BARDESANES, 207. THEODOTUS, 210. THEODOTUS aanhanger van den voorgaanden, 213. ARTEMON, *ald.* Alogi, 214. PRAXEAS, 216. Patripassianen, 221. HERMOGENES, 222. PAULUS SAMOSATENUS, III. 249. MANES, 251. HIERAX, 274. MELETIUS, IV. 119. ARIUS, 157. APOLLINARIS, VIII. 297.
——— strenge keizerlijke wetten tegen dezelven, VI. 239
——— optelling van verschiedene soorten in de vierde en vijfde eeuw, VI. 241.
——— hoe de Kerkvaders omtrent derzelver vervolging dachten, VI. 245.
——— haat tegen dezelven, door de Bisschoppen opgewekt, VI. 249.
——— zachter hulpmiddelen tegen hun ingesteld, VI. 252.
——— wijze van redentwisten tegen hun, κατ' οἰκονομιαν, VI. 255. Beoordeeling van deze leerwijze, 259.
Ketters, geschiedkundige berigten omtrent dezelven, door FILASTRIUS, VI. 263. Door EPIFANIUS, 278, 293. Door AUGUSTINUS, 310. Door THEODORETUS, 312.
——— hevige twisten in de vijfde, zesde en zevende eeuw over oude en nieuwe ketterijen, X. 288. enz. Wijze op welke men in die twisten te werk ging, *ald.*
——— algemeene schriften tegen dezelven, X. 289.
——— secten in de Griekse kerk, in de elfde en veertiende eeuw. Bogomilen, Messalianen, Hesijchasten, XIX. 293. 304. 305.
——— aanmerking omtrent de Kettergeschiedenis in de Westersche kerk. van 1073 tot 1517. Opgave van ware of gewaande ketterijen. Cathari, XIX. 316. Petrobrusianen, 326. Henricianen, 328. Waldensen, 330. Albigensen, 345. Ketteroorlog tegen de Albigensen, 354. Kruistogt tegen de Stadingers, 357. TANCHELIN, 358. EUDO of EON, 360. *Pasagini* of *Circumcisi*, *Caputati*, *Apostolici*, 361. Broeders en zusters van den vrijen geest, 363. WILHELMINA een dweepster, 364. Het gezelschap der Apostelen of Apostelorde, 365. Bergharden en Beguinen of Bagijnen, 366.
——— waarvan die naam oorspronkelijk is, XIV. 149.

Ketters in *Frankrijk* in de negende, tiende en elfde eeuw, XIV. 140.
——— te *Keulen* onder den naam van Catharen, XXII. (III.) 3.
——— verklaring van TH. BEZA omtrent derzelver ſtraf, XXI. (II.) 34.

KETTERS, SEKTEN,

Naamlijst van dezelven.

Abijsſiniers, berigt aangaande dezelven, XXV. (VI.) 369.
Adiaforisten, wie deze waren, XXIII. (IV.) 139.
Adoptianen, oorſprong en verder berigt van deze godsdienſtpartij, XII. 242. In eene kerkvergadering te *Frankfort* veroordeeld, 258. Aanmerking omtrent dien twist, 267.
Agnoëten, hun gevoelen, XI. 133.
Albigenſen, berigt van deze gezindte in de dertiende eeuw, XIX. 345. Kruistogt tegen hen, 351.
Alexianen, XVIII. 163.
Alogi, of deze ketters in de tweede eeuw beſtaan hebben, II. 215.
Anachoreten, wie waren, IV. 103.
——— wie deze waren, XXV. (VI.) 359.
Anthropomorfiten, twisten met dezelven in de negende, tiende en elfde eeuw, XIV. 203.
Antinomianen, wie deze waren, XXIII. (IV.) 133.
——— derzelver twist met de Lutherſchen, XXIV. (V.) 293.
Antitrinitarisſen, aanhangers van dit leerſtelſel, XXIII. (IV.) 26.
——— berigt aangaande dezelven, 210-215.
——— derzelver aanhang neemt toe, XXIII. (IV.) 217. Berigt omtrent dezelven in *Italie*, 241. In *Polen*, 247.
Aphthardociten, hun gevoelen, XI. 130.
Apollinaristen, geſchiedenis van deze gezindte, VIII. 289-321.
Apostolici, een ſecte in de twaalfde eeuw, XIX. 362.
Apostolisten. oorſprong van dezelven, XXV. (VI.) 283.
Arianen, zij, door KONSTANTIUS begunſtigd, ſtooken na de terugkomst van ATHANASIUS te *Alexandrie* nieuwe onlusten, IV. 282. Zetten PAULUS, Bisſchop te *Konſtantinopolen*, in eene kerkvergadering aldaar, met vergunning van den Keizer gehouden, af, en ſtellen EUSEBIUS van *Nicomedie* aan, 283. ATHANASIUS houdt eene kerkvergadering te *Alexandrie*, 284. Begeeren eene kerkvergadering van JULIUS te *Rome*, *ald.* ATHANASIUS wordt daar onſchuldig verklaard, 286. Slagen beter op eene kerkvergadering te *Antiochie*, 287. Stellen EUSEBIUS van *Edesſa* in plaats van ATHANASIUS tot Bisſchop aan, 289. Op de weigering van dezen wordt GREGORIUS als Bisſchop te *Alexandrie* ingevoerd, 291. Hun aanhang pleegt aldaar veel geweld, 295. Verwarringen te *Konſtantinopolen* bij het

verkiezen van eenen nieuwen Bisschop, 294. Kunnen onder KONSTANS in het Westen geen invloed bekomen, 295. Zenden op eene kerkvergadering te *Antiochie* eene breedvoerige geloofsbelijdenis over, 296. De Westersche Bisschoppen weigeren die te onderschrijven, *ald.* Door de beide Keizers wordt een algemeene kerkvergadering belegd te *Sardica* (in *Bulgarie*,) daar de twist in eene volslagene kerkelijke scheuring uitbreekt, 297. De Westersche Bisschoppen zetten de vergadering aldaar voort, terwijl de Arianen te *Filippopoli* waren vergaderd, 298. 304. De verbittering der partijen klimt ten hoogsten top, 305. ATHANASIUS en PAULUS worden op eene kerkvergadering te *Jerusalem* in hunne Bisdommen hersteld, 307. Doch daarna op Keizerlijk bevel weêr gebannen, 309. Kerkvergaderingen te *Sirmium* en *Arles* gehouden, *ald.* ATHANASIUS op bevel van KONSTANTIUS veroordeeld, 310. Kerkvergadering te *Milaan* ten nadeele van ATHANASIUS, 311. KONSTANTIUS vervolgt deszelfs aanhang, 312. LIBERIUS, Bisschop van *Rome*, gebannen, en FELIX aangesteld, 314. ATHANASIUS wordt met geweld verdreven en GEORGIUS tot Bisschop aangesteld, 314. Allerlei geweldenarijen werden tegen de regtzinnigen vernieuwd, 316. De Ariaansche partij heeft bijna overal de overhand, 317. Te *Rome* was FELIX een Ariaanschgezinde Bisschop, 317.

Arianen, verdeeldheid onder hun, IV. 318. Waarin de halve Arianen van de echte Arianen onderscheiden waren, *ald.* Oordeel over hen. 320. Kort verslag van AËTIUS, stichter der zuivere Arianen, 321. Zie AËTIUS en ook EUNOMIUS, als ook kerkvergaderingen.

——— aanmerking omtrent hunne twisten, IV. 354. 355. Geven aanleiding tot veelerlei scheuringen, 350. 371.

——— hunne woelingen te *Konstantinopolen*, VII. 67.

——— staat der Ariaansche verschillen bij den dood van Keizer KONSTANTIUS, VIII. 2.

——— hun toestand onder JULIANUS VIII. Kerkvergadering omtrent hun te *Alexandrie* gehouden, 4. Vervolg van hunne geschiedenis, 7. enz.

——— de Katholijken door hun streng vervolgd, VIII. 24. enz. Aanmerking over deze vervolging, 33.

——— hun verdere toestand, VIII. 37. 43. 45. 56. 57. 59. Verdeeldheden onder hun, 60.

——— hun ondergang in het Romeinsche rijk, VIII. 64. Zie ook ATHANASIUS.

——— hun toestand onder de Gothen, VIII. 66.

——— hun leerstelsel houdt in de vijfde eeuw nog stand onder de Duitsche volken, X. 302. Bij de Gothen, 304. Bij de Sueven, 309. Bij de Vandalen, 310.

——— (halve) waarin deze van de

de echte Arianen verſchillen, IV. 318.
Arianen, ook genoemd Homoiouſianen, VIII. 10. Beginnen den naam te dragen van Macedonianen, 11. Zie ook IV. 366 367. Trachten ook hunne partij te verſterken, VIII. 11.
——— houden eene kerkvergadering te *Lampſacus*, VIII. 18. Worden door VALENS gedrukt, 19. Wenden zich tot VALENTINIANUS en LIBERIUS, Biſchop van *Rome*, 21. Worden door LIBERIUS in de kerkgemeenſchap aangenomen, VIII 22. Gevolgen hiervan in de Weſterſche en Oosterſche kerk, 23. 24.
——— hun gedrag bij de verleende geloofsvrijheid onder GRATIANUS, VIII. 41.
Armeniers, berigt van hun in de twaalfde eeuw, XIX. 261. Wankelbare vereeniging van hun met de Roomſche kerk, 311.
——— berigt aangaande dezelven, XXV. (VI.) 367.
ARTEMON, Dwaalleeraar, II. 214.
Askeeten, oorſprong van deze ſecte, II. 170. IV. 96 97. 106. Zie ook geeſtdrijverij.
Atheïsten, berigt aangaande dezelven, XXIV. (V.) 105.
Audianen of Audeanen, berigt van dezen aanhang, IV. 381. Worden beſchuldigd van Anthropomorphismus, 382.
Augustiner Eremiten of Kluizenaars, oorſprong van deze nieuwe Bedelorde, waaruit de gevaarlijkſte vijand der Pausſen en van derzelver heerſchappij in de zestiende eeuw is voortgekomen, XVIII. 119.
Barnabieten, berigt aangaande dezelven, XXIII. (IV) 330.
Baptisten, *zie* Doopsgezinden.
Begharden en Beguinen, berigt van dezen, XIX. 366.
Borboriten of Borborianen, of ook tot de Gnostieken behoord hebben, onzeker, II. 48.
Bogomilen, berigt van deze ſecte in de Griekſche kerk in de elfde eeuw, XIX 298-304.
Budneanen, derzelver oorſprong XXIII. (IV.) 249.
Capituati, eene ſekte in de XIIde eeuw, XIX. 362.
Carpocratianen, II. 43. 210.
Carteſianisme, berigt van de geſchillen over hetzelve, XXV (VI) 244.
Cathari, nader berigt van deze ſekte en hare lotgevallen in de twaalfde eeuw, XIX 317-326. MONITA en EKBERT ſchrijven tegen hen, 320. 321. Schrikkelijke ſtraffen door den Dominikaan ROBERT aan hun uitgeoefend, 326.
Chiliasten, door DIONYSIUS van *Alexandrie* wederlegt en overtuigt, III. 156.
Clementinæ, XVII. 336.
Clerici, wie dus genoemd werden, II. 367.
Coccejanen, berigt omtrent derzelver gevoelens over de uitlegkunde des Bijbels, XXV. (VI.) 127.
Coccejanisme, berigt van de geſchillen over hetzelve, XXV. (VI) 248.
Contraremonſtranten, derzelver oor-

oorſprong, XXV. (VI.) 86.
Corrupticolæ, hun gevoelen, XI. 130.
Deïsten, derzelver oorſprong, XXIV. (V.) 83. Hunne toeneming in *Engeland*, 92. Derzelver gering getal in andere landen, 102.
Donatisten, oorſprong en voortgang van derzelver ſcheuring, IV. 127. 128. 131. Aanmerking over OPTATUS MILEVITANUS en andere ſchrijvers, aangaande deze ſcheuring, 134. KONSTANTYN begunſtigt CÆCILIANUS, en laat zijne zaak te *Rome* onderzoeken, 137. De Donatisten beklagen zich over de Lateraanſche vergadering en beroepen zich op den Keizer, 139. Die eene volledige kerkvergadering te *Arles* in *Gallie* bijeen doet komen, 140. Kerkregelen van die vergadering, 141. Door KONSTANTYN veroordeeld en CÆCILIANUS vrijgeſproken, 144. Harde wetten van den Keizer tegen dezelven, 145. Die wetten verzacht, en hunne ballingen terug geroepen, 146. Breiden zich verder uit in *Afrika*, niet zonder geweld te oefenen, 147. Zij houden eene kerkvergadering, 148. Vervolg van hunne geſchiedenis, 402-410. VII. 301-400.
——— zij leveren een verzoekſchrift in aan JULIANUS, om herſteld te worden, VII 301. Zij herſtellen zich met geweld, 304. Hunne lotgevallen na den dood van JULIANUS, 307. Wetten der volgende Keizers tegen hun, 308. Door hunnen Biſchop PARMENIANUS verdedigd, 310. En door OPTATUS wederlegd, 311. Beoordeeling van het werk van OPTATUS, 316.
Donatisten, TYCHONIUS maakt eene verdeeldheid onder hun, VII. 318. Bijzonderhede van dezen ſchrijver, 319-323.
——— andere partijen onder hun, bijzonder de Rogatisten, VII. 327. De Maximianisten, 329. Houden eene kerkvergadering te *Karthago*, 330. Te *Cabarſuſa*, 332. Verdere lotgevallen der Maximianisten, 335.
——— velen gaan tot de Katholijken over, VII. 338 359.
——— ſtrenge Keizerlijke wetten tegen hun, VII. 352. 362. 369. 370. 373.
——— houden een openbaar mondgeſprek te *Karthago* met de Katholijke Biſchoppen, VII. 374. Aanmerkingen over dit mondgeſprek, 382.
——— zij beroepen zich op den Keizer, VII. 384 Uitſlag hiervan, 386
——— derzelver ondergang, VII. 391.
——— laatſte berigten van dezelven, VII 394
——— aanmerking ten beſluit van de geſchiedenis van hun, VII. 395.
Doopsgezinden of Baptisten, berigt aangaande dezelven, XXIII. (IV.) 189 Onderſcheid tusſchen dezelven en de Wederdoopers, 190. Hun oorſprong, 191. Derzelver leerſtel-

ſtelſel, 196. Hunne geloofsbelijdenisſen, 197. Zedelijk beſtaan, 198. Verkrijgen vrijheid van godsdienst, 199. Berigt aangaande dezelven in *Duitschland*, 200. Aan de *Oostzee* en in *Polen*, 201. In *Zwisſerland*, 202. In *Engeland*, 203. Uit *Engeland* verdreven, 204. Leer der Engelſche Baptisten, 205.

Doopsgezinden, derzelver toeſtand van 1552 tot 1700, XXV. (VI.) 277. Fijne Doopsgezinden, 279. Grove, 280. Scheuring onder hun ontſtaan, 281. Hunne verſchillende godsdienstplegtigheden, 284. Hun zedelijk karakter, 289. Derzelver voornaamſte Leeraars, 291.

Ebioniten, welke deze geweest zijn in de eerſte eeuw, I. 379.

Eclectiſche of nieuw Platoniſche Wijsgeeren, deze gezindte door AMMONIUS SACCAS geſticht, I. 46. II. 315-327.

Elceſaiten, welke waren, III. 52.

Enkratiten, aanhangers van TATIANUS, II. 195.

Episkopalen in *Engeland* ontſtaan, XXV. (VI.) 32.

Eſſeën, I. 15.

Eucheeten een dweepachtige aanhang, IV. 384.

Euſebianen, *zie* Arianen.

Eutijchianen, berigt aangaande dezelven, XXV. (VI.) 366.

Extravagantes, XVII. 336.

Galenisten, oorſprong derzelven, XXV. (VI.) 283.

Gereformeerden, oorſprong van dezen naam, XXV. (VI.) 69.

Gichtelianen, derzelver oorſprong, XXV. (VI.) 334.

Gnostieken, voortplanters van dweeperij en geestdrijverij, waaruit hunne dwalingen zijn voortgevloeid, I. 37. 39. 370. II. 208. IV. 106. Voortgang van dezelven in de IIde eeuw, II. 35. Derzelver Leeraars SATURNINUS, 36. BASILIDES, 38. CARPOCRATES, 43. VALENTINUS zoekt hun leer in een ſamenſtel te brengen, 48. Deszelfs leerlingen in verſcheiden gezindheden verdeeld, 58. Invloed van deze Dwaalleeraars op het Christendom, 59. Ontrusten veelmalen de Christenen, 82.

——— nieuwe Ketters uit dezelven, de Ophiten, II. 82. CEIDO, 84. MARCION, 85. TATIANUS, 194. Hoe zij hunne gevoelens zogten te verdedigen, 249.

Haſideën, I. 12.

Hattemisten, oorſprong van deze ſekte, XXV. (VI.) 343.

Hellenisten, I. 21. 156.

Hemelvereerers (*Coelicolæ*) welke waren, V. 134.

Herdoopers of Wederdoopers, derzelver oorſprong, XXIII. (IV.) 175. Hun leerſtelſel, 177. Derzelver karakter, 180.

——— (Zwitſerſche) berigt aangaande dezelven, XXIII. (IV.) 181.

——— te *Munſter*, XXIII. (IV.) 182.

Herodianen, I. 11.

Heſijchasten of Quietisten, in de Griekſche kerk, in de veertiende eeuw, XIX. 305-311.

Husſiten, ongelukkige oorlog van deze godsdienstpartij voor den

den Keizer en het Pausselijk hof, XVII. 169.
Husiten in *Bohemen*, derzelver gedrag na het uit den weg ruimen van J. HUS en HIERONYMUS van *Praag*, XIX. 405. 406. Godsdienst- en Burgeroorlog door hun begonnen van 1420 tot 1434 *ald.* Partijschappen onder hun. Horebiten in *Weenen*, 408. Aanmerking omtrent de Pikarden en Adamiten onder hun, 409. Hunne onderhandelingen met de kerkvergadering te *Bazel*, 410. Vergelijk met hun getroffen, *ald.* Gevolgen hiervan, 411. enz.
Hypsistarien, welk eene gezindte dus genoemd werd, VIII. 324.
Jacobiten of Monophijsiten, berigt van dezelven in de zevende en achtste eeuw, XII. 191–197.
——— hun toestand in de negende, tiende en elfde eeuw, XIV. 131.
——— twisten met hun in de dertiende eeuw, XIX. 257. Vereeniging van hun met de Latijnsche kerk, XIX. 315.
——— berigt aangaande dezelven, XXV. (VI.) 367.
Jan-Jakobsgezinden, oorsprong derzelven, XXV. (VI.) 287.
Jansenisten, oorsprong van dezen aanhang, XXVI. (VII.) 11.
——— hunne verdiensten in de zedekundige Godgeleerdheid, XXVI. (VII.) 108.
——— hunne twisten met de Jezuiten, XXVI. (VII.) 188.
Johannes-Christenen, berigt aangaande dezelven, XXV(VI)370
Joristen, oorsprong van dezelven, XXIII. (IV.) 187–189.
Kalvinisten, (geheime) wie deze waren, XXIII. (IV.) 116.
Kollegianten of Rhijnsburgers, oorsprong van dezelven, XXV. (VI.) 310.
Konformisten in *Engeland* ontstaan, XXV. (VI.) 29.
Kontraremonstranten, geschiedenis van hunne geschillen, XXV. (VI.) 221.
Kopiaten, welke waren, V, 238.
Kopten, berigt aangaande dezelven, XXV. (VI.) 367.
Krypto-Kalvinisten, wie deze waren, XXIII. (IV.) 115.119.
Kwakers, opkomst derzelven, XXV. (VI.) 318.
Labadisten, oorsprong derzelven, XXV. (VI.) 337.
Lazaristen, wie aldus genoemd werden, XXVI. (VII.) 29.
Lutherschen te *Amsterdam* kanten zich tegen de Gereformeerden, XXII. (III.) 246.
——— pogingen aangewend, om hun met de Hervormden te vereenigen, XXII. (III.) 260.
——— verzetten zich tegen het ontwerp van eendragt, XXIII. (IV.) 126.
——— derzelver verschillen met de Hervormden, XXIV. (V.) 278. Met de Remonstranten, 282.
——— onderlinge geschillen derzelven, XXIV. (V.) 283.
——— derzelver twist met de Antinomianen, XXIV. (V.) 293. Met de Synergisten, XXIV. (V.) 315.

Ma-

Macedonianen, dus worden ook genoemd de Halve- of Semi-Arianen, IV. 366. 367. VIII. 11. Zie verder Arianen. (Halve)
Manicheën, aanhangers van MANES, hunne inrigting en gebruiken, III 271.
——— voortgangen van deze ketterij in de vierde eeuw, VII. 222. Verſcheidene twistſchriften tegen hen, 224. Redenen, waarom het Manicheismus zich zoo heeft uitgebreid, 225. Keizerlijke wetten tegen hun uitgegeven, 227. Hevige haat der Katholijke Leeraren tegen hen, 231. Schriften tegen hun uitgekomen van DIDYMUS, GREGORIUS, Biſchop van *Nyſſa*, en AUGUSTINUS, 233. Eenig berigt van hunne zedenleer, 235. FAUSTUS de uitmuntendſte onder hunne Leeraars, 244. Hunne belijdenis volgens FAUSTUS, 246–248. FELIX, een Leeraar van hun, gaat tot de Katholijke kerk over, 249. Het Manicheïsmus plant zich tot in de twaalfde eeuw toe onder nieuwe namen wijd en zijd voort, 254. *Zie* verder van hun X. 298.
——— verder verſlag van dezelven, XII. 182.
——— hier voor worden ook gehouden de Catharen, ketters te *Keulen*, XXII. (III.) 3.
Maroniten, oorſprong en verder berigt van deze godsdienſtpartij, XII. 242.
——— aanmerking omtrent deze ſekte, XIX. 263.
——— berigt aangaande dezelven, XXV. (VI.) 370.
Matemannen, worden mishandeld in *Antwerpen*, XXII. (III.) 5.
Melchizedekiten, een zekere ſekte, II. 213.
Mendaïten, wie waren, I. 94.
Mennoniten, *zie* Doopsgezinden.
Meſſalianen, een dweepachtige aanhang, IV. 384. Beoordeeling van de berigten omtrent hun, 388. Verdere geſchiedenis van deze lieden, 389.
——— een ſektenaam in de Griekſche kerk, in de elfde eeuw, XIX. 304.
Monophijſiten, derzelver oorſprong, XI. 64. Door den Keizer BASILISKUS begunſtigd, 72. Zie verder van hun, 77. 92. 96. Vallen in nieuwe verſchillen, 130.
——— berigt van dezelven in de zevende en achtſte eeuw, XII. 191–197.
——— of Eutychianen, berigt aangaande dezelven, XXV. (VI.) 366.
Monotheliten, oorſprong van den twist met dezen, XII. 198. Vereeniging te *Alexandrie* met hun getroffen, 202. SOPHRONICUS een Monnik uit *Damascus*, verzet zich tegen deze vereeniging, 203. SERGIUS, Patriarch van *Konſtantinopolen*, ſchrijft aan den Roomſchen Biſchop HONORIUS, 205. Antwoord van HONORIUS, 206. SOPHRONIUS veroordeelt de leer der Monotheliten op eene kerkvergadering te *Jeruſalem*, 207. *Ecthefis* door Keizer HERA-

RACLIUS uitgegeven, 209. Zij worden te *Rome* veroordeeld, 211. Ook in *Afrika*, 212. Keizer KONSTANS geeft eene nieuwe wet uit, *Typus* genoemd, 215. Gedrag van den Roomſchen Biſchop MARTIN I 218. De Lateraanſche kerkvergadering veroordeelt den *Typus* te gelijk met de leer der Monotheliten, 219. Gevolgen hiervan voor MARTIN, 221. Lotgevallen van den Abt MAXIMUS, 223 Stilſtand van dezen twist, 227. Aanleiding tot vernieuwing van den twist, 228. Zesde algemeene kerkvergadering te *Konſtantinopol n*, 230. De Trullaanſche kerkvergadering onder Keizer JUSTINIAAN II 238. Keizer PHILIPPICUS begunſtigd hun, 240. Hun voorſpoed duurde niet lang, 241.

Monothelieten, berigt aangaande dezelven, XXV. (VI.) 370.

Montanisten, verſlag wegens derzelver leer, II. 130. Scheuring met hun, 135. Beoordeling van deze ſcheuring, 137. Schrijvers over dezelve, 138. TERTULLIANUS gaat tot hun over, II. 328.

Mijſtieken, velerhande zin door hun in de H. Schrift gezocht, XIX. 19. In de Griekſche kerk Heſijchasten genoemd, XIX. 305.

——— derzelver verdienſten in de zedekundige Godgeleerdheid, XXVI. (VII.) 99.

——— (bedorvene) derzelver geſchiedenis, XXV. (VI.) 324.

Nazareenen, welke de gevoelens zijn geweest van deze gezindte in de eerſte eeuw, I. 376.

Nestorianen vestigen zich in *China*, XI. 300

——— verder berigt van dezelven, XII. 188. Uitgebreidheid van derzelver kerkelijk gebied, 191.

——— berigten aangaande hunnen toeſtand in de negende, tiende en elfde eeuw, XIV. 131.

——— twisten met hun in de twaalfde en dertiende eeuw, XIX. 256.

——— berigt aangaande dezelven, XXV. (VI.) 364.

Nicolaiten, wat men van deze gezindte in de eerſte eeuw te denken hebbe, I. 376.

Niobiten, hun gevoelen, XI. 140.

Nonkonformisten in *Engeland* ontſtaan, XXV. (VI.) 29.

Parabolani, welke waren, V. 237.

Paſagini of Circumciſi, eene ſecte in de twaalfde eeuw, XIX. 361.

Patropasſianen en Monarchianen, aanhangers van PRAXIAS, II. 221.

Paulicianen, een naam, onder welke de Manicheën zich vertoonden in de zevende eeuw, XII. 182. Berigt van dezelven, 183. enz.

——— hun toeſtand in de negende, tiende en elfde eeuw, XIV. 132. Worden vervolgd in *Frankrijk* 136.

Pelagianen, verhaal der Pelagi-

giaanſche twisten, IX. 128–232.
Pelagianen, veroordeeld in *Cilicie*, IX. 221. In *Gallien*, 222. In *Brittannien*, 223. De Monniken van *Adrumetum* maken AUGUSTINUS tegenwerpingen, 225.
——— beoordeeling van den twist met hun, IX. 241. Korte opgaaf van hunne leerſtellingen door AUGUSTINUS, 242.
——— berigt van de geſchriften over de Pelagianen en halve Pelagianen in het licht gegeven, IX. 243.
——— (halve) oorſprong van dezelven, IX. 232. Twisten van AUGUSTINUS met hun, 233–238. *Zie* verder van hun, X. 326–337.
Petrobruſianen, berigt van deze ſekte in de twaalfde eeuw, XIX. 326.
Phantaſiaſtæ, hun gevoelen, XI. 130.
Photinianen in *Polen*, berigt aangaande dezelven, XXIII. (IV.) 252–255.
Prædeſtinatianen, of deze eenen bijzonderen aanhang uitgemaakt hebben, X. 339.
Presbijterianen in *Engeland* ontſtaan, XXV. (VI.) 32.
Priscillianisten, verſcheidene Biſchoppen van hun ingewijd, VII. 287. Derzelver leerſtellingen in eene kerkvergadering te *Toledo* veroordeeld, 288. 297. Twee Priscilliaanſche Biſchoppen herroepen hunne gevoelens, 297. Hun aanhang blijft voortduren en krijgt verſterking in *Spanje*, 299. *Zie* verder van hun, X. 301.
Puriteinen in *Engeland* vervolgd, XXV. (VI.) 32. 35.
Pyrrhonisten, I. 41.
Reformés, oorſprong van dezen naam, XXV. (VI.) 69.
Remonſtranten, oorſprong derzelven, XXV. (VI.) 86.
——— geſchiedenis van derzelver geſchillen, XXV. (VI.) 220.
Remonſtrantsch-Hervormden, derzelver toeſtand, XXV. (VI) 307. Hunne godsdienſtplegtigheden en leer, 308. Hunne voornaamſte godgeleerden, 309.
Rhijnsburgers, opkomst derzelven, XXV. (VI.) 310. Verſchillen onder hun, 316.
Rogatisten, VII. 327.
Rozenkruizers, oorſprong derzelven, XXV. (VI.) 329.
Sabeërs, wie zoo genoemd werden, I. 94.
Sabiërs of Johannes-Christenen, berigt aangaande dezelven, XXV. (VI.) 370.
Sadduceën, I. 13.
Sceptici, I. 41.
Scholastici, welke oudtijds waren, I. *Inl.* 47.
Scotisten en Thomisten, XIX. 145.
Semi-Arianen, zie Arianen, (halve)
Semi-Pelagianisme, berigt aangaande dezen twist, XXVI. (VII.) 166.
Sethianen, ketters in de tweede eeuw, II. 84.
Scheuring van NOVATIANUS te *Rome*, III. 27. Van MELETIUS in *Egypte*, IV. 119. Der Do-

natisten in *Afrika*, 127. Tweede Meletiaanſche te *Antiochie*, 350. Van LUCIFER te *Cagliari*, 371.
Schwenkfeldters, berigt omtrent hunnen aanhang, XXV. (VI.) 336.
Socinianen, derzelver oorſprong XXIII. (IV.) 255. Hun leerſtelſel, 262-271.
——— derzelver ſtaat in *Polen*, XXV. (VI) 293. Hun verval en verbanning, 296.
Stadingers, kruistogt tegen dezelven, XIX. 357.
Stoicijnen, hunne gevoelens, I. 42.
Stijlitæ, Pilaar-Heiligen, wie de eerſte van dit ſoort geweest is, VI. 3.
Sijnergisten, wie deze waren, XXIII. (IV.) 139. 145.
——— derzelver verſchillen met de Lutherſchen, XXIV. (V.) 315.
Sijnkretisten, verſchillen met dezelven, XXIV. (V.) 362.
Taboriten, wie dus genoemd werden, XIX. 406.
Theopaſchiten, verſchil met dezen, over de vraag, of God geleden heeft, XI. 101-111.
Therapeuten, I. 18. 169. *aant.*
Thomisten en Scotisten, XIX. 145.
Tritheïten, hun gevoelen, XI. 135.
Twijfelaars, welke deze waren, I. 41.
Ukewallisten, derzelver oorſprong, XXV. (VI.) 287.
Unitarisſen, derzelver ſtaat in *Polen* en *Engeland*, XXV. (VI.) 293. 305.
Verſchoristen, oorſprong van deze ſekte, XXV. (VI.) 342.
Voetianen, berigt aangaande hunne wijze van uitlegging des Bijbels, XXV. (VI) 133.
Vuurmyſtiken, oorſprong derzelven, XXV. (VI.) 329.
Waldenſen, berigt van dezen aanhang, XIX. 330-344. Hun oorſprong, 331. Hoe ook anders genoemd werden, 333. Wijken af van de Roomſche kerk, 334. Beſchrijving van hen door eenen Franſchen Cistercienſer Monnik, 335. Hunne voornaamſte leerſtellingen, 338. Hunne inwendige geſteldheid, 341. Worden onderdrukt en vervolgd, 342. 371.
Wederdoopers, begin van derzelver woelingen, XX. (I.) 171. Eenige ſtellingen, welke JACOBUS CAUTIUS voorſtelde, om te redentwisten, *ald.*
——— opſchuddingen van dezelven in *Zwitſerland*, XX. (I.) 337. Hunne ſtellingen, 338. Geven blijken der hevigſte dweeperij, 341. 342.
——— of Herdoopers, derzelver oorſprong, XXIII. (IV.) 175. Hun leerſtelſel, 177. Derzelver karakter, 180.
——— (Munſterſche) vertoonen zich in *Amſterdam*, *Leyden*, *Vriesland* en *Antwerpen*, XXIII. (IV.) 183 Derzelver oproerige handelingen te *Munſter*, 183. 184.
——— (Zwitſerſche) berigt aangaande dezelven, XXIII. (IV.) 181.
——— te *Munſter*, 182.

Ze-

Zeloten, wie waren, I. 80. 211.
Zwinglianen, hevige twist van LUTHER tegen hun, over het H. Avondmaal, XX. (I.) 212.

Ketterdoop, wat aanleiding tot den twist over denzelven gegeven heeft, II 354. *aant.* Verdere hevige verſchillen daarover, III. 115-134. Aanmerkingen daaromtrent, 135-138.
Ketterijen, ſchrijvers over dezelven in het algemeen, XII 177. TIMOTHEUS, *ald.* Anderen, 180.
——— verdeeling van dezelven in onderſcheidene klaſſen, XII. 178.
——— van WILLEM KORNELISSE, Priester te *Antwerpen*, XXII. (III.) 6.
Kettergerigt te *Napels*, XXIII. (IV.) 73.
Kettergeſchiedenis van de eerſte eeuw, I. 351-382. Van de tweede eeuw, II. 35. enz. 82. enz.
Ketternamen, lijst van dezelven in de twaalfde eeuw, XIX. 326.
Ketteroorlog of kruistogt tegen de Albigenſen in de twaalfde en dertiende eeuw, XIX 351.
——— tegen de Stadingers of Stedingers. XIX. 357.
Ketterregtbank, *zie* Inquiſitie.
Kinderdoop, LUTHERS gevoelen omtrent denzelven, XX. (I.) 215
Kindermoord te *Bethlehem*, I. 71. en *aant*
Klariſſen, ſtichting van deze orde, XVIII. 77.
Kleederpracht der vrouwen, TERTULLIANUS ſchrijft tegen dezelve, II. 334.
Kleeding der Geeſtelijken, hoedanig eertijds was, V. 308.
Klerken, waarvan dit woord afſtamt, II. 367. *aant.*
——— van waar deze naam afkomſtig zij, XXII. (III.) 6.
——— (Reguliere) ſtichting van deze orde, XXIII. (IV.) 328.
Kloekmoedigheid van eenen ouden man voor zijne regters, XXII. (III.) 100.
Klooster, het eerſte door PACHOMIUS te *Tabenna* in *Egypte* geſticht, IV. 105. Bevat in 't midden der vijfde eeuw omtrent 5,000 Monniken, 110.
——— vele te *Rome* opgerigt, IV. 285 En andere in het vervolg, VI. 70. 71.
——— vermaarde, aangelegd in de zevende, achtſte en negende eeuw, XII. 15. Vrijheden van dezelven, 16.
——— krijgsdienſten van dezelven gevorderd, XIV. 3.
——— aanteekening omtrent het Klooster *Clugny* of *Cluny* *Cluniacum*, XIV. 9-18.
——— ſtichting van het Klooster *Corvey* aan de *Wezer*, en anderen, XIV. 25 Van *Montferrat* in *Katalonie*, 27.
——— Kloostervoogden, XIV. 33.
——— Nonnenkloosters in de negende eeuw, XIV. 34.
——— Kloosterſchoolen, de voornaamſte bewaarplaatſen der geleerdheid, XIV. 35. XV. 68.

Kloosters der Griekſche Monniken, XXV. (VI.) 358.
Klooster-Geestelijken, derzelver geſchiedenis, XXIII. (IV.) 311.
Kloosterlingen. Losbandigheid derzelven in *Nederland*, XXII. (III.) 13.
——— velen van dezelven verlaten hunne Kloosters en begeven zich in het huwelijk, XXII. (III.) 54.
Kluizenaars, oorſprong van dit ſoort van leven, II. 436. 437. IV. 96.
——— de eerſte is geweest PAULUS van *Thebe*, II. 436.
——— aanmerking omtrent dit ſoort van leven en den oorſprong der Monniken, II. 438. IV. 96. 97. 103.
——— eenige berigten van hunne leefwijze, VII. 126.
——— (Augustijner) AUGUSTINUS inſteller van dezelven, VI. 69.
Knecht der knechten, wanneer deze tijtel door de Bisſchoppen eerst gebruikt is geworden, X. 165.
Komisch zedelijke Prediktrant, eenige ſtaaltjes daarvan opgegeven, XIX. 240-245.
Konventuaalen, oorſprong van deze orde, XXIII. (IV.) 316.
Koran of Alkoran, eenig berigt van dezelve, XI. 332.
Kritiek des Bijbels, toeſtand van dezelve van 1552 tot 1700, XXV. (VI.) 107.
——— des N T. toeſtand van dezelve, XXV. (VI.) 109.
Kruis, gevoelens omtrent het teken des kruis, III. 434. Eerbied voor hetzelve in bijgeloovigheid veranderd, IV. 29. 92.
Kruis, vinden van hetzelve door HELENA, een verdichtſel, IV. 88.
——— aan het teken van hetzelve al vroeg een groot vermogen toegeſchreven, III 434.
Kruisdraagſters, (geestelijke) oorſprong van deze orde van Nonnen, XXVI. (VII.) 36.
Kruisheeren, zie Duitſche Ridders.
Kruisſtraf, door KONSTANTYN voor altijd afgeſchaft, IV. 93.
Kruistogten, wanneer die begonnen zijn, XV. 13.
——— nuttige gevolgen van dezelven, XV. 43.
Kruisvaarten, aanleiding tot dezelven, XV. 267. Vergadering te *Piacenſa* en *Clermont*, omtrent dezelven gehouden, 270. Men neemt het kruis aan, 272. Groote geestdrift tot dezelven, 273 Optogt van den eerſten hoop der kruisvaarders, 274 Optogt van het hoofdleger onder GODFRIED van *Bouillon*, 275. Gedrag van den Griekſchen Keizer ALEXIUS, 276.
——— de kruisvaarders veroveren *Nicea* en *Cilicie*, XV. 277. *Antiochie*, 278. Het kasteel van *Antiochie*, 281. *Jeruſalem*, 282. 283. Verdere veroveringen, 286.
——— GODFRIED van *Bouillon* wordt Koning van *Jeruſalem*, XV. 284. BALDUIN volgt na zijnen dood hem op, 287. Zie ook *Jeruſalem*.

Kruisvaarten, opkomst der Ridderorde van *Maltha* enz. XV. 290. 292. 309. Zie Ridderorde.
——— Paus EUGENIUS III. vermaant tot een' nieuwen kruistogt, XV 295 BERNHARD, Abt van *Clairveaux*, predikt den kruistogt, 296. 298. Mislukking van dien togt, 301.
——— de zaken der Christenen raken in *Palestina* meer in de war, XV. 302-305.
——— toerusting tot eenen nieuwen kruistogt, XV. 308. Kruistogt van Keizer FREDRIK I, van RICHARD, Koning van *Engeland*, en FILIPS AUGUSTUS, Koning van *Frankrijk*, 309. Ongelukkig einde van dien togt, 309
——— nieuwe kruistogt der Franschen en Venetianen, XV. 311. *Konstantinopolen* door deze kruisvaarders ingenomen, 312.
——— ongelofelijke drift voor dezelven, XV 314.
——— kruistogt van ANDREAS, Koning van *Hongaryen*, XV. 315. van Keizer FREDERIK II, 316. Van den H. LODEWYK, Koning van *Frankrijk*, 321. Tweede kruistogt van denzelfden, 323.
——— noodlottig einde van dezelven, XV. 324. Laatste pogingen tot nieuwe, 325.
——— gevolgen der kruistogten, XV. 327.
——— tegen de Husiten, XXII. (III.) 11.
Kunsten, de zeven vrije kunsten in het Westen, welke dus genoemd werden, XIII. 49.
Kunsten, staat derzelve in *Europa* van 1552 tot 1700, XXIV. (V.) 68-75.
Kwaad, gevoelen omtrent deszelfs oorsprong, II. 425. IX. 27.
Kweekschoolen voor toekomende Leeraren hadden al vroeg plaats, II. 226. 227.

L.

Land-Bisschoppen, reeds vroeg bekend, II. 409. *aant.* IV. 152. Worden allengs afgeschaft, V. 373.
Landvoogdesse van *Holland* legt hare waardigheid neder, XXII. (III.) 280.
Latijnsche, scheuring tusschen deze en de Griekschе kerk, XIV. 316. enz.
——— voortduring der twisten tusschen de Latijnsche en Griekschе kerken in de XIIde eeuw, XIX. 364. Haar toestand in de XIVde en XVde eeuw, 285. Herhaalde pogingen ter vereeniging der Latijnsche kerk, 286.
——— wankelbare vereeniging der Armeniers met die kerk, XIX. 311. Vereeniging met de Jakobieten, 314. Kettergeschiedenis in deze kerk, zie ketters.
Latijnsche taal, wanneer in den kerkedienst ingevoerd is, XII. 123.
Leeken, wie zoo genoemd werden, II. 367. V. 227.
Leenroerigheid, na de tijden van GREGORIUS VII. in de XIIde eeuw begon men van de

de leenroerigheid van alle Christelijke Rijken van den Paus te ſpreken, XVI. 137. Zie ook 141.
Leer der Apostelen, I. 318. 321.
——— der Christenen in de tweede en volgende eeuwen, volgens JUSTINUS den Martelaar en anderen, opgemaakt uit de ſchriften van hunne leeraars, II. 112. enz. Zie ſchrijvers.
——— aanmerking hoe ligtelijk de zuiverheid en eenvoudigheid van dezelve heeft kunnen bezoedeld worden, II. 120. 199.
Leeraars in de Christenkerk, hoe eerst genoemd, gekoren en bezorgd werden, I. 344. 345. IJver van dezelven, II. 224.
——— hoe dezelve reeds vroeg aangekweekt werden, II. 226. Zie ſchoolen.
——— hun leer. Zie leer.
——— verſcheidene door hunne geleerdheid en ſchriften vermaard, III. 42. Zie ook ſchrijvers.
——— begonnen allengs hoogmoedig en heerschzuchtig te worden, IV. 5.
——— bijzondere wetten omtrent hun en hunnen ſtand, IV. 397. Zie ook kerkregelen. wetten.
——— onderſcheiden zich allengs onder den naam van Geestelijken van de Leeken, V. 227.
——— hunne leerredenen werden oudtijds wel eens openlijk toegejuicht, VII. 20. Door CHRYSOSTOMUS afgekeurd, 21.
Leeraars der Hervormden vlugten uit de *Nederlanden*, XXV. (VI.) 71.
Leeraar- of Priesterambt, aanmerkingen van CHRYSOSTOMUS omtrent hetzelve, VII. 10.
——— in de eerſte eeuw alleen tot de Biſchoppen bepaald, VII. 18.
Leerredenen, merkwaardige aanmerking van CHRYSOSTOMUS over derzelver toejuichingen, VII. 21. Als ook van AUGUSTINUS, 23.
Leerregelen, (Dordregtſche) oorſprong van dezelven, XXV. (VI) 216.
Leerſtellige ſchrijvers in de Vde, VIde en VIIde eeuw, X. 279
Leerſtukken der vroegere Christenkerk, waaruit dezelve kunnen opgemaakt worden, VIII. 212.
——— zie Doop, Avondmaal, Drieëenheid enz. Als ook gevoelens.
Lezen der Heil. Schriften ten ſterkſten bij de eerſte Christenen aangeprezen, VI. 132. Welke bepaling men daarbij maakte, 141. Misbruik van hetzelve, *ald.*
Legenda aurea, welke deze waren. XVII. 361.
Legenden, wat men door dezelven verſtaat, I. *Inl.* 56. Derzelver aantal zeer groot, *ald.*
Legioen, (geſchiedenis van het Bliksemend) II 179.
——— (Thebaansch) geſchiedenis van hetzelve, III. 318.

De echtheid van hetzelve te regt ontkend, 321.
Letterkunde, (Griekſche en Hebreeuwſche) toeſtand derzelve, XXV. (VI.) 98.
——— (Griekſche) toeſtand derzelve van 1552 tot 1700, XXV. (VI.) 104.
Letterkundigen in de XVde en XVIde eeuw. Griekſche en Latijnſche, XV. 165 Duitſche, 171. Franſche, 196. Spaanſche en Engelſche, 197. Hongaarſche, 198.
Letterkundige toeſtand van *Europa* in het begin der zestiende eeuw, XX. (I.) 1.
Leugen, aanmerking van ORIGENES omtrent denzelven, III. 69.
Levensbeſchrijvers der Heiligen, XVIII 358.
Levensbijzonderheden van FRANCISCUS JUNIUS, XXII. (III.) 194.
Levenswijze der Christenen, VI 307 308.
Liber Conformitatum, oogmerk van het ſchrijven van dit boek, XVIII 86.
Lichtmisſe, oorſprong van dit feest, X. 171.
Liederen, aanmerking omtrent het bekende kerklied: *Te Deum Laudamus*, IX. 116.
Liefdemaalen, reeds vroeg bij de Christenen in gebruik, II. 363.
Liesveldſche Bijbel te *Antwerpen* gedrukt, XXII. (III.) 68
Ligtgelovigheid van ſommige oude kerkelijke ſchrijvers, I. 124.
Litanien, van waar dezelve oorſpronglijk zijn, V. 351. Verdere aanmerkingen omtrent dezelve, VII. 60.
Liturgien, I. *Inl.* 40. Aanmerking omtrent dezelve, VII. 61.
Liturgie der Kerkvaderen, aanmerking omtrent dezelve, VIII. 282.
——— Roomſche Liturgie of Kerkedienst, in *Spanje* ingevoerd, XIX. 2. Wat men te verſtaan hebbe door de Gothiſche of Mozarabiſche, *ald.* Opgaaf van verſcheidene ſchrijvers over de Liturgie, 3. 4. 6. 7.
——— van *Trente*, berigt aangaande dezelve, XXIII. (IV.) 360
Liturgiſche ſchriften, bijzonderst van ISIDORUS, XII. 117.
——— ſchriften, of over de kerkplegtigheden van AMALARIUS, XIV. 85. Van WALAFRIDUS STRABO, 88. Van ROMIGIUS, 89.
Logistæ en *Decrotistæ*, wie zoo genoemd werden, XV. 122.
Lollards, XVIII. 163.
Lollards of Lolards in *Antwerpen* mishandeld, XXII. (III.) 5.
Loretto, verhalen van het heilige huisje van *Loretto*, XVIII. 374.

M.

Maancirkel, waaruit het Guldengetal daarna ontſtaan is, het opſtellen daarvan aan EUSEBIUS van *Cæsarea* toegeſchreven, IV. 208.

Magie of Toverkunde, waarin beſtond, I. 161.
Majoriſten, wie aldus genoemd, XXIII. (IV.) 140.
Malcontenten, oorſprong van dezen naam, XXII. (III.) 360
Malthezer-Ridders, zie van dezen XV. 290.
Mammotrectus, een ellendig uitlegkundig ſchoolboek in de XVde eeuw, XIX. 67.
Martelaren, eerbied voor dezelven, I. 233. Aanmerking omtrent derzelver getal, 259. III. 365.
——— aanmerking omtrent hunnen ijver, II. 65. 153. 155. 186. 187. 205. 206 355.
——— wanneer men den dag van hunnen dood begon te vieren, II. 161. Verdere berigten van hun, 186. 187. 292. 314. 402 426. 427. 431. III. 332. *aant.*
——— II. 234. 314. III. 67. 186. 389.
——— graven van dezelven, III. 386. Bidden bij dezelven, IX. 314.
——— aanmerking omtrent de ware en verdichte, III. 367.
——— de ligchamen van twee, GERVASIUS en PROTASIUS, ten tijde van AMBROSIUS, gevonden, IX 82.
——— kerken ter hunner gedachtenis geſticht, VI. 170. Lofredenen op hun gehouden, 171. Door BASILIUS, 172. GREGORIUS van *Nyſſa*, 173. AMBROSIUS, 178. AUGUSTINUS, 179 De kerkvergadering te *Carthago* zet perk aa de vereering der Heiligen, 180. Hoe men allengs in derzelver vereering opkom, 181.
Martelaren, vereering van hunne reliquien of overblijfzelen, wanneer begonnen, VI. 189. Hier tegen verzet zich VIGILANTIUS ten ſterkſte, als ook tegen andere bijgelovigheden, 218.
Martelaren, drinkgelagen op hunne graven te houden door AMBROSIUS afgeſchaft, IX. 76.
——— welke voorname er geweest zijn, STEPHANUS de Diaken, I. 157. JACOBUS de Apostel, 176. JACOBUS *de Kleine*, 244 PETRUS en PAULUS Apostelen, 161. SIMON, II. 6. IGNATIUS, 18. JUSTINUS, 153. POLYCARPUS, 154. SANCTUS, MATURUS, ATTALUS, ALEXANDER BLANDINA, 187. 189. 191. Bijzonderheden van POTAMIÆNA en BASILIDES, 295. En van PERPETUA en FELICITAS, 296. FABIANUS, 423 MATRAS en QUINTA, 424. JULIANUS, 425. MACAR, DIONYSIA, DIOSCORUS, 426. BABYLUS, 429. en vele anderen, 431. SIXTUS, III. 143. LAURENTIUS en anderen, 145–148. MARINUS, 151. LUCIANUS, 289. ÆDESIUS, 330 APPIANUS, 331. SIMEON, Bisſchop van *Seleucie* en *Cteſifon*, IV. 275. en vele anderen, 277.
——— der Hervorming, XX. (I.) 173.
——— opgave van verſcheidenen, welke in *Frankrijk* wegens hunne belijdenis der hervormde leer ten dood zijn gebragt. JAN LE CLERC, XXI. (II.) 139. JAKOB POUENT, 145. WOLFGANG SCHUCH, 148. DIONYSIUS

DE PRIEUX, 156. STEPHANUS REINIER, 157 LOUIS BERQUIN, 158. JOANNES CADURCUS, 161. ALEXANDER CANUS. 164. STEVEN LE BRUN, 173. CLAUDIUS PICTOR, 174. PIERRE LE CLERCQ 183 ANNE DE BOURG, 191. 192.

Martelaren, opgave van eenige Hervormde Martelaren in *Engeland*, JOAN FRYTH, XXI (II) 287 WILLIAM TYNDAL, 288. TH. MASBILNEY, *ald.* JOHN NICHOLSON, gezegd LAMBERT, 302. BAMS, THOMAS GERARD en WILLIAM HIERONYMUS, 309. ANNA ASKOUGH, 315. CRAMMER REDLEY, Bisschop van *Londen*, LATIMER van *Worchester*, 332. ROGER, HOOPER, SANDER, TAYLER, 333.

——— in *Schotland*, PATRICIUS HAMILTON, XXI. (II.) 342. GEORGE WISHOUT of GUISCARD, 355.

——— om het geloof in *Italie*, XXIII. (IV.) 81.

Martelaarsboeken, schrijvers van dezelven in de IXde eeuw, XIV. 80.

Martelaarsboek door HADRIAANS van *Haemstede* uitgegeven, XXII. (III.) 142. Hetzelve vermeerderd en op nieuw uitgegeven, XXII. (III.) 141.

Martijrologia, zie Martelaarsboeken.

Maurus, (Kongregatie van *St*) oorsprong van dezelve, XXVI. (VII.) 24.

Meesterzangers, wie dus genoemd werden, XV. 225.

Mensch, deszelfs oorspronkelijke staat, II. 170. 177. 427.

Metropolitanen, Bisschoppen der hoofdsteden, IV. 73. 77. Hoe deze hun gezag uitoefenden, V. 258. Welke namen verder aan hun gegeven werden, *ald* Rang onder dezelven, 259. Wat de Nicëïsche kerkvergadering daaromtrent bepaalde, 260.

Metti, waarom een kerkgezang dus genoemd, XII. 123.

Mysterien hadden de meeste volken, I. 33. III. 237.

Mijstieke Godgeleerden, opgave van Mijstieke Godgeleerden en hunne schriften, XIX. 160. BERNARD van *Clairvaux*, 161. RICHARD van *St. Victor*, 163. BONAVENTURA, 166. JOAN TAULER, 167. HENDRIK SUSE, 168. JOANNES RUYSBROCH, 169. THOMAS VAN KEMPEN, 177-181.

Mijstieken, verschil met sommigen van hun, XXIV. (V.) 340.

Minderbroeders, Minoriten, XVIII. 110. 142.

——— en Dominikanen te *'s Hertogenbosch* uitgedreven, XXII. (III.) 55.

Minderbroeders van de stipte onderhouding, berigt omtrent dezelven, XXIII, (IV.) 324.

Minder-Heremieten, oorsprong van deze orde, XXIII, (IV.) 318.

Minimen, geschiedenis van deze orde, XVIII. 168.

Mischna, welk boek zoo genoemd werd, II. 104.

Mishandelingen gepleegd aan de Matemannen, Cellebroeders en Lollards te *Antwerpen*, XXII. (III.) 5.

Misnoegen der Edelen over de heerschzucht van GRANVELLE, XXII. (III.) 169.
——— in *Braband* over de bevelen van den Koning van *Spanje*, XXII. (III.) 189.
Misoffer, waarvan sommigen dit onbloedig offer afleiden, VI. 127.
Misſa, dit woord komt reeds voor in eenen regel van den Monnik MAKARIUS *den Jongeren*, omtrent het einde der vierde eeuw, beteekenende in het gemeen den godsdienst, VI. 47. 305. *aant.*
Misſen, de bijzondere door de Augustijnen te *Wittemberg* afgeschaft, XX. (I.) 113.
——— hoe LUTHER zich uitlaat omtrent de Roomsche Mis, XX. (I.) 114.
——— mondgesprek door ZWINGLIUS gehouden over de Mis, XX. (I.) 316. Derde mondgesprek daarover, 322. Dezelve wordt te *Zurich* afgeschaft, 330.
——— welk eene verklaring REMIGIUS van deze benaming geeft, XIV. 90.
——— koophandel met Misſen gedreven, XVIII. 298. Wegens de vermenigvuldiging van dezelven Priesters tot het lezen daarvan gehuurd, 299.
Moderatie, (ontwerp tot) of verzachting der Plakaten, XXII (III.) 198.
Monarchia Sicilia, derzelver oorsprong, XVI 65. Wat de Kardinaal BARONIUS daaromtrent beweerde, *ald.*
Mondgesprek over den godsdienst te *Haarlem* gehouden, XXII. (III.) 251.
Mondgesprek tusschen ANDREA en BEZA te *Mompelgard* gehouden, XXIII. (IV.) 99–111.
Monniken, oorsprong van hunne leerwijze, II. 172 438.
——— zijn eerst in de vierde eeuw bekend geworden, IV. 96. ANTONIUS *de Kluizenaar*, de vader van dezelve in *Egypte*, 97. Berigt van het leven van dezen ANTONIUS en zijne schriften, 97–102 HILARION brengt die levenswijze over in *Syrie* en *Palestina*, 103. PACHOMIUS voert in *Egypte* het eigentlijk kloosterleven in, 105. Aanmerking over deze mannen en hunne wonderen, 106. Regelen door PACHOMIUS voorgeschreven, 108. Uitbreiding van het Monnikenleven in *Egypte*, in *Armenie*, *Italie* en *Gallie*, bijzonder door MARTINIUS of den Heil. MAARTEN, III. 112. Hunne levenswijze verkreeg groot aanzien, 113. Een soort van Monniken Sarabaiten genoemd, 115. Waren geene gewoone Leeraars der kerk, *ald.* Nadeelig voor den staat geoordeeld, *ald.* Hun stand maakt opgang te *Rome*, 284. Hun leven staat tot buitensporigheden over, 392. 394. Hun stand maakt groote voortgangen, V. 379. Waren geen Leeraars nog Kerkedienaars, 380 Komen allengs nader aan de Geestelijken, dewijl velen van hen tot Bisschoppen en Geestelijke ambten verkozen worden, 381.

Benadeelen den leeraarſtand, 386. Liefde tot geleerdheid vervolgens in hun ontſtoken, 387. Worden tot bezigheid aangezet, 389. Onderſcheid tuſſchen de Oosterſche en Westerſche, 391. Over het geheel blijven zij vijanden der geleerdheid, 392. Nemen deel in geloofsverſchillen, 394. Verſchijnen meermalen in de ſteden, 395. Wetten daaromtrent door de Keizers gemaakt, 397. Hunne ſtoutheid, 398. Hunne buitenſpoorige dweeperij, VI 1.

Monniken, pogingen des Keizers om de dweepzucht en ſtoutheid der Monniken te beteugelen, VI. 1. Worden voorgeſproken en geprezen door aanzienlijke Kerkleeraren, als ATHANASIUS, VI. 8. BASILIUS *den Grooten*, 10. GREGORIUS *Nazionzenus*, 15. GREGORIUS van *Nyſſa*, 17. JOANNES CHRYSOSTOMUS, 19. VII. 3. Monniksgelofte toen nog onbekend, 25. Berigt van twee voorname, MAKARIUS geheten, 27. Toeſtand der Westerſche, 48. Hunne voorſtanders waren AMBROSIUS, 49. HIERONYMUS, 51. VII. 121 148. Drie of vier ſoorten van dezelven in *Egypte*, 60. AUGUSTINUS mede een voorſtander van het Monnikenleven, 68. Kleeding der Egyptiſche, 74. Hunne biduren, 75. Hunne onbepaalde gehoorzaamheid aan hunne Overſten, 76. Voorbeelden hiervan, 77. Verdere beſchrijvingen uit CASSIANUS van den toeſtand hunner levenswijze, 79–93. Oordeelvelling over hunne levenswijze in de vijfde eeuw, 95.

Monniken, ATHANASIUS beſchrijft het leven van ANTONIUS, den ſtichter van het Monniken- en Kluizenaarsleven, VIII 115.

——— een Monnikenorde door BASILIUS ingeſteld, VIII. 282. Heeft nog heden in de Roomſche kerk plaats, 283. Aanmerking omtrent die orde, *ald.*

——— hun toeſtand in de Vde, VIde en VIIde eeuw, X. 239. Groot aantal van dezelven in Kloosters, 240. Zij zijn nog Leeken, *ald.* Afhankelijk van de Bisſchoppen.

——— regelen aan hun voorgeſchreven, bijzonder door CÆSARIUS, COLUMBANUS, AURELIANUS, FARRETUS, BENEDICTUS, X. 242. 247 249.

——— onluſten en oproeren van hun in *Palæſtina*, wegens de gevoelens van NESTORIUS, XI 62.

——— houden zich bezig met het affchrijven van handſchriften, XI. 166. XV. 68.

——— hun aanzien en de eerbied en achting voor het Monnikenleven neemt toe, XII. 2. 3. en hun getal, 14.

——— de Orde der Benedictijnen breidt zich meer en meer uit, XII 4.

——— regelen voor dezelven opgeſteld door ISIDORUS, XII. 7. Als ook door FRUCTUOSUS, 8.

——— ijver van BENEDICTUS, Abt

Abt van *Aniana*, voor den Monnikenſtand, XII. 11.
Monniken, verbaſterirg van dezelven, XII. 18. XIV. 2. Derzelver hervorming ondernomen, 4.
——— orde van *Clugny* ingeſteld, XIV. 18. en de orde van *Camaldoli*, 19. als ook van *Vallombroſa*, 23.
——— hoogachting voor dezelven, XIV. 29.
——— hunne benoemingen als *Clerici*, *Regulares* en *Seculares*, XIV. 32.
——— de geleerdheid werd meestal in hunne ſchoolen bewaard, XIV. 35. XV. 68.
——— Monnikenſchrijvers in de IXde, Xde en XIde eeuw. THEODORUS STUDITES, XIV. 35. AMPHILOGIUS, 39 DIONYSIUS van *Parijs*, *ald.* HILDUIN, 40. SMARAGDUS, 42.
——— derzelver toeſtand van het jaar 1073 tot 1517, XVIII. 1-223.
——— hervorming van de orde der *Benedictijnen*, XVIII. 2. Stichting der orde van *Citeaux* of *Cistercium*, 3. Orde van *Grandmont* en die der *Karthuizers*, 21 28. van den Heiligen ANTONIUS, 34. Van *Fontevraud*, 36. Der *Premonſtratenſen* 43. Der *Karmeliten*, 54 Der *Dominicanen*, 59. Der *Franciskanen*, 68 Der *Celestiner Eremiten*, 117. Der *Augustyner Eremiten* of *Kluizenaars*, 119. Der *Serviten*, 121. Der *Trinitarien*, 123 Van *onze Lieve Vrouwe der vrijkoping*, 124 Der *Humiliaten*, 126. Der *Obſervanten* en *Conventualen*, 146. Der *Olivitanen*, 155. Der *Jezuaten*, 157. Der *Eremiten* van den H. HIERONYMUS. Der *Lollards*, *Celliten* of *Cellebroeders*, *Alexianen*. 162 Der *Broeders van het gemeenſchappelijk leven*, 164. Der *Minimen*, *minſten* of *geringſten*, 168. Van de Heil. BIRGITTA of BRIGITTA, 175. 183.
Monniken, twist tusſchen de Monniken en Kanunniken, XVIII. 42.
——— hun menigte werd reeds in 1215 den Paus lastig, en verboden nieuwe ordens te ſtichten, XVIII. 120. 155.
——— hunne zedeloosheid veroorzaakt vele kerkelijke wetten omtrent hun, XVIII. 126.
——— gebrek en hervormingen van hun, XVIII 153.
——— een ſtaaltje van Monniken-onkunde te *Lucerne*, XX. (I.) 336.
——— derzelver baldadigheid en beroving van het *Convent* te *Zierikzee*, XXII. (II.) 10.
——— deze worden in *Holland*, *Zeeland* en *Vlaanderen* zeer gehaat, XXII. (III.) 55.
——— beſluiten der kerkvergadering van *Trente* aangaande hun, XXVI (VII.) 22.
——— Griekſche) berigt aangaande dezelven, XXV. (VI.) 318
Moraviſche broeders, wie deze waren, XXIII. (IV.) 35.
Muzijk of Toonkunde, derzelver toeſtand van het jaar 814 tot 1073, XIII. 73.

N.

Natuur en Wiskunde in de dertiende eeuw, XV. 149. 244.
Nominalisten, wie dus genoemd worden, XV. 81.
Nonnen, haar oorſprong en velerlei benamingen, IV. 117. Veel Kloosters van dezelven te *Rome* opgerigt, 285 Zie verdere berigten van dezelven, VI. 54-67. Zie ook ongehuwden ſtaat der Maagden.
——— derzelver verbastering, XII. 20. Ook wel gebruikt tot het afſchrijven van boeken, XV. 68.
——— haar toeſtand van het jaar 1073 tot 1517, XVIII. 127. 174.
Nonnenkloosters, hervorming derzelven, XXVI. (VII.) 30.
Noodlot, hoe de Christenen over hetzelve dachten, II. 387.
Norbertienen of Premonſtratenſen, geſchiedenis van deze orde, XVIII. 43-53.
Novillæ, welke die zijn, X. 7.

O.

Obſervanten en Conventualen, XVIII. 144.
——— oorſprong van deze orde, XXIII. (IV.) 316.
Oecumenisch, (algemeen) twist in de Vde en VIde eeuw over den titel van algemeenen (oecumeniſchen) Biſchop, X. 154-164.
Offerhanden, gevoelens omtrent dezelven, III. 308.
Officiales, ook *Vicarii* of *Justitiarii* genoemd, aanſtelling van dezelven, XVII. 361.
Οἰκουμένη, (Ἡ) waarvan oudtijds eene benaming was, X. 154.
Olie, aanmerking omtrent de Heilige Olieflesch van *Rheims*, X. 76.
Olietel, (Laatſte) berigt aangaande de leer van dit ſakrament in de Roomſche kerk, XXVI. (VII.) 140.
Oliviaten, geſchiedenis van deze orde, XVIII. 153.
Ὁμοούσιος, aanmerking over dit woord, II. 249. Zie verder ARIUS en IV. 281.
Omwenteling in het jaar 1572, XXII. (III.) 311.
Ongehuwden ſtaat der Maagden onder de eerſte Christenen geprezen, III. 181. 192. IV. 117.
——— bij velen eertijds hoog geacht, III. 181. 192. 117. IV. 117. Romeinſche wetten tegen dezelven door KONSTANTYN afgeſchaft, IV. 52. Zie verder de gevoelens der ouden omtrent dien ſtaat, IV. 152. 215. 395. V. 201. *aant.*
——— der Geeſtelijken allengs ingevoerd, V. 233.
——— ijver van AMBROSIUS voor denzelven, IX. 53.
——— gevoelens omtrent denzelven, II. 171. III. 181. 283. 417. IV. 52. 152. 215. 395.
Ongeloof, oorſprong van hetzelve, XXIV. (V.) 82.
Ontwerp van Eendragt, gevolgen van hetzelve in de *Nederlanden*, XXV. (VI.) 73.
Ontwijding der veroordeelde Geeſtelijken, hoe dezelve geſchiedde, XXII. (III.) 302.
Onverſchillige zaken, twist over

ver dezelve in den godsdienst, XXIV. (V.) 293.
Oorbiecht, gevoelens daaromtrent, IX. 114.
——— aanmerkingen omtrent de invoering van dezelve, XVIII. 320.
——— zestien vereischten in dezelve gevorderd, XIX. 125.
Oordeelkunde omtrent den text des Bijbels, toestand van dezelve van het jaar 622 tot 814, XII. 145.
——— des Bijbels, toestand van dezelve, van 1552 tot 1700, XXV. (VI.) 107.
Openbaringen, voorgewende Goddelijke Openbaringen van de Heil. HILDEGARDIS, XVIII. 248. Van de Heil. ELISABETH, 253.
Oploop te *Antwerpen*, door de vervolgingen veroorzaakt, XXII. (III.) 149
Oproer te *Antwerpen* bij het verbranden van CHRISTOFFEL SMIT, XXII. (III) 177-179.
Opstanding, gevoelens omtrent dezelve, II. 342. III. 439 VIII. 188. IX 22.
Opstand in *den Haag*, over het vonnisfen van MERULA, XXII. (III.) 127.
Oratorie, (orde van de Vaderen van het) XXIII. (IV.) 337.
——— (Priesterorde van het) in *Italie* opgerigt, XXIII. (IV.) 336. XXVI. (VII) 26.
Ordalia of *Judicia Dei*, wat daar door verstaan werd, XIV. 90. Plegtigheden bij de proef van kookend water, 93. Voorbeelden van andere proeven, 95
Orde der Tempelieren in *Neederland* uitgeroeid, XXII. (III.) 9
Oudheden verloren geraakt, X. 70
Ouderlingen, door PAULUS het eerst aangesteld, I 184. Wie eertijds waren, 343. VII. 18. 201.
——— Kerkregelen omtrent hun, IV. 152. 153. en omtrent hun aanzien, V. 369.
——— hunne waardigheid begint verlaagd te worden, V. 378.
——— der boetelingen aangesteld, III. 40.
Ουσια en ὑποστασις, oordeel van SOCRATES over deze woorden, VIII. 8.
Overalheid van CHRISTUS ligchaam, verschillen over dit leerstuk, XXIII. (IV.) 97.
——— dit leerstuk wordt door eene vergadering van Sakfische Godgeleerden ontkend, XXIII. (IV) 118.
Overheid, (Hooge) aan den Prins WILLEM *van Oranje* opgedragen, XXII. (III.) 332.
Overleveringen, hoe men over dezelve dacht in de vierde en vijfde eeuw, VI. 149. Aanmerking omtrent eene sterke plaats, hiertoe behoorende, in eene verhandeling van BASILIUS, 151. Hoe andere kerkleeraren daaromtrent gevoelden, 154-159.
——— verzameling van dezelven, X. 274.
——— berigt van de leer aangaande dezelve in de Roomsche kerk, XXVI. (VII.) 131.
Overzettingen des N. en O. T. ver-

verſcheidene van dezelve in de tweede eeuw, II. 95. en in de vierde en vijfde eeuw, VI. 142. Bijzonder door HIERONYMUS, 144.
Overzettingen, (Syriſche) van het N. T. door wien gemaakt, en wanneer, X. 275.
——— verſcheidene overzettingen van den Bijbel in de XIIde en XIIIde eeuw, XVIII. 239 244. Aanmerkingen omtrent dezelve, 247.
——— van den Bijbel door LUTHER, berigt van dezelve, XX. (I.) 115-120 Door ZWINGLIUS en door anderen, 333.

P.

Paap, dit woord bevatte voorheen niets verachtelijks, XVI. 260
Papa, eene eerbenaming reeds in de vierde eeuw van alle Biſchoppen VIII. 22. *aant.*
——— in de Vde en VIde eeuw nog eene uitſluitende titel van den Biſchop van *Rome*, X. 151.
——— de Roomſche Biſchoppen matigen zich meer en meer alleen dien titel aan, XII. 93.
Paaschcirkel van HIPPOLYTUS, waarin dezelve beſtond, III. 109
Paaschfeest door de Apostelen en eerſte Christenen en vervolgens gevierd, I. 349 Eerſte twist over hetzelve, II. 124. daarna weder vernieuwd, 271. Aanmerkingen over dezen twist, 275.
Paaschfeest, ſchikkingen omtrent den tijd van dit feest, op de kerkvergadering te *Nicea*, IV. 206. Raadplegingen van LEO *den Grooten* daaromtrent, V. 318.
——— vroeg verſchil over het vieren van hetzelve in *Brittannie*, XI. 215.
Paaschvuur, een oud gebruik, XI. 272.
Pagani, deze naam wordt aan de Heidenen gegeven, V. 20.
Pandecta, welke regtsgeleerde boeken dus genoemd, X. 7.
Pantheologia, een werk van RAINERIUS in de XIVde eeuw, XIX. 146.
Paradijs, gevoelens omtrent hetzelve, VI. 289.
Pastoriegoederen, oorſprong van dezelve, XXV. (VI.) 59.
Patermi, aan wie deze naam gegeven werd, XIV. 148.
Pater Noster, zie Rozenkrans, en 380.
Paternosterknechten, wie deze waren, XXII. (III.) 360.
Patersklooppen, wie aldus genoemd, XXVI. (VII.) 34.
Patriarchen, twist over den oorſprong van dien naam, V. 259 Welke regten door hun werden uitgeoefend, 261.
——— welke de drie voornaamſte waren, V. 262. Dezelve met eenen vierden vermeerderd, *ald.* en nog met eenen vijfden, 265.
——— krijgen in het jaar 451 het volle bezit van hunne waardigheid en hunnen bepaalden rang, V. 266.

Patriarchen, derzelver heerschzucht, V. 267.
——— der Nestorianen, XXV. (VI.) 365.
——— in *Moskovie*, derzelver geschiedenis, XXV. (VI.) 360.
Patristiek, beoefening van dezelve, XXVI. (VII.) 113.
Patronaatregt, JUSTINIANUS legt den grond tot hetzelve, X. 143.
——— wordt uitgestrekt tot alle stichters van nieuwe kerken, XI. 359.
Paus of Papa, deze titel in de derde eeuw nog niet met uitsluiting gegeven aan de Bisschoppen te *Rome*, III. 16. *aant.*
——— SIRICIUS is de eerste die zich met dien naam noemt, V. 281.
Pausen, hoe Bisschoppen in *Frankrijk* in het laatste der Xde eeuw over de Pausen en de aanmatiging van hun gezag oordeelden, XIII. 290. 291.
——— matigen zich de magt aan van canonisatie, XIII. 293.
——— NICOLAUS II. draagt in het jaar 1059 derzelver verkiezing op aan de Kardinalen, XIII. 318. Vervolgens ook aan de Kardinaal-Diaconen, 320.
——— werden Leenmannen van de Vorsten der Noormannen, XIII. 321.
——— vestiging van hunne heerschappij, XIII. 323. 333. Dezelve was echter in zekeren zin nog bepaald, 334.
——— de Bisschoppen worden meer van hun afhankelijk, XIII. 337. 354.
Pausen zenden Legaten en Afgezanten, XIII. 358
——— na de tijden van GREGORIUS VII. begon men van de leenroerigheid van alle Christelijke rijken aan den Paus te spreken, XVI. 137 Twisten daarover met Keizer FREDERIK I, *ald.*
——— schikkingen van ALEXANDER III. omtrent het verkiezen van eenen Paus in het vervolg, XVI 161.
——— toeneming van hunne magt over de Koningen, XVI. 225. 259.
——— klagten over de zedeloosheid in het Pausselijk hof, in de XIIde eeuw, XVI. 274. 275.
——— conclave, ter verkiezing van Pausen, door GREGORIUS X. in het jaar 1274 vastgesteld, XVI. 291.
——— twist, of een Paus zijne waardigheid mag nederleggen, XVI. 310.
——— een boek door twee geleerden in het jaar 1324 uitgegeven, ter beteugeling van de geestelijke magt der Pausen, XVI. 376.
——— twist over het gezag der Pausen, XVII. 9 11.
——— hunne heerschappij over de Vorsten, XVII. 39.
——— URBANUS V. droeg het eerst onder de Pausen de driedubbelde kroon, XVII. 45.
——— scheuring tusschen de Pausen te *Rome* en te *Avignon*, XVII. 55
——— verscheidene vrije stemmen verheffen zich van tijd tot

tot tijd over het gedrag der Pauſen, XVII. 79. 100.
Pauſen, verkiezing van eenen derden Paus, XVII. 103.
——— de hoogheid en het gezag eener algemeene kerkvergadering boven den Paus te *Konſtans* vastgeſteld, XVII. 128.
——— twisten te *Konſtans* over derzelver onfeilbaarheid, XVII. 132.
——— afteekening van het bedorven Pauſelijke hof door den Abt BAPTISTE, op de kerkvergadering te *Konſtans*, XVII. 144.
——— ontwerp van hervorming betreffende den Paus, te *Konſtans* gemaakt, XVII. 150. Te *Bazel*, 169.
——— beſluit der geſchiedenis der Pauſen, XVII. 323.
——— aanmerking omtrent het Pauſelijk Wetboek of *Decretalen*, XVII. 336. Omtrent de Pauſelijke Legaten, 339. Omtrent de geldſchattingen aan de Pauſen, 340.
——— afhankelijkheid der Vorſten van hun XVII. 342. Pogingen der Vorſten om hunne regten tegen den Paus te handhaven, 343. 347. Of om die beide magten te vereenigen, 348. Verdediging der regten der Vorſten, 349.
——— afhankelijkheid der Biſchoppen van hun, XVII. 351.
——— aanmerkingen omtrent de Pauſelijke aflaten, XVIII. 325. 335.
——— Paus BONIFACIUS VI I. ſtelt in 1300 het Aflaatjubeljaar in, XVIII. 329.
Pauſen, *zie* verder Biſchoppen.
Penningkunde, hare nuttigheid in de Kerkgeſchiedenis, I. *Inl.* 40.
Peripatetiſche Wijsgeeren, wie waren, I. 45.
PIETER, aanmerking omtrent het erfdeel van ST. PIETER, X 203.
——— ST. PIETERS Penning, XI 214.
Pikarden, ſcheldnaam der Boheemſche broeders, XXIII. (IV.) 39.
Pinkſteren, bij de Christenen gevierd, I. 349. Wat men van ouds daardoor ook verſtond, III. 96.
Plaatzen van godsdienſtige bijeenkomſten, welke bij de eerſte Christenen waren, I. 346. II. 398. Vervolgens koos men ruimere gebouwen, kerken genoemd, II 399.
Plakaat door FILIPS te *Brusſel* uitgegeven, tegen de ſpelen der Rhethorijkers, XXII.(III.) 41.
——— van Keizer KAREL V. tegen LUTHERS leer uitgevaardigd, in de *Nederlanden* afgekondigd, XXII. (III.)44.
——— uitgekomen tegen het uitgeven van boeken, XXII. (III.) 55.
——— tegen de heimelijke en openbare vergaderingen en de ketterſche boeken, XXII. (III.) 64
——— (nieuw) in 1528 door den Keizer in het licht gegeven, XXII. (III) 71.
——— te *Kameryk* uitgegeven in 1529, XXII. (III.) 72.
——— te *Arnhem* in 1529 door Her-

Hertog KAREL van *Egmond* uitgegeven, XXII. (III.) 73.
Plakaat te *Brusſel* uitgegeven in 1530, XXII. (III.) 75.
——— (nieuw) in 1540 door den Keizer uitgegeven tegen de ketterij, XXII. (III.) 77.
——— in 1544 tegen de ſchool te *Wezel* in het licht gegeven, XXII. (III.) 84.
——— tot verbod van boeken in 1544 te *Gend* uitgegeven, XXII. (III.) 85.
——— in 1546 in het licht gekomen tegen de uitgaven van den Bijbel, XXII. (III.) 93.
——— in 1549 in het licht verſchenen over de verbeurdverklaring der goederen der Ketters en tegen de Jooden, die het Christendom omhelsd hadden, en uit *Portugal* gevlucht waren, XXII. (III.) 96.
——— in 1550 uitgegeven te *Brusſel*, over het invoeren der Inquiſitie, XXII. (III.) 96.
——— in 1563 te *Brusſel* uitgegeven ter bevordering van de Inquiſitie, XXII. (III.) 171.
——— door de Landvoogdesſe in 1556 uitgegeven tegen het houden der openlijke vergaderingen, XXII. (III.) 203.
——— omtrent den godsdienst door ALBA uitgegeven, XXII. (III.) 298.
Platoniſche Wijsgeerte, (nieuwe) welke geweest is. *Zie* onder Wijsgeerte.
Platonisten, wie waren, I. 43.
Plegtigheden in den godsdienst, I. 347. II. 116-119. 245. 254. 313. *Zie* ook Doop, Avondmaal, Kerkregelen, Gezang, Gebed.
Plegtigheden in den godsdienst, verſchil over dezelve met MONTANUS, II. 130.
——— aanmerking omtrent dezelve, II. 352.
——— beginnen te vermenigvuldigen, IV. 5.
——— omtrent dezelve hadden de Christenen met het begin der vijfde eeuw nog alle vrijheid, V. 218.
——— veranderingen daarin door CHRYSOSTOMUS gemaakt, VII. 59.
——— van het jaar 622 tot 814 zeer vermenigvuldigd, XII. 117.
Polijglotte, (*Paryſche*) berigt aangaande dezelve, XXVI. (VII.) 61.
Pontifex Maximus, GRATIANUS was de laatſte Christen-Keizer die dezen titel voerde, V. 13.
Peſchito, dus de Syriſche vertaling van het N. T. genoemd, II. 95.
Postillen, een verzameling van preeken, dus genoemd, XI. 365.
Postwezen, wanneer hetzelve in *Duitschland* is ingevoerd, XV. 11. Als ook in *Frankrijk*, 17.
Prædestinatie, gevoelens daaromtrent, IX. 230. 234. 300.
——— geſchillen over deze leer met GODSCHALK in de elfde eeuw, XIV. 280. enz. *Zie* verder GODSCHALK.
——— de leer der halve Pelagianen neemt langzamerhand de overhand, XIV. 316.
——— of Voorbeſchikking, ver-

verſchillen over dit leerſtuk, XXIII. (IV.) 98
Prætoren of *Proprietoren*, ook *Legati* genoemd, I. 24.
Pragmatisch, wanneer eene geſchiedenis aldus beſchreven is, I. *Inl.* 28–31.
Pragmatieke Sanctie, in 1438 door KAREL VII, Koning van *Frankrijk*, te *Bourges* vastgeſteld, XVII. 207. Hevig door de Paufen aangevallen, *ald.* Door LODEWYK XI afgeſchaft, 238. Doch door het Parlement gehandhaafd, 247.
——— dezelve wordt door FRANS I vernietigd in een concordaat tuſſchen hem en Paus LEO X. in plaats geſteld, XVII. 319. Ongenoegen over deze willekeurige verandering der kerkenorde, 321
Predikanten, derzelver jaarlijkſch inkomen bepaald, XXII. (III.) 332.
Predikatien, dezelve werden in de vierde en vijfde eeuw veelal onder het prediken afgeſchreven, VI 163.
——— aanmerkingen omtrent dezelve van 1073 tot 1517, XIX. 190. Opgave van verſcheidene Predikers in dat tijdvak, 190. 191–194. *Homiletica* van GUIBERT, 195.
——— van JOAN TAULER, XIX. 197–204. NICOLAUS ORISME, 205. JOAN GENSON, 206 VINCENTIUS FERRERI, 209. Broeder RICHARD, 210. MEFFRETTI, 211. LEONARDUS DE UTINO. MARCILIUS FICINUS, 212. GABRIEL BIEL, GEORG. MORGENSTERN, 213. J. GAILER VAN KEIZERSBERG, 214. HIERONYMUS SATONAVOLA, 216–239.
Predikatien, Komisch-zedelijke Prediktrant, voorbeelden daarvan in de preeken van SEBASTIAAN BRAND, van GABRIEL BOILETTA, XIX. 240. Van OLIVIER MAILLARD, 241. JAN BRUGMAN, 243.
——— hoe het daarmede geſteld was van het jaar 814 tot 1073, XIII. 370.
——— aanteekeningen omtrent dezelve, van het jaar 814 tot 1073, XIV. 125–129. *Zie* ook Leerredenen.
Predikers of Kerkredenaars in de Vde, VIde en VIIde eeuw, X. 285.
——— in de VIIde en VIIIſte eeuw, XII. 174.
Prediking van TANCHELYN of TANCHELM te *Antwerpen*, XXII. (III.) 4.
——— (openlijke) der Gereformeerden in *Vlaanderen*, *Braband* en *Holland*, XXII. (III.) 200
Predikkunde en Predikwijze, geſchiedenis van dezelve XXIV (V.) 232. XXV. (VI.) 193.
Predikwijze, beoefening van dezelve, XXVI (VII.) 118.
Preeken, aanmerkingen omtrent hetzelve in de VIIde, VIIIſte en IXde eeuw, XI. 359
Premonſtratenſen, geſchiedenis van deze orde, XVIII 43. 53. *Zie* ook Norbertienen.
Presbijter Cardinalis, VII. 135.
Presbijter, aanmerking van HIERONYMUS omtrent dit ambt, VII 162.
Priester, dit woord is gemaakt van

van het woord Presbijter, III. 29. *aant.*
Priesteren der Misſie, oorſprong en werkzaamheden dezer orde, XXVI. (VII.) 28.
Priesterambt, aanmerkingen van CHRYSOSTOMUS omtrent hetzelve, VII. 9.
Priesterorde van het Oratorie, ſtichting van dezelve in *Italie*, XXIII. (IV.) 336.
Priesterorde, berigt aangaande de leer van dit Sakrament in in de Roomſche kerk, XXVI. (VII.) 141.
Probabilisme, XXVI. (VII.) 105.
Processien, van waar dezelve haren oorſprong hebben, V. 351. *Zie* verder van dezelve, VII. 62.
Proconſuls, wie dezelve waren, I. 24.
Procuratores of Vicepræſides, welke die waren, I. 8.
Profeten, wie in de eerſte Christenkerk waren, I. 341.
Propheten, (valſche) berigt van eenige zoogenoemden, XXV. (VI.) 332.
Proteſtanten, wanneer deze naam gegeven is aan de voorſtanders der Hervormers, XX. (I.) 181.
——— leveren hunne geloofsbelijdenis over op den Rijksdag te *Augsburg*, XX. (I.) 191.
——— ſluiten een verbond te *Smalkalden*, XX. (I.) 202. 213.
——— vrede tuſschen hun en den Keizer te *Neurenberg* geſloten in 1532, XX (I) 206.
——— hunne pogingen, om de verſchillen over het H Avondmaal bijteleggen, XX. (I.) 214.
Proteſtanten, handeling te *Worms* tuſschen hun en de Roomschgezinden, over de herſtelling der eendragt, XX. (I.) 220.
——— hun zorgelijke toeſtand, XX. (I.) 224. 228.
——— voortgang der twisten over het Avondmaal, XX. (I.) 227.
——— waarom de Proteſtanten weigeren de kerkvergadering van *Trente* te erkennen, XX. (I.) 231.
——— begin en voortgang van den Smalkaldiſchen krijg, welken zij met hevigheid voeren, XX. (I) 251. 253. Ongelukkige uitſlag van dien krijg, 256.
——— de vrede van *Paſſau* de grondſlag van hunne godsdienſtvrijheid in *Duitschland*, XX. (I) 266. De godsdienstvrede te *Augsburg* bevestigd, 267.
——— derzelver leer vindt ingang bij de Boheemers, XXIII. (IV.) 47.
——— wenden pogingen aan ter voortplanting van het Christendom onder de Heidenen, XXIV. (V.) 79.
Prijskaart der aflaten door het Pauſelijke hof geſteld, XXII. (III.) 13. 14.
Psalmberijming door PETRUS DATHENUS in het licht gegeven, XXII. (III.) 202.

Q.

Quatertemper. waaruit dit woord ontſtaan is, V. 316.

R.

Raad van beroerte opgerigt, XXII (III.) 277.
Raadpleging over het antwoord van den Koning door EGMOND uit *Spanje* medegebragt, XXII. (III.) 187
Reales, wie dus genoemd werden, XV. 81.
Reaalwacht te *Amſterdam* opgerigt, XXII. (III.) 266
Recollecten of Barrevoeter Franciskanen, XXIII. (IV) 324.
Redetwist over den godsdienst gehouden te *Groningen* in 1523, XXII. (III.) 52.
Refereinkamers of vergaderingen der Rhethorijkers. berigt aangaande dezelve, XXII. (III) 38-41.
Reformateurs, wie deze waren, XXII. (III.) 19.
Reformati of Hervormde Franciskanen, berigt omtrent dezelven, XXIII. (IV.) 324.
Regt, (kerkelijk) het oude wordt verdrongen door een nieuw, hetwelk eene bijzondere wetenſchap werd, XVII. 324.
——— Schrijvers over het oude Kanoniek of Kerkregt bij de Grieken, XVII. 324. 325. Schrijvers over het Kerkelijk regt bij de Latijnen, 326.
——— regten der Vorſten in Kerkelijke zaken, XVII. 343. Verdediging van dezelve, 349.
——— regten en goederen der geestelijkheid, XVII. 353.
Regtsgeleerden, derzelver toeſtand van het jaar 814 tot 1073, XIII. 69. Van het jaar 1073 tot 1517, XV. 141. 247. Lijfſtraffelijk regt in eenen jammerlijken toeſtand, 249.
Regtsgebied der Biſſchoppen neemt allengs toe, V. 240. 252. 254.
Regtvaardiging, berigt van de leer aangaande dezelve in de Roomſche kerk, XXVI. (VII.) 133.
Regtzinnigen, *zie* Katholijken.
Regtzinnigheid, ijverige waakzaamheid voor dezelve in de VIIde, VIIIſte en IXde eeuw, XII. 91.
Reguliere klerken, ſtichting van deze orde, XXIII. (IV.) 328.
——— geestelijken, wie dus genoemd, XXVI. (VII.) 17.
——— hervorming van dezelven, XXVI. (VII.) 21.
Reiniging van MARIA, *Feſtum Candelarum* of *Lichtmiſſe*, oorſprong van dit feest, X. 171.
Religio Quadrata, XVIII. 2. Opzieners van deze inrigting, 3.
Reliquien, of overblijfzelen van heilige perſoonen of zaken; het verzamelen en vereeren van dezelve komt in gebruik, IV 94 Door Leeraars aangeprezen, 95.
——— wanneer derzelver vereering begonnen is, VI. 191. Vele onechte vereerd, 192. Ten bewijze van derzelver echtheid beriep men zich op geestelijke verſchijningen, 193. AMBROSIUS geeft hier een voorbeeld van, 194. Bedrog met en twisten over dezelven, 198. VIGILANTIUS vaart ſterk tegen derzelver vereerers uit, 218.

Re-

Reliquien, bijgeloovigheid van GREGORIUS *den Grooten* omtrent dezelve, X. 215.
——— bijgeloof omtrent dezelve, XII. 106. Wijze om dezelve te ontdekken, 109. De ſchranderſte verſtanden namen het geloof van dezelve weleer aan, 111.
——— derzelver vereering en vermenigvuldiging, XIV. 65. Bedrog met dezelve, 66. De echtheid derzelve beproefd, 68 Heilige traan van CHRISTUS, 69. Bloed en andere overblijffels van CHRISTUS, 70. 71 Overblijffels van MARIA, 71. Keten van PETRUS, 72. Iets van MATTHEUS, ANDREAS, JOANNES *den Dooper*, *ald.* en van latere Heiligen, 73.
——— AMULO, Aartsbisſchop van *Lions*, noemt eenige van dezelve op, XIV. 73.
——— verplaatſing van dezelve, XIV. 75. Derzelver gebruik, 76.
——— van CHRISTUS en de Heiligen met vele nieuwe vermeerderd, XVIII. 363. Verdere aanmerkingen omtrent dezelve, 365-370.
Remonſtranten, geſchillen der Lutherſchen, met dezelven, XXIV. (V.) 282.
Reſolutiones of oplosſingen van LUTHER, XX. (I.) 66.
Rhetorijkers of Rederijkers begunſtigen de hervorming; derzelver vergaderingen en ſpelen, XXII. (III.) 38 Berigt nopens derzelver werkzaamheden en uitgeſchrevene vragen, 39. 40. De antwoorden op dezelve worden overal gedrukt en verſpreid; verkrijgen octrooi van Keizer KAREL V; plakaat van Koning FILIPS daartegen, 41.
Ridderorde, kort begrip van de opkomst der Ridders van *Rhodus*, *St. Jan* of *Maltha*, XV. 290. Der Tempelheeren of Tempelieren, 292. Der Duitſche Ridderorde, 309.
——— aanmerking omtrent den toeſtand der drie vermaarde Ridderorden bij het begin der XIVde eeuw, XVIII. 185.
——— toeſtand van de *Joanniter* Ridders of Ridders van *Rhodus* en *Maltha*, XVIII. 186.
——— toeſtand der Duitſche Ridders, 187-189.
——— vernietiging van de orde der Tempelheeren of Tempeliers, XVIII 190-222.
——— nieuwe Ridderorden in *Spanje* en *Portugal*, XVIII. 223.
——— der Zwaardbroeders in *Lyfland* geſticht, XV. 363 Vereenigt zich met de Duitſche Ridders, 367. Hunne pogingen ter bekeering der Noordſche volken, *ald.*
Ridderſchap, oorſpronkelijke toeſtand van dezelve, XV. 43.
Roman, HELIODORUS de eerſte ſchrijver van zoodanig eene verdichte geſchiedenis onder de Christenen, V. 169.
Romans, oorſprong van dien naam, XIII. 77.
Roomſche hof, aanmerking van FILIPS van *Bourgondie*, Bisſchop van *Utrecht*, omtrent hetzelve, XX. (I.) 21.
Roomschgezinden, twist tusſchen hun

hun en de Proteſtanten, over het bijgeloof der vroegſte kerkvaderen, VI. 224.
Roomschgezinden, hunne kerkplegtigheden zijn veelal van eenen Heidenſchen oorſprong, VI. 226.
——— wenden pogingen aan ter voortplanting van het Christendom onder de Heidenen, XXIV. (V.) 75
Rozenkrans, waaruit en wanneer dezelve ontſtaan is, XVIII. 327.
Ruiters- of Roovers-Miſſen, welke deze waren, XXII. (III.) 22.

S.

Sacramenten, wie derzelver getal tot een zestal heeft gebragt en wat men van derzelver vermeerdering te denken hebbe, XIV. 47.
——— aanmerking omtrent het woord Sacramentum, XVIII. 263. Waar van daan het komt dat men dan meer dan minder Sacramenten door de Kerkleeraars erkend vindt, 264. De leer der zeven Sacramenten eerst voorgedragen door PETRUS LOMBARDUS, 265.
——— berigt van de leer derzelve in de Roomſche kerk, XXVI. (VII.) 135.
Sacramentsdag, oorſprong van dit feest, XVIII. 276.
Sakſenſpiegel, eene verzameling van Duitſche regten, XV. 143.
Scapulier der Karmeliter Monniken, wonderbare vertellingen van deszelfs oorſprong, XVIII. 57.
Schalk was in de oude Duitſche taal een knecht, XIV. 280.
Schat der kerk, een nieuw leerſtuk op het einde der XIde eeuw, waaruit ontſtaan is, XVIII. 259–265.
Scheering van het hoofd, onderſcheid van dezelve tot eene belangrijke zaak gemaakt, XII. 123.
Scheikundige, wie de eerſte geweest is, XV. 146.
Scheldnamen aan ERASMUS toegevoegd, XXII (III.) 33.
Schepping, gevoelens daaromtrent, III. 282 427.
Scheuring, wat dezelve is, VII. 312.
——— de groote ſcheuring der Westerſche kerk in 1379 onder Paus KLEMENS VII. ontſtaan, XVII. 55. Aanmerkingen omtrent deze ſcheuring, 56. Pogingen om de ſcheuring te doen ophouden, 71 76. 80. 81. enz. Kerkvergadering in *Frankrijk* belegd, om de eenheid der kerke te herſtellen, 90. De Franſche kerk verklaart zich onzijdig tusſchen de beide Pauſen, 92. De Kardinalen der beide Pauſen ſchrijven eene algemeene kerkvergadering te *Piſa* uit, 96 De beide Pauſen ſchrijven insgelijks eene kerkvergadering uit, 97. Kerkvergadering te *Piſa*, 99. *Zie* verder kerkvergadering te *Konſtans*.
——— een einde aan deze ſcheuring gemaakt op de kerkvergadering te *Konſtans*, XVII. 142. 152. 165.
Scheuring ontſtaan te *Gent* in het

het jaar 712, XXII. (III.) 2.
Scholastieke Godgeleerdheid, eerſte Leeraars daarvan in *Europa*, XII. 172.
——— de wijsgeerte van ARISTOTELES maakt bij dezelven opgang, XV. 102. Hiermede nam het tweede tijdperk van hunne wijsgeerte eenen aanvang, 105.
——— beoordeeling der Scholastieke wijsbegeerte, XV. 115.
——— de Platoniſche wijsbegeerte in de ſchoolen weder ingevoerd, XV. 239.
——— godgeleerden in de veertiende eeuw, HERVÆUS NATALIS, XV. 218 WILLEM DE ST. POURCAIN, 219. WILLEM OCCAM, *ald.* WALTER BURLEIGH, 231. JOAN BURIDAN, *ald.* MARCILIUS VAN INGHEN, 232. PETRUS D'AILLY, *ald.* RAYMUND VAN SABUNDE, 233.
——— twist tuſſchen hun over PLATO en ARISTOTELES, XV. 236.
——— hunne uitlegkundige werken, XIX 31.
——— verſchillende tijdperken der Scholastieke godgeleerdheid, XIX. 74 Opgave van eenige Scholastieke godgeleerden, ANSELMUS, 75 ROSCELIN, 77. HILDEBERT, Biſchop te *Maris*, 79. HUGO, Aartsbiſſchop van *Rouen*, 81. HONORIUS van *Autun*, 83. ROBERT PULLEIN, 84. ODO, Biſchop van *Kameryk*, 85. PETRUS ABELARD, 88 PETRUS LOMBARDUS, 100. GILBERT DE LA PORRÉE, 108. PIETER van *Poitiers*, 112. ROBERT van *Melun*, 113. HUGO van *St. Victor*, 114. ALAMUS van *Ryſſel*, 116.
Scholastieke Godgeleerdheid, tweede tijdvak der Scholastieke godgeleerdheid, door het overnemen der Ariſtoteliſche wijsbegeerte, XIX. 117. Opgave van eenigen dezer godgeleerden en hunne ſchriften, ALEXANDER van *Hales*, 118. ALBERT *de Groote*, 122. THOMAS AQUINAS, 123. BONAVENTURA, 130. HENDRIK van *Gend*, 137. RICHARD van *Middleton*, 138. ÆGIDIUS van *Rome*, *ald.* VINCENT van *Beauvais*, 139. JOANNES DUNS SCOTUS, *ald.*
——— derde tijdvak der Scholastieke Godgeleerdheid, opgave van deze Godgeleerden en hunne ſchriften, XIX. 145, HERVE NOEL, DURAND *de St. Pourcain*, 147. PETRUS D'AILLY, 149, JOAN GERSON, 150. ANTONIUS, Aartsbiſſchop van *Florence*, 151. GABRIEL BIEL, 152. PAULUS CORTESIUS, 153. THOMAS van *Bradovardina*, 155.
Scholastieke wijsgeerte, de reden van derzelver benaming en de tijd van haren oorſprong onzeker, XV. 94.
Schoolen, al vroeg onder de Christenen opgerigt, II. 226.
——— katechetiſche ſchool te *Alexandrie* al vroeg beroemd, II 227. Derzelver voorname Leeraars, 228. V. 161. Ondergang van deze ſchool, V. 160. 167.
——— derzelver lotgevallen in het derde tijdperk, X. 32. Derzelver toeſtand in het Westen, 33. Aanteekeningen omtrent

trent de Bisschoppelijke en Klooster-scholen en Zangschoolen door GREGORIUS *den Grooten* gesticht, 34.
Schoolen, toestand van dezelve in de VIIde eeuw, XI. 173.
——— Bisschoppelijke, Kanunniken- en Klooster-Schoolen, toestand van dezelve van het jaar 814 tot 1073, XIII. 29-32. *Zie* verder Hoogeschoolen.
Schouw- en Toneelspelen, II. 178. 332. III. 190. 389.
Schriften van LUTHER overal verspreid, XXII. (III.) 36.
——— van ERASMUS worden overal gelezen, XXII. (III.) 36.
Schrijvers, (Heidensche) geven licht aan de Kerkgeschiedenis, I. *Inl.* 34.
——— der Kerkgeschiedenis, Griekssche, I. *Inl.* 43. Latijnsche, 51. En andere tot aan de kerkhervorming, 55. En vervolgens met en na de kerkhervorming, 58. enz.
——— onder de Christenen, bij welker opgave men doorgaans vindt een berigt omtrent de leer der Christenen van hunnen tijd, CLEMENS de *Romein*, I. 330. BARNABAS, 334. POLYCARPUS, IGNATIUS, II. 24. PAPIAS, 34. QUADRATUS en ARISTIDES, 66. JUSTINUS *de Martelaar*, 109. POLYCARPUS, 128. MELITO, 162. MILTIADES en CLAUDIUS APOLLINARIS, 164. ATHENAGORAS, 165. THEOPHILUS, 174. HORMIAS, 178. TATIANUS, 196. HEGESIPPUS en DIONYSIUS, 200. 201. BARDESANUS, 207. PANTÆNUS, 228. IRENÆUS, 230. CLEMENS ALEXANDRINUS, 299. TERTULLIANUS, 327. MINUTIUS FELIX, 384. CAJUS of GAJUS, 388. CYPRIANUS, III. 22. 178. NOVATIANUS, 29. ORIGENES, 72. JULIUS AFRICANUS, 106. HIPPOLITUS, 107. DIONYSIUS van *Alexandrie* 164. GREGORIUS THAUMATURGUS, 231. PAULUS SAMOSATENUS, 241. HIERAX, 274. PIERIUS, 276. THEOGNOSTUS, 277. METHODIUS, 279. PAMFILUS, 285. HESYCHIUS, 288. LUCIANUS, *ald.* MELETIUS, 289. ANATOLIUS, *ald.* VICTORINUS, 290. COMMODIANUS, 291. ARNOBIUS, 293. PETRUS, 375. EUSEBIUS, 391. LACTANTIUS, 421. AUGUSTINUS, V. 44. OROSIUS, 46. SALVIANUS, 69. X. 147. PRUDENTIUS, V. 176. PAULINUS, 187. (*zie* ook Dichters.) NEMESIUS, 198. SYNESIUS, 200. (*zie* ook Wijsgeeren.) SULPICIUS SEVERUS, 211. RUFINUS, 216. 325. HIERONYMUS, *ald.* SOCRATES, 217. SOSOMENUS, 221. THEODORETUS, *ald.* PALLADIUS, 223. PHILOSTORGIUS, 225. (*zie* ook Geschiedschrijvers.) LEO *de Groote*, 313. ATHANASIUS, VI. 9. BASILIUS *de Groote*, 10. GREGORIUS van *Nazianzus*, 15. GREGORIUS van *Nyssa*, 17. EFRAEM, *ald.* CHRYSOSTOMUS, 19. AMBROSIUS, 49. JOANNES CASSIANUS, 72. JOVINIANUS, 206. VIGILANTIUS, 215 FILASTRIUS, 263. EPIFANIUS, 278. JOANNES, Bisschop van *Jerusalem*, 322. ÆNEAS van *Gaza*, X. 41. ZACHARIAS van

van *Mitylene*, 42. JO. PHILOPONUS, 43. BOETHIUS, 46. CLAUDIANUS MAMERTUS, 48. CASSIODORUS, 50. MARTIANUS CAPELLA, 54. PRISCIANUS, 55. ENNODIUS, SIDONIUS, 56. AVITUS, ARATOR PROSPER *Aquitanicus*, 58. VENANTIUS FORTUNATUS, 59. PROCOPIUS, AGATHIAS, 60 61. EUAGRIUS. THEODORUS, GEASIUS, MOSES CHORONENSUS, 62. DIONYSIUS *de Kleine*, 63 GENNADIUS, JORNANDES, 65 GREGORIUS *Turonenſis*, 66. COSMAS *Indicopleuſtes*, 67. AETIUS, ALEXANDER, 69. GELASIUS, 169. ENNODIUS, 176. CYRILLUS. XI. 5. THEODORETUS, 9. ISIDORUS *Hiſpalenſis*, 177. ALDUYN, *ald.* BEDA *Venerabilis*, 179.

Schrijvers, (Griekſche) THEOPHYLACTUS SIMOCATTA, XI. 190 GEORGIUS SYNCELLUS. 191. THEOPHANES, *ald.* NICEPHORUS, 192. ILDEPONSUS, 193. FRIDEGARIUS, 194 MARCULF, PAULUS *Diaconus*, *ald.*

——— Geſchiedſchrijvers van het jaar 814 tot 1073 EGINHARD of EINHARD, XIII. 33. THEGAN, 35. HAIMO, 36. ANASTASIUS, *ald.* REGINO of RHEGINO, *ald.* LUITPRAND, 37. WITEKIND of WITTECHIND of WIDECHIND, 38. ROSWITHO eene Schrijfſter van Hiſtoriſche Gedichten, 39. AIMOIN, DITMAR, *ald.* HOELBOLD, WIPPO, GLABER RADULFUS, 40. HERMAN *de Gebrekkelijke*, 41.

——— Levensbeſchrijvers van Heiligen en Martelaarsboeken, XIII. 41. Naamlooze Geſchiedſchrijvers, 41.

Schrijvers, Griekſche Geſchiedſchrijvers. XIII. 42. FOTIUS, 43. Verſcheidene Schrijvers van de Bijzantiniſche geſchiedenis, en vervolgers van THEOFANES, 46.

——— Monniken - ſchrijvers, XIV. 35.

——— Geſchiedſchrijvers van het jaar 1073 tot 1517. Griekſche, XV 121. 200 Duitſche, 125. 203. Italiaanſche 130. Franſche, 132. 205. Engelſche, 135. 206. Spaanſche, 137. Deenſche, *ald* IJslandſche, 138. Ruſſiſche en Poolſche 139. Boheemſche, 140. Italiaanſche, 204. Nederlandſche, 206. En anderen, 208–214. Muhammedaanſche, 215.

Sekten, *zie* Ketters.

Seminarien door Paus GREGORIUS XV. opgerigt, XXIV. (V) 76.

Serviten, geſchiedenis van deze orde, XVIII. 21.

Sibillijnſche Verzen, aanmerkingen omtrent dezelve, II. 96–101.

Siciliaanſche Vesper, wat daardoor beteekend wordt, XVI. 298.

Simonie, waarin beſtaat, X. 210.

——— als eene ketterij van SIMON *den Toveraar* beſchouwd, XIII. 389 405.

——— ijver van Paus GREGORIUS VII. daartegen, XVI. 15.

——— der geeſtelijkheid, XVII. 367.

Slapers, verhaal van de zeven ſlapers, II. 432.

Somaskers, oorſprong van deze orde, XXIII. (IV.) 333.
Sorbonne, door wien dit kollegie te *Parijs* is geſticht, XV. 59.
Spiritualen klagen over de verſlapping van den regel der Franciskanen, XVIII. 117. Vormen een bijzonder gezelſchap, *ald.* Worden veroordeeld, 129.
Spotprent op den Kardinaal van GRANVELLE, XXII. (III.) 173.
Spraakkundigen in de XIVde en XVde eeuw, XV. 199.
Spreekwijzen van TERTULLIAAN bij de Westerſche kerk in gebruik gebragt, II. 380.
Staatkundige toeſtand van *Europa*, in het begin der XVIde eeuw, XX. (I.) 1.
Stadhouders, *zie* Landvoogden.
Starrenkijkerij met de Starrenkunde gepaard, XIII. 59. XV. 245.
Staten van *Holland*, vergadering derzelven te *Dordrecht*, en beſluit aangaande de vrijheid van godsdienst, XXII. (III.) 315.
Stellingen van LUTHER te *Wittemberg* behandeld, XX (I.) 44.
Straf der bedelving, beſchrijving hiervan, XXI. (II.) 92.
Symboliſche boeken, geſchiedenis van dezelve, XXV. (VI.) 199.
——— kerkſchriften, oorſprong van dezelve, XXIV. (V.) 248.
Synode, *zie* Kerkvergaderingen.

T.

Taal, verbastering van de Latijnſche in de IXde eeuw, XIII. 77. 78.
Taal, beoefening der Duitſche in de XVde eeuw, XV. 227.
Talen, onderzoek over de gave van dezelve aan de Apostelen, I. 149.
——— ſtaat van dezelve in de VIIde, VIIIſte en IXde eeuw, XI. 199.
Taalkunde, derzelver toeſtand van het jaar 814 tot 1073, XIII 73. Van het jaar 1073 tot 1517, XV. 151.
Talmud, waaruit dezelve zijnen oorſprong nam, I. 10.
——— wat dezelve is, II. 104.
Tartaren, aanteekening omtrent de bekeering van ſommigen met hunnen Koning JOANNES, XV. 330.
Te Deum Laudamus, aanmerking omtrent dit bekende kerklied, IX. 116
Teeken en beeldende kunſten van het jaar 814 tot 1073, XIII 71. Van het jaar 1073 tot 1517, XV. 152. 255.
Tegenpauſen, KLEMENS III door HENDRIK IV tot eenen Tegenpaus van GREGORIUS VII verkoren, XVI. 39. *Zie* KLEMENS III.
——— anderen door de Keizerlijke partij verkozen, maar ſchielijk verdwenen, XVI. 68.
——— GREGORIUS VIII door Keizer HENDRIK V geſteld tegen Paus GELASIUS II XVI 91. Door Paus CALIXTUS in een Klooster gebannen, 96. Karakter van dezen Tegenpaus, 103.
——— ANACLETUS II *Zie* ANACLETUS II
——— VICTOR IV. Tegenpaus van

van ALEXANDER III. in eene algemeene kerkvergadering te *Pavia* in 1160 voor Paus erkend, en door den Keizer bekrachtigd, XVI. 152 Sterft, 153.
Tegenpausen, PASCHALIS III. Tegenpaus in plaats van VICTOR IV. verkoren, XVI. 153. Sterft, 154.
——— CALIXTUS III. in plaats van PASCHALIS III. tot Tegenpaus verkoren, heeft geen aanzien, XVI. 155. Onderwerpt zich aan ALEXANDER III. 160.
——— NICOLAUS V. in plaats van JOANNES XXII, XVI. 373. Wordt weder verſtoten, 374. En gevangen genomen, *ald.* Sterft, 376.
——— KLEMENS VII. tot Paus tegen URBANUS VI. verkoren, XVII. 54. Groote ſcheuring der Weſterſche kerk daardoor ontſtaan, 55. Wordt van ſommige Vorſten erkend, 60.
——— karakter van dezen Tegenpaus van URBANUS VI. XVII. 69. Zoekt den Hertog van *Anjou* tot Koning van *Napels* te maken, 70. Pogingen om de ſcheuring te doen ophouden, 71 76. Treurige ſchilderij van zijne regering, 73. Zijn gedrag omtrent Paus BONIFACIUS IX, 77. Zijn dood, *ald.* en 78. PIETER DE LUNA door de Kardinalen te *Avignon* tot Paus verkoren, onder den naam van BENEDICTUS XIII, 79.
——— BENEDICTUS XIII. te *Avignon* tot Paus verkoren, XVII 79. Vergeefſche pogingen tot het doen ophouden der kerkelijke ſcheuring, 80.
Frankrijk zegt hem de gehoorzaamheid op, 81. Erkent hem op nieuw als Paus, 85. BENEDICTUS geeft eene ſcherpe bulle uit en verzacht die, 93. Onaangename gevolgen daarvan voor hem, 94. En voor de overhandigers van de genoemde bulle, 95. Wordt door de algemeene kerkvergadering te *Piſa* afgezet, 101. Houdt eene kerkvergadering te *Perpignan* tegen die van *Piſa*, 104. Weigert hardnekkig afſtand van het Pausſchap te doen, 138. Wordt op de kerkvergadering te *Konſtans* afgezet, 141.
Tegenvoeters te gelooven oudtijds voor ketterij gehouden, XI. 269.
Tempelheeren of Tempelieren, *zie* van deze Ridderorde XV. 292.
——— vernietiging van derzelver orde in het begin der XIVde eeuw, XVIII 190. *Zie* ook MOLAY. (JAKOB VAN Hunlot in *Engeland*, 203. In *Spanje*, 204. In *Italie* en *Duitschland*, 205. In de *Nederlanden*, 206. Kerkvergadering te *Vienne* over hunne zaak, 208. De Paus vernietigt de orde in Maart 1312, 209. De Grootmeester JAKOB VAN MORLAY wordt op last van FILIPS, Koning van *Frankrijk*, verbrand, 211. Uiteinde van deze orde, 212. Aanmerkingen over de waarheid der beſchuldigingen tegen hun, 215-222.
Tempelieren derzelver orde wordt in *Nederland* uitgeroeid, XXII. (III.) 9.

Tempels, Beelden, Altaren, Offeranden bij de eerſte Chriſtenen niet in gebruik, III. 306.
Tempelen der Heidenen door de Chriſtenen verwoest, V. 15 33. 36. Tegen deze Tempelſtorming doet LIBANIUS eene redevoering, 19.
Tetrapolitaanſche Geloofsbelijdenis, welke dus genoemd wordt, XX. (I.) 198.
Theatiner orde, ſtichting van dezelve, XXIII. (IV.) 328.
Thebaansch Legioen, *zie* Legioen.
Tiende penning door ALBA geëischt, XXII. (III.) 298.
Tijden van godsdienſtige bijeenkomſten der Chriſtenen, I. 349. *Zie* verder Zondag en Feestdagen.
Toeſtand, (politieke) van *Duitschland*, van 1552 tot 1700 XXIV. (V.) 2-15. Van *Zwitſerland*, 16. Van de *Nederlanden*, 17. Van *Engeland*, 19. Van *Zweeden*, 24. Van *Denemarken*, 26. Van *Polen*, 27. Van *Italie*, 28. Van *Spanje* en *Portugal*, 28. Van *Frankrijk*, 30.
——— (zedelijke) van *Europa*, van 1552 tot 1700, XXIV. (V.) 32-40.
Togt, verkeerde afloop van denzelven tegen de Huſſiten, XXII. (III.) 11.
Tranſubſtantiatie kan niet bewezen worden uit IRENEUS, II. 252. Ook niet uit CHRYSOSTOMUS, VII. 104.
——— derzelver leer trachtte RADBERT in het begin der negende eeuw te bewijzen, doch werd door anderen in dien tijd tegengeſproken, XIV. 205. enz. Deze leer krijgt in de Xde eeuw meer overwigt, 234. Schrijvers voor en tegen die leer opgegeven, 235. Hevige uitberſting van den twist over die leer, 236. MABILLON geeft zich vele vergeefſche moeite om de oude verdedigers dezer leer te redden, 237. 238. Aanmerking omtrent den naam Stercoranisten, uit deze twisten ontſtaan, 239. Men zocht die leer door verhalen van wonderen te bevestigen, 241.
Tranſubſtantiatie, een groot gedeelte der Engelſche kerk in de Xde eeuw nog ver af van deze leer, XIV. 241.
——— de verſchillen blijven in de XIde eeuw voortduren, XIV. 242. Sommigen gebruikten duiſtere en onverſtaanbare uitdrukkingen, 245.
——— deze leer wordt door BERENGARIUS beſtreden, *zie* BERENGARIUS.
——— wanneer deze leer door een gebod der Paufen als een geloofsartikel aan de Weſterſche kerk is opgedrongen, XIV. 279.
——— deze leer in de XIIde eeuw nog niet volkomen heerſchende, XVIII. 267. Aanmerkingen over de onderſcheidene verklaringen van deze leer en vaſtſtellingen van dezelve in 1215, 268. 270. Hoe men daarover dacht in de Griekſche kerk, 273. Twist over deze leer in het Koningrijk *Valentia*, 273. Aanmerkingen over het aanbid-

den der gewijde Hostie, 275.
Trinitarien, geſchiedenis van deze orde, XVIII 123.
Triſagion, *zie* Heilig.
Troubadours of Trouvaris, een ſoort van Dichters, XIII. 77.
Tucht, gevoelens omtrent dezelve, I. 349 II 245 348. 365 III. 99. 377. 381 387. IV. 127. 141. 151. 209. *Zie* verder kerkregelen.
——— (kerkelijke) werd door de eerſte Christenen waargenomen, I. 349. II. 244. 275. 365.
——— verſchillen over de oefening van dezelve, III. 15. enz.
——— hoe dezelve geoefend werd, III. 40. 234.
——— bijzondere kerkregelen omtrent dezelve, III. 377 378 381-390. IV. 142. 151. 209. 289. 300. 397.
——— hevige twisten over derzelver oefening met de Meletianen, IV. 121. En Donatisten, 127.
——— dezelve werd ſtreng gehandhaafd en vergroot, V. 242.
——— aanmerkingen omtrent dezelve, VIII. 269.
Turken bemagtigen *Konſtantinopolen*, XVII. 214.
Tusſchenſtaat na den dood, gevoelen van KLEMENS *Alexandrinus* daaromtrent, II. 311.
Twisten, algemeen overzigt van dezelven in de IXde, Xde en XIde eeuw, XIV. 129.

U.

Ubiquiteit, dit leerſtuk veroorzaakt onrust in *Zevenbergen* en *Hongarijen*, XXIII. (IV.) 15.
Ubiquitas, of alomtegenwoordigheid van CHRISTUS ligchaam, door LUTHER geleerd, XX. (I.) 172.
——— verſchil over dit leerſtuk, XXIII. (IV.) 97.
——— door eene vergadering van Sakſiſche Godgeleerden ontkend, XXIII. (IV.) 118.
Uitleggers van den Bijbel in de VIIde, VIIIſte en IXde eeuw, XII. 146. Griekſche, HESYCHIUS, OLYMPIODORUS, 147. *Catenæ Patrum*, 148. MAXIMUS, JOANNES van *Damaskus*, 142. Latijnſche, BEDA, 151. ALCUIN, 154.
——— der Heil. Schrift in de Vde, VIde en VIIde eeuw, X. 275-279
——— der Heil. Schriften van het jaar 814 tot 1073, XIV. 103 FOTIUS, *ald* OECUMENIUS, 104. CHRISTIAAN DRUTHMAR, 105. RABANUS MAURUS, 107. CLAUDIUS van *Turin*, HAIMO, WALAFRIDUS STRABO, 110. PASCHASIUS RADBERT, 111.
——— opgave van eenige uitleggers der H. Schrift van het jaar 1073 tot 1517. Griekſche. EUTHYMIUS ZIGABENUS, XIX. 12. THEOPHYLACTUS, 24. MICHAEL PSELLUS, 36. Onder de Jacobieten, ABULFARADSCH, 17. Gebrek aan taal- en oordeelkunde bij de Uitleggers in de Latijnſche kerk, 18. Velerlei zin in de H. Schrift door de Myſtieken gezocht, 19 Uitlegkundige regels opgegeven, 20. Wat men van de Wijsbegeerte dacht bij de uitlegging der

der H. Schrift, 22. Verhandelingen van BONAVENTURA over de Uitlegging der H. Schrift, 23. Concordantie van SANCTO CAVO, 24. *zie* ook 33 Schriftuitleggers in de Latijnſche kerk, THOMAS, Abt van *Vercelli*, 25. RICHARD van *St Victor*, 26. BERNHARD van *Clairvaux*, 27. RUPERT van *Duits*, 28. Uitlegkundige werken der Scholastieken, 31. PIETER LOMBARD, 32. ANSELMUS, *ald.* ALBERT *de Groote*, *ald.* THOMAS van *Aquino*. 33. J. GERSON, 64 Aanmerking omtrent de Scholastieke en Myſtieke Uitleggers, 65. ROBERT HOLCOTH, *ald.* DIONYSIUS *de Karthuizer*, 66.

Uitlegkundige werken van NICOLAUS van *Lyra*, XIX 68. ALFONSUS TOSTATUS, 70 LAURENTIUS VALLA, 71 JAKOB LE FEVRE, ERASMUS, 72.

Uitlegkunde der H. Schriften in de IVde en Vde eeuw, aanmerkingen omtrent dezelve, VI. 161.

Uitvindingen der brillen, van de magneetnaald of kompas, ſchrijfpapier uit lompen, XV. 153 Der boekdrukkunst in de XVde eeuw, 164.

Unie van *Utrecht* gesloten, XXII. (III.) 366.

Unitarisſen veroorzaken opſchuddingen onder de Hervormden in *Zevenbergen*, XXIII. (IV.) 12.

ὑποστασις en ὁμοιος, oordeel van SOCRATES over deze woorden, VIII. 8.

V.

Vaderen van het Oratorie, ſtichting van deze orde, XXIII. (IV.) 337.

Vaders der Chriſtelijke leer, ſtichting van deze orde in *Italie* en *Frankrijk*, XXIII. (IV.) 335.

Vagevuur, waaruit de leer daarvan ontſtaan zij, II 313.

——— III. 202. Leer daarvan krijgt haren vollen bloei, XII. 138.

——— of CYPRIANUS hetzelve ook gekend hebbe, III. 202.

——— van den H. PATRICIUS, verhaal van hetzelve, V. 91.

——— de leer omtrent hetzelve in het begin der Vde eeuw begonnen, V. 185. Wie het eerst hetzelve geleerd heeft, X. 220. *zie* ook XXVI. (VII.) 142.

——— bijgeloovigſte verhalen van hetzelve, XII. 139.

——— de Oosterſche kerk wist van de leer van hetzelve niet, XII. 141.

Vanne. (Kongregatie van) oorſprong van dezelve, XXVI. (VII.) 24.

Vasten, gevoelens daaromtrent, I. 349. II. 124. 132 IV. 210. VI. 305.

Vaudoizen of Waldenzen, vervolging van dezelve in *Vlaanderen* en *Artois*, XXII. (III.) 26.

Veldſlag bij het Klooster *Heiligerlee* in *Groningerland*, XXII. (III.) 286.

Venetianen, heerschzuchtig gedrag van Paus KLEMENS V. tegen

gen deze Republiek, XVI. 356.
Venetianen ſchrijven eenen brief aan LUTHER, XXIII. (IV.) 68.
Verbond der Edelen tot het verhinderen der Inquiſitie, XXII. (III.) 193.
Verborgenheden des geloofs, behoedzaamheid in het ontvouwen van dezelve weleer gebruikt, III. 238.
Verdeeldheden in de Chriſtelijke kerk, *zie* ketterijen.
Verdichte ſchriften door de Ketters, I. 322. II. 90. Door de Chriſtenen zelve, 91. Oorſprong van deze verdichtzelen, 92. Doch doen geen nadeel aan onze zekerheid nopens de echtheid der Heilige Schriften, 93.
Verdienſten der goede werken, gevoelens daaromtrent, III. 200. 437.
Verdraagzaamheid der eerſte Chriſtenen, II. 124. 128.
——— hoe de Kerkvaders daaromtrent gevoelden, VI. 245. gevoelen van AUGUSTINUS, 247. En van GREGORIUS van *Nazianzus*, *ald.*
Verdrag der Landvoogdesſe met de verbondene Edelen omtrent de Inquiſitie, XXII. (III.) 239.
Vereeniging der Hervormden en Lutherſchen, pogingen hiertoe aangewend, XXII. (III.) 260.
Vergadering der Waldenzen te *Douay* ontdekt en verſtoord, XXII. (III.) 11.
Vergaderingen der Hervormden in een bosch bij *Markſem* overvallen, XXII. (III.) 162.
Vergaderingen der Gereformeerden worden openlijk in *Vlaanderen* gehouden, XXII. (III.) 202.
Vergadering van Sakſiſche Godgeleerden te *Dresden*, XXIII. (IV.) 118.
——— der Sakſiſche, Brandenburgſche, Brunswijkſche en Paltziſche Leeraars te *Quedlinburg*, XXIII. (IV.) 129.
——— der verbondene Edelen te *St. Truyen*, XXII. (III.) 216.
Vergelding, gevoelens daaromtrent, II. 114. III. 439.
Vergevinge der zonden, gevoelens daaromtrent, III. 22. 199. 437. VII. 175.
Vergiffenis, (algemeene) door den Hertog van ALBA afgekondigd, XXII. (III.) 303.
Verkiezing, misverſtand omtrent dit woord, reeds voor AUGUSTINUS, II. 387.
Verklaring des Bijbels, berigt hieromtrent, XXV. (VI.) 116.
Vermindering der vervolging van de Gereformeerden, XXII. (III.) 173.
Veronica, naam van een reliqui, plegtige vereering daarvan, XVIII. 394.
Verſchillen onder de Proteſtanten, XXIII. (IV.) 87.
——— (Theologiſche) in de Roomſche kerk, XXVI. (VII.) 149.
Vertaling van den Bijbel door de Hervormers bezorgd, XXII. (III.) 67.
Vertalingen, *zie* Overzettingen.
Verval der kerk, XXII. (III.) 12.
Vervolgingen der Christenen, ne-

nemen eenen aanvang onder de Jooden, I. 157. Verder voortgezet, 165 Houden te *Jeruſalem* op 180 Door NERO, 247. Algemeene aanmerkingen omtrent dezelve, 252.
Vervolgingen en het ontvlugten van dezelve, II. 334. III. 11. 183. *Zie* ook tucht.
——— onder DOMITIAAN, I. 279. Onder TRAJANUS, II. 6. 7. Onder ÆLIUS ADRIANUS, 63. Onder MARCUS ANTONIUS, 142. Onder M. AURELIUS, 148. 151. Te *Lions* en *Vienne* in *Gallie*, 185. Onder L. SEPT. SEVERUS, 289. Oorzaken daarvan, 291. 293. *aant.* Onder MAXIMINUS, 401. Onder DECIUS, 418. Reden en oorzaken van dezelve, 419. Zwaarte en algemeenheid van dezelve, 420. Te *Rome*, 422. Te *Alexandrie*, 424. Te *Carthago*, 428. In het *Oosten*, 429. In *Pontus*, 430. Deze vervolging veroorzaakte de vlugt en den afval van velen, 434. 439. De vervolging houdt op met den dood van DECIUS, 447. Vervolgingen onder GALLUS, III. 113. Onder VALERIANUS 114. 138–149. Bijzondere vervolgingen onder GALLINUS, 150. Derzelver beginſelen onder DIOCLETIANUS, 317. *Zie* DIOCLETIANUS. De vervolgingen houden na zijnen dood op, 345. Doch werden vervolgens weder heviger in *Syrie* en *Palestina*, 347. 352. 357. De zwaarſte en laatſte openbare algemeene eindigt in het jaar 312, 364. Aanmerkingen over deze laatſte, 365. Door LICINIUS, den laatſten Heidenſchen Keizer, IV. 44.
Vervolgingen, aanmerkingen omtrent de oorzaken van dezelve, I. 254. II. 3. 6. 13. 14. 105. 106. 112.
——— door Keizer LICINIUS, IV. 44. Door de Gothen, 272. Door de Perſen, 273 V. 99.
——— gevoelens der Kerkvaders omtrent de vervolging en de verdraagzaamheid ten aanzien van ketters, VI. 244.
——— onder GENSERICH. X. 312. Onder HEINRICH, 313. Onder GUNTAMUND, 317. Onder TRASAMUND, 318. VIGILIUS van *Tapſus* ſchrijft tegen hun, *ald.* Als ook FULGENTIUS, 319. Hun ondergang onder de Vandalen, 322. Onder de Burgundiers, 325. Onder de Longobarden, 326.
——— in PRISCILLIANUS is in de IVde eeuw het eerſte voorbeeld gegeven van geregtelijke ter dood brenging, door aanſtooken van Christen Geeſtelijken, VII. 275 Waardoor de vervolgingen meer gaande gemaakt werden, 284.
——— aanmerking van OPTATUS omtrent het vervolgen, VII. 314.
——— der Christenen door de Muhammedanen, XIII. 90.
——— eerſte voorbeeld van vervolging wegens de Hervorming in *Zwitſerland*, XX. (I.) 302.
——— ter zake van godsdienst in de *Nederlanden*, XXII. (III.) 48.
Verzoekſchrift door de Edelen aan

aan de Landvoogdesse ingeleverd, XXII. (III.) 195.
Verzoekschrift der dervormden om vrijheid van godsdienst aan den Koning ingezonden, XXII. (III.) 249.
Viaticum, wat daardoor verstaan wordt, IV. 214.
Vigiliæ of *Pervigilia*, welke godsdienstoefeningen dus genoemd werden, II. 206 *aant.*
Violieren, eene kamer der Rhetorijkers te *Antwerpen*, behaalt den prijs met het antwoord op eene uitgeschreven vraag, XXII. (III.) 40.
Vonnis, (algemeen) in *Spanje* over de Nederlanders geveld, XXII. (III.) 285.
Voorbeschikking, geschillen over dit leerstuk, XXIII. (IV.) 98.
Voorbidding der Engelen en Heiligen, gevoelens daaromtrent, III. 91.
Voorslag, (wanhopige) door den Prins van *Oranje* gedaan, XXII. (III.) 335.
Voorstel tot matiging der Plakaten aan de Landvoogdesse gedaan, XXII. (III.) 197. Inhoud van hetzelve, 198.
Voorlezers, wie eertijds waren, II. 413.
Voorzangers, wie eertijds waren, II. 415. Regels omtrent dezelven, IV. 398.
Voorzeggingen van JESUS, I. 113
Voorzienigheid, derzelver volmaaktheid is van achteren het best optemaken, I. 2.
Vorsten in de achtste eeuw houden nog hun oppergezag in kerkelijke zaken, XI. 386.
Vorsten, hoe het met hunne regten ten aanzien van de kerk gesteld was, in de IXde, Xde en XIde eeuw, XIII 339–352.
——— derzelver regten in kerkelijke zaken, XVII. 343. Namen van eenige verdedigers van die regten, 349.
Vrouwen, berigt van verscheidene, welke HIERONYMUS ijverde tot den Nonnenstaat te bewegen, VI. 54–67.
Vrijheid van den wil, wat IRENEUS daaromtrent gevoelde, II. 265. Gevoelen van CLEMENS *Alexandrinus*, 310. Van TERTULLIANUS, 377.
Vrije wil en Goddelijke genade, gevoelen van LUTHER daaromtrent, XX. (I.) 61. Van CAROLOSTADIUS, 82. Twist tusschen ERASMUS en LUTHER over den vrijen wil, 142.
Vrijheid van godsdienstoefening door TERTULLIANUS beweerd, II. 379.
Vrijheid van godsdienst voor de Hoogduitsche soldaten in de *Nederlanden*, XXII. (III.) 109.
Vrijkooping, geschiedenis der orde van *Onze lieve vrouw der vrijkooping*, XVIII. 124.
Vrijplaatsen, derzelver regt bepaald, V. 249 XI. 184.
Vulgata, berigt van de leer aangaande dezelve, XXVI. (VII.) 131.

W.

Waalsche kerk, derzelver oorsprong in de *Nederlanden*, XXV. (VI.) 78.

Wal-

Walcherſche artikelen, oorſprong van dezelve, XXV. (VI.) 218.
Waldenzen verſpreiden de eerſte godsdienſtige verlichting, XXIII. (IV.) 2.
——— wijken naar de *Nederlanden*, XXII. (III.) 4.
——— verhalen den Bijbel in Nederduitsch rijm, *ibid.*
——— worden vervolgd in *Vlaanderen*, door toedoen van den Monnik ROBRECHT, *ibid.*
——— (de) ſteken het hoofd weder op, en eene groote vergadering van dezelve wordt ontdekt, XXII. (III.) 11.
Watergeuzen landen in *Vriesland* en *Noordholland*, XXII. (III.) 298. Nemen eene vloot van 30 ſchepen, 307. Bemagtigen den *Briel*, 311.
Wereldlijke Geestelijken, derzelver Hervorming, XXVI. (VII.) 18.
Wet, (kerkelijke) op naam van den Prins van *Oranje* en van de Staten opgeſteld, XXII. (III.) 337.
Wetboek, *Codex Theodoſianus* genaamd, in het jaar 438 ingevoerd, V. 65. Dit boek zeer belangrijk voor de Kerkelijke Geſchiedenis, 66.
Wetenſchappen, *zie* Geleerdheid.
Wetenſchappen en Kunſten, derzelver ſtaat in *Europa* van 1552 tot 1700, XXIV. (V.) 68-75.
Wetten der Keizers, ter bevordering van het Christendom tegen de Heidenen, V. 6. 14. 28 32. 35. 60. 69.
——— tegen de Jooden, V. 109–120. X. 101.
Wetten ten voordeele der geleerdheid, V. 142.
——— met opzigt tot den kerkelijken ſtaat, omtrent de Biſchoppen, V. 230. De Diakonesſen, 231. De Kerkelijke Zaakwaarneemers (*Advocati*,) *ald.* De verkeering met zoogenaamde Zusters, 232. De Geestelijken, 237 239. 243. Omtrent de huwelijken, 244. De beſcherming van ongelukkigen, 245. Voorſpraak voor gevangenen, 246. 248. Het regt van vrijplaatſen, 249. Het geestelijk geregtshof, 252. Omtrent het Monnikenleven, 397. VI. 7.
——— omtrent de verkiezing der Geestelijkheid, X. 111. Omtrent hare regten en pligten, 113.
——— omtrent de erfbeſchikkingen ten voordeele van de kerk, X. 142.
——— ondersteunen de beſluiten der kerkvergaderingen, X. 259.
——— omtrent de pligten en verdere verrigtingen der Geestelijkheid, XIII. 366.
Wierook bij de godsdienstoefeningen der Christenen, hoe in gebruik gekomen, VI. 229.
Wijsgeerte, ſtaat van dezelve, ten tijde van JESUS CHRISTUS, onder de Jooden, I. 18. Onder de Heidenen, 36. Dezelve verdeelde zich in twee hoofdſoorten, de Oosterſche, 37. en de Griekſche, 39.
——— onder de Griekſche Wijsgeeren werden geteld de Epicuristen, I. 40. De Pyrrhonis-

histen of Sceptici (twijfelaars,) 41. De Stoicijnen, 42. Platonisten, 43. Peripatetische of Aristotelische, 45. Eclectische of nieuwe Platonische, 47.
Wijsgeerte, de Eclectische werd van tijd tot tijd in het Christendom tot groot nadeel van hetzelve ingevoerd, I. 47. (*zie* ook Gnostieken,) *zie* ook II. 120. 153. 167. 197. 210. 216. 316. 323. 325. *aant.* III. 2. 62. 76. 78. 80. 87. 93. 213. 328. IV. 4. 7. 150. V. 146. 197.
——— de Eclectische werd bijzonder ingevoerd door AMMONIACUS SACCUS, II. 315-326. Beoordeeling van zijn nieuw samenstel, 322. De tweede stichter van deze Wijsgeerte was PLOTINUS, en vervolgens PORFYRIUS, III. 213. En daarna JAMBLICHUS, IV. 7.
——— de Eclectische leidt de geleerde Heidenen tot zekere onverschilligheid in den godsdienst, V. 151.
——— de Aristotelische begint het hoofd meer opteſteken, V. 197.
——— de Platonische begint verwisseld te worden met de Peripatetische, X. 43.
——— de Heidensche nam in het derde tijdperk een einde, X. 37. De nieuwe Platonische had nog sommige schrandere voorstanders, 38.
——— staat der Wijsgeerte in de VIIde, VIIIste en IXde eeuw; XI. 176
——— derzelver toestand van het jaar 814 tot 1073, XIII. 48.
Wijsgeerte, staat der Wijsgeerte van het jaar 1073 tot 1517, XV. 70. Beoefend door LANFRANK, *ald.* ANSELMUS van *Canterbury*, 73. ROSCELIN, 80. HILDEBERT van *Mans*, 82. HONORIUS van *Augustodunum*, 83. PETRUS ABELARD; 85. PETRUS LOMBARDUS, 94. WILLEM van *Conches*, 95. HUGO van *St. Victor*, 96. ALANUS van *Rysſel*, 97.
——— Scholastieke, de reden van derzelver benaming en de tijd van haren oorsprong onzeker, XV. 94. Tegenstanders van de Scholastieke Wijsgeerte, GANTIER, Prior van *St. Victor*, en JOANNES van *Salisbury*, 98.
——— de Wijsgeerte van ARISTOTELES maakt opgang bij de Scholastieken, XV. 102.
——— Aristotelische Wijsgeeren, ALEXANDER van *Hales*; XV. 106. WILLEM van *Parys*, *ald.* ALBERTUS MAGNUS; 107. THOMAS AQUINAS, 108. JOANNES DUNS SCOTUS, 110. BONAVENTURA, 112. HENDRIK van *Gend*, RICHARD van *Midleton*; ÆGIDIUS de *Columna*, 114. VINCENT de *Beauvais*; 115.
——— staat der Wijsgeerte bij de Grieken, XV. 119. MICHAEL PSELLUS muntte bij hun uit, 120.
——— vervolg van de Schoolsche Wijsgeeren in de XIVde eeuw, XV. 228. FRANS MAIRON, *ald.* HERVÆUS NATALIS; *ald.*
——— twist over derzelver gebruik in de Godgeleerdheid; XIX. 53.

Wijsgeerte, (Ariſtoteliſche) door de Scholastieken overgenomen, XIX. 117.
——— ſtaat derzelve in *Europa* van 1552 tot 1700, XXIV. (V.) 51.
——— verſchil over het gebruiken van dezelve in den godsdienst, XXIV. (V) 331.
——— (Carteſiaanſche) invloed van dezelve op de leerwijze der Coccejanen, XXV. (VI.) 157.
Wijsgeeren, Heidenſche, beſtrijden het Christendom met hunne ſchriften, III. 209.
——— (Christen-) in de IVde en Vde eeuw, NEMESIUS, V. 198. SYNESIUS, 200.
——— ſommige Heidenſche in het derde tijdperk opgegeven, X. 37. Als ook ſommige Christen Wijsgeeren, 41.
——— in de IXde eeuw, RABANUS MAURUS, FREDEGIS of FRIDUGIS, XI. I. 50. JOANNES SCOTUS of ERIGENA, 51. In de Xde eeuw de ijzere en duistere eeuw genoemd, 56.
——— verbetering van dezelve in de XVde eeuw, XV. 233. Twist over PLATO en ARISTOTELES, 236.
Wijwater, hoe hetzelve in gebruik is gebragt, VI. 230.
——— of gewijd water, gebruik van hetzelve in de IXde eeuw, XIV. 289.
Wil, (regeling van den) een zedekundig leerſtuk, XXVI. (VII) 105.
Wiskundigen van het jaar 814 tot 1073, DUNGAL, XIII. 58. ABBO, 59. GERBERT, 61-68. In de XIIIde eeuw, ROGER BACON, XV. 149
Wonderen, vele voorgewende, *zie* Monniken in VII. 250 251.
Wondergaven, of dezelve bij de Christenen in de IIde eeuw nog hebben voortgeduurd, II. 237. 346.
Wonderwerken van JESUS, I. 112.
——— aanmerking omtrent verdichte, IV. 268. V 129.
——— (verdichte,) verhalen van dezelve uitgeſtrooid, XXII. (III) 67.
——— ontelbare aan de Heiligen toegeſchreven, XII. 103.
Wreedheden aan de Waldenzen gepleegd, XXII. (III.) 5.
——— bij het verbranden der veroordeelden gepleegd, XXII. (III.) 295.

Z.

Zalven met olie, laatſte oliezel was weleer een ſoort van ſakrament genoemd, V. 287.
Zamenſtel der Godgeleerdheid door JOANNES *Damascenus*, XII. 156 enz. Door MAXIMUS, 159. Door ISIDORUS van *Hispalis*, 160. Door TAJO van *Saragosſa*, 167. Door ILDEFONSUS, 168.
Zangſchoolen te *Mets* opgerigt, XII. 123. Hier van daan een kerkgezang *Mette* genoemd, *ald.*
Zeden der Christenen, VI. 309.
Zedebederf der Geestelijken in *Nederland*, XXII. (III.) 6.
Zedekundige ſchrijvers in de Vde, VIde en VIIde eeuw, X. 283.
Zedeleer, aanmerkingen omtrent

trent dezelve, II. 115. 381. III. 98. 169. 438.
Zedeleer, wanneer men eerst meer met opzet over dezelve en over de bron en grond der Christelijke deugd begon te handelen, IX. 129.
——— toeſtand van dezelve in de VIIde, VIIIſte en IXde eeuw, XII. 172.
——— toeſtand der Christelijke, van het jaar 814 tot 1073, XIV. 116.
——— ſchrijvers over dezelve, RABAN XIV. 117. JONAS, Biſchop van *Orleans*, 118. HALITGAR, 124. ATTO II. van *Vercelli*, *ald.*
——— aanmerking omtrent dezelve van het jaar 1073 tot 1517, XIX. 182. Zedeleeraars van dien tijd, WILLEM van *Lions*, 183. GERSON, 184 Zedekundige werken, 185. 186.
Zeden, derzelver ſtaat in *Europa* van 1552 tot 1700, XXIV. (V.) 32-40.
——— der Christenen in de IIde eeuw, II. 115. 381. 383. Verval van dezelve, 416. III. 316. *Zie* Christenen.
Zeden der Jooden ten tijde van JESUS CHRISTUS, I. 18. Der Heidenen, 35.
Ziel, gevoelens omtrent dezelve, II. 373. III. 87. 299. 301. 303. V. 48. IX. 34. X. 302.
——— omtrent derzelver ſtaat na den dood, II. 311. 377. III. 92. 302. V. 47. VI. 168. IX. 31.
Zielen, gevoelen van ARNOBIUS omtrent derzelver oorſprong en onſterfelijkheid, III. 297.
Zin van de H. Schrift, gevoelen van ORIGENES daaromtrent, III. 78.
Zondag, hoe die dag door de eerſte Christenen beſteed werd, I. 349 II. 125. III. 98. Strenge viering van dezelve door KONSTANTYN geboden, IV. 54. Verdere ſchikkingen omtrent dien dag, 399. V. 219
Zonde, (Theologiſche) XXVI. (VII.) 105.
——— (Philoſofiſche) XXVI. (VII.) 105.

NAAMREGISTER

VAN

LANDEN EN STEDEN.

A.

Aalst, de Beeldſtorming aldaar verhinderd, XXII. (III.) 229.

Aduard, een Klooster te *Groningen*, XXII. (III.) 78.

Ælia Capitolina, door ÆLIUS ADRIANUS geſticht, II. 79.

Afrika, uitbreiding van het Christendom aldaar, XV. 373.

Aken, Synode aldaar, XXII. (III.) 2.

——— formulier van eenen banvloek in eene Synode aldaar opgeſteld, XXII. (III.) 7.

Alexandrie, berigt van de beroemde School aldaar, II. 227. 228. V. 160. 161. Derzelver ondergang, 167.

——— Patriarchen aldaar, V. 259.

——— onlusten aldaar na de afzetting van den Patriarch DIOSKORUS, XI. 66. De nieuwe Patriarch aldaar vermoord, 67.

——— opſchuddingen aldaar, XI. 99.

Alkmaar, Beeldſtorming aldaar, XXII. (III.) 237.

——— door de Spaanſchen belegerd, wordt ontzet, XXII. (III.) 323.

Amerika door COLUMBUS ontdekt, XV. 19. Wreedheden der Spanjaarden aldaar, 375.

Amerika, toeſtand van het Christendom aldaar, XV. 374. Pogingen van DE LAS CASAS ten voordeele der Indianen, 377.

Amſterdam, eerſte Nederduitſche bijbelvertaling aldaar gedrukt, XXII. (III.) 68.

——— de leer der Hervorming wordt aldaar in het geheim geleerd, XXII. (III.) 75.

——— eerſte openlijke prediking der Gereformeerden buiten deze ſtad, XXII. (III.) 209.

——— zeldzaam geval aldaar met de armeweeskinderen plaats gehad, XXII. (III.) 213.

——— beeldſtorming aldaar, XXII. (III.) 232.

——— eerſte Predikanten aldaar beroepen, XXII. (III.) 242. Nieuwe beroerten aldaar, 243.

——— nieuw oproer aldaar, XXII. (III.) 265.

——— door de Hervormden verlaten, XXII. (III.) 271. 273.

——— zware vervolging aldaar, XXII. (III.) 290.

——— weigert de openbare oefening van den Gereformeerden godsdienst, XXII. (III.) 348

——— gaat tot den Prins van *Oran-*

Oranje over, XXII. (III.) 352.
Amſterdam, omwenteling aldaar, XXII (III.) 354.
Angelſakſen, *zie* ook *Brittannie*.
——— tot het Christendom bekeerd door AUGUSTINUS, X. 85-94.
——— in *Engeland*, XI. 161.
Angelſakſisch Rijk, deszelfs geſchiedenis, X. 22.
Antiochie, het euangelie aldaar voortgeplant, I. 174. In deze ſtad was eene bloeijende gemeente, 182.
——— Patriarchen aldaar, V. 259.
——— gebeurtenisſen aldaar, XI. 83.
——— onlusten aldaar door XENAIAS verwekt, XI. 85.
——— lotgevallen van hun Patriarch SEVERUS, XI. 92. 130.
Antwerpen, prediking van TANCHELYN of TANCHELM aldaar, XXII. (III.) 4.
——— het eerſte bloed der vervolging aldaar geſtort, het Augustijnen klooster aldaar verwoest, XXII. (III.) 49.
——— de Hervorming wint aldaar veld onder de vervolging, XXII. (III.) 52.
——— Nederduitſche Bijbelvertaling aldaar gedrukt, XXII. (III.) 68.
——— de leer der Hervorming wordt aldaar heimelijk gepredikt, XXII. (III.) 97.
——— HEIDANUS en HAEMSTEDE prediken aldaar, XXII. (III.) 141.
——— JAN DU CAMP aldaar omgebragt, XXII. (III.) 143.
——— oploop aldaar door de vervolging der Hervormers veroorzaakt, XXII. (III.) 149.
Antwerpen, WOUTER OOM en JAN DE WOLF aldaar verdronken, XXII. (III.) 173.
——— oproer aldaar bij het verbranden van CHRISTOFFEL SMIT, XXII. (III.) 177. 179.
——— eerſte openbare predikatie der Gereformeerden aldaar gehouden, XXII. (III.) 203.
——— beeldſtorming aldaar, XXII. (III.) 225. HERMAN MODET predikt aldaar in de Groote Kerk, 227.
——— geweldige beroerte aldaar, XXII. (III.) 268.
——— door de oproerige Spanjaarden geplunderd, XXII. (III) 346.
Arabie, uitbreiding van het Christendom aldaar, X. 97.
Arabieren, ſchets van het Arabisch Rijk of Kalifaat, XI. 153.
——— toeſtand der geleerdheid onder hun in de IXde, Xde en XIde eeuw, XIII. 83.
——— het Chriſtendom door hun vervolgd, XIII. 90.
——— hunne geleerden en ſchoolen, XV. 258. 259. enz.
——— derzelver bekeering, XI. 293.
Arles, kerkvergadering aldaar gehouden, IV. 139. Het gezag aan haar door KONSTANTYN toegekend, IV. 75.
——— verſchillen tusſchen Paus LEO *den Grooten* en den Biſchop HILARIUS aldaar, V. 321.
Arnhem, plakaat aldaar uitgegeven door Hertog KAREL van *Egmond* in 1529, XXII. (III.) 73.

Arnhem, beeldſtorming aldaar, XXII. (III.) 238.
Arras, in eene Synode aldaar worden de Gundulphianen veroordeeld, XXII. (III.) 4.
Artois, vervolging der Waldenzen aldaar, XXII. (III.) 26.
Asperen, door de Spaanſchen veroverd, XXII. (III.) 332.
Atheenen, de zetel der geleerdheid, I. 48.
Atrecht, aldaar worden eenige Waldenzen gevangen genomen en veroordeeld, XXII. (III.) 26.
Augsburg, geſprek van LUTHER aldaar met den Kardinaal CAJETANUS, XX. (I.) 73.
——— Rijksdag aldaar door Keizer KAREL uitgeſchreven, XX. (I.) 190. Geſchiedenis van dezen Rijksdag, 191–200. Beſluit van die vergadering, 198. De godsdienstvrede van *Paſſau* aldaar bevestigd, 267.
Avignon, Paus KLEMENS V begeeft zich met zijn ganſche hof naar deze ſtad, alwaar hetzelve zeventig jaren zijnen zetel had, XVI. 346. Geweldig varen de Italiaanſche ſchrijvers tegen deze afwezigheid van den Paus van *Rome* uit, *ald.*
——— dit Graafſchap door Paus KLEMENS VI. gekocht, XVII. 31. Paus URBANUS V. verlaat *Avignon* en vestigt zijnen ſtoel weder te *Rome* in 1367, 42. Doch keert weder naar *Avignon* terug, 44.
——— GREGORIUS XI. keert weder van *Avignon* terug naar *Rome*, XVII. 47.

B.

Baden, mondgeſprek aldaar over eenige ſtellingen van VAN ECK, XX. (I.) 347. Beſluiten in de vergadering aldaar genomen tegen de leer van ZWINGLIUS, 348.
Bazel, voortgang der Hervorming aldaar, XX. (I.) 320. 337. De Hervorming aldaar voltooid, 350.
Benevent, eene ſtad in het rijk van *Napels*, door Paus ALEXANDER VI. tot een Hertogdom verheven, ten behoeve van zijnen oudſten zoon JOAN BORGIA, XVII. 282
Bergen in *Henegouwen* door Graaf LODEWYK van *Naſſau* veroverd, XXII. (III.) 316.
Bergen op Zoom, beeldſtorming aldaar, XXII. (III.) 228.
Bern, voortgang der Hervorming aldaar, XX. (I.) 320. 337. 348-349. Maakt een verbindtenis met *Zurich*, 350. *Zie* ook XXI. (II.) 57.
Beverwyk, AUGUSTYN een bakker aldaar verbrand; merkwaardigheid hierbij voorgevallen, XXII. (III.) 119.
Beyerſchen, tot het Christendom bekeerd, X. 84.
——— het Christendom door EMMERAN onder hun gepredikt, XI. 231.
Bohemen, toeſtand van den godsdienst in *Bohemen* in de XIVde eeuw, XIX. 380. 416. Godsdienst en burgeroorlog met de Husſiten, 406. Berigt aangaande de Boheemſche Broedergemeente, 418.

Bohemen, deszelfs ſtaat in het begin der XVIde eeuw, XX. (I.) 14. De Bohemers ſchrijven aan LUTHER, 86. Zenden een gezantſchap aan hem, 139.
——— kruisvaart derwaarts tegen de Husſiten, XXII. (III.) 11.
——— ſtaat der Hervorming aldaar, XXIII. (IV.) 34.
Bohemers, derzelver bekeering, XIII. 135.
Braband, de Gereformeerden aldaar verzoeken om vrijheid van godsdienst, XXII. (III.) 356.
Breda, beeldſtorming aldaar, XXII. (III.) 228.
Bremen, de leer der Hervormden wordt in dit hertogdom omhelsd, XXIII. (IV.) 132.
Briel, (*den*) door de Watergeuzen bemagtigd, XXII. (III.) 311.
Brittannie door de Anglen, Saksen en Jutten overwonnen, X. 23.
——— toeſtand der Angelſaksen aldaar, XI. 161.
——— uitbreiding van het Christendom aldaar onder de Angelſaksen in het Koningrijk *Kent*, XI. 202. In *Northumberland*, 203. Onder de Oostanglen in het Koningrijk *Mercia*, 206. In *Esſex*, 207. In *Susſex*, In *Weſſex*, 210. Aanmerkingen over deze bekeering, 211. De Angelſaksen onderworpen aan de Roomſche kerk, 213. St. Pieters-penning, 214. Verſchillen over het vieren van het Paaschfeest, 215.
——— de Biſschoppen aldaar als Rijksſtanden aangemerkt, XI. 383.
Brittannie, toeſtand van dat rijk van het jaar 814 tot 1073, XIII. 7 En van het jaar 1073 tot 1517, XV. 22.
——— THEODORUS, Biſschop van *Cantelbury*, de eerſte wien de geheele Engelſche kerk als haar hoofd erkend heeft, XII. 39.
Britz nabij *Mechelen*, een Karmeliter Monnik aldaar ter dood gebragt, XXII. (III.) 63.
Brugge, CAROLUS REGIUS aldaar verbrand, XXII. (III.) 120.
——— de Inquiſiteur van *Vlaanderen* aldaar in zijn vervolgen door de Magiſtraat tegengehouden, XXII. (III.) 179.
——— het ſakrament aldaar door eenen inwoner aan de kerkdeur opgehangen, XXII. (III.) 186.
——— de beeldſtorming aldaar verhinderd, XXII. (III.) 229.
Bruſſel, YSBRAND SCHOL, Priester van *Amſterdam*, aldaar verbrand, XXII. (III.) 77.
——— HENDRIK VOES en JAN ESCH aldaar verbrand, XXII. (III.) 50. 51.
——— GILLES VERDIKT aldaar omgebragt, XXII. (III.) 143.
——— RUARD TAPPER aldaar overleden, omſtandigheden van deszelfs dood, XXII. (III.) 153. 155.
——— JACOB VAN ILPENDAM aldaar onthalsd, XXII. (III.) 263.
Buikſloot, eerſte prediking der Gereformeerden aldaar, XXII. (III.) 209. 210.

Bulgaren, derzelver bekeering, XIII. 130. 131.
Burgundiers tot het Christendom bekeerd, V. 78.
——— waar deze hun rijk eerst gevestigd hadden, X. 313. Nemen de Ariaansche leer aan, *ald.*

C.

Calabrie, aldaar worden op eenen dag 88 perſonen om het geloof omgebragt, XXIII. (IV.) 85.
Chaf in *Dauphinée*, Synode aldaar gehouden in 1603, XXV. (VI.) 238.
Chalifen, toeſtand van het rijk der Arabiſche Chalifen van het jaar 814 tot 1073, XIII. 17. *Zie* verder *Turksch Ottomannisch rijk.*
Charenton, Synode aldaar gehouden in 1645, XXV. (VI.) 239.
——— kerkvergadering der Hervormden aldaar in 1673, XXV. (VI.) 20.
China, voortplanting van het Christendom aldaar, XI. 297. De oudſte beginſelen van den Christelijken Godsdienst aldaar opgemaakt uit een ſteenen gedenkſtuk, 298. Nestorianen aldaar, 300.
——— *zie* van dit rijk XV. 40. Toeſtand van het Christendom aldaar, 346.
——— toeſtand der Christenen aldaar in de XIVde eeuw, XV. 348.
Clarendon, vaſtſtellingen door HENDRIK II. Koning van *Engeland*, aldaar gemaakt, XVI. 165.
Corvey aan de *Wezer*, ſtichting van dit Klooster, XIV. 26.

D.

Deinſe, de openlijke vergaderingen der Gereformeerden worden derwaarts overgebragt, XXII. (III.) 202.
Delft, beeldſtorming aldaar, XXII. (III.) 236.
Deventer, de Overheid dezer ſtad weigert de Inquiſitie binnen hare muren toetelaten, XXII. (III.) 76.
——— vreedzaamheid der Paus-gezinden en Gereformeerden aldaar, XXII. (III.) 239.
Denemarken en *Noorwegen*, voortplanting van het Christendom aldaar, XIII. 99. 107.
——— hervorming aldaar, XXI. (II.) 96. Voortzetting der hervorming, 101. Eerſte Hervormers aldaar, 192. Beſluit op den Rijksdag te *Odenzee*, ter bevordering der hervorming, 107. Eene geloofsbelijdenis door TAUSON opgeſteld, door de Lutherſchen op den Rijksdag te *Koppenhagen* ingeleverd, 111. En 27 artikelen van de beſchuldigingen, door de Roomschgezinden aangevoerd, 115. Door N. TAUSON en zijne aanhangeren beantwoord, 117. Gevolgen hiervan, 119 Dood van den Koning FREDERIK, ſtremt de hervorming eenigen tijd, 121. 122.
——— Koning FREDERIK opgevolgd door zijnen zoon CHRISTIAAN III, XXI. (II.) 123. De hervorming aldaar voltooid, 124 Oprigting der Hoogeſchool te *Koppenhagen*, 127. Opgaaf van het verhandelde op eene Rijks-ver-

vergadering te *Odenzee*, 128. Hervorming in *Tsland* en *Noorwegen*, 129 130.
Denemarken, *zie* ook *Noordſche Rijken*.
——— deszelfs toeſtand van het jaar 1073 tot 1517, XV. 25. Met *Noorwegen* en *Zweden* vereenigd, 26. Uitbreiding van het Christendom aldaar, 358
——— deszelfs politieke toeſtand van 1552 tot 1700, XXIV. (V.) 26.
Dendermonden, de beeldſtorming aldaar verhinderd, XXII (III.) 229.
Dithmarſen, HENDRIK van *Zutfen* aldaar doodgeſlagen, XXII. (III.) 50.
Doornik, deze ſtad heeft de meeste bloedgetuigen voor den godsdienst opgeleverd, XXII. (III.) 64.
——— HENDRIK, een Augustijner Monnik, wordt aldaar verbrand, XXII. (III.) 71.
——— nachtelijke vergaderingen der Hervormden aldaar, XXII. (III.) 162.
——— BERTRAND LE BLAS aldaar wegens de mishandeling van het ſakrament ſchrikkelijk geſtraft, XXII. (III.) 106. 107.
——— NICASIUS DE LA TOMBE en ROGIER DU MONT aldaar verbrand, XXII. (III.) 172.
——— beeldſtorming aldaar, XXII. (III.) 229.
Dordrecht levert 56 burgers tot de kruisvaart tegen de Husſiten, XXII. (III.) 11.
——— weigert de predikatie der Gereformeerden bijtewonen, XXII. (III) 212.
Dordrecht, Nationa e Synode aldaar gehouden in 1618, XXV. (VI) 226.
——— de beeldſtorming aldaar verhinderd, XXII (I I) 237.
——— vergadering der Staten van *Holland* aldaar, XXII. (III.) 315.
Douay, vergadering der Waldenzen aldaar ontdekt, XXII. (III.) 11.
——— aldaar worden eenige Waldenzen gevangen en veroordeeld, XXII. (III.) 26.
——— aldaar wordt door Koning FILIPS eene Hoogeſchool opgerigt, XXII. (III.) 156.
Dresden, vergadering van Sakſiſche Godgeleerden aldaar, XXII (IV.) 118.
Duinkerken, PIETER ANNOOD en DANIEL GALLAND aldaar omgebragt, XXII. (III.) 161.
Duitschland, vroegere toeſtand van hetzelve, X. 26
——— in een gedeelte van hetzelve had het Christendom zich al vroeg gevestigd, V. 81.
——— deszelfs Vorsten waren bij het veroveren van het Romeinſche rijk reeds grootendeels Christenen, V. 362.
——— uitbreiding van het Christendom aldaar, X. 83. XI. 254.
——— deszelfs toeſtand in de VIIde eeuw, XI. 162.
Duitſche rijk, toeſtand van hetzelve van het jaar 814 tot 1073, XIII. 2.
——— toeſtand van hetzelve van het jaar 1073 tot 1517, XV. 1. Onder HENDRIK IV en

V. Keizers uit den Frankiſchen ſtam, 2. Onder de Keizers uit den Zwabiſchen ſtam, KOENRAAD III. FREDERIK I, 2. HENDRIK VI. FILIPS en OTTO IV. FREDERIK II. 3. KOENRAAD IV. 4. RUDOLF van *Habsburg*. ADOLF van *Naſſau*, 5. ALBERT van *Oostenryk*, HENDRIK VII. van *Luxemburg*, LODEWYK van *Beyeren*, 6 KAREL IV. 7. WENCESLAUS, 8. ROBERT, SIGISMUND. ALBERT II. 9. FREDERIK III, 10. MAXIMILIAAN I, 11. *Duitschland*, deszelfs ſtaat in het begin der XVIde eeuw, XX. (II.) 3. Voortgang der Hervorming aldaar, 120. 133. 158. 163. Uitzigten van oorlog aldaar, 175.

——— deszelfs politieke toeſtand van 1552 tot 1700, XXIV. (V.) 2–15.

——— ſtaat der Socinianen aldaar, XXV. (VI.) 300.

E.

Engeland, zie Brittannie.

——— deszelfs Koning HENDRIK II ondergaat vele vernederingen van den Paus, XVI. 162–173.

——— Koning JAN wordt door den Paus in den ban gedaan, afgezet en krijgt zijn rijk daarna als leen van den Paus, als ook *Ierland* terug, XVI. 198–206. *Engeland* geheel aan den Paus onderworpen, 213.

——— ROBERT GROSHEAD, Biſchop van *Lincoln* in *Engeland*, verzet zich tegen den Paus, XVI. 269.

Engeland, deszelfs ſtaat in het begin der XVIde eeuw, XX. (I.) 10.

——— geſchiedenis der Hervorming in dat rijk, XXI. (II.) 271.

——— toeſtand van dat rijk ten tijde der Hervorming, XXI. (II.) 271.

——— bijzonderheden van de eerſte Hervormers aldaar, XXI. (II.) 286. En derzelver vervolgingen, 287–290. Bedriegerijen van ELIZABETH BURTON, bekend onder den naam van de *Maagd van Kent*, 293. De Kloosters door den Koning afgeſchaft, 296. Vaſtſtelling van eenige geloofsartikelen, 299. De Bijbel in het Engelsch overgezet, 301. JOAN NICHOLSON, gezegd LAMBERT, ter dood gebragt, 302. Zes artikelen omtrent het geloof vaſtgeſteld, 304. CRANMER leent de hand aan het opſtellen van een geloofsonderwijs, 308. Nieuwe vervolging, 309 313.

——— HENDRIK VIII. ſterft, opgevolgd door zijnen zoon EDUARD VI. XXI. (II.) 318. Gelukkige voortgang der Hervorming, 319. PETRUS MONTYR en andere geoefende Leeraars naar *Engeland* ontboden, 321. Voortgang der Hervorming, 323. Eene geloofsbelijdenis der Engelſche kerk opgeſteld en aangenomen, 324. Straf der Ketters, 325. MARIA, oudſte zuster van den Koning, blijft Roomschgezind, maar ELISABETH wordt in de hervormde leer onderwezen, 326. Dood van

van den Hertog van *Sommerſeth*, Protector, 327 Dood van Koning EDUARD VI 329.
Engeland, MARIA, dochter van HENDRIK VIII, wordt Koningin, XXI. (II.) 331. Laat hare mededingſter JOANNA GRAY ter dood brengen, *ald.* Trouwt met PHILIPS II, Koning van *Spanje*, 332. Vervolgt de Hervormden allerhevigst, 333 Haar dood maakt een einde aan de vervolging. 336.
——— ELISABETH, dochter van ANNA BOELEIN, wordt Koningin van *Engeland*, voert de Hervorming weder in, XXI. (II.) 336. 337.
——— de vlugtelingen om het geloof ſtichten aldaar eene gemeente, XXII. (III.) 92.
——— deszelfs politieke toeſtand van 1552 tot 1700, XXIV. (V.) 19.
——— geſchillen der Remonſtranten aldaar, XXV. (VI.) 228.
——— toeſtand der Unitariſſen aldaar, XXV. (VI.) 305.
Enkhuizen, JAN BUIDELMAKER aldaar in hechtenis genomen, XXII. (III.) 149.
——— PIETER KORNELISZOON predikt buiten deze ſtad, XXII. (III.) 210.
——— verlaat de Spaanſche zijde, XX. (III.) 312.
Epheſe, oproer tegen PAULUS aldaar, I. 205.
Erkelo, de openlijke vergaderingen der Gereformeerden aldaar gehouden, XXII. (III.) 202.
Europa, ſtaatkundige, godsdienſtige en letterkundige toeſtand aldaar, in het begin der XVIde eeuw, XX. (I.) 1.

F.

Finland, hervorming aldaar, XXI. (II.) 9.
Franken, ſtichting van hun rijk, X. 24. En verdere geſchiedenis, 25.
——— derzelver bekeering, bijzonder van derzelver Koning KLODWIG, X. 73. Aanmerking omtrent den oorſprong van het Wapenſchild en het Rijksvaandel van hunne Koningen, 78. Hadden veel achting voor de Biſſchoppen, 115, 117. De eerſte Frankiſche kerkvergadering te *Orleans*, 117. Bijzonder gedrag van hunnen Koning CLOTAR I. en CHILPERICH I. omtrent de Biſſchoppen INJURIOSUS en PRÆTEXTATUS, 118. 119
——— derzelver rijk in *Auſtralie* en *Neuſtrie* of *Oost-* en *West-Frankryk* geſcheiden, XI. 156.
Frankryk, lotgevallen der Jooden aldaar, XI 310.
——— invloed hunner eerſte Koningen op de verkiezing der Biſſchoppen, XI. 356. Hun verder gedrag omtrent de Geestelijken, 375. 381. 386.
——— hoe de Biſſchop van *Rome* zich gedragen hebbe bij de aanſtelling van PIPYN tot Koning, XXII. 66. 67. enz.
——— KAREL *den Grooten* maakt zich meester van het rijk, XII. 82.

82. En wordt vervolgens als Oppervorst van *Rome* erkent, 88. *Zie* KAREL *den Grooten.*

Frankryk, toeſtand van dit rijk na den dood van KAREL *den Grooten*, XIII. 2 5. enz. Vervolgens van het jaar 1073 tot 1517, XV. 13.

——— FILIPS I. Koning van *Frankryk*, door den Paus in den ban gedaan, XVI. 62. 63. 66. 68.

——— FILIPS AUGUSTUS, Koning van *Frankryk*, twist van den Paus met hem, XVI. 213.

——— FILIPS *de Schoone*, Koning van *Frankryk*, in twist met Paus BONIFACIUS VIII. XVI. 316. 321–338.

——— LODEWYK IX. Koning van *Frankryk*, onder de Heiligen geplaaist, XVI. 320.

——— ſtout gedrag van BERNHARD van *Saisſet*, Biſchop van *Pamiers*, XVI. 322.

——— gedrag van FILIPS *den Schoonen*, omtrent Paus BENEDICTUS XI, XVI. 341.

——— gedrag van KAREL V. Koning van *Frankryk*, omtrent de ſcheuring der Weſterſche kerk, XVII. 61. Gedrag van KAREL VI. daaromtrent, 71. Zegt aan den Tegenpaus BENEDICTUS te *Avignon* de gehoorzaamheid op, 81. Erkent hem op nieuw als Paus, 83. De Franſche kerk verklaart zich onzijdig tusſchen de beide Pauſen, 92.

——— Paus MARTINUS V maakt een *concordaat* met de Franſche kerk, die hetzelve verwerpt, XVII. 157. Koning KAREL VII. geeft aan de Pauſelijke beſluiten toe, 162. De Gallicaanſche kerk verdedigt de vrijheid der kerk tegen de Pauſelijke overheerſching, 167.

Frankryk, oordeel der Franſche Godgeleerden over de kerkvergadering te *Bazel*, XVII. 199. KAREL VII. erkent in eene vergadering te *Bourges* het Concilie van *Bazel* en doet de *Pragmatieke Sanctie* vaſtſtellen, 207. Paus CALIXTUS III. wist zijn gezag bij de Franſchen vrij wel te handhaven, 225. PIUS I zoekt de *Pragmatieke Sanctie* te vernietigen, 237.

——— dood van KAREL VII. opgevolgd door zijnen zoon LODEWYK XI. XVII. 237. Koning LODEWYK ſchaft de *Pragmatieke Sanctie* af, ten genoegen van den Paus, met wien hij echter weer verſchil kreeg, 239. Paus PAULUS II. poogt de *Pragmatieke Sanctie*, door het Parlement gehandhaafd, te doen vernietigen, 247. Verſchil van LODEWYK XI. met Paus SIXTUS IV. 257.

——— KAREL VIII. zoon van LODEWYK XI. trekt naar *Italie* tegen *Napels*, XVII. 272. Bemagtigt het Koningrijk *Napels* en verliest het even ſchielijk, 280. Sterft, 284.

——— LODEWYK XII. wordt Koning, XVII. 284. Scheidt zich van zijne Gemalin, en trouwt de weduwe van zijnen voorzaat en Neef KAREL VIII. *ald.*

——— de Franſchen vermeesteren het rijk van *Napels*, maar wor-

worden door de Spanjaarden misleid, 287. LODEWYK laat een kerkvergadering te *Tours* beleggen wegens des Pauſen euvelmoed, 298. Wordt door Paus JULIUS II. beoorloogd, 299. Belegt met den Keizer eene kerkvergadering te *Piſa* tegen den Paus, 301. Bedreigingen van LODEWYK tegen den Paus, 306. Zijn dood, 317.

Frankryk, FRANS I. maakt vrede met Paus LEO X. 318. Vernietigt de *Pragmatieke Sanctie*, en maakt een vergelijk met den Paus, bekend onder den naam van *Concordaat*, 319.

——— deszelfs ſtaat in het begin der XVIde eeuw, XX. (I.) 8.

——— HENDRIK II. wordt Koning, XXI. (II.) 187. Voortgang der vervolging, 188. Pogingen om de Inquiſitie intevoeren, 190. Eenige Parlementsleden wegens de Hervorming in hechtenis genomen, 191. Sterft, *ald.* Eerſte Nationale Synode der Hervormden in het jaar 1558 te *Parys* gehouden, 192.

——— FRANCOIS II. wordt Koning, XXI. (II.) 193. Staat van den godsdienst onder zijne regering, *ald.* De Prinſen van den bloede maken eene tegenpartij tegen die van GUISE. *ald.* Dood des Konings en opgevolgd door KAREL IX. XXI. (II.) 217. De Hervormden op nieuw weder vervolgd, 218. Mondgeſprek over den godsdienst te *Poiſſy*, 220.

——— deszelfs politieke toeſtand van 1552 tot 1700, XXIV. (V.) 30.

Frankryk, ſtaat der Hervorming aldaar, XXV. (VI.) 11.

——— geſchillen der Godgeleerden aldaar, XXV. (VI.) 232.

——— geſchiedenis der Hervorming in *Frankryk*, XXVI. (VII.) 130-271. Toeſtand van *Frankryk* voor de Hervorming, 131. Eerſte beginſelen der Hervorming onder FRANCOIS I. 132. Veroordeeling der ſchriften van LUTHER, door de Univerſiteit te *Parys*, 133. Eerſte pogingen der Hervorming te *Meaux*, 137. Wrede teregtſtelling van den hervormden JAN LE CLERC, 139. Het Euangelie gepredikt te *Lions* en te *Grenoble*, 145. JAKOB POUENT te *Parys* verbrand, *ald.* Haat der *Sorbonne* tegen alle Hervorming, 146. WOLFGANG SCHUCH om de Hervorming verbrand, 148. Staat der gemeenten in *Frankryk*, 149. Vervolging van de Koninginne Moeder, 152. Synoden tegen de Hervormden gehouden, 154. Beſluiten van eene Provinciale Synode te *Parys*, 155. Voortgang der vervolgingen, 156. 158. De Hervorming breidt zich meer en meer uit, 160. JOANNES CADURCUS verbrand, 161. Als ook ALEXANDER CANUS, 162. Huwelijk van KATHARINA DE MEDICIS met HENDRIK DE VALOIS, 163. Haat der Geestelijkheid tegen de Koningin MARGARETHA van *Navarre*, *ald.*

——— bedriegerijen te *Orleans*

leans gepleegd, ter handhaving van het bijgeloof, 167. Hevige vervolging, 168-172. STEVEN LE BRUN verbrand, 173. Als ook CLAUDIUS PICTOR, 174. Geloofsbelijdenis door de *Sorbonne* uitgegeven, 175. Vervolging te *Mets*, 177. Voortgang der Hervorming, 179. Dubbelzinnig gedrag van FRANCOIS I. 181. Wreedheden gepleegd tegen de Hervormden te *Meaux*, 182 De Hervormden in *Frankryk* Hugenooten genoemd, 186.

Friezen, het Christendom onder hun door BONIFACIUS voortgeplant, XI. 276.

Fulda, KAREL *de Groote* schrijft aan den Abt aldaar, XI. 171.

G.

Galliers, wie zoo ook genoemd werden, I. 94.

Gallie, uitbreiding van het Christendom aldaar, II. 435.

——— door barbaarsche volken verwoest, V. 26.

GALLIO, Landvoogd van *Achaje*, bemoeit zich met de godsdienstverschillen niet, I. 201.

Gauloniten, I. 12

Gelderland, ADOLF CLARENBACH predikt het Euangelie aldaar, XXII. (III.) 73.

——— de Hervorming wordt aldaar geweldigen tegenstand geboden, XXII (III.) 73.

——— door den Graaf VAN DEN BERG verlaten, XXII. (III.) 318. Wreedheden aldaar gepleegd door de Spanjaarden, 318.

Gend, scheuring aldaar ontstaan, XXII. (III.) 2.

——— plakaat tot verbod van boeken aldaar in 1544 uitgegeven, XXII. (III.) 85.

——— eerste openlijke predikatie der Gereformeerden aldaar gehouden, XXII. (III.) 202.

——— beeldstorming aldaar, XXII. (III.) 229.

——— opschuddingen aldaar, XXII. (III.) 360.

Geneve, begin der Kerkhervorming aldaar, XXI. (II.) 1. enz. 58-70.

Gorinchem, eerste prediking der Gereformeerden buiten deze stad, XXII. (III.) 212.

——— wreedheden aldaar gepleegd bij her veroveren dezer stad door de Watergeuzen, XXII. (III) 313.

Gothen, al vroeg in het jaar 260 met den Christelijken Godsdienst bekend, IV. 269. Hun Bisschop ULFILAS vertaalt den Bijbel in hunne taal, 271. Aanzienlijke overblijffelen daarvan in *Zweden* nog voorhanden. *ald.* Belang van deze overzetting, 272.

——— hun Koning ATHANARIK vervolgt de Christenen, IV. 272.

——— dezelve zetten hunne invallen in het Romeinsche rijk voort, V. 10. 22. *Zie* Westgothen.

——— bijzonder de Westgothen, het eerste Duitsche volk, hetwelk het Christendom omhelsde, V. 73. Door hunne Heidensche landgenooten vervolgd,

volgd, 74. Voorbeeld van onderzoeklust bij hun, 76.
Gouda weigert de predikatie der Gereformeerden bijtewonen, XXII. (III.) 212.
——— de beeldſtorming aldaar verhinderd, XXII. (III.) 237.
——— door de Watergeuzen bemagtigd, XXII (III.) 313.
Griekſche Keizerrijk, toeſtand van hetzelve van het jaar 814 tot 1073, XIII. 14. En van 1073 tot 1517, XV. 34.
Groenland, voortplanting van het Christendom aldaar, XIII. 128.
Groningen, redetwist aldaar gehouden in 1523, over den godsdienst, XXII. (III.) 52.
——— voortgang der Hervorming aldaar, XXII. (III) 139.
——— vervolging aldaar, XXII. (III.) 297.

H.

Haag, (*den*) eerſte doodſtraf aldaar om den godsdienst gepleegd, XXII. (III.) 55.
——— TEUNIS TEEKSZOON aldaar verbrand, XXII. (III.) 72.
——— opſtand aldaar over het vonnisſen van MERULA, XXII. (III.) 127.
——— beeldſtorming aldaar, XXII. (III.) 235.
Haarlem, de beeldſtorming aldaar belet, XXII. (III.) 237.
——— mondgeſprek aldaar over den godsdienst gehouden, XXII. (III.) 251.
——— zware vervolging aldaar, XXII. (III.) 288.
——— door de Spanjaarden belegerd en ingenomen, XXII. (III.) 319.
Haarlem, plundering der Kerken en Kloosters aldaar, XXII. (III.) 356.
Heidelberg, LUTHER verdedigt aldaar in eene algemeene vergadering der Augustijnen zijne *Paradoxa*, XX. (I.) 61.
Heiligerlee, veldſlag bij dit Klooster in *Groningerland* geleverd, XXII. (III.) 286.
Heilig Land, wanneer men *Palæſtina* dus begon te noemen, IV. 90. Bedevaarten naar hetzelve begonnen, 93
's Hertogenbosch, de Minderbroeders en Dominikanen worden aldaar de ſtad uitgedreven, XXII. (III.) 55.
——— JOOST DE POTTEBAKKER aldaar onthoofd, XXII. (III.) 77.
——— beroerten aldaar over de bevelen des Konings van *Spanje*, XXII. (III.) 190.
——— eerſte openlijke predikking der Gereformeerden aldaar, XXII. (III.) 204.
——— beeldſtorming aldaar, XXII. (III.) 228. KORNELIS VAN DIEST predikt aldaar, *ald.*
——— de Gereformeerden aldaar verjaagd, XXII. (III.) 269.
Hesſenland, de Hervorming aldaar door LAMBERT van *Avignon* beſtuurd, XX. (I.) 189.
——— FILIP, Landgraaf van *Hesſen*, wordt op eene lage wijze door den Keizer te *Halle* gevangen gehouden, XX. (I.) 255. *Zie* ook 260. 263.
Hippo Regius, nu *Bona*, in het gebied van *Algiers*, IX. 293.
Holland verklaart zich tegen de Spaanſche zijde, XXII. (III) 312

Holland en *Zeeland* zenden een verzoekſchrift aan den Koning van *Spanje*, om van ALBA verlost te worden, XXII. (III.) 324.
Homeriten, ook *Sabiers* genoemd, nemen het Christendom aan, IV. 265.
Hoorn, eerſte openlijke predikatie der Gereformeerden aldaar gehouden, XXII. (III.) 206.
——— de beeldſtorming aldaar verhinderd, XXII (III.) 237.
——— kloekheid der regering dezer ſtad, XXII. (III.) 282.
——— eerſte predikatie der Hervormden in de Groote Kerk, XXII. (III.) 314.
Hontſchooten, JAN HERREWYN aldaar verbrand, XXII. (III.) 159.
Hulst, JAN DE GRAAF aldaar verbrand, XXII. (III.) 185.
Hungaren, derzelver bekeering, XIII. 167.
Hungaryen, toeſtand van dat rijk van het jaar 814 tot 1073, XIII. 10. En van het jaar 1073 tot 1517. XV. 32.
——— deszelfs ſtaat in het begin der XVIde eeuw, XX. (I.) 14.
——— kerkhervorming aldaar, XXIII. (IV.) 1.
Hunnen, tot het Christendom bekeerd, V. 94.

I.

Iberiers, bij welke gelegenheid zij het Christendom hebben aangenomen, IV. 267.
Ierland in het begin der vijfde eeuw tot het Christendom bekeerd door PATRICIUS, V. 83. Verhaal van het Vagevuur van gemelden PATRICIUS, 91.
Ierland, zendelingen van daar uitgezonden ter uitbreiding van het Christendom, XI. 219.
——— geſchiedenis der Hervorming aldaar, XXI. (II.) 371–376.
Imola, merkwaardig voorval aldaar met eenen kleinen knaap, XXIII. (IV.) 68.
Italie, toeſtand van dit land van het jaar 814 tot 1073, XIII. 14. Van het jaar 1073 tot 1517, XV. 11.
——— ſtaat van dit land in het begin der XVIde eeuw, XX. (I.) 7.
——— oorzaken waarom in dit land de Hervorming niet algemeen werd aangenomen, XXIII. (IV.) 52–56.
——— de Hervorming aldaar onderdrukt, XXIII. (IV.) 80.
——— deszelfs politieke toeſtand van 1552 tot 1700, XXIV. (V.) 28.

J.

Japan, de Christenen in dat rijk uitgeroeid, XXIV. (V.) 78.
Jena, Hoogeſchool aldaar opgerigt, XXIII. (IV.) 147.
Jeruſalem, de Biſchop aldaar wordt Patriarch, V. 265. Twisten van derzelver Biſchoppen met die van *Cæſarea*, 266.
——— door de kruisvaarders veroverd, XV. 283. GODFRIED van *Bouillon* tot Koning aldaar verkoren, 284. Een Patriarch al-

aldaar aangeſteld, 284. De Paufelijke Legaat wordt daarna Patriarch, 286. BALDUIN volgt, na den dood van GODFRIED, hem op, 287. Slecht gedrag van den Patriarch, 288. BALDUIN I. wordt door BALDUIN II. opgevolgd, 289. TULIO, 294. BALDUIN III. 295. AMALRICH, 301 BALDUIN IV. GUIDO van *Luſignan*, 303 *Zie* verder kruistogten.

Jeruſalem, twee groote Genootſchappen van Ridders aldaar ontſtaan, XV. 290. *Zie* Ridderorde.

K. ..

Kameryk, vrede aldaar geſloten, en plakaat aldaar uitgegeven, XXII. (III.) 72.

——— de Aartsbisſchop aldaar verdreven, XXII. (III.) 269.

Kanariſche Eilanden, ontdekking van dezelve in het jaar 1330 door de Kastilianen en Portugezen, XVII. 32. Door Paus KLEMENS VI. tot een Koningrijk verheven, 33.

Keulen, de Catharen, ketters aldaar, voor Manicheën gehouden, XXII. (III.) 3.

Klauſtad, kollegie der Jeſuiten aldaar opgerigt, XXIII. (IV.) 14.

Konſtantinopolen, waarom KONSTANTYN derwaarts zijnen zetel verplaatst heeft, IV. 64.

——— kerkvergaderingen aldaar. *Zie* kerkvergaderingen.

——— de Bisſchop van die ſtad krijgt den rang van dien van *Rome*, V. 263. Dit voorregt wordt te *Chalcedon* bevestigd, 330. Waartegen zich LEO, Bisſchop te *Rome*, ten ſterkſte, doch vruchteloos, verzet, 334.

Konſtantinopolen, twist tusſchen JOANNES, Bisſchop aldaar, over het gebruik van den titel van algemeenen Bisſchop, X 156.

——— de Sofiekerk aldaar door JUSTINIANUS geſticht en verordeningen daarin gemaakt, X. 264.

——— boekerij aldaar verbrand, XI. 167.

——— ſcheuring tusſchen de Bisſchoppen van *Rome* en *Konſtantinopolen*, XI. 80. 89. Verzoening tusſchen hun, 94.

——— oproeren aldaar, XI. 87.

——— eene algemeene kerkvergadering beſlist de leerſtelling, dat één uit de Drieëenheid geleden heeft, XI. 110.

——— vijfde algemeene kerkvergadering aldaar, over den twist de *tribus capitulis*, XI. 124.

——— in het jaar 1453 door de Turken bemagtigd, XVII. 214.

——— geſchiedenis der Griekſche kerk aldaar, XXV. (VI.) 347.

Korinthe, verdeeldheden in deze gemeente, I 357.

Kortryk, HENDRIK, een Augustyner Monnik, predikt aldaar het Euangelie, XXII. (III.) 71.

——— de beeldſtorming aldaar verhinderd, XXII. (III.) 229.

Kuilenburg, openlijke predikíng der Gereformeerden in de kerk aldaar, XXII. (III.) 205.

——— de Augsburgſche belij-

lijdenis aldaar aangenomen, XXV. (VI.) 75.

L.

Laufanne, Hervorming aldaar, XXI. (II.) 15. Hoogeſchool aldaar opgerigt, *ald*

Leerdam door de Spaanſchen veroverd, XXII. (III.) 332.

Leeuwaarden, beeldſtorming aldaar, XXII. (III.) 238.

——— CUNERUS PETRI aldaar tot Biſchop aangeſteld, XXII. (III.) 302.

Leipzig, twistgeſchil aldaar gehouden tusſchen ECK en CAROLOSTADIUS, XX. (I.) 81.

——— vergaderingen aldaar over de Adiaforiſtiſche geſchillen, XXIII. (IV.) 140.

Leuven, woede der Godgeleerden aldaar tegen LUTHER, XXII. (III.) 43.

——— hevigheid der vervolging aldaar, XXII. (III.) 81.

——— geloofsartikelen door de Godgeleerden aldaar openlijk afgekondigd, XXII. (III.) 88.

Leyden, beeldſtorming aldaar, XXII. (III.) 236.

——— door de Spanjaarden belegerd en ontzet, XXII. (III.) 329.

Lier, beeldſtorming aldaar, XXII (III.) 228.

Limburg, hevige vervolging aldaar; een geheel huisgezin aldaar verbrand, XXII (III.) 76.

Lithauwen, Hervorming aldaar, XXIII. (IV.) 22.

——— de Hervorming aldaar gevestigd, XXIII. (IV.) 27.

Loarmo, vervolging der Hervormden aldaar, XXIII. (IV.) 66.

Longobardiſche Rijk, geſchiedenis van hetzelve, X. 20.

——— ondergang van hetzelve, XI. 158.

Longobarden tot het Christendom bekeerd, X. 99.

——— verſchillen tusſchen hun en de Biſchoppen van *Rome*, XII 74. Verdere gevolgen daarvan, 79. enz.

Lotharingen, wat oudtijds tot dat rijk behoorde, XIII. 2.

Luik, derzelver kerk ſchrijft eenen nadrukkelijken brief aan Paus PASCHALIS II. XXII. (III.) 3.

M.

Marburg, mondgeſprek aldaar gehouden tusſchen LUTHER en ZWINGLIUS en andere Hervormers, XX. (I) 185.

Markomannen tot het Christendom bekeerd, V. 80.

Mechelen, WILLEM VAN ZWOL aldaar verbrand, XXII. (III.) 72.

——— MARTINUS SMETIUS Hervormd Leeraar aldaar gevangen en ter dood gebragt, XXII. (III.) 262.

——— de beeldſtorming aldaar begonnen, doch geſtuit, XXII. (III.) 229.

——— door ALBA aan 't krijgsvolk prijsgegeven, XXII. (III.) 317.

Mels nabij *Antwerpen*, de Paſtoor aldaar predikt in het open veld tegen het Pausdom, XXII. (III.) 52.

Mentz,

Mentz, merkwaardige bijeenkomst aldaar in 1439 gehouden, XVII. 183. *Duitschland* neemt de beſluiten van de kerkvergadering te *Bazel* aan, 184. *zie* verder 195. 219.

——— ALBERT, Aartsbisſchop en Keurvorst van *Mentz*, wordt aangeſteld tot Commisſaris der Aflaatsbrieven in *Duitschland*, XX. (I.) 25. Zijn verder gedrag, 26. LUTHER ſchrijft eenen ſcherpen brief aan hem, 114.

Middelburg, beeldſtorming aldaar, XXII. (III.) 230.

Milaan, geheime zamenkomſten der Hervormden aldaar, XXIII. (IV.) 68.

Mogollen, ſtichting en toeſtand van dit rijk tot het jaar 1517, XV. 38. Derzelver bekeering beproefd, 333. 341.

——— ſtichten een rijk in het noorden van *Azie*, XV. 320. Doen een inval in de landen der Arabieren en Turken, *ald.* De Mogolſche *Khan* HULAKU roeit de Asſaninen uit, 339. Vervolgen de Christenen, 341. Verdere berigten van het Chriſtendom onder hun, 342.

Muhammedanen, verſchillende gezindheden onder hun, XI. 352. De geleerdheid onder hun, 353.

——— ſtaat der geleerdheid bij hun in de XIde tot de XVIde eeuw, XV. 257. enz. Gezindten onder hun, 263. Zeldzame voorbeelden van hunne bekeering, 264. Pogingen der Christenen om hun te bekeeren, 265. Wat men te denken hebbe van hunne vervolgingen tegen de Christenen, *ald.*

Mompelgard, mondgeſprek aldaar gehouden tusſchen ANDREA en BEZA, XXIII. (IV.) 99. 111.

Mooren of *Arabieren*, derzelver bekeering in *Spanje*, XV. 379.

Moraviers, derzelver bekeering, XIII. 133.

Moskovie, uitbreiding der Grieksche kerk aldaar, XXV. (VI.) 360

Munſter door de Wederdoopers bemagtigd, XXIII. (IV.) 183. JAN BEUKELZEN of JAN VAN LEYDEN laat zich aldaar tot Profeet en Koning uitroepen, XXIII. (IV.) 183. 185.

N.

Naarden, wreedheden aldaar gepleegd door de Spanjaarden, XXII. (III.) 319.

Nantes, (*Edikt van*) uitgegeven door HENDRIK IV. XXI. (II.) 270.

Napels, Paus URBANUS VI. ſtoot de Koningin JOANNA van den troon, en beleent KAREL, Hertog van *Durazzo*, met het rijk, XVII. 61. Twist van URBANUS met Koning KAREL van *Napels*, 63. KAREL wordt vermoord, 67.

——— KLEMENS VII. zoekt den Hertog van *Anjou* Koning van *Napels* te maken, XVII. 70.

——— oneenigheden tusſchen Koning ALFONSUS en Paus CALIXTUS III. XVII. 226. Dood van ALFONSUS, opgevolgd door zijnen zoon FERDINAND, 227. Wordt door PIUS II. erkend, 231.

231. Verſchillen tusſchen FERDINAND en Paus PAULUS II. 248 Oorlog van FERDINAND met Paus INNOCENTIUS VIII. 265. FERDINAND ſterft, opgevolgd door ALFONSUS, 276. In oorlog met *Frankryk*, *ald.* Het Koningrijk van *Napels* door den Koning van *Frankryk* bemagtigd, maar even ſchielijk verloren, 280. FERDINAND II. wordt Koning, 281. Daarna opgevolgd door FREDERIK, 282. Oorlog met *Frankryk*, 288.

Napels, LADISLAUS, Koning van *Napels*, komt met een leger naar *Rome*, XVII. 86. In oorlog met Paus JOANNES XXIII. 107. Sterft, 116.

——— Hervorming aldaar, XXIII (IV.) 71.

Napels en *Sicilie*, op welken grond de leenroerigheid dezer Koningrijken jegens den Paus ſteunde, XIII. 321.

Nederlanden, godsdienſtigheid der ingezetenen, XXII. (III) 1.

——— derzelver politieke toeſtand van 1552 tot 1700, XXIV. (V.) 17.

——— ſtaat der Socinianen aldaar, XXV. (VI.) 302.

Neurenberg, Rijksvergadering aldaar gehouden, XX. (I.) 134.

——— vrede aldaar tusſchen den Keizer en de Proteſtanten in 1532 geſloten, XX. (I.) 206. De Roomschgezinde Vorſten ſluiten aldaar een verbond, 218.

Noorwegen, *zie Denemarken.*

——— XV. 27. *zie* ook *Noordſche Rijken.*

——— uitbreiding van het Christendom aldaar, XIII. 119.

Nooraſche Koningrijken, derzelver toeſtand in het begin der XVIde eeuw, XX. (I.) 12.

——— *Landen*, derzelver toeſtand in de VIIde eeuw, XI. 162.

——— *Rijken*, toeſtand van dezelve van het jaar 814 tot 1073, XIII. 8. En van het jaar 1073 tot 1517, XV. 25. Uitbreiding van het Christendom aldaar, 349. enz.

Noormannen, derzelver Vorſten worden Leenmannen der Pausen, XIII. 321.

O.

Oostbroek, PIETER GABRIEL predikt aldaar, XXII. (III.) 210.

Oosten, voortplanting van het Christendom aldaar, XI. 297. enz.

——— lotgevallen der Jooden aldaar, XI. 311.

Oostfrankryk, wat oudtijds daartoe behoorde, XIII. 2.

Oostfriesland, de Hervorming aldaar bevorderd door GREGORIUS APORTANUS, XX. (I.) 121.

Oostgothisch Rijk, lotgevallen van hetzelve tot deszelfs ondergang, X. 17.

Oudenaarde, de eerſte openbare predikatie der Gereformeerden aldaar gehouden, XXII. (III.) 201.

——— wreedheden aldaar gepleegd, XXII. (III.) 316.

Oudewater, moordenarij aldaar door de Spanjaarden gepleegd, XXII. (III.) 333.

Overveen, eerſte prediking der Gereformeerden aldaar, XXII. (III.) 208.

Paltz,

P.

Paltz, Keurvorst FREDERIK bevordert de Hervorming in de *Paltz*, XX. (I.) 232.
——— vele Lutherſchen aldaar nemen de leer der Hervormden aan, XXIII. (IV.) 130.
Parys, of de Hoogeſchool aldaar door KAREL *den Grooten* ſticht is, XI. 173.
——— kerkvergadering aldaar gehouden in 1682, XXV. (VI) 24.
Paſſau, voorwaarden, op welke de vrede aldaar in 1552 geſloten werd, XX. (I.) 265.
Perſen, oorlog tusſchen hun en de Romeinen, V. 105.
Perſie, wie het Christendom daar eerst geplant heeft, IV. 273. Oorſprong van de vervolging der Christenen onder Koning SAPOR, 274. De Biſchop SIMEON en zeer vele anderen ondergaan den marteldood, 275 277. Bijzonderheid omtrent UTHAZADES, 276.
——— een nieuw rijk aldaar geſticht, XV. 40. Toeſtand van het Christendom aldaar, 344.
Perſiſche Rijk, ſtaat van hetzelve van het jaar 472 tot 622, X. 12.
——— uitbreiding van het Christendom aldaar, X. 95.
Picten, tot het Christendom bekeerd, X. 85.
Polen, toeſtand van dat rijk van het jaar 814 tot 1073, XIII. 10. Van het jaar 1073 tot 1517, XV. 29.
——— vestiging van het Christendom aldaar, XIII. 149.
Polen, deszelfs ſtaat in het begin der XVIde eeuw, XX. (I.) 13.
——— kerkhervorming aldaar, XXIII. (IV.) 1.
——— hervorming aldaar, XXIII. (IV.) 17.
———vervolgingen aldaar, XXIII (IV.) 30
——— deszelfs politieke toeſtand van 1552 tot 1700, XXIV. (V.) 27.
——— toeſtand der Socinianen aldaar, XXV. (VI) 293.
Portugal, wanneer dit rijk geſticht is, en deszelfs toeſtand tot het jaar 1517, XV. 20.
——— uitbreiding van het Christendom aldaar, XV. 372.
——— deszelfs ſtaat in het begin der XVIde eeuw, XX. (I.) 16.
——— de Hervorming aldaar door de Inquiſitie belet, XXIII. (IV.) 86.
——— deszelfs politieke toeſtand van 1552 tot 1700, XXIV. (V.) 28
Praag, beſluit aldaar op den landdag genomen tegen de Boheemſche broeders, XXIII. (IV.) 40.
Privas, Synodaal beſluit aldaar genomen in 1612, XXV. (VI.) 238.
Pruiſen, deszelfs ſtaat in de Xde eeuw en vervolgens, XV. 31.
——— geheele bekeering der Pruiſen, XV. 369.
——— het Christendom aldaar gevestigd, XIII. 154.
——— eerſte oorſprong van dit Koningrijk, XX. (I.) 14.

Q.

Quedlinburg, vergadering der Saksische, Brandenburgsche, Brunswijksche en Paltzische Godgeleerden aldaar, XXIII. (IV.) 129.

R.

Ravenna, door Keizer JUSTINIANUS aan den Bisschop van *Rome* onderworpen, XII. 51. Door de Langobarden weer weggenomen, 68. Verdere gevolgen hiervan, 69 73.
Regensburg, besluit der Roomschgezinde Vorsten aldaar, XX. (I.) 140. Gesprek aldaar gehouden tusschen eenige Godgeleerden der beide partijen, om de verschillen bijteleggen, 233.
Roermonde door den Prins *van Oranje* stormenderhand ingenomen, XXII. (III.) 316.
Rochelle, Synode aldaar gehouden in 1607, XXV. (VI.) 238.
Rheims, Synode aldaar in 992, XXII. (III.) 2.
Rome, aanmerkingen omtrent het aanzien van derzelver kerk, II. 251. 370. IV. 80. 187. *aant.* 193. 212. *aant.* 218. *aant.* 287. 301. 304.
——— opvolging der Bisschoppen aldaar, I. 274. 275. II. 279. III. 443. IV. 269. V. 272. *zie* verder Bisschop te *Rome*.
——— het gezag van derzelver Bisschop VICTOR over andere gemeenten niet erkend, I. 175.
——— Keizer FILIPPUS viert aldaar het tiende Eeuwfeest van de stichting dier stad, II. 406.
Rome, toestand van de gemeente aldaar in de derde eeuw, II. 410
——— zware vervolging aldaar door DECIUS, II. 423. *zie* verder vervolgingen.
——— aanmerkingen omtrent het aanzien van derzelver kerk, II. 251. 370 IV. 80 187. *aant.* 193. 212. *aant.* 318. *aant.* 287. 301. 304.
——— of de leer van CYPRIANUS overeenstemme met die der latere kerk van *Rome*, III. 199.
——— het gezag van hunne Bisschoppen neemt toe, IV. 77. *zie* KONSTANTYN *den Groote*.
——— door ALARIK bemagtigd, V. 38–41. IX. 334.
——— Patriarchen aldaar, V. 259. De Bisschop van *Konstantinopolen* verkrijgt den rang na die van *Rome*, 262. Hun heerschzucht neemt toe, 268. FELIX tot Bisschop aldaar benoemd, niet erkend, 270.
——— rijkdom en weelde derzelver Bisschoppen, V. 271. Getuigenis van AMMIANUS MARCELLINUS omtrent derzelver zeden, *ald.*
——— bloedige twist aldaar over de opvolging in het Bisschoppelijk ambt, V. 272. DAMASUS behoudt de overhand, 274. *zie* verder Bisschoppen te *Rome*.
——— de opperheerschappij der Grieken over die stad neemt een einde en gaat over op KAREL *den Grooten*, XII. 88.
——— hun rijk neemt een einde

de in het jaar 1476. *zie Westersch Keizerrijk.*
Romeinen, dezelve krijgen invloed op de zaken der Jooden, I. 3.
——— de Jooden onderwerpen zich onbedachtzaam aan dezelve, I. 8.
——— derzelver burgerlijke toeſtand ten tijde van JESUS CHRISTUS, I. 23. Niet onvoordeelig voor het Christendom, 26.
——— alle volken waren niet van hun afhangelijk, I. 27.
——— waren het geleerdſte volk, I. 50
——— ſtaat van hun rijk na den dood van ALEXANDER SEVERUS, II. 400.
——— onder MAXIMINUS begon hun rijk op deszelfs grondſlag te wankelen, II. 401. Veranderingen in dit rijk onder MAXIMINUS, *ald* 404. Onder DIOCLETIAAN en zijne opvolgers, III. 208. 310. 348. IV. 76.
——— hun toeſtand onder KONSTANTYN, IV. 6 76. *zie* verder KONSTANTYN *den Grooten*, Romeinſche Keizers.
Rotterdam, de beeldſtorming aldaar verhinderd, XXII. (III.) 237.
Rusland, toeſtand van dat rijk van het jaar 814 tot 1073, XIII. 10. En van het jaar 1073 tot 1517, XV. 28.
——— lotgevallen van het Christendom aldaar, XIII. 155-166.
——— deszelfs ſtaat in het begin der XVIde eeuw, XX. (I.) 12.
Ryssel, hevige vervolging aldaar, XXII. (III.) 161.
——— JAN DISRENAUX aldaar verbrand, XXII (III.) 185.
Rupelmonde, een Prieſter aldaar gevangen, ſteekt het kasteel in brand, en wordt onthoofd, XXII. (III.) 176.

S.

Sakſen, door de overwinningen van KAREL *den Grooten* tot het Christendom gebragt, XI. 285. Bisdommen aldaar door hem opgerigt, 287. Eindelijke onderwerping en bekeering van hun, 288. Wetten voor hun omtrent den godsdienst, 291.
——— geſteldheid van deze natie met opzigt tot de Hervorming, XX. (I.) 21.
——— aflaten aldaar door JOAN TETZEL uitgevent, XX. (I.) 26.
——— gedrag van den Keurvorst FREDERIK omtrent LUTHER, XX. (I.) 77. 98 99. Laat LUTHER op het ſlot *Wartburg* in veiligheid ſtellen, 105. FREDERIK ſterft, 152.
——— JAN, bijgenaamd *de Standvastige*, volgt zijnen broeder FREDERIK op, XX. (I.) 152. Neemt de oppermagt in kerkelijke zaken zelve in handen, 153. Het huwelijk van zijnen zoon JAN FREDERIK geeft gelegenheid tot de Hervorming in de landen van *Gulik* en *Kleef*, 163. Zijn ongelukkig lot in den Smalkaldiſchen oorlog, 254 Zijn Keurvorſtendom aan MAURITS gegeven, 255.

Sakſen, verklaring van den Keurvorst MAURITS omtrent de kerkvergadering te *Trente*, XX. (I) 262. Doet door MELANCHTON eene korte geloofsbelijdenis opſtellen, 263.
——— MAURITS beoorloogt den Keizer en dwingt hem tot vrede, die te *Paſſau* geſloten wordt, XX. (I.) 264.
——— dood van den Keurvorst JAN, bijgenaamd *de Staatkundige*, XX. (I.) 207. Zijne aanſpraak aan de Godgeleerden die de geloofsbelijdenis te *Augsburg* ſtonden overteleveren, 208. Meer andere merkwaardige gezegden van hem, *ald* en 209.
——— lot der Pilippisten aldaar, XXIII. (IV.) 115, 119.
Samaritanen, berigt van dezelve, I. 16. Hun wordt het Euangelium gepredikt, 160.
——— door de Keizers met de Jooden gelijk geſteld, V. 134.
Saracenen tot het Christendom bekeerd, V. 95.
——— of *Arabieren*, ſtichting van hun rijk door MOHAMMED, XI. 147 *zie* ook 154.
——— toeſtand der Christenen onder hun gebied, XIII. 91.
Schagen, WILLEM WIGGERTSZOON aldaar op het ſlot onthoofd, XXII. (III.) 77.
Schotland, geſchiedenis der Hervorming in dat rijk, XXI. (II.) 339-371. PATRICIUS HAMILTON eerſte Hervormer, wordt levendig verbrand, 340. 342. Gedrag van Koning JAKOB V. 344. Dood van den Koning, 447. MARIA STUART wordt Koningin van *Schotland*, en HAMILTON Onderkoning, 348. Wreedheden van den Kardinaal BETON en derzelver ſtraf. Merkwaardige bijzonderheden van GEORGE WISHART, 349. Voortgang der Hervorming, 356. Vernieuwde vervolging door de Koningin Regentesſe, 358. Oproer en oorlog, *ald.* Verrigtingen van den voornaamſten Hervormer JOHN KNOX, 360. Burgeroorlog, 365. Vrede en vaſtſtelling der Hervorming, 369.
Schotland, deszelfs toeſtand van het jaar 1073 tot 1517, XV. 24.
Sicilie, ANACLETUS II Tegenpaus van INNOCENTIUS II ſchenkt aan ROGIER, Hertog, de waardigheid en titel van Koning van *Sicilie*, en verzekert hem het bezit van het Vorſtendom *Kapua*, het Hertogdom van *Napels*, *Apulie*, *Kalabrie* en *Sicilie*, XVI. 106 Deze ROGIER wordt na den dood van ANACLETUS II. door Paus INNOCENTIUS II. in den ban gedaan, 108.
——— HENDRIK, Roomsch Koning, wordt na den dood van WILLEM II. Koning van *Sicilie*, XVI. 179. De Paus KLEMENS III misnoegd, beleent TANKRED met dit rijk, *ald. zie* de verdere beſchikkingen omtrent dit rijk, 185. 198. 220. 230. 261. 266. 277. 279 280. 293. 300. 302. 304. 306. 308.
——— FREDERIK handhaaft zich in het rijk van *Sicilie*, XVI. 308.
——— beſchikkingen omtrent dit Koningrijk, door Paus GREGORIUS XI. gemaakt, XVII. 49.

Silezie, de kerken aldaar hevig geſchokt door de leeringen van KASPER SCHWENKFELD, XX. (I.) 155.
Slaviſche Volken, derzelver bekeering, XIII. 130.
Smalkalden, verbond aldaar door de Proteſtanten geſloten, XX. (I.) 202. Eenige artikelen, bekend onder den naam van Smalkaldiſche artikelen, aldaar goedgekeurd, 215.
——— begin van den Smalkaldiſchen oorlog, XX. (I.) 251. Voortgang van dezen krijg, 253. Ongelukkige uitſlag van dien oorlog, 256.
Sneek, de beeldſtorming aldaar verhinderd, XXII. (III.) 238.
Spanje, de Westgothen ſtichten aldaar een rijk, V. 25. Vervolging der Jooden aldaar, XI. 306.
——— Biſſchoppen aldaar als Rijksſtanden aangemerkt, XI. 377.
——— toeſtand van dit rijk van het jaar 814 tot 1073, XIII. 6. Van het jaar 1073 tot 1517, XV. 18.
——— bekeering der Mooren aldaar, XV. 379.
——— GREGORIUS VII. beweert dat het Spaanſche rijk van oude tijden af aan den H. PETRUS in eigendom toebehoorde, XVI. 8.
——— Paus ALEXANDER VI. geeft aan FERDINAND, Koning van *Spanje*, den titel van Katholijken Koning, XVII. 293.
——— Roomſche Liturgie of Kerkedienſt aldaar ingevoerd, XIX. 2.
Spanje, de Inquiſitie in *Spanje* ingevoerd in 1477, XIX. 370.
——— deszelfs ſtaat in het begin der XVIde eeuw, XX. (I.) 9.
——— ſluit den vrede met *Frankryk*, XXII. (III.) 152.
——— de Hervorming aldaar door de Inquiſitie belet, XXIII. (IV.) 86.
——— deszelfs politieke toeſtand van 1552 tot 1700, XXIV. (V.) 28.
Spiers, Rijksdag aldaar gehouden, XX. (I.) 158
Gunſtige uitſlag der vergadering voor de Hervorming, 159. De Euangeliſche Rijksvorſten doen een plegtig Protest aanteekenen tegen het onbillijk beſluit van eene rijksvergadering aldaar in 1529, 180.
Stoel-Weisſenburg, kollegie der Jeſuiten aldaar opgerigt, XXIII. (IV.) 14.
Syrie, onlusten aldaar door PETRUS TULLO, XI. 71.

T.

Tartaren, uitbreiding van het Christendom onder hun, XV. 330.
Thorn, godsdienſtig geſprek aldaar gehouden, XXIV. (V.) 365.
Thuringers tot het Christendom bekeerd, X. 84.
Torgau, bijeenkomst van Saksiſche Godgeleerden aldaar, XXIII (IV.) 118.
Trente, voorſlag van Paus PAU-

LUS III. om aldaar eene kerkvergadering te houden. XX. (I.) 222. Waarom de Protestanten weigeren de kerkvergadering van *Trente* te erkennen, 231. Door Paus JULIUS III. voortgezet, 262.

Trente, geſchiedenis van de kerkvergadering aldaar, XXIII. IV) 348. Beſchrijving van dezelve, 352. Gevolgen van dezelve, 354. Katechismus en Liturgie aldaar opgeſteld, 359.

St. Truyen, vergadering der Verbondene Edelen aldaar, XXII. (III.) 216.

Turksch Ottomannisch Rijk, deszelfs ſtaat van 1073 tot 1517, XV. 36.

Turkſche Rijk, deszelfs ſtaat in het begin der XVIde eeuw, XX. (I.) 15.

U.

Utrecht, eerſte predikatien door de Gereformeerden buiten deze ſtad gehouden, XXII. (III.) 211.

——— beeldſtorming aldaar, XXII. (III.) 231.

——— gaat tot den Prins van *Oranje* over, XXII. (III.) 352.

——— Unie aldaar geſloten, XXII. (III.) 366.

V.

Valenchyn, een man met zijn' zoon, zwager en dochter aldaar ter dood verwezen, XXII. (III.) 99.

Valenchyn, de twee Predikanten TILIPS MAILLARD en SIMON TAREUN aldaar gevangen en veroordeeld, doch door het volk verlost, XXII. (III.) 163.

——— beeldſtorming aldaar, XXII. (III.) 230.

——— voor oproerig verklaard, belegerd en ingenomen door NOIRKARMES, XXII III) 250.

——— hevige vervolging aldaar, XXII. (III.) 297.

Veurne, CHRISTIAAN DE QUAKER, JACOB DIENSSAART en JOHANNA KONINGS aldaar gevat en ter dood gebragt, XXII. (III.) 158.

Vilvoorden, WILLEM TYNDAL, een Engelschman, wordt derwaarts gevoerd en verbrand, XXII. (III.) 77.

Viſitatie, (onzer lieve vrouwe) een klooster nabij *Haarlem*, XXII. (III.) 20.

Vlaanderen, Graaf GUY of GUIDO aldaar begint acht te geven op het gedrag der kerkelijken, XXII. (III.) 9.

——— vervolging der Waldenzen aldaar, XXII. (III.) 26.

——— het prediken aldaar verboden, XXII. (III.) 260.

——— de Gereformeerden aldaar verzoeken om vrijheid van godsdienst, XXII. (III.) 356.

Vlisſingen verdrijft de Spaanſche bezetting en kiest de zijde van *Oranje*, XXII. (III.) 312

Volken, *zie* ook *Heidenen*.

——— hun toeſtand, I. 27.

Vrendesweel, een klooster bij *Noorthoorn*, XXII. (III.) 20.

Wan-

W.

Wandalen tot het Christendom bekeerd, V 77.
——— ondergang van derzelver rijk in *Afrika*, X. 18.
Wenden, derzelver bekeering, XI. 293.
Wereld, toeſtand der Joodſche en Heidenſche wereld ten tijde der geboorte van JESUS CHRISTUS, I. 1–50.
Westen, uitbreiding van het Christendom aldaar, XV. 349. enz.
Westerſche Rijk, toeſtand van hetzelve onder ODOACER en THEODORIK, X. 14.
Westersch Keizerrijk, nadat THEODOSIUS zijn rijk tusſchen zijne beide zoonen verdeeld had, werd in het Westen HONORIUS Keizer, V. 22. En vervolgens VALENTINIAAN III. 52. MAXIMUS, 56. ARITUS, 57. MAJORIANUS, *ald.* SEVERUS, 58. ANTHEMIUS, *ald.* OLYBRIUS, 59. GLYCERIUS, *ald.* JULIUS NEPOS, *ald.* ROMULUS AUGUSTULUS de laatſte Keizer van het Westen, *ald.*
——— hetzelve neemt een einde in het jaar 476, en ODOACER werd Koning der Duitſchers in *Italie*, V. 60. 355.
Westgothen ſtichten een rijk in *Spanje*, V. 25.
Westgothiſche Rijk, deszelfs geſchiedenis, X. 21.
——— ondergang van hetzelve in *Spanje*, XI. 159.
Wezel, deze ſtad neemt openlijk de hervorming aan en ſchaft de mis af, XXII. (III.) 84. 85.
Windesheim, klooſter aldaar geſticht door GERHARD GROOT, XIX. 178. THOMAS A KEMPIS ſtudeert in dat klooſter, *ald.*
——— Jonkheer ALBERT VAN WYNGAARDEN wordt Monnik in het klooſter aldaar; gevolgen daarvan voor hetzelve, XXII. (III.) 20.
——— zielmiſſen worden hatelijk, XXII. (III.) 21.
Wittemberg, opſchuddingen met CAROLOSTADIUS, XX. (I.) 131.
——— overeenkomst tusſchen de Lutherſchen en Hervormden aldaar geſloten, XXIII. (IV.) 93.
Woerden, de Augsburgſche belijdenis aldaar aangenomen, XXV. (VI.) 75.
Workum door de Spaanſchen veroverd, XXII. (III.) 332.
Worms, LUTHER verſchijnt voor den rijksdag aldaar, XX. (I.) 98. LUTHER wordt door een Keizerlijk edict, als een beſluit der rijksvergadering, in den rijksban gedaan, 106 Handelingen over de herſtelling der eendragt aldaar, 220. Een voorſchrift van hervorming op de rijksvergadering aldaar ingeleverd, 228.
——— op de Synode aldaar wordt GREGORIUS VII. afgezet, XXII. (III.) 2.

Y.

Ysland, voortplanting van het Chriſtendom aldaar, XIII. 126.
——— Hervorming aldaar, XXI (II.) 129.

Z.

Zeeland, WILLEM VAN HOORN predikt aldaar, XXII. (III.) 212.
——— beeldſtorming aldaar, XXII. (III.) 230.
——— verklaart zich tegen de Spanjaarden, XXII. (III.) 312.
Zevenbergen, Kerkhervorming aldaar, XXIII. (IV.) 1.
——— toeſtand der Socinianen aldaar, XXV. (VI.) 298.
Zierikzee, het Convent aldaar wordt door de Monniken beroofd, XXII. (III.) 10.
Zurich, gedrag van den Raad aldaar omtrent den Aflaatkramer SAMSON, XX. (I.) 293. Voortgang der Hervorming aldaar, 295. Openlijk geſprek aldaar gehouden over den godsdienst, 304. Over de beelden en de mis, 312. 316. Loffelijk gedrag van den raad aldaar, 317. Derde mondgeſprek over de beelden en de mis, 321. De beelden aldaar afgeſchaft, 323. Als ook de mis, 330. Verdere Hervorming aldaar, 333. Omtrent het Kapittel, 334. Omtrent de Bedelordens en Monniken, 335. Omtrent de Hoogeſchool, *ald.* Verbindt zich met *Bern*, 350.
Zweden, voortplanting van het Christendom aldaar, XIII. 99. 114.
——— XV. 27. *zie* ook *Noordſche Rijken* Uitbreiding van het Christendom aldaar, 358.
——— geſchiedenis der Hervorming in dat rijk, XXI. (II.) 71–96.
Zweden, allerongelukkigſten toeſtand van dit rijk in het begin der XVIde eeuw, XXI (II.) 71. Vorſtelijke inkomſten van de Geestelijkheid aldaar, 72. GUSTAAF WAZA verlosſer van dit ongelukkig volk, 73. *zie* GUSTAVUS.
——— eerſte zaden der Hervorming aldaar, XXI. (II.) 74. De Hervorming maakt goede voortgangen, 79 Beſluit van den rijksdag te *Stokholm* omtrent de kerkelijke tienden, 80. De Hervorming aldaar voltooid, 87. *zie* ook PETERSON.
——— deszelfs politieke toeſtand van 1552 tot 1700, XXIV. (V.) 24.
Zwitſerland, deszelfs ſtaat in het begin der XVIde eeuw, XX. (I.) 9.
——— geſchiedenis der Hervorming aldaar, XX. (I.) 270–378.
——— opgave der voornaamſte Hervormers in dat land, XX. (I.) 272. *zie* verder ZWINGLIUS.
——— de ſcheuring neemt aldaar eenen aanvang en wordt met wakkerheid doorgezet en met een gelukkig einde bekroond, XX. (I.) 289.
——— eerſte voorbeeld van vervolging aldaar, XX. (I.) 302 HOTTINGER eerſte Martelaar aldaar voor de Hervorming, 318.
——— voortgang der Hervorming te *Bern* en te *Bazel*, XX. (I.) 320.
——— wederſtand van andere Cantons tegen de Hervorming, XX.

XX. (I.) 324. Inhoud van een beſluit te *Lucern* genomen, *ald.* Opſchudding te *Stammheim* op de grenzen van *Torgau*, 325. De Baljuw WIRTH nevens zijn zoon door het bijgeloof ter dood veroordeeld, 328.

Zwitſerland, de Hervorming op eene voorzigtige en bedaarde wijze te *Zurich* voortgezet, XX. (I.) 330. Ook in andere oorden, 337.

——— opſchuddingen der Wederdoopers aldaar, XX. (I.) 338

——— vijf Cantons verbinden zich tegen de leer van LUTHER en ZWINGLIUS, XX. (I.) 350.

Zwitſerland, oorlog tuſſchen de Roomſche en Hervormde Cantons, XX (I.) 351.

——— pogingen ter Hervorming te *Solothurn*, XX. (I.) 357.

——— burgeroorlog aldaar, XX. (I.) 364. Waarom zeven Cantons Roomschgezind bleven, 375.

——— deszelfs politieke toeſtand van 1552 tot 1700, XXIV. (V.) 16.

——— ſtaat der Hervorming aldaar, XXV. (VI.) 8.

Zutphen, wreedheden aldaar gepleegd door de Spanjaarden, XXII. (III.) 318.

NAAMREGISTER

VAN

PERSONEN.

A.

Aarſchot, (de Hertog van) laat eene bedevaart doen en zilveren penningen ſlaan tot eene leuze voor de Roomsch-gezinden, XXII. (III.) 197.

Abelard, (Petrus) zijn levensſchets, XV. 85. Zijne werken, 93.

——— berigt van dezen Wijsgeer en Scholastieke Godgeleerden, en zijne ſchriften, XIX. 88-99. Zijne predikatien, 192.

Abgarus, Koning van *Edeſſa*, of de briefwisſeling tusſchen hem en JESUS waarheid zij, I. 118-125.

Abulpharagius, berigt van hem, XV. 123.

Abulfida, berigt van hem, XV. 258.

Acacius, opvolger van EUSEBIUS van *Cæſarea*, IV. 283. 328.

Adelbert, een zoogenoemde ketter, XI. 260.

Adriaan (Paus) VI. levensberigten van denzelven, XXIII. (IV.) 277-283.

Adriaanszoon, (Heyns) te *Haarlem* omgebragt, XXII. (III.) 288.

Adriaanszoon (Cornelis) van *Dordrecht*, Franciskaner Monnik, vuile ſermoenen van denzelven te *Brugge* gehouden, XXII. (III.) 299-302.

Adrianus, (Aelius) karakter van dezen Keizer, II. 60. Verzen door hem op zijn doodbed gemaakt, 62. en *aant.* Is geen vervolger der Christenen geweest, 63. Zijn bevel aan den Stadhouder M. FUNDANUS omtrent de Christenen, 68. Zijne achting voor CHRISTUS, 70. Sticht eene nieuwe ſtad ter plaatſe daar *Jeruſalem* geſtaan had, 79. Sterft, 139.

Aedeſius, ſtoute daad van dezen Christen tegen HIEROCLES, III. 330.

Aegidius predikt de Hervorming in *Nederland*, XXII. (III.) 91.

Aemilianus regeert niet lang, III. 114.

——— (Hieronymus) ſticht de orde der Somaskers, XXIII. (IV.) 333.

Aeneas van *Gaza*, een Christen Wijsgeer, X. 41.

Aerius, Ouderling te *Sebaſte*, twisten met hem, IV. 390.

Aetius, ſtichter van de partij der zuivere Arianen, IV. 320.

Ver-

Verder berigt van hem, 321.
Africanus, (Julius) zijne geſchiedenis, III. 102. Zijne ſchriften, 103. Of hij ſchrijver is van een werk, *Kestoi* genoemd, 105.
Agabus voorzegt een hongersnood, I. 175.
Agobard, Aartsbisſchop van *Lions*, verzet zich in de IXde eeuw tegen het bijgeloof, XIV. 95.
——— zijne ſchriften over de beelden, XIV. 200.
Agricola, anders RUDOLF HAUSMAN, berigt van hem, XV. 171.
——— (Rudolphus) deszelfs vriendſchap met JAN WESSEL, XXII. (III.) 29. Zijn dood, 30.
——— (Rudolphus) deszelfs werken door JAN ALLARD in het licht gegeven, XXII. (III.) 84.
——— (Joann.) brief van LUTHER aan denzelven over ELIZABETH, Koningin van *Denemarken*, XXII (III.) 54.
——— geboortig van *Eisleben*, bijgenaamd *Islebius*, hoofd der Antinomianen, XXIII. (IV.) 135.
——— deszelfs geſchillen met de Lutherſchen, XXIV. (V.) 293.
Agrippa, *zie* Herodes.
Ailly (Pieter d') Bisſchop van *Kameryk*, VII 82 IJveraar voor de Hervorming der kerk, 114 Zijne gedachten over de kerk, 115. En over het Pauſchap, 116 Zijn gedrag op de algemeene kerkvergadering te *Konſtans*, 120 121. 132. 140. 145 *zie* ook van hem XIX. 48. 149.
Akacius, Bisſchop van *Amida*, geeft een bijzonder voorbeeld van medelijden omtrent Perſiaanſche krijgsgevangenen, V. 108.
Alanus van *Ryſſel*, berigt van dezen Scholastieken Godgeleerden, XIX. 116.
Alarik, Koning der Gothen, een Chriſten van de gezindte der Arianen, V. 38. Verwoest geheel *Griekenland*, *ald.* De Romeinen maken met hem een verdrag, 39. Verſchijnt voor de derde keer voor *Rome*, 40. Bemagtigt *Rome*, doch eerbiedigt den Chriſtelijken Godsdienst, 41. *zie* verder IX. 334.
Alba, (de Hertog van) komt in *Nederland*, XXII. (III.) 277. Rigt den Raad van Beroerte op, 278. Hij aanvaart de Landvoogdij van de *Nederlanden*, 280. Velt het vonnis van verſcheidene Edelen, 286. Trekt tegen Graaf LODEWYK van *Naſſau* op, en verſlaat denzelven, 288. Hij laat zich een metalen ſtandbeeld oprigten, 296. Eischt den tienden penning, 297. Geeft een ſtreng plakaat omtrent den godsdienst uit, 298. Kondigt algemeene vergiffenis aan, 306. Dringt aan op den tienden penning, 307. Zend zijnen zoon *Don* FREDERIK naar *Gelderland*, 318. Verlaat *Amſterdam*. 323. Hij verlaat de *Nederlanden*, 324. Deszelfs dood, 325.
Albert van *Oostenryk* wordt Kei-

Keizer, XVII. 182. Biedt den Paus EUGENIUS IV. in de kerkvergadering te *Bazel* zijne bemiddeling aan, 183. Sterft en wordt opgevolgd door FREDERIK III. 194.

Albert, Keizer, twist van Paus BONIFACIUS VIII. met hem, XVI. 313. Wordt vermoord, 348.

——— *de Groote*, Scholastieke Godgeleerde, XIX. 122.

Albertus Magnus, berigt van hem, XV. 106.

Alciatus (Johannes Paulus) van *Milaan*, aanhanger van de leer der Antitrinitarissen, te *Dantzig* overleden, XXIII. (IV.) 239. Deszelfs gevoelens, 240.

Alcuin, een Engelsche Monnik, door KAREL *den Grooten* gebruikt ter herstelling der Wetenschappen, XI. 169. *zie* verder van hem 172. 173. 177. 184. 185. 186. 361. XII. 14. 154. 171. 254. 354.

Aldheim, berigt van dezen geleerden Prins, XI. 181.

Alexander van *Hales*, Scholastieke Godgeleerde, XIX. 118-121.

——— (Natalis) zijne verdienſten in de bijbelſche dogmatiek, XXVI. (VII.) 96.

Allard (Jan) van *Amſterdam* beſtraft de Geestelijken, geeft de werken van AGRICOLA in het licht, XXII. (III.) 83. 84.

Alliaco, (Petrus de) een Myſtieke Moralist, XXVI. (VII.) 99.

Amadeus VIII. Hertog van *Savoye*, Vorst van *Piemont*, wordt na de afzetting van EUGENIUS IV. tot Paus verkoren, XVII. 190. *zie* verder FELIX V.

Amama, (Sixtinus) Hoogleeraar te *Franeker*, deszelfs verdienſten in de verklaring der H. Schrift, XXV. (VI.) 123.

Ambroſius uit *Silezien* predikt in *Hongaryen*, XXIII. (IV.) 3.

——— Bisſchop van *Milaan*, ijvert tegen de Jooden, V. 121. Een voorſtander der Monniken, VI. 48 Berigt van hem en zijne ſchriften, 49. Prijst de vereering der Heiligen aan, 178 Zijne ontdekking van H. overblijffelen, 194. 198. Zijne geboorte, kindsheid en opvoeding, 44. Wordt Stadhouder en daarna Bisſchop van *Milaan*, 45. Bijzonderheden van deze verkiezing, 47. Zijn gedrag als Bisſchop, 48. Zijn ijver om zich in de Schrift te oefenen, en zijne uitlegkundige geſchriften, 50. Zijne ſtrijdſchriften en handelingen tegen de Arianen, 51. Zijn ijver voor den Maagdelijken ſtaat, 53. Zijn werk over het geloof, 54. Dood van zijnen broeder SATYRUS, 57. Zijne milddadigheid, 60. Andere ſchriften van hem, 61. Zijne werkzaamheden tegen de Arianen, 63. Zijn boek over den H. Geest, 64. Oordeel van HIERONYMUS over hetzelve, 66. Zijn ijver tegen de Arianen, 68. Zijn aanzien bij GRATIANUS, 69. Zijn boek over de Menschwording van Gods Zoon, 70. Zijne betrekking

king op de Oosterſche kerken, 72. Dood van den Keizer GRATIANUS, 73. In gezantſchap bij MAXIMUS, 74. Schaft de gewoonte van drinkgelagen op de graven der Martelaren te houden af, 76. AUGUSTINUS wordt door hem gedoopt, 77. Twist met TUMMACHUS over den altaar der overwinning, *ald.* Zijne ſchriften. Verzet zich tegen Keizerin JUSTINA over het toewijzen van eene kerk aan de Arianen, 80. Zijne werken over LUCAS en den 119den Pſalm, 85. Andermaal afgezant bij MAXIMUS, 89. Dood van MAXIMUS, Zijne ſchriften, 92. Zijne aanmerking omtrent het huwelijk van ABRAHAM met HAGAR, 93. Gedraagt zich trotsch jegens den Keizer THEODOSIUS, 95. Legt dien Keizer eene zware kerkelijke boete op, 93-103. Houdt eene kerkvergadering te *Mediolanum*, 104. Zijn gedrag omtrent ketters, 105. Zijn boek over de pligten, 105. Zijne verrigtingen op de kerkvergadering te *Capua* en tegen BONOSUS, 106. Zijn gedrag omtrent Keizer EUGENIUS, 110. Verdere werken en ſchriften van hem, 113. Onechte ſchriften, aan hem toegekend, 116. Of hij de opſteller is van het *Te Deum Laudamus*, 117. Zijne liederen, 119. Zijn roem bij vreemdelingen, 120. Zijn dood, 121. Wonderbare gevallen, welke even voor en bij zijnen dood zouden zijn gebeurd, 122. Aanmerking daaromtrent, 124. Zijn karakter, 125. Uitgave zijner ſchriften, 126.

Amerongen (Jan van) te *Utrecht* omgebragt, XXII.(III.) 294.

Ammianus Marcellinus, berigt van dezen Heidenſchen Geſchiedſchrijver, V. 157.

Ammonius Saccas ſticht de Eclectiſche of nieuw Platoniſche gezindte, II.315. Zijne geſchiedenis, 316. Zijn ſamenſtel, 319. beoordeeling van dit nieuwe ſamenſtel, 322.

Amphilogius, Biſchop van *Iconium* in *Lycaonie*, berigten aangaande hem, VIII. 55.

Amsdorf, (Nicolaus) Biſchop van *Naumburg*, een zeer ijverig voorſtander der Hervorming, XX. (I.) 223.

Amsdorfius (Nicolaus) heeft bijzondere ſtellingen omtrent de goede werken, XXIII. (IV.) 144.

——— deszelfs twist met MAJOR, XXIV. (V.) 313.

Amſterdam (Jan van) leerling van JAN WESSEL, verdedigt zijnen meester tegen ENGELBRECHT VAN LEYDEN, XXII. (III.) 30.

Amgraud, (Mozes) Hoogleeraar te *Saumur*, deszelfs twist over de leer der genade, XXV. (VI.) 232.

Ananias en Sapfira, geduchte ſtrafoefening over dezelven, I. 152.

Anaſtaſius, Keizer in het Oosten, zijne regering, X. 2.

——— Keizer in het Oosten, volgt ZENO op, XI. 81. Zijne ver-

verdraagzaamheid omtrent de verſchillende godsdienſtpartijen, 82-89.
Anaſtaſius, zijn dood, XI. 91.
Anatolius, een beroemd ſchrijver in de derde eeuw, III. 289.
Andrada, (Didacus de Paiva de) een Portugeesch Godgeleerde verdedigt de leer der Jeſuiten, XXIV (V.) 268.
Andrea (Jacobus) ijvert voor het leerſtuk der *Ubiquitas*, XXIII. (IV.) 97. Houdt een mondgeſprek met BEZA te *Mompelgard*, 99. Vervaardigt een ontwerp van vereeniging, 118.
——— (Johan Valentijn) Abt van het klooster *Bebenhauſen*, deszelfs verdienſten in de Myſtieke Godgeleerdheid, XXIV (V.) 242.
Annood, (Pieter) te *Duinkerken* omgebragt, XXII. (III.) 161.
Anſelmus van *Cantelbury*, levensberigt van hem, XV. 73. Zijne ſchriften 78. Zijn bewijs voor het beſtaan van God, 79. beſtreden door eenen Monnik GANNILO, *ald.*
——— geſchriften van hem als Scholastieke Godgeleerden, XIX 75.
Antipas, *zie* Herodes.
Antipater, zijne afkomst en lotgevallen, I. 3. 4.
Antoine, Koning van *Navarre* tegenpartij van de Guiſen, XXI (II.) 193. Heldhaftig antwoord van zijne vrouw JEANNE D'ALBERT, 196. *Zie* verder van hem 218. 221. Vervoegt zich bij de Roomschgezinden, 243. Verliest het leven in de belegering van *Rouen*, 249.
Antonius *de Kluizenaar*, de Vader der Monniken, IV. 97-102.
——— geſchiedenis van de orde van den den Heil. ANTONIUS, XVIII. 34. Hij is in de IVde eeuw als het eerſte voorbeeld van alle Monniken bekend, 34.
——— Aartsbisſchop van *Florence*, Scholastieke Godgeleerde, XIX. 151.
Antoninus Pius, opvolger van ADRIANUS, II. 102. Lof van dezen alleruitmuntendſten Vorst, 103. Was zachtzinnig omtrent de Jooden, 104. en de Christenen, 105. Schrijft ten hunnen voordeel, 106. Aanmerkingen omtrent zijn ſchrijven aan de algemeene vergadering van *Azie*, 108.
Apollonius van *Tyana*, zijn leven ter benadeeling van het Christendom door FILOSTRATUS beſchreven, III. 209.
Apollinaris ſchrijft een verweerſchrift voor de Christenen, II 164.
——— vader en zoon, bijzonderheden van dezelven, VIII. 289
——— *de Jonge*, wordt Bisſchop van *Laodicea*, VIII. 291. Beiden brengen verſcheidene ſtukken der H. Schrift in gedichten over, om het verbod van JULIANUS, dat de Christenen geen Heidenſche ſchriften mogen uitleggen, 292. Som-

mige brokſtukken der ſchriften van APOLLINARIS *den Jongen* zijn in andere werken bewaard, 294. Zijne achting, 295. Wordt een ketter, VIII. 297. De bron zijner dwalingen, 298. Zijne hoofddwaling omtrent de Menschwording van CHRISTUS, 299. Andere ſtellingen hem toegeſchreven, VIII. 302. enz. Bewegingen door deze gevoelens ontſtaan, 312. Of hij eenen bijzonderen aanhang geſticht hebbe, 314. Of hij van alle ketterij vrijgeſproken kon worden, 316. Lage ſtreek van EFREM, hem geſpeeld, 317. Zijn dood, zijn aanhang in partijen verdeeld, VIII. 318. Handelingen en wetten tegen zijnen aanhang, 321. Einde van deze gezindte, 322.

Apollos, berigt aangaande dezen Leeraar, I. 202.

Aportanus, (Georgius) Hervormer van *Oostvriesland*, XX. (I.) 121.

Apostool, (Samuel) hoofd van eenen aanhang der Doopsgezinden, XXV. (VI.) 281.

Appianus, bijzonder voorval bij zijnen marteldood, III. 331.

Aquarida, Generaal der Jeſuiten, legt de gevoelens van zijne orde aan den dag, XXVI. (VII.) 181.

Aquino, (Thomas van) Dominikaner, wordt te *Parys* openlijk met de Godgeleerde Doctorale waardigheid bekleed, 98. 100. Verdedigt de Dominikanen, 101. *zie* ook van hem XIX, 33.

Arbogastes, een Frank, vermoordt VALENTINIANUS II. IX. 109. Schenkt het Westersch Keizerrijk aan EUGENIUS, 110.

Archelaus, zoon van HERODES, wordt Etnarch van *Judea*, I. 7. En daarna door AUGUSTUS verbannen, I. 8. 79.

Aremberg, (de Graaf van) doet de prediking in *Overyſſel* en *Vriesland* ophouden, XXII. (III.) 263.

——— verſlagen en geſneuveld, XXII. (III.) 286.

Arentszoon, (Jan) predikt de Hervorming in *Nederland*, XXII. (III.) 91.

——— Gereformeerd Leeraar in *Holland*, XXII. (III.) 205.

——— predikt te *Alkmaar*, *Overveen* en *Buikſloot*, XXII. (III.) 208. 210. Buiten *Utrecht*, 211.

——— houdt te *Haarlem* een mondgeſprek over den godsdienst, XXII. (III.) 251.

——— te *Alkmaar* overleden, XXII. (III.) 275. 323.

Aristides verdedigt het Christendom, II. 67.

Ariſtoteles ſticht eene nieuwe gezindte, I. 45.

——— deszelfs Wijsgeerte begint meer het hoofd opteſteken, V. 197.

——— deszelfs Wijsgeerte maakt opgang bij de Scholastieken, XV. 102.

——— zijne werken worden verboden, XV. 105.

——— deszelfs Wijsgeerte moet weder voor die van PLATO in de ſchoolen wijken, XV. 238.

Zijne Wijsgeerte door de Pausen gehandhaafd, 241.
Aristoteles, de Aristoteliſche Wijsgeerte door de Scholastieken overgenomen, XIX. 117.
Arius. oorſprong der Ariaanſche verſchillen, IV. 157 62.
——— berigt nopens hem, IV. 159. Zijne ſchriften, 161. Opgave der Betwiste gevoelens uit eenen brief van ALEXANDER. Biſchop van *Alexandrie*, 165 168 Uit brieven van ARIUS zelven, 171. 175. Aanmerkingen over dezen twist, en oordeel daarover van KONSTANTYN, 176. 177. Voortgang der verſchillen, ALEXANDER doet hem in den ban 179 EUSEBIUS, Biſchop van *Nicomedie*, en andere Biſchoppen, trekken zich zijne zaak aan, 180. Kerkvergadering door EUSEBIUS te *Nicomedie* gehouden ten voordeele van hem, 181. Vruchteloze pogingen van KONSTANTYN ter herſtelling van de eendragt, 182. 185. KONSTANTYN belegt eene algemeene kerkvergadering te *Niceë*, 186 Biſchoppen aldaar vergaderd, ook Heidenſche Wijsgeeren 188 Het grootſte gedeelte der vergadering verklaart zich tegen hem, 190. KONSTANTYN is zelf op de vergadering tegenwoordig, 191. Wie daarin voorzitter geweest zij, 192. Geloofsbelijdenis, door de Arianen en door EUSEBIUS van *Cæſarea* overgelegd, 194. De kerkvergadering ſtelt eene geloofsbelijdenis vaſt, 197. Aanmerking over dezelve, 198. Merkwaardig gedrag van EUSEBIUS van *Cæſarea*, 200. Nog andere Biſchoppen weigeren de geloofsbelijdenis te onderſchrijven, 203.
Arius, hij wordt gebannen, ſtrengheid van KONSTANTYN tegen zijnen aanhang, IV. 204. Wordt uit zijne ballingſchap nevens andere Biſchoppen terug geroepen, 220. Levert eene geloofsbelijdenis aan KONSTANTYN over, 223.
——— zijn aanhang vervolgt de regtzinnigen en zet EUSTATHIUS Biſchop van *Antiochie* af, IV. 225. Oproerige bewegingen deswegens te *Antiochie*, 227.
——— ATHANASIUS door zijnen aanhang vervolgt, IV. 228-233.
——— wordt met zijnen aanhang op de kerkvergadering te *Jeruſalem* weer in de gemeenſchap der kerk aangenomen, IV. 231. Sterft eenen ſchielijken dood, 234. Gevolgen van zijnen dood, 235. VIII. 88.
Arkadius, Ketzer in het Oosten, V. 22 Sterft, 23.
——— zijne wetten omtrent de Heidenen, V 28. Omtrent de kerkelijken, 237. Omtrent huwelijken, 245. De vrijplaatſen, 250.
——— tegen de ketters, VII. 58.
Arminius, (Jacobus). Hoogleeraar te *Leyden*, vormt eenen aanhang in de *Nederlanden*, XXV. VI.) 8. 85.
——— (Jacob) of Harmzen, zijn twist met GOMARUS, XXV. (VI.) 223.

Arnaldus van *Villanova* was de eerſte Scheikundige, XV. 146.
Arnauld, (Antoine) zijn roem als Godgeleerde, XXVI. (VII.) 127.
——— deszelfs zedekundige ſchriften, XXVI. (VII.) 107.
Arndt, (Johan) deszelfs verdienſten in de Myſtieke Godgeleerdheid, XXIV. (V.) 241.
——— Predikant te *Zelle*, deszelfs verdienſte in de zedekundige Godgeleerdheid, XXIV (V.) 226
Arnobius, beroemd ſchrijver in de derde eeuw, III. 293. Zijn gevoelen omtrent God, 295 Van CHRISTUS, 296. Van het oogmerk van JESUS menſchwording en dood, 297. Over den oorſprong en onſterfelijkheid der zielen, 299. Bidden voor de dooden in zijnen tijd niet vreemd, 305. Verwerpt allegoriſche verklaringen, *ald.* Zijne aanmerkingen omtrent tempels, beelden en altaren, 306. Over de offeranden, 308.
Arnold van *Brescia* predikt tegen de Geeſtelijken omtrent het jaar 1139, XVI. 110. Zijne verdere lotgevallen, 111. 113. 123. Zijn uiteinde, 131. Beoordeeling van hem, 132
Arnoldi, (Nikolaus) Hoogleeraar te *Franeker*, bevordert de Scholaſtieke Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 153
Arnolf, een Prieſter en Kluizenaar, predikt omtrent het jaar 1128 te *Rome* tegen de zedeloosheid der Geeſtelijken, wordt daarover gevat, en in den *Tiber* verdronken, XVI. 109
Arnulf, Biſſchop van *Orleans*, laat zich op eene Synode te *Rheims* in het jaar 991 vrijmoedig uit tegen het Paufelijk gezag XI. 290 Vaart ſterk tegen ſommige Paufen als Antichriſten uit, 291.
Arſacius wordt opvolger van CHRYSOSTOMUS te *Konſtantinopolen*, VII 98.
Artus (Willem) Raad van den Prins van *Oranje* geeft eene verklaring van den Raad van *Mechelen*, XXI (III.) 364
Athanarik, lotgevallen van het Oostgotiſch rijk onder hem en zijne opvolgers, X. 17.
Athanaſius, Biſſchop van *Alexandrie*, brengt het Monnikenleven het eerst naar *Rome* over. IV 112 En in *Gallie*, *ald.* Een voorname tegenpartij der Meletianen, 120 123 125. Wordt Biſſchop van *Alexandrie*, 220.
——— door den aanhang van ARIUS vervolgt, IV 228 Weigert op de kerkvergadering van *Cæſarea* te verſchijnen, 229. Verſchijnt, ſchoon ongaarne, daarna op de kerkvergadering te *Tyrus*, *ald.* Alwaar hij veroordeeld wordt, 230 Wordt door den Keizer naar *Triers* in *Gallie* gebannen, 232. In het jaar 338 keerde hij naar *Alexandrie* terug, 282. Houdt eene kerkvergadering te *Alexandrie*, 284. Verſchijnt in eene kerkvergadering te *Rome*, 284. Wordt in dezelve onſchuldig verklaard, 286. Wanneer hij zijn Bis-

...n weder krijgt, 287. De Eusebianen stellen in eene kerkvergadering te *Antiochie* in zijne plaats tot Bisschop van *Alexandrie* EUSEBIUS aan, 289. Die daarvoor bedankt, 291. Wordende daarop GREGORIUS met geweld in zijn ambt aldaar ingebragt, 292. Vele buitenspoorigheden bij die gelegenheid gepleegd, *ald.* ATHANASIUS ontvlugt naar *Rome*, 293. Komt op de algemeene kerkvergadering te *Sardica*, 297. Wordt onschuldig verklaard, 299. En in zijn Bisdom hersteld, 307. Wordt weder afgezet, 309. 310. Met geweld uit *Alexandrie* verdreven, 314. Zijne aanmerking over de kerkvergaderingen van zijnen tijd, 353. Begunstigt de Monniken, VI. 9. Lijst der bijbelboeken volgens hem, 105.

Athanasius komt weder te *Alexandrie*, VIII. 3. Houdt eene kerkvergadering aldaar, 4.

——— keert naar *Alexandrie* weder, VIII. 111. Door JULIANUS vervolgd, 112. Moet weder vertrekken, 113. Wordt onder JOVIANUS weder hersteld, 114.

——— was een groot vriend der Monniken, VIII. 115. Schrijft het leven van ANTONIUS, 116. Zijne schriften ten dezen tijde, 118. Zijne moeijelijkheden onder de regering van VALENS, 119.

——— zijne werkzaamheden tegen de Arianen, VIII. 120. Een stuk uit eenen van zijne vermaardste brieven, 121. Zijne pogingen ter bijlegging der Meletiaansche verschillen, 122. Handhaaft BASILIUS tegen de Monniken, 124. Zijn gedrag in zijn ambt, 125.

Athanasius, zijne schriften uit onzekere tijden, VIII. 126.

——— zijn dood, VIII. 129. Verhalen omtrent zijn lijk, den vereerers van reliquien in handen geraakt, *ald.*

——— zijn karakter, VIII. 130. Uitgaven van zijne werken, 132. Levensbeschrijvingen van hem, 133.

——— breedvoerig berigt van zijn leven en schriften, VIII. 68–134.

——— bijzonder geval van zijne kindsheid, VIII. 68. Zijne geleerdheid, 69. Wordt Diaken en is gezien bij den Bisschop ALEXANDER te *Alexandrie*, 70. Zijn gedrag op de kerkvergadering te *Niceë*, 71. Zijn waarschijnelijk eerste werk tegen de Heidenen, 72. Wordt in het jaar 326 Bisschop te *Alexandrie*, 73. Lof van hem, 75. Zijne pogingen tegen de Meletianen in *Egypte*, 77. Men eischt van hem dat hij ARIUS weder aanneme, 79. Beschuldigingen tegen hem ingebragt, *ald.* Kerkvergadering deswegens te *Cæsarea*, voor welke hij niet verschijnt, 81. Kerkvergadering te *Tyrus* besluit zijne afzetting, 82 Wordt door den Keizer naar *Treviri* (*Triers*) gebannen, 86. Keert weder naar *Alexandrie* terug, 89. Nieuwe beschuldigingen tegen hem, 90. Houdt eene kerk-

kerkvergadering, 91. De Arianen verkiezen in zijne plaats GREGORIUS, die hem met geweld verdrijft, 92. Reist naar *Rome*, alwaar hij onſchuldig verklaard wordt, 93 Of hij daar een geloofsbelijdenis heeft opgeſteld, *ald.* Kerkvergadering te *Sardica*, 96 Keert weder naar *Alexandrie*, 97. Wordt door Keizer KONSTANTIUS vervolgd, 98. Wordt met geweld uit zijn Bisdom verdreven, 100

Athanaſius, zijne ſchriften gedurende zijn verblijf in de Woeſtijnen, VIII. 100.

Athenagoras, berigt van hem en van zijne ſchriften, II. 164 enz.

Augusta (Joan) afgezant der Boheemſche broeders aan LUTHER, XXIII. (IV.) 42. In de gevangenis geworpen, 44.

Augustinus wederlegt de beſchuldigingen der Heidenen, V. 44 Berigt aangaande zijn werk over *de ſtaat Gods* (*de Civitate Dei*) 44-46 Is een voorſtander der Monniken en wordt gehouden voor den inſteller der Choorheeren, als ook der Augustiner Kluizenaars, VI 68. Legt in zijne Bisſchoppelijke woning zelve een klooster van Geestelijken aan, 70. Lijst der bijbelboeken volgens hem, 103. Zijne aanmerkingen omtrent de overzetting der boeken van het O Testament door HIERONYMUS, 144. Zijn getuigenis omtrent de genoegzaamheid der H. Schriften, 149. Is gematigd omtrent de vereering der Heiligen, 179. Zijn gevoelen over het huwelijk, 212. Over de verdraagzaamheid omtrent ketters 247. Schrijft over de ketterijen, 310 Zijn voortreffelijk gezegde over den twist omtrent ORIGENES. 358. Keurt openlijke bijeenkomsten van leeredenen af, VII 23. Als Leeraar vergeleken met HIERONYMUS, VII. 111 Zijne briefwisſeling met HIERONYMUS, 172

Augustinus, in zijn vroegere jeugd een aanhanger der Manicheën, VII 233. Schrijft daarna tegen dezelven, 234-242. Het gewigtigſte werk aan hem tegen de Manicheën omtrent het jaar 400 voltooid, 244. Zijne ontmoetingen met FAUSTUS, 245-248. Haalt FELIX tot de Katholieke kerk over, 249. Zijne verdere ſchriften tegen de Manicheën, 251 Beoordeeling van zijne pogingen om het Manicheïsmus uittoroeijen, 254.

——— zijn geſchrift tegen den Donatist PARMENIANUS, 325. Zijn verder geſchrijf over de Donatisten, 327 330 334 335. Zijn ijver brengt veele Donatisten weder tot de Katholijken terug, 338-342 Zijne aanmerking omtrent den roosſteen waarop de kerk gegrond is, 342. Houdt eenige geſprekken met de Donatisten 351 Schrijft tegen PAULIANUS, 353. Zijne verdere ſchriften tegen de Donatisten, 355 367 Hoe hij zich verklaart omtrent het afſtaffen der Donatisten, 371 ...

Augustinus schrijft tegen COELESTIUS, IX. 155. Of hij de uitvinder der erfzonde geweest is, I. 160. Zijn werk over den geest en de letter, 163. Zijne gematigdheid omtrent de Pelagianen, 164. Schrijft tegen PELAGIUS, 157. 175.

——— zijn verdere ijver tegen de Pelagianen, IX. 211. JULIANUS en VINCENTIUS VICTOR schrijven tegen hem, 214. 215. Hoe hij het verliezen van den vrijen wil verklaart, 217.

——— de Monniken van *Adrumetum* maken hem tegenwerpingen, waartegen hij zijn gevoelen verdedigt, IX. 227–232. Als ook tegen de lasteringen van eenige Monniken te *Marseille*, 233–238. Schrijft weder tegen JULIANUS, maar wordt door den dood verhindert dit werk te voltooijen, 241.

——— beoordeeling van den twist met de Pelagianen, IX. 241.

——— geeft een korte schets der leerstellingen van het Pelagianismus, doch niet zeer ordelijk en naauwkeurig, IX. 242.

——— levensberigten van AURELIUS AUGUSTINUS, IX. 267–380.

——— zijne geboorte en opvoeding, IX. 267. Zijne letteroefeningen en buitenspoorigheid in zijne jeugd, 268. Zijne oefening in de welsprekendheid, 269. Hij leest CICERO, de H. Schrift en ARISTOTELES, 270. wordt een Manicheër, 271. Droefheid van zijne moeder over hem, 272. Schets van zijn leven als jongeling onder de Manicheërs, 273. Zijn eerste boek over het schoone, 275. Begint aan de leerstellingen der Manicheën te twijfelen, *ald.* Begeeft zich naar *Rome*, 276. Wordt Leeraar der Welsprekendheid te *Milaan*, 276. Zijne twijfelingen, 277. Zijne bekeering, 279 Oordeel over deze bekeering, 282. Hij doet afstand van zijn ambt en kiest een eenzaam leven, 283. Zijne schriften, 284, 285. 286. 289. 292. 297. 301. 302. 313. 315. 316. 317. 318. 320. 323. 325. 332. 336. 339. 342. 348. 352. 353. 364. 366.

Augustinus keert naar *Mediolanum* en wordt aldaar gedoopt, IX. 287. Verliest zijne moeder MONICA, 288. Schrijft te *Rome* tegen de Manicheën, 289. Keert weder naar *Afrika*, 290.

——— wordt Presbijter te *Hippo*, IX. 292. Hij predikt als zoodanig, 293. Legt een klooster aan, 294. Ondersteunt het aanzien van AURELIUS, Bisschop van *Carthago*, 296. Wordt door eene kerkvergadering verzocht om over het geloof te predikken, 298. Hoe eerst over de verkiezing dacht, 300. Beantwoordt menigvuldige vragen, 301. Zijne schriften tegen de Donatisten, 302. Schaft de maaltijden in de kerken af, 304.

——— wordt te *Hippo* tot Bisschop verkoren, als ambtgenoot van VALERIUS, IX. 305. Zijne levenswijze als Bisschop,

307. Zijn ijver in het waarnemen van zijn ambt, 309. Zijn Medebisschop VALERIUS sterft, *ald.* Was ongemeen ijverig in het prediken, 310. Aanmerkingen omtrent zijne predikatien, 311. Merkwaardig is zijn werk over de christelijke leer, 315. Zijne belijdenis, aanmerking omtrent dit boek, 317. 318. Zijne gesprekken met de Donatisten, 321. Zijne werkzaamheid tegen de Heidenen, 322. Zijne werkzaamheden tegen de Donatisten, 324. Erkent de volgorde der Roomsche Bisschoppen van PETRUS af, 324. Poogt het Monnikenleven te verbeteren, 325. Keurt de vervolging der Donatisten goed, 326. Andere werkzaamheden van hem, 331. Verdere handelingen tegen de Donatisten, 333. Zijn gedrag bij de verovering van *Rome* door ALARIK, 335. Verdedigt het Christendom tegen de Heidenen, 336. Zijne twisten en schriften tegen de Pelagianen, 342. Beantwoordt eenige vragen, 345. Zijne verklaring van de Psalmen, 348. Beantwoordt de vragen van EVODIUS, 349. Over het einde der wereld, 452. Zijne uitlegkundige schriften, 353. Zijne ligtgelovigheid tot bijgeloof overhellende, 359. Zorgt voor eenen opvolger, 360. Zijne achting voor den Stadhouder BONIFACIUS in *Afrika*, 361. Bijzonderheden van dezen Stadhouder, 362. Schrijft eene herziening van al zijne werken, 364. Zijne treurigheid onder de onheilen van zijn vaderland door de Vandalen, 366. Zijn dood, 367. Langdurige twist over zijn gebeente, 369. Onechte werken aan hem toegeschreven, 371. Uitgaven van zijne werken, 372. Aanzien van hem en zijne levensbeschrijvingen, 374. Zijn karakter, 376.

Augustulus, (Romulus) de laatste Keizer in het Westen, V. 59.

Augustus (Keizer) verklaart HERODES tot Koning der Joden, I. 4. Verdeelt het rijk van HERODES onder deszelfs drie zoonen, 7. Maakt ARCHELAUS *Etnarch* van *Judea*, *ald.* En verbant hem daarna naar *Vienne*, 8. Onderwerpt *Judea* aan de Stadhouders van *Syrie*, *ald.* Zijn staatkundig beleid als Opperheer der Romeinen, 23. De tempel van JANUS ten tijde der geboorte van JESUS CHRISTUS door hem niet gesloten, 27. Begunstiger der wetenschappen, 49. Geeft bevel tot eene algemeene beschrijving, 65. en *aant.* Sterft, 79. Opgevolgd door TIBERIUS, 80.

——— een titel, aan ODERIATHES gegeven door GALLIENUS, als deelgenoot in het rijk, III. 205. *Zie* ook 310.

Augustyn, een bakker, in de *Beverwyk* verbrand; merkwaardige bijzonderheden hierbij voorgevallen, XXII. (III.) 119.

Aurelius, (Marcus) opvolger van ANTONINUS PIUS, II. 139.

139. Zijn karakter, 140. Zijne gezindheid omtrent de Christenen was niet zeer gunſtig, 142. Sterft, 203.
Avillius, (Flaccus, Landvoogd van *Egypte*, I. 169.

B.

Backerelius (Hermes) predikt te *Antwerpen*, XXII. (III.) 142.
Bacon, (Roger) berigt van hem, XV. 149.
Badie (Jean de la) vormt den aanhang der Labadisten, XXV. (VI.) 337.
Bajus, (Michael) deszelfs roem als Godgeleerde, XXVI. (VII.) 168.
Bay, (Michiel de) tot Inquiſiteur Generaal aangeſteld, XXII. (III.) 170.
Balduin, Vorst van *Edeſſa*, wordt Koning van *Jeruſalem*, XV. 287. Sterft, opgevolgd door BALDUIN II. Wordt gevangen, ſterft, 289 290. Opgevolgd door FULCO, 294. En daarna door BALDUIN III. 295. AMALRICH, 301.
Balduinus (Franciscus) van *Atrecht* wordt door den Prins van *Oranje* tot raadsman gebruikt, XXII. (III.) 175.
——— (Frederik) Hoogleeraar te *Wittenberg*, ſchrijft tegen de Hervormden, XXIV. (V.) 280.
Balſamon, (Theodorus) berigt van dezen ſchrijver over het kerkenregt bij de Grieken, XVII. 325.
Bakker, (Jan de) of JOANNES PISTORIUS, berigt aangaande deszelfs leven en marteldood, XXII. (III.) 55. 61.
Balling, (Pieter) Priester te *Haarlem*, vermoord, XXII. (III.) 356
Baptista, *zie* PLATINA.
Barbier, (Augustyn) te *Beaumont* ter dood gebragt, XXII. (III) 94.
——— (Maria) te *Doornik* levende bedolven, XXII. (III.) 94.
Barchochba verwekt oproer onder de Joden, II. 75.
Bardes, (Willem Dirksz) Schout van *Amſterdam*, wordt van ketterij beſchuldigd; levensbijzonderheden van denzelven, XXII. (III.) 163-167.
Bardeſanes, een Gnostiek, zijn gevoelen, II. 207.
Barnabas naar *Antiochie* gezonden, I. 174. Zoekt PAULUS te *Tarſus* op, 180. *zie* verder PAULUS. Scheidt zich af van PAULUS, 193. Aanmerking over eenen brief van hem, 334.
Barnende (Jan) te *Groningen* in hechtenis genomen en ontvlugt, XXII. (III.) 297.
Baronius, (Caeſar) deszelfs verdienſten in de Kerkelijke Geſchiedenis, XXVI. (VII) 116.
Baſilides, een Gnostiek, zijn leerſtelſel, II. 38.
Baſilius *de Groote*, een voorſtander der Monniken, IV. 113. VI. 10.
——— de eerſte Bisſchop, die het eenzaam of Monnikenleven met de maatſchappelijke levenswijze der Christenen ver-

vereenigde, V. 396. Lofreden door hem gehouden op de Martelaren, VI. 172.
Basilius *de Groote*, levensberigten van hem, VIII. 212-288.
——— zijne afkomst en jeugd, VIII. 212. Zijne vriendschap met GREGORIUS van *Nazianzus*, 214. Keert naar zijne vaderstad terug en leidt een afzonderlijk leven, 216. Zijne overtuigingen omtrent de leer van het euangelie, 217. Reist naar *Egypte*, 218. Zijn werk over de zedenleer der H. Schrift, 219. Verkiest een afgezonderd leven en helpt het Monnikenleven voort, 220. 221. Zijne ontevredenheid over zich zelven, 222. Stelt korte regelen op voor de Monniken, 223. Ijvert tegen de Arianen, 224. Wordt Ouderling, 227. Zijn werk tegen EUNOMIUS, 229. Geraakt in twist met zijnen Bisschop EUSEBIUS, 230. Hij verzoent zich met den Bisschop, 231.
——— wordt Bisschop van *Cæsarea*, VIII. 235. Verbittering over zijne bevordering, 238. Blijft bij zijne strenge Asketische levenswijze, 239. En weldadigheid jegens de armen, 240. Zijne strengheid in de kerkelijke tucht, 241. Zijne vredelievendheid, 242. Zijne pogingen tot den vrede der kerken, 243. Wordt verdacht van ketterij, 244. Door Keizer VALENS vervolgd, 247. Nieuwe moeijelijkheden afgeweerd door wonderen, 250. Nieuwe moeijelijkheden met den Bisschop ANTHIMIUS, 253. Maakt GREGORIUS Bisschop van *Sasima*, 254. Ziet zich genoodzaakt zijne vriendschap met EUSTATHIUS aftebreken, 256. Zijne handelingen met de Westersche Bisschoppen, 261. In gevaar van zijn ambt te verliezen, 262. Moeijelijkheid met de Bisschoppen van *Pontus*, 264. Keurt de verkiezing van eenen lijfeigenen eener rijke vrouw tot Bisschop in *Kappadocie* goed, 266. Gevolgen hiervan, 267. Beantwoordt de vraag, of men het H. Avondmaal dagelijks mag gebruiken, 267. Aanmerkingen omtrent zijne kerkregelen, bijzonder de kerkelijke tucht betreffende, 269. Leerstellige vragen door hem beantwoord, 270. Zijne predikatien, 274. Zijne brieven, ondergeschovene schriften en liturgie, 280. 281. Zijn dood zelfs van Heidenen en Jooden betreurd, 284. Zijn lof en de titel van *de Groote*, 285. Levensbeschrijvingen van hem 288
Basilius, Bisschop te *Antiochie*, VII. 8. 9.
Basti, (Mattheus de) stichter van de orde der Kapucynen, XXIII. (IV.) 317.
Batenburg, (Gysbrecht en Diederik van) te *Harlingen* in hechtenis genomen, XXII. (III.) 272.
——— (Gysbert en Jan van) te *Brussel* onthoofd, XXII. (III.) 286.
Bathori (Steven) tot Vorst van *Zevenbergen* verkoren, XXIII. (IV.) 14.

Bathori, (Steven) bekrachtigt de verbindtenis der Roomsgezinden en Euangelisten, XXIII. (IV.) 33.
Beccaria, (Joannes) leeraar der Hervormden te *Locarno*, XXIII. (IV.) 66.
Becket, (Thomas) Aartsbisschop van *Canterbury*, uitvoerig berigt der onaangenaamheden, welke deze heerschzuchtige Prelaat veroorzaakte aan HENDRIK II. Koning van *Engeland*, die zich onder hem en den Paus ALEXANDER III vernederen moest, XVI. 162-169. Wordt vermoord, 17c. Gevolgen van dezen moord, *ald.* Wordt voor eenen Heiligen verklaard. 173.
Beda, *Venerabilis*, berigt van dezen geleerden, XI. 179. enz. XII. 14. 139. 151. 171.
——— voorbeelden van zijne ligtgeloovigheid, XII 139.
Beekum, (Jonkvrouw Maria van) te *Delden* te gelijk met hare Schoonzuster verbrand, XXII. (III.) 86 87.
Beerendregt, (Jan van) Schout te *Leyden*, waarschuwt de Hervormden, XXII. (III.) 28.
Bekker, (Balthasar) Predikant te *Amsterdam*, zijne verdienſten in de Coccejaansche leerwijze, XXV. (VI.) 162.
——— berigt van de geschillen met denzelven, XXV. (VI.) 267.
Belisarius, Krijgsoverſte van JUSTINIANUS, zijne krijgsbedrijven, X. 5. 6. 17. 18. 19.
Bellarminus, (Robertus) zijn toeleg om de Proteſtanten tot de Roomsche kerk terug te brengen, XXVI (VII.) 163.
Bellerive, (Antonius Coranus, gezegd) Spaansch Leeraar, predikt te *Antwerpen*, XXII (III.) 261.
Benedictus XIII. doet eindelijk afſtand en den eed aan Paus MARTINUS, V. 165.
——— ſtichter van de Benedictijner Monnikenorde, levensbijzonderheden van hem, X 250-256.
——— Abt van *Aniana*, zijn ijver omtrent den Monnikenſtand, XII. 11-13.
Benille, (Pierre de) ſticht de orde der Vaderen van het Oratorie, XXIII. (IV.) 337.
Bruno, berigt van dezen ſtichter van de orde der Karthuizers, XVIII. 28-34.
Berengarius, Aartsdiaken te *Tours*, beſtrijdt de leer der Tranſubſtantiatie, XIV. 246. Breedvoerig berigt der verſchillen tusſchen hem en anderen, over het Heil. Avondmaal, 248-279.
Bergiban gevangen en ter dood gebragt, XXII. (III.) 91.
Berillus, zijn gevoelen omtrent den perſoon van JESUS, en daarvan door ORIGENES teruggebragt, III. 11.
Bernard, een Karmeliter Monnik, wordt te *Britz* ter dood gebragt, XXII. (III.) 63.
Bernardus, de H. BERNARDUS de voornaamſte der Myſtieken, prijst het gebruik der Heilige Schrift aan, XVIII. 225.

Bernardus, Mystiek Godgeleerde, XIX. 161. Zijne predikatien, 193.
Bernhard, Abt der *Cisterciensers*, berigt van hem, XVII. 8. Van zijne wonderwerken, 13. Onder de Heiligen geplaatst, 16
——— Abt, ondersteunt Paus EUGENIUS III XVI. 12. Schrijft regelen en voorschriften voor eenen Paus, 125
Berthold, Monnik in het Klooster te *Windesheim*, XXII. (III.) 26.
Bethlen, (Alexius) aan denzelven wordt het bewind van *Zevenbergen* opgedragen, XXII. (IV.) 6.
Berullus, (Petrus) sticht de Kongregatie van de Priesters des Oratoriums te *Parys*, XXVI. (VII.) 27.
Beukelzen, genoemd JAN VAN LEYDEN, laat zich te *Munster* tot Profeet uitroepen, XXIII (IV.) 183. Deszelfs leer, 184.
Beza, (Theodorus) zijne verklaring omtrent CALVYN ten besluite van deszelfs levensbeschrijving, XXI. (II.) 26. Zijne verklaring omtrent de straf der ketters, 34. Uitvoerige levensschets van dezen beroemden man, in 1605 overleden in den ouderdom van 86 jaren, 197–216. Houdt eene redevoering in het mondgesprek te *Poisly*, 221. 222. enz Houdt een nieuw mondgesprek te *St. Germain*, 240 Toont in de uitgave van de berijmde tien geboden door MAROT eene vervalschíng aan, *ald.* Zijn nadrukkelijk antwoord aan den Koning van *Navarre*, 245. Zijn gedrag in den burgeroorlog in *Frankryk*, 246 247. Beklaagt zich over de woede van zijne geloofsgenooten in eenen brief aan CALVYN, 248. Verzet zich tegen de geweldplegingen van zijne partij, 250. Waarschuwt door eenen brief den Admiraal DE COLIGNY, om bij de volvoering van het huwelijk van HENDRIK IV. niet ten hove te komen, 255.
Beza houdt een mondgesprek met ANDREA te *Mompelgard*, XXII. (IV.) 99–111.
——— zijne verdiensten in de Grieksche letterkunde, XXV. (VI.) 104.
——— in het vertalen en verklaren des Bijbels, XXV. (VI.) 110. 121. In de Dogmatiek, 146.
Blandrata, (Georgius) hoofd der Unitarisen in *Zevenbergen*. XXIII. (IV.) 12.
Blankenheim, (Frederik van) bisschop van *Utrecht*, brengt de zaak van MATTHYS GRABO voor de kerkvergadering van *Konstans*, XXII. (III.) 18.
Blas, (Bertrand le) van *Doornik* mishandelt het Sacrament en wordt schrikkelijk gestraft, XXII. (III.) 106. 107.
Blount, (Charles) deszelfs deistische gevoelens, XXIV. (V.) 93.
Boccaccio, (Joan) of BOCCATIUS. levensberigt van hem, XV. 157.

Boëthius, een Christen Wijsgeer, X. 46.
Bohme, (Jakob) deszelfs zonderlinge gevoelens, XXIV. (V.) 350.
——— berigt omtrent deszelfs aanhang en gevoelens, XXV. (VI.) 327.
Bok, (Olivier de) Professor te *Heidelberg*, te *Antwerpen* in hechtenis genomen, doch weder ontslagen, XXII. (III.) 177.
Bokhalt, (Hendrik) te *Antwerpen* verbrand, XXII. (III) 150.
Bolein (Anna) trouwt met HENDRIK VII. Koning van *Engeland*, XXI. (II.) 276. Omhelst de leer der Hervormden, 288. Neemt de Hervormde leeraars in hare bescherming, 290. Wordt onthoofd, 298.
Bombergen, (Antonie van) naar *'s Hertogenbosch* gezonden, maakt zich van die stad meester, XXII. (III.) 264.
Bommel (Arnold van) wanhoopt aan zijne zaligheid en brengt zich zelven om het leven, XXII. (III.) 91.
Bona, (Johannes) zijn roem als Godgeleerde, XXVI. (VII.) 127.
Bonaventura, levensberigt van hem, XV. 112.
——— ontvangt van SIXTUS V. de waardigheid van Heiligen, XVIII. 356.
——— schrijver van de levensgeschiedenis van den H. FRANCISCUS, en zelf Heilige in die orde, XVIII. 68. 98. 100. Verdedigt de Franciskanen, 103. Zijne verhandelingen over de H. Schrift, XIX. 23.
Bonaventura, berigt van hem als Scholastieke Godgeleerden en van zijne schriften, XIX. 130-137. 166. Zijn predikatien, 193.
Bonifacius, de Apostel der Duitschers, bijzonderheden van hem, XI. 234. Berigten van zijne jeugd en eerſten aanleg, 235. Komt in *Friesland*, 236. Reist naar *Rome*, en ontvangt eene zending van Paus GREGORIUS II. 237. Predikt in *Thuringen*, 239. Komt weder in *Friesland*, te *Utrecht*, 240. Doet den eed aan den Bisschop van *Rome*, 241. Ontvangt brieven van aanbeveling van den Roomschen Bisschop en van KAREL MARTEL, XI. 243. Hoe hij zich in het bekeeren van de Heidenen gedroeg, 245. Reist naar *Thuringen*, 247. Zijne briefwisseling met Engelschen en met GREGORIUS II. 249. Wordt Aartsbisschop, 251. Reist naar *Beyeren*, 252. Reist weder naar *Rome* en komt van daar weder naar *Beyeren* terug, 254. Sticht aldaar Bisdommen, *ald.* Houdt kerkvergaderingen, 255. enz. Een formulier van verzaking des Duivels op eene dier kerkvergaderingen vastgesteld, 259. Zijn ijver tegen de zoogenoemde ketterijen van ADELBERT en KLEMENS, 260. Verschil met den Roomschen Bisschop over het doopen in kwaad Latijn, 267. Veroordeelt VIRGILIUS om eene gewaande ketterij, 269. Zijne vrijmoe-
dig-

digheid jegens den Roomſchen Biſchop en jegens de Vorſten, 270 Eenige zonderlinge geweetensvragen hem door den Roomſchen Biſchop beantwoord, 272 Wordt Aartsbiſchop van *Mentz*, 273 Zalft PIPYN tot Koning van *Frankryk*, 275. Stelt zich eenen opvolger in het Bisdom van *Mentz*, 276. Wordt door eenige ongeloovige Friezen vermoord, 277. Zijn karakter, 279 Zijne ſchriften, 281.

Boonen, (Jakob) Biſchop van *Mechelen*, kant zich tegen de bulle van Paus URBANUS VIII. XXVI (VII.) 184

Borgia, (Cæſar) zoon van Paus ALEXANDER VI Berigt aangaande hem en zijnen broeder FRANCISCUS, XVII. 272 Wordt Biſchop van *Valencia* en *Pampeluna*, en vervolgens Kardinaal, 273. Laat zijnen broeder JOAN BORGIA vermoorden, 284. Wordt Hertog van *Valentinois*, 285 Trouwt met eene zuſter van den Koning van *Navarre*, *ald.* Zijne wreedheden, 286. 289. Schandelijk leven van hem en zijnen vader, 289. Zijne laatſte lotgevallen 294. Was een der beſaamdſte booswichten in de geſchiedenis, 295. Puntdicht op hem, 296. Zijn voorbeeld door MACHIAVELLI aangeprezen, *ald*

——— (Joan) Hertog van *Gandia*, tot Hertog van *Benevent* door zijnen vader Paus ALEXANDER VI. verheven, XVII. 282. Wordt vermoord, 283.

Bornhaus, (Martinus) ook CELLARIUS genoemd, berigt aangaande denzelve, XXIII (IV.) 211.

Bosch, (Georgius van den) of SYLVANUS, predikt de leer der Hervorming in *Antwerpen*, XXII (III.) 97.

Bosſcher (Jan de) te *Antwerpen* heimelijk gedood, XXII. (III.) 161

Bosſac, Paulus) Diaken der Boheemſche broeders, in de gevangenis geworpen, doch ontvlugt, XXIII. (IV.) 43.

Bosſuet, (Jakob Benignus), Biſchop van *Meaux*, ſchrift tegen de Proteſtanten, XXIV. (V.) 264.

——— zijne verdienſten in de predikkunde, XXVI. (VII.) 121. Zijn roem als Godgeleerde, 128

Bourdaloue, (Louis) zijne verdienſten in de predikkunde, XXVI. (VII.) 121.

Brakel, (Willem van) Predikant te *Rotterdam*, zijne verdienſten in de Dogmatieke Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 175

Brederode, (Hendrik van) aan het hoofd der Edelen, levert een verzoekſchrift aan de Landvoogdesſe in, XXII. (III.) 195.

——— bemoedigt de Hervormden, XXII. (III.) 208.

——— weigert den nieuwen eed aan den Koning, XXII. (III. 264.

——— verlaat *Amſterdam*, XXII. III.) 271 en ſterft, 272.

Bres, (Guido de) opſteller van

van de Nederlandſche Geloofsbelijdenis, XXII. (III.) 168.
Bres, (Guido de) te *Valenchyn* ter dood gebragt, XXII. (III.) 351.
Brescia, (Angela van) ſticht de orde der Nonnen van *St. Urſula*, XXVI. VII. 30.
Brigitta of Birgitta, levensſchets van deze ſtichteresſe eener nieuwe Monnikenorde, XVIII. 175. Aanmerkingen omtrent hare gezigten en openbaringen, 179. Hare gezindheid omtrent de Pauſen, 181. Of zij ook eene Ridderorde hebbe ingeſteld, 185.
Broekhuizen, (Jan van) Prior van het Regulierkloosster te *Leiderdorp*, verlaat zijn ambt, XXII. (III.) 22.
Brousſaart, (Pieter de) Inquiſiteur, doet eenige Waldenzen te *Douay* en te *Atrecht* gevangen nemen en pijnigen, XXII. (III.) 26.
Bruccioli (Antonio) vertaalt den Bijbel in het Italiaansch, XXIII. (IV.) 59.
Brugman, (Jan) berigt van zijnen predikstrant, XIX. 243.
Brully (Petrus) predikt heimelijk te *Doornik*, wordt ontdekt en verbrand, XXII. (III.) 89. 90.
Bucerus (Martinus) bewondert de gematigdheid enz. van LUTHER, in een twistgeding te *Heidelberg*, XX. (I.) 62.
——— zijne gevoelens over het vertalen der H. Schrift, XXV. (VI.) 113.
Budneus, (Simon) Predikant in *Litthauwen*, ſtichter der Budneanen, XXIII. (IV.) 250. Deszelfs gevoelens, 251.
Bugenhagen, (Joann) ſchrijft tegen ZWINGLIUS over het Avondmaal, XX. (I.) 153.
Buidelmaker (Jan) van *Alkmaar* in hechtenis genomen, XXII. (III.) 149.
Bullingerus (Hendrik) verzet zich tegen de aflaatkramerij in *Zwitſerland*, XX. (I.) 296.
Burlamachi ontwerpt een plan om den Pauſelijken godsdienst omtekeeren, XXIII. (IV.) 78.
Burman, (Frans) Hoogleeraar te *Utrecht*, verbetert de leerwijze der Coccejanen, XXV (VI.) 156.
Burner, (Gilbert) Biſchop van *Salesbury*, gevolgen van deszelfs kerkbeſtuur in *Engeland*, XXV. (VI.) 47.
Bus, (Cesar de) ſticht de orde van de Vaders der Chriſtelijke leer in *Frankryk*, XXIII. (IV.) 335.
Busch, (Jan) beſtraft het gedrag der Kloosterlingen, XXII. (III.) 25.
Buſcher, (Statius) ſchrijft tegen de Synkretisten, XXIV. (V.) 363.
Buſenbaum, (Hermannus) deszelfs zedekundige ſchriften, XXVI. (VII.) 107.
Buxtorf, (Johan) de Vader, Hoogleeraar te *Bazel*, deszelfs verdienſten in de Hebreeuwſche letterkunde, XXV. (VI.) 99.
——— de zoon, Hoogleeraar te

te *Basel*, zijn lof in de Hebreeuwsche taalkunde, XXV. (VI.) 101.

C.

Coelestius, berigten aangaande hem, IX. 148. Hij en PELAGIUS worden vrienden, 151. Leerpunten, welke hem worden te last gelegd, 152. Wordt in de kerkvergadering te *Carthago* veroordeeld, 153. AUGUSTINUS schrijft tegen hem, 155. En tegen PELAGIUS, 157. 175. Zijne leer door ZOSIMUS, Bisschop te *Rome*, gunstiger beoordeeld, 195. Wordt door ZOSIMUS daarna veroordeeld, 203. Verdere berigten van hem, 220.

Caesar, een titel geworden van den bestemden opvolger des regerenden Keizers, II. 102. *aant.*

Caesarius, broeder van GREGORIUS van *Nazianzus*, berigt van hem, VIII. 335. 337.

——— Bisschop van *Arelato* (*Arles*,) X. 243.

Cajus of Gajus, schrijft tegen het gevoelen van het duizendjarig rijk, II. 388.

Cajetanus, (Benedictus) Kardinaal, poogt COELESTINUS V. tot het nederleggen van zijne waardigheid te brengen, XVI. 305. Wordt na COELESTINUS Paus, 306. *Zie* verder BONIFACIUS VIII.

——— (of THOMAS DE PIO van *Gaeta*) wordt door LEO X. Kardinaal gemaakt, XVII. 314.

——— anders genoemd THOMAS DE PIO van *Gaeta*; LUTHERS gesprek met denzen Kardinaal te *Augsburg*, XX. (I.) 73.

Calixtus, (Georgius) Hoogleeraar te *Helmstad*, deszelfs verdiensten in de uitlegkunde des Bijbels, XXIV. (V.) 179. Schrijft tegen de Roomsgezinden, 272. Verschillen met denzelven, 362.

——— (Frederik Ulrik) Hoogleeraar te *Helmstad*, geeft de schriften van zijnen vader in het licht en verdedigt dezelve, XXIV. (V.) 379.

Calovius, (Abraham) Godgeleerde te *Wittenberg*, geeft een Theologisch Systema uit, XXIV. (V.) 209. Schrijft tegen de Kalvinisten, 277.

Calvinus, (Joannes) levensschets van dezen grooten Kerkhervormer van *Geneve*, XXI. (II.) 8. Zijne geboorte, afkomst en opvoeding, 9. 10. Oefent zich in de Regtsgeleerdheid en verder in de Godgeleerdheid, 11. Besluit met al zijn vermogen aan de Hervorming te arbeiden, 12. Begeeft zich naar *Basel*, alwaar hij zijn zoo zeer vermaard werk: *Institutiones Religionis Christianæ* in het licht gaf, 13. Wordt tot Hoogleeraar in de school en Leeraar der kerk te *Geneve* geroepen, 14. Zet het werk der Hervorming te *Geneve* voort, 17. Wordt verbannen uit *Geneve* en wijkt naar *Straatsburg*, *ald.* Keert naar *Geneve* weder terug, 18. Stelt eenen Katechismus op, en is onbegrijpelijk werkzaam in zijn ambt,

ambt, 19. Geval met BOLSEC, 20. Twisten over de Predestinatie en over het regt der kerk, om iemand te excommuniceeren, 22. Geeft uit eene wederlegging der leer van SORVET, 23 Door zijn toedoen de Hoogeſchool te *Geneve* opgerigt, 24. Zijn dood, 56. Zijne begravenis, *ald.*

Calvinus, (Joannes) uitgaaf van zijne ſchriften, XXI. (II.) 24. Zijn huwelijk, 25. Aanmerkingen omtrent verſcheidene beſchuldigingen tegen hem, bij zijn leven en na zijnen dood aangevoerd, 27–32. Aanmerkingen omtrent zijn gevoelen aangaande de Predestinatie, 32. Omtrent zijn gedrag ten aanzien van SERVOT, 34. Zijn brief omtrent zijn gehouden gedrag in het geval met SERVOT, 36. Eenige bijzonderheden omtrent zijne opvoeding, 37–39. Eenige aanteekening omtrent zijne uitdrijving uit *Geneve*, en wederkomst aldaar, 42. 43. Zijn brief aan de Koningin van *Navarre*, 44. Eenige bijzonderheden van zijn karakter, 45. 46–49. Eenige bijzonderheden van zijne laatſte ziekte en dood, 50. Zijn affcheid van den raad, 52. Van zijne ambtgenooten, 55. *Zie* ook XXV. (VI.) 8.

Camero, (Johannes) Hoogleeraar te *Saumur*, deszelfs verdienſten in de uitlegging der H. Schrift, XXV. (VI.) 123.

Camerarius, (Joachimus) Hoogleeraar te *Leipzig*; deszelfs verdienſten in de Theologiſche Studien, XXIV. (V.) 168.

Campanus, (Johannes) aanhanger van de leer der Antitrinitarisſen, XXIII. (IV.) 215. Deszelfs gevoelens, 216.

Canirmius (Frederik) van *Delft*, deszelfs gevoelens over ERASMUS, XXII. (III.) 33.

Caniſius, (Petrus) zijn roem als geleerde, XXVI. (VII.) 126.

Canus, (Melchior) zijne verdienſten in de Bijbelſche Dogmatiek, XXVI. (VII.) 82. 125.

Capella, (Martianus) een Christen Wijsgeer, X. 55.

Capellus, (Ludovicus) zijne verdienſten in de Oosterſche Letterkunde, XXV. (VI.) 102.

Capiſtranus, (Joannes) Franciskaner, een Heilige in de XIVde eeuw, XVIII. 354.

Capito, (Wolfgangus Fabricius) *Zie* WOLFGANGUS.

Caracalla, berigt omtrent hem en zijn gedrag, II. 389.

Caraffa, (Johannes Petrus) ſticht de Theatiner orde, XXIII. (IV.) 328.

Carelſtad, deszelfs boeken ten vure gedoemd, XXII. (III.) 67.

Carinaeus (Nicolaus) komt van *Embden* naar *Amſterdam* om te prediken, XXII. (III.) 140

Caraccioli, (Galeacius) Marquis van vico, neemt de Hervorming aan, en verlaat *Italie*, XXIII. (IV.) 83. 85.

Caravajal, (Ludovicus) zijn

zijn roem in de Bijbelſche Dogmatiek, XXVI. (VII.) 81.
Caro, (Hugo van St.) *Zie* HUGO.
Caroli. (Petrus) Prediker in de St. Pauluskerk te *Parys*, kort berigt van hem, XXI. (II.) 151.
Caroli, (Casparus) vertaald den Bijbel in het Hongaarsch, XXIII. (IV.) 15.
Carolostadius, (Andreas Bodenstein) Twistgeding tusſchen dezen Hervormer en ECK te *Leipzig*, XX. (I.) 82. Opſchuddingen te *Wittemberg* met hem en andere Hervormers, 131. Begin van den twist tusſchen hem en LUTHER over het H. Avondmaal, 146. Vervolg van dien twist, 152. 154. 177.
——— ijvert tegen de beelden in de kerken, en ſtelt zijne gevoelens over het Avondmaal voor, XXIII. (IV.) 88. Wordt uit *Saxſen* verdreven, *ald.*
Carp, (P.) predikt de Hervorming in *Nederland*, XXII. (III.) 91.
Carpocrates, een Gnostiek, zijn leerſtelſel, II. 43. Zedeloosheid van zijne aanhangers, 46.
Caſas, (Bartholomeus de las) zijne pogingen ten voordeele der Amerikanen, XV. 377.
Caſembrood, (Joan) Heer van *Bakkerzeel*, gevangen genomen, XXII. (III.) 276.
Caſsander, (Georgius) werkt aan de hereeniging van de Proteſtantſche met de R. Katholieke kerk, XXVI. (VII.) 152. Zijn dood, XXII. (III.) 276.
Caſsianus, (Joannes) een geleerde Monnik, berigt aangaande hem en zijne ſchriften, VI. 72. Handelende over de inrichting des kloosters of van de levenswijze der Monniken in de Oosterſche landen, 73–78. En geſprekken met Kluizenaars en Monniken in de Sketiſche Woeſtijn, 79–94. Algemeene aanmerking over zijne werken, 95.
Caſſiodorus, (Magnus Aurelius) een Christen Wijsgeer, X. 50.
Castellan (Jan) van *Doornik* in *Lotharingen* verbrand, XXII. (III.) 64.
Castellio, (Sebastiaan) deszelfs verdienſten in de Griekſche Letterkunde, XXV. (VI.) 104. In het vertalen en verklaren des Bijbels, XXV. (VI.) 110.
Caston, ſtichter van de orde van den H. ANTONIUS, XVIII. 34
Castricum, (Andries Dirks van) Paſtoor te *Enkhuizen*, te *Hoorn* gevangen genomen en verlost, XXII. (III.) 167.
Castro, (Nicolaus de) Onder-Inquiſiteur te *Utrecht*, XXII. (III.) 147.
Catharina van *Siena*, berigt van deze, eene der voornaamſte Heiligen, XVIII. 350–352.
Catelyne, (Otto van der) van *Gend*, ſpreekt den prediker openlijk in de kerk tegen, wei-

weigert te ontvlugten en wordt ter dood gebragt, XXII. (III.) 105.
Celsus ſchrijft een boek tegen de Christenen, II. 72. Aanmerking omtrent hetzelve 75.
Cerdo, een Gnostiek, II. 84.
Champ (Jan du *te Antwerpen* om het leven gebragt, XXII. (III.) 143.
Chatal (Johan) poogt HENDRIK IV. te vermoorden, gevolgen hiervan voor de Jezuiten, XXVI. (VII. 44.
Chemnitius, (Martinus) deszelfs verdienſten in de Theologiſche Studien, XXIV. (V.) 166. Schrijft tegen de Jezuiten, 267.
Cherburg, (Eduard Herbert, Baron van) ontwerpt een ſtelſel van den natuurlijken Godsdienst, XXIV. (V.) 84.
Chrestus, bij SUETONIUS niet dezelfde met CHRISTUS, I. 199.
Christiern II. Koning van *Denemarken*, zijn gedrag omtrent *Zweden*, XX (II.) 72 96. Ontbiedt Leeraars uit *Sakſen*, 98. Wordt afgezet, opgevolgd door FREDERIK I. Hertog van *Sleeswyk* en *Holſtein*, 100. Zijn dood, 101.
——— deszelfs komst in de *Nederlanden* bevordert de hervorming, XXII. (III.) 53.
Christiaan III. wordt Koning van *Denemarken*, XXI (II) 123 Een binnenlandſche krijg ſtoorde zijne rust, 124. De Hervorming onder hem voltooid, 125. Wordt door JOANNES BUGENHAGEN gekroond, 126. Zijn dood en opvolging door FREDERIK II 130.
Chrodegang, Biſchop van *Mets*, was de eerſte, die eenen regel ſchreef voor de Geestelijkheid, waarvan de Kanunniken hun oorſprong hebben, XII 24.
Chryſostomus, (Joannes) Biſchop te *Konſtantinopolen*, een voorſtander der Monniken, IV. 113. VI. 19 Geraakt in den twist over ORIGENES met THEOFILUS in een geweldig verſchil, VI. 374. 378. 379. Zijne grootmoedigheid, 384. THEOFILUS ſmeedt verſcheidene ſtreken tegen hem in eene kerkvergadering op een landgoed, de *Eik* genaamd, 385. Wordt daar veroordeeld, 388. En uit *Konſtantinopolen* verdreven, 389. Weder herſteld; op nieuw gebannen; ſterft, 390. De Weſterſche kerken ſpreken te vergeefs voor hem, 392. Wordt na zijnen dood nog door THEOFILUS vervolgd, 397.
——— uitvoeriger berigten van hem en zijne ſchriften, VII. 1. Zijne geboorte, opvoeding en jeugd, 2. Begeeft zich tot het Asketisch leven, 3. Berigten van zijnen leermeester DIODORUS, 4. Wordt gedoopt en tot Voorlezer aangeſteld, 7. Houdt eene ſtrenge leefwijze, 8. Vermijdt de verkiezing tot Biſchop, 8. Schrijft over het Prieſterſchap, 9. Wordt een kluizenaar en ſchrijft eenige boeken, 12. Wordt Diaken

ken en vervolgt zijne ſchriften, 13 Wordt Presbiter, Ouderling of Priester, 18. Zijne predikatien worden toegejuicht, 19. Verzet zich tegen zulke openbare toejuichingen, 21. 25 Doet verſcheidene leerredenen tegen de Anomoeën of Eunomianen, 26. Bepaalt den 25 December als den geboortedag van CHRISTUS, 27. Zijne aanmerking omtrent andere feestdagen, 28-31. Zijne predikatien tegen de Joden en Heidenen, 32. Over den ban, 34. Bij gelegenheid van een oproer te *Antiochie*, 35. Tegen het vloeken en lasteren van God, 37. 38 Korte opgaaf van den inhoud zijner volgende predikatien, bij gelegenheid van het gemelde oproer, 39-46 Doet zich in deze predikatien als een geſchikt Volksleeraar en groot man kennen, 46. Nog andere predikatien te *Antiochie* gehouden, 47. Wordt biſſchop te *Konſtantinopolen*, 49. Een korte karakterſchets van hem volgens SOCRATES, 51. Zijn ijver om de gebreken der Leeraren en anderen te verbeteren brengt hem in de haat der Geeſtelijken en Monniken, 52 Is bemind bij de lagere ſtanden, 57. IJvert tegen de Arianen, *ald.* Voert veranderingen in den openbaren eeredienſt in, 59. Aanmerking omtrent eene Liturgie, door hem gemaakt, 60. Bevordert het bijgeloof, 62. Zijn ijver tegen de Heidenen, Joden en Ketters, 65. Inzonderheid tegen de Arianen, 66 Zijn ijver ter verbetering zijner gemeente, 70 72. Zijne leerredenen over de H. Schrift, 71-80 Zijn kort begrip van den Bijbel 81. Zijne zedelijke kerkredenen, 82. Aanmerkingen over zijne welſprekendheid en predikwijze, 83 Herſtelt de waardije in de kerk te *Epheſe*, 84 Zijne moeite met SEVERIANUS, Biſſchop van *Gabala*, 86. Zijne vrijmoedigheid in het beſtraffen verwekt tegen hem den haat der Grooten en van de Keizerin EUDOXIA, 89 Wordt afgezet en gebannen, 90. *Zie* ook VI. 388. enz. Zijn gedrag na zijne herſtelling, 91 Vertoornt de Keizerin op nieuw, 92. Wordt andermaal uit de ſtad verdreven, 95. Veel moedwil bij die gelegenheid bedreven, 96. Wordt door de ſoldaten naar *Nicea* in *Bithynie* geleid, 97. Wordt naar *Cucujus* in *Armenie* gebannen, 99. Zijn gedrag en briefwisſeling in zijne ballingſchap, 100. Twist over eenen zijner brieven, waarin ook over het H. Avondmaal gehandeld wordt, 102–106. Wordt weder vervoerd en ſterft op weg te *Comona* in *Pontus*, 108 Eere hem na zijnen dood bewezen, *ald.* Beoordeeling van zijn karakter en levensbeſchrijvingen van hem, 109. Uitgaven van zijne werken, 111.

Clarenbach, (Adolf) predikt het Euangelie in *Gelderland*, wordt te *Keulen* verbrand,

brand, XXII. (III.) 73.
Claudius van *Turin*, twist met hem over de beelden, XIV. 190. Werpt de beelden en kruifen uit de kerken, 191. Zijne fchriften hierover gewisfeld met THEODOMIR, 192. DUNGAL fchrijft tegen hem, 197. Als ook JONAS, Bisfchop van *Orleans*, 198.
Clemange, (Nicolaus de) vermaard fchrijver in de veertiende eeuw, XVII. 72. Schrijft over den bedorven toeftand der kerk, 79. 103. Berigt van hem en zijne fchriften, 113. XIX. 48.
Clemens de Romein, aanmerking omtrent zijnen marteldood, II. 32.
——— (Paus) VII. door het krijgsvolk van Keizer KAREL V. befpot, XXIII. (IV.) 60.
Clerc, (Jan le) een burger van *Meaux*, wordt als Hervormde op de wreedfte wijze verbrand, XXI. (II.) 139.
Cloppenburg, (Johannes) Hoogleeraar te *Harderwyk*, bevordert de Scholastieke Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 152.
Coccejus, (Johannes) of KOCK, Hoogleeraar te *Franeker*, berigt aangaande zijne wijze van Bijbelvertaling, XXV. (VI.) 126. Hij verbant de Scholastieke Godgeleerdheid, 154.
Coelestinus, aanhanger van ILLYRICUS, XXIII. (IV.) 151.
Coligny, (de Admiraal de) zijn karakter, XXI. (II.) 193. 194. Spant zamen met de tegenpartij der Guifen, *ald.* Zijne verdere verrigtingen, 195. 218. 251. 254. Wordt door BEZA te vergeefs gewaarfchuwd om bij de voltrekking van het huwelijk van HENDRIK IV. niet ten hove te komen, 255. Wordt vermoord, 260.
Collinus, (Roelof) berigt van dezen Zwitferfchen Hoogleeraar, XX. (I.) 336.
Colombino, (Joan) ftichter van de orde der Jezuaten, XVIII. 157. Een groot dweeper, 158.
Columbanus, berigt van dezen Ierfchen Monnik, X. 245.
Commines, (Filip van) berigt van hem, XV. 205.
Commodianus, zijne fchriften, III. 192.
Commodus, opvolger van MARCUS AURELIUS, II. 203. Sterft en wordt eerst door HELVIUS PERTINAX, kort daarop door DIDIUS JULIANUS, en voorts na ruim twee maanden opgevolgd door SEPTIMIUS SEVERUS, 204 205.
——— de Christenen hadden onder hem rust en vrede, II. 205.
Condé, (Louis, Prins van) eene tegenpartij der Guifen, XXI. (II.) 193 Begunftigt de Hervormden, 196. Gevangen genomen, doch weder ontflagen, 217. *Zie* verder van hem 221. 245. 247. Wordt gevangen, 250. Wordt ontflagen, 252. En daarna in koelen bloede doodgefchoten, 254.
Cooltuin, (Cornelis) predikt de Hervorming in *Nederland*, XXII. (III.) 91.
Coranus, (Antonius) gezegd

zegd BELLERIVE, Spaansch Leeraar, predikt te *Antwerpen*, XXII. (III.) 261.
Corbach, (Jan) merkwaardig gesprek van FREDERIK MYCONIUS met dezen Monnik te *Dusseldorp*, XX. (I.) 163
Corderius, (Maturinus) berigt van dezen geleerden, XXI. (II.) 156.
Corinthus, een Ketter in de eerste eeuw, I. 367.
Corneliszoon, (Pieter) predikt de Hervorming in *Nederland*, XXII. (II.) 91.
Corvinus, (Johannes) deszelfs verschil met RATHMAN over de kracht der H. Schrift tot Godzaligheid, XXIV. (V.) 335.
Cosménius, (Johannes) predikt de Hervorming in *Polen*, XXIII. (IV.) 19.
Cofyns (Jacob) te *Utrecht* gedood, XXII. (III.) 294
Cotta, (Johan Frederik) Kanselier te *Tubingen*, geeft een vermeerderd Theologisch Systema in het licht, XXIV. (V.) 202.
Cramer, (Andreas) Predikant te *Maagdenburg*, verschillen met denzelven, XXIV. (V.) 340.
Cranmer, (Thomas) Leeraar der Godgeleerdheid op de Hoogeschool te *Cambridge*, zijn gedrag in de voorgenomen echtscheiding van HENDRIK VIII. Koning van *Engeland*, XXI (II.) 279. Begunstigt de Hervormden, 290. *Zie* ook van hem 303. 313. Leent de hand aan het opstellen van een geloofsonderwijs, 308. Geraakt in gevaar, 315 Wordt in zijne waardigheid als Aartsbisschop bevestigd onder EDUARD VI. 319. Wordt levendig verbrand, 334.
Crellius, (Nicolaus) Kanselier van CHRISTIAAN I. begunstigt de Lutherschen en Filippisten, XXIII. (IV.) 130.
Creus Jan de, te dood veroordeeld XXII. (III.) 160
Creul, Joost de, te *Ronsen* onthoofd, XXII (III.) 85
Crocus, (Kornelis) JOANNES SARTORIUS verdedigt de Hervorming schriftelijk tegen denzelven, XXII. (III.) 75.
Cromwel, (Olivier) deszelfs invloed op de staatkundige en godsdienstige gesteldheid van *Engeland*, XXV. (VI.) 40.
Cueillerie, (Christiaan de la) ontkomt de Spanjaarden, XXII. (III.) 334.
Cujani (Marcus de Sadis) sticht de orde van de Vaders der Christelijke leer in *Italie*, XXIII. (IV 335.
Cusa, (Nicolaus van) een man van uitmuntende gaven, XVII. 184.
——— zijn oordeel over de letter der H. Schrift, XVIII. 234. *Zie* ook van hem 337. XIX 49. Schrijft van den Antichrist, 51.
——— wordt door den Paus in *Neuerland* gezonden, om de Geestelijken te beteugelen, XXII. (III.) 15. Deszelfs geboorteplaats en afkomst, *ald.* Deszelfs gevoelens over de af-

laten; wordt met eerbied ontvangen; hervormd kerken en kloosters; predikt tegen de bedevaarten, 16. Deszelfs gevoelens over den beeldendienst en het vertoonen der hostien; keert naar *Rome* terug; deszelfs dood, 17.

Curcellaeus (Stephanus) geeft eenen nieuwen druk uit van het N. Testament in het Grieksch, XXV. (VI.) 110.

Cyprianus ontvlugt de vervolging onder DECIUS, III. 171. II. 434. Zijn gevoelen omtrent het verlaten van Gemeenten door Leeraren en Kerkendienaren, *ald.* Zijn gedrag in den twist over de afgevallenen, III. 13. 14. 16. 17. 19. 20. 21. Eene plaats uit zijn boek over de afgevallenen aangehaald, 22. Zijne gedachten omtrent de besprenging bij den doop, 28. *aant.* Vereenigt zich met CORNELIUS, Bisschop te *Rome*, tegen NOVATIANUS, 31. Sommige van zijne geschriften opgegeven, 38. Verklaart zich voor het herdoopen der ketteren, 119. Schrijft daarover aan den Bisschop JUBAJANUS, 121. Opent de kerkvergadering te *Carthago* met eene aanspraak, 125. Echtheid van zijne brieven over den ketterdoop, 131. Zijne levensbijzonderheden en bekeering, 167. Wordt Ouderling en Bisschop te *Carthago*, 170. Keert uit zijne vrijwillige ballingschap terug, 172. Wordt op nieuw gebannen onder VALENTINIANUS, 173. Wordt te *Carthago* onthoofd, 175. Zijne schriften, 178. Zijn gevoelen over de kleeding en ongehuwden staat der Maagden, 181. Over de eenheid der kerk, 182. Over de afgevallenen, 183. Gebruikt sommige woorden, offerande, verdienste, sacrament, die daarna aanleiding tot vreemde gevoelens gaven, 184. Zijn gevoelen over het gebed des Heeren, 185. Over het martelaarschap, 186. Over de oorzaak der rampen, 187. Zijne brieven en eenige merkwaardige bijzonderheden uit dezelve opgegeven, 188–196. Onechte schriften aan hem toegeschreven, 197. Uitgaven zijner schriften, door wie bezorgd, 198. Aanmerkingen over zijne leer, 199.

Cyrillus, Bisschop van *Alexandrie*, drijft de Joden uit *Alexandrie*, V. 123. Na hem vindt men geene melding van vermaarde mannen in de school te *Alexandrie*, 167. Lijst der Bijbelboeken volgens hem, VI. 107.

——— mengt zich in den twist met NESTORIUS, X. 347. Geeft twaalf banvloeken tegen NESTORIUS uit, 355. Zijn verder gedrag in dien twist, 364. enz. XI. 26.

——— nadere beschrijving van zijn leven en schriften, XI. 2. enz. Wordt Bisschop van *Alexandrie*, 3. Verdrijft de Joden uit *Alexandrie*, *ald.* Zijne vijandschap tegen den Stadhouder ORESTES, *ald.* Zijne predikatien en overige schriften,

ten, 5. Zijne ſchriften tegen de Anthopomorfiten, 8. Zijn werk tegen JULIANUS, *ald.* Zijn dood, *ald.*

Cyrillus, Biſchop van *Jeruſalem*, levensberigten van hem, VIII. 165-212. Zijne geboorte en levenswijze, VIII. 166. Wordt Ouderling te *Jeruſalem*, *ald.* Zijn gedrag in de Ariaanſche twisten, 167. Berigt van zijne katechefen of onderwijzende kerkredenen, 169. Kort berigt van derzelver inhoud, 173-196. Beoordeeling dezer katechefen of predikatien, 196.

——— wordt Biſchop te *Jeruſalem*, verſchillende verhalen daaromtrent, VIII. 199. Aanmerkingen omtrent de verſchijning van een kruis aan den Hemel, 201. 202.

——— twisten tusſchen hem en AKACIUS, VIII. 203. Wordt afgezet, 204. Houdt gemeenſchap met de halve Arianen, en wordt door hun herſteld, 205. Andermaal afgezet en weer herſteld, 206.

——— bezorgt aan zijn zusters zoon GELASIUS het Bisdom van *Cæſarea*, VIII. 207. Onder VALENS weder verdreven en eindelijk weer herſteld, 208.

——— zijn dood en karakter, VIII. 209. Zijne ſchriften en uitgaven van dezelven, 211.

Cyriakus, (Martinus) eerſte Leeraar te *Leutſchau*, XXIII (IV.) 3.

D.

Damiani, (Petrus) bijzonderheden van dezen ijveraar tegen de gebreken der kerkelijken, XIII. 378.

Dathenus (Petrus) predikt te *Poperingen*, en geeft de Nederduitſche berijming der Pſalmen in het licht, XXII. (III.) 202.

——— zijne vertaling van den Heidelbergſchen Katechismus ingevoerd, XXV. (VI.) 213.

——— vaart hevig uit tegen den Gendſchen vrede, XXII. (III.) 360.

Davidis, (Franciskus) gaat tot de partij der Unitariſſen over, XXIII. (IV.) 12.

Davids, (Frans) Predikant te *Klauſenberg*, aanhanger der Budneanen, XXIII. (IV.) 250.

Decius, Keizer, de geweldigſte vijand der Christenen, II. 418. Om welke redenen hij hun vervolgde, 419. Zijne vervolging was zwaar en algemeen, 420-430. Vele Christenen ontkomen zijne vervolging door de vlucht en breiden het Christendom in *Gallie* uit, 434. 435. Terwijl velen van het Christendom afvallen, 439. Sneuvelt, 447. Opgevolgd door C. V. TREBONIANUS GALLUS, III. 110. *Zie* GALLUS.

Delein, (P.) predikt de Hervorming in *Nederland*, XXII. (III.) 91.

Delaenus, (Gualterus) Leeraar te *Londen*, XXII. (III.) 110.

Demetrias, wie deze geweest zij, aan wien PELAGIUS eenen merkwaardigen brief ſchreef, IX 135.

Denys, (St.) de Patroon van *Frank-*

Frankryk, wanneer deszelfs Kerk en Abdij is gesticht, XII. 15. Pracht van die Kerk, *ald.*

Destailleur, (Hugo) te *Doornik* gevat en omgebragt, XXII. (III.) 185.

Devai, (Mathias) in *Hongaryen* vervolgd, XXIII. (IV.) 7.

Diana, (Antonius) deszelfs zedekundige schriften, XXVI. (VII.) 104.

Diazius, (Joannes) wordt om het aannemen van de Hervormde leer te *Regensburg* op zijne kamer vermoord, XX. (I.) 253.

Didymus, vermaard uitlegger der H. Schrift, VII. 157. Schrijft tegen de Manicheën, 233.

Diemen, (de weduwe van) te *Utrecht* onthalsd, XXII. (III.) 288.

Diensfaart, (Jakob) te *Veurne* gevat en ter dood gebragt, XXII. (III.) 158.

Diephout, (Rudolf van) Bisschop van *Utrecht*, bepaalt het regtsgebied der kerken en kerkhoven, XXII. (III.) 14.

Diest, (Kornelis van) houdt de eerste openbare predikatie der Gereformeerden te *'s Hertogenbosch*, XXII. (III.) 205. 228.

Dietz, (Jan) genoemd DIEZEL of TETZEL, predikt den aflaat der Indulgentie in *Duitschland*, XXIII. (IV.) 273.

Dieu, (Ludovicus de) Hoogleeraar te *Leyden*, zijne verdiensten in de verklaring der H. Schrift, XXV. (VI.) 123.

Diocletiaan wordt Keizer, III. 309. Zijne regering, 310. Zijn dood, 312. Toestand des Romeinschen rijks onder zijne regering, III. 313. De eerste jaren van zijne regering waren gunstig voor de Christenen, III. 315. Het beginsel van zijne vervolgingen eerst tegen de Christelijke soldaten, 317. Zijn eerste plakaat tegen de Christenen in het jaar 303, 321. Welke de redenen en oorzaken waren van zijne vervolging, 322. 325. Wordt door GALERIUS tot de vervolging opgestookt, 322. 324. Door de inboezemingen van HIEROCLES, 328. Zijn gebod door een Christen afgescheurd, 333. Waarop de vervolging strenger werd, *ald.* Sommige Christenen leveren de heilige boeken aan de Heidensche Overheid, deswegens Traditores (Overleveraars) genaamd, 334. Brand in 's Keizers paleis te *Nicomedie* aan de Christenen geweten, 335. Geeft een nieuw en strenger plakaat tegen de Christenen, 338. Zijn laatste en strengste plakaat in het jaar 304, 339. Deze allerhevigste vervolging geeft aanleiding tot eene nieuwe jaarrekening, *æra Diocletiani* of *æra Martyrum* genoemd, 341. Algemeenheid van deze vervolging uitgezonderd in het gebied van CONSTANTIUS, 341. De staatsverandering in het jaar 305 gaf aan de Christenen verademing, 344.

Diodorus, Bisschop te *Tarsus*,

fus, berigt van hem en deszelfs ſchriften, VII. 4. Verbetert de uitlegkunde, 6.

Dionyſius, Biſchop van *Alexandrie*, behandelt NOVATIANUS zacht, II. 32. Zijn berigt omtrent verſcheidene Martelaren, 425. 427. Ontvlugt de vervolging van DECIUS, 434. Schrijft in den twist over den ketterdoop tot vrede, III. 132. Zijn karakter, 152. Zijn leven, 153. Wederlegt en overtuigt de Chiliasten, 156. Wordt verdacht gehouden van onregtzinnigheid, 159. Wordt in ballingſchap verdreven onder VALERIANUS, 161. Zijne laatſte lotgevallen en dood, 163. Zijne ſchriften, 164.

——— Biſchop van *Korinthe*, berigt van hem, II. 201.

——— *de Areopagiet* neemt de leer van JESUS aan, I. 198. De opſteller van zijne onechte ſchriften een leerſtellig ſchrijver, X. 280. Aanteekening omtrent zijne ſchriften, XIV. 39.

——— *de Kleine*, verzamelaar van kerkelijke wetten, X. 236.

Dioskorus, Biſchop van *Alexandrie*, *zie* van hem in den twist met EUTYCHES XI. 36. enz. Zijn dood, 61. Gevolgen van zijne afzetting in *Egypte*, 66.

Dirkens, (Jan) of JOANNES THEODORI, predikt te *Antwerpen*, XXII. (III.) 142.

Disrenaux, (Jan) te *Ryſſel* verbrand, XXII. (III.) 185.

Doen Pieterszoon te *Amſterdam*, drukt de eerſte bijbelvertaling in het Nederduitsch, XXII. (III.) 68.

Dominicus Guzman, levensſchets van dezen ſtichter van de orde der Dominikanen, XVIII. 59. Zijn karakter, 65.

——— te *Plaiſance* ter dood gebragt, XXIII. (IV.) 82.

Domitiaan wordt Keizer, I. 279. Zijn ſlecht karakter, *ald.* De vervolging der Christenen onder hem duurde niet lang en was niet zeer zwaar, 281. De Apostel JOANNES door hem naar *Patmos* gebannen, 287. In het jaar 96 opgevolgd door NERVA, *ald.*

Domo, (Joachim de Nova) of VAN NEUHAUS, Kanſelier van *Bohemen*, vervolgt de Boheemſche broeders, XXIII. (IV.) 46.

Donatus, eenige berigten omtrent hem, IV. 149. *zie* verder Donatisten.

Dorothea van *Pruiſſen* wordt heilig verklaard, XVIII. 353.

Doſitheus, een ketter in de eerſte eeuw, I. 363.

Dragſy, (Gaspar) bevordert de Hervorming in *Zevenbergen*, XXIII (IV.) 8.

Driedo, (Jan) of DRIEDOENS, ſchrijft tegen LUTHER, XXII. (III.) 47.

Driesſche, (Johannes van den) Hoogleeraar te *Franeker*, deszelfs verdienſten in de verklaring van de Heil. Schrift, XXV. (VI.) 123.

Dryander, (Franciscus) vertaalt het N. Testament in het Spaansch en draagt hetzelve aan den Keizer op; aanmerkingen op den titel van hetzelven gemaakt; hij wordt te *Brus-*

Brusfel gevangen en ontkomt, XXII. (III.) 79. 80.
Dudith, (Andreas) Bisschop van *Vijfkerken*, begunstigt de Hervorming, XXIII. (IV.) 15.
Duranti, Bisschop van *Mende* in *Languedoc*, zijne schriften over de kerkplegtigheden, XIX. 7.
Durrius, (Johan Koenraad) Hoogleeraar te *Altorf*, geeft een kort begrip der zedelijke Godgeleerdheid uit, XXIV. (V.) 222.

E.

Eck, (Jan) tegenschrijver van LUTHER, XX. (I.) 63. Wordt door LUTHER wederlegd, 71. Twistgeding tusschen hem en CAROLOSTADIUS te *Leipzig*, 82.
——— Hoogleeraar te *Ingolstad*, schrijft tegen LUTHER, XXIV. (V.) 262.
Eduard, Graaf van *Herford*, oom van EDUARD VI. Koning van *Engeland*, wordt bij de minderjarigheid des Konings Protector, XXI. (II.) 319. Bevordert de Hervorming, 320. Zijn ongelukkig einde, 328.
——— VI. Koning van *Engeland*, geboren, XXI. (II.) 301. Volgt zijnen vader HENDRIK VIII. in de regering op, 318. Gelukkige voortgang der Hervorming onder zijne regering, 319. Sterft godvruchtig, 329. Zijn laatste gebed, *ald.*
——— onder deszelfs regering wordt de gemeente der vlugtelingen in *Engeland* aanzienlijk, XXII. (III.) 93.
Edzard, (Graaf) van *Oostfriesland*, staat toe dat de schriften van LUTHER openlijk verkocht worden, XXII. (III.) 36.
Efraëm *de Syrier*, berigt van hem en zijne schriften, VI. 17. IX. 377.
Egbert, een Angelsaksische Zendeling, XI. 225.
Egbertzoon, (Floris) Inquisiteur en Pastoor van de oude kerk te *Amsterdam*, spant met anderen samen om den Schout BARDES te verderven; voorstel van denzelven om de Lutherschen uitteroeijen, XXII (III.) 164.
Egmond, (Nikolaas van) tot Inquisiteur in de *Nederlanden* aangesteld, XXII. (III.) 44.
——— de Inquisiteur wordt uit zijnen dienst gezet, XXII. (III) 55.
——— (de Graaf van) naar *Spanje* vertrokken, keert terug zonder verzachting der vervolgingen verkregen te hebben, XXII. (III.) 184.
——— gevangen genomen, XXII. (III.) 276.
——— te *Brusfel* onthoofd, XXII. (III.) 286.
Eliacus, (Martinus) predikt te *Leeuwaarden*, XXII. (III.) 238.
Elipandus, berigt van dezen Aartsbisschop van *Toledo*, XII. 247. enz. Zijn dood, 265.
Elisabeth, aanmerkingen over de voorgewende Goddelijke Openbaringen van de-

ze Heilige, XVIII. 253–255.
Elizabeth, dochter van HENDRIK VIII. Koning van *Engeland*, wordt in de Hervormde leer onderwezen, XX. (I.) 324. Wordt Koningin van *Engeland*, en bevordert de Hervorming, 336–339.
——— of ISABELLA, gemalin van CHRISTIERN II. Koning van *Denemarken*, hare godsdienstigheid wordt zeer geprezen, XXII. (III.) 53. Woordenwisseling van dezelve met haren broeder FERDINAND; haar afsterven beschreven, 54.
Eloy of Eligius, predikt het Euangelie aan de zeekusten, XI. 225. *Zie* verder van hem 370.
Elymas, door PAULUS bestraft, I. 181.
Emmeram predikt het Euangelie onder de Beyerschen, XI. 231. Verder berigt van zijnen schielijken dood, 233.
Emser, (Hieronymus) Godgeleerde te *Dresden*, schrijft tegen LUTHER, XXIV. (V.) 262.
Ende, (Jacob van den) Advocaat te *Brussel*, gevangen gehouden en overleden, XXII. (III.) 280.
Ennodius, (Magnus Felix) stelt, dat een Bisschop van *Rome* van niemand dan van God geoordeeld wordt, X. 177.
Entes, (Barthold) Luitenant van den Graaf VAN DER MARK, in hechtenis genomen, XXII. (III.) 320.
Enzinas, (Franciscus de) Zie DRYANDER.
Epeszoon, (Juriaan) predikant, bijzonder voorval met denzelven, XXII. (III.) 335.
Epifanes, (Antiochus) zijn gedrag omtrent den godsdienst, I. 33.
Epifanius, een beroemd verdediger van den godsdienst, zijne levensgeschiedenis, VI. 279. Zijne achting en beoordeeling van zijn karakter, 285. Inhoud van zijn werk, genaamd het *Plegtanker*, 286. Zijn werk over de ketterijen, 293. Wetten en inrigtingen der regtzinnige kerk volgens hem, 303. Over onderscheiden standen der Christenen, 304. Godsdienstige vergaderingen, 305. Godsdienstige gebruiken, 306 Zeden der Christenen, 309 Poogt bij zijne komst te *Jerusalem* alles tegen ORIGENES in beweging te brengen, 334. Veroorzaakt eene scheuring, 337. Verordent eenen Priester of Ouderling in het Bisdom van *Jerusalem*, 338. Zijn zonderling gedrag in het openbaar gebed, 339 Zijn verder gedrag in den twist over ORIGENES. 341. 344. 377. Reist naar *Konstantinopolen*, 378. Zijn verder gedrag aldaar, 379. Zijn vertrek en dood, 381.
Erasmus, (Desiderius) hoe eerst zijn naam is geweest, XV. 188. Verdere levensschets van hem, 189–196.
——— Hervormer der Godgeleerdheid in de XVde eeuw, XIX. 54. Bezorgt de eerste uitgave van het Griekschc N. Testament te *Bazel* in 1516, 62.

62. Vervaardigt eene nieuwe vertaling van het Nieuwe Testament, 62. Aanmerking omtrent die vertaling, 63. *Zie* ook van hem 72.
Erasmus ſpot met de aflaten, XX. (I.) 31. Zijn getuigenis omtrent LUTHER, 81. 95. Omtrent MELANCHTON, 85. Omtrent de bulle van LEO X. tegen LUTHER, 92. Zijn gevoelen omtrent het bannen van LUTHER door den Paus en den Keizer, 108. *aant.* Twist met LUTHER over den vrijen wil, 142. LUTHER verſchoont zich wegens zijn ſtraf ſchrijven tegen hem, 145. Zijn merkwaardig ſchrijven aan LUDOV. VIVEZ over den vrijen wil, 146. Zijne aanmerking omtrent LUTHER, 248. Weigert een mondgeſprek te *Baden* bij te wonen, 345. Sterft te *Bazel*, 351.
——— beſtraft in zijne ſchriften de leer en gedragingen der Monniken, doch blijft Roomsgezind, XXII. (III.) 32. Hij heeft eene goede verbeelding van zich zelven, doch wil zijne rust niet opofferen; gevoelen over hem van FREDERIK CANERMIUS; hij haalt zich den haat der Geestelijken op den hals, en wordt overvallen met paskwillen en ſcheldnamen, 33. Deszelfs achterhoudendheid ſtaat de Hervormers tegen; hij wordt door LUTHER heviglijk berispt, en beſchuldigd van omgekocht te zijn; deszelfs uiteinde en dood, 35. 36.
——— brief van denzelven aan LUTHER, XXII. (III.) 42.
Erasmus ſchrijft tegen de valſche Euangelisten; ook aan die van *Nederland* en *Oostfriesland*, XXII. (III.) 74.
——— deszelfs verdienſten in de Predikkunde, XXIV. (V.) 233.
——— in de Theologiſche Studiën, XXV. (VI.) 92. XXVI. (VII.) 57.
——— in de Zedekundige Godgeleerdheid, XXVI. (VII.) 100.
——— in de Patriſtiek, XXVI. (VII.) 113.
Erpenius, (Thomas) Hoogleeraar te *Leyden*, zijne verdienſten in de Oosterſche Letterkunde, XXV. 102.
Erythraeus, (Matthias) predikt in *Polen*, XXIII. (IV.) 21.
Esch, (Jan) te *Brusſel* verbrand, XXII. (III.) 50. 51.
Eſſenius, (Andreas) of VAN ESSEN, Hoogleeraar te *Utrecht*, zijne verdienſten in de Dogmatiſche Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 168.
Eudo de Stella, of BON, een voornaam dweeper in de XIIde eeuw, XIX. 360.
Eudoxia, Keizerin te *Konſtantinopolen*, begint CHRYSOSTOMUS te haten, VII. 89. Verdere berigten van haar gedrag omtrent dien Kerkleeraar, 90. 92. 93. 95.
Eugenius ontvangt het Keizerrijk in het Westen van ARBOGASTES, IX. 110. Door THEODOSIUS overwonnen en gedood, 111.

Eunomius, een voorſtander der zuivere Ariaanen. Bijzonderheden nopens hem, IV. 322. Zijne ſchriften en geloofsbelijdenis, 323.

Euſebius, Kerkelijke Geſchiedſchrijver, I. Inl. 44.

——— zijn verhaal, omtrent eene briefwiſſeling tuſſchen JESUS en Koning ABGARUS, onderzogt, I 120.

——— Zijn levensgeſchiedenis, II. 390. Wordt Biſſchop van *Cæſarea*, 392. Houdt eene redenvoering ter inwijding eener nieuw gebouwde Kerk te *Tyrus ald.* Merkwaardige plaatzen uit dezelve aangehaald, 393. Of hij een Ariaan is geweest, 396. Bedankt voor het Biſſchops ambt te *Antiochie*, 400. Wanneer overleden, is. I. 401. Zijn lof, *ald.*

——— Zijne ſchriften waren deels geſchiedkundige, deels godgeleerde, III. 401.

——— Aanmerkingen omtrent zijn chroniek of algemeene tijdrekening II. 400 Omtrent zijne Kerkelijke Geſchiedenis, 403. Waar uit opgegeeven wordt zijn getuigenis omtrent JESUS, en den Canon des N T. 407. Berigt omtrent zijn boek van de Marte'aaren van *Palæſtina* Van het leven van KONSTANTYN, 411. Van de namen der plaatſen en ſteden, in de H. Schrift, 412.

——— Zijne leerſtellige, wederleggende en uitlegkundige ſchriften, III. 412. Onder deze munten uit, zijne Euangeliſche voorbereiding, 413. En bewijs van de waarheid van het Euangelie, 416. Merkwaardige plaats uit dit Werk over den ongehuwden ſtaat, 417. Omtrent de leer van Gods Zoon en de Engelen, 418 Zijne overige verloren ſchriften, 420. Zijne geloofsbelijdenis, IV 195. Merkwaardig gedrag van hun omtrent de geloofsbelijdenis der Nicëëſche Kerkvergadering, 200 Het opſtellen des maancirkel aan hem toegeſchreven, 208.

Euſebius: Biſſchop van *Nicomedie* Zijn gedrag in de zaak van ARIUS. IV 181. 219. *Zie* verder ARIUS. Verdere berigten omtrent hem, 228. 233. 265. 281. doopt KONSTANTYN DE GROOTE, 238 Wordt Biſſchop van *Konſtantinopolen*, 283. Sterft, 294.

——— Zijn verhaal aangaande het teken des kruis, door KONSTANTYN aan den Hemel gezien, IV. 17. *Zie* verder ARIUS Sterft, en krijgt eenen Ariaan tot opvolger, 283. ACACIUS.

Euſtathius, Biſſchop van *Sebaſte* in *Armenie*, II. 112.

——— van *Sebaſte* veroordeeld om zijne dweepzugt IV 392.

——— Biſſchop van *Antiochie* wordt afgezet door de Ariaanen, IV. 225. En naar *Thracie* verbannen, 't welk aldaar oproerige bewegingen verwekt, 227

Eutyches, wie geweest zij, XI. 28. Wordt beſchuldigd van ket-

ketterij, 29. Door eene kerkvergadering te *Konſtantinopolen* veroordeeld, 30. Hij bekiaagt zich over dit vonnis, 33. Zijne zaak nader onderzogt, 34. Aanmerking over zijne leer, 35. De Patriarchen van *Rome* en *Alexandrie* nemen deel in het geſchil, 36. Pogingen van het Keizerlijk Hof om den twist te ſtillen, 37. Eene algemeene kerkvergadering te *Efeſe* beſchreven, 38. Gedrag van den Roomſchen Biſchop LEO, bij deze gelegenheid, 40. Verrigtingen der kerkvergadering, 41. allen oordeelden, dat hij in zijne ambten weder moest herſteld worden, 43. Gevolgen van deze algemeene kerkvergadering, 45. Veranderingen aan het Hof door den dood van THEODOSIUS, 48. kerkvergadering te *Chalcedon*, in zijne zaak gehouden in het jaar 451. breedvoerig beſchreven, 49-60. Zijn dood, 61.

——— tweede tijdperk der Eutychiänery, XI. 61. Derde tijdperk, 77. Vierde tijdperk, 96.

——— verdere twisten daar na over de naturen van CHRISTUS, XI. 111. enz. *Zie* Capitula.

——— aanmerking omtrent die twisten, XI. 127-145.

Eutyches, abt te *Konſtantinopel*, ſtichter der Eutichianen, XXV. (VI.) 366.

Evagrius, een vermaarde Nitriſche Monnik, VIII. 8.

F.

Fabre (Jean Claude) zijne verdienſten in de kerkelijke geſchiedenis, XXVI. (VII. 117.

Fabricius (Chriſtophorus) predikt de Hervorming in *Nederland*, XXII. (III.) 91.

——— (Chriſtoffel ſmit of) te *Antwerpen* verbrand; levensbijzonderheden van denzelven, XXII. (III.) 176. 177.

Famola, berigt van haar VI. 65.

Fannius, of FANINUS van *Faënza*, ter dood gebragt, XXIII. (IV.) 81.

Fareau, (Simon) te *Valenchyn* gevangen en veroordeeld, doch door het volk verlost, XXII. (III.) 163.

Fariſ, (Willem) levensſchets van dezen Hervormer van *Geneve*, XXI. (II.) 2.

Farnovius, (Stanislaus) een Ariaanschgezinde, ſtichter der Farnovianen, XXIII. (IV.) 249.

Faustus, de uitmuntendſte onder de Leeraaren en Schrijvers der Manicheën. Berigten aangaande hun, 244. Zijne belijdenis van het gevoelen der Manicheën, 246-248.

Feito, predikt de hervorming in *Nederland*, XXII. (III.) 91.

Felix V, Hertog van *Savoije*, wordt na de afzetting van EUGENIUS IV. te *Bazel*, tot Paus verkoren, XVII. 190. Zijn karakter, 192. Strijd der partijen bij deze Pausſelijke ſcheuring, 193. Zijn gezag in dat der kerkvergadering te *Bazel* vermindert, 196 Doetafſtand van de Pausſelijke waardigheid, 208. Sterft, 310.

Felix, (Joan) of Zaliger Luthersch Predikant, uit *Duitschland* overgekomen, XXII. (III.) 260.
Ferdinand, (Koning) I. geeft vrijheid van Godsdienst in *Hongaryën*, XXIII. (IV.) 10.
——— Koning van *Bohemen*, vervolgt de Boheemsche broeders, XXIII. (IV.) 43.
——— (Keizer) wendt pogingen aan ter hereeniging van de Protestantsche met de Roomschkatolieke kerk, XXVI. (VII.) 152.
Ferrara, (de Hertogin van) beschermt de vervolgde leeraars, XXIII. (IV.) 62.
Ferrari (Bartholomeus) sticht de orde der Barnabieten, XXIII. (IV.) 330.
Fevre, (Jakoble) d'Estaples of FABER STAPULENSO. Kort berigt van dezen Franschen Hervormer, XXI. (II) 141. Merkwaardige bijzonderheid van zijn overlijden, 142.
Ficinus, (Marsilius) zijne Predikatien, XIX. 212. Verdediger van het Christendom, 252.
Filastrius, levensberigt van dezen schrijver eener Ketter-Geschiedenis, VI. 263. Beoordeeling van dit werk, 277.
Filibert, (Emanuel) Hertog van *Savoye*, wordt tot Landvoogd van de *Nederlanden* aangesteld, XXII. (III.) 112.
Filipneri, sticht de Priesterorde van het Oratorie, XXIII. (IV.) 336.
Filippus, of deze Keizer een Christen geweest is, II. 406.
Filips *de schoone*, Koning van *Frankryk*, in twist met Paus BONIFACIUS, VIII. 316–338.
——— Gedrag van Paus BENEDICTUS, XI. omtrent hem, XVI. 341.
——— KLEMENS V. verzoent hem met de Kerk, XVI. 347.
——— sterft, opgevolgd door zijnen zoon LODEWYK. X. 361.
Filips I. Koning van *Frankryk*, door Paus URBANUS II. in den ban gedaan, XVI. 61. 63. 66. Door PASCHALIS II. weder in den ban gedaan, 68. Einde van den twist met hem, 87.
Filips II, (Koning) geeft een plakaat uit tegen de spelen der Rhethorijkers, XXII. (III.) 41.
——— in de *Nederlanden* gehuldigd, XXII. (III.) 95.
——— II. Afstand van de *Nederlanden*, aan denzelven door Keizer KAREL V. XXII. (III.) 112.
——— vernieuwt de plakaten over den Godsdienst, XXII. (III.) 112.
——— vertrekt naar *Spanje*, XXII. (III.) 155. Bevelen van denzelven omtrent het naarkomen der plakaten, 155. Rigt eene Hoogeschool op te *Douay*, 156.
Filips van *Burgondie*, Bisschop van *Utrecht*. Zijn getuigenis omtrent de gesteldheid van het Roomsche Hof, in het begin der XVIde eeuw, XX. (I.) 21.
——— beteugelt den euvelmoed der geestelijken in *Nederland*, XXII. (III.) 14. Zendt eenen vlei-

vleijenden brief aan Paus NICOLAUS V. *ald.*
Filips, denkt na over de verbetering van eenige misbruiken der R. Kerk; heeft vele vrije gevoelens, XXII. (III.) 37.
Filo, de Jood, I. *Inl.* 34.
——— in gezantſchap gezonden aan den Keizer I. 169. en *aant.*
Filostratus, (Flavius) ſchrijft, ter benadeeling van het Christendom, het leven van APOLLONIUS van *Tyana*, III. 209. 211. en *aant.*
Firlei, (Joannes) PALATYN van *Krakau*, noodzaakt Koning HENDRIK III. de verbindtenis der Roomschgezinden en Euangeliſche goedtekeuren, XXIII. (IV.) 32.
Flacius, (Matthias) Hoogleeraar te *Jena*, deszelfs verdienſten in de uitlegkunde des Bijbels, XXIV. (V.) 71.
Flavianus, Biſchop te *Antiochie*, VII. 18.
Flecier, (Esprit) zijne verdienſten in de predikkunde, XXVI. (VII.) 121.
Fleury, (Claude) zijne verdienſten in de Kerkelijke Geſchiedenis, XXVI. (VII.) 117. in de katechetiek, 124.
Floriszoon, (Willem) van *Amſterdam*, bevordert de vergaderingen der Gereformeerden, XXII. (III.) 206.
Fokas, Keizer in 't *Oosten*. Zijne Regeering, X. 10. *Zie* ook XII. 32.
Fosfembruno, (Lodewyk de) Generaal Vicarius van de orde der Kapucynen, XXIII. (IV.) 320.
Fotinus, berigt aangaande hem, IV. 361.
Fotius, in plaats van den afgezetten Patriarch van *Konſtantinopolen* aangeſteld, XIV. 316. En weder afgezet, 330. Wordt te *Rome* veroordeeld, 331. Wordt weder Patriarch, 339. De Paufen blijven hem veroordeelen, 346. Wordt andermaal afgezet, 347. Sterft, 350.
Fox, (George) ſtichter van het genootſchap der Kwakers, XXV. (VI.) 318.
Franciscus, Stichter van de Orde der Franciskanen. Levensberigt van dezen zonderlingen man, XVIII. 68. Zijn dood, 87. Bijzonderheden van zijnen dood, 88. Wordt gecanonizeerd, 89. Zijn karakter, 90. Zijne vorige ontmoeting met Paus INNOCENTIUS III, 92. Over de wonden aan zijne handen en voeten, 43. *Zie* ook 85.
Franciscus van *Paula*, berigt van dezen ſtichter van de orde der Minimen, XVIII. 168. Wordt hoog geëerd, 172. Zijn verſtandig antwoord aan den Franſchen Koning LODEWYK, XI. *ald.*
Francois I. Koning van *Frankryk*, een eerzugtig Vorst, XX. (I.) 8.
Francois de Valois, wordt Koning van *Frankrijk*, XXI. (II.) 132. Zijn gedrag omtrent de Hervorming, 134. 135. Redenen van zijne vervolging der Hervormden, 136. Wordt 13 maanden te *Madrid* gevangen ge-

gehouden, 152. In dien tusſchentijd verdubbelde de vervolging der Hervormden, 153. Na zijne gevangenis zet hij zelve ook de vervolgingen voort, 170. 172. Zijn dubbelzinnig gedrag, 181. Zijn dood, 184. Een merkwaardig verhaal van THUANUS, omtrent een antwoord het welke eenige Leeraars der Sorbonne ontvingen, op hunne beſchuldigingen van CASTELLANUS, Lofredenaar van den overleden Koning, 185.

Francois II wordt Koning van *Frankryk*, XXI. (II.) 193. Staat van den godsdienst onder zijne regering, *ald.* Zijn dood, 217.

Fra Paolo. (P. Paulus Sarpi) een man van geest en verdienſte onder de Serviten, XVIII. 123.

Frederik *de wijze*, Keurvorst van *Saxen*, begunſtiger der geleerdheid, XV. 53. Sterft, XX. (I.) 134. *Zie Saksen.*

Frederik I. Hertog van *Zwaben*, wordt Keizer, XVI 129. Trekt met eene talrijke krijgsmagt in *Italie*, om zich te laten kroonen en om het verloren Keizerlijk gezag in *Lombardye* te herſtellen, 133. Weigert den Paus den ſtijgbeugel te houden. 134. verſchillend verhaal omtrent dit geval, 135. Bezit de Pieterskerk te *Rome*, en word gekroond, doch verkrijgt de heerſchappij van *Rome* niet, hetwelk hij beoogde, 136. Twist met den Paus over de leenroerigheid der Keizeren, 137. Inhoud van s' Keizers brief over deze zaak, aan de Duitſche Biſchoppen, 139. De Paus verontſchuldigt zich bij den Keizer, 141. Nieuwe verſchillen met den Paus, 142. Schrijft aan den Paus eenen nadrukkelijken brief, 144.

——— begunſtigt de verkiezing van VICTOR IV. tot Paus, na den dood van Paus ADRIAAN IV. tegen de verkiezing van ALEXANDER, III. XVI. 152. En bevestigt, na den dood van VICTOR, PASCHALIS III. tot Paus, 153. De Keizer trekt naar *Rome*, en wordt door PASCHALIS gekroond, *ald.*

——— Wordt door ALEXANDER III. in den ban gedaan, XVI. 153. En moet zich eindelijk voor den Paus vernederen, 155. Sluit vrede met de ſteden van *Lombardye*, 175. Twist met Paus LUCIUS III. en daarna met URBANUS, III. 176.

Frederik I. Hertog van *Sleeswyk* en *Holſtein*, wordt Koning van *Denemarken*, XXI. (II.) 101. Zet de Hervorming in zijn rijk voort, 102 110. 111. Zijn dood ſtremt eenigen tijd de Hervorming, 121. Tusſchenregering na zijnen dood, *ald.* Daarna opgevolgd door zijnen zoon CHRISTIAAN III. 123.

Frederik II. zoon van Keizer HENDRIK VI. Paus INNOCENTIUS beſtuurt, als Voogd van den jongen FREDERIK, *Sicilie*, XVI. 181 185. De Paus bewerkt zijne verkiezing tot Keizer, 196.

——— toont zich zeer eerbie-

dig voor den Paus, XVI. 197. Zijn zoon HENDRIK wordt tot Roomsch Koning verkoren, 220. De Keizer wordt door den Paus gekroond, *ald.* Verſchillen tusſchen hem en den Paus over het beſtier van *Sicilie*, 221. Zoekt zijn gezag in *Lombardye* te herſtellen, 222.

Frederik II. wordt wegens het uitſtellen van zijnen kruistogt door Paus GREGORIUS IX. in den ban gedaan, XVI. 224. Geeft in eenen brief aan den Koning van *Engeland* eene afzigtelijke teekening van de Roomſche kerk, 225. *Zie* verder 235. 241. 245. 258.

——— onderneemt den kruistogt, XVI. 227. Wordt ten laatſte van den ban ontſlagen, 230.

——— zijne geſchillen met de Lombarden, XVI. 231.

——— wordt andermaal in den ban gedaan, XVI. 234. Brengt zware beſchuldigingen in tegen den Paus en de Paus tegen hem, 236. 237. Aanmerkingen over de beſchuldiging aangaande de drie Bedriegers, welke de Paus den Keizer ten laste legde, 238. 242. 246. Hevige oorlog tusſchen hem en den Paus, 247. De Paus wil eene kerkvergadering houden, om hem af te zetten, 249.

——— twisten tusſchen hem en den nieuwen Paus INNOCENTIUS IV. vernieuwd, XVI. 252. Weigert zich voor de kerkelijke ſtraffen te vernoodmoedigen, 254. De ban op nieuw tegen hem herhaald en hij zelve door den Paus afgezet, 254. 255. Wordt door THADDEUS van *Sueſſa* mannelijk tegen alle beſchuldigingen verdedigd, 255. Zijne gramſtorige uitdrukkingen toen hem zijne afzetting gemeld werd, 257. Schrijft aan de Koningen van *Frankryk* en *Engeland* over de verbastering der Geestelijken, 258. Zijn ſtreng gedrag omtrent de afhangers van den Paus, 259. 263. De Paus hitst zijne onderdanen in *Sicilie* tot oproer aan, 261. Hij legt eene geloofsbelijdenis af, 262. Sterft. Aanmerking over zijn afſterven, 264. zijn zoon KOENRAAD IV. wordt Keizer, en handhaaft zijn regt tegen den Paus, XVI. 265.

Frederik III. Hertog van *Oostenryk*, wordt Keizer, XVII. 194. Begunſtigt den afgezetten Paus EUGENIUS IV. *ald.* Bewijst aan Paus FELIX V. te *Bazel* de eer niet als Paus, 197. Verſtaat zich heimelijk met Paus EUGENIUS, 204. Sluit met Paus NICOLAUS V. te *Weenen* een *Concordaat*, 210. Wordt door Paus NICOLAUS te *Rome* met de Longobardiſchen kroon gekroond, 212. Laat door ÆNEAS SYLVIUS eene vleijende redevoering voor den Paus doen, *ald.* Oneenigheden tusſchen hem en de Rijksvorſten, 218. De Duitſchers ſlagen ſlecht in hunne klagten over het gezag van den Paus, 225.

Frederik, (*Don*) zoon van ALBA, door hem naar *Gelderland*

land gezonden, XXII. (III.) 318.
Froisfard, (Joan) berigt van hem, XV. 205.
Fructuofus fchrijft regels voor de Monniken, XII. 8.
Fryth, (Joan) een der eerfte Hervormers in *Engeland*, XXI. (II.) 286. Verbrand, 287.
Fulgentius, berigt van dezen fchrijver tegen de Arianen, X. 318.

G.

Gabriel, (Petrus) predikt de Hervorming in *Nederland*, XXII. (III.) 94.
——— Gereformeerd Leeraar in *Holland*, XXII. (III.) 205. Hij predikt te *Overveen*, 208. Te *Buikfloot*, 210. Te *Delft* en in *den Haag*, 211.
——— te *Delft* overleden, XXII. (III.) 274.
Galenus predikt de Hervorming in *Nederland*, XXII. (III.) 90.
Gal of Gallus, berigt van dezen Ierfchen Zendeling, XI. 219.
Gallus, (Cajus Vibius Trebonianus) volgt DECIUS op, III. 110. Zijne vervolging der Christenen niet zwaar en kort, 113. Sterft, 114.
Gallus, (Richardus) Leeraar te *London*, XXII. (III.) 111.
Galerius, zijn karakter, III. 313. Zijn gedrag omtrent de Christenen, 322. 324. 325. 328. 345. 352. Beoorloogt MAXENTIUS, 350. Sterft, 355.
Galland, (Daniel) te *Duinkerken* omgebragt, XXII. (III.) 161.
Gallandius, (Andreas) zijne verdienften in de Patriftiek, XXVI. (VI.) 114.
Gallienus behandelt de Christenen gunftig, III. 150. 204. Wordt vermoord, 205.
Gallinaceus, (Gerardus) predikt de Hervorming in *Nederland*, XXII. (III.) 90.
Gandulf of Gundulf, leermeester der Gundulfianen, deszelfs leer veroordeeld, XXII. (III.) 4.
Garisfol, (Antonius) zijn twist met DE LA PLACE, XXV. (VI.) 239.
Gelafius, zusters zoon van CYRILLUS, wordt Bisfchop van *Cæfarea*, VIII. 207.
Gelafius, (Jan Janszoon of Joannes) te *Oudewater* opgehangen, XXII. (III.) 339.
Geldenhaur (Gerhardus) gezegd van *Nimwegen*, doet veel dienst aan de Hervorming. Overleden te *Marpurg*, XXII. (III.) 73. Deszelfs fchriften, 74.
Gelder, (Adolf van) deszelfs lijk opgegraven en mishandeld, XXII. (III.) 230.
Gend, (Hendrik van) fchrijft tegen het misbruik der Paufelijke magt, XXII. (III.) 9.
Gennadius van *Masfilia*, een leerftellig fchrijver, X. 281.
Gentilis, (Johannes Valentinus) geboortig van *Cojenza*, aanhanger van de leer der Antitrinitarisfen, te *Gex* onthoofd, XXIII. IV.) 236. deszelfs gevoelens, 237.

Georgius, een Predikheer predikt in *Hongaryen*, XXIII. (IV.) 3.
Gerard, (Johan) Hoogleeraar te *Koburg* en *Jena*, geeft een Theologisch Systema in het licht, XXIV. (V.) 202.
——— geeft een zedekundig leerboek in het licht, XXIV. (V.) 230.
——— schrijft tegen de Roomschgezinden, XXIV. (V.) 269.
Gerardus, (Everardus) predikt de Hervorming in *Nederland*, XXII. (III.) 91.
Gerrits, (Ellard) predikt de Hervorming in *Nederland*, XXII. (III.) 91.
Gerson, (Joannes) Kanselier der Universiteit van *Parys*. Berigt aangaande dezen uitmuntenden Godgeleerden, XVII. 99. Zijn gedrag in de kerkelijke scheuring, 100. Zijn gevoelen omtrent een zigtbaar Opperhoofd der kerk, *ald.* Zijn gedrag op de kerkvergadering te *Konstans*, 126. 127. 140. Zijn gevoelen omtrent de H. Schrift, XVIII. 232. 242. *Zie* ook, XIX. 150. 176. 184. 206. enz.
——— Beknopt verslag van zijn leven en schriften, XIX. 36-46. Zijn karakter, 47. Zijne uitlegkunde, 64. *Zie* ook XXVI. (VII.) 99.
Gichtel, (Johan Georg) stichter van de Sekte der Gichtelianen, XXV. (VI.) 334.
Gilbut, (de la Porree.) Berigt van dezen Scholastiken Godgeleerden, en van zijne schriften, XIX. 108.
Glassius, (Salomo) deszelfs verdiensten in de uitlegkunde des Bijbels, XXIV. (V.) 173.
Glikzener, (Erasmus) Superintendent der Lutherschen in *Polen*, XXIII. (IV.) 27.
Glimes, (Joan van) Markgraaf van *Bergen* naar *Spanje* gezonden, XXII. (III.) 198.
Gnaphæus, (Willem) Rector van het Gymnasium in den *Haag*, te *Delft* gevangen genomen, XXII. (III.) 57. Wordt onder borgtogt ontslagen, 61. Wordt andermaal gevangen; schrijft een boekje en moet vlugten, 6263.
Goch, (Jan van) Priester te *Mechelen*. Berigt van hem en zijne schriften, XVIII. 242.
——— predikt tegen de leer des Pausdoms, zijne gevoelens, deszelfs schriften worden door het Concilie van *Trente* verboden, XXII. (III.) 30. 31.
Godefridi, (Joannes) Aartsbisschop van *Utrecht*, een vleijende brief van denzelven wordt door FILIPS van *Burgondien*, aan Paus NICOLAUS V. gezonden, XXII. (III.) 15.
Godfried van Bouillon, trekt met het hoofdleger ter kruisvaart, XV. 275. Wordt Koning van *Jerusalem*, 284. Verdere overwinning door hem behaald, 285. Zijn dood, 287.
Godschalk, berigten van dezen Sakssischen Monnik, XIV. 280. Geschillen met hem over de Prædestinatie, in de IXde Eeuw,

Eeuw, 283. Wordt door eene Synode te *Ments* veroordeeld, 285. Zijne mishandelingen door HINCMAR, 291. Inhoud van zijn vonnis, 293. Velen trekken zich zijne zaak aan, 294. Zijne Geloofsbelijdenis, 295. Zijne leerſtellingen verdedigd door PENDENTIUS, Bisſchop van *Troyes*, 297. 302. 306. door RATRAMON, 298. Hoe AMULO de gevoelens van GODSCHALK voorſtelt, 299. SERVATUS LUPUS, verklaart zich voor zijne leerſtellingen, 300. REMIGIUS verdedigt insgelijks dezelven, 303. Vier artikelen tegen de leer van GODSCHALK, in eene kerkvergadering te *Chierſy* vastgeſteld, tegen welke PRUDENTIUS, de kerk van LIONS, en de Synode van *Valence* zich verzetten, 305-308. Zijn dood, 314.

Golius, (Jakob) Hoogleeraar te *Leyden*. Zijne verdienſten in de Oosterſche Letterkunde, XXV. (VI.) 103.

Gomarus, (Franciskus) Hoogleeraar te *Leyden*, ſchrijft tegen ARMINIUS, XXV. (VI.) 85.

——— deszelfs twist met ARMINIUS, XXV. (VI.) 223.

Gonfaloniere, ontwerpt een plan om den Paufelijken godsdienst omtekeeren, XXIII. (IV.) 78.

Gorter, (Evert) uit *Hoorn* verdreven, XXII. (III.) 275.

Graaf, (Jan de) van *Ekkergem*, te *Hulst* verworgd en verbrand, XXII. (III.) 185.

Grabo, (Matthys) een Mounik, ſchrijft een boek over het ongeregeld leven der geeſtelijken; wordt door het hof van *Utrecht* verketterd; wordt in de gevangenis geworpen en herroept zijn geſchrift. Invloed van deszelfs ſchrijven, XXII. (III.) 18.

Grange, (Peregrin de la) naar eene vergadering te *St. Truyen* gezonden, XXII. (III.) 217.

——— te *Valenchyn* ter dood gebragt, XXII. (III.) 251.

Granvelle, (de Kardinaal) ſmeedt plannen om de ketters uitteroeijen, XXII. (III.) 151.

——— veroorzaakt groot misnoegen door zijne heerschzugt, XXII. (III.) 169. Verlaat de *Nederlanden*, 173.

Grapheus, (Cornelius) of Schrijver, Secretaris van *Antwerpen*, wordt vervolgd over het vertalen van een boekje van JAN GOCH van *Mechelen*, XXII. (III.) 46. Wordt van zijn ambt ontzet; vervalt tot armoede, doch komt daarna weder tot beteren ſtand, 47.

Graſer, (Rudolf) verbetert de predikwijze in *Duitſchland*, XXVI. (VII.) 122.

Gratianus, Keizer in het Westen, neemt THEODOSIUS in 't Oosten aan, V. 10. Wordt vermoord. 11. IX. 73.

——— is de laatſte Christen Keizer, die den titel van Opperpriester of Pontifex Maximus voerde. V. 13.

Gratianus, Keizer in het Oosten, geeft geloofsvrijheid, VIII. 39. en wetten, 43. Neemt THEODOSIUS tot zijnen medebeſtuurder aan, 44. Sterft, VIII. 56.

——— berigt van dezen Schrijver over het Kanonieke regt, XVII. 329 Zijne werken, 330

Gray, (Joanna) MARIA Koningin van *Engeland*, laat haar ter dood brengen, XXI. (II.) 331.

Gregorius, tot Bisſchop van *Alexandrie* verkozen, IV. 291. En met geweld aldaar ingevoerd, 292.

Gregorius (Thaumaturgus) *Zie* THAUMATURGUS.

Gregorius, Bisſchop te *Alexandrie*, VIII. 92.

Gregorius van *Nazianzus*, berigt aangaande hem en zijne ſchriften, VI. 15. Lijst der Bijbelboeken volgens hem, 108. Levensberigt van hem, VIII. 322–393.

——— plaats en tijd zijner geboorte, VIII. 322. Zijn vader een *Hypſiſtarier*, 334. Karakter van zijne moeder, 325. Zijn vader, door deszelfs huisvrouw tot het Christendom bekeerd, 326. Hij, van eerſten af, tot den dienst van God beſtemd, 328. Zijne zucht tot het Asketisch leven, 330. Zijn vader onderſchrijft eene Ariaanſche Geloofsbelijdenis, 331. Wordt Onderling, VIII. 332. Houdt zijne eerſte preek te *Nazianzus*, 334. Zijne lotgevallen onder de regering van JULIANUS, 334. Zijn broeder CÆSARIUS ſterft, 337. Als ook zijne zuster GORGONIA, 339. Eene bijzonderheid van haar, *ald.* Zijn gedrag omtrent zijnen vriend BASILIUS, 340. Hij wordt zijnen vader in zijn ambt toegevoegd, 327–341. Zijn vader ſterft, 343. Hij verlaat *Nazianzus*, 344. Zijn dienst wordt te *Konſtantinopolen* begeerd, 345. Neemt de verdeeldheid der Katholijken aldaar weg, 347. Ontvangt den eernaam Theologus of Godgeleerde, 347. Aanmerking over vier zijner vermaardſte Predikatien, 348. Krijgt te *Konſtantinopolen* veel aanhang, 352. Wordt bedrogen door zekeren MAXIMUS, 353. Wordt door Keizer THEODOSIUS begunſtigd, 360. Is voorzitter op de tweede algemeene kerkvergadering te *Konſtantinopolen*, VIII. 368.

Gregorius, legt zijn Bisſchoplijk ambt neder, VIII. 370. Keert terug na *Nazianzus* 372. Zijne afbeelding van de Bisſchoppen van zijnen tijd, 373. Begeeft zich weder in eenzaamheid, 374. Wordt weder verkoren tot Bisſchop van *Nazianzus*, doch legt dit ambt weder neêr, 376. Zijn eenzaam leven te *Arianzus*, 377. Zijne brieven, 378. Zijne gedichten, 379. Zijn dood, 381. Bijgelovige verhalen omtrent de bewaarplaats van zijn ligchaam, 382. Uitgaven zijner werken, 383. Levensbeſchrijvingen van hem 387.

Gregorius van *Nyſſa*, berigt aan-

aangaande hem en zijne ſchriften, VI. 17. Houdt lofredenen op Martelaaren, 173.
Gregorius Levensbijzonderheden van hem, IX. 1-43. Was getrouwd, maar toch naderhand een aanprijzer van den ongehuwden ſtaat, IX. 2. Wordt Voorlezer, maar vervolgens Leeraar in de Welſprekendheid, 4. Wordt Biſchop te *Nyſſa*, 5. Wordt door de Arianen vervolgd, 6. Wordt herſteld, 7. Dood van zijnen broeder BASILIUS en zijne zuster MARRINA, 8. Komt te *Jeruſalem*, 9. Berigten van zijnen broeder PETRUS, 10. Zijne boeken aan zijnen broeder opgedragen, 11. Of hij opſteller is van het bijvoegſel op de Niceïſche Geloofsbelijdenis, 16. Zijne verdere verrigtingen te *Konſtantinopolen*, 17. Zijne verdere ſchriften, 19-24. Voorbeelden van ſommige bijzondere meeningen van hem, 25-34. Zijne zedelijke ſchriften, 35. Vervolg van zijne levensbijzonderheden, 39. Zijn dood en karakter, 41. Uitgaven van zijne werken, 42.
Grotſer, (Jakob) beroemd Duitsch Godgeleerde, XXVI. (VII.) 126.
Gribaldi, (Mattheus) van *Padua*, Antitrinitaris, te *Geneve* geſtorven, XXIII. (IV.) 238.
Grindall, (Edmund) Biſchop van *London*, verzet zich tegen VAN HAEMSTEDE, XXII. (III.) 143.
Groot, (Gerhard of Gerrit) gebooren te *Deventer*, 1340. Stichter der broederen van het gemeenſchappelijk leven. Kort levensberigt van hem, XVIII. 164. En van zijnen leerling FLORENTIUS RADEWYN, van den *Leydſchen Dam*, 167.
Groot, (Gerrit of Gerhard) deszelfs oordeel over de geestelijken, vaart hevig uit tegen de hoererende Priesters, en de zeden der Geestelijken, heeft de eerſte predikatie in de Nederduitſche taal gedaan, deszelfs dood, XXII. (III.) 18.
Groot, (Jan) Alber'szoon, Burgemeester van *Enkhuizen*, verdedigt den Paſtoor aldaar, XXII. (III.) 144.
Grosthead, (Robert) Biſchop van *Lincoln* in *Engeland*. Korte levensſchets van hem, XVI. 269. Geraakt in eenen ernſtigen twist met Paus INNOCENTIUS IV. 271. Beklaagt zich over het ſlegt gedrag der Geestelijken en van den Paus, en over de zedeloosheid van het Roomſche hof, 274
Gruwel, (Jan) Deken van *Weſtfriesland*, ſchrijft eenen brief aan den Schout van *Hoorn* over het vervolgen der Ketters, XXII. (III.) 180. 182.
Grynæus, (Simon) Bijzondere bewaring van dezen vriend der Hervormers, XX. (I.) 183.
——— bevordert de Hervorming in *Hongaryën* XXIII. (IV.) 4. en *Zevenbergen*, 9.

Gualbert, (Joan) ſtichter van de orde van *Vallombroſa*, XIV. 23.

Guarlach, leeraar der H. S. te *Leuven*, wanhoopt aan zijne zaligheid en brengt zich om het leven, XXII. (III.) 82.

Guaſtalla, (de Gravin) ſticht eene maagdenorde, XXIII. (IV.) 333.

Guibert, Abt van *Nogent ſous Coucy*, berigt van hem en van zijn boek aangaande de Reliquien, XVIII. 365. Zijn gevoelen omtrent de onbeſmette ontvangenis van MARIA. 371.

Guiscard, (George) kort berigt van dezen Schotſchen Martelaar, XXI. (II) 349–355.

Guiſe, deze familie uit het Huis van Lotharingen, heeft eenen grooten invloed in de regering van *Frankryk*, XXI. (II.) 193. De Prinſen van den bloede maken daar tegen eene tegenpartij, *ald.* Zamenzwering tegen de Guiſen ontdekt en verſtrooid, 194. Gevolgen hier van, 195. *Zie* verder van deze partij der Guiſen, 218.

——— De Hertog van *Guiſe*, doet eene zegepralende intrede in *Parys*, XXI. (II.) 245. Wordt in het beleg van *Orleans* verraderlijk doodgeſchoten, 251.

Gunther, Aartsbisſchop te *Keulen*, tegenſtand van denzelven tegen den Paus, XXII. (III.) 2.

Gurtler, (Nikolaas) Hoogleeraar te *Franeker*, zijne verdienſten in de Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 161.

Gustavus Ericzoon Waſa, bijgenaamd, verlosſer van het ongelukkig *Zweden*, zijn karakter, XXI. (II.) 73. Wordt Koning van *Zweden*, 74. Zijn gedrag omtrent Geestdrijvers, 75. Laat eene overzetting van het N. Testament in het Zweedsch vervaardigen, 76. Zijn gedrag omtrent OLAUS PETERSON, 77. Gebood een mondgeſprek te houden tusſchen den Aartsbisſchop van *Upſal* en OLAUS PETERSON *ald.* Gevolg van dit geſprek, 79. Nader mondgeſprek te *Upſal*, 80. Doet de Kerken zuiveren en ſtelt Euangeliepredikers aan, 82. Beroept een' Rijksdag te *Weſteraas* en wil de Kroon nederleggen, 8385. Hij verklaart zich openlijk voor de Hervorming, 87. En wordt plegtig gekroond *ald.* Op eenen Rijksdag werd eene Kerkenordening algemeen goedgekeurd en ingevoerd, 88. Pogingen om de Hervorming in *Zweden* te vernietigen, door den Koning te leur geſteld, 94. Zijn dood en opvolgers, 9596.

Guy of Guido, van *Vlaanderen*, begint agt te geven op het gedrag der kerkelijken, XXII. (III.) 9.

Gyſius, (Joh.) bezorgt het herdrukken van het martelaarsboek, XXII. (III.) 142.

H.

Haamſtede, (Adriaan) Schrijver van het Martelaarsboek, predikt de Hervorming in *Nederland*, XXII. (III.) 91 ——— predikt te *Antwerpen*, XXII (III) 141. Hij ſchrijft het martelaarsboek, 142.

Haan, (Galenus Abrahams de) hoofd van eenen aanhang der Doopsgezinden, XXV (VI.) 281.

Hackſpan, (Theodoricus of Diedrik) Hoogleeraar te *Altorf*, deszelfs verdienſten in de uitlegkunde des Bijbels, XXIV. (V.) 180.

Hadrianus VI, volgt Paus LEO X op, XX. (I.) 123. Zijne afkomſt en karakter, 124. Zijne gezindheid omtrent de Kerkhervorming, 125. Zijn dood en graffchrift, 127.

Halewijn, (Kornelis) van *Amſterdam*, te *Antwerpen* omgebragt, XXII. (III.) 151.

Haller, (Berchtold) Berigt van dezen Zwitſerſchen Hervormer, XX. (I.) 284–346.

Hamel, (Frans Baptista du) zijne verdienſten in de Bijbelſche dogmatiek, XXVI. (VI.) 95

Hamelman, (Herman) Lutherſche Predikant uit *Duitschland* overgekomen, XXII. (III). 260.

Hamilton, (Patricius) kort berigt van dezen eerſten Hervormer van *Schotland*, XXI. (II.) 340. Wordt levendig verbrand, 342 Zijne laatſte woorden, 343. Gevolgen van zijnen dood, 344.

Hardenberg, (Petrus) te *Amſterdam* tot Predikant beroepen, XXII. (III.) 355.

Hardenberg, (Albert van) Abt van het Klooster van ADUARD te *Groningen*, boezemt de kloosterlingen de leer der Hervorming in; wordt leeraar te *Bremen* en *Embden*, XXII. (III.) 78. Tracht de leer van KALVYN in *Bremen* intevoeren, en wordt van daar verdreven, XXIII (IV) 132.

Harmens, (Fy) bijgenoemd GELE FY in den *Haag*, geſtraft, XXII. (III.) 164.

Haſardus, (Petrus) predikt de Hervorming in *Nederland*, XXII. (III.) 91.

Hattem, (Pontiaan van) ſtichter van de Sekte der Hattemisten, XXV. (VI.) 343.

Hedio, (Kaspar) van *Mentz*, ontvangt eenen brief van FREDERIK CANIRMIUS van *Delft*, over ERASMUS, XXII. (III.) 33.

Heidanus, (Caspar) of VAN DER HEIDEN, predikt de Hervorming in *Nederland*, XXII. (III.) 91. Te *Antwerpen*, XXII. (III.) 97. 141. Naar *Amſterdam* gezonden over verſchilpunten, XXII. (III.) 246. Wordt voorzitter van de kerkvergadering in 1571 te *Embden* gehouden, XXII. (III.) 310.

Heidanus, (Abraham) Hoogleeraar te *Leyden*, geeft een Dogmatisch Systema in het licht, XXV. (VI.) 157.

Heidegger, (Johan Hendrik) Hoogleeraar te *Zurig*, zijne verdienſten in de leerwij-

wijze der Coccejanen, XXV. (VI.) 161.
Heyes, (Albert) van *Amſterdam*, bevordert de vergaderingen der Gereformeerden, XXII. (III.) 206.
Heliogabalus, (Antoninus) berigt omtrent dezen Keizer, II. 391.
Henchel (Jan) Hofprediker van MARIA, Koningin van *Hongaryen*, XXIII. (IV.) 4.
Hendrik II, Koning van *Engeland*, moet vele vernederingen ondergaan niet alleen van den Paus, maar ook van eenen heerschzuchtigen Prelaat, in zijn eigen Rijk, THOMAS BECKET, XVI. 162–169. Doet eene vernederende boete voor de aanleiding, welke hij door onbedagte woorden tot den moord van gemelden Prelaat opgegeven had, 173.
Hendrik II, wordt Koning van *Frankrijk*, XXI. (II.) 187. Vaardigt een Plakaat uit, tegen de Hervorming, 188. Laat eenige Parlementsleden in hechtenis nemen, 191. Sterft *ald.*
Hendrik III, wordt Koning van *Frankryk*, XXI. (II.) 265. Wordt vermoord, 268.
Hendrik IV, (Keizer) keurt de verkiezing van Paus GREGORIUS VII. goed, XVI. 6. Twist met dien Paus over de beleening, 17. *Zie* verder GREGORIUS VII.
——— zijn zoon tegen hem opgehitst, XVI. 59.
——— de twist met hem, door den Paus PASCHALIS voortgezet, XVI. 69.
Hendrik IV, een tweede zoon van hem, ſtaat, na het overlijden van den voorigen tegen hem op, XVI. 70. Neemt hem gevangen en laat hem afſtand doen van het Rijk, 72.
——— Sterft, XVI. 72. Zijn lijk, uit een gewijde Kerk opgegraven, in een ongewijde Kapel bijgezet en vier of vijf jaren daarna in gewijde aarde begraven, 73.
——— trouwt met MARGARETHA Zuster van KAREL IX. Koning van *Frankrijk*, XXI. (II.) 255. BEZA ſchrijft, bij die gelegenheid, hem eenen brief, 259. Gruwelijke moord te *Parys* aan de Hervormden gepleegd, bij de voltrekking van zijn Huwelijk, 261. Wordt Koning van *Frankryk*, 268. Geeft het Edikt van *Nantes* uit, 270.
——— in deszelfs geſchillen met Paus GREGORIUS, VII. Kiest WILLEM Biſchop van *Utrecht* de zijde des Keizers, XXII. (III.) 2.
——— verdrijft de Jezuiten uit *Frankrijk*, XXVI. (VII.) 44.
Hendrik V, Roomsch Keizer ſluit met den Paus PASCHALIS II. een vergelijk over de Investituur, XVI. 73. *Zie* PASCHALIS II.
——— trekt tegen Paus GELASIUS II. naar *Rome* op, en verkiest eenen anderen Paus GREGORIUS VII. XVI. 90. 91.
——— wordt, op eene kerkvergadering te *Rheims*, door Paus CALIXTUS in den ban gedaan, XVI. 95. Wordt van den ban

ban weder ontſlagen en een verdrag tuſſchen hem en den Paus, te *Worms* geſloten, 97. Inhoud van dat verdrag, 98. Sterft 104.

Hendrik VI, wordt als Keizer door den Paus gekroond, in het jaar 1192. XVI. 179. Laat zich tot Koning van *Sicilie* kroonen, 181. Sterft, 182. Laat eenen zoon na pas vier jaren oud, FREDERIK *ald.* De Paus beſtiert *Sicilie* als voogd van den jongen FREDERIK, 185.

Hendrik VII, trekt naar *Italie*, om zich als Keizer, te *Rome* te laten kroonen, XVI. 352. Sterft, 354. 362.

Hendrik VIII, Koning van *Engeland*, zijn karakter, XX. (I.) 10. Schrijft tegen LUTHER, 109. Ontvangt van Paus LEO X. den titel van *Beſchermer des Geloofs*, 111. Zijn antwoord op de uitnodiging om toe te treden tot het verbond te *Smalkalden*, 295.

——— Koning van *Engeland*, een ijverig aanklever van den Roomſchen Godsdienst, XXI. (II.) 273. Vervolgt de Hervormden, 275. Verbreekt zijn huwelijk met KATHARINA VAN ARRAGON en trouwt ANNA BOLEIN, 276. Breekt alle gemeenſchap met den Paus af, 284. Laat THOMAS MORUS en JOAN FISSCHER onthoofden, 291. Zijne onderhandelingen met de Proteſtantiſche Vorſten in *Duitſchland*, 294. Schaft de Kloosters af, 296. Laat zijne Gemalin ANNA BOLEIN onthoofden, 298. Trouwt JOANNA SEYMOUR *ald.* Laat eenige Geloofsartikelen vaſtſtellen, 299. Zijne Gemalin JOANNA SEYMOUR ſterft, 301. Zes artikelen omtrent het geloof vaſtgeſteld, 304. Trouwt zijne vierde vrouw ANNA VAN KLEEF, 307. Scheidt zich van haar, 308. Trouwt met KATHARINA HOUWARD, 301. Laat haar onthoofden, 310. Trouwt zijne zesde Gemalin KATHARINA PARRE, 312. Zijn dood, 318.

Hendrik VIII, Koning van *Engeland*, begunſtigt de vlugtelingen om het geloof, XXII. (III.) 92.

Hendrik, Landgraaf van *Thuringen*, na de afzetting van FREDERIK II. tot Keizer verkoren, doch ſterft ſpoedig, XVI. 259. 260.

Hendrik (Nikolaas) uit *Munſter*, ſtichter der Familisten, XXIII. (IV.) 205. Deszelfs leerſtelſel, 207.

Hendrik, een Augustijner Monnik te *Doornik* gevangen en verbrand, XXII. (III.) 71.

Henoch, aanmerking omtrent zijn boek, II. 371.

Heraclius, Keizer in het Oosten, verovert *Perſië*, X. 12. Onder zijne Regering neemt de nieuwe Godsdienst van MUHAMMED eenen aanvang *ald.*

Heraclius, Keizer, XI. 148. Zijne opvolgers, 149. 151.

——— zijne wet in de zaak der Monotheliten, *Ecthesis* genoemd XII. 209.

Hermogones, een Dwaalleeraar in de IIde Eeuw, II. 222.

Hermias, ſchrijft een hekelſchrift tegen de Heidenſche Wijsgeeren, II. 178.
Herodes *de Groote;* zijn karakter, I. 5.
——— vernieuwt den tempel te *Jeruſalem*, I. 6.
——— zijn rijk, na zijnen dood, onder zijne drie zoonen door AUGUSTUS verdeeld, I. 7
——— zijn dood, I. 72.
Herodes Antipas, Viervorst van *Galileë*, laat JOANNES *den Dooper* onthoofden, I 91. Afgezet en gebannen, 167.
Herodes Agrippa I, wordt Koning, I. 167. Door CLAUDIUS begunſtigd, I. 176. Laat JACOBUS onthoofden en PETRUS gevangen zetten, I. *ald.* Sterft, I. 179.
Herodes, Koning van *Colchis*, ſterft, I. 209.
Herodes Agrippa II, wordt Koning, I. 209. Zijn gebied door NERO vergroot, 210. Sterft, 272.
Herrewijn, (Jan) gezegd GERSTEKOORN van *Houtkerke* in *Weſtvlaanderen* te *Hontſchooten* gevangen en verbrand, XXII. (III.) 159.
Heſſels, (Jakob) Lid van den Bloedraad, XXII. (III.) 278.
——— te *Gend* opgehangen, XXII. (III.) 361.
Heſychius, zorgt voor goede affchriften des N. Testaments en der Alexandrynſche Overzetting, III. 288.
Hetzer, (Ludovicus) berigt aangaande denzelven, XXIII. (IV.) 211. Stichter van het genootſchap der Antitrinitarisſen, 212. Zijn dood, 213.
Heu, (Boudewijn Le) te *Bruſſel* onthoofd, XXII (III.) 151.
Heuvel, (Adriaan van den) Dirkszoon, burgemeester van *Gorinchem* is de Hervorming toegedaan, XXII. (III.) 212.
Hierax, zijne gevoelens, III. 274.
Hierocles, een Platonisch Wijsgeer; zijn haat tegen de Christenen, III. 328. 330. Voornaamſte oorzaak der vervolging onder DIOCLETIANUS, *ald.* Schrijft tegen de Christenen, 329.
Hieronymus, IV. 94.
Hieronymus II, en de geleerdſte uitleggers van zijnen tijd, VI. 162. Vaart op eene ſterke wijze uit tegen JOVINIANUS, welke het bijgeloof beſtrijdt, VII. 170–207. Als ook tegen VIGILANTIUS, VII. 175–215. Zijn gevoelen omtrent ketters, 251. Eenen geruimen tijd, een vereerder van ORIGENES, VII. 137. 331. Verandert van gedachten omtrent dezen Leeraar, 332. Wordt, door VIGILANTIUS, van Origenistery beſchuldigd, 333. Zijn verder gedrag, in den twist over ORIGENES, 342. 344. Nieuwe twist tuſſchen hem en RUFINUS, 346 351–357. Mishandelt RUFINUS nog na deszelfs dood, 358.
Hieronymus, berigt van zijnen droom, V. 139. VII. 120. Een voorſtander der Moni-

ken, VI. 51. Verder berigt van hem en zijne ſchriften, 52. Bemoeit zich voornamelijk om vrouwen tot het eenzaam leven te bewegen, 54. VII. 148. Zijne berigten van verſcheidene godvruchtige vrouwen, 55. 57. 58. 62. 63. 64. 65. 66. VII. 143 Lijst der Bijbelboeken volgens hem, 103. Aanmerkingen van AUGUSTINUS omtrent zijne Overzetting van de boeken des O. Testaments, 144. Hoe en wanneer hij zijne Overzetting begon en voortzette, 147. VII. 142. 166.

Hieronymus, uitvoerige levensbeſchrijving van dezen beroemden Westerſchen Kerkleeraar. VII. 113–221.

——— zijne geboorte, plaats en tijd van zijne geboorte, VII. 113. Berigten van zijne vroegere jeugd, 115. Wordt gedoopt en reist naar *Gallien*, 117. Zijn verblijf te *Aquileja*, en zijn eerſte geſchrift, 118. Reist naar *Antiochie*, 120. Zijn vermaarde droom, *ald.* (*Zie* ook V. 139.) Wordt een Kluizenaar en Monnik, 121. Door vleeſchelijke lusten beſtreden, 122. Leert het Hebreeuwsch, 123. Zijne geleerde werkzaamheden in de Syriſche Woeſtijnen, 124. Wordt in kerkelijke verſchillen bij de Meletiaanſche ſcheuring betrokken, 127. 138. Schrijft in eenen opgeſmukten ſtijl eenen ſterk vleijenden brief aan den Roomſchen Bisſchop, 131 Wordt Presbijter te *Antiochie*, 134. Reist naar *Konſtantinopolen*, 135. Zijne wijze van ſchriftuitlegging, 137. 161. Zijne ſchriften op verzoek van DAMASUS opgeſteld, 141. Zijne verkeering met godvruchtige vrouwen, 142. 182. en ſchriften op derzelver verzoek, 145. Boezemt haar zucht tot het afgezonderd leven in, 148. Komt daardoor te *Rome* in algemeenen haat, 151. Schrijft eenen ſchimpenden brief aan ONAZUS, 154. Verlaat *Rome* en komt in het H. Land, 156. en verder te *Alexandrie*, 157. Vestigt zijn verblijf bij *Bethlehem*, 158. en blijft in die eenzaamheid tot aan zijnen dood, 159. 206. Zijne geleerde bezigheden, 159. Zijne verklaringen van den Bijbel, 160. Zijne verbeteringen der Latijnſche Bijbeloverzetting des Ouden Testaments naar de Alexandryners en eene nieuwe Overzetting uit het Hebreeuwsch, 166. Andere ſchriften, 169. Zijne twistſchriften tegen JOVINIANUS, 170. Zijne briefwisſeling met AUGUSTINUS, 171. Wordt ingewikkeld in de twisten over ORIGENES, 175. (*Zie* ook VI. 332. enz.) Zijne verdere ſchriften, 176. Schrijft aan godvruchtige vrouwen, 182. Zijne werken in de laatſte 15 jaren van zijn leven, 189. Mengt zich in de Pelagiaanſche verſchillen, 202. Sterft en wordt te *Bethlehem* begraven, 206. Bijzonderheden omtrent zijn lijk, 207. Wordt als een Heilige geëerd, 208.

Beoordeeling van hem door LUTHER en CLERICUS, 209. Zijne verdere beoordeeling door anderen, 211. 212. Zijne verloren geraakte ſchriften, 215. Onechte ſchriften aan hem toegeſchreven, 216. Uitgaven zijner werken, 219. Levensbeſchrijvingen van hem, 220.

Hieronymus ſchrijft tegen PELAGIUS, IX. 168.

——— van *Praag*, de vertrouwdſte vriend van J. HUS, berigt van dezen Hervormer, XIX. 383. Wordt gevangen in *Konſtans* gebragt, 394. Wordt te regt geſteld en herroept zijne gevoelens, 401. Trekt zijne herroeping weder in, 403. Wordt veroordeeld en verbrand, 404. Zijne houding aan den brandſtapel, *ald.*

Hilarion brengt de levenswijze der Monniken in *Syrie* en *Palæſtina* over, IV. 103.

Hilarius, verſchillen tuſſchen dezen Biſchop van *Arles* en Paus LEO *den Grooten*, V. 321. Door LEO gevonnist, 325.

——— Biſchop van *Pictavium* (*Poitiers*) werkt in de Weſterſche kerk ten voordeele van het Niceïsch geloof, VIII. 9.

——— levensbijzonderheden van hem, VIII. 134-165. Bronnen van zijne levensgeſchiedenis, 134. Zijne geboorte, bekeering en geleerdheid, VIII. 135. Wordt Biſchop van *Pictavium*, 136. Zijn gedrag omtrent zijne vrouw en dochter, 138. Verdedigt het Katholijk geloof, 139. Wordt naar *Phrygie* gebannen, 141. Schrijft zijn boek over de kerkvergaderingen, 142. Zijn werk over de Drieëenheid, 146. Beoordeeling van dit werk, 152. Woont de kerkvergadering te *Selencia* bij, 153. Zijn tweede verzoekſchrift aan den Keizer KONSTANTIUS, 154. Schrijft een boek tegen den Keizer KONSTANTIUS, 155. Keert weder in *Gallien*. Zijn ijver tegen de Arianen, 157. Zijn werk over de Pſalmen en over MATTHEUS, 158. 159. Zijn dood 160. Zijn karakter, 162 Zijne verloren ſchriften, 164. Uitgaven van zijne ſchriften en levensbeſchrijvingen, 165.

Hildebert van *Mans*, zijn levensſchets, XV. 82.

Hildegardis, aanmerkingen over de voorgewende Goddelijke Openbaringen van deze Heilige, XVIII. 248-353.

Hippolytus, zijne geſchiedenis, III. 107. Zijne ſchriften, 108. Zijn Paasch-Cirkel, 109. Zijne gevoelens, 110.

Hincmar van *Rheims*, een vriend van RADBERT, verdediger van de leer der Tranſubſtantiatie, XIV. 233. Zijn ſtreng gedrag omtrent GODSCHALK, 284. 287. 290.

——— zijn dood en ſchriften, XIV. 288. Zekere ſchikkingen van hem voor de Geeſtelijkheid van zijn kerspel, 289. Een voorbeeld van zijne ligt- en bijgeloovigheid, 290.

Hobbes, (Thomas) deszelfs

zelfs Deïstische gevoelens, XXIV. (V.) 87.
Hoen, (Cornelis) of HONIUS, te *Delft* gevangen, XXII. (III.) 51. Overlijdt in den *Haag*, 61.
Hofman, (Daniel) Hoogleeraar te *Helmstad*, veroorzaakt het verschil over de wijsgeerte in den Godsdienst, XXIV. (V.) 331.
Hongere, (Mailgaart de) Hervormd Leeraar te *Yperen*, ter dood gebragt, XXII. (III.) 262.
Honius, (Cornelis) of HOEN te *Delft* gevangen, XXII. (III.) 57. Overlijdt in den *Haag*, 61.
Honorius, Keizer in het Westen, V. 22. Sterft, 27.
——— zijne wetten omtrent de Heidenen, V. 28. Omtrent kerkelijke zaakwaarnemers, 231. Den geestelijken staat, 232. Omtrent ongelukkigen, 245. En gevangenen, 246. Het geestelijk gerichtshof, 252. *cant.* maakt schikking tot de verkiezing van eenen Bisschop te *Reme*, 296.
——— zijne wetten tegen de Manicheën. VII. 230. Tegen de Donatisten, 252. 362 369. 370. 373. Tegen de Pelagianen, IX. 201. 204.
Honorius van *Antun*; berigt van dezen Scholastieken Godgeleerden en zijne schriften, XIX. 83.
Honter, (Joannes) predikt de Hervorming in *Zevenbergen*, XXIII. (IV.) 7.
Hoogstraten, (Jakob) tegenschrijver van LUTHER, XX. (I.) 63. Door LUTHER beantwoord, 72.
Hoogstraten, (Jakob) weigert den nieuwen Eed aan den Koning, XXII. (III.) 264.
Hoogenlaag, (Jan) Priester te *Haarlem*, houdt een mondgesprek over den Godsdienst, XXII. (III.) 251.
Hoogt, (Everhardus van der) geeft eenen Hebreeuwschen Bijbel in het licht, XXV. (VI.) 108.
Hoornbeek, (Johannes) Hoogleeraar te *Utrecht*, deszelfs verdiensten in de Dogmatische Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 168.
Hoorn, (Willem van) predikt in *Zeeland*, XXII. (III.) 212.
Hoorne (de Graaf van) gevangen genomen, XXII. (III.) 276.
——— te *Brusfel* onthoofd, XXII. (III.) 286.
Hopperus, (Joachim) van *Sneek*, tot Presidént der Staten Generaal aangesteld, XXII. (III.) 184.
Hospinianus, (Rudolphus) verklaart zich tegen het ontwerp van eendragt, XXIII. (IV.) 121.
Hottinger, (Nic.) Bijzonderheden van dezen eersten Martelaar voor de Hervorming in *Zwitserland*, XX. (I.) 318.
Houward, (Katharina) trouwt met HENDRIK VIII Koning van *Engeland*, welke haar daar

daarna laat onthoofden, XXI. (II.) 307. 310.
Huber, (Samuel) deszelfs leer en gevoelens, XXIII. (IV.) 166. 168. Beſtrijdt de gevoelens van BEZA, 167. Te *Wittenberg* als Hoogleeraar aangeſteld en van zijn ambt ontzet, 169. 170.
——— verſchillen met denzelven over de verkiezing tot zaligheid, XXIV. (V.) 329.
Hugo van *St. Caro*, geeft eene verbetering van de VULGATA, XIX. 19. Nader berigt van dezen ſchrijver, 24. Zijne *Concordantiæ Sacrorum Bibliorum*, 25. Zijn *Postillæ* in *univerſa Biblia*, 34.
Hugo, Aartsbisſchop van *Rouen*. Berigt van dezen Scholastieken Godgeleerden en zijne ſchriften, XIX. 82.
Hugo van *St. Victor*, Kanunnik te *Parys*. Berigt van dezen Scholastieken Godgeleerden en zijne ſchriften, XIX. 114.
Huikefloot, (Joost) Schout van *Hoorn*, tracht de vergadering der Gereformeerden te verhinderen, XXII. (III.) 207.
Hulſeman, (Johan) Godgeleerde te *Leipzig*, geeft een Theologisch Systema in het licht, XXIV. (V.) 208.
Hulſius, (Henrikus) Hoogleeraar te *Duisburg*, zijne verdienſten in de godgeleerdheid, XXV. (VI.) 161. 165.
Hulst, (Francois van der) Raad in *Braband*, eerſte Inquiſiteur in de *Nederlanden*, XXII. (III.) 44.
——— wordt uit zijnen dienst gezet, en weder herſteld, XXII. (III.) 55.
Hunger, Bisſchop van *Utrecht* op de Synode te *Aken*, XXII. (III.) 2.
Hus, (Joannes) Stichter der hoofdveranderingvan dengodsdienst in *Boheme*. Levensberigt van hem, XIX. 381. Zijn eerſte aanval op eenen der toenmalige Pausſen, 383. Wordt door den Paus voor eenen ketter verklaard, 385. Zijne verdere aanvallen op den ſtoel van *Rome*, 387. Wordt voor regtzinnig verklaard zelfs door den Pausſelijken Kettermeester in *Bohemen*, 389. Reist gemoedigd naar de Kerkvergadering te *Konſtans ald.* Komt met eenen vrij geleibrief van den Keizer te *Konſtans*, 390. Wordt gevangen genomen, ſchoon niet afgeweken van het toenmalig kerkelijk geloofsſtelſel, 392. Onbetamelijk gedrag der Kerkvergadering omtrent hem, 396. Wordt veroordeeld en verbrand, 397. Zijn gedrag bij zijne teregtſtelling, 399. Aanmerkingen omtrent dien Hervormer, 400. Verbittering der Bohemers over zijnen dood, 401.
——— deszelfs leer in *Nederland* overgebragt, XXII. (III.) 11.
Hutten, (Ulrich van) medeſchrijver der *Epistolæ obscurorum virorum*, XV. 183. Verder berigt van hem, 184.
——— een vurig voorſtander van de zaak van LUTHER, ſterft, XX. (I.) 135.

Hutter, (Leonard) Godgeleerde te *Wittenberg*, vervaardigt een leerboek der Systhematiſche Dogmatiek, XXIV. (V.) 194.
Hypatia, eene geleerde vrouw, wordt ongelukkig vermoord, V. 148.
Hyperius, (Gerard Andreas) of VAN IEPEREN, Hoogleeraar te *Marburg*, zijne verdienſten in de Dogmatiſche Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 147.
Hyrkanus, zijne lotgevallen, I. 3. 4.

I.

Ignatius, Biſſchop van *Alexandrie*, ondergaat den Marteldood, II. 18. Aanmerking over denzelven, 19. En over de echtheid van zijne brieven, 22-31.
——— door GREGORIUS XV. onder de Heiligen geſteld, XXVI. (VII.) 10.
Ignatius, Patriarch van *Conſtantinopolen*, afgezet en FOTIUS in zijne plaats aangeſteld, XIV. 116. FOTIUS afgezet en IGNATIUS weder herſteld, 330 Sterft, 338.
Illyricus, (Matthias Flacius) Luthersch predikant uit *Duitschland* overgekomen, XXII. (III.) 260.
——— tot Hoogleeraar te *Jena* aangeſteld, XXIII. (IV.) 147. Gevolgen hiervan, 148. Deszelfs dwalingen, 149. Hij wordt uit *Jena* verdreven, 151.
Ilpendam, (Jacob van) geheimſchrijver van *Brederode* te *Bruſſel* onthalsd, XXII. (III.) 263.
Inigo, of IGNATIUS, Heer van *Ognes* en *Loijola*, ſticht de orde der Jezuiten, XXIII. (IV.) 338.
Ireneus, Biſſchop van *Lions*; bericht aangaande hem en zijne ſchriften, II. 230. eenige plaatſen uit dezelve aangehaald, 234. 236. 242. 244. 245 246. 254. 259. 261. 263. 667. Zijne zonderlinge gevoelens *ald* enz. Aanmerking omtrent derzelver opgaaf, 270.
——— in zijne zonderlinge gevoelens zijn de zaaden te ontdekken van die, welke naderhand, onder de Chriſtenen meer algemeen geworden zijn, 271.
Irenæus, (Chriſtophorus) aanhanger van ILLYRICUS, XXIII. (IV.) 151.
Iſabella of Elizabeth, gemalin van CHRISTIERN II. Koning van *Denemarken*, hare godsdienſtigheid wordt zeer geprezen, XXII. (III.) 53. Woordewisſeling van dezelve met haren broeder FERDINAND; haar afſterven beſchreven, 54.
Iſidorus, X. 276
Iſidorus, Aartsbisſchop van *Hispalis*, ſtelt een voorſchrift op voor zijne Spaanſche Moniken, XII. 7. *Zie* verder van hem, 117. 166.
Iſidorus Hispalenſis; berigt van dezen Geleerden, XI. 177. XII. 117.
Iſrael, (Georgius) leeraar der kerk van de Boheemſche broeders te *Poſen*, XXIII. (IV.) 20. Tot Superintendent van *Polen* verkozen, 22. Leeraar te

te *Tarnou*, in de gevangenis geworpen doch ontvlugt, XXIII (IV.) 43.
Ithacius, Bisschop van *Ossonuba* in *Spanje*, zijn karakter, VII. 267. Gaat de Priscillianisten tegen, 268. *Zie* verder van hem, 271. 273. Afgezet, 285.
Ivo of Ives, berigt van dezen Latijnschen Kanonist, XVII. 326. Zijne werken, 328.
Ivo, Bisschop van *Chartres*, schrijft over de Liturgie, XIX. 4.

J.

Jablonsky, (Daniel Ernst) geeft in *Berlyn* eenen Hebreeuwschen Bijbel in het licht, XXV. (VI.) 108
Jacobszoon, (Laurens,) bijgenoemd REAAL van *Amsterdam*, bevordert de vergaderingen der Hervormden, XXII. (III.) 206.
Jacobus, de Apostel, onthoofd, I. 176. Heeft in verre landen nooit het Euangelie verkondigd. I. 177 227.
——— *de Kleine*, I. 230. Ter dood gebragt, 244. Zijn Brief 315.
Jakobus, Bisschop van *Nisibes*; berigten omtrent hem, IV. 279.
Jakobus I. Koning van *Engeland*, begunstigt de Episkopale kerk, XXV. (VI.) 35.
——— aanslagen tegen zijn leven door de Jezuiten, XXVI. (VII.) 51.
Jakob V. Koning van *Schotland*. Kort berigt van hem en zijnen dood, XXI. (II.) 344. 347.
Jamblichus, *Eclectisch* Wijsgeer; zijne geschiedenis, en schriften, IV. 7.
Jan, Koning van *Engeland*, zijn karakter, XVI. 198. Zijn gedrag omtrent Paus INNOCENTIUS, III. 200. Wordt door den Paus afgezet en zijn Rijk aan den Koning van *Frankrijk* aangeboden, 204. Wordt van den ban ontslagen en moet eene schandelijke vernedering ondergaan, om zijn Rijk weder te krijgen, 206. Verdere voorvallen in zijne regeering, 207. Oorlog met de Grooten en Baronnen des Rijks, welke door den Paus in den ban worden gedaan, 208. 210. 212. De twist eindigt met zijnen dood in het jaar 1216. Opgevolgd door zijnen minderjarigen zoon HENDRIK III, 213.
Jan, *de standvastige*, wordt Keurvorst van *Sakjen*, XX. (I.) 154. *Zie Sakjen.*
Jansse, (Kornelis) Bisschop van *Yperen*, sticht den aanhang der Jansenisten, XXVI. (VII.) 11.
——— zijn roem als Godgeleerde, XXVI. (VII.) 127.
——— zijn gedrag in de twisten met de Molinisten, XXVI. (VII.) 183. Deszelfs werk door URBANUS VIII. veroordeeld, 184.
Janszoon, (Herman) van *Amsterdam*, te *Antwerpen* omgebragt, XXII. (III.) 151.
Janszoon, (Adriaan) Pastoor te *Ysselmonde*, in den *Haag*

Haag verbrand, XXII. (III.) 302.
Janszoon, (Sijbrand) Pastoor te *Schagen*, in den *Haag* verbrand, XXII. (III.) 302.
Janſen, (Joris) Hervormer in *Denemarken*, XXI. (II.) 192.
Jeſus Christus. Nieuwe orde van zaken door Hem aangebragt, I. 1.
——— *Burgerlijke* en *Kerkelijke* toeſtand der *Jooden*, ten tijde van zijne geboorte, I. 2–22. der *Heidenen*, 23–50.
——— Zijn Geboorte-Jaar is onzeker, I. 52. Als ook zijn Geboorte-dag, I. 55.
——— is afkomſtig uit het geſlagt van DAVID, I. 58.
——— zijne geſchiedenis heeft een onderſcheidend kenmerk, I. 61.
——— de geboorte van zijnen voorloper voorzegd, *I. ald.*
———zijne geboorte aan de Herders bekend gemaakt, I. 66. En door de Oosterſche Magi, aan het Hof van HERODES, I. 68.
——— tijdorde der gebeurtenisſen, bij zijne geboorte, niet zeker te bepalen, I. 68. *aant.*
——— beſneden en in den Tempel voorgeſteld, I. 73.
——— te *Nazareth*, in ſtilte, opgevoed, I. 74.
——— geeft, al vroeg, een blijk van zijne wijsheid, I. 76.
——— ſtaat zijnen Vader, in deszelfs handwerk, ten dienſte, I. 78.
——— Fabelen aangaande zijne kindsheid, I. 79.
Jeſus Christus, wordt door JOANNES gedoopt, I. 85.
——— wordt verzogt in de Woeſtyne; — en vervolgens door JOANNES, als de Meſias aangeweezen, I. 86.
——— zijn eerſte wonder te *Kana*, I. 87.
——— aanvaart zijn Leeraarambt te *Jeruſalem*, I. 88. En drijft de verhandelaars en wisſelaars uit den Tempel, *ald.*
——— houdt een mondgeſprek met NICODEMUS, I. 89.
——— laatſte getuigenis van JOANNES *den Dooper*, aangaande Hem, I. 90.
——— hoe de Leerlingen van JOANNES *den Dooper*, omtrent Hem dachten, I. 94.
——— vervolgt zijne prediking, I. 95.
——— zendt LXX Leerlingen uit, om zijne leer te verbreiden, I. 96.
——— ook verkiest Hij XII Apostelen, I. 97.
——— waarom JEZUS zelve niet geſchreven heeft, I. 100.
——— korte ſchets van zijne Leer, I. 102. 107.
——— zijne Leerwijze, I. 108. En bewijzen voor zijne leer, I. 109.
——— zijn karakter, I. 111.
——— zijne wonderwerken en voorzeggingen, I. 112. 113.
——— hoe lang Hij gepredikt hebbe, I. 114 en *aant.*
——— Hij leerde alleen onder de *Jooden*, I. 116.
——— opgang van zijne Leer en tegenſtand tegen dezelve, I. 117.

Jezus Christus, of zijn Leer, bij zijn leeven, reeds opgang bij de *Heidenen* gemaakt hebbe, I. 118.
——— wat men te denken hebbe van eene briefwisseling, tusschen Hem en Koning ABGARUS, I. 118-125.
——— het oogmerk van zijne leer en verrigtingen, I. 126.
——— zijn dood, opstanding en hemelvaart, I. 128-135.
——— geloofwaardigheid van zijne geschiedenis, I. 136.
——— waarom bij ongewijde Schrijvers van zijnen tijd, zoo weinig van Hem is aangeteekend, I. 138.
——— geschiedenis van zijne aanhangers en belijders, van zijn Hemelvaart tot den dood van HERODES AGRIPPA, I. 143-180.
——— wat aanleiding gegeeven heeft om zijne *Godheid* te ontkennen, II. 216. 219.
——— gevoelens der Christenen omtrent zijne Godheid in de tweede eeuw en vervolgens, II. 113. 121. 123. 168. 175. 196. 210. 261. 308. — III. 2. 6. 85 160. 247. 261. 275. 284. 297. 303. 394. 405. 416-418. 430. 432. 434. *Zie* ook ARIUS, en IV. 288.
——— omtrent zijne *Menschelijke natuur*, 309. 342. III. 85. 278. 298. 405. 431.
——— omtrent zijne *Menschwording* en het oogmerk van dezelve, III. 297. 393. 419. 431. 432.
——— omtrent de *Verlossinge* door Hem, II. 263. 309. 376. III. 90. 297. 393. 304, 393. 396. 419. 432. 433.
Jesus Christus, omtrent zijne aanbidding, IX. 65.
——— zijn Geboorte-Feest en andere Feesten ter vereeringe van Hem, wanneer in de 4de Eeuw gevierd werden, VII. 26-31.
Joachim Cistercienfis, Abt van *Flora* in *Calabrie*; zijn twist over het Boek, het Eeuwig Euangelie der Franciskanen, 195. Zijne voorzeggingen *ald.* en 196. Spreekt niet met grooten roemvan de Roomsche Kerk, 107.
Joan Casimir, Koning van *Polen*, bekrachtigt de verbindtenis van de Roomschgezinden en Euangelischen, XXIII. (IV.) 33.
Joannes *de Dooper*, zijne geboorte voorzegd, I. 61. Wordt besneeden, I. 63.
——— begint te prediken en te doopen, I. 81.
——— doopt JESUS, I. 85.
——— zijn laatste getuigenis aangaande JESUS, I. 90.
——— wordt gevangen en ter dood gebragt, I. 91.
——— getuigenis van JOSEPHUS aangaande hem, onderzogt, I. 92. *Aant.*
——— velen van zijne leerlingen bleeven ongelovig omtrent JESUS, I. 94.
Joannes, *de Apostel*; aanmerking omtrent de Inleiding van zijn Euangelie, I. 95.
——— zijne verrichtingen I. 150. 162. 163.
——— eenige bijzonderheden

den omtrent hem, I. 287–291.
Joannes, aanmerking omtrent zijne schriften, I. 307–313.
Joannes, aanmerkingen over de plaats, 1 JOH. 5. 7. III. 124.
Joannes, Bisschop van *Jerusalem*; berigt aangaande hem, VI. 322. Zijn gedrag in den twist over ORIGENES, 323. 341. 343. 344. 346.
Joannes, Bisschop van *Konstantinopolen*, X. 156. Twist tusschen hem en den Bisschop van *Rome*, over den Titel van Algemeenen Bisschop, *ald.* Verder berigt van hem, 157.
Joannes, Patriarch van *Antiochie*, zijn gedrag in den twist met NESTORIUS, X. 361. enz.
Joannes Damascenus, verwerft zich roem door zijn zamenstel der Godgeleerdheid, XII. 156. Verder berigt van dezen Schrijver en zijn Werk, IX. 157–165.
Joannes van *Salisbury*, tegenstander der Scholastieke Wijsbegeerte, XV. 98.
Joannes, (Hermanus) predikt de Hervorming in *Nederland*, XXII. (III.) 91.
Jonas, (Justus) deszelfs boeken ten vuure gedoemd, XXII. (III.) 67.
Jonge, (Joost de) Predikant te *Leerdam*, door de Spaanschen opgehangen, XXII. (III.) 332.
Josephus, (Flavius) Joodsche Geschiedschrijver, I. *Inl.* 6. 33.
——— getuigenis van hem, aangaande JOANNES *den Dooper* onderzogt, I. 92. *aant.* En aangaande JESUS, I. 142. Aangaande den dood van HERODES AGRIPPA, I. 179. Verhaal omtrent den dood van JACOBUS den *Kleinen*, 246.
Joris, (David) van *Delft*, berigt omtrent deszelfs dwaze leer, XXIII. (IV.) 187. Zijn dood, 188.
Jovianus, Keizer na den dood van JULIANUS, V. 1. verleent aan allen vrijheid van Godsdienst, 3. Sterft, *ald.* VIII. 13.
——— begunstigt de Katholijken, VIII. 12 Herstelt ATHANASIUS te *Alexandrie*, 114.
Jovinianus, Monnik te *Rome*, schrijft tegen het bijgeloof, waar over hij door HIERONYMUS verketterd wordt, VI. 206–214.
Judæ, (Leo) Predikant te *Zurig*, deszelfs verdiensten in de Hebreeuwsche Letterkunde, XXV. (VI.) 99.
——— geeft eene Latijnsche vertaling van den Bijbel uit, XXV. (VI.) 111.
Judas, zijn Brief, I 315.
Judas, een beroemd Leeraar, bij de Jooden, brengt de *Mischna* tot stand, II. 104.
Julianus, Bisschop van *Folanum*, helt over tot de zijde van PELAGIUS, IX. 205. Verdere berigten van hem, *ald.* 214.
Julianus, (Keizer) gemeenlijk *de Afvallige* genaamd, schrijft schimpschriften tegen de voorgaande Keizers; bijzonderst tegen KONSTANTIJN *de Groote*, IV. 39.
——— door KONSTANTIUS, tot Cæ-

Cæsar aangesteld, IV. 251. In't jaar 360. Door zijne Soldaten tot Keizer uitgeroepen, *ald.*

Julianus *de Afvallige*; de Christelijke Godsdienst ondergaat onder hem eene geheele verandering, IV. 410. De geschiedenis van zijne jeugd, 413. Belijdt 20 jaren lang het Christendom, 414. Legt zich toe op de wijsbegeerte en welsprekenheid, 415. Omhelst in het geheim het Heidendom, 417. Beoordeeling van zijnen afval, 421. Oefent zich te *Athene* in de wetenschappen, 423. Wordt Cæsar en Veldheer aan den Rhijn, 425. Tot Keizer uitgeroepen door de Soldaten, 426 Belijdt het Heidendom openlijk, 428. Voorbeelden van zijn bijgeloof, 429. Wordt als Keizer erkend, 430. Herstelt het Heidendom, 431. Verkeert met Heidensche Wijsgeeren, 433. Begunstigt de Heidenen met ambten en sluit de Christenen uit, 434. Zijne gevoelens, als Heidensch Wijsgeer, 435. Prijst den Heidenen de deugden der Christenen aan, 437. Zijn gedrag omtrent de Christenen, 439. Roept alle gebannen Bisschoppen terug, 441. Verbiedt den Christenen onderwijs te geeven in de welsprekenheid en Griekssche geleerdheid, 442. Ontneemt den Geestelijken hunne voorregten, 443. Hoont de Christenen, bij alle gelegenheden, 445. Laat den Heidenen ongestraft toe, geweld te pleegen aan de Christenen, 447. Zijn gedrag te *Antiochie*, 449. Andere voorbeelden van zijn listig gedrag jegens de Christenen, 451. Ook gaf hij voorbeelden van zachtmoedigheid en verdraagzaamheid, 454. Schrijft tegen de Christenen, 456. Uitwerking van zijn gedrag op de Christenen, 459. Zijn Leermeester ECEBOLIUS neemt het Heidendom aan, doch keert daarna tot het Christendom terug, 459. Onderneemt den Tempel te *Jerusalem* te herbouwen, 460. Dit wordt, op eene wonderbaare wijze verhinderd, 462. Aanmerking over deze gebeurtenis, 463. Uitwerking van dit geval op hem en op de Jooden, 465. Trekt tegen de Persen te veld. Voorteekenen van zijnen dood, 466. Wordt gewond en sterft, 468. Bijzonderheden van zijnen dood, 469. Invloed van zijne regeering op het Christendom, 472.

Juliard, (Johannade) sticht de Nonnenorde der Jonkvrouwen van de kindschheid van JEZUS, XXVI. (VII.) 37.

Julius Africanus, *zie* AFRICANUS.

Julius III. opvolger van Paus PAULUS III. Zet de Kerkvergadering te *Trente* voort, XX. (I.) 262.

Julius, (Paus) III. levensberigten van denzelven, XXIII. (IV.) 302-305.

Julius, Hertog van *Brunswyk*, zeldzaam gedrag van denzelven, omtrent het ontwerp

werp van eendragt, XXIII. (IV) 128.
Junius, (Franciskus) verbetert de Nederlandſche geloofsbelijdenis, XXII. (III.) 168. Levensbijzonderheden van hem, 194. 217. 252. 269. Geeft eene Latijnſche vertaling van den Bijbel in het licht, XXV. (VI.) 111.
Justinianus I, Keizer in het Oosten, zijne Regering, X. 5. Sticht eene Kerk te *Konſtantinopolen*, aan de H. SOPHIA gewijd, nog heden in wezen, 6. Laat door TREBONIANUS en anderen een Wetboek vervaardigen, 7.
——— zijne wetten omtrent de Geestelijkheid, X. 111. 114. 142. XI. 365.
Justinus *de Martelaar;* berigten aangaande hem en zijne ſchriften, II. 109. enz. Aanmerking omtrent zijn verweerſchrift en ſamenſpraak met den Jood TRYFON, 120. 122. Hij was van een verdraagzaam karakter, 123.
Justinus, Keizer in het Oosten, zijne regering, X. 4. XI. 91.
Juvencus, (Cajus Vettius Aquilinus) een Dichter, onder de Christenen, IV. 11.

K.

Kaars, (Pieter) Hopman der Nachtwacht te *Amſterdam*, veroordeeld, XXII. (III.) 291.
Kalf, (Willem Maartenszoon) Baljuw van *Amſtelland*, te *Amſterdam* gevangen, doch vrijgeſproken, XXII. (III.) 291.
Kaligula, (Kajus) volgt TIBERIUS op, I. 167.
——— rampen der Jooden onder zijne regeering, I. 168.
Kant, (Reinier) van *Amſterdam*, bevordert de vergaderingen der Gereformeerden, XXII. (III.) 206.
——— houdt te *Haarlem* een mondgeſprek over den Godsdienst, XXII. (III.) 251.
Karel *de Groote*, aanvaardt het Frankiſche Rijk, X. 157.
——— zijne pogingen tot herſtel der geleerdheid, XI. 169. Of hij de Hooge School te *Parijs* geſticht hebbe, 173. Eene bijzonderheid van dezen Vorst in het bevorderen der ſcholen, 174. De Sakſers, door zijne overwinningen, tot het Christendom gebragt, 284–288. Zijne wetten voor hun omtrent den Godsdienst, 291. Wordt voor Heilig verklaard, 296. Verbetert den Leerſtand der Geestelijken, 361. 363. Tracht de Monniken nuttig te maken voor den Staat, Godsdienst en Wetenſchappen, XII. 14.
——— twisten tusſchen hem en den Biſchop van *Rome*, over het regt der aanſtelling van Biſchoppen, XII. 87. En over de opperheerſchappij over *Rome*, 88.
——— LEO III. Biſchop van *Rome*, erkent hem als Opperheer van *Rome*, XII. 88.
——— wordt Keizer van het Westen, XII. 91. Zijne zorg voor de belangen der Kerk, 98. 99.

Karel *de Groote*, eene zegwijze van hem, XII. 101.
——— zijn zorg tegen het bijgeloof, XII. 121. Rigt zangſcholen op, 123.
——— zijne zorg voor de Latijnſche overzetting, XII. 145. En voor de Predikatien, 176. Mengt zich in den twist met de Adoptianen, 247. En over den uitgang van den H. Geest, 275. Aanmerkingen omtrent een Boek van hem tegen de Beelden, 349-365. Beoordeeling van dit Werk, 366. Zijn verder gedrag in dien Beeldentwist, 368. enz.
——— Zijn dood, XIII. 1.
Karel, van *Anjou*, wordt Koning van *Sicilie*, XVI. 281. 284. Onlusten onder zijne regering, 285. Zamenzweering tegen hem, bij de Siciliaanſche Vesper, 298. Sterft, 301.
Karel Martel; zijn gedrag omtrent de Geestelijken, XI. 375.
Karel, zoon van den Koning van *Bohemen*, wordt, in plaats van Keizer LODEWYK die onder den Pausſelijken ban lag, tot Roomsch Koning verkoren, XVII. 24.
——— zijne verkiezing door verſcheidene Rijksſtanden voor nietig verklaard, XVII. 30. Een Tegen-Keizer verkoren, die echter weêr afſtand doet, en KAREL moest zich nog eens laten verkiezen, *ald.*
——— wordt in's Pausſen naam, te *Rome* gekroond, XVII. 37.
——— diepe eerbied, door hem, te *Rome* aan den Pausbewezen, 43.
Karel, zijn zoon WENZEL of WENCESLAUS, bij zijn leven tot Roomsch Koning verkoren, XVII. 49.
Karel V. heerschzuchtige oogmerken van dezen Keizer, XX. (I.) 6. Volgt Keizer MAXIMILIAAN op, 77. 87. LUTHER ſchrijft aan hem eenen Brief, 88. Ontbiedt LUTHER voor de Rijksvergadering te *Worms*, 98. Doet LUTHER in den rijksban, 106. Neemt Paus KLEMENS VII. in *Rome* gevangen, doch verzoent weder met hem, 160. 162. Doet eene rijksvergadering te *Spiers* bijeenkomen, 178
——— vrede tusſchen hem en de Protestanten, in 1532, te *Neurenberg* gesloten, XX. (I.) 206. Zijne magt ten hoogſten toppunt geklommen, 256.
——— Laat een formulier van geloof opſtellen, het welk den naam van *Interim* kreeg, XX. (I.) 258.
——— wordt door MAURITS, Keurvorst van *Sakſen*, beoorloogd en tot den vrede te *Paſſau* gedwongen, XX. (I.) 264.
——— Doet afſtand van de regering, en ſterft, XX. (I.) 269.
——— verleent octrooi aan de Rhethorijkers, XXII. (III.) 41.
——— laat een plakaat tegen LUTHERS leer in de *Nederlanden* afkondigen, XXII. (III.) 44.
——— geeft te *Kamerijk* een plakaat uit in 1529. XXII. (III.) 32.

Karel, (Keizer) V. doet afſtand van de *Nederlanden* aan PILIPS II. XXII. (III.) 112.

Karel IX, wordt Koning van *Frankryk*, XXI. (II.) 257. Woont het vermaard mondgeſprek te *Poiſſy* bij, 224. Zijne zuster MARGARETHA trouwt met HENDRIK IV. 255. Gruwelijke moord aan de Hervormden gepleegd te *Parys*, bij de voltrekking van dat huwelijk, 261. Zijn dood, 265. Opgevolgd door HENDRIK III. *ald.*

Karel, (Hertog) VAN EGMOND, geeft een plakaat uit te *Arnhem*, in 1529. XXII. (III.) 73.

Karoloman, Hertog der Franken; zijne wetten omtrent de Geestelijkheid, XI. 367.

Katharina de Medicis, Nicht van Paus CLEMENS VII. huwt met HENDRIK DE VALOIS, XXI. (II.) 163. Neemt het bewind van zaken in handen, toen de kroon van *Frankryk* aan haren zoon FRANCOIS II. kwam, 193. Vleit de partij der Guiſen *ald. Zie* verder van haar, 218. 219. 220. 224. 246. 249. 255.

Katharina VAN BORRE, trouwt met LUTHER, XX. (I.) 151. Sterft, 251.

Keizer, (Jan de) te *Antwerpen* verdronken, XXII. (III.) 161.

Keizersberg, (J. Gailler van) berigt van zijnen preektrant, XIX 214. En preeken over het Narrenſchip van s. BRAND, 215. 240.

Kempen, (Jan van) uit het ſticht van *Keulen* geboortig, Prior van het klooſter onzer lieve vrouwe viſitatie nabij *Haarlem*; berispt het gedrag der klooſterlingen, XXII. (III.) 20.

Kempis, (Thomas a) poogt de verdorvene zeden der Geestelijken te verbeteren, XXII. (III.) 27.

Keuchlinus, (Joannes) te *Amſterdam* tot Predikant beroepen, XXII. (III.) 355.

Keulen, (Pieter van) te *Breda* in de gevangenis door zijne dienſtmaagd vertroost en met haar verbrand, XXII. (III.) 295.

Kilian, berigt van dezen Ierſchen zendeling, XI. 222.

Klaaszoon, (Adriaan) burgemeester van *Middelburg*, begunſtigt de beeldſtorming, XXII. (III.) 231.

Klaaszoon, (Anthonis) predikt te *Leeuwaarden*, XXII. (III.) 238.

Klara, ſtichteresſe van de orde der Klariſen, XVIII. 78.

Klaudius, volgt KALIGULA op, I. 176. Maakt *Judea* op nieuw tot eene Provincie. I. 180. Vergel. 167. Verdrijft de Jooden uit *Rome*, I. 199. Sterft, I. 207. 210.

Kleef, (Anna van) de vierde huisvrouw van HENDRIK VIII. Koning van *Engeland*, XXI. (II.) 307. De Koning ſcheidt zich van haar, 308.

Klemens, *de Romein*; aanmerking omtrent zijne ſchriften, I. 330-333.

Klemens van *Alexandrie*, beroemd

roemd Leeraar in de fchool te *Alexandrie*, II. 228.
Klemens, (Titus Flavius) ALEXANDRINUS, bijzonderheden van hem, II. 298. Zijne geleerdheid, *ald.* Zijne fchriften, 299. 302. Zijn verloren fchriften, 303. Oordeel over hem, 304. Voorbeelden van zijne gevoelens, over de overlevering van eene geheime leer, 305. Over de waarde der Heidenfche Wijsgeerte, 307. Over de Godheid van JESUS, en God den Vader, Zoon en Heiligen Geest, 308. Van JESUS menfchelijke natuur en verdienften, 309. Van den vrijen wil, 310. Omtrent eenen tusfchenftaat na den dood, 311. Over het H. Avondmaal, 313. Zijne aanmerking over den Marteldood, 314.
Klemens; een zoogenoemd Ketter, XI. 262.
Klemens III. door HENDRIK IV. Roomsch Koning, tot eenen tegenpaus van GREGORIUS VII. verkoren, XVI. 39. Kroont HENDRIK IV. tot Keizer, 43. Zie ook van hem, 54. 58. 60. Zijn dood, 67. Zijn karakter, 68.
Klemens VII. volgt Paus HADRIANUS VI. op, XX. (I.) 140. Wordt door KAREL V. in *Rome* gevangen genomen, 160. De Keizer verzoent met hem, 162.
——— treedt in onderhandeling met den Keizer over het beroepen eeneralgemeene kerkvergadering. 210.
——— ftelt den Kardinaal de MARCHA tot Opperinquifiteur in *Nederland* aan, XXII. (III.) 46.
——— levensberigt van denzelven, XXIII. (IV.) 283-293.
Klodwig, Koning der Franken, wordt gedoopt, X. 74. Aanmerking over deze bekeering, 75. En de Heilige Olie, bij zijne zalving, 76. Of hij het eerst den titel van *Allerchristelijkfte* Koning gedragen heeft, 78. Andere bijzonderheden, 79. Zijn flecht gedrag en gevolgen van zijne bekeering voor de zeden der Franken, 80. 81.
Knipperdolling, een dweepzuchtig Herdooper in *Zweden*, XXI. (II.) 75.
Knipperdolling, (Bernard) voorzitter van den raad der wederdoopers te *Munfter*, XXIII. (IV.) 183.
Knox, (John) voornaamfte Hervormer van *Schotland*, XXI. (II.) 360. Zijn dood, 362. Zijne loffpraak, 363. Zijn karakter, 364.
Konftantius Chlorus en GALERIUS, worden Keizers, III. 312.
——— was een beminlijk en zachtaardig man, III. 313.
——— of de vervolging van DIOCLETIAAN, in zijn gebied ook heeft plaats gehad? III. 341.
——— ftelt zijne Christen-Hovelingen op eene bijzondere toets, III. 342.
——— doet alle vervolging in het Westen ophouden, III. 345. Na zijn dood opgevolgd door zijnen zoon KONSTANTINUS 348.

Kodde, (Adriaan Jan en Gijsbert van der) Richters van het genootschap der Rhijnsburgers, XXV. (VI.) 310.
Koenraad III. wordt Keizer, XVI. 116. Sterft, opgevolgd door zijns broeders zoon FREDERIK, 129.
Koenraad IV. zoon van FREDERIK II. Keizer, handhaaft zijn regt tegen den Paus, XVI. 265.
Koenraad, Bisschop van *Utrecht*, een ijverig voorstander van HENDRIK IV. tegen den Paus GREGORIUS VII. XXII. (III.) 2.
Kolyn, (Klaas) berigt van hem, XV. 207.
Koning, (Carolus Regius of de) Karmeliter Monnik te *Gend*, te *Brugge* gevangen en verbrand, XXII. (III.) 120.
Koning, (Johan Frederik) geeft een Theologisch Systema uit, XXIV. (V.) 211.
Konings, (Johanna) te *Veurne* gevat en ter dood gebragt, XXII. (III.) 158.
Konstans, zijne wet in de zaak der Monotheliten, *Typus* genoemd, XII. 215.
Konstantinus *de Groote*, zoon van KONSTANTIUS, als Gijzelaar, aan het Hof van GALERIUS, naauw bewaard, III. 327. Ontkomt zijne bewaring door de vlugt, 345. Wordt voor Keizer verklaard, 348. Herstelt, in zijn gebied, de Christenen in hunne vorige Godsdienstoefening, 349. Krijgt den titel van AUGUSTUS, 350. Geeft een bevelschrift, ten voordeele der Christenen, 359. Onthaalt bij het vieren van het twintigste verjaringsfeest zijner regering, alle aanwezende Bisschoppen, 400. Herstelt de majesteit van het Romeinsche Rijk, waarom hij den titel van *den Grooten* voert, IV. 6.
Konstantinus *de Groote*, welke zijn Godsdienst zij geweest, eer hij het Christendom aannam, IV. 14.
——— begunstigt van tijd tot tijd de Christenen meer en meer en neemt hunnen Godsdienst aan, IV. 16.
——— redenen van zijnen overgang tot het Christendom, en hier bij, het verhaal van EUSEBIUS, aangaande het teken des kruis, door hem aan den hemel gezien, IV. 17. Berigt daar van bij andere schrijvers, 21. Aanmerkingen over deze berigten, 23. Redenen tegen de geloofwaardigheid van dit verhaal, 25. — Redenen voor die geloofwaardigheid, 31.
——— wat de Heidensche Schrijvers zeggen, van de reden van zijnen overgang tot het Christendom, IV. 37.
——— Of hij enkel, uit staatkunde, een Christen geworden is, IV. 40. Of hij een waar Christen is geweest, 43.
——— hij begunstigt de Christenen na de overwinning op MAXENTIUS, IV. 43.
——— doet LICINIUS en vele andere voorname lieden ter dood brengen, IV. 47.
——— maakt vele wetten ten voor-

voordeele van het Christendom, bijzonder der Geestelijkheid, IV. 48. Verklaart dezelve vrij van burgerlijke lastposten, 49. Zijne mildadigheid jegens de Geestelijkheid en de Kerken, 50. Andere voorregten aan de Geestelijkheid geschonken, 51. Schaft de oude wetten, tegen den ongehuwden staat, af, 52. Gebiedt een strenge viering van den Zondag – en schrijft tevens voor hoe zijne Heidensche Soldaten dien dag Godsdienstig vieren moesten, 54. Verordent ook den Vrijdag, tot eenen rustdag, 55. Herstelt de Christenen in al hunne bezittingen, *ald.* Verbiedt den Heidenen het offeren, 56. Laat de Christen-kerken optimmeren, 58. Verklaart zich, in het eerst, tegen alle vervolging, *ald.* Laat echter daarna de Tempelen der Heidenen sluiten en hunne beelden vernielen, 59. Stelt nog andere middelen in het werk om het Heidendom afbreuk te doen, 60.

Konstantinus *de Groote*, hij vestigt zijn verblijf te *Bijzantium*, zinds *Konstantinopolen* genoemd, IV. 63.

——— maakt groote veranderingen in het bestuur der Christelijke Kerk, IV. 68. En had een groot gezag en invloed op dezelve, 70. 232. Had den titel en het ambt van *Pontifex Maximus*, en Bisschop der Christenen, 70. Beschrijft kerkvergaderingen, 72. Fabel van zijnen doop door den Roomschen Bisschop SYLVESTER, 78. En van zijne gift aan dien Paus, 80. Laat prachtige kerken bouwen, te *Konstantinopel*, te *Jerusalem*, boven het H. Graf en elders, 85. 87. Geeft het eerste voorbeeld van het begraven van dooden in de Kerk, 86. Het vinden van het kruis, door zijne moeder HELENA, een verdichtsel, 88. zijn gedrag in de scheuring der Donatisten, 137. 138. 139. *Zie* Donatisten.

Konstantinus *de Groote*, zijn gedrag in de verschillen der Ariaanen, IV. 160. 165. 176. 177. 182. 185. 186. 191. 193. 196. 197. 204. 205. *Zie* verder ARIUS.

——— Hij bevestigt de besluiten der Niceïsche kerkvergadering tegen ARIUS, 217. Roept ARIUS en andere Bisschoppen uit hunne ballingschap terug en herstelt dezelve, 220 Ontvangt van ARIUS zijne geloofsbelijdenis, 223. Beroept eene kerkvergadering naar *Cæsarea*, tegen ATHANASIUS en daarna te *Tyrus*, 229. Begunstigt verder de Ariaanen, 231. Bant ATHANASIUS naar *Trius*, 232. Wordt bewogen om hem uit zijne ballingschap terug te ontbieden, 237. Wordt kort voor zijnen dood gedoopt, sterft en wordt plegtig begraven, 237. 238.

——— zijn karakter volgens de Heidensche Schrijvers, IV. 239. Zijn lof bij de Christenen, 241. Aanmerkingen omtrent hem, 241–248.

Konstantius, zoon van KONSTANTYN *de Groote*, laat zijne oomen

bomen en neeven vermoorden, IV. 248. Wordt alleen Keizer, 250. Stelt JULIANUS tot Cæſar aan, 251. Sterft *ald.* 252.

——— zijn karakter, IV. 252. Yvert tegen de Heidenen, 253. Geeft een wet tegen de Joden, 257. Begunſtigt de Kerken en Geeſtelijken, 258. En bijzonderst de Ariaanen, 283. Vergunt hun eene kerkvergadering te *Konſtantinopolen*, 283. Is tegenwoordig op eene kerkvergadering te *Antiochie*, 287. Zijn gedrag omtrent ATHANASIUS in zijnen aanhang, 307. 309. 310. 311. 312. Behoort tot den aanhang der halve Ariaanen. 320. Komt te *Rome*, 328. Belegt eene kerkvergadering te *Sirmium*, 329. Zijn verder gedrag in de twisten der Ariaanen, 337. 347. Zijn dood, 352. 429. Aanmerkingen omtrent zijn gedrag, 353.

Konſtantijn, KONSTANTIUS en KONSTANS, zoonen van KONSTANTYN *den Groote*, volgen hunnen vader op, IV. 248. Het Rijk wordt onder hun verdeeld, 249.

——— KONSTANTYN ſneuvelt en KONSTANS wordt vermoord; KONSTANTIUS alleen Keizer, 250. Hun karakter, 251. IJveren tegen de Heidenen, 253. Zijn mildadig jegens de Kerken en Geeſtelijkheid, 258. KONSTANTYN en KONSTANS begunſtigen de gevoelens der Niceiſche kerkvergadering, 282.

Konſtantinus Copronimus; zijn gedrag omtrent de vereering der Beelden, XII. 310.

Kooltuijn, (Cornelis) Prieſter van *Alkmaar*, predikt tegen de misbruiken; verdere levensberigten van denzelven, XXII. (III.) 145–149.

Koolhaas, (Kasper) predikt te *Deventer*, XXII. (III.) 239.

Koornhert, (Dirk Volkertszoon) Secretaris van *Haarlem*, in den *Haag* gevangen gehouden en ontvlugt, XXII. (III.) 281.

——— keert in het Vaderland terug, doch verlaat hetzelve weder, XXII. (III.) 318.

——— verzet zich tegen de leer van KALVYN, XXV. (VI.) 221.

Kops, (Simon) Burgemeester van *Amſterdam*, geſprek van denzelven met LAURENS JACOBS REAAL, XXII. (III.) 267.

Korneliszoon, (Pieter) van *Alkmaar*, predikt buiten *Enkhuizen*, XXII. (III.) 210.

Kornelius, Romeinſche Bevelhebber, bekeerd, I. 170.

Kors Stevenszoon, in den *Haag* omgebragt, XXII. (III.) 294.

Korver, (Hendrik) Onderſchout van *Hoorn*, woont eene vergadering der Gereformeerden bij, XXII. (III.) 207.

Koster. (Jan Dirkszoon) vader van JAN de Bakker, bemoedigt zijnen zoon in de gevangenis, XXII. (III.) 60.

Koster, (Kornelis Jansz) van *Amſterdam*, bevordert de vergaderingen der Gereformeerden, XXII. (III.) 206.
Koster, (Maarten uit *Amſterdam* verbannen, XXII.(III) 290
Kreus (Hendrik de) VAN GOGSVELDE te *Yperen* opgehangen, XXII. (III.) 362.
Kroeſen, (Kornelis) Schout te *Genabrugge*, tracht de vergaderingen der Gereformeerden te verſtoren, XXII. (III.) 201.
Krok, (Michiel) te *Schagen* onthoofd, XXII. (III.) 321.
Kuik, (Jan van) te *Dordrecht* verbrand, XXII. (III.) 311.

L.

Lactantius, (Lucius Coelius of Coecilius) FIRMIANUS, een uitmuntend ſchrijver onder de Christenen; zijn leven en dood, III. 421. 423.
——— zijne ſchriften zijn: Godsdienſtig onderwijs, 423. Eenige voorbeelden uit dit werk aangehaald van zijne zeldzame gevoelens omtrent den oorſprong van het kwaad, 425. Omtrent de leer der geesten, 427. Waarom God het kwaad toelaat, 428. Omtrent de kracht van den godsdienst en van den doop, *ald.* Omtrent de leer van JESUS CHRISTUS, 429. Van den H. Geest, en het oogmerk van JESUS komst in de wereld, 431. Over het teken des kruis en over de eenheid des Vaders en des Zoons, 434. Over de ketterijen en geen zaligheid buiten de kerk, 435. Over de deugden der Heidenen en de goede werken, 436. 437. Over de zedenleer, 438. Over het einde der wereld en het geen daarmede verbonden is, 439. Berigt aangaande zijn werk over den toorn van God en over de Voorzienigheid, en over den dood der vervolgeren, 440. 441. Zijne verdere ſchriften, 442. Uitgave van zijne werken, door wien bezorgd, 443.
Lactantius, IV. 21.
Lainez, (Jakob) eerſte Generaal der Jezuiten, XXVI. (VII.) 39.
Layman, (Paulus) zijne verdienſten in de Zedekundige Godgeleerdheid, XXVI. (VII.) 102. 127.
Lambert van *Avignon*, Hervormer van *Hesſenland*, XX. (I.) 189.
Lambertus, (Franciscus) deszelfs boeken ten vure gedoemd, XXII. (III.) 67.
Lamy, (Bernard) deszelfs verdienſten in de Zedekundige Godgeleerdheid, XXVI. (VII) 111.
Lampe, (Frederik Adolf) Hoogleeraar te *Utrecht*, zijne verdienſten in de Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 165.
Lanfranc, een tegenſtander van BERENGARIUS, XIV. 247.
——— levensberigt van hem, XV. 70.

Lannoy, (Mattheus) gewezen Priester, in beeldtenis opgehangen; hij verzoent zich met de Roomsche kerk, XXII. (III.) 162.
Lanoy, (Jan de) te *Doornik* verbrand, XXII. (III.) 162.
Lap, (Jan) Proost te *Haarlem*, houdt een mondgesprek over den godsdienst, XXII. (III.) 251.
Lasco, (Joannes a) een Poolsch Edelman en Leeraar te *Embden*, vertrekt naar *Londen*, om de gemeente aldaar te besturen. XXII. (III.) 110.
——— ijvert tegen TANCARUS in *Polen*, XXIII. (IV) 25 Deszelfs dood, *ald.*
Latomus, (Jacobus) Kanunnik en Professor te *Leuven*, schrijft tegen ERASMUS, LUTHER, OECOLAMPADIUS en TYNDAL, blijft in eene predikatie steken, en de schaamte vervoert hem tot wanhoop; deszelfs dood, XXII. (III.) 82.
——— schrijft tegen LUTHER, XXII. (III) 47.
Laud, (Willem) Aartsbisschop van *Kantelberg*, vervolgt de Puriteinen, XXV. (VI.) 35.
Laurens, (Mr. Joost) of LOVERING, voornaam lid der Inquisitie, XXII. (III.) 57.
Laurentius, de Diakon, verhaal van zijnen marteldood, III. 145.
Leo *de Groote*, Keizer in het *Oosten*, de eerste die zich liet kroonen, V. 67. Sterft, 68.
Leo *de Isaurier*, zijne wet tegen de vereering der Beelden, XII. 281.
Leo X. Hoe hij in het eerst de zaak van LUTHER beschouwde, XX. (I.) 65. LUTHER schrijft aan hem eenen onderwerpenden brief, 69. Ontbiedt LUTHER te vergeefs naar *Rome*, 72. Verklaart in een brevet LUTHER voor eenen ketter, 76. Geeft eene bulle in het licht omtrent de aflaten, *ald.* Zendt KAREL VAN MILTITZ aan den Keurvorst van *Saksen*, om met LUTHER te handelen, 78. LUTHER zendt aan hem zijn boek over de christelijke vrijheid met eenen bijgevoegden brief, 89 De Keizer beantwoordelen brief met eene veroordeelende bulle, 90. 91. Verschillende gevolgen van deze bulle, 92. Deze bulle door LUTHER buiten *Wittemberg* openlijk verbrand, 93. Sterft, opgevolgd door HADRIANUS VI 123.
——— berigt aangaande denzelven, XXII. (IV.) 272. 277. Geeft de bulle der Indulgentien uit, 273.
Leonardus, bijgenoemd de *Ragans*, houdt de eerste predikatie in de Groote Kerk te *Hoorn*, XXII. (III.) 314
Lesl, (Leonardus) zijne verdiensten in de Zedekundige Godgeleerdheid, XXVI. (VII.) 102
Leszynski, (Casimir) PODSEDECK BRZESKI, een Poolsch Atheïst, XXIV. (V.) 112.
Leusden, (Johannes) Hoog-

Hoogleeraar te *Utrecht*, geeft eenen Hebreeuwſchen Bijbel in het licht, XXV. (VI.) 108.
Leydekker, (Melchior) Hoogleeraar te *Utrecht*, zijne verdienſten in de Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 171.
Leyden, (Jan van) of JAN BEUKELZEN, laat zich te *Munſter* tot Profect en Koning uitroepen, XXIII. (IV.) 183. Deszelfs leer, 184.
Liberius neemt de Macedonianen in de kerkgemeenſchap aan, VIII. 22.
Lichtenberger, (Jan) LUTHER ſchrijft eene voorrede voor een boekje van dezen Starrenkijker, XX. (I.) 174.
Licinius tot Keizer en *Augustus* verklaard, III. 351. Geeft met KONSTANTINUS een bevelſchrift ten voordeele der Christenen, 359. IV. 15. Vervolgt de Christenen, 44. Zijn dood, 46.
Liesveld, (Jacob van) geeft eene Nederduitſche vertaling van den geheelen Bijbel in druk uit; wordt te *Antwerpen* onthalst, XXII. (III.) 68.
Lindanus, (Wilhelmus) tot Onderinquiſiteur aangeſteld, XXII. (III.) 170.
Lingendes, (Jean en Claude de) hunne verdienſten in de predikkunde, XXVI. (VII.) 120.
Linter, (Reinier) Minderbroeder, te *Roermonde* vermoord, XXII. (III.) 316.
Lipoman, (Aloiſius) Biſſchop van *Verona*, als Pauſelijk Legaat naar *Polen* gezonden, XXIII. (IV.) 30.
Liva, (Nicolaus a) voor eenen Brabander gehouden, XXII. (III.) 9.
Lismanin, (Franciscus) predikt de Hervorming in *Lithauwen* en *Polen*, XXIII. (IV.) 22.
Lobkowitz, (Johan Caramuel) deszelfs zedekundige ſchriften, XXVI. (VII.) 104.
Lodewyk X. Koning van *Frankryk*, ſterft, XVI. 361.
——— Hertog van *Beijeren*, tot Keizer verkoren, XVI. 362. Zijn twist met Paus JOANNES XXII. 363. Wordt door dien Paus geëxcommuniceerd en afgezet, 364. 366. Wordt te *Rome* gekroond, 369. Nieuwe vonnisſen van den Paus tegen hem, 370. Hij zet den Paus af, 371. Stelt eenen Tegenpaus aan, onder den naam van NICOLAUS V, 373. Moet met zijnen nieuwen Paus *Rome* weder verlaten, 374. Doet vergeeffche pogingen ter verzoening met den Paus, 376. 379. Handhaaft zich echter in het bezit des Keizerrijks, 381.
——— ſtout gedrag van Paus KLEMENS VI. omtrent hem, XVII. 16. Zijne laffe toegevendheid, om van den ban ontſlagen te worden, vruchteloos, 18. Vreesſelijke banvloeken van den Paus tegen hem, 22. KAREL, zoon des Konings van *Bohemen*, tot Roomsch

Roomsch Koning verkoren, 23. Dood van Keizer LODEWYK, 27. Zijn zoon, Keurvorst van *Brandenburg*, van den ban ontflagen, 41.

Loeder, (Hendrik) Prior van het klooster *Vrendesweel* bij *Noorthoorn*, XXII. (III.) 20.

Lollard, (Mattheus) deszelfs lijk wordt opgegraven en verbrand, XXII. (III.) 10.

Lombardus, (Petrus) Bisschop van *Parys*, zijn gedrag omtrent zijne moeder, die eene gemeene vrouw was, XIX. 101. Verdere berigten aangaande hem als Scholastieke Godgeleerden, en zijne zoo zeer toegejuichte schriften, 102–107.

Longinus, zijn getuigenis van de verhevenheid in MOSES stijl, III. 217.

Loo, (Jacob van) te *Rysfel* gedood, XXII. (III.) 161.

Lotharius, Hertog van *Saksen*, wordt Keizer, na den dood van HENDRIK V, XVI. 304. Verlangt het Investituurregt vruchteloos terug, 307. Wordt door Paus INNOCENTIUS II. te *Luik* gekroond, *ald.* Sterft, 108. Opgevolgd door KOENRAAD III, 116.

Lourens, Jansz. Factoor der Rederijkkamer te *Haarlem*, berigt aangaande deszelfs geschriften, XXII. (III.) 42.

Lovering, (Mr. Joost) of LAURENS, Presidents van den grooten Raad te *Mechelen*, een voornaam lid der Inquisitie, XXII. (III.) 57.

Lucretia, dochter van Paus ALEXANDER VI. Berigt van haar, XVII. 272. 273. Aanmerking van INFESSURA omtrent hare uithuwing door haren vader, en bruiloftsviering, *ald.* Haar tweede huwelijk, 286. Puntdichten op hare onkuische verkeering met haren vader, den Paus ALEXANDER VI, 290.

Lucianus, verslag van dezen bespotter der Christenen, II. 144.

——— Ouderling van *Antiochie*, verbeterd de Alexandrynsche Overzetting, III. 288. Sterft als Martelaar, 289.

Lucifer, Bisschop van *Cagliari*, zijn scheuring, lotgevallen en schriften, IV. 371. 372. Hoe lang zijn aanhang stand heeft gehouden, 380. In *Sardinie* als een Heilige vereerd, *ald.*

Ludek, (Jan) burger van *Groningen*, klaagt in de biecht over de verstrikking van zijn gemoed, XXII. (III.) 31.

Lukas, dezelfde, volgens sommigen, met SILAS, I. 193. Waarom zich bijzonder bij de lotgevallen van PETRUS en PAULUS bepaalt, 222. Zijn Euangelie en Handelingen der Apostelen, 303. 309.

Lullius, (Raymund) berigt van dezen Goudmaker, XV. 154.

Lumei, (Willem, Graaf van der Mark, Heer van) Admiraal van de Vloot der Watergeuzen, XXII. (III.) 312. Deszelfs wreedheid, 317.

Lupatinus, (Baldus) Provinciaal der Franciskanen te *Venetie* omgebragt, XXIII. (IV) 67.
Luther, (Maarten) onder welken naam hij ſtaat op de lijst der Hoogleeraren te *Wittenberg*, XV. 55.
Luther, (Maarten) Hervormer der Godgeleerdheid in de XVde eeuw, XIX. 57. 60.
Luther, (Maarten) zijne geboorte en opvoeding, XX. (I.) 38. Zijne levenswijs, 39. Wordt Doctor der Godgeleerdheid, 40. Verzet zich allengs openlijk tegen de onbeſchaamdheid van TETZEL, 41. 42. Laat openlijk 95 Theſes aanplakken, 43. Aanmerking omtrent de ſchielijke verſpreiding van zijne ſchriften, 43. *aant.* Inhoud der Theſes of ſtellingen, welke hij verdedigde, 44–55. Beoordeeling dezer ſtellingen, 56. Eerzucht was het roerſel niet van zijne handelwijze, *ald.* Verſchillende bewegingen in *Duitschland* over zijne ſtellingen, 58. TETZEL geeft ſtellingen tegen hem uit, 59. Andere ſtellingen van hem, 61. Verdedigt zijne *Paradoxa* te *Heidelberg*, 62. Berigten van drie zijner tegenſchrijvers, 63. Schrijft eene verhandeling, onder den titel van *Reſolutiones* of *Oplosſingen*, 66. Zijn brief aan den Paus, 68. Hij beantwoordt de ſamenſpraak van SYLVESTER DE PRIERIO, 69. Hij wederlegt ECK, 71. Paus LEO ontbiedt hem te *Rome*, doch ontſlaat hem weer van die reis, 72, 73. Zijn geſprek met den Kardinaal CAJETANUS te *Augsburg*, 73. Wordt onverhoord te *Rome* veroordeeld, 76. Beroept zich op eene vrije algemeene kerkvergadering, *ald.* Onderhandelingen van KAREL VAN MILTITZ met hem, 77. Schrijft eenen nederigen en onderwerpelijken brief aan den Paus LEO, 79. Wordt van velen toegejuicht, 81. De Bohemers ſchrijven aan hem eenen brief, 86. Hij ſchrijft aan Keizer KAREL V, 87. En aan den Paus, 89. Bulle van den Paus tegen hem, 91.
Luther, (Maarten) hij verbrandt de Pauſelijke bulle en ſcheidt zich openlijk van de Roomſche kerk, XX. (I) 92. Zijn beeldtenis wordt verbrand 94. Schrijft zijn werk over de Babiloniſche ballingſchap, 95. Aanmerking omtrent zijne hevigheid, 96. Wordt door den Paus in den ban gedaan, 97. Zijne leer wordt allerwegen uitgebreid, *ald.* Verſchijnt op den Rijksdag te *Worms*, 98. Wordt op het ſlot *Wartburg* in veiligheid gebragt, 104. Wordt in den rijksban gedaan, 106. Inhoud van dien ban, 107. Gevoelen van ERASMUS omtrent dit bannen door den Paus en Keizer, 108. *aant.* Zijne ſchriften door de Godgeleerden van *Parys* veroordeeld, 109. HENDRIK VIII, Koning van *Engeland*, ſchrijft tegen hem, *ald.* Beantwoordt dit werk des Konings, 111. Zijne briefwisſeling met den Aartsbis-

bisschop van *Ments*, 112. Spreekt niet minder sterk over de Roomsche Mis dan de Heidelbergsche Katechismus in het antwoord op de 80ste vraag, 114. *aant.* Hij maakt eene Overzetting van den Bijbel uit het Hebreeuwsch en Grieksch in de Hoogduitsche taal, 115. Hoe hij over de moeijelijkheid van het overzetten dacht, 118. Lof van zijne onderneming en uitvoering, 119. Lotgevallen van zijne overzetting, 120.

Luther, (Maarten) komt van het kasteel *Wartenburg* weder in *Wittemberg*, XX. (I.) 127. Merkwaardige inhoud van zijnen brief, aan den Keurvorst geschreven, 128. Zijn verschil met CAROLOSTADIUS, 131. Maakt aanmerkingen op de besluiten van de rijksvergadering te *Neurenberg*, 135. Sterke uitdrukkingen in zijn boek over de wereldlijke magt, 136. Ontvangt een gezantschap der Bohemers, 139. Twist tusschen hem en ERASMUS over den vrijen wil, 142. Aanmerking over zijn werk over den knechtelijken wil, 144. 145. Begin van den twist over het H. Avondmaal tusschen hem en CAROLOSTADIUS en anderen, 146. 152. Zijne leer geene oorzaak van den boerenkrijg in *Duitschland*, 150.

——— trouwt KATHARINA VAN BORRE, XX. (I.) 151.

——— leert de alomtegenwoordigheid (*Ubiquitas*) van CHRISTUS ligchaam, XX. (I.) 172. Schrijft eene voorrede voor een boekje van den Starrenkijker JAN LICHTENBERGER, 174. Stelt zijnen kleinen en grooten Katechismus op, 177. En zijne groote belijdenis van het Heilig Avondmaal, *ald.* Houdt te *Marburg* een mondgesprek met ZWINGLIUS en anderen, 185. Bijzonder over de tegenwoordigheid van CHRISTUS ligchaam in het H. Avondmaal, 186. Over welke artikelen hij het met ZWINGLIUS en de zijnen eens was, 187. Stelt 17 artikelen op, bekend onder den naam van Torgausche artikelen, zijnde de grondslag der Augsburgsche Geloofsbelijdenis, 190. Schrijft eenen hevigen brief over hen die van hem omtrent het Heilig Avondmaal verschillen, 211. Zijne verklaring omtrent den Kinderdoop, 215. Vaart op eene driftige wijze uit tegen de Zwinglianen, over hun gevoelen omtrent het Avondmaal, 227. Valsche geruchten van zijnen dood, 230.

Luther, (Maarten) sterft te *Eisleben*, in den ouderdom van 63 jaren, in de maand Februarij 1546, XX. (I.) 235. Eenige bijzonderheden van zijn ziek- en sterfbed, 236. Zijne hoofdleer was de leer van de regtvaardigmaking door het geloof, 237. Op welk eene wijze hij tot het aannemen van die leer gekomen is, *ald.* Zijne belijdenis omtrent die leer en omtrent de goede werken, 239 240. Zijne hooge

achting voor de Heil. Schrift, 241. Zijn antwoord aan MELANCHTON, omtrent de zaak der Sacramenten, *ald.* Beſchrijving van zijn karakter door PETRUS SCHADE, gezegd MOSELLANUS, 243. Door ROBERTSON, 244. Aanmerkingen omtrent de hem te laste gelegde ruwheid en hevigheid van ſtijl, 247. Verdere aanmerkingen van ROBERTSON, 248. Zijn zegel en ſpreuk, 250. Berigt van zijne kinderen en den dood van zijne huisvrouw, 251.

Luther, (Maarten) krijgt aanleiding tot de Hervorming door de kramerij der aflaten, XXII. (III.) 32. Hij wordt van allen toegejuicht, *ald.* Vaart hevig uit tegen ERASMUS, 34. Verſchoning voor deszelfs hevigheid tegen ERASMUS, 35. Deszelfs ſchriften worden in *Nederland* overgebragt en openlijk verkocht, 36. Zijne leer vindt ingang, 37.

——— deszelfs ſchriften worden openlijk verbrand te *Leuven*, XXII. (III.) 43. Schrijft zijnen brief aan alle de Broeders in CHRISTUS, die in *Holland*, *Braband* en *Vlaanderen* zijn, 52. Brief van denzelven over ELIZABETH, Koningin van *Denemarken*, aan JOANN. AGRICOLA, 54. Deszelfs boeken worden ten vure gedoemd, 66.

——— houdt briefwisſeling met de Boheemſche Broeders, XXIII. (IV.) 39.

——— zijne ſchriften te *Venetie* in den ban gedaan, XXIII. (IV.) 57.

Luther, (Maarten) deszelfs verdienſten in de Theologiſche ſtudien, XXIV. (V.) 158-160.

——— deszelfs verdienſten in de Predikkunde, XXIV. (V.) 236.

——— deszelfs ſchriften ter wederlegging van de Roomschgezinden, XXIV. (V.) 266.

M.

Maagd van Kent, (Elizabeth Baiton) hare bedriegerijen, XXI. (II.) 293.

Maarten, (Heilige) of MARTINUS, Biſſchop van *Tours*, bevordert het Kloosterleven in *Gallie*, IV. 112. Overleed in het jaar 400, 113. *Zie* verder van hem, V. 213. 215. 358. VI. 192.

Maartenszoon, (Clement) te *Hoorn* tot Leeraar aangenomen, XXII. (III.) 314.

Macarius, IV. 111.

Maccovius, (Johannes) of MAKOWSKI, Hoogleeraar te *Franeker*, voert de Scholastieke Godgeleerdheid weder in, XXV. (VI.) 149.

Macedonius, Biſſchop van *Konſtantinopolen*, IV. 365. Zijne lotgevallen, *ald.* Gevoelens der Macedonianen omtrent den H. Geest, 367. Uitbreiding van dezen aanhang, 369. Veroordeeling en ondergang van denzelven, 370.

Machiavel, zijne aanmerking omtrent den ſtaat van den

den godsdienst in het begin der XVIde eeuw, XX. (I.) 16. 19.
Madrusius, (Ludovicus) Voorzitter van eene kerkvergadering te *Rome*, XXVI. (VII.) 178.
Maillard, (Filips) te *Valenchyn* gevangen en veroordeeld, doch door het volk verlost, XXII. (III.) 163.
Maimburg, (Ludovicus) zijn roem als Godgeleerde, XXVI. (VII.) 127.
Major, (Georgius) hoofd van den aanhang der Majoristen, XXIII. (IV.) 144.
Makarius, twee voorname Monniken van dien naam, berigt van dezen en hunne schriften, VI. 27. 41. De jongere MAKARIUS schrijft eenen regel voor de Monniken, 47. In dezen komt het woord *Missæ in Vigiliis* voor, *ald.*
Malachias. Eenige aantekeningen omtrent de voorzeggingen van dezen Ierschen Aartsbisschop, XVI. 118.
Maldonatus, aanzien en roem van dezen Jezuit, XXVI. (VII.) 53. 126.
——— zijne verdiensten in de Bijbelsche Dogmatiek, XXVI. (VII.) 87.
Mamertus, (Claudianus) Bisschop van *Vienne*, stelt godsdienstige omgangen in tot afwending van rampen, welke de stad *Vienne* troffen, V. 351.
——— een Christen Wijsgeer, X. 48.
Mande, (Hendrik) geboortig te *Dordrecht*, geheimschrijver van Graaf WILLEM VI, van *Holland* en van de Gravin MARGRIETE, verlaat het hof en wordt Monnik, XXII. (III.) 23. Verbeeldt zich gezigten te zien en verschijningen te hebben; doorreist *Holland* en verzamelt veel geld, 24. Deszelfs dood, 25.
Manes, zijn geschiedenis, III. 251. Aanmerkingen over dezelve, 257. Zijne leer, 258. Hield zich voor eenen buitengewoonen Leeraar, 259. Zijn rijk des lichts en der duisternis, 260. Twee beginselen, doch maar een God, *ald.* God een licht, 261. Zijne leer van de Drieëenheid, *ald.* Strijd tusschen het licht en de duisternis, 262. Oorsprong der wereld en toestand der menschen, 263. Hetgeen CHRISTUS verrigt heeft, 264. Zijne zedeleer, 265. Staat der zielen na den dood, 267. Zijne leer omtrent de Heilige Schriften, 268. Aanmerking over dit leerstelsel, 269. Uitbreiding van zijne leer en aanhang, 270. Inrigting en gebruiken van zijnen aanhang, 271. Zijn aanhang vervolgd in *Persie* en in *Afrika*, 273.
Mauritius, Bisschop van *Tagris* in *Mesopotamien*, bijzonderheden van hem, V. 100.
Mark, (Willem Graaf van der) Heer van *Lumei*, Admiraal van de Vloot der Watergeuzen, XXII. (III.) 312. Deszelfs wreedheid, 317. in hechtenis genomen, 320.
Mark, (Johannes a) Hoogleer-

leeraar te *Franeker*, deszelfs verdienſten als Uitlegkundige der Heil. Schrift, XXV. (VI.) 139.
Mark, Hoogleeraar te *Leyden*, zijne verdienſten in de Dogmatiſche Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 173
Marmochinus, (Sanctes) vertaalt den Bijbel in het Italiaansch, XXIV. (IV.) 59.
Marnix, (Jan van) Heer van *Thoulouſe*, te *Antwerpen* verſlagen, XXII. (III.) 268.
Marot, (Clement) brengt de eerſte vijftig Pſalmen in Franſche dichtmaat, XXI. (II.) 181.
Marcella, berigt omtrent haar, IV. 284.
——— de eerſte Non te *Rome*, VII. 143. Verdere berigten van haar, 144. 145 148. 155. 158. 160
Marcellus, Biſchop van *Ancyra*, twisten over hem, en zijne lotgevallen, IV. 355 Zijne gevoelens, 358.
Marcha, (de Kardinaal de) wordt door Pius KLEMENS VII tot Opperinquiſiteur in de *Nederlanden* aangeſteld, XXII. (III) 46.
Marcianus, Keizer in het *Oosten*, V. 66. Sterft, 67. *Zie* ook van hem XI. 48
Marcion, een Gnostiek, II. 85 Vervalscht de H. Schriften, 89.
Markus, zijn Euangelie, I. 300.
——— een Valentinijaan, zijn gevoelen, II 244.
——— een Egyptenaar, brengt de Gnostiſche ketterij in de IVde eeuw het eerſte naar *Spanje* over, VII. 235.
Mareſius, (Samuel) of DE MARETS, Hoogleeraar te *Sedan*, bevordert de Scholastieke Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 153.
Margaretha, Koningin van *Navarre*, begunſtigt de Hervorming, XXI. (II.) 134. 140. veroordeeling van een door haar geſchreven boek weder ingetrokken, 163. 165. Hare verdere zorg voor de Hervorming, 166. Haar dood, 255.
——— van *Oostenryk*, Landvoogdesſe der *Nederlanden*, laat het Plakaat van Keizer KAREL V. tegen LUTHERS leer afkondigen, XXII. (III.) 44.
——— ſchrijft eenen brief aan de ſteden en kloosters, XXII. (III.) 64-66.
——— Hertogin van *Parma*, tot Landvoogdesſe der *Nederlanden* benoemd, XXII. (III.) 155
Maria, eerſte aanleidingen tot hare vereering, V. 175. 180.
——— wanneer derzelver vereering eenen aanvang nam, VI. 181. 185.
——— verſchillen over haren Maagdelijken ſtaat, VI. 186.
——— verſchillende gevoelens der Kerkvaders omtrent haar, VI. 214
——— of Moeder Gods genoemd kan worden, X. 344.
——— buitenſpoorige vereeringen van haar, XII. 112.

Maria, hare vereering neemt meer en meer toe, XVI. 56. Rozenkrans of *Pſalter* der H. Maagd, wanneer begonnen is, 57. Predikatien ter eere van haar, 58. Twist over de wijze der geboorte van JESUS uit haar, 61. Wonderen door haar gewrocht, 63. Overblijffels van haar, 71. Feesten ter harer vereering ingeſteld, XIV. 82.

——— godsdienſtige vereering der Maagd MARIA, XVIII. 370. Een gebed aan haar, 371. Feest van hare onbevlekte ontvangenis, 372. De *Pſalter* van MARIA, 373. Vervolg der twisten over hare onbevlekte ontvangenis, 375. Aanmerking omtrent hare verſchijningen, 379.

——— van *Oostenryk*, bijzonderheden van haar, XX. (I.) 161.

——— dochter van HENDRIK VIII. Koning van *Engeland*, blijft Roomschgezind. (XXI.) (II.) 324. Wordt Koningin van *Engeland*, 330. Trouwt met PHILIPS II. Koning van *Spanje*, 332. Vervolgt de Hervormden allerhevigst, 332. 333. 334. 335. Haar dood maakt een einde aan de vervolging, 336.

——— Koningin van *Engeland*, vervolgt de gemeente aldaar gevestigd, XXII. (III.) 111.

——— STUART, Koningin van *Schotland*, XXI. (II.) 348.

——— weduwe van LODEWYK, Koning van *Hongarven*, wordt Landvoogdesse der *Nederlanden*, XXII. (III.) 75.

Maria, Landvoogdesse der *Nederlanden*, wordt verdacht van verſtandhouding met de Lutherſchen; verkrijgt van den Keizer de verandering van het Plakaat over de Inquiſitie, XXII. (III.) 98.

——— neemt afſcheid van de Staten der *Nederlanden*, XXII. (III.) 112.

Martyn, (Paus) de V. laat eene kruisvaart prediken tegen de Husſiten, XXII. (III.) 11.

Martyr, (Petrus) berigt van dezen voortzetter der Hervorming in *Engeland*, XXI. (II.) 321.

Martinus, IV. 114.

Martinus, Biſſchop van *Tours*, verzet zich tegen den gerigtshandel omtrent PRISCILLIANUS, VII. 273. Heeft onaangename ontmoetingen wegens zijne afkeuring van het gedrag der Biſſchoppen die de veroordeeling ter dood van PRISCILLIANUS aangeſtookt hadden, 278.

——— van *Tours*, berigt van hem, VII 278.

Mascaron, (Julius) zijne verdienſten in de Predikkunde, XXVI. (VII.) 121.

Mastricht, (Petrus van) Hoogleeraar te *Utrecht*, deszelfs verdienſten in de Dogmatiſche Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 170.

Maternus, (Julius Firmicus) ſchrijft tegen de Heidenen, IV. 295. Zijne andere ſchriften, 296.

Mattheus, zijn Euangelie, I. 29.

Mattheus Paris, berigt van hem, XV. 136.
Matthias, Aartshertog van *Oostenryk*, tot Gouverneur der *Nederlanden* verkoren, XXII. (III.) 353.
Matthysſen, (Jan) van *Haarlem*, laat zich te *Munſter* tot Profeet uitroepen, XXIII. (IV.) 183.
Mauritius, Keizer in het *Oosten*, zijne regering, X. 9.
——— (Petrus) berigt van dezen Abt van *Clugny*, XVIII. 4. 5.
Maxentius werpt zich tot Keizer op, III. 348. Begunſtigt de Christenen, 349 Zijne dwinglandij en dood, 355.
Maximiliaan I. Keizer, begunſtiger der geleerdheid, XV. 52.
——— ſluit mede het vermaarde verbond van *Kameryk*, XVII. 296. Wordt onvergenoegd op Paus JULIUS II. 297. 305. Wil met ernst eene kerkhervorming daarſtellen en zelfs Paus worden, 306.
——— I. deze Keizer verlangt zelfs naar eene kerkhervorming, XX. (I.) 4. Zijn gedrag omtrent de Aflaatsbulle, 25. 30. Zijn dood, 77.
——— II. (Keizer) in 1576 overleden, XXII. (III.) 349. Brief van denzelven aan LAZARUS SCHWEND, 349 353.
——— begunſtigt de Boheemſche broeders, XXIII. (IV.) 45.
Maximinianus, berigt aangaande dezen Donatist, VII. 329-338.
Maximinus, berigt aangaande dezen Keizer en zijn gedrag omtrent de Christenen, II. 401. Veranderingen in het Romeinſche rijk door zijn wreed beſtuur, 404.
——— wordt Cæſar, III. 312. Zijn karakter, 314. Neemt den titel van *Augustus* aan, 351. Zijn ſtreng gedrag omtrent de Christenen, 351. 356. Oorloogt tegen de Armeniers, 359. Behandelt verder de Christenen gunſtiger, 362. Sterft, 363.
Maximus wordt Keizer, VII. 272. Laat op aandrijven van twee Biſchoppen PRISCILLIANUS ter dood brengen, 273. Zijn verder gedrag omtrent den Biſchop MARTINUS van *Tours*, 279.
——— zijn dood, IX. 92.
Mazarin, (Kardinaal) zijne handelwijze omtrent de Hervormden in *Frankryk*, XXV. (VI.) 8.
Mazolin, (Sylvester) bijgenoemd PRIERIUS, ſchrijft tegen LUTHER, XXIV. (V.) 261
Medicis, (de) Paus SIXTUS IV. neemt deel in de zamenzweering tegen de broeders DE MEDICIS, XVII. 256.
Megen, (de Graaf van) doet de prediking in *Gelderland* ophouden, XXII. (III.) 263.
Meinaartszoon, (Egbert) een huidekooper te *Amſterdam*, beſchuldigt en omgebragt, XXII. (III.) 292.
Meyer, (Gebhard Theodoor) Hoogleeraar te *Helmſtad*, geeft eene Zedekundige God-

Godgeleerdheid in het licht, XXIV. (V.) 223.
Melanchton, zijn Hoogduitſche naam was te voren SCHWARTZERD, XV. 176.
——— (Philippus) berigt van dezen Hervormer, XX. (I.) 84. 116. 131. 170.
——— deszelfs boeken ten vure gedoemd, XXII. (III.) 67.
——— deszelfs ſchriften worden in *Italie* onder vreemde namen verſpreid, XXIII. (IV) 58.
——— deszelfs verdienſten in de Theologiſche Studien, XXIV. (V.) 161.
——— deszelfs verdienſten in de Predikkunde, XXIV. (V.) 236.
Melania, berigt van twee vrouwen van dien naan, VI. 66.
Meletius, Biſchop te *Lykopolis*, wegens zijnen zoetvloeijenden ſtijl beroemd, III. 289.
——— oorſprong, voortgang en einde van zijne ſcheuring, IV. 119-127. 206. Berigt der tweede Meletiaanſche ſcheuring, VII. 127. 128. 130. 138. 350. Daarna Biſchop van *Antiochie*, doopt CHRYSOSTOMUS, VII. 7. Maakt dezen tot Diaken, 13. Zijn dood, 17. De ſcheuring blijft na zijnen dood duuren, *ald.* VII. 138. Opgevolgd door FLAVIANUS, 18.
Melis Stoke, berigt van hem, XV. 207.
Melito, Biſchop van *Sardes*, berigt omtrent hem en zijne ſchriften, II. 162.
Menander, een ketter in de eerſte eeuw, I. 365.
Mercator, (Marius) berigten van hem, IX 221. 250.
Mercerus, (Johannes of MERCIER, deszelfs verdienſten in de Hebreeuwſche Letterkunde, XXV. (VI) 99
Merle, (Angelus Merula of Engel van) levensbijzonderheden van denzelven, XXII. (III.) 120-139
Merlin, (Jaques) zijne verdienſten in de Patriſtiek, XXVI. (VII.) 114.
Merula, (Willem) of van Merle, bezoekt zijnen oom ENGEL MERULA in de gevangenis, XXII. (III.) 134.
Meſſias, deszelfs algemeene verwachting, I. 19.
Metaphraſtes, (Simeon) een der ſlechtſte levensbeſchrijvers der Heiligen, XVIII. 358.
Methodius ſchrijft tegen de gevoelens van ORIGENES, III. 279. Over de opſtanding, 280. Over eenige plaatſen en gezegden van PAULUS, 281. Over de geſchapene dingen, 282. Over den vrijen wil en over de kuiſchheid, 283 Geeft aan vele Bijbelplaatſen zoutelooze allegoriſche verklaringen, 284.
Meteren, (Emanuel van) deszelfs getuigenis aangaande de Refereinkamers, XXII. (III.) 40.
Meulere, (Geleyn de) gezegd KAAN, Schoolmeester te *Oudenaarden*, berucht wegens zijne ketterij, wordt gevangen; zijne kloekmoedigheid

heid bij het verhoor, XXII. (III.) 103. 104.
Michael *de Stamelaar*, Keizer in het *Oosten*, een vijand der beelden, XIV. 166
Michielszoon, (Andries) te *Doornik* verbrand, XXII. (III.) 167.
Micronius, (Martinus) Leeraar te *Londen*, XXII. (III.) 111.
Miletius, zijne scheuring duurt te *Antiochie* nog voort, VIII. 40. 48. Einde van de scheuring te *Antiochie*, 64.
Mill, (Johannes) geeft eene nieuwe uitgave van het N. Testament in het Grieksch uit, XXV. (VI.) 110.
Miore, (Pieter) deszelfs klockmoedigheid voor de regters, XXII. (III.) 92.
Miltitz, (Karel van) onderhandelingen van LUTHER met dezen Paufelijken gezant, XX. (I.) 77.
Miltiades schrijft een verweerschrift voor de Christenen, II. 164.
Minucius (Marcus) Felix, berigt aangaande hem, II. 384. Verdedigt het Christendom, 385.
Modet, (Hermannus) predikt de Hervorming in *Nederland*, XXII. (III.) 90.
——— of STRYCKER, opsteller van de Nederlandsche Geloofsbelijdenis, XXII. (III.) 168.
——— houdt de eerste openbare preek bij *Oudenaarde*, XXII. (III.) 201.
Mohammed, stichter van het rijk der Arabieren of Saracenen, XI. 147. Toestand der Jooden onder de heerschappij der Chalifen, 315.
Mohammed, berigt van zijn leven, XI. 318. Volgens de Arabische schrijvers, 319-329. Grieksche schrijvers zeggen dat hij de vallende ziekte gehad heeft, 330.
——— zijne godsdienstleer, XI. 334. Beoordeling van hem, 344. Of hij een dweeper of bedrieger is geweest? 345. Waarde van zijnen godsdienst, 349. Staat van zijnen godsdienst na zijnen dood, 351. Zijn zoogenaamd testament, *ald.*
Molay, (Jakob van) Grootmeester van de orde der Tempelieren, wordt met al de Tempelieren in geheel *Frankryk* gevangen gezet, XVIII. 193. Aanvang der geregtelijke verhooren, 195. Voornaamste punten van beschuldiging, 196. Zijne antwoorden op de beschuldigingen, 197. Vervolg van deze regtspleging, 200. Wordt op last van Koning FILIPS verbrand, 211.
Molina, (Lodewyk) gevoelens van dezen Spaanschen Godgeleerden, XXVI. (VII.) 176
Mollerus, (Hendrik) genoemd VAN ZUTFEN, bijzonderheden aangaande denzelven, XXII. (III.) 49.
Momma, (Willem) Hoogleeraar in *den Ham*, verbetert de leerwijze der Coccejanen, XXV. (VI.) 155.

Mommeranci, (Floris van) Heer van *Montigny*, naar *Spanje* gezonden, XXII. (III.) 198.
Mont, (Rogier du) te *Doornik* verbrand, XXII. (III.) 172.
Montanus, ſtichter van eenen bijzonderen aanhang, II. 130. Werpt zich tot eenen Hervormer op, 131. Zijne leer omtrent het vasten, 132. Het huwelijk, 133. De kerkelijke tucht, 134. De vlucht bij vervolgingen, *ald.* Krijgt eenen grooten aanhang, 135. Voeren geene verandering in de leer in, *ald.* Scheuring met hun, 136. Beoordeeling van deze ſcheuring, 137. Schrijvers over dezelve, 138.
——— krijgt het toezigt over het vervaardigen van eene lijst van verbodene boeken, XXII. (III.) 309.
——— deszelfs verdienſten in de Theologiſche Letterkunde, XXVI. (VII.) 61.
Montfoort, (Hendrik van) koopt eene aflaat voor eenen vadermoord, XXII. (III.) 14.
Montibus, (Mr. Nicolaus Capinus a) Inquiſiteur, XXII. (III.) 57.
Montigny door de Landvoogdesſe naar *Spanje* gezonden, XXII. (III.) 169.
Moor, (Bernardinus de) Hoogleeraar te *Leyden*, zijne verdienſten in de Dogmatiſche Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 174.
More of Morius, (Thomas) ſchrijver van het werk *Utopia*, XV. 197. Eene bijzonderheid van zijnen leermeester THOMAS LINACER, 198.
Morigia, (Jacobus Antonio) ſticht de orde der Barnabieten, XXIII. (IV.) 330.
Moron, (Joannes) Biſſchop van *Modena*, te *Rome* gevangen gehouden, XXIII. (IV.) 68.
Moskorzowski, (Hieronymus) van *Moskorow*, voltooit den Krakowſchen Katechismus, XXIII. (IV.) 261.
Muis, (Kornelis) Paſtoor te *Delft*, door LUMEI mishandeld, XXII. (III.) 319.
Munt, (Jan) Leeraar te *Brugge*, XXII. (III.) 253.
Muntzer, (Thomas) verſpreidt gevoelens van geestdrijverij en dweeperij, XX. (I.) 149.
——— ſtelt zich aan het hoofd der oproerige boeren in *Duitschland*, XXIII. (IV.) 175.
Mutakoſi, (Georgius) ſtookt onrust in *Zevenbergen*, XXIII. (IV.) 15.
Myconius, (Ferd.) door de openbare ongerijmdheid der aflaten tot kennis der waarheid gebragt, XX. (I.) 51. Zijn merkwaardige droom, 34. Wordt een vriend van LUTHER. 37. Zijn dood, *ald.* Merkwaardig geſprek van hem te *Duſſeldorp* met den Monnik CORBACH, 163.
Myle, (Pieter Damaszoon van der) te *Dordrecht*, verzet zich tegen de leer van LU-

LUTHER, XXII. (III.) 37.
Myle, (Kornelis van der) belet de beeldſtorming te *Gouda*, XXII. (III.) 237.
Myle, (Arend van der) Burgemeester van *Dordrecht*, verhindert de beeldſtorming aldaar, XXII. (III.) 237.

N.

Navarre, MARGARETHA, Koningin van dat rijk, begunſtigt de Hervorming, XXI. (II.) 134. *Zie* verder MARGARETHA, ANTOINE.
Naſſau, (Graaf LODEWYK VAN) verſlaat den Graaf VAN AREMBERG, en belegert *Groningen*, XXII. (III.) 286. Door ALBA verſlagen, 288.
——— met zijn leger verſlagen en gefneuveld, XXII. (III.) 329.
Nemeſius, een Christen Wijsgeer, berigt van hem en zijne werken, V. 198.
Neri, (Philip van) ſticht de orde van de Broeders der H. Drieëenheid, XXVI. (VII.) 26.
Nero volgt CLAUDIUS op, I. 207. 210. Vervolgt de Christenen, 247. Hoe ver zich die vervolging heeft uitgeſtrekt, 256. En hoe lang zij geduurd hebbe, 259. Zijn dood, 265.
Nerva, opvolger van DOMITIAAN, I. 287. Is den Christenen gunſtig, II. 4.
Neſtorius, berigten van hem, X. 340. Is een vervolger van ketters, 341. Wordt zelf van ketterij beſchuldigd, 342. Zijn gevoelen omtrent de menschwording van JESUS, 343. 359. Onrusten daar over te *Konſtantinopolen*, 344. CYRILLUS, Patriarch van *Alexandrie*, mengt zich in den twist, 347. De Roomſche Bisſchop COELESTINUS veroordeelt hem, 351. CYRILLUS geeft twaalf banvloeken tegen hem uit, 355. NESTORIUS ſtelt hier twaalf banvloeken tegen, 358. JOANNES van *Antiochie* en ANDREAS van *Samoſata* keuren de banvloeken van CYRILLUS af, 361. De Keizer beroept eene kerkvergadering te *Efeſe*, 362. *Zie Efeſe*. Wordt veroordeeld, 366. Raakt bij den Keizer in ongenade, 371. Zijne verdere lotgevallen, 380. Niets met zekerheid van zijnen dood bekend, 383. De twisten met zijnen aanhang blijven voortduren, X. 384.
Niceforus, een voorſtander der beelden, bijzonderheden aangaande hem, XIV. 164.
Nicolaus van *Lyra*, zijne uitlegkundige werken, bijzonder zijne *Poſtilla in Biblia*, XIX 68.
——— (Antonius) predikt de Hervorming in *Nederland*, XXII. (III.) 91.
——— Bisſchop van *Kameryk*, laat de beenderen van WILLEM KORNELISSE verbranden, XXII. (III.) 6.
——— I. brief aan dezen Paus geſchreven door de Synode te *Aken*, XXII. (III.) 2.
Nicole, (Pierre) zijne Ze-

Zedekundige ſchriften, XXVI. (VII.) 108.
Nicole, (Pierre) zijn roem als Godgeleerde, XXVI. (VII.) 128.
Nieuwland, (Nikolaas van) of A. NOVA TERRA, Paſtoor te *Haarlem*, tracht MERULA terug te trekken, XXII. (III.) 126. 127.
Noetus, zijn gevoelen omtrent den perſoon van JESUS, III. 3.
Noirkarmes belegert *Valenchyn* en neemt hetzelve in, XXII. (III.) 250.
Norbert, berigt van dezen ſtichter der Premonſtratenſer orde, XVIII. 42. Wordt heilig verklaard, 53. Zijne ſchriften, 54.
Novatianus, zijne geſchiedenis, III. 27. Zijne geſchriften, 29. Zijne geſchillen met CORNELIUS, Ouderling te *Rome*, 30. Scheuring hieruit ontſtaan, 31. Beoordeeling van deze ſcheuring, 33. Zijn aanhang heeft langen tijd ſtand gehouden, 38.
Novatus verwekt eene ſcheuring in de gemeente van *Carthago*, III. 24.
Numerianus, zoon van Keizer CARUS, tot Cæſar benoemd, XIX. 359. Zijn lof, *ald.* Zijne droefheid over zijns vaders dood, 365. Wordt door zijnen ſchoonvader ANIUS APA vermoord, 366. Die vervolgens door den nieuwen Keizer DIOCLETIANUS werd omgebragt, 368.

O.

Ocellus, (Bernardin) of OCHINUS, leeraar der Italiaanſche Hervormde gemeente, XXIII. (IV.) 67.
Odo, Biſſchop van *Kameryk*, berigt van dezen Scholastieken Godgeleerden en zijne ſchriften, XIX. 85.
Odoacer, een Rugier, doet het Romeinſche Keizerrijk in het *Weſten* eindigen en wordt Koning der Duitſchers in *Italie*, V. 60. Onderdrukt niemand om den godsdienſt, 355.
——— zijne regering, X. 14.
Oecolampadius, (Joan) geeft eene verhandeling uit over het Avondmaal, XX (I.) 153. Getuigenis van ERASMUS omtrent dit werk, *ald.*
——— berigt van dezen Zwitſerſchen Hervormer, XX. (I.) 286. 346. Zijn dood, 372.
——— deszelfs boeken ten vure gedoemd, XXII. (III.) 67.
Okkers, (Wyn Adriaan) helpt aan de beeldſtorming te *Amſterdam*, XXII (III.) 233.
——— op het ſchavot verdronken, XXII. (III.) 293.
Oliva, (Pieter Joan van) Franciskaner, berigt van hem, XVIII. 114. Zijne ſtellingen door KLEMENS V. verworpen, 115. *Zie* ook 129.
Oom, (Wouter) te *Antwerpen* verdronken, XXII. (III.) 173.
Oostenryk, (*Don* Jan van) door den Koning van *Spanje* als Landvoogd naar de *Neder-*
lan-

landen gezonden, XXII. (III.) 348. Bemagtigt *Namen*, 353.
Optatus, korte inhoud van zijn werk tegen de Donatisten, VII. 311-315. Beoordeeling van dat werk, 316. Verdere berigten van hem, 337.
Oquier, (Robert) met zijne vrouw en beide zonen te *Rysſel* gevangen, merkwaardig lijden van dezelve, XXII. (III.) 113-119.
Oranje, *de Prins* van) geeft zijne gevoelens te kennen omtrent den ſtaat van den godsdienst, XXII. (III.) 174.
——— weigert den nieuwen eed aan den Koning, XXII. (III.) 264.
——— verlaat het land, XXII. (III.) 270.
——— vat de wapenen op, XXII. (III.) 285.
——— doet eenen vruchteloozen togt tegen ALBA, XXII. (III.) 296.
——— maakt ſchikkingen tot den oorlog ter zee, XXII. (III.) 307. Geeft zijne inzigten in het ſtuk van den godsdienst te kennen, XXII. (III.) 314. Begint eenen tweeden veldtogt, 316. brief van den zelven aan SONOI, 321. Zijne gevoelens over de vrijheid van den godsdienst, 326. De hooge Overheid aan denzelven opgedragen, 332. Doet eenen wanhopigen voorſlag, 335.
Origenes, zijne lotgevallen, III. 42. Of zich zelven ontmand hebbe? 44. Leert het Hebreeuwsch, 45. Zijne grooteverma-
te vermaardheid, 46. Ongenoegen van den Biſchop DEMETRIUS tegen hem, 47. Of hij ook aan de Afgoden geofferd hebbe, 49. Begeeft zich naar *Cæſarea*, 50. Brengt eenige Arabiſche Christenen van hunne dwaling terug en waarſchuwt tegen de Elceſaïten, 51. 52. Zijn lijden in de vervolging van DECIUS en zijn dood, 53. Zijn karakter 54. Zijne ſchriften, 56. Zijne verlooren ſchriften, 68. Werken van anderen aan hem toegeſchreven, 70. Uitgaven zijner werken, aan wien verſchuldigd, 71. Voorafgaande aanmerkingen omtrent zijne leerwijze, 72. De leer der kerk volgens zijn gevoelen, 73. Zijn gevoelen omtrent de lijst der H. Boeken, 76. En derzelver zin, 78. Zijne gevoelens van God, van de Drieëenheid, 84. Omtrent de eeuwigheid der wereld en het voorbeſtaan der zielen, 87. Vrijen wil, 88. Beſtuur der wereld door de Engelen, 89. De verlosſing door JESUS, 90. De voorbidding der Engelen en Heilige overledenen, 91. Den toekomenden ſtaat na dit leven, 92. De herſtelling aller dingen, 94. Hij begunſtigt de Myſtieke of verborgene Godgeleerdheid, 95. Aanhaling van eene plaats uit zijne ſchriften omtrent het Avondmaal, *ald.* En omtrent PETRUS, 97. Zijne opgaaf der Christenfeestdagen, 98. Zijne zedenleer, 99. Beſluit der berigten

rigten omtrent hem, 101.
Origenes, twisten over hem en over zijne gevoelens, III. 276 Zijne vrienden en voorstanders onder de Christen-Leeraren, 276. enz. 285. Zijne tegenstanders, 279.
——— door velen aangemerkt als de voorloper van ARIUS, doch door anderen verdedigd, VI. 317. Op de ketterlijst door EPIFANIUS geplaatst, 319. PACHOMIUS ijvert tegen hem, 321. Hevige twist over hem tusschen vier aanzienlijke Kerkleeraars, 322. 331–346. Einde van dien twist, 346. Voortreffelijk gezegde van AUGUSTINUS over dezen twist, 358. Nieuw tooneel van dezen twist in *Egypte*, door de schuld van THEOFILUS van *Alexandrie*, 360. Door verscheidene Bisschoppen veroordeeld, 371. Besluit van deze twisten, 398. Redenen van de uitvoerige opgaaf van deze twisten, *ald.*
——— twisten over zijne gevoelens in de Vde en VIde en VIIde eeuw, X. 292.
Orosius, (Paulus) Presbijter in *Spanje*, *zie* van hem V. 47. VII 261.
Ortzen, (Iman) bijgenoemd *de Zeeuw*, wordt naar *Wezel* beroepen als Leeraar, en van daar verdreven en terug geroepen; deszelfs dood, XXII. (III.) 85.
Osiander, (Andreas) geboortig van *Gunzenhaus*, brengt geschillen ter baan, 154. Hij heeft vele begunstigers, 158.
Osiander, (Andreas) deszelfs geschillen over de regtvaardiging, XXIV. (V.) 315.
Ostendorp, (Jan) Kanunnik der St. Levynskerk te *Deventer*, XXII. (III.) 28.
Ostorod, (Christoffel) Sociniaansch Leeraar in de *Nederlanden* vervolgd, XXV. (VI.) 302.
Ostorogius, (Graaf Jacobus) bevordert de Hervorming in *Polen*, XXIII. (IV.) 20. Deszelfs dood, 21.
Otto IV. Keizer, wordt van den Paus gekroond, XVI. 193. maar vervolgens in den ban gedaan, 194.
Oudergeeste, (Dirk) een Monnik, wordt door eenen anderen Monnik doorstoken, XXII. (III.) 10.

P.

Paauw, (Adriaan) voor den Bloedraad gedaagd, XXII. (III.) 291.
Pachomius stichter van het Kloosterleven, IV. 105. 108–110.
Padua, (Antonius van) kort berigt van hem, XVIII. 90.
Pajon, (Claude) berigt van de geschillen met hem, XXV. (VI.) 241.
Palland, (Floris van) Graaf van *Kuilenburg*, laat uit de kerk de beelden wegruimen, en aldaar door Gereformeerde Leeraars prediken, XXII. (III.) 205.
Palme, (Quiryn de) te *Leer-*

Leerdam door de Spanjaarden opgehangen, XXII. (III.)332.
Pamfilus verdedigt ORIGENES, III. 285. Bezorgt eene nieuwe uitgave der Alexandrynſche Overzetting, 287.
Panis, (Pieter) te *Mechelen* onthalsd, XXII. (III.) 353.
Pantenus, Leeraar in de School te *Alexandrie*, II. 228.
Pagnini, (Santes) of PAGNINUS, verdienſten van dezen Monnik in de Hebreeuwſche Letterkunde, XXVI. (VII.) 61.
Paphnutius, IV. 111.
Papias, Biſchop van *Hierapolis*, leert een duizendjarig rijk, en is de verzamelaar der overleveringen, II. 33. 248.
Parengi, (Petrus) ſticht eene nieuwe Kerk en Hoogeſchool te *Parakin*, XXIII. (IV.) 7
Parminianus, een voornaam Leeraar der Donatiſten te *Carthago*, VII 310. Verder berigt van hem, 323.
Parre, (Katharina) zesde Gemalin van HENDRIK VIII. Koning van *Engeland*, XXI. (II.) 312. Zij wordt op eene bijzondere wijze voor eene gevangenneming bewaard, 317. Trouwt na den dood des Konings met THOMAS SEYMOUR, 326. Sterft, 327
——— begunſtigt de vlugtelingen om het geloof, XXII. (III.) 92.
Paſchaſius Radbertus, door zijn boek over het Avondmaal wordt in het begin der IXde eeuw eene nieuwe twist over hetzelve veroorzaakt, XIV. 207. Korte levensſchets van hem, 210.
Paſchaſius Radbertus, inhoud van zijn boek over het Avondmaal opgegeven, XIV. 212–218.
——— doet moeite om de verandering van het brood te bewijzen, XIV. 219. Zijn gevoelen omtrent het Avondmaal in alles niet volkomen overeenkomende met dat der Roomſche kerk, 220.
——— zekere FRUDEGARD ſpreekt hem met eene plaats uit een werk van AUGUSTINUS tegen, XIV. 221. Als ook een RABAN ſpreekt zijn gevoelen tegen, 222 RATRAMN ſchrijft insgelijks tegen zijn gevoelen, 225. *Zie* RATRAMN.
Paſor, (Georgius) zijne verdienſten in de Griekſche Letterkunde, XXV. (VI.)104.
Patricius brengt de Ieren tot het Christendom over, V. 83. Verhaal van zijn Vagevuur, 91.
Paula, berigt van deze zonderlinge Heilige, VI. 55. En van hare dochters BLASILLA, 58. EUTOCHIUM, *ald.* PAULINA, 63 En hare kleindochter PAULA, *ald*
——— eene godvruchtige vrouw door HIERONYMUS onderwezen, VII. 147. 148 151. 156. 159. 160
Paula (Vincentius de) ſticht de orde van de Prieſteren der Miſſie, XXVI. (VII.) 28
Pauli, (Georg) Predikant te

te *Krakaw*, schrijft den Krakawschen Katechismus, XXIII. (IV.) 261.
Paulina, berigt van haar, VI. 63.
Paulinus, (Meropius Pontius Anicius) een beroemd Christen Dichter, berigt van hem en van zijne werken, V. 187.
——— Bisschop van *Nola*, VII. 138. 139. HIERONYMUS schrijft aan hem. V. 178.
Paulinianus, VII. 156.
Paulus, zijne afkomst, opvoeding en vroege levenswijze, I. 159. Zijne bekeering, I. 165.
——— begeeft zich naar *Jeruzalem*, verder naar *Tarsus*, I. 172. 173. Wordt door JESUS tot Apostel der Heidenen geroepen, *ald.* Gaat naar *Antiochie*, 174. Wordt naar *Jeruzalem* gezonden, 176 Keert naar *Antiochie* terug, 180. Krijgt met BARNABAS eene zending om het Euangelie voort te planten, 181.
——— zijne verrigtingen te *Pafos*, I. 181. Waarom hij zijnen naam SAULUS in dien van PAULUS veranderde, 182. Steekt over naar *Klein-Asie*, *ald.* Komt te *Antiochie*, en bekeert daar vele Heidenen, *ald.* Begeeft zich naar *Ikonie*, en verder naar *Lystren* en *Derbe*, 183. Stelt Ouderlingen aan, 184. Komt te *Antiochie* terug, 185. Met BARNABAS afgevaardigd naar *Jeruzalem*, om daar het gevoelen der Apostelen in te nemen over de twistvraag: of de bekeerde Heidenen ook moesten besneden worden, 186. Keert weder naar *Antiochie* terug, 191. Bestraft PETRUS, 192. Scheidt zich af van BARNABAS en reist verder met SILAS door *Syrie* en *Cilicie*, 193. Neemt TIMOTHEUS ook met zich, dien hij liet besnijden, *ald.* Komt in *Europa* te *Filippi*, in *Macedonie*, 194. *Lydia* bekeerd en vervolgens een stokbewaarder, 195. Reis verder naar *Thessalonica*, oproer aldaar, 196. Begeeft zich naar *Bereën*, *ald.* En verder naar *Athenen*, 197. Voorts naar *Corinthe*, 198. Alwaar hij een handwerk oefende, *ald.* Vestigt eene aanzienlijke gemeente te *Corinthe*, 201. Komt te *Efese*, *ald.* Komt aldaar voor de tweede keer, 202. En verricht er wonderen, 203. Aanmerking over deze wonderen, 204. Oproer tegen hem aldaar, 205. Zijne verdere reizen door *Macedonie* in *Griekenland*, 206. Reist terug naar *Jeruzalem*, 207. Wordt aldaar gevangen, 211. Voor den Joodschen Raad verhoord, 214. Voor FELIX beschuldigd, 216. Verantwoord zich voor FESTUS en AGRIPPA, 218. Naar *Rome* gezonden, 219. Aldaar in eene vrije bewaring gehouden, 220. Zijne verrigtingen gedurende zijne gevangenis, 241. Zijne reizen na zijn ontslag, 243. Zijn marteldood, 261. Zijne brieven, 314.
Paulus over de echtheid van zijnen brief aan de Hebreën, II. 338.

Paulus Samosatenus, *zie* SAMOSATENUS.
——— (Sergius) Landvoogd van *Cyprus*, omhelst het Euangelie, I. 181.
——— van *Thebe*, de eerſte Kluizenaar onder de Chriſtenen, II. 437.
——— Biſchop te *Konſtantinopolen*, berigt van hem, IV. 283. 294.
——— Cortesius, Scholastieke Godgeleerde, XIX. 153.
Pelagius, breedvoerig berigt over de Pelagiaanſche twisten, IX. 128–246.
——— berigten aangaande hem, IX. 130. Zijn karakter en hoedanigheden, 131. Zijne geleerdheid en ſchriften en zijne verklaring van de brieven van PAULUS, 132. Zijn brief aan DEMETRIAS, eene aanzienlijke jonge Romeinſche Juffer, 134. Gevolgen van dezen brief en aanmerkingen van AUGUSTINUS op denzelven, 141. En van SEMLER, 145. Zijn brief aan CELANTIA en andere ſchriften, 145. 147 Berigten aangaande zijnen vriend COELESTIUS, 148. *Zie* COELESTIUS.
——— AUGUSTINUS ſchrijft tegen hem, IX. 160. 175. Gematigdheid van AUGUSTINUS omtrent hem, 164. Zijne dwalingen in *Sicilie* verſpreid, 165. Hij komt in *Palæſtina*, 167. HIERONYMUS ſchrijft tegen zijne gevoelens, 168. Wordt verhoord voor den kerkenraad te *Jeruſalem*, 170 De kerkvergadering van *Diospolis* verklaart hem regtzinnig, 177-183. Beoordeeling van deze kerkvergadering door HIERONYMUS en AUGUSTINUS, 184. Gevolgen van deze kerkvergadering, 185. IJver der Afrikaanſche Biſchoppen tegen hem, 186. Zijne leer door INNOCENTIUS, Roomſch Biſchop, veroordeeld, 187. Verdere ijver van AUGUSTINUS tegen hem, 188. ZOSIMUS, opvolger van INNOCENTIUS, verklaart zich gunſtiger omtrent de geloofsbelijdenis van hem en van COELESTIUS, 193 Aanmerkingen der Afrikaanſche Biſſchoppen hierover, 195.
Pelagius, zijne leer plegtig door de kerkvergadering van *Karthago* veroordeeld, IX. 197. Aanzien van deze kerkvergadering, 200. De wereldlijke arm tegen hem ingeroepen, 201. ZOSIMUS verklaart zich tegen hem. Wederzijdſche klagten over mishandelingen, 202. JULIANUS, Biſchop van *Eclanum*, helt over tot zijne partij, 207. Scheuring der beide partijen, 209. Verdere ſchriften van AUGUSTINUS tegen hem, 211. JULIANUS verdedigt de Pelagianen, 214. BONIFACIUS, Biſchop te *Rome*, verzet zich tegen hem, 216. Laatſte berigten van hem, 219. *Zie* verder Pelagianen.
Pellicanus, (Conradus) of KURSINER, Hoogleeraar te *Zurich*, deszelfs verdienſten in de Hebreeuwſche Letterkunde, XXV. (VI.) 98.
Pemphlinger, (Markus) be-

begunſtigt de Hervorming in *Hongaryen*, XXIII. (IV.) 3. 5.
Pennitier, (Hendrik) valt van de Hervormden af, en verzoent zich met de Roomſche kerk, XXII. (III.) 163.
Perenot, (Antony) Biſchop van *Atrecht*, tot Aartsbiſchop van *Mechelen* benoemd, XXII. (III.) 157.
Perkins, (William) Hoogleeraar te *Cambridge*, zijne verdienſten in de Zedekundige Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 186.
Perini, (Petrus) Heer van *Agrie* in *Hongaryen*, omhelst de Hervorming, XXIII. (IV.) 4.
Perron, (Jakob Davis du) Kardinaal en Priester van *St. Agnes*, ſchrijft tegen de Proteſtanten, XXIV. (V.) 263.
Petavius, (Dionyſius) zijne verdienſten in de Bijbelſche Dogmatiek, XXVI. (VII.) 90.
——— zijn roem als Godgeleerde, XXVI. (VII.) 127.
Peter *de Kluizenaar*, berigt aangaande dezen aanvoerder der kruistogten, XV. 268.
Peterſon, (Olaus en Laurens) eerſte Hervormers van *Zweden*, XXI. (II.) 74. Eene Overzetting van het Nieuwe Testament in het Zweedsch door hun vervaardigd, 76. OLAUS ſchrijft een kerkelijk handboekje, 90. En een geſchrift over de regtvaardigmaking des zondaars voor God, 91.
Petgaud, Aartsbiſchop van *Trier*, tegenſtand van denzelven tegen den Paus, XXII. (III.) 2.
Petrarca, (Francesco) levensberigt van hem, XV. 155. Zijne ſchriften, 157.
Petri, (Cunerus) te *Leeuwaarden* als Biſchop aangeſteld, XXII. (III.) 302.
Petronius, Landvoogd van *Syrie*, I. 168.
Petrus, zijne verrigtingen, I. 150. 151. 154. 163. 170. 171. 178. 180. 188. 191. Of hij Biſchop te *Antiochie* geweest is, 234. Of hij te *Rome* 25 jaren Biſchop geweest is, 236. Is geen algemeen Biſchop geweest, 239. Of hij te *Rome* is geweest, 240. Zijn marteldood, 261. Zijne brieven, 316. Gevoelen van ORIGENES omtrent zijn voorregt, III. 97. En van CYPRIANUS, 183.
——— Biſchop van *Alexandrie*, zijne geſchiedenis, III. 375. Zijne kerkregelen, 376.
——— MARTYR, een beroemd Dominikaner, overgegaan tot de Proteſtanten, berigt van hem, VII. 102.
Petrus door AUGUSTINUS gehouden voor den eerſten der Roomſche Biſchoppen, IX. 324.
——— Biſchop te *Ravenna*, voor een voortreffelijk Redenaar gehouden, X. 285. Een ſtaaltje van zijne zoogenaamde welſprekendheid, 286. 287.
Penierus, (Casparus) hoofd der Filippisten in *Saksen*, XXIII. (IV.) 116. In de

gevangenis geworpen en verlost, 119
Pfeiffer ſtelt zich aan het hoofd der oproerige boeren in *Duitschland*, XXIII. (IV.) 175.
Philippus, Diaken, predikt het Euangelie onder de Samaritanen, I. 160. Doopt eenen Ethiopier, I 164.
Philoponus, (Joannes) een Chriſten Wijsgeer, X. 43.
Philoſtorgius, IV. 94.
Photinus, Biſchop van *Sirmium*, deszelfs gevoelens verlevendigd, XXIII. (IV.) 240.
Pictet, (Benedictus) Hoogleeraar te *Geneve*, zijne verdienſten in de Dogmatiſche en Zedekundige Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 183. 192.
Picus. (Johannes) een poſitive Moralist, XXVI. (VII.) 99.
Pierius, zijne gevoelens, III. 277.
Pieter van *Poitiers*, berigt van dezen Scholastieken Godgeleerden, XIX. 112.
Pieterszoon, (Klaas) Kapellaan te *Haarlem*, houdt een mondgeſprek over den godsdienst, XXII. (III.) 251.
Pighius, (Albert) van *Kampen*, Kanunnik te *Utrecht*, ſchrijft tegen BUCERUS; eenige van zijne boeken worden verboden; oorzaak van deszelfs dood, XXII (III.) 78.
Pilatus, volgens berigten naar *Vienne* in *Frankryk* gebannen, ſlaat de handen aan zich zelven, I 167.
Pipyn, door BONIFACIUS tot Koning van *Frankryk* gezalfd, XI. 275. *Zie* verder van hem XII. 63. 65. 69. Zijn dood, 78.
Piscator, berigt van den twist met denzelven, XXV. (VI.) 237.
Piſtorius, (Joannes) of JAN DE BAKKER, van *Woerden*, berigt aangaande zijn leven en marteldood, XXII. (III.) 55-61.
Place, (Joſua de la) of PLACÆUS, berigt van den twist met denzelven, XXV. (VI.) 239.
Platina, (Bartholomeus) berigten van dezen Levensbeſchrijver der Pauſen, XVII. 249.
Plato, waar leſſen gaf, I. 41. Zijne gevoelens, 43.
Plotinus, een Eclectiſche Wijsgeer, geneigd tot dweeperij en geestdrijverij, III. 213.
Pocok, (Eduard) Hoogleeraar te *Oxfort*, deszelfs verdienſten in de Oosterſche Letterkunde, XXV. (VI.) 103
Polocoka, (Andreas) te *Kattenberg* verbrand, XXIII. (IV.) 39.
Polus, (Mattheus) of POOLE, Predikant te *Londen*, berigt omtrent zijne ſchriften, XXV. (VI.) 142.
——— (Reginaldus) beroemd Engelsch Godgeleerde, XXVI. (VII.) 125.
Polykarpus, aan de echtheid van zijnen brief aan de Filippiers wordt zeer getwijfeld, II. 129. Ondergaat den marteldood, 154. Aanmerking over

over de wonderbare bijzonderheden bij denzelven, 159. Eerbied voor zijne nagedachtenis, 160.
Polykrates, Bisschop van *Smirna*, voert eenen hevigen twist met VICTOR, Bisschop van *Rome*, over de viering van het Paaschfeest, II. 275.
Pomeranus, deszelfs boeken ten vure gedoemd. XXII. (III.) 67.
Pompejus scheurt een gedeelte van het Joodsche land af van het rijk van HYRKANUS, I. 3.
Pontius Pilatus, zijne regtsplegingen omtrent JESUS, I. 131.
—— onderzoek nopens een berigt van hem aan TIBERIUS gezonden, aangaande JESUS, I. 139. Wordt gebannen, 167.
Posfidius, Bisschop van *Calama*, levensbeschrijver van AUGUSTINUS, IX. 295.
Porfyrius schrijft tegen het Christendom het leven van PYTHAGORAS. III. 213. Zijne andere werken, 214.
Porta, (Aegidius a) brief van denzelven aan ZWINGLIUS, XXIII. (IV.) 63.
Praag, (Lukas van) overleden, XXIII. (IV.) 41.
Praedicator, (Joannes) predikt te *Offen* in *Zevenbergen*, XXIII. (IV.) 9.
Praedinius, (Regnerus) geboortig van *Winsum*, bevordert de Hervorming in *Groningen*, XXII. (III.) 139.
Prasnisius, (Laurentius) predikt de Hervorming in *Polen*, XXIII. (IV.) 19.
Prasceas, een Dwaalleeraar in de IIde eeuw, berigt van hem en zijne leer, II. 216. 218. Hoe zijne aanhangers genoemd werden, 221.
Presf, (Paulus) Hoogleeraar te *Praag*, stelt eene algemeene belijdenis op, XXIII. (IV.) 49.
Prierias, of DE PRIERO, (SYLVESTER) Tegenschrijver van LUTHER, XX. (I.) 63. Door LUTHER beantwoord, 69.
Priscianus, een Spraakkundige, X. 55.
Priscillianus, van wien deze zijn leerstelsel ontvangen heeft, VII. 255. Zijne afbeelding, 256. Maakt opgang in *Spanje*, 257. Eene kerkvergadering te *Saragossa* in *Spanje* over zijne ketterij gehouden, 257. Gevoelens aan zijne gezindte toegeschreven, 259. Berigt van AUGUSTINUS aangaande zijne leerstellingen, 264. Beoordeling van deze berigten, 267. Men wendt zich tegen hem tot de wereldlijke overheid, 268. Gevolgen hiervan, 269. De Priscillianisten worden bij den Keizer MAXIMUS beschuldigd, 271. Wordt met verscheidene zijner aanhangers veroordeeld en ter dood gebragt, 274. Beoordeeling van het gedrag van MAXIMUS, 277. MARTINUS van *Tours* heeft onaangename ontmoetingen wegens zijne afkeuring van het gedrag der Bisschoppen, die het doodvonnis hadden aangestookt, 278. Andere Kerk-

leeraars keuren mede het doodvonnis af, 281. Als ook de Heidenen, 282. Andere Kerkleeraren van dien tijd schijnen de straffe der Priscillianisten goed te keuren, 283. Verbittering en vervolging daardoor te meer gaande gemaakt, 284.
Priscillianus na zijnen dood door zijnen aanhang als een Heilige vereerd, VII. 285. Zijn aanhang neemt in *Spanje* merkelijk toe, 287. *Zie* verder Priscillianisten.
Procopius, onvoorzigtig gezegde van dien Martelaar, III. 327.
——— van *Gaza*, X. 277.
Proclus een Heidensch Wijsgeer, X. 37. Zijne leerlingen wijken naar *Perfie*, 38.
Prosper *de Aquitanier*, een ijverig aanhanger van AUGUSTINUS, IX. 233. Schrijft tegen de halve Pelagianen, 239.
Prudentius Clemens, (Aurelius) berigt van dezen Christelijken dichter en zijne dichterlijke werken, V. 176. Was ten uiterste bijgeloovig, 181.
Pupper, JAN VAN GOCH aldus bijgenoemd, predikt tegen de leer des Pausdoms; zijne gevoelens; deszelfs schriften worden door het Concilie van *Trente* verboden, XXII. (III.) 30. 31.
Pythagoras, zijn leven door PORFYRIUS beschreven, III. 213.

Q.

Quadratus schrijft ter verweering der Christenen, II. 66.
Quarre, (Karel) Raad van *Braband*, komt te *Groningen*, XXII. (III.) 297.
Queker, (Christiaan de) te *Veurne* gevat en ter dood gebragt, XXII. (III.) 158.

R.

Radboud, Koning der Friezen, zijn antwoord, toen men hem doopen wilde, XI. 229.
Radzivil, (Nikolaus) bijgenoemd *de Zwarte*, begunstigt de Hervorming in *Polen*, XXIII. (IV.) 28.
——— bijgenoemd *de Roode*, begunstigt de Hervorming in *Polen*, XXIII. (IV.) 29.
Ram, (Joachim Gerard) deszelfs Deïstische gevoelens, XXIV. (V.) 114.
Rambach, deszelfs verdiensten in de Uitlegkunde des Bijbels, XXIV. (V.) 188.
Rosfellius, (Lucius Paulus) brief van denzelven aan MELANCHTHON, XXIII. (IV.) 65. 66.
Ratherius, Bisschop van *Verona*, zijn ijver om de gebreken der Kerkelijken te bestraffen, XIII. 373.
Rathmann, (Herman) deszelfs verschil met CORVINUS over de kracht der H. Schrift tot Godzaligheid, XXIV. (V.) 335.
Ratramn, een geleerde Monnik, in het Klooster te *Corbie*, treedt

treedt in de IXde eeuw met lof in verſcheidene verſchillen op, XIV. 225. Schrijft tegen RADBERTUS over het Avondmaal, 226. Waarmede daarna de Hervormden de leer der Tranſubſtantiatie beſtreden; terwijl Roomſche Godgeleerden RATRAMN voor eenen ketter verklaren, 231.

Reaal, (Laurens, JACOBSZOON bijgenoemd) bevordert de vergaderingen der Gereformeerden, XXII. (III.) 206.

——— geſprek van denzelven met den Burgemeester SIMON KOPS te *Amſterdam*, XXII. (III.) 267.

Regius, (Carolus) of DE KONING, Karmeliter Monnik te *Gend*, te *Brugge* in hechtenis genomen en verbrand, XXII. (III.) 120.

Reland, (Adriaan) deszelfs verdienſten in de Oosterſche Letterkunde, XXV. (VI.) 103.

Renialme, (Kasper de) Schepen te *Antwerpen*, krijgt wroegingen over het vonnisſen van aangeklaagden, XXII. (III.) 149.

Requeſens, (*Don* Louis de) tot opvolger van ALBA benoemd, komt te *Bruſſel*, XXII. (III.) 324. Doet een algemeen pardon afkondigen, 328. Deszelfs dood, 336.

Reuchlin, (Joannes) berigt van hem, XV. 174.

——— Hervormer der Godgeleerdheid in de XVde eeuw, XIX. 54. 62.

——— deszelfs verdienſten in de Predikkunde, XXIV. (V) 234.

Rhodius, (Joannes) Rector van het *Collegium Hieronymitanum* te *Utrecht*, XXII. (III.) 56.

Ribera, (Franciscus) beroemd Spaansch Godgeleerde, XXVI. (VII.) 126.

Richard, Keizer, ſterft, en RUDOLF van *Habsburg* tot Keizer verkoren, XVI 188.

Richelieu, (Kardinaal) zijne handelwijze omtrent de Hervormden in *Frankryk*, XXV. (VI.) 8.

——— poogt de Proteſtantſche met de Roomschkatholieke kerk te vereenigen, XXVI. (VII.) 160.

Richer, (Gregorius) ſchrijft tegen BÖHME, XXIV. (V.) 361.

Ridder, (Jan de) te *Utrecht* gedood, (XXII. (III.) 294.

Rigaltius, (Nicolaus) zijne verdienſten in de Patristiek, XXVI. (VII.) 114.

Rienzo, (Nicolaus) maakt zich tot Tribunus te *Rome*, XVII 25. Zijne herſenſchimmige ontwerpen, ondergang en dood, 26. 27. 36.

Ryke, (Roeland de) Penſionaris van *Leuven*, in hechtenis genomen, XXII. (III.) 281.

Ryk, (Jakob Simonszoon de) te *Amſterdam* beſchuldigd en gebannen, XXII. (III.) 290

——— rust een oorlogſchip uit voor de Watergeuzen, XXII (III.) 312.

Ryswyk, (Jonker Kornelis van) poogt te vergeefs eenige burgers gevangen te nemen

men, XXII. (III.) 282.
Rineſtein, (Joost) van *Tielt*, tot Inquiſiteur-Generaal aangeſteld, XXII. III. 170.
Riverius, (Franciscus) Leeraar te *Londen*, XXII. (III.) 111.
Rivet, (Andreas) zijne verdienſten in de Uitlegkunde des Bijbels, XXV. (VI.) 124.
Rixner, (Henricus) Hoogleeraar te *Helmſtad*, geeft eene Zedelijke Godgeleerdheid in het licht, XXIV. (V.) 223.
Robert, of ROTBERT ARBRISZEL, ſtichter der orde van *Fontvraud*, XVIII. 36. Zeldzame inrigtingen door hem gemaakt, 39.
——— van *Melun*, berigt van dezen Scholastieken Godgeleerden en zijne ſchriften, XIX. 113.
Robrecht bewerkt de vervolging der Waldenzen, XXII. (III.) 4.
Rodrigues, (Simon) reist naar de *Oost-Indien* ter bekeering der Heidenen, XXIV. (V.) 76.
Roëll, (Herman Alexander) zijne verdienſten in de Coccejaanſche leerwijze, XXV. (VI.) 162
——— berigt van de geſchillen met denzelven, XXV. (VI.) 258.
Roemund, (J.) te *Antwerpen* geeft eene Bijbelvertaling in het Nederduitsch in druk uit, XXII. (III.) 68.
Rogatus, berigt van dezen Donatist, VII. 327.
Romuald, ſtichter der orde van *Camaldoli*, XIV. 19.
Romulia, moeder van Keizer GALERIUS, berigt omtrent dezelve, III. 324.
Roscelin, levensberigt van hem, XV. 80.
——— geſchriften van dezen Scholastieken Godgeleerden, XIX. 77.
Roſella, (Elizabeth) ſticht de Nonnenorde der Jezuitinnen, XXVI. (VII.) 35.
Roſemund, (Godſchalk) Inquiſiteur, XXII. (III.) 57.
Ruardi, (Feyto) predikt te *Groningen*, XXII. (III.) 140.
Rudbert, de Apostel van *Beyeren* genoemd, XI. 233.
Rubianus, (Crotus) berigt van hem, XV. 183.
Rudolf, Hertog van *Zwaben*, tot Duitsch Koning verkoren, XVI. 36. Sneuvelt in eenen veldſlag tegen HENDRIK IV. 40.
——— van *Habsburg* wordt Keizer, XVI, 288. Staat veel aan den Paus af, 294.
Rufinus, (Tyrannius) berigten nopens dezen ſchrijver, V. 216. VI. 324. Zijne ſchriften, 327. Zijn karakter, 330. Zijn gedrag in den twist over ORIGENES, 331. Nieuwe twist tuſſchen hem en HIERONYMUS, 347. Hij vertaalt het werk van ORIGENES over de beginſelen, 349. Gevolgen daarvan, 350–356. Zijn dood, 357. Lof van hem bij zijne tijdgenooten, 358.
Ruggeri, (Cosmo) Abt van *Saint-Mahé*, als Atheïst geſtorven, XXIV. (V.) 113.

Ru-

Rupert, Abt van *Duits*, ſchrijft over de kerkelijke plegtigheden, XIX 4. *Zie* ook van hem 28

Ruprecht, Paltsgraaf aan den *Rhyn* wordt Keizer, XVII. 78. 97. Zijn appel tegen de kerkvergadering te *Pija*, 101. Zijn dood, 110. Opgevolgd door SIGISMUND. III.

Rusticius, (Filippus) vertaalt den Bijbel in het Italiaansch, XXIII. (IV.) 59.

Ruysbroch, (Joannes) Mystiek Godgeleerde, XIX 169-176.

S.

Sabellicus, berigt van hem, XV. 211.

Sabellius, zijne gevoelens omtrent den perſoon van JESUS en de Drieëenheid, III. 8. 9. Verſcheidene benamingen, voortgang en einde van zijnen aanhang, 19.

Sales, (Frans, Graaf van) ſticht de Nonnenorde van onzer lieve Vrouwe-Viſitatie, XXVI. (VII.) 32. Levensberigten van hem, 33.

Salmuth, (Hendrik) geeft eene nieuwe vertaling van den Bijbel te *Dresden* uit, XXIII. (IV.) 130.

Samoſatenus, (Paulus) zijn hoogmoed en verwaandheid, III. 241. Aanmerkingen over de beſchuldigingen tegen hem ingebragt, 243. Zijne gevoelens, 246. Kerkvergaderingen tegen hem gehouden, 248. Door de wereldlijke magt uit het huis der Christelijke gemeente gezet, 250. Hoe lang zijne aanhang geduurd hebbe, 251.

Samſon, (Bernhardin) berigt van dezen Aflaatprediker in *Zwitſerland*, XX. (I.) 289 Zijne verregaande onbeſchaamdheid vindt al ras tegenſtand, 291. Zijne ontmoetingen te *Baden* en te *Zurich*, 292. 293.

Sanchez, (Thomas) zijne verdienſten in de Zedekundige Godgeleerdheid, XXVI. (VII) 102.

Sancta Cruce, (Johannes a) Hervormt de Karmelieten, XXIII (IV.) 325.

Saravia, (Adrianus) Opſteller van de Nederlandſche Geloofsbelijdenis, XXII. (III.) 168.

Sartorius, (Joannes) verdedigt de Hervorming tegen K. CROCUS en ALARD, XXII. (III.) 75.

——— geeft eene verklaring van de Boeken der Profeten in het licht, XXII. (III.) 140.

Saturninus, een Gnostiek, zijn leerſtelſel, II. 35.

Satyrus, Bevelhebber van een Romeinsch Landſchap, broeder van AMBROSIUS, zijn dood, IX 57.

Savonarola, (Hieronymus) levensberigt van hem en zijne voorzeggingen, XIX. 216. En zijne verdere lotgevallen, 217-239.

Schall, (Adam) Zendeling in *China*, deszelfs voorſpoed, XXV. (V.) 78.

Scheltius, (Nicolaus) tot

tot Predikant beroepen te *Amſterdam*, XXII. (III.) 241.
Schelrius, (Nicolaus) te *Embden* overleden, XXII. (III) 274.
Schiere, (Nikolaas) Predikant te *Bolswaard*, zijne verdienſten in de Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 166.
Schinkel, (Herman) te *Delft* omgebragt, XXII. (III.) 289.
Schmalz, (Valentinus) Rector te *Smigla*, voltooit den Krakauwſchen Katechismus, XXIII. (IV.) 261.
Schmidt, (Erasmus) deszelfs verdienſten in de Uitlegkunde des Bijbels, XXIV. (V.) 178.
Schol, (Ysbrand) Priester van *Amſterdam*, te *Brusſel* verbrand, XXII. (III.) 77.
Schomer, (Justus Christoph) Hoogleeraar te *Rostok*, deszelfs verdienſten in de Zedekundige Godgeleerdheid, XXIV. (V.) 224.
Schoonhoven, (Klaas van) Monnik in het Klooster te *Windesheim*, XXII. (III.) 20.
Sconius, (Matthias) hoofd van de kerk der Boheemſche broeders te *Poſen*, XXIII. (IV.) 20.
Scot, (Joan) een wijsgeerig Godgeleerde in de IXde eeuw, zijn gevoelen over het Avondmaal, XIV. 231. Schrijft tegen de leer van GODSCHALK over de Prædestinatie, 302.
Scotus, (Joannes Duns) levensberigt van hem, XV. 110. 228.
Scotus, (Joannes Duns) Berigt van dezen Scholastieken Godgeleerden en zijne ſchriften, XIX. 139. Twee vermaarde Scholastieke partijen der Thomisten en Scotisten door hem en van zijnen tijd ontſtaan, 145.
Schultens, (Albert) deszelfs verdienſten in de Oosterſche Letterkunde, XXV. (VI.) 103.
Schultetus, (Gregorius) ſtookt onrust in *Zevenbergen*, XXIII. (IV.) 15.
——— (Abraham) geeft eene Leerrede uit over de Afgodsbeelden, XXIV. (V.) 279.
Schwenkfeld, (Kaspar) berigt van zijne leerſtellingen, XX. (I.) 155. 157.
——— deszelfs gevoelens, XXIII. (IV.) 160-166. Hij wordt verbannen, 163.
——— van *Osſing*, deszelfs geſchillen met LUTHER, XXIV. (V.) 285.
Segerts, (Jeronimus) te *Antwerpen* verbrand; troostrijke brief van denzelven aan zijne gevangene huisvrouw; die, na hare bevalling, in de *Schelde* verdronken werd, XXII. (III.) 99. 100.
Senault, (Jean Francois) zijne verdienſten in de Predikkunde, XXVI. (VII.) 120.
Seneca, zijn gevoelen omtrent God, I. 43.
Serapion, IV. 111.
Servatus Lupus, berigt van dezen Monnik, XIV. 300. Verklaart zich voor de leerſtellingen van GODSCHALK, om-

omtrent de Prædestinatie, XIV. 300. 301.
Servatus, (Michael) of MIGUEL SERVETO, een Spanjaard, aanhanger van de leer der Antitrinitarisſen, XXIII. (IV.) 217. Deszelfs gevoelens, 219-223. Begeeft zich naar *Frankryk*, onder den naam van VILLANOVANUS, 225. Te *Geneve* verbrand, 231-236.
Severianus, Bisſchop van *Gabala* in *Syrie*, oneenigheid tusſchen hem en CHRYSOSTOMUS, VII. 87.
——— een vermaard Heilige in *Oostenryk*, X. 83.
Severus, (Lucius Septimius) wordt Keizer, II. 205. Lotgevallen der Christenen onder dezen Keizer en zijne opvolgers, 286. Eerst niet ongunſtig jegens de Christenen, 287. Verbiedt dat iemand tot het Christendom zal overgaan, 289. Oorzaken van deze vervolging, 291. Sterft, 389.
——— (Alexander) berigt aangaande hem en zijn gedrag omtrent de Christenen, II. 392. De eerſte Keizer die hoogachting voor JESUS CHRISTUS betoonde, 393. Wordt vermoord, 398.
——— wordt Cæſar, III. 312. Zijn karakter, 314. Stuit de vervolgingen, 345. Door GALERIUS tot mededeelgenoot des Rijks verheven, 348. Wordt omgebragt, 350.
——— (Sulpicius) berigt van dezen Geſchiedſchrijver en zijne werken, V. 211.
Severus, Patriarch van *Antiochie*, zijne lotgevallen, XI. 93 130.
Seymour, (Joanna) trouwt met HENDRIK VIII. Koning van *Engeland*, XXI. (II.) 298 Haar dood, 301.
Siccama, (Henrikus) zijne verdienſten in de Godgeleerdheid, XXV. (VI) 167.
Sidonius, een Grieksch Dichter, X. 56.
Sigismund, wordt Keizer van *Duitschland*, XVII. 111. Komt op de Kerkvergadering te *Konſtans*, 118. 120. Zijn gedrag op die vergadering, 125. 128. Doet den Hertog van *Oostenryk* in den Rijksban, 130. Komt te *Perpignan*, om een mondgeſprek te houden met BENEDICTUS XIII. over deszelfs afſtand van het Pausſchap, 138. Komt van zijne vruchteloozo reis te *Konſtans* terug, 141. Dringt aan op eene Hervorming der Kerke, voor het verkiezen van eenen nieuwen Paus, na het afzetten der drie ſcheurzieke Pausſen, 142. Stemt, onder zekere voorwaarde toe het verkiezen van eenen nieuwen Paus, 148. Bewijst den nieuwen Paus den diepſten eerbied bij deszelfs plegtigen uittogt uit *Konſtans*, 159. Wordt, met eene zonderlinge plegtigheid door Paus EUGENIUS IV. te *Rome* gekroond, 172. Komt op de Kerkvergadering te *Bazel*, 176. Sterft, 181. ALBERT van *Oostenryk* in zijne plaats verkoren, 182.
Sigismund, (Jan) verleent vrij-

vrijheid van godsdienst in *Zeyenbergen*, XXIII. (IV.) 11.
Sigismund, (Augustus) verdrijft de Boheemſche broeders uit *Polen*, XXIII. (IV.) 19.
Sigismund, (Augustus) keurt de geloofsbelijdenis der Hervormden in *Polen* goed, XXIII. (IV.) 31.
Sigismund I. Koning van *Polen* geeft een plakaat uit tegen het invoeren van boeken, XXIII. (IV.) 29.
Sigismund II. verbant de Euangeliſchen uit *Polen*, XXIII. (IV.) 30
Sigismund III. Koning van *Polen*, bekrachtigt de verbintenis der Roomschgezinden en Euangeliſchen, XXIII. (IV.) 33.
Sikkingen, (Fr. van) een wakker voorſtander van de zaak van LUTHER. Sterft, XX. (I.) 135.
Sikkingen, (Fr.) dood van dezen edelen voorſtander der Hervorming, XX. (I.) 137.
Silas, medgezel van PAULUS, I. 193.
Sim, (Agg.) predikt de Hervorming in *Nederland*, XXII. (III.) 91.
Simeon, Bisſchop van *Seleucie*, ondergaat den Marteldood, IV. 277.
Simeon Stylites, bijzonderheden van dezen zonderlingen pijlaar-heiligen, VI 3.
Simon, *de Toveraar*, I. 161. 360-362. III 300. *aant*
Simon, Bisſchop van *Jeruſalem* gekruist. II. 6.
Simon, een Doopsgezind kramer te *Bergen op Zoom*, weigert voor het Sacrament te knielen, en wordt verbrand; uitwerking van zijne ſtandvastigheid op eenen der Regters, XXII. (III.) 103.
Simons, (Menno) geboortig van *Witmarſum*, twijfelt aan de leer der Roomſche Kerk, XXIII. (IV.) 190, voegt zich bij de Doopsgezinden, 192.
Simon, (Richard) deszelfs verdienſten in de uitlegkunde des Bijbels, XXVII. VII. 73.
Simonszoon, (Wouter) Pastoor te *Munſter* bij *s-Gravenzande*, in *den Haag* verbrand, XXII. (III.) 303.
Sirmond, (Jakob) zijne verdienſten in de Patristiek, XXVI. (VII.) 114.
Simplicius, een Heidensch wijsgeer, X. 39.
Sluis, (Mr. Kornelis) Preſident van den Hove, is niet in ſtaat de prediking der Gereformeerden te beletten, XXII. (III.) 210
Slijper, (Adriaan Jansz.) beſchuldigt den Schout BARDES te *Amſterdam* van ketterij en wordt daarom gebannen, XXII. (III.) 163
Smerius, (Martinus) Hervormd Leeraar te *Walem* ter dood gebragt, XXII. (III.) 262.
Smit, (Chriſtoffel) of FABRICIUS, te *Antwerpen* verbrand; levensbijzonderheden van denzelven, XXII. (III.) 170, 177.
Smijter, (Karel de) gemagtigde van het Hof naar *Hoorn* gezonden, XXII. (III.) 82.

Smout, (Adriaan) Parochiaan te *Brugge*, zoekt de Inquisitie de hand te bieden; voorval denzelven gebeurd met het Sacrament, XXII. (III.) 186.
Socinus, (Lelius) geboortig van *Siena*, aanhanger van de leer der Antitrinitarisfen, XXIII. (IV.) 245.
Socinus, (Faustus) Hichter der Socinianen, XXIII. (IV.) 256. 259. deszelfs Schriften, 259.
Socrates, I. 43. 197.
Socrates, IV. 22.
Socrates; na EUSEBIUS de voortreffelijkfte Geschiedschrijver; berigt van hem en zijne Schriften, V. 216 – eene merkwaardige plaats, omtrent de uitwendige Kerkplegtigheden, uit zijne Geschiedenis aangehaald, 218.
Sonnius, (Franciscus) onder-inquisiteur, onderzoekt de Schriften van MERULA, XXII. (III.) 122.
Sonoy, (Diderik) tot Stadhouder in *Noordholland* aangesteld, XXII. (III.) 314. Deszelfs schrikkelijke handelingen, 334.
Sopater, Eclectische Wijsgeer, door KONSTANTYN *de Groote*, ter dood gebragt, IV. 10.
Sophronius verzet zich tegen de vereeniging met de Monotheliten, XII. 203, 207.
Soto, (Petrus a) biechtvader van Keizer KAREL V. XXII. (III.) 80.
Sozominus, IV 22.
Spangenberg, (Joan) Luthersch Predikant uit *Duitschland* overgekomen, XXII. (III.) 260.
Spangenberg, (Cyriacus) aanhanger van ILLYRICUS, XXIII. (IV.) 151.
Spanheim, (Frederik) Hoogleeraar te *Geneve*. Zijne verdienften in de verklaring des Bijbels, XXV. (VI.) 123.
Spener, (Philip Jacob) deszelfs verdienften in de predikkunde, XXIV. (V.) 243.
Spener, (Philip Jacob) deszelfs verdienften in de uitlegkunde des Bijbels, XXIV. (V.) 183.
Spinoza, (Benedictus de) levensberigten en gevoelens van denzelven, XXIV. (V.) 116.
Spreng, (Jacob gezegd) Prior van het Augustijnenkloofter te *Antwerpen*, begunstigt de leer van LUTHER, XXII. (III.) 43.
Spreng, (Jacob) Proost te *Antwerpen*, herroept in de gevangenis zijne gevoelens, wordt op nieuw gevangen, en ontvlugt. XXII. (III.) 48.
Stancarus, (Franciscus) deszelfs gevoelens over het avondmaal, XXIII. (IV.) 10.
Stancarus, (Franciscus) predikt de leer van ZWINGLIUS in *Polen* en *Lithauwen*; wordt tot Superintendant over de kerken in *Neder Polen* verkozen, XXIII. (IV.) 23.
Stancarus, (Franciscus) van *Mantua*, twist met ANDREAS OSIANDER over de regtvaar-

vaardiging, XXIII. (IV.) 159.
Stancarus, (Franciscus) deszelfs geschillen met OSIANDER, XXV. (V.) 327.
Statorius, (Petrus) aanhanger van SOCINUS; XXIII. (IV.) 259, deszelfs gevoelens, 260.
Stephanus, (Robertus) voornaam Boekdrukker, I. *Inl.* 38. en *aant.*
——— deszelfs verdienste in de Griekschc letterkunde, XXVI. (VII) 63.
——— de Diakon, eerste bloedgetuige, I. 157.
——— (Henricus) zijne verdiensten in de Griekschc letterkunde, XXV. (VI.) 104.
Steven van Tigemo, ook van MARET. Berigt van dezen stichter der orde van *Granimont*, XVIII. 21.
Storbæus, (Joannes) een Heidensch Wijsgeer, X. 40.
Stork, (Nicolaas) stelt zich aan het hoofd der oproerige boeren in *Duitschland*, XXIII. (IV.) 175.
Strakmans, (Rudolphus) Deken van *Westfriesland*, XXII. (III.) 167.
Stralen, (Antoni van) Burgemeester van *Antwerpen* in hechtenis genomen, XXII. (III.) 275.
Strigelius, (Victorinus) verdedigt de gevoelens van MELANCHTHON tegen de Synergisten, XXIII. (IV.) 146.
Strycker, (Herman Modet of) opsteller van de Nederlandsche geloofsbelijdenis, XXII. (III.) 168. Houdt de eerste openbare preek bij *Oudenaarde*, XXII. (III.) 201.
Suares, (Frans) zijne verdiensten in de Zedekundige Godgeleerdheid, XXVI. (VII) 102.
Swart, (Cornelis Martsz) Notaris te *Amsterdam*, beschuldigt den Schout BARDES van ketterij, en wordt hierover gestraft, XXII. (III.) 163.
Sylvanus, (Georgius) of VAN DEN BOSCH, predikt de leer der Hervorming in *Antwerpen*, XXII. (III.) 97.
Sylvius, (Aeneas) Geheimschrijver en Ceremoniemeester op de kerkvergadering te *Bazel*, en Schrijver der geschiedenis van die vergadering, XVII. 183. 187. Zijn blijde uitroep over de afzetting van Paus EUGENIUS IV, 188. Komt van lieverlede weder over tot de zijde van den Paus, 203. 205. Zijne beschrijving van het karakter van EUGENIUS IV, 208. Erkent Paus NICOLAUS V. 209. Doet eene vleijende redevoering voor den Paus, 212. THOMAS, Bisschop van *Siena*, *ald.* Schrijft als Kardinaal ter verdediging van het gezag der Pausen, 219. 220. 221. 223. 225. *Zie* verder PIUS II.
——— naderhand Paus, onder den naam van PIUS II. Berigt van hem, XV. 208.
Synesius, een Christen Wijsgeer, berigt van zijne levensbijzonderheden, gevoe-

len en ſchriften, V. 200-210.
Szidlovieſky, (Elizabeth) begunſtigt de Hervorming in *Polen*, XXIII. (IV.) 28.

T.

Talleyrand of VAN PERIGORD, Kardinaal, zijne partij wapent zich tegen de partij van den Kardinaal COMINIUS, in den twist van den Paus KLEMENS VI. met den Keizer LODEWYK van *Beyeren*, XVII. 23.
Tamerlan, zijn godsdienst, XV. 347.
Tanchelm of TANCHELYN, berigt van zijne leer in de XIIde eeuw, XIX. 359.
——— predikt in *Nederland*, XXII. (III.) 4.
Tapper, (Ruard) van *Enkhuizen*, Inquiſiteur, XXII. (III.) 57.
——— Groot-Inquiſiteur van *Nederland*, ſtelt zich tegen MERULA, XXII. (III.) 124. 125.
——— van *Enkhuizen* te *Brusſel* geſtorven, karaktertrekken van denzelven, XXII. (III.) 153. Oorzaak van deszelfs dood, 154.
Tarnou, (Johan) Hoogleeraar te *Rostok*, deszelfs verdienſten in de Uitlegkunde des Bijbels, XXIV. (V.) 178.
Tatianus, berigt van hem en van zijne aanhangers, Enkratiten, II. 193. 195.
Tauſon of TAUSTAN, (HANS) Hervormer in *Denemarken*, zijne levensſchets, XXI. (II.) Ee 193. Krijgt bij eenen openen brief van den Koning vrijheid om het Euangelie te verkondigen, 104. Inhoud van dien brief, *ald. aant.* Verder berigt van hem en zijnen dood, 106.
Tauſon of TAUSSAN, (HANS) Eene geloofsbelijdenis door hem opgeſteld, door de Lutherſchen op den Rijksdag te *Koppenhagen* ingeleverd, XXI. (II.) 111. Een vonnis tegen hem door Roomschgezinden bewerkt, wordt verzacht, en hij weder in vrijheid herſteld, 122.
Tauler, (Joan) opgave van zijne predikatien, XIX. 197. Berigt hoe hij van tijd tot tijd zoo ver gekomen is, om zoo geestrijke en roerende predikatien te doen, waartoe hij te voren geheel geene bekwaamheid had, 198.
Teekszoon, (Teunis) van *Naarden*, predikt de Hervorming en wordt in *den Haag* verbrand, XXII (III.) 72.
Teellinck, (Willem) Predikant te *Middelburg*, zijne verdienſten in de Zedekundige Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 190.
Tell, (Johannes) geeft eene nieuwe uitgave van het N. Testament in het Grieksch uit, XXV. (VI.) 110.
Tetzel, (Joan) Aflaatprediker in *Duitschland*, XVIII. 343.
Tetzel, (J.) onbeſchaamdheid van dezen Aflaatprediker, XX. (I.) 26. Waartegen LUTHER

THER zich allengs openlijk verzet, 41. Zijn verder gedrag tegen de verachters van zijne aflaatsbrieven, 42. Geeft tegenſtellingen tegen die van LUTHER uit, 59. Zijn dood, 80. Zijne ſchande vereeuwigd, 81.

Tetzel, (Jan) *zie* JAN DIETZ.

Testard, (Paulus) deszelfs twist over de leer der genade, XXV. (VI.) 232.

Tertullianus, (Quintus Septimius Florens) zijne geſchiedenis, II. 327 Zijne ſchriften geſchreven voor zijnen overgang tot de Montanisten, 331. Na zijnen gemelden overgang, 333. Zijne ſchriften van onzekeren tijd voor en na dien overgang, 336. 337. Zijne ſchriften, van wier tijdsbepaling wij geheel geene zekerheid hebben, 342. Zijn verloren ſchriften, 343.

—— bijzonderheden uit zijne ſchriften, omtrent de lasteringen der Heidenen tegen de Christenen, II. 344 Omtrent de wonderwerken door de Christenen verrigt, 345. Omtrent den toeſtand der Christenkerk ten zijnen tijde, 346 Over de gebeden der Christenen, 349 Over den Doop, 352. Over het Heilig Avondmaal, 360. Over de Liefdemalen, 363. Over de Kerkenboete, 365. Over het onderſcheid tusſchen Geestelijken en Leken, 366. Zijne leer omtrent de Heil. Schrift, 368. En het gezag der overleveringen, 369. Over het boek van HENOCH en den Herder van HERMAS, 371. Over het wezen van God, 372. Over de Drieëenheid, 374 Van de verdienſten van JESUS, 376. Van de zonde en vrijen wil, 377. Van den ſtaat der ziele na den dood, *ald.* Over de gebeden voor de dooden, 378. Over het duizendjarig Rijk en de vrijheid van Godsdienstoefening, 379. Vele ſpreekwijzen van hem in de Weſterſche kerk in gebruik gebragt, 380. Over de zedekunde der Kerkvaderen, 381. Waarom hij een ketter was, VI. 311.

Thaumaturgus, (Gregorius) ontvlugt de vervolging onder DECIUS, II. 434. Zijn leven, III 219 Wonderen aan hem toegeſchreven, 220. Vergunt aan de Christenen de gedachtenis der Martelaren met vermakelijkheden te vieren, 227. Voorzegt eene peſtziekte en geneest de geenen, die beloven Christenen te zullen worden, 228. Beſchuldigt van Sabellianerij, 228. Zijn dood. Of hij in de kerk begraven is, 229. Onderzoek over zijne Wonderwerken, 230. Zijne ſchriften, 231. Zijne onechte ſchriften, 240.

Themistius, berigt van dezen Heidenſchen geleerde, V. 152.

Theodora, Keizerin in het *Oosten*, begunſtigt de beelden, XIV. 174. Zij herſtelt de beelden bij de minderjarigheid van

van haren zoon, II. 175.
Theodoretus, X. 276.
——— berigten van hem, XI. 9. Zijn Monnikenleven, 11. Wordt Bisschop van *Cyrus*, 12. Zijn ijver in het bekeeren van ketters, 13. Zijne betrekking en gedrag omtrent NESTORIUS, 14. Wordt door DIOSKORUS vervolgd, 16. Wordt in een Klooster gebannen, 17. Sterft, 18. Zijne schriften, 20-24. Uitgave van zijne werken, 25.
Theodori, (Joannes) of JAN DIRKENS, predikt te *Antwerpen*, XXII. (III.) 142.
Theodoricus, of DIEDERIK van *Niem*, berigt van dezen schrijver, XVII. 51.
Theodorik, of DIDERIK, zijne regering, X. 14. Uitgestrektheid van zijn rijksgebied, 15. Zijn roem, 16.
Theodorus *Mopsvestonus*, berigten van hem, IX. 248. Of hij een voorstander is geweest van het Pelagianismus, 249. Zijn dood, lof en eer, 254 Zijne geleerdheid en schriften, 255.
——— van *Mopsuestia*, veroordeeld, X. 196. Nieuwe twist, *de Tribus Capitulis*, kort na zijnen dood ontstaan, XI. 111.
——— vermaard Aartsbisschop van *Cantelbury*, XI. 366.
——— Studites, een vriend der beelden, bijzonderheden van hem, XIV. 161.
Theodosius, Bisschop van *Heraklea*, berigt van hem en zijne schriften, IV. 282.
Theodosius I. tot Medekeizer door GRATIANUS aangenomen, V. 10. Wordt alleen Keizer, 11. Sterft, 21.
——— zijne wetten omtrent de Heidenen, V. 14. Omtrent de Bisschoppen, 230 De Diakonessen, 231. Omtrent het onttrekken van misdadigers aan de rechterlijke straffen, 248. Omtrent de vrijplaatsen, 249. Omtrent het Monnikenleven, 397. Omtrent het geloof zijner onderdanen, VI. 237. Tegen de ketters, 240. Zonderling antwoord van eenen Bisschop aan hem met opzigt tot de Arianen, VI. 244. Zijn gedrag in het beslissen der kerkelijke verschillen, 254. Zijne wetten tegen de Manicheën, VII. 228. 229.
——— noodzaakt de Arianen hunne kerken te *Konstantinopolen* aan de Katholijken weder over te geven, VIII. 42. Zijne wet omtrent de Ketters, en gevolg van dezelve, 45.
——— laat eene algemeene Kerkvergadering te *Konstantinopolen* houden, VIII. 45 Zijne bevelen omtrent de Arianen, 49. Aanmerking over zijn gedrag, 54.
——— wordt meester van het geheele Rijk, VIII. 59. Geeft nieuwe wetten tegen de Arianen, 61.
——— AMBROSIUS gedraagt zich trotsch tegen dezen Keizer, IX. 95.
——— laat op eene verschrik-

kelijke wijze eenige duizende inwoners te *Thesſalonica* om het leven brengen, IX. 97. AMBROSIUS legt hem deswegens eene zware kerkelijke boete op, 98. Gedrag van den Keizer onder deze boete, 102.
Theodoſius I. overwint en doodt EUGENIUS, Keizer in het *Westen*, IX, 111.
——— zijn dood, IX. 112.
Theodoſius II. Keizer in het *Oosten*, V. 24.
——— zijne wetten omtrent de Heidenen, V. 32. Omtrent zekere kerkelijke bedieningen, 237. Het regt der vrijplaatſen, V. 251.
——— berigt van zijne regering en levenswijze, V. 60. Sterft, 63.
——— heeft zijnen naam bekend gemaakt door het Wetboek, naar hem *Codex Theodoſianus* genaamd, V. 64.
——— zijne wetten tegen de ketters, VI. 241.
——— vereert CHRYSOSTOMUS na deszelfs dood, VII. 108.
——— ſterft, X. 48. Opgevolgd door MARCIANUS, *ald.*
Theodotus is de eerſte auteur van het gevoelen der genen die JESUS voor een bloot mensch houden, II. 210.
——— de geldwisſelaar, hoofd der Melchizedekiten, II. 213.
Theofilus, zesde Biſchop van *Antiochie*, berigt omtrent hem en zijne ſchriften, II. 174.
——— Biſchop van *Alexandrie*, zijn gedrag in den twist van ORIGENES, VI. 341. 342. 345. 348. 360. Zijn karakter 361. Zijne ſchriften, 362. Verlaat de partij van ORIGENES, 363. Zijn verder gedrag in den nieuwen twist over ORIGENES, 365. 367. 369. 373. 375. Wordt bij het hof aangeklaagd, 376. Komt te *Konſtantinopolen*, 382. Vervolgt CHRYSOSTOMUS, 383. Schrijft een groot boek tegen dezen Leeraar, 394. Vervolgt dezen nog na zijnen dood, 396.
Theofilus, Keizer in het *Oosten*, een vijand der beelden, XIV. 172.
Theognostus, zijn gevoelen omtrent de Drieëenheid, III. 277.
Theophilus, (Maximus) vertaalt den Bijbel in het Italiaansch, XXIII. (IV.) 60.
Therefia, eene Spaanſche vrouw, hervormt de Karmeliter Nonnen, XXIII. (IV.) 325.
Thielt, (Thomas Tillius of van) Abt van *St. Bernard*, verlaat zijne Abdij, XXII. (III.) 276.
——— predikt buiten *Amſterdam*, XXII. (III.) 354.
Thiene, (Captanus of Gaetanus de) onderſteunt de ſtichting der Theatiner orde, XXIII. (IV.) 328.
Thomas Aquinas, zijn levensberigt, XV. 108.
——— Scholastieke Godgeleerde, XIX. 123. Verdedigt het Christendom, 250.
Thomas a Kempis, of

VAN KEMPEN, berigt van hem, XV. 171.
——— Myſtiek Godgeleerde, XIX. 177-181. Aanmerking omtrent zijn Boek over de navolging van CHRISTUS, 179.
Thomaſinus, (Ludovicus) zijne verdienſten in de Bijbelſche Dogmatiek, XXVI. (VII.) 94.
Thummius, (Theodorus) Hoogleeraar te *Tubingen*, ijvert zeer in de verſchillen der Lutherſchen en Hervormden, XXIV. (V.) 280.
Tiberius volgt AUGUSTINUS op, I. 80. JOANNES *de Dooper* aanvaart onder zijne regering het leeraarambt, 81. *Zie* JOANNES *de Dooper*. Onderzoek nopens het berigt van PILATUS aan dezen Keizer, 139. Sterft en opgevolgd door CAJUS CALIGULA, 167.
——— Keizer in het *Oosten*, zijne regering, X. 9.
Tileman, Minderbroeder te *Groningen*, heeft vele vrije gevoelens, XXII. (III.) 31.
Tilleman, (Gillis) te *Brusſel* gevangen en omgebragt, XXII. (III.) 80. 81.
Tillius, (Thomas) of VAN THIELT, Abt van *St. Bernard*, verlaat zijne Abdij, XXII. (III.) 276.
Tillotſon, (Johan) Biſchop van *Kantelberg*, deszelfs invloed op de godsdienſtige geſteldheid van *Engeland*, XXV. (VI.) 47.
Timan, (Joan) genoemd JAN DE AMSTERDAMMER, verdedigt de Hervorming, is Leeraar te *Bremen*, XXII. (III.) 75.
Timotheus, leerling en reisgenoot van PAULUS, I. 193.
——— Presbijter te *Konſtantinopolen*, ſchrijver over de ketterijen, XII. 177.
Tisnach, (Raadsheer KAREL) wordt van *Brusſel* naar *Doornik* gezonden, XXII. (III.) 91.
Titelman, (Petrus) Deken van *Ronſen*. Inquiſiteur in *Vlaanderen*, laat JAN DE CREUS veroordelen, XXII. (III.) 160.
——— vervolgt de ketters heviglijk, XXII. (III.) 185.
——— klagten over denzelven door die van *Vlaanderen*, XXII. (III.) 190.
Tolet, (Franciscus) door Paus GREGORIUS naar de *Nederlanden* gezonden, XXVI. (VII.) 174.
Toland, (Johan) deszelfs Deïſtiſche gevoelens, XXIV. (V.) 96.
Tombe, (Nicaſius de la) te *Doornik* verbrand, XXII. (III.) 172.
Torre, (Jacob de la) Geheimſchrijver van den Raad, door de Landvoogdesſe naar *Amſterdam* gezonden, XXII. (III.) 266.
Toſarrius, (Joannes) of SARTORIUS, geeft eene verklaring van de Boeken der Propheten in druk uit, XXII. (III.) 140.
Tostatus, zijne Uitleg-

kundige werken, XIX. 70.
Trajanus, (Ulpius) geen vervolger der Christenen, II. 5. Aanmerkingen omtrent eenen brief van PLINIUS *den Jongen*, en het antwoord van den Keizer op denzelven, II. 7-18.
Trecius, (Galeacius) om het geloof verbrand, XXIII. (IV.) 83.
Tremellius, (Immanuel) geeft eene Latijnſche Vertaling van den Bijbel uit, XXV. (VI.) 111.
Treviſa, Priester uit *Cornwal*, berigt van hem, XVIII. 244
Trebonianus, medevervaardiger van het Wetboek onder JUSTINIANUS, X. 7. En andere regtsgeleerde ſtukken, *ald.*
Trebonianus, X. 71.
Trokendorf, (Valentinus) bevordert de Hervorming in *Polen*, XXIII. (IV.) 25.
Tyacon, (Gozewyn) Regulier Monnik van *Zwol*, ijvert tegen het inſlokken van landen en beemden, XXII. (III.) 23.
Tychonius, een Donatistisch Schrijver; opgaaf van zijne uitlegkundige regelen, VII. 319. Verdere berigten aangaande hem, 320. Maakt eene verdeeldheid onder de Donatisten, 321. Oordeelvelling over zijne denkwijze als Donatist, 322.
Tyndal, (William) een der eerſte Hervormers van *Engeland*, XXI. (II.) 287. Verbrand, 288.
Tyndal, (Willem) een Engelschman, vertaald het Nieuwe Testament in het Engelsch, wordt naar *Vilvoorden* gevoerd en verbrand, XXII. (III.) 77
Turrettin, (Frans) Hoogleeraar te *Geneve*, zijne verdienſten in de Dogmatiſche Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 169.
Tzegedin, (Steven) predikt in *Zevenbergen*, XXIII. (IV.) 10. Deszelfs dood, 14.

U.

Uberfeld, (Johan Willem) voorſtander der Gichtelianen, XXV. (VI.) 335.
Uitenbogaard, (Pieter Janszoon) te *Utrecht* nageſpoord, XXII. (III.) 294.
——— ontkomt de Spanjaarden, XXII. (III.) 334.
Uitenhove, (Antonis) Edelman te *Gend* gemarteld, XXII. (III.) 325.
Ulfilas, Biſchop der Gothen, IV. 269. *Zie* Gothen.
Urſinus, (Zacharias) opſteller van den Heidelbergſchen Katechismus, XXV. (VI.) 210.
Urſula, ongerijmdheid van het verhaal omtrent haar en hare elf duizend maagden, II. 403.
Urſula, ſtichting van eene orde van Nonnen aan deze hei-

heilige toegewijd, XXVI. (VII.) 30.

V.

Valla, (Laurentius) herſteller der echte Theologiſche leerwijze in de XVde eeuw, XIX. 52. 63. 71.
Valentius, een Gnostiek; zijn leerſtelzel, II. 48. Zijn voornaamſte aanhangers, 344.
Valerianus, wordt Keizer en vervolgt de Christenen allerhevigst, III. 114. 138–150.
Vanini, (Julius Cæſar of LUCILIUS) Atheïst in *Italië*, XXIV. (V.) 109.
Varinnes, (Joan van) een Parysch Godgeleerde of Lid der Sorbonne, XVII. 79.
Vargas, (Jan de) een Spanjaard, hoofd van den Bloedraad, XXII. (*III.*) 278.
Valens, Keizer in het Oosten, V. 5. ſneuvelt 6.
Valens, handelt verdraagzaam omtrent den Godsdienst, V. 6.
Valens, geeft eene wet tegen de Monniken, V. 7.
Valens, begunſtigt de Arianen, VII. 15. Drukt de Katholijken, Macedonianen en Novitianen, 20. Vervolgt de Katholijken, 24. enz. Aanmerking over deze vervolging, 33. Zijn dood, in het jaar 378. Maakt een einde aan de vervolging, 38.
Valentinianus I. wordt Keizer. V. 5. En neemt zijnen Broeder VALENS tot medebeſtuurder aan, *ald.* Regeert in het westen, *ald.* Sterft, *ald.*
Valentinianus I handelt verdraagzaam omtrent den Godsdienst, V. 6. 228. Geeft een voorſchrift omtrent de Studeerende jeugd te *Rome*, 144.
Valentinianus I. zijne wetten tegen de Manicheën, VII. 227.
Valentinianus II. zijne wetten tegen de Manicheën, VII. 229. Wordt vermoord door ARBOGASTES, IX. 109.
Valentinianus II. begunſtigt de Katholijken, VIII. 15. 35. Na zijnen dood in het jaar 375 duren de vervolgingen in het Oosten voort, 37.
Valentinianus III. Keizer in het Westen, V. 52. Sterft 55.
Valentinianus III. geeft een bevel uit in de zaak van HILARIUS, V. 326.
Valentinianus III. wordt Keizer in het Westen, VIII. 56. Gunſtige uitzigten voor de Arianen in het Westen, onder zijne regering, *ald.* 57. Wordt in het jaar 392 vermoord, 59.
Valentinus, een Gnostiek, II. 48. Zijne ſchriften, 49. Zijne leer, 31. Aanmerkingen omtrent zijn leerſtelzel, 56. Zijne aanhangers in verſcheidene gezindheden verdeeld, 58.
Vasques, (Gabriël) zijne

verdienſten in de Zedekundige Godgeleerdheid, XXVI. (VII.) 102. 126.
Veidowski, (Andreas) Sociniaansch leeraar in de *Nederlanden* vervolgd, XXV. (VI.) 303.
Velter, (Georg) Leeraar der Boheemſche broeders, ſtelt eene algemeene geloofsbelijdenis op, XXIII. (IV.) 49.
Veluanus, (Anaſtaſius) of VAN DE VELUWE, Paſtoor te *Garder*, geeft een boekje in het licht; wordt gevangen naar *Arnhem* gebragt; herroept zijn geſchrift, en wordt tot de gevangenis verweezen, doch ontſlagen en begeeft zich naar *Straatsburg*, XXII. (III.) 148.
Velſius, (Juſtus) geeft zich in *Holland* voor eenen Hervormer uit, XXII. (III.) 362. 364.
Venema, (Hermannus) zijne verdienſten in de Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 166.
Verbiest, (Ferdinand) Zendeling in *China*; deszelfs voorſpoed, XXIII. (V.) 78.
Verdikt, (Gillis) VAN HILVERSEEL te *Bruſſel* omgebragt, XXII. (III.) 143.
Verduin, (Gerbrand) Burgemeester van *Hoorn*, verdedigt de gematigdheid der regering van dezen ſtad, XXII. (III.) 283.
Vermili, (Petrus Martyr) predikt te *Napels*, XXIII. (IV.) 73. Rigt eene leerſchool te *Lucca* op, 74. Wordt vervolgd, 77.
Verſchoor, (Jakob) ſtichter van den aanhang der Verſchoristen, XXV. (VI.) 342.
Verus, (Lucius) Romeinsch Keizer. Zijn karakter, II. 139.
Veſpaſianus, (Flavius) wordt Keizer, I. 268.
Veſalia, (Joannes de) of JAN VAN WEZEL wordt vervolgd en als ketter veroordeeld, XXII. (III.) 29.
Victorinus, zijne ſchriften, III. 290.
Victorinus, (Fabius Mavius) een Heidensch geleerde neemt het Christendom aan, IV. 259. Zijne ſchriften, 260.
Vidal, (Arnaud) berigt van hem, XV. 220.
Vigilantius; een hevig beſtrijder van het Bijgeloof, door HIERONYMUS verketterd, VI. 213–223.
Viglius VAN TAPSUS, ſchrijft tegen de Arianen, X. 318.
——— door den Prins *van Oranje* nadrukkelijk aangeſproken; krijgt eene beroerte, XXII. (III.) 183, 184.
Vitringa, (Campegius) deszelfs verdienſten in de uitlegkunde des Bijbels, (XXV.) (VI.) 137.
——— zijne verdienſten in de godgeleerdheid, XXV. (VI.) 163.
——— deszelfs geſchillen met Roëll, XXV. (VI.) 263.
Villers, (Petrus) Hofpredi-

diker van den Prins *van Oranje*, ſchrijft tegen het Formulier van eendragt, XXIII. (IV.) 121-126.
Villers, (Ch.) ſchrijft over den invloed der Hervorming van LUTHER op den ſtaatkundigen toeſtand van *Europa*, XX. (I.) 3. en *aant.* 18. 19. 23.
Vincenti, (Franciscus de Mino) een medeſtichter van de Orde der Jezuiten, XVIII. 157. Een groote dweeper, 158.
Viretus, (Petrus) Levensſchets van dezen Hervormer van *Geneve*, XXI. (II.) 5.
Visch, (Jan) te *Gend* opgehangen, XXII. (III.) 361.
Vitalis, te *Karthago*, een halve-pelagiaan, zijn gevoelen, IX. 232.
Vitellius, Stadhouder der Romeinen in *Syrie*; I. 155. 165. *aant.* 167.
Voragine, (Jacobus de) een der ſlechtſte Levensbeſchrijvers der Heiligen, XVIII. 360.
Voes, (Hendrik) een Monnik te *Bruſſel* verbrand, XXII. (III.) 50.
Vos, (Arend Dirkszoon) Pastoor van *Liere* bij *Delft*, in *den Haag* verbrand, XXII. (III.) 302.
Voet, (Gijsbert) gezegd VOETIUS, Hoogleeraar te *Utrecht*, deszelfs gevoelens over de uitlegkunde des Bijbels, XXV. (VI.) 113. Bevordert de ſcholastieke godgeleerdheid, 153.
Voet, (Gijsbert) zijne ſystematiſche godgeleerdheid, XXV. (VI.) 167.

W.

Waal, (Frank de) van *Amſterdam*, bevordert de vergaderingen der Gereformeerden, XXII. (III.) 206.
Waalwijk, (Paulus van) Kapellaan te *Roermond* vermoord, XXII. (III.) 316.
Waerdt, (Christiaan de) Procureur Generaal van het Hof, XXII. (III) 147.
Walæus, (Antonius) of DE WAELE, Hoogleeraar te *Leyden*, voert de ſcholastieke godgeleerdheid weder in, XXV. (VI.) 152.
Walles, (Uke) berigt aangaande denzelven, XXV. (VI.) 288.
Weigel, (Valentyn) Predikant te *Tſchopau*, verſchillen met denzelven, XXIV. (V.) 343.
Wendelin, (Markus Frederik) Hoogleeraar te *Anhalt*, bevordert de ſcholastieke godgeleerdheid, XXV. (VI.) 153.
Wendelmoet, (Klaus) dochter eener weduwe van *Monnikendam*, te *Woerden* gevangen; hare ſtandvastigheid en marteldood, XXII. (III.) 69-71.
Wenzel of WENCESLAUS, tot Roomsch Koning verkoren,

XVII. 49. Wordt door de Keurvorſten afgezet, en RUPRECHT in zijne plaats verkoren, 78.
Weſel, (Jan van) wil den Godsdienst alleen uit de H. Schrift afgeleid hebben, XXIII. 238. Verdere berigten aangaande dezen Hervormer, 239 Voor een Ketter verklaard en opgeſloten, 242.
——— wordt vervolgd en als Ketter veroordeeld; deszelfs dood, XXII. (III.) 29.
Weſel, (Joan) Levensberigt van hem, XVIII. 235. Poogt de kennis van den Godsdienst uit den Bijbel af te leiden, 237.
——— (Jan) Hermanszoon, GESVORT of GANSFORT, een geleerd man en voorlooper der Hervorming; XXII. (III.) 28. Deszelfs dood, 29
Weſtphalus, (Joachim) Leeraar te *Hamburg*, ijvert tegen het leerſtuk van het Avondmaal, XXIII. (IV.) 96.
Wevelinkhoven, (Floris van) Biſchop van *Utrecht*, laat een lijk opgraven en verbranden, XXII. (III.) 10.
Wicelius, (Georg) Predikant te *Niemeck*, aanhanger van de leer der Antitrinitarisſen, XXIII. (IV.) 215. Keert tot de Roomſche kerk terug, 216.
Wiclef, (Joan) of WICLIF. Stichter van een nieuw Godsdienſtig Genootſchap in *Engeland*, in de XIVde Eeuw, XIX. 372. Zijne gevoelens, 373. Zijn antwoord, op zijn ziekbed, aan de Monniken, die zochten hem zijne gevoelens te doen herroepen, 376. Herſtelt *ald.* Zijne verdere verrigtingen en lotgevallen, 377. Verſchillend door de Nakomelingſchap beoordeeld, 378. Zijne aanhangers vervolgd, 379. Zijne beenderen opgegraven en verbrand, *ald.*
Wikleſ, (Jan) deszelfs leer en ſchriften worden in *Nederland* overgebragt, XXII. (III.) 11.
Wigbert, predikt het Euangelie onder de Friezen, XI. 225.
Wiggertszoon, (Willem) op het Slot te *Schagen* onthoofd, XXII. (III.) 77.
Wilde, (Hendrik) Regulier Monnik van 's Hertogenbosch, predikt tegen het leven der Geeſtelijken, XXII. (III.) 22. Deszelfs gedachten over de zielmisſen, *ald.*
Wilhelmina; eene Dweepſter in de XIIde Eeuw, XIX. 364.
Willibrod; berigt van dezen Angel-Sakſiſchen Zendeling, XI. 224.
——— tot Aartsbisſchop over de Friezen gewijd, XI. 227. Zijne verrigtingen in de *Nederlanden*, 229.
Willem, Graaf van *Holland*, wordt tot Roomsch Koning ver-

verkoren, XVI. 263. Sterft, 278. Twee Roomſche Koningen verkoren na zijnen dood, 279.
Willem van *St. Amour*, Doctor der Sorbonne, verdedigt de Univerſiteit te *Parys* tegen de Bedelmonniken, XXIII. 99. Aanmerking omtrent zijn Boek *over de gevaren der laatſte tijden*, *ald* en 100. Valt het Boek aan, *het eeuwig Euangelie*, 108.
Willem Occam, ſcholastiek Godgeleerde, XIX. 148.
Willem, Biſchop van *Utrecht*, kiest de zijde van den Keizer HENDRIK IV. in deszelfs geſchillen met Paus GREGORIUS VII. XXII. (III.) 2.
Willem, Prins *van Oranje*, vertrekt naar *Frankryk* als gijzelaar; ontdekt den toeleg om de ketters uitteroeijen, XXII. (III.) 152. Wordt tot Stadhouder aangeſteld, 155.
——— zijn gedrag in den burgeroorlog in *Frankryk*, 246. 247. Beklaagt zich over de woede van zijne geloofsgenooten in eenen brief aan KALVYN, 248. Verzet zich tegen de geweldplegingen van zijne partij, 250. Waarſchuwt door eenen brief den Admiraal DE COLIGNY, om bij de voltrekking van het huwelijk van HENDRIK IV. niet ten hove te komen, 255.
Willems, (Volkje) beſchuldigd WILLEM DIRKSZOON BARDES van Ketterij; wordt in *den Haag* gevangen en geſtraft, XXII. (III.) 163.
Wilmot, (Johan) Graaf van *Rochester*, deszelfs Deïſtiſche gevoelens, XXIV. (V.) 92.
Wilfrid, predikt het Euangelie onder de Friezen, XI. 225.
Winfrid of WYNFRID, zie BONIFACIUS.
Winfried, ſedert deszelfs prediking is het christendom in *Nederland* gevestigd, XXII. (III.) 1.
Wingen, (Godefried) opſteller van de Nederlandſche Geloofsbelijdenis, XXII. (III.) 168.
Winshemius, (Vitas) bevordert de Hervorming in *Hongaryen*, XXIII. (IV.) 4.
Wit, (Jan de) een Monnik ſtaat tegen de inbeeldingen van HENDRIK MANDE op, XXII. (III.) 25.
Wit, (Pieter de) te *Amſterdam* ter dood gebragt, XXII. (III.) 293.
Wits, (Herman) of WITSIUS, Hoogleeraar te *Franeker*, poogt de Coccejaanſche wijze van Bijbelverklaring te hervormen, XXV. (VI.) 137.
——— deszelfs verdienſten in de Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 159.
Wittichius, (Chriſtophorus) Hoogleeraar te *Leyden*, bevordert de Carteſiaanſche Wijsgeerte in de Godgeleerdheid, XXV. (VI.) 158.
Wladislaw IV. Koning van *Po-*

Polen, bekrachtigt de verbindtenis der Roomschgezinden en Euangelischen, XXIII. (IV.) 33.
Wolf, (Jan de) te *Antwerpen* verdronken, XXII. (III.) 173.
Wolfgangus, (Fabricius Capito) berigt van dezen Zwitserschen Hervormer, XX. (I.) 285.
Wubbema, (Johannes) deszelfs geschillen met BEKKER, XXV. (VI.) 269.
Wulfram doopt den zoon van Koning RADBOUD, XI. 229.
Wyngaarden, (Jonkheer Albert van) wordt Monnik; gevolgen hiervan; hij verfoeit de pracht der kerkelijke kleederen en sieraden, XXII. (III.) 21.
Wyngaarden, (Floris Oem van) te *Dordrecht*, verzet zich tegen de leer van LUTHER, XXII. (III.) 37.
Wyttenbach, (Thomas) Leermeester van ZWINGLIUS, XX. (I.) 273.
——— wederstand van andere Cantons tegen de Hervorming, XX. (I.) 324. Inhoud van een besluit te *Lucern* genomen, *ald.* Opschudding te *Stammheim*, op de grenzen van *Torgau*, 325. De Baljuuw WIRTH, nevens zijn zoon, door het bijgeloof ter dood veroordeeld, 328.
——— de Hervorming op eene voorzigtige wijze te *Zurich* voortgezet, XX. (I.) 330. Ook in andere oorden, 337. Opschuddingen der Wederdoopers aldaar, XX. (I.) 338.
Wyttenbach, (Thomas) vijf Cantons verbinden zich tegen de leer van LUTHER en ZWINGLIUS, XX. (I.) 350.
——— oorlog tusschen de Roomsche en Hervormde Cantons, XX. (I.) 351.
——— pogingen ter Hervorming te *Solothurn*, XX. (I.) 357.
——— burger-oorlog aldaar, XX. (I.) 364.

X.

Xaveer, (Frans) een Jezuit, door Paus PAULUS III. naar *Oost-Indien* gezonden, XXIII. (IV.) 342. Deszelfs verblijf in *Japan*, 343. Reist naar *China*, 344. Reist naar *Oost-Indien* ter bekeering der Heidenen, XXIV. (V.) 76.
Xenaias, Bisschop van *Hierapolis*, zijne lotgevallen, XI. 93.
Ximenes, (de Cisneros) bezorgt voor meer dan 50,000 Dukaten de *Complutensische Polyglotta*, XIX. 61.

Z.

Zacharias van *Mitylene*, een Christen Wijsgeer, X. 42.
Zacharias, (Antonio Maria) van *Cremona*, sticht de orde der Barnabieten, XXIII. (IV.) 330.

Zapolya, (Joannes van) of SERVSIUS, Prins van *Zevenbergen*, geeft een edikt uit tegen de Hervorming, XXIII. (IV.) 5. Vlugt naar *Polen*, en wordt herſteld, 6.

Zas, (Laurens) Predikant te *Alkmaar*, XXII. (III.) 147.

Zeno, Keizer in het *Oosten*, V. 68.

Zeno, Keizer in het *Oosten*, zijne regering, X. I. X. III.

Zeno, Keizer, begunſtigt de Katholijken, XI. 74. *Henoticon*, of Formulier van eenigheid, door hem uitgegeven, 75. Door ANASTASIUS opgevolgd, 81.

Zichenis, (Euſtachius de) genoemd VAN DE RIVIEREN, ſchrijft tegen LUTHER, XXII. (III.) 47.

Ziska, (Jan) of ZISCHKA, bedrijven van dezen aanvoerder der Husſiten, XIX. 495.

Zoſimus, berigt van dezen Heidenſchen Geſchiedſchrijver, V. 158.

Zutfen, (Hendrik van) of HENDRIK MOLLERUS, bijzonderheden aangaande denzelven, XXII. (III) 49.

Zwinglius, (Ulrich) zijne geboorte en opvoeding, XX. (I.) 272. Verder levensberigt van hem, 273. Wordt naar *Einſiedlen*, een Benedictyner Abdij, beroepen, 277. Begint allengs de Hervorming te prediken, 279. 283. Verzet zich tegen den onbeſchaamden Afaatkramer SANTON, 292. 295. Zijne predikking te *Zurich* maakt grooten opgang, 296. Zijn werk over het vasten en het onderſcheid der ſpijzen maakt zijne tegenſtrevers tegen hem gaande, 297. Iets opgegeven uit eene Verhandeling van hem, ter beantwoording van zijne tegenpartij, 299. Houdt te *Zurich* een openlijk geſprek over de afgevaardigden van den Bisſchop van *Konſtans*, over den godsdienst, 304. Tweede mondgeſprek door hem gehouden over de Beelden en de Mis, 312.

Zwinglius, (Ulrich) trouwt ANNA REINHARD, XX. (I.) 317. Kinderen bij haar verwekt, *ald.* Zijn derde mondgeſprek te *Zurich* over de Beelden en de Mis, 322. Hoe hij dacht over de woorden der inzettinge van het Avondmaal, 331. Wijze waarop hij, na de afſchaffinge van de Mis, het Avondmaal bediende, 332. Werkt mede aan eene goede Bijbelvertaling, 333.

Zwinglius, (Ulrich) zijn gedrag in de opſchuddingen gemaakt door de Wederdoopers, XX. (I.) 343. Weigert naar *Baden* te gaan, om een mondgeſprek met ECK aldaar te houden, 345. Wordt in den kerkelijken ban gedaan, 347.

Zwinglius, (Ulrich) mondgeſprek tusſchen hem en LUTHER te *Marburg*, XX. (I.) 353. Zijn gevoelen omtrent de za-

zaligheid der Heidenen, 355. Legt zijn ambt neder, maar wordt bewogen hetzelve aan te houden, 362. Sneuvelt in eene burgeroorlog, 369. Gevolgen van dezen dood, 371.

Zwinglius, (Ulrich) werkt aan de Hervorming van *Zwitſerland*, XXV. (VI.) 8.

Zwitbert ſticht in de *Nederlanden* verſcheidene kerken, XI. 227.

INSTITUTE FOR CHRISTIAN STUDIES
TORONTO, ONTARIO, CANADA